

Alþingi 1942.

Þingsetning.

A.

Í sameinuðu þingi.

Árið 1942, þriðjudaginn 4. ágúst, var hið sextugasta löggjafandi Alþingi sett í Reykjavík. Er það fimmtánda aukabíngi í röðinni, en sjötugasta og fimmta samkoma, frá því er Alþingi var endurreist.

Þingmenn komu saman í alþingishúsinu kl. 12¹⁵ miðdegis og gengu þaðan til guðsþjónustu í dómkirkjunni kl. 13 miðdegis. Séra Eiríkur Brynjólfsson frá Útskálum steig í stólinn og lagði út af Matt. 6,33.

Að lokinni guðsþjónustu gengu þingmenn aftur til alþingishússins, fundarsals neðri deildar.

Þessir þingmenn voru til þings komnir:

1. Áki Jakobsson, 4. landsk. þm.
2. Ásgeir Ásgeirsson, þm. V.-Ísf.
3. Bernharð Stefánsson, 1. þm. Eyf.
4. Bjarni Ásgeirsson, þm. Mýr.
5. Bjarni Benediktsson, 5. þm. Reykv.
6. Björn F. Björnsson, 2. þm. Rang.
7. Brynjólfur Bjarnason, 6. þm. Reykv.
8. Einar Árnason, 2. þm. Eyf.
9. Einar Olgeirsson, 2. þm. Reykv.
10. Eiríkur Einarsson, 10. landsk. þm.
11. Emil Jónsson, þm. Hafnf.
12. Eysteinn Jónsson, 1. þm. S.-M.
13. Finnur Jónsson, þm. Ísaf.
14. Garðar Þorsteinsson, 6. landsk. þm.
15. Gísli Guðmundsson, þm. N.-Þ.
16. Gísli Jónsson, þm. Barð.
17. Gísli Sveinsson, 8. landsk. þm.
18. Gunnar Thoroddsen, 11. landsk. þm.
19. Haraldur Guðmundsson, þm. Seyðf.
20. Helgi Jónasson, 1. þm. Rang.
21. Hermann Jónasson, þm. Str.
22. Ingólfur Jónsson, 5. landsk. þm.
23. Ingvar Pálmason, 2. þm. S.-M.
24. Ísleifur Högnason, 2. landsk. þm.
25. Jakob Möller, 3. þm. Reykv.
26. Jóhann Jósefsson, þm. Vestm.
27. Jón Pálmason, þm. A.-Húnv.
28. Jónas Jónsson, þm. S.-Þ.

29. Jörundur Brynjólfsson, 1. þm. Árn.
 30. Magnús Jónsson, 1. þm. Reykv.
 31. Ólafur Thors, þm. G.-K.
 32. Páll Hallgrímsson, 2. þm. Árn.
 33. Páll Hermannsson, 2. þm. N.-M.
 34. Páll Zóphóníasson, 1. þm. N.-M.
 35. Páll Þorsteinsson, þm. A.-Sk.
 36. Pálmi Hannesson, 2. þm. Skagf.
 37. Pétur Ottesen, þm. Borgf.
 38. Sigfús Sigurhjartarson, 1. landsk. þm.
 39. Sigurður Bjarnason, þm. N.-Ísf.
 40. Sigurður E. Hlíðar, þm. Ak.
 41. Sigurður Kristjánsson, 3. landsk. þm.
 42. Sigurður Þórðarson, 1. þm. Skagf.
 43. Sigurjón Á. Ólafsson, 9. landsk. þm.
 44. Skúli Guðmundsson, þm. V.-Húnv.
 45. Stefán Jóh. Stefánsson, 4. þm. Reykv.
 46. Steingrímur Aðalsteinsson, 7. landsk. þm.
 47. Sveinbjörn Högnason, þm. V.-Sk.
- Voru framantaldir þingmenn allir á fundi.
- Ókomnir voru til þings þessir alþingismenn:
1. Bjarni Bjarnason, þm. Snæf.
 2. Þorsteinn Þorsteinsson, þm. Dal.

Ríkisstjóri setur þingið.

Þá er þingmenn höfðu skipað sér til sætis, kom ríkisstjóri, Sveinn Björnsson, inn í salinn og gekk til ræðustóls. Las hann upp ríkisstjóra-bréf, dagsett 17. júlí, er stefnir saman Alþingi til aukafundar, þriðjudaginn 4. ágúst 1942.

Samkvæmt þessu ríkisstjórabréfi lýsti ríkisstjóri því næst yfir, að Alþingi væri sett, og mælti síðan:

„Ég vil biðja alþingismenn að minnast fósturjarðar vorrar, Íslands, með því að rísa úr sætum sínum.“

Þingmenn stóðu upp, og forsætisráðherra (ÓTh) mælti: „Lifi Ísland!“ Tóku þingmenn undir þau orð með ferföldu húrrahrópi.

Ríkisstjóri kvaddi nú elzta þingmanninn, Ingvar Pálmason, 2. þm. S.-M., til þess að stýra

fundi, þar til er kosinn væri forseti sameinaðs Alþingis. Gekk ríkisstjóri síðan út úr salnum.

Aldursforseti gekk nú til forsetastóls og tók við fundarstjórn. Kvaddi hann sér til aðstoðar sem fundarskrifara þá Jóhann Jósefsson, þm. Vestm., og Pál Hermannsson, 2. þm. N.-M.

Rannsókn kjörbréfa.

Þessu næst skiptust þingmenn í kjördeildir, og urðu í

1. kjördeild:

BSt, BBen, BJBj, BFB, BrB EOl, GJ, GSv, IngP, fslH, JörB, ÓTh, PO, SB, SEH, SkG, SvBH.

2. kjördeild:

ÁkJ, ÁÁ, BÁ, EmJ, GG, GTh, HelJ, HermJ, JJ, MJ, PHerm, PZ, PHann, SP, StJSt, ÞP.

3. kjördeild:

EÁrna, EE, EystJ, FJ, GP, HG, IngJ, JakM, JJós, JPálm, PHall, PP, SigfS, SK, SÁÓ, StgrA.

Að þessu loknu frestaði aldursforseti fundi til næsta dags, miðvikudagsins 5. ágúst, kl. 2 miðdegis.

Miðvikudaginn 5. ágúst, kl. 2 miðdegis, var fundinum fram haldið. Var nú til þings kominn þm. Dal. (ÞÞ), en aldursforseti las símskeyti frá þm. Snæf. (BjBj), þar sem þm. skýrir frá því, að hann muni ekki geta komið til þings fyrst um sinn, sakir veikinda á heimili sínu.

Kjördeildir höfðu nú lokið rannsókn sinni á kjörbréfum allra alþingismanna.

Frsm 1. kjördeildar (Bernharð Stefánsson): 1. kjördeild hefur haft til athugunar kjörbréf þeirra þm., sem eiga sæti í 3. kjördeild. Hefur engin kæra borið út af kosningu þessara þm., og kjörbréfin eru eins og þau liggja fyrir að formi og undirskrift eins og vera ber af hendi hlutaðeigandi kjörstjórnnum, héraðakjörstjórnium og landskjörstjórnnum, þegar um landsk. þm. er að ræða. Leggur því kjördeildin til, að kosning allra þessara þm. verði tekin gild.

ATKVGR.

Kosning þm. í 3. kjördeild samþ. með 39 hlj. atkv.

Frsm. 2. kjördeildar (Emil Jónsson): 2. kjördeild hefur fengið til athugunar kjörbréf þeirra 17 þm., sem sæti hlutu í 1. kjördeild. Hefur hún yfirfarið þessi gögn og ekkert fundið við þau að athuga. Þau eru öll með undirskriftum eins og vera ber og gengið að öðru leyti frá þeim á venjulegan hátt, og hefur engin kæra komið yfir kosningu þessara þm. Þó þykir kjördeildinni rélt að vekja athygli á því, að frá tveimur þm. lágu ekki fyrir kjörbréf, heldur um annan yfirlýsing frá landskjörstjórn, að kjörgögn, sem henni hefðu borið, bæru með sér, að hann hefði verið kosinn á þing, það er Bjarni Bjarnason. Um hinn þm., Jörund Brynjólfsson, lá fyrir símskeyti frá skrifstofu Árnessýslu, að hann hefði verið kosinn á þing. Kjörbréf þessara manna lágu ekki fyrir,

en kjördeildin sá enga ástæðu til að vefengja þessi gögn. Leggur hún því til, að kosning allra þessara þm. verði tekin gild.

ATKVGR.

Kosning þm. í 1. kjördeild samþ. með 39 hlj. atkv.

Frsm. 3. kjördeildar (Einar Árnason): 3. kjördeild hafði til meðferðar kjörbréf þm. í 2. kjördeild og hefur athugað þau. Í þeirri kjördeild eru 16 þm., 14 kjördæmakosnir og 2 landskjörnir. Kjördeildin hefur ekkert við þessi kjörbréf að athuga. Aðeins vill hún gera þá aths., að kjörbréf vantar frá öðrum landsk. þm., en vottorð liggur fyrir frá landskjörstjórninni um, að hann hafi verið kosinn. Hefur kjördeildin ekkert við það vottorð að athuga og tekur það gilt sem kjörbréf væri. Kjördeildin leggur því til, að kjörbréf allra þessara þm. verði tekin gild.

ATKVGR.

Kosning þm. í 2. kjördeild samþ. með 41 hlj. atkv.

Drengskaparheit unnin.

Þessu næst undirrituðu þeir þingmenn, sem ekki höfðu áður á þingi setið, drengskaparheit um að halda stjórnskrána, en þeir voru þessir:

Áki Jakobsson, Bjarni Benediktsson, Björn F. Björnsson, Gísli Jónsson, Ingólfur Jónsson, Páll Hallgrímsson, Páll Þorsteinsson, Sigfús Sigurhjártarson, Sigurður Bjarnason, Sigurður Þórðarson, Steingrímur Aðalsteinsson.

Kosning forseta.

Þá lét aldursforseti fram fara kosningu forseta sameinaðs Alþingis. Kosninguna varð að tvtaka. Við fyrri kosningu féllu atkv. svo, að Bjarni Ásgeirsson hlaut 19, Gísli Sveinsson 17, Brynjólfur Bjarnason 6 og Haraldur Guðmundsson 6 atkv.

Með því að enginn hafði hlotið meiri hl. greiddra atkvæða, var aftur kosið óbundinni kosningu. Kosningu hlaut

Gísli Sveinsson, 8. landsk. þm., með 23 atkv. — Bjarni Ásgeirsson fékk 19 atkv., en 6 seðlar voru auðir.

Hinn kjörni forseti gekk þá til forsetastóls og tók við fundarstjórn. Lét hann fyrst fara fram kosningu fyrri varaforseta. Kosningu hlaut

Finnur Jónsson, þm. Ísaf., með 23 atkv. — Sveinbjörn Högnason fékk 19 atkv., en 6 seðlar voru auðir.

Þá var kosinn annar varaforseti

Bjarni Benediktsson, 5. þm. Reykv., með 23 atkv. — Pálmi Hannesson fékk 18 atkv., Skúli Guðmundsson 1, en 6 seðlar voru auðir.

Kosning skrifara.

Þessu næst voru kosnir skrifarar sameinaðs þings, að viðhafðri hlutfallskosningu. Fram komu tveir listar, og var á hvorum 1 nafn, á A-lista BjBj, en á B-lista SK. — Samkv. því lýsti forseti yfir, að rétt væru kjörnir án atkvgr.:

Bjarni Bjarnason, þm. Snæf., og Sigurður Kristjánsson, 3. landsk. þm.

Kjörbréfanefnd.

Þá var tekin til meðferðar kosning kjörbréfanefndar, að viðhafðri hlutfallskosningu. Fram komu þrír listar. Voru á A-lista EÁrna, BFB, á B-lista FJ og á C-lista PO, ÞÞ. — Þar sem jafnmargir voru tilnefndir og kjósa skyldi, lýsti forseti yfir því, að kosnir væru án atkvgr.:

Einar Árnason,
Pétur Ottesen,
Björn F. Björnsson,
Þorsteinn Þorsteinsson,
Finnur Jónsson.

Kosning til efri deildar.

Loks var tekin til meðferðar kosning 16 þingmanna til þess að skipa efri deild. Hlutfallskosning var viðhöfð, og komu fram fjórir listar. Á A-lista voru BSt, EÁrna, HermJ, IngP, JJ, PHerm, PZ, á B-lista HG, SÁÓ, á C-lista MJ, JJs, ÞÞ, EE, BBen, GJ og D-lista BrB, StgrA.

Kosning fór svo, að A-listi hlaut 19 atkv., B-listi 6 atkv., C-listi 17 atkv. og D-listi 6 atkv. Forseti lýsti yfir, að samkv. þessari atkvgr. væru rétt kjörnir til efri deildar:

- Af A-lista: Bernharð Stefánsson,
Einar Árnason,
Hermann Jónasson,
Ingvar Pálmason,
Jónas Jónsson,
Páll Hermannsson.
- Af B-lista: Haraldur Guðmundsson,
Sigurjón Á. Ólafsson.
- Af C-lista: Magnús Jónsson,
Jóhann Jósefsson,
Þorsteinn Þorsteinsson,
Eiríkur Einarsson,
Bjarni Benediktsson,
Gísli Jónsson.
- Af D-lista: Brynjólfur Bjarnason,
Steingrímur Aðalsteinsson.

Jörundur Brynjólfsson: Ég vil beina þeirri fyrirspurn til hæstv. forseta, hvort hann telji ekkert athugasvert við þessa kosningu, ef hann athugar 6. gr. þingskapanna, sem mælir fyrir um það, hvernig skipa skuli Ed. Ég vil gjarnan heyra álit hans um þetta, áður en lengra er haldið. Mér skilst, að fyrr nefnd grein beri það með sér, að skipun Ed. skuli fara eftir styrkleika þingflokkanna. En samkvæmt niðurstöðu þessarar kosningar fer skipun deildarinnar ekki eftir styrkleika flokkanna, heldur því, hversu margir þm. eru hér á fundi, og það er allt annað, því að forföll getur alltaf að borið, en þau forföll, sem hér ræðir um, eru engir smámunir, og tel ég ekki annað hægt en að taka þau til greina. Ég bið því hæstv. forseta að láta í ljós álit sitt um þetta.

Forseti (GSv): Hv. 1. þm. Árn. vitnar til 6. gr. þingskapa, en þar segir um það, hversu tilnefna skuli menn til Ed.: „Skal velja til efri deildar þá tölu þingmanna, er þar skulu eiga sæti. Skal hverjum þingflokki skylt að tilnefna á lista þá tölu þingmanna sinna, er honum ber í hlutfalli við atkvæðamagn hans í sameinuðu þingi.“

Fram komið atkvæðamagn í Sp. ber það með sér eftir útreikningi, sem hér hefur verið gerður, að 6. maður á C-lista er hærri en 7. maður á A-lista, og samkvæmt 48. gr. ber að raða niður eftir fram komnu atkvæðamagni. Þessu verður hér að hlíta sem við aðrar kosningar. Ég sé því ekki ástæðu til að breyta um skoðun á þessu af þeim rökum, sem hv. þm. hefur borið fram, og það er ekki heldur á mínu valdi að breyta um lista þá, er flokkarnir hafa lagt fram. Hitt er annað mál, hvort samkomulag muni geta orðið um val þm. til Ed.

Jörundur Brynjólfsson: Fyrirspurn mín laut ekki að því að leita eftir samkomulagi um kjör til Ed. Það gæti vitanlega komið til mála, en slíkt liggur ekki fyrir. Og mér finnst hæstv. forseti Sp. með engu móti geta skotið sér á bak við það, að ekki eru allir þm. á fundi, þegar kosji er til Ed., því að samkvæmt þeirri gr. þingskapa, sem ég vitnaði til áðan, er til þess ætlað, að annað ráði en tala viðstaddra þm. Styrkur Framsf. á þingi nemur 20 atkv., ef allir þm. eru við staddir. Og er ekki um það að ræða, að einn þm. flokksins hafi skorizt úr leik án þess að hafa til þess gildar ástæður. Ég þykist vita, að hv. þm. sé kunnugt um það, að hann hafði gildar ástæður sér til afsökunar. Og hefði hann getað verið við staddir, þá hefði kjörið til Ed. fallið annan veg en nú er orðið, því að Framsf. hefði þá fengið 7 þm. kjörna, svo sem hann hefur rétt til samkv. fyrr nefndri gr. Það er ljóst af orðalagi gr., að til þess er ætlað, að raunverulegt styrkleikahlutfall flokkanna skuli ráða. Það má meðal annars sjá af því, að í gr. stendur: „Ef tveir eða fleiri þingflokkar hafa með sér bandalag um kjör til efri deildar, eða þingflokku (eða flokkar) og menn utan flokka, skal talan á listanum miðast við sameiginlegt atkvæðamagn bandalagsins.“ Hér er því auðsjáanlega ekki um það að ræða, hve margir þm. eru við staddir, heldur styrkleika flokkanna sjálfra á þingi. Þá er líka ákveðið í gr., að hlutkesti skuli ráða, þegar svo er ástætt, að flokkar eða flokkasambönd hafa jöfn atkvæði. Mér skilst því, að þetta gerist með öðrum hætti hér vegna fjarveru eins hv. þm., og vil ég fá að heyra frekari rök hæstv. forseta fyrir réttmæti þessarar aðferðar. Því að ef kjör til Ed. má gerast svo, að hv. þm. þurfi ekki að koma til fundar, þá fer það að gerast þýðingarlítið. En ef þetta verður látið gilda, fer ekki hjá því, að unnt verður að hafa þessa aðferð einnig síðar meir, og gæti það orðið til þess að raska skipun Ed. þannig, að ekki væri að öllu leyti réttlátt.

Forseti (GSv): Hv. þm. vitnar enn til þessarar gr. þingskapa. En ég tel ekki beinlínis rökrétt eða skylt að skilja gr. svo, að eingöngu beri að taka tillit til þess, hve flokkar eru sterkir á þingi, heldur, eins og venja er til, að fara beri eftir því, sem fram kemur við atkvgr. Ég efast ekki um það, að sá hv. þm., sem fjarstaddur er, sé löglega forfallaður, en það hefur nú samt komið fram í atkvgr., að 6. maður á C-lista hefur hærri atkvæðatölu en 7. maður á A-lista. Og ég tel rétt að halda sér að atkvgr. og telja þá rétt

kjörna, sem kosnir hafa verið, ef ekki getur orðið samkomulag um annað.

Jörundur Brynjólfsson: Mér finnst hæstv. forseti binda sig fullmikið við þessar atkvæðatölur, en ganga um of á snið við ákvæði gr. þeirrar, er ég nefndi, en þar er tekið allnákvæmlega fram, með hverjum hætti skipa skuli Ed. Gr. var, eins og kunnugt er, eitt sinn breytt svo, að flokkur gæti ekki skotið sér undan því að tilnefna menn til Ed. Í gr. er einnig ákveðið, hvernig að skuli fara, ef flokkar hafa samstarf um kosningu til Ed., þá skuli leggja saman atkvæðatölu flokka-anna. Og í síðustu málgr. segir: „Nú skýtur einhver kjóraðili sér undan skyldu um tilnefningu til efri deildar, og tilnefnir forseti þá þingmann eða þingmenn úr þeim flokki eða bandalagi í réttu hlutfalli við atkvæðamagn.“ Þetta ákvæði ber það með sér, að forseti skal sjá um, að lagfært sé, ef eitthvað skortir á, að tilnefning fari fram samkvæmt því, sem ákveðið er. Okkur framsóknarmönnum bar nú skylda til að tilnefna 7 menn. En svo er þetta látið fara eftir því, hve margir eru hér á fundi. Þó er augljóst, að hér er um að ræða allt annað en það, sem gildir, þegar venjuleg þingmál eru afgreidd. Ég vil því vænta þess, að hæstv. forseti athugi þetta gaumgæfilega. Eftir það gæti þá komið að því, sem hann minnstist á, að samkomulag yrði um kjörið til d., en það er í rauninni allt annað mál.

Emil Jónsson: Það er rétt hjá hv. 1. þm. Árn., að atkv. þess hv. þm., sem er fjarverandi, hefði hér ráðið úrslitum. En mér skilst hann ekki binda sig svo mjög við það, hvernig atkv. hefðu fallið, heldur hitt, hvað hver flokkur eigi að tilnefna marga þm. til Ed., en það er sem næst $\frac{1}{3}$ af tölu þeirra þm., sem hann hefur í Sp. Framsfl. ætti eftir því að tilnefna 7 menn og Sjálfstfl. 6. Sé nú þingmannatölu flokkanna skipt með 3, kemur út, að Framsfl. ætti að fá $20:3=6\frac{2}{3}$ þm. og Sjálfstfl. $17:3=5\frac{2}{3}$ þm. Þessum flokkum ber því að leggja til $\frac{1}{3}$ úr þm. meira en stranglega er krafist. En í þingsköpunum segir ekkert um það, hvort það er Sjálfstfl. eða Framsfl., sem á rétt á þessum $\frac{1}{3}$ úr þm. Og mér skilst þingsköpunum vera eins vel fullnægt með því, að 6 framsóknarmenn og 6 sjálfstæðismenn séu í Ed., og með hinu, að þar væru 7 framsóknarmenn og 5 sjálfstæðismenn, því að í báðum tilfellum skeikar um $\frac{1}{3}$.

Bjarni Ásgeirsson: Ég vil spyrja hæstv. forseta, hvernig farið hefði, ef ekki hefði vantað aðeins 1 framsóknarmann, heldur 14. Hefði hann þá ályktað, að flokkurinn ætti aðeins rétt á jafnmörgum þm. til Ed. og sósíalistar eða Alþýðuflokksmenn?

Þá vil ég spyrja hv. þm. Hafnf. spurningar. Hann segir, að ekki sé hægt að ná réttri þingmannatölu til Ed., þar sem út komi brotin tala. En álítur hann þá, að minna brotið eigi að ráða meira en stærra brotið?

Jörundur Brynjólfsson: Ég býst við, að hv. þm. Hafnf. þykist hafa fundið hárfina röksemd. En erfitt mun verða að gera brot úr manni að

heilum manni í hverju tilfelli, sem um slikt er að ræða. Ég vil spyrja, hvort hann mótmæli því, ef þetta eina atkv. framsóknarmanna, sem nú vantar, hefði verið til staðar, að Framsfl. hefði fengið 7 menn kjörna, en hinn flokkurinn einum færri en nú er talað um.

Emil Jónsson: Ég lýsti yfir í upphafi ræðu minnar, að þetta eina atkv., sem Framsfl. vantaði við þessa kosningu, hefði ráðið úrslitum kosningarinnar. En hv. 1. þm. Árn. undirstrikaði margoft í ræðu sinni, að það sé ekki atkvæðafjöldinn, sem eigi að koma til með að ráða úrslitum, enda býst ég við, að það sé rétt. Því að það er ekki hægt að þvinga menn til að mæta á þingfundum út af fyrir sig, en það er hægt samkv. þingsköpum að þvinga flokka til að leggja fram þingmenn að réttri tiltölu við styrkleika þeirra í sameinuðu þingi, eftir því sem til næst og réttast er hægt að gera. Og það eina, sem ég hef haldið fram, er það, að það er með alveg jöfnum rétti uppfyllt 6. gr. þingskapa með því að setja 6. sjálfstæðismanninn eins og 7. framsóknarmanninn í Ed. En hvort tveggja er ónákvæmt.

Hvað viðvíkur spurningu hv. þm. Mýr. (BÁ), ef 6 framsóknarmenn mættu, hvort flokkurinn ætti þá aðeins að kjósa tvo menn til Ed., þá er slikt tilraun til að skjóta sér undan skyldunni. En um þessa atkvgr. lít ég svo á, að enginn flokkur sé að skjóta sér undan skyldu sinni. Framsfl. og Sjálfstfl. getur hvorum um sig borið þetta vafasæti í Ed., en atkv. verða að skera úr, hvor þeirra fær það.

Jörundur Brynjólfsson: Mér virðist eftir síðustu ummælum hv. þm. Hafnf. sem hann hafi lítið til málsins að leggja. Hann er búinn að viðurkenna, að Framsfl. hafi rétt til þessa sætis, og hefur einnig viðurkennt, að hann hafi skyldu til þess að tilnefna nægilega marga menn. En hann vill telja, að af því að einn maður er fjarverandi, þá megi nota sér þá aðstöðu til þess að láta Framsfl. ekki halda þeim réttindum, sem hann hefur, og uppfylla þá skyldu, sem honum ber. Það skolaðist eitthvað í hv. þm. þetta um réttindi og skyldur. Eftir hans kenningu eiga menn að uppfylla skylduna, en ef svo ber undir, að menn geta ekki haft réttinn, sem af skyldunni leiðir, þá mega aðrir taka réttindin. Það er skýlaust hér, hver skyldan er. En einnig er eftir minni meiningu jafnskýlaust, hver réttindin eru, og um það þori ég að skírskota til ákvæða margnefndrar greinar. Og ég fer fram á við hæstv. forseta, að hann felli úrskurð um þetta atriði.

Eysteinn Jónsson: Mig langar til að taka fram tvö atriði, áður en hæstv. forseti fellir úrskurð sinn í þessu máli.

Ætlast þingsköp til þess, að skipun í deildir Alþingis fari eftir niðurstöðum alþingiskosninganna, eða ætlast þingsköp til þess, að skipunin fari eftir því, hversu margir eru mættir á þeim fundi, þegar skipun í deildir fer fram? Ég held fram, að augljóst sé af ákvæðum þingskapa, að þau eru sett til þess, að skipun deilda geti aldrei farið eftir öðru en niðurstöðu sjálfra alþingis-

kosninganna, aldrei eftir því, hvort fleiri eða færri eru mættir á þeim þingfundi, þegar skipun i deildir fer fram. Ef úrskurðað verður, að lög-mæt sé sú kosning, sem hér hefur farið fram, er opin leið fyrir þá flokka, sem vilja það við-hafa, að gera tilgang þessa ákvæðis þingskap-anna að engu, aðeins með því að láta menn vanta á fundinn, sem skipa á i deildirnar, ef flokkurinn vildi af einhverjum ástæðum fá færri menn i Ed. en honum ber.

Ég man ekki betur en að þetta ákvæði sé sett með hliðsjón af því, að einn flokkur vildi skjóta sér undan því að leggja til Ed. þá þm., sem hon-um bar. Ef deildir mætti skipa aðeins eftir því, hve margir eru á þessum eina fundi, væri leikur einn að komast hjá þessari skyldu, og hefði nú-verandi ákvæði þá verið þýðingarlaust.

Hitt atriðið er það, eins og hv. 1. þm. Árn. benti á, að það eru aðrar reglur um skipun i deildir en um skipun nefnda i þinginu. Þing-sköp segja um skipun i deildir, hvað flokkarnir skuli láta marga menn á lista. Og ég lít svo á, að þeim sé óheimilt að láta fleiri menn á listann en eigi að fara eftir hlutfalli i alþingiskosning-um, og óheimilt einnig að láta færri menn. Það verði að vera nákvæmlega jafnmargir menn eins og flokknum ber að hafa eftir niðurstöðu kos-ninganna. Ég lít á þetta sem skylduákvæði, til þess að engin sérstök hröðgð séu viðhöfð við skipun deildanna með fjarvistum af fundi.

Ég vil því taka undir það, sem hv. 1. þm. Árn. sagði, og æskja úrskurðar um þetta. Tel ég illa farið, ef úrskurður fellur á þá leið, að kosning verði tekin gild, því að þá ónýtist þessi tilgang-ur, að deildir séu ávallt skipaðar samkv. niður-stöðu alþingiskosninga, en það er aðalatriði málsins.

Páll Hermannsson: Ég hygg ekki verði komizt fram hjá því, að Ed. eigi að skipa með hliðsjón af heildarstyrkleika flokkanna. Allt annað væri beint háskalegt. Flokkarnir eiga rétt til að eiga i Ed. þingmannatölu eftir styrkleika, og þeir verða líka að hafa skyldu til þess. Nú vil ég benda á, að mér þykir ákaflega einkennilegt, að Framsfl. átti á þingi á síðasta kjörtímabili 19 þm. af 49, en hafði þá rétt og ég ætla skyldu til að eiga i Ed. 7 af þessum þm. Nú virðist koma i ljós, að þegar flokkurinn hefur einum þingmanni fleira, eða 20 af óbreyttri heildartölu þm., þá hefur hann ekki skyldu og ekki heldur réttindi til að hafa nema 6 þm.

Emil Jónsson: Mér hefur verið bent á, að eins og nú er um tölu þm., að ekki getur $\frac{1}{3}$ verið i Ed., heldur einungis 16 af 49, þá ber i Sjálfstfl. að leggja fram $\frac{1}{49}$ af 17, en það er $5\frac{27}{49}$. Framsfl. ber að leggja fram $\frac{1}{49}$ af 20, en það er $6\frac{2}{49}$. M. ö. o. Framsfl. vantar $\frac{2}{49}$ til þess að koma að sinum 7. manni, en Sjálfstfl. ekki nema $\frac{2}{49}$. Það hefur heyrzt fyrr, að menn hafi komizt að á broti úr atkv., og ef réttar tölur á að taka, verður að miða við það, sem stærra er. Samkv. útreikningi mínum, sem er $\frac{1}{3}$, stóðu flokkarnir jafnt að vígi. En ef tekin er deildaskipunin eins og hún er, 16 af 49, þá hefur 6. maður Sjálfstfl. hærri atkvæðatölu en 7. maður Framsfl., m. ö. o.

Sjálfstfl. ber ríkari skylda að leggja fram 6 menn en Framsfl. 7.

Sveinbjörn Högnason: Ég verð að segja, að mig furðar á, að hv. þm. Hafnf., sem hefur hugs-að i hlutfallskosningum upp á síðkastið og þótt þar töluverður forvígismaður, skuli nú ruglast i, hvað hlutfallskosning er. Eða vill hann mótmæla því, að með þeirri hlutfallskosningu, sem við höfum i þessum þingsköpum, ætti Framsfl. að hafa 7 menn i Ed., ef kosning hefði farið fram? Eða meinar hann, að til sé eitthvert annað fyrir-komulag, sem sé þarflegt að gripa til i svipinn fyrir þá, sem hann letur sér nú annast um i þessu efni. Ég hefði gaman af að heyra, hvaða merkingu hann leggur i orðið hlutfallskosningu. Ég vil leggja ábærzlu á það, sem hv. þm. S.-M. sagði, að vitanlega eru i 6. gr. ákvæði um það, að deildir skal skipa eftir niðurstöðu kosninga. Ef ætti að fara eftir því, sem hæstv. forseti hef-ur látið koma fram, — en ég veit, að hann meinar ekki —, hve margir eru á fundi, vill hæstv. for-seti þá halda fram, ef framsóknarmenn mættu 6 á þingfundi þessum, hefðu þeir losnað við að kjósa nema tvo i Ed., til þess að hafa hreinan meiri hl. i Nd., sem náttúrlega væri æskilegt. Það er greinilegt, ef því sjónarmiði þingskapanna er sleppt, að skipa deildir eftir styrkleika flokk-anna, en tekið að verzla eftir því, sem ástatt er i hvert sinn, þá er út i miklar ógöngur komið. Þá er búið að raska deildaskipuninni og leikur fyrir hvern flokk að skjóta sér undan skyldunni og ná i réttindin þar, sem hann heldur sig hafa mestan hagnað af og geti sér best við komið með stöðvunarvald i annarri deildinni. Hver ein-asti þm., sem man, i hvaða tilefni þetta ákvæði var sett i þingsköpin, hann veit, að það var sett til þess, að þingdeildir væru skipaðar samkv. styrkleika flokkanna.

Þá kemur ekki til greina, hvort hægt sé að skjóta sér undan skyldunni með fjarveru frá fundi. Og ég er sannfærður um, ef forsetaúr-skurður fellur þannig, að þessi kosning verði dæmd gild, þá er það eitt háskalegasta fordæmi, sem skapast i þinginu til alls konar undanbragða um það að raska jafnvægi i þingdeildum. Enda trúi ég ekki fyrr en ég heyri, að forsetaúrskurð-ur falli á þá leið, að aðeins atkvæðamagn á þing-fundi ráði skipun deildanna.

Forseti (GSv): Það hefur verið óskað úrskurð-ar um þessa kosningu, og verður ekki undan því skorazt. Til þess verður að taka frest, eins og eðlilegt er, þegar um vafaatræði getur verið að ræða. Með því að klukkan er nú nálæga 8, mun ég taka frestinn til kl. 9, og kemur Sp. þá aftur saman.

Kl. 9¹⁵ var fundinum fram haldið.

Forseti (GSv): Óskað hefur verið forsetaúr-skurðar um kosningu þá til efri deildar, sem nú hefður farið fram i sameinuðu þingi. Vitnað hef-ur verið til 6. gr. þingskapa og það staðhæft, að sjöundi maður á fram konnum A-lista nái kosu-ingu, en listinn hafði hlotið 19 atkvæði af við-stöddum 48 þingmönnum, og hafði verið þorinn

fram af flokki, sem ella ætti 20 atkvæði á þingi (1 fjarverandi), en ekki hafi náð kosningu 6. maður á C-lista, sem hlaut 17 atkv. og borinn fram af 17 manna þingflokki.

Á fram komnum 4 listum voru samtals nöfn 17 þingmanna, en kjósa ber til efri deildar aðeins 16 þingmenn, og var því látin fara fram atkvæðagreiðsla, er féll þannig:

A-listi (Framsfl.) hlaut 19 atkv.,

B-listi (Alþfl.) hlaut 6 atkv.,

C-listi (Sjálfstfl.) hlaut 17 atkv.,

D-listi (Sósfl.) hlaut 6 atkv.,

sem samkv. hlutfallsreglu 48. gr. þingskapa var reiknað þannig:

A-listi fær 6 menn,

B-listi fær 2 menn,

C-listi fær 6 menn,

D-listi fær 2 menn,

og hlaut 6. maður C-listans hærri hlutfallstölu, eða 2%, heldur en 7 maður A-listans, er hafði hlutfallstölu 2%.

Samkvæmt orðréttum fyrirmælum 6. gr. þingskapa „skal hverjum þingflokki skylt að tilnefna á lista þá tölu þingmanna sinna, er honum ber, í hlutfalli við atkvæðamagn hans í sameinuðu þingi.“ En eins og getið var, ber að velja til efri deildar $\frac{10}{40}$ hluta þingmannastölu, og samkvæmt tölu þingmanna flokkanna eru nákvæmar hlutfallstölur þeirra þannig:

Alþýðuflokksins $1\frac{7}{40}$,

Framsóknarflokksins $6\frac{2}{40}$,

Sameiningarflokks alþýðu $1\frac{7}{40}$,

Sjálfstæðisflokksins $5\frac{2}{40}$,

og bar því þingflokkunum að leggja fram lista með þessari þingmannastölu:

Alþýðuflokkurinn 2,

Framsóknarflokkurinn 7,

Sameiningarflokkur alþýðu 2,

Sjálfstæðisflokkurinn 6.

Var því að öllu fullnægt ákvæðum téðrar gr. þingskapa, er miðast við, að eigi vanti á fulla tölu. En með því að þessar tölur samanlagðar eru hærri en tala þingmanna, er skipa eiga efri deild, bar að láta kosningu fara fram og skera úr um það, hverjir valdir yrðu. Og þar sem engin fyrirmæli er að finna í þingsköpum í gagnstæða átt, verður hér um rædd kosning að fara fram eftir almennum reglum þingskapa (sbr. einnig 48. gr.), enda komu engin mótmæli fram um það, eftir að listar höfðu verið fram lagðir og áður en kosning fór fram. Við kosninguna komu fram áður greindar niðurstöðutölur.

Því úrskurðast, að 6. maður á C-lista er rétt valinn til efri deildar.

Kosning fastanefnda.

Á 2. fundi í Sp., 6. ág., var tekin til meðferðar kosning í fastanefndir samkv. 16. gr. þingskapa.

1. Fjárvæitinganefnd.

Fram komu fjórir listar, A, B, C og D, og voru á þeim samtals jafnmörg nöfn og menn skyldi kjósa í nefndina. Samkv. því lýsti forseti yfir, að kosnir væru án atkvgr.:

Af A-lista: Finnur Jónsson.

Af B-lista: Jónas Jónsson,

Bjarni Bjarnason,

Helgi Jónasson,

Páll Hermannsson.

Af C-lista: Ísleifur Högnason.

Af D-lista: Pétur Ottesen,

Þorsteinn Þorsteinsson,

Sigurður E. Hliðar.

2. Utanríkismálanefnd.

Fram komu fjórir listar, A, B, C og D, með samtals jafnmörgum nöfnum aðalmanna og varamanna og kjósa skyldi. Lýsti forseti yfir samkv. því, að kosnir væru án atkvgr.:

Aðalmenn:

Af A-lista: Stefán Jóh. Stefánsson.

Af B-lista: Jónas Jónsson,
Hermann Jónasson,
Bjarni Ásgeirsson.

Af C-lista: Einar Olgeirsson.

Af D-lista: Magnús Jónsson,
Jóhann Jósefsson.

Varamenn:

Af A-lista: Ásgeir Ásgeirsson.

Af B-lista: Eysteinn Jónsson,
Pálmi Hannesson,
Gísli Guðmundsson.

Af C-lista: Brynjólfur Bjarnason.

Af D-lista: Ólafur Thors,
Garðar Þorsteinsson.

3. Allsherjarnefnd.

Fram komu fjórir listar, A, B, C og D. Þar sem á listunum voru samtals jafnmörg nöfn og menn skyldi kjósa í nefndina, lýsti forseti yfir, að kosnir væru án atkvgr.:

Af A-lista: Finnur Jónsson.

Af B-lista: Jörundur Brynjólfsson,
Páll Zóphóníasson,
Björn F. Björnsson.

Af C-lista: Sigfús Sigurhjartarson.

Af D-lista: Gunnar Thoroddsen,
Gísli Jónsson.

B.

Í efri deild.

Að loknum fyrsta fundi í sameinuðu þingi var fyrsti fundur efri deildar settur. Deildina skipuðu þessir þingmenn:

1. Bernharð Stefánsson, 1. þm. Eyf.
2. Bjarni Benediktsson, 5. þm. Reykv.
3. Brynjólfur Bjarnason, 6. þm. Reykv.
4. Einar Árnason, 2. þm. Eyf.
5. Eiríkur Einarsson, 10. landsk. þm.
6. Gísli Jónsson, þm. Barð.
7. Haraldur Guðmundsson, þm. Seyðf.
8. Hermann Jónasson, þm. Str.
9. Ingvar Pálmason, 2. þm. S.-M.
10. Jóhann Jósefsson, þm. Vestm.
11. Jónas Jónsson, þm. S.-Þ.
12. Magnús Jónsson, 1. þm. Reykv.
13. Páll Hermannsson, 2. þm. N.-M.
14. Sigurjón Á. Ólafsson, 9. landsk. þm.
15. Steingrímur Aðalsteinsson, 7. landsk. þm.
16. Þorsteinn Þorsteinsson, þm. Dal.

Allir deildarmenn voru á fundi.

Aldursforseti deildarinnar, Ingvar Pálmason, setti fundinn og kvaddi sér til aðstoðar sem fundarskrifara þá Jóhann Jósefsson og Pál Hermannsson.

Kosning forseta og skrifara.

Þá var gengið til forsetakosningar. Kosningu hlaut

Jóhann Jósefsson, þm. Vestm., með 8 atkv. — Einar Árnason fékk 6 atkv., en 2 seðlar voru auðir.

Hinn kjörni forseti tók nú við fundarstjórn og lét fyrst fram fara kosningu fyrri varaforseta deildarinnar. Kosinn var

Sigurjón Á. Ólafsson, 9. landsk. þm., með 8 atkv. — Ingvar Pálmason fékk 6 atkv., en 2 seðlar voru auðir.

Annar varaforseti var kosinn

Þorsteinn Þorsteinsson, þm. Dal., með 8 atkv. — Bernharð Stefánsson fékk 6 atkv., en 2 seðlar voru auðir.

Þessu næst voru kosnir skrifarar deildarinnar, að viðhafðri hlutfallskosningu. Forseta bárust tveir listar, A og B. — Á A-lista PHERM, og á B-lista EE. Samkv. því lýsti forseti yfir, að kosnir væru án atkvgr.:

Páll Hermannsson, 2. þm. N.-M., og
Eiríkur Einarsson, 10. landsk. þm.

Sætaskipun.

Loks skyldi hlutað um sæti deildarmanna samkv. þingsköpum. Afbrigði frá því ákvæði leyfð og samþ. með 15:1 atkv. Till. um, að deildar-

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

menn héldu þeim sætum, er þeir höfðu tekið sér, þá er þeir komu í deildina, samþ. með 15:1 atkv., og varð sætaskipunin samkv. því þessi:

4. sæti: Einar Árnason,
5. — Hermann Jónasson,
6. — Jónas Jónsson,
7. — Ingvar Pálmason,
8. — Bernharð Stefánsson,
9. — Sigurjón Á. Ólafsson,
10. — Haraldur Guðmundsson,
11. — Brynjólfur Bjarnason,
12. — Steingrímur Aðalsteinsson,
13. — Þorsteinn Þorsteinsson,
14. — Gísli Jónsson,
15. — Bjarni Benediktsson.

Kosning fastanefnda.

Á 2. fundi deildarinnar, 6. ágúst, var tekin til meðferðar kosning í fastanefndir samkv. 16. gr. þingskapa. Við kosningu hverrar nefndar komu fram þrír listar, A, B og C.

1. Fjárhagsnefnd.

Á A-lista voru ÞÞ, HG, á B-lista BSt, HermJ, á C-lista StgrA. — A-listi hlaut 8 atkv., B-listi 6 atkv., en C-listi 2 atkv., og hlutu því kosningu: Þorsteinn Þorsteinsson, Bernharð Stefánsson, Haraldur Guðmundsson.

2. Samgöngumálanefnd.

Á A-lista voru EE, GJ, á B-lista EÁrna, PHERM, og á C-lista StgrA. — A-listi hlaut 8 atkv., B-listi 6 atkv., C-listi 2 atkv. Kosningu hlutu því: Eiríkur Einarsson, Einar Árnason, Gísli Jónsson.

3. Landbúnaðarnefnd.

Á A-lista voru ÞÞ, EE, á B-lista HermJ, EÁrna, á C-lista BrB. — A-listi fékk 8 atkv., B-listi 6, C-listi 2. — Samkv. því voru kosnir: Þorsteinn Þorsteinsson, Hermann Jónasson, Eiríkur Einarsson.

4. Sjávarútvegsnefnd.

Á A-lista voru GJ, SÁÓ, á B-lista IngP, JJ, á C-lista StgrA. — A-listi fékk 8, B-listi 6, en C-listi 2 atkv. — Samkv. því hlutu kosningu: Gísli Jónsson, Ingvar Pálmason, Sigurjón Á. Ólafsson.

5. Iðnaðarnefnd.

Á A-lista voru GJ, SÁÓ, á B-lista PHerm. BSt,
á C-lista StgrA. — Féllu atkv. á listana eins og
áður, og hlutu því kosningu:

Gisli Jónsson,
Páll Hermannsson,
Sigurjón Á. Ólafsson.

6. Menntamálanefnd.

Á A-lista voru EE, HG, á B-lista JJ, HermJ, á
C-lista BrB. — Atkvæðamagn listanna sama og
áður, og hlutu kosningu:

Elrikur Einarsson,
Jónas Jónsson,
Haraldur Guðmundsson.

7. Allsherjarnefnd.

Á A-lista voru BBen, SÁÓ, á B-lista HermJ,
IngP, á C-lista BrB. — Atkvæðatala hvers lista
varð sama og áður, og voru því kosnir:

Bjarni Benediktsson,
Hermann Jónasson,
Sigurjón Á. Ólafsson.

C.

Í neðri deild.

Fyrsti fundur neðri deildar var settur, þá er sameinað Alþingi hafði lokið störfum sínum á fyrsta fundi og þeir þingmenn voru gengnir til efri deildar, er þar áttu sæti.

Þessir þingmenn sátu neðri deild:

1. Áki Jakobsson, 4. landsk. þm.
2. Ásgeir Ásgeirsson, þm. V.-Ísf.
3. Bjarni Ásgeirsson, þm. Mýr.
4. Bjarni Bjarnason, þm. Snæf.
5. Björn F. Björnsson, 2. þm. Rang.
6. Einar Olgeirsson, 2. þm. Reykv.
7. Emil Jónsson, þm. Hafnf.
8. Eysteinn Jónsson, 1. þm. S.-M.
9. Finnur Jónsson, þm. Ísaf.
10. Garðar Þorsteinsson, 6. landsk. þm.
11. Gísli Guðmundsson, þm. N.-Þ.
12. Gísli Sveinsson, 8. landsk. þm.
13. Gunnar Thoroddsen, 11. landsk. þm.
14. Helgi Jónasson, 1. þm. Rang.
15. Ingólfur Jónsson, 5. landsk. þm.
16. Ísleifur Högnason, 2. landsk. þm.
17. Jakob Möller, 3. þm. Reykv.
18. Jón Pálmason, þm. A.-Húnv.
19. Jörundur Brynjólfsson, 1. þm. Árn.
20. Ólafur Thors, þm. G.-K.
21. Páll Hallgrímsson, 2. þm. Árn.
22. Páll Zóphóníasson, 1. þm. N.-M.
23. Páll Þorsteinsson, þm. A.-Sk.
24. Pálmi Hannesson, 2. þm. Skagf.
25. Pétur Ottesen, þm. Borgf.
26. Sigfús Sigurhjártarson, 1. landsk. þm.
27. Sigurður Bjarnason, þm. N.-Ísf.
28. Sigurður E. Hlíðar, þm. Ak.
29. Sigurður Kristjánsson, 3. landsk. þm.
30. Sigurður Þórðarson, 1. þm. Skagf.
31. Skúli Guðmundsson, þm. V.-Húnv.
32. Stefán Jóh. Stefánsson, 4. þm. Reykv.
33. Sveinbjörn Högnason, þm. V.-Sk.

Voru framangreindir þm. allir á fundi, nema Bjarni Bjarnason, sem var ókominn til þings.

Aldursforseti deildarinnar, Jakob Möller fjármálaráðherra, setti fundinn og kvaddi sér til aðstoðar sem fundarskrifara þá Pálma Hannesson, 2. þm. Skagf., og Sigurð Kristjánsson, 3. landsk. þm.

Kosning forseta og skrifara.

Var síðan gengið til forsetakosningar. Kosninguna varð að þritaka.

Við fyrstu kosningu féllu atkv. svo, að Emil Jónsson hlaut 15 atkv., Jörundur Brynjólfsson 12 atkv. og Einar Olgeirsson 4 atkv.

Með því að enginn hafði hlotið meiri hluta

greiddra atkv., var á ný kosið óbundinni kosningu. Féllu atkv. á sömu leið og við hina fyrri kosningu. Var þá kosið bundinni kosningu milli þeirra tveggja, sem flest höfðu atkv. hlotið, og hlaut þá kosningu

Emil Jónsson, þm. Hafnf., með 15 atkv. — Jörundur Brynjólfsson fékk 12 atkv., en 4 seðlar voru auðir.

Hinn kjörni forseti tók nú við fundarstjórn og lét fyrst fara fram kosningu fyrir varaforseta. Kosningu hlaut

Jón Pálmason, þm. A.-Húnv., með 15 atkv. — Skúli Guðmundsson fékk 12 atkv., en 4 seðlar voru auðir.

Annar varaforseti var kosinn

Garðar Þorsteinsson, 6. landsk. þm., með 15 atkv. — Gísli Guðmundsson fékk 12 atkv., en 4 seðlar voru auðir.

Þessu næst voru kosnir skrifarar deildarinnar, að viðhafðri hlutfallskosningu. Fram komu 2 listar, A og B. Á A-lista var SvBH, en á B-lista SEH. Samkv. því lýsti forseti yfir, að kosnir væru skrifarar án atkvgr.:

Sveinbjörn Högnason, þm. V.-Sk., og

Sigurður E. Hlíðar, þm. Ak.

Sætaskipun.

Loks skyldi hlutað um sætaskipun samkvæmt þingsköpum.

Einar Olgeirsson: Ég vildi mælast til þess, að hæstv. forseti leitaði álits þm., hvort ekki náist samkomulag um, að þingflokkar skipi sér saman, en ekki verði dregið um, eins og heimilt er samkv. þingsköpum.

Eysteinn Jónsson: Ég styð þessa till., því að ég tel þetta mjög heppilegt og að mörgu leyti til þæginda fyrir þm.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vildi lýsa yfir, að ég er persónulega fylgjandi till. og mjög fús til að leita álits flokksbræðra minna um að fallast á þetta.

Pétur Ottesen: Ég vil óska þess, að hlutað verði um sæti á venjulegan hátt. Það er gert ráð fyrir því í þingsköpunum, og ég held, ef óskir koma fram um það, að þá sé ekki hægt að hafa á því aðra skipan.

Forseti (EmJ): Það hefur oft komið til orða áður að hluta ekki um sæti, en aldrei náðst um það fullt samkomulag, að ég ætla. Ef slíkt er ein-

dregin ósk þm., má náttúrlega taka hana til athugunar. En annars er það svo, ef þm. koma sér saman, að þá er aldrei haft á móti því, þótt menn skipti um sæti á eftir.

Gísli Sveinsson: Í þessu tilfelli sem öðrum má gera afbrigði frá þingskópum. Það er rétt, að í þingskópum segir, að hluta skuli um sæti, en samkv. 64. gr. geta afbrigði náð fram að ganga með tilskildum meiri hl.

Forseti (EmJ): Ég vil benda hv. þm. á, að í 7. gr. segir beinlínis, að hluta skuli um sæti, nema þingflokkar komi sér saman um að sitja eftir flokkum. En það hefur áður strandað á því að ná þessu samkomulagi. Þó mætti reyna það nú og hafa fundarhlé, og mun ég því hér með fresta fundi í 10 mínútur, til þess að flokkarnir geti reynt samkomulag.

Eftir stutt blé var fundinum fram haldið.

Forseti (EmJ): Mér hefur verið tjáð, að samkomulagsumleitanið þær, sem fram hafa farið, hafi ekki borið árangur, og verður því haldið áfram eins og þingskóp mæla fyrir og hlutað um sæti.

Var nú hlutað um sæti, og komu þm. fram eftir stafrófsröð. Dregið var fyrir þá, sem ekki voru viðstaddir.

Áki Jakobsson	hlaut	9. sæti
Ásgeir Ásgeirsson	—	32. —
Bjarni Ásgeirsson	—	10. —
Bjarni Bjarnason	—	33. —
Björn F. Björnsson	—	25. —
Einar Olgeirsson	—	30. —
Eysteinn Jónsson	—	15. —
Finnur Jónsson	—	8. —
Garðar Þorsteinsson	—	18. —
Gísli Guðmundsson	—	24. —
Gísli Sveinsson	—	16. —
Gunnar Thoroddsen	—	17. —
Helgi Jónasson	—	12. —
Ingólfur Jónsson	—	23. —
Ísleifur Högnason	—	7. —
Jón Pálmason	—	21. —
Jörundur Brynjólfsson	—	13. —
Páll Hallgrímsson	—	20. —
Páll Zóphóníasson	—	14. —
Páll Þorsteinsson	—	27. —
Pálmi Hannesson	—	11. —
Pétur Ottesen	—	31. —
Sigfús Sigurhjártarson	—	6. —
Sigurður Bjarnason	—	26. —
Sigurður Kristjánsson	—	22. —
Sigurður Þórðarson	—	19. —
Skúli Guðmundsson	—	28. —
Stefán Jóh. Stefánsson	—	29. —

Kosning fastanefnda.

Á 2. fundi deildarinnar, 6. ágúst, var tekin til meðferðar kosning í fastanefndir samkv. 16. gr. þingskapa. Við kosningu hverrar nefndar komu fram þrír listar, A, B og C.

1. Fjárhagsnefnd.

Á A-lista voru JPálm, SK, ÁÁ, á B-lista EystJ, PHall, SP, á C-lista SigfS. — A-listi hlaut 15.

atkv., B-listi 13 atkv., C-listi 4 atkv. Samkv. því hlutu kosningu:

Jón Pálmason,
Eysteinn Jónsson,
Sigurður Kristjánsson,
Páll Hallgrímsson,
Ásgeir Ásgeirsson.

2. Samgöngumálanefnd.

Á A-lista voru GSv, IngJ, FJ, á B-lista SvBH, SP, HelgJ, á C-lista ÍslH. — A-listi fékk 15 atkv., B-listi 13, en C-listi 4, og hlutu því kosningu:

Gísli Sveinsson,
Sveinbjörn Högnason,
Ingólfur Jónsson,
Sigurður Þórðarson,
Finnur Jónsson.

3. Landbúnaðarnefnd.

Á A-lista voru JPálm, PO, ÁÁ, á B-lista BÁ, PZ, JörB, á C-lista ÁkJ. — Listarnir hlutu hver um sig sömu atkvæðatölu og við fyrri kosningarnar, og voru því kosnir:

Jón Pálmason,
Bjarni Ásgeirsson,
Pétur Ottesen,
Páll Zóphóníasson,
Ásgeir Ásgeirsson.

4. Sjávarútvegsefnd.

Á A-lista voru SK, SB, FJ, á B-lista SKG, PHann, GG, á C-lista ÍslH. — Atkvæði féllu á listana eins og áður. Kosningu hlutu:

Sigurður Kristjánsson,
Skúli Guðmundsson,
Sigurður Bjarnason,
Pálmi Hannesson,
Finnur Jónsson.

5. Iðnaðarnefnd.

Á A-lista voru SEH, IngJ, StJSt, á B-lista BFB, PHann, BÁ, á C-lista ÁkJ. — Listarnir hlutu sama atkvæðamagn og áður. Kosningu hlutu:

Sigurður E. Hlíðar,
Björn F. Björnsson,
Ingólfur Jónsson,
Pálmi Hannesson,
Stefán Jóh. Stefánsson.

6. Menntamálanefnd.

Á A-lista voru GSv, SB, ÁÁ, á B-lista BjBj, PP, SvBH, á C-lista SigfS. — Atkvæðatala listanna sama og áður, og hlutu kosningu:

Gísli Sveinsson,
Bjarni Bjarnason,
Sigurður Bjarnason,
Páll Þorsteinsson,
Ásgeir Ásgeirsson.

7. Allsherjarnefnd.

Á A-lista voru GP, GTh, StJSt, á B-lista JörB, GG, PHall, á C-lista EOI. — Atkvæðatala sama og áður. Kosnir voru:

Garðar Þorsteinsson,
Jörundur Brynjólfsson,
Gunnar Thoroddsen,
Gísli Guðmundsson,
Stefán Jóh. Stefánsson.

Lagafrumvörp samþykkt.

1. Skiptimynt.

Á 7. fundi í Nd., 14. ágúst, var útbýtt:
Frv. til l. um breyt. á l. nr. 19 27. júní 1925,
um innlenda skiptimynt (stjfrv., A. 57).

Á 8. fundi í Nd., 18. ágúst, var frv. tekið til 1.
umr.

Fjmr. (Jakob Möller): Samkvæmt l. frá 27.
júní 1925 var lögákveðið um stærð, þunga og
málmblöndu skiptimyntar. En í sumar reyndist
ómögulegt að fá slegna málmskiptimynt með
málmblöndu þeirri, sem fullnægði ákvæðum l.
Varð því að fá breyt. á þessum ákvæðum, sem
ekki var unnt nema með brbl., og var það gert.
Þótti rétt að hafa þessi ákvæði l. þannig, að
ráðuneytið skyldi ákveða með reglugerð stærð,
þunga og málmblöndu skiptimyntarinnar. Þessi
brbl. voru gefin út 11. júní 1942, og fer þetta frv.,
sem hér liggur fyrir, fram á, að þau verði stað-
fest.

Ég legg til, að málinu verði, að lokinni þess-
ari umr., vísað til 2. umr. En mér virðist óþarft
að vísa því til nefndar.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 22 shlj. atkv.

Á 9. fundi í Nd., 19. ágúst, var frv. tekið til
2. umr.

Of skammt var liðið frá 1. umr. — Afbrigði
leyfð og samþ. með 18 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 18 shlj. atkv.

2. gr. samþ. með 18 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 19 shlj. atkv.

Á 10. fundi í Nd., 20. ágúst, var frv. tekið til
3. umr.

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði
leyfð og samþ. með 21 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 23 shlj. atkv. og afgr. til Ed.

Á 11. fundi í Ed., s. d., skýrði forseti frá, að
sér hefði borizt frv. frá Nd., eftir 3. umr. þar.

Á 12. fundi í Ed., 21. ágúst, var frv. tekið til
1. umr.

Of skammt var liðið frá 3. umr. í Nd. — Af-
brigði leyfð og samþ. með 11 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 12 shlj. atkv.

Á 13. fundi í Ed., 24. ágúst, var frv. tekið til
2. umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 10 shlj. atkv.

2. gr. samþ. með 9 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 9 shlj. atkv.

Á 14. fundi í Ed., 25. ágúst, var frv. tekið til
3. umr.

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði
leyfð og samþ. með 10 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 11:1 atkv. og afgr. sem lög frá
Alþingi (A. 26).

2. Alþýðutryggingar.

Á 4. fundi í Sp., 11. ágúst, var útbýtt frá Ed.:

Frv. til l. um breyt. á l. nr. 74 31. des. 1937, um
alþýðutryggingar (stjfrv., A. 31).

Á 5. fundi í Ed., 12. ágúst, var frv. tekið til
1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Af-
brigði leyfð og samþ. með 11 shlj. atkv.

Fjmrh. (Jakob Möller): Ég geri ráð fyrir því,
að það geti litill ágreiningur orðið um þessa
lagasetningu. Hún er þeim afleiðing af þeim
breyt., sem gerðar voru á skattal. á síðasta þingi.

Í rauninni þyrfti málið ekki að fara til n., en
þar sem það ætti ekki að þurfa að tefja málið

neitt, legg ég til, að því verði að lokinni umr. vísað til hv. allshn.

ATKVGR.

Fr. vísað til 2. umr. með 12 shlj. atkv. og til allshn. með 12 shlj. atkv.

Á 8. fundi í Ed., 14. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 31, n. 61).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afþrigði leyfð og samp. með 10 shlj. atkv.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Allshn. hefur orðið sammála um að leggja til, að frv. verði samp. Hér er að ræða um breyt. á því ákvæði 24. gr. alþýðutryggingal. frá 1937, að þeir, sem hafa yfir 4500 kr. árstekjur skattskyldar, skuli eigi njóta samlagsréttinda, nema þeir greiði tvöfalt gjald til samlagsins. Nú var sú breyt. gerð á síðasta þingi á reikningi skattskyldra tekna, að hætt var að draga frá tekju- og eignarskatt og útsvar. Þó að tekjur séu sömu og áður, geta menn því misst samlagsréttindi, sem þeir höfðu fyrir breyt. skattal. Mönnun láðist að breyta þessu, þegar skattal. voru afgreidd. Ríkisstj. sá sig því knúða til að gefa út um það brbl. 30. júní s. l. og hækka tekjumark þetta úr 4500 kr. í 5500 kr. Ég geri ráð fyrir, að þessi hækkan sé út af fyrir sig meiri en til jafns við það, sem skattskyldar tekjur hækka við afnám frádráttarreglunnar. En með hliðsjón af þeim breytingum, sem almennt hafa orðið á tekjum manna, er þessi 1000 kr. hækkan sjálfsagt ekki óeðlileg. Fyrir hönd n. mæli ég með, að frv. verði samp. óbreytt.

Við umr. í n. kom það fram, að sumir nm. a. m. k. töldu ekki óeðlilegt að hækka markðið meira, og sá nm., sem ritaði undir nál. með fyrirvara, áskildi sér rétt til að flytja um það brtt., ef svo sýndist á síðara stigi málsins. En fyrir mitt leyti verð ég að lýsa yfir, að ég tel þetta ákvæði 24. gr. ósanngjarnt með öllu, þar sem hér ætti að vera um hreina tryggingarstarfsemi að ræða og tekjuhæð þeirra, sem tryggja sig, kemur ekki málinu við. Ég hef aldrei getað skilið, að það ætti við á þeim grundvelli, að sumir þyrftu að greiða helmingi meira en aðrir til að öðlast réttindi, og nú horfir svo, að mikill þorri almennings geti orðið fyrir því. Gagngerð endurskoðun þessara l. er því fyrir dyrum, svo að ég tel ekki heppilegt að taka þetta eitt út úr og breyta frekar en gert er í brhl. En þegar breytt verður, þykir mér von til, að menn skilji, að hámark þetta á ekki rétt á sér.

ATKVGR.

1. gr. samp. með 9 shlj. atkv.

2. gr. samp. með 10 shlj. atkv.

Fyrirsögn samp. án atkvgr.

Fr. vísað til 3. umr. með 10 shlj. atkv.

Á 9. fundi í Ed., 18. ágúst, var frv. tekið til 3. umr. (A. 31, 72).

Of skammt var liðið frá útbýtingu brtt. 72. — Afþrigði leyfð og samp. með 9:1 atkv.

Sigurjón Á. Ólafsson: Herra forseti! Eins og sjá má á þskj. 61 frá allshn., hefur verið mikið

um það rætt í n., hvort sá munur, er gilt hefur í l. um alþýðutryggingar, ætti að haldast áfram, að tillag fyrir ofan 4500 kr. væri helmingi herra til sjúkrasamlagsins. Nú er gjaldið 6.50, en tvöfalt 13 kr. — Með frv. þessu er gert ráð fyrir að leiðrétta þetta að nokkru, og er þetta mark hækkað um 1000 kr., en það tel ég vera of lítil hækkan, eins og nú standa sakir. Það er alveg ljóst mál, að með hækkuðu kaupgjaldi hækka tekjur manna, og tekjur manna verða mun hærri í ár en síðastliðið ár. Ég sé því ekki fram á annað en að mikill þorri verkamanna verði að greiða herra gjaldið, 13 kr., þó svo, að markðið verði hækkað um 1000 kr. frá því, sem í l. er, og ég er viss um, að þetta mundi valda óánægju hjá verkamönnum almennt. Ég hef því borið fram hér brtt., þar sem farið er fram á það, að þetta greiðslumark verði ekki aðeins hækkað upp í 5500, heldur upp í 7000 kr til samræmingar á tekjuaukningu, sem átt hefur sér stað á þessu ári. Ég skal að visu játa, að ég hef ekki átt þess nægan kost að kynna mér nógu rækilega, hvort þetta er ósanngjarnt gagnvart tryggingarstofnuninni, en þó veit ég, að tala þeirra, er greiða tvöfalt gjald til sjúkrasamlagsins hefur aukizt mjög mikið.

Svo var til ætlaðt á síðasta þingi, að endurskoðun færi fram á tryggingarl., en mér er ekki kunnugt um, að neinn undirbúningur væri hafinn í því efni, og gæti hæstv. fjmrh. skýrt frá því, hvort svo muni vera, þar sem þessi mál heyra undir hann. En á meðan þessi tvískipting gjaldsins kemur til greina, tel ég rétt að flytja þessa brtt. og vænti þess, að hv. þm. láti hana ná fram að ganga.

Haraldur Guðmundsson: Ég hygg, að það sé rétt að samþykkja þetta frv. með því tekjumarki, sem í því felst, þar sem það er hæði rétt og eðlilegt, að það hækki frá því, sem það er ákveðið í l., þar sem tekjur manna hafa mjög aukizt. Þar sem mér virtist það ekki nægilega skilið við 2. umr. þessa máls hér í d., hvers vegna verð var að hafa tvöfalt gjald til sjúkrasamlagsins, vil ég taka það fram, að það var aðallega af tvennum ástæðum. Í fyrsta lagi af því, að undirbúningsnefnd, sem um þetta mál fjallaði, sá ekki ástæðu til, að hið opinbera greiddi styrk þeim mönnum, er voru fyrir ofan þetta tekjumark, en hin var sú, að læknar töldu sig missa af tekjum sínum, ef allir hátekjumenn yrðu gerðir tryggingarskyldir. Þetta var það, er olli því, að tryggingarskyldan var ekki látin alveg ná upp úr.

Ég skal játa það, að það hefur sýnt sig við síðari reynslu í þessum efnum, að þetta er vafasamt ákvæði, — og skal taka undir það, sem hv. 5. þm. Reykv. (BBen) sagði um þetta, — af tvennum ástæðum. Í fyrsta lagi af breyt. þeim, er koma af sveiflum í fjárhagsmálum okkar, og í öðru lagi vegna þess, að einungis munu það vera þeir af tekjuháum mönnum, sem tryggja sig, er búast við miklum veikindum og sjúkravist, eða hafa stórar fjölskyldur. — Það er því síður en svo, að sjúkrasamlagið hagnist á þessu frjálsa vali, þar sem hið öfuga úrval kemur aðeins til greina. Ég hygg því, að það sé fullkomlega kominn tími til að athuga þetta ákvæði.

Brtt. á þskj. 72 get ég greitt atkv. með tilliti til þess, að bersýnilegt er, að ef markið er ekki hækkað, þá fjölgar mjög þeim mönnum, sem komast yfir tekjumarkið, en ég álit það óheppilegt m. a. vegna þess, að nú er gert ráð fyrir, að endurskoðun l. standi fyrir dyrum, og gætu þá margir hafa verið látnir greiða tvöfalt gjald af litlu tilefni.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Það má segja, að þessi brtt. hafi verið boðuð og þess vegna komi hún mönnum ekki á óvart, en þó var hún ekki lögð fram fyrr en á þessum fundi. Það er fullvíst, að hefði hún komið fram fyrr, hefði ég a. m. k. tekið til athugunar, hvort ekki væri rétt að bera fram brtt. um að fella 34. gr. l. alveg niður í samræmi við það, sem ég sagði áður. Hv. þm. Seyðf. (HG), sem er þessu manna kunnugastur, færði að því glögg rök nú og gat einnig um það við 2. umr., að þessi ákvæði eru ósanngjörn og eiga ekki lengur við eftir þær miklu breytingar, sem nú eru orðnar á tekjum manna í hæjum og kaupstöðum. En þó að ég geti að sumu leyti verið sammála rökum hv. þm. Seyðf. í þessu efni, þá fannst mér hann ekki gera alveg nógu glögga grein fyrir þeim ástæðum, sem lágu upphaflega að því, að þessi skilsmunur var upphaflega settur í l. Ef þessir menn hefðu alveg verið undan skildir að greiða iðgjöld, þá hefðu þeir verið alveg fyrir utan sjúkrasamlögin og áttu ekki að greiða nein gjöld til þeirra, og þá voru ástæður hv. þm. Seyðf. fullnægjandi, en nú var svo ekki. Þessum mönnum var gert skylt og er enn að greiða iðgjöld. Fyrst fengu þeir engan rétt fyrir iðgjöld sín, en síðan áttu þeir kost á að komast í trygginguna með því að greiða helmingi herra gjald. Með þessu var horfið frá tryggingargrundvöllinum og farið inn á sérstaka aðferð skattheimtu, sem hefur orðið óvinsæl og gert l. a. m. k. í upphafi verr þokkuð en ella hefði orðið og, eins og hv. þm. Seyðf. nú sagði, sízt leitt til góðs fyrir samlögin, og frá þeirra eigin sjónarmiði virðist því full ástæða til að fella þetta niður. Því fæ ég ekki annað séð en að frá upphafi hefði verið betra að hafa þetta ákvæði ekki og sérstaklega eigi það nú ekki lengur við, enda skilst mér, að hv. þm. Seyðf., sem hefur sérþekkingu á þessu, þar sem hann er formaður tryggingarstofnunarinnar, sé því út af fyrir sig meðmæltur, að þetta ákvæði verði niður felld. En ef það er nú svo, að hann sé þessu meðmæltur, og ég veit, að hann hefur athugað málið allra manna bezti, þá vil ég bera fram þá fyrirspurn, fyrst þessar umr. eru nú, hvort við getum ekki sameinað okkur um brtt. strax á þessu stigi málsins. Ég hefði að vísu getað hugsað mér að láta þetta dragast, þangað til endurskoðuninni væri lokið, en úr því að forstöðumaður tryggingarstofnunarinnar telur, að frá sjónarmiði samlaganna sé þetta ákvæði sízt til góðs, og hins vegar er upplýst, að ekki er enn byrjað á þessari endurskoðun og með öllu óvíst, hvenær hún verður, þá sé ég ekki, að eftir neinu sé að biða og geti orðið einungis til ills.

Um brtt. þá, sem hér liggur fyrir, vil ég segja það, að ég mun ekki verða á móti henni, en ég tel hana ekki fullnægjandi og ekki ráða bót á

neinu, sem hér kann að vera áfátt, en ég játa þó, að með þessu er komið inn á annan grundvöll en þann, sem í stjfrv. er fölginn. Ég sé ekki betur en frá þeirri hugsun, sem hér er til grundvallar, sé rökrétt ályktun að fella ákvæðið með öllu niður, enda heyrðist mér, að tillögumaður væri líka á þessari skoðun, þó að hann vildi biða eftir þessari endurskoðun. En hann telur svo mikla nauðsyn að breyta þessari till., að hann ber fram brtt., en ég tel þá brtt. ófullnægjandi, því að það eru miklar líkur til, að margir af þessum mönnum, og margir þeirra eru verkamenn, sjómenn og aðrir slíkir, verði eftir sem áður að greiða tvöfalt gjald, svo að brtt. nær ekki tilætluðum árangri. Það liggja engin gögu fyrir í málinu um það, heldur þvert á móti, og ekki sízt með þeim grundvelli, sem nú er orðinn eða í aðsigi, þá sýnist mér, að þetta ákvæði kunni að vera ófullnægjandi frá sjónarmiði hv. tillögumanns. Mér finnst því allt hniga að því, að við ættum að sameina okkur um að fella niður þessa umræddu gr. á þessu þingi, — snúa frv. í þá átt. Ég geri þetta ekki að kappsmáli og mun ekki greiða atkv. á móti brtt., en ég vil spyrja hv. þm. Seyðf., hvort hann sé ekki viðmælanlegur um að fresta þessu nú og styðja brtt. í þá átt, sem ég nú hef rætt um, ekki sízt vegna þess, að það er ljóst, að þessi umrædda endurskoðun á langt í land.

Haraldur Guðmundsson: Út af fyrirspurn hv. 5. þm. Reykv. (BBen) vil ég segja, að ég álit ekki heppilegt að gera þá breyt., sem hann drap á. Til þess liggja ýmsar ástæður. Ég gat þess áðan, að ég teldi sjálfsagt, að sú n., sem skipuð yrði til endurskoðunarinnar, hefði ekki aðeins samvinnu við tryggingarstofnunina, heldur líka sjúkrasamlögin. Það liggur heldur ekkert fyrir frá þeim enn þá. Ég hygg, að erfitt sé að fella þetta niður úr tryggingarl., án þess að athugaðir séu um leið samningar við lækna, og er ekki ósennilegt, að þetta hafi einhver áhrif á þá. Það er ekki nema nokkur hluti hátekjumanna, sem notar réttinn til að tryggja sig og borgar tvöfaldan skatt. Svo er annað, sem er „principiatriði, hvort eigi að fara þá leið, sem upphaflega var gert ráð fyrir í tryggingarl., að þeir, sem hefðu tekjur yfir vissu marki, væru alveg fyrir utan trygginguna, eða lögleiða tryggingarskyldu alveg upp úr. Það er alveg rétt, sem hv. þm. sagði, að gera má ráð fyrir, að þótt brtt. á þskj. 72 verði samþ., þá verði margir fyrir ofan tekjumarkið, en þó mundi þeim mjög fækka, ef till. yrði samþ. Ég held einnig með tilliti til endurskoðunarinnar, að heppilegt sé að draga úr því raski, sem mundi leiða af því, að markið væri ekki hækkað, þó að ég játi, að sú hækkan, sem hér er gert ráð fyrir, jafnast ekki fullkomlega á við frádráttinn til skatts.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Að fenginni þessari umsögn hv. þm. Seyðf. (HG), sem er forstjóri tryggingarstofnunarinnar, vil ég ekki leggja kapp á það, að þessu verði breytt. Ég heyri, að hann telur óráðlegt að breyta þessu, og þó að hann sé meginstefnunni hlýntur, þá telur hann ekki rétt að breyta þessu nema með frekari

undirbúningi. Ég get fallizt á, að nauðsynlegt kunni að vera að semja við lækna, og beygi mig að vissu leyti fyrir þeim rökum. Sérstaklega vil ég stuðla að samkomulagi og vil ekki fylgja málinu fram af ofurkappi og get því fallið frá að bera fram brtt. á þessu stigi og fá málinu frestað.

ATKVGR.

Brtt. 72 samþ. með 12 shlj. atkv.

Frv., svo breytt, samþ. með 10 shlj. atkv. og afgr. til Nd.

Á 9. fundi í Nd., 19. ágúst, var frv. útbýtt eins og það var samþ. við 3. umr. í Ed. (A. 79).

Á sama fundi var frv. tekið til 1. umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 10. fundi í Nd., 20. ágúst, var frv. aftur tekið til 1. umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 17 shlj. atkv. og til allshn. með 21 shlj. atkv.

Á 13. fundi í Nd., 24. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 79, n. 99).

Frsm. (Gunnar Thoroddsen): Eins og nál. ber með sér, mælir n. með, að frv. verði samþ. óbreytt. Hér er um að ræða breyt. í samræmi við breytt verðlag, sem er alveg óhjákvæmileg. Ég sé ekki ástæðu til að fara fleiri orðum um málið, þar sem n. leggur einróma til, að frv. verði samþ.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 18 shlj. atkv.

2. gr. samþ. með 22 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 19 shlj. atkv.

Á 14. fundi í Nd., 25. ágúst, var frv. tekið til 3. umr.

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 21 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 20 shlj. atkv. og afgr. sem lög frá Alþingi (A. 127).

3. Dómnefnd í verðlagsmálum.

Á 2. fundi í Sp., 6. ágúst, var útbýtt frá Ed.: Frv. til 1. umr. dómnefnd í verðlagsmálum (stjfrv., A. 7).

Á 3. fundi í Ed., 10. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Eins og hv. þm. er kunnugt, var þetta þing raunverulega kallað

saman út af einu máli aðeins, nefnilega stjórnskrármálinu. Á síðasta þingi var samþ. breyt. á stjskr., og var þá þing rofið, og kosningar fóru fram. Eftir þær kosningar var þetta þing kallað saman til þess að samþ. eða hafna frv. því um breyt. á stjskr., sem lagt hefur verið fram. En síðasta þing stofnaði þó til þess með tvennum hætti, að kosningar yrðu að fara fram aftur fljótlega, fyrst og fremst með því að setja í stjskrfrv. það bráðabirgðaákvæði, að kosningar til Alþ. skyldu fara fram, þegar stjórnskipunarl. þessi öðluðust gildi, og í annan stað með því að skipa mþn. til þess að undirbúa aðrar breyt. á stjskr. og nota kosningarnar til þess að fullnægja ákvæðunum um, að þing skyldi rofið.

Ríkisstj. taldi því ekki rétt að bera fram mikinn fjölda frv., svo að hægt yrði að ljúka störfum þingsins sem fyrst, því að augljóst er, að þing verður að vera stutt, ef kosningar eiga að geta orðið í haust. Hins vegar ber þess að gæta, að mál eins og þetta hlýtur að taka nokkurn tíma, og er því ekki nema eðlilegt, að sá tími sé fylltur upp af ýmsum öðrum störfum, þar sem hægt er að gera það án þess að lengja setu þessa þings. Stj. ákvað þess vegna að leggja fyrir þingið fáein mál, er tekin yrðu til meðferðar jafnframt stjskrfrv. Eitt þeirra er þetta frv. um dómnefnd í verðlagsmálum.

Aðalatriði frv. felst í 15. gr., þar sem ákveðið er, að numin skuli úr gildi l. nr. 28, 29. maí 1942 og l. nr. 118, 2. júlí 1940.

Það fór að verða mörgum áhyggjuefni fyrir nokkru, hve dýrtið færðist í vöxt. Það mátti að visu vera öllum ljóst, er ófriðurinn hófst, að dýrtið mundi aukast, og enn þá augljósara varð þetta, þegar hingað kom erlendum her, og síðar, er samið var um hververnd landsins ásamt stórkostlegum framkvæmdum í því sambandi, því að slíkt hlaut að raska mjög öllu atvinnulífi landsmanna og hafa hin mestu áhrif á allt verðlag. Tók þá brátt að skerast í odda um það, hvernig mæta skyldi hinni auknu dýrtíð. Framsfl. vildi mæta henni með löggjöf, þar sem verði á vörum og kaupgjaldi yrði slegið föstu, en hinir flokkarnir, sem stóðu að ríkisstj., voru ekki við því búnir að fara þessa leið, og komu þeir sér saman um að leysa dýrtíðarmálin eftir hinni frjálsu leið, sem svo var kölluð. Þarf engan að undra, þótt Sjálfstfl. veldi þá leiðina, því að það er í samræmi við stefnu hans. Hins vegar lýsti formaður flokksins þá þegar yfir því, að fara yrði aðrar leiðir, ef þessi leið reyndist ekki fær. Eins og mönnum er kunnugt, fékkst því ekki framgengt, að þessi leið yrði farin. Ákveðnir hópar manna tóku um hækkað kaup, og þótt hér væri ekki um fjölmenna hópa að ræða, var þó viðbúið, að miklir erfiðleikar mundu skapast, ef þeir létu vinnu sína niður falla, en hins vegar var ljóst, að aðrir mundu á eftir koma, ef þessir fengju sínu framgengt, og mundi þá fara svo, að erfitt yrði að stöðva skriðuna. En óhjákvæmilegt var, að framkvæmd þessara krafna mundi leiða af sér hækkað vöruverð, það aftur hækkað kaupgjald og svo koll af kolli. Án þess að ég vilji skella sök á hendur nokkrum sérstökum mönnum eða flokkum, vil ég aðeins benda á það, að upptök þessarar þróunar eru hjá

þeim mönnum, sem fyrstir komu skriðunni af stað með kröfum um hækkad kaupgjald.

Þegar svona var komið, hóf Sjálfstf. samvinnu við Framsfl. um að reyna að stöðva þessa þróun, ekki með fastri löggjöf, er byndi allt kaupgjald og verðlag, heldur með skipun gerðardóms í kaupgjalds- og verðlagsmálum, er stuðla skyldi að því, að ekki færi fram frekari hækkun á grunnkaupi. Er augljós munur á þessu tvennu, því að hér var ekki hin dauða og kalda hönd lagabókstafsins látin skera úr um málín, heldur reynt að hlíðra til eftir föngum með skipun dómnefndar. Það var raunar ljóst, að á framkvæmd þessara l. mundu verða allmiklir örðugleikar, og sjálf löggjöfin ber það reyndar með sér, því að í henni voru ákvæði um það, að löggjöfin skyldi falla niður af sjálfri sér um næstu áramót og l. nr. 118 2. júlí 1940, um verðlag, ganga í gildi í stað hennar, án þess að Alp. þyrfti að skipta sér af. Það er auðséð á þessu, að menn hjuggust við miklum örðugleikum á framkvæmd l., og mátti þá ljóst vera, að höfuðörðugleikarnir mundu skapast af því, ef barizt yrði beinlínis að yfir-lögðu ráði gegn þeim og aukið með því á önnur vandkvæði. Þarf ekki annað en benda á hina miklu vinnueftirspurn setuliðsins til þess að sjá, hverjir erfiðleikar hluta að vera á því að halda kaupinu óbreyttu. Við höfum ekki á að skipa þeim þegnskap, er einkennir stríðsþjóðirnar, sem berjast fyrir lífi sínu. Það ber lítt á því hér á landi, að menn geri þá hluti af þegnskap einum, sem þeir hefðu annars látið ógerða. Menn meta yfirleitt allt eða flest til peninga. Ég er ekki að segja, að þetta sé óeðlilegt, en af þessum ástæðum um var ekki hægt að treysta á neitt annað en kalda og rólega íhugun, — að menn gerðu sér ljóst, að heppilegast mundi að láta sér nægja það, að löggjöfin hafði ákvæðið að bæta upp dýrtíðina að fullu, — að menn létu sér skiljast, að öllum mundi vera fyrir beztu, að haldið væri í horfinu eins og var. En þessu var ekki til að dreifa. Tækifærin voru nóg, því að hvarvetna tók að hera á skorti vinnuafis. Og þegar vinna fór að hefjast við húsagerð hér í bæ og smíði sumarbústaða, vegagerð og margt fleira, varð eftirspurn vinnu svo mikil, að sýnt var, að ekki mundi reynast tiltækilegt að framkvæma l. Þetta varð til þess að grafa undan raunverulegu gildi ákvæðanna, því að áður en varði, hafði fjöldi manns fengið grunnkaup sitt hækkad, og var þannig kominn út fyrir vébönd laganna. Og þegar fram á vorið dregur, kemur það í ljós, að flokkar manna, sem vinna hjá hinu opin-bera eða fyrirtækjum, sem l. gátu einna bezt náð til, eru komnir í verri aðstöðu en ýmsir aðrir, að því er kaupgjald snertir, og þeir segjast fara úr vinnunni, ef þeir fá ekki hækkad grunnkaup. Hér skapast það einkennilega ástand, að menn rísa upp án verkfalls, krefjast launahækkunar og segja: „Við vinnum hér ekki lengur, nema okkur sé greitt betra kaup.“ Þegar svo var komið, var óhugsandi annað en vinna stöðvaðist við ýmis þau fyrirtæki, sem engan veginn máttu stöðvast, nema gengið væri að þessum kröfum. Það var t. d. ljóst, að ef afgreiðsla skipa stöðvaðist, þá mundu Ameríkumenn segja, að þeir gætu ekki sent hingað skip sín með vörur til

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

landsins, þeir gætu ekki beint hingað dýrmætustu flutningatækjum sínum, ef þeim yrði ekki tryggð afgreiðsla. Dómnefnd treysti sér ekki til að kveða upp úrskurð í þessum málum, og öngþveitið jókst því meir sem lengra leið. Það var augljóst, að l. gátu ekki staðizt lengur í þessu formi. Þau voru orðin að hneisu fyrir þjóðfélagið, þar eð þess var enginn kostur að framfylgja þeim.

Ég býst við þeirri gagnrýni frá andstæðingum stj., að hana hafi vantað framtakssemi, og ætla ég að hlíða eftir þeirri gagnrýni, áður en ég svara henni. En ég vil taka það fram, að slík gagnrýni er tilgangslaus, nema bent sé á það um leið, hvernig hægt hefði verið að framkvæma l., eins og komið var.

Ég ætla svo ekki að færa frekari rök fyrir þeirri ákvörðun stj. að leggja til, að þessi ákvæði verði numin úr gildi. En það, að ekki var horfið að því að sníða þetta frv. eftir l. frá 1940 um verðlag, stafar af þeirri einföldu ástæðu, að verðlagsákvæðin frá 1942 voru sett síðar og eftir nánari athugun og eru því að mörgu leyti einfaldari og auðveldari í framkvæmd en hin.

Ég skal svo ekki fara fleiri orðum um frv. þetta, og þar sem þetta er orðið svo rætt mál í sambandi við lög þau um dómnefnd í kaupgjalds- og verðlagsmálum, sem með þessu frv., ef það nær fram að ganga, verða úr gildi numin, þá legg ég til, að frv. verði vísað til allshn. og 2. umr.

Haraldur Guðmundsson: Ég mun styðja að því með atkv. mínu, að frv. þetta verði samþ., en ég vil þó benda á, að það er í hæsta máta vafasamt að samþ. síðari hluta 5. gr., þar sem nokkrar vörutegundir eru undanþegnar að hlíta úrskurði dómnefndar þeirrar, er um getur í frv. Ég hygg, að sú lausn yrði langtum heppilegri, að allar vörutegundir og verðlag þeirra lyti sömu nefndinni.

Ég skal annars vera fáorður um þetta frv. og meginefni þess. Við bentum á það, þm. Alþfl., strax og l. um dómnefnd í kaupgjalds- og verðlagsmálum voru til umr., að hér væri um að ræða brot á réttarmeðvitund þjóðarinnar með þeirri vanhugsuðu lagasetningu, sem mundi ekki koma öðru en illu einu til leiðar. Eins og heyra mátti á hæstv. ráðh. áðan, hafa spár okkar rætt, og það hlaut líka að liggja í hlutarins eðli, þar sem meginreglan var sú að banna með l., að grunnkaup mætti hækka samkv. eðlilegum samningsleiðum.

Hæstv. ráðh. lýsti þróun þessara mála og sagði, að ekkert verkfall hefði orðið og engin félags-samtök beitt sér fyrir grunnkaupshækkun. — En hvað um sérsamningana? Hann lýsti hafnar-verkamönnunum og sagði, að þeir hefðu viljað vinna annars staðar. Af hverju? Var ekki það sama að verki þar, sem nú er að knýja fram af-nám l. um dómnefnd í kaupgjalds- og verðlagsmálum. Alveg rétt! Verkföll voru bönnuð. En hvaða leið áttu þá mennirnir að fara til þess að hækka kaupið? Það var ein leið að fara þangað, sem kaupið var hæst, og það hefur verið notað meir en nokkru sinni fyrr. Því er nú komið sem komið er. Þetta tel ég vera beina afleiðingu af

þeirri endemis lagasetningu, sem sett var í byrjun þessa árs.

Þar, sem l. áttu að verka sérstaklega, þ. e. a. s. í þéttbýlinu, urðu þau máttlaus og innantóm til þess að geta gert nokkuð gagn, en í dreifbýlinu, þar sem eftirspurnin eftir vinnuaflinu var minni, þar héldu þau sínu fulla gildi, a. m. k. á sumum stöðum. Afleiðingin af þessu er svo orðin sú, að mismunur kaupgjalds á hinum ýmsu stöðum á landinu hefur stórkostlega aukizt, sem svo veldur fólksstraumnum úr dreifbýlinu í þéttbýlið og þá sérstaklega til Reykjavíkur, þar sem kaupgjaldið er hæst. Hæstv. ráðh. vill svo vera láta, að þetta öngþveiti eigi rót sína að rekja til einstakra félaga, sem í ársbyrjun kröfðust grunnkaupshækkunar. En þessu vil ég algerlega neita. Upptökin er að finna hjá ráðh. Framsfl. og Sjálfstfl., sem sæti áttu í ríkisstj. um síðustu áramót, sem ég skal koma nánar að. Það munu hafa verið um 500 manns, sem stóðu að kaupkröfunni um áramótin, og það skal fúslega játað, að aðrir mundu þar hafa komið á eftir, en það, sem olli því, að kaupkröfurnar um áramótin voru sóttar svo fast, var beinlínis ríkisstj. að kenna. Á haustþinginu 1941 gaf stj. yfirlýsingu um það, að hún mundi af fremsta megni reyna að halda dýrtíðinni niðri, en litlu síðar hækkar hún svo þvert ofan í fyrri yfirlýsingar sínar lítrann af mjólk um 12 aura, eða um 30%, og farmgjöld um 25%. Þetta var beinlínis ógrun til verkamannanna frá hendi ríkisstj., að þeir hefðust handa í því skyni að fá laun sín bætt vegna vaxandi dýrtíðar. — Vildi ég hér í þessu sambandi leyfa mér að spyrjast fyrir um það hjá hæstv. ríkisstj., hvort hún hafi notfært sér heimild, er gefin var með dýrtíðarl. 1941, til að halda niðri dýrtíðinni. Og hafi hún verið notuð, þá, að hve miklu leyti.

Ég skal svo ekki orðlengja um þetta frv., en aðeins minna á það, að ekki mun lagast öngþveiti vort í kaupgjaldsmálum við það að afnema gerðardóminn. Hér þarf frekari aðgerða við, og vildi ég því beina því til hæstv. ríkisstj., að hún sæi svo um, að samningar þeir, er nú gilda um kjör verkafólks, verði úr gildi numdir og að samningar verði teknir upp að nýju og að hún reyndi jafnframt að stuðla að samræmingu kaupgjalds í landinu

Steingrímur Aðalsteinsson: Ég ætla ekki að hafa langt mál um frv. það, er hér liggur fyrir og væntanlega verður samþ. Ég fagna því sem verkamaður og fulltrúi þeirra, að sú viðurkenning er fengin á gerðardóminum í kaupgjalds- og verðlagsmálum, að nú er í ráði að afnema hann. Það er og vert í þessu sambandi að minna á það, að þessi viðurkenning er staðfesting á afstöðu sósíalista til gerðardómsins, sem börðust gegn honum strax í upphafi.

Það var ekki við öðru að búast en að svo færi, þar sem ekki einungis stærstu félagssamtök í landinu, heldur og þau þýðingarmestu, verkalyðssamtökin, voru gersamlega andvíg gerðardómsl., og það var líka fyrst og fremst fyrir andstöðu þeirra, að þessi l. náðu ekki fram að ganga. Þó er langt frá því, að l. þessi hafi verið áhrifalaus, eins og mönnum er ljóst, því að þau hafa skapað mikið misræmi í launum verkafólks

í landinu, sem kemur fram í mismuni á kauplagi í þéttbýli og dreifbýli, þar sem kaupíð hefur að mestu haldizt óbreytt. Þar sem nú ástandið í launamálunum er hvergi nærri bætt með afnámi gerðardómsl., liggur beint við, að um leið og þau verða afnumin, verði verkalyðsfélögum úti um allt land gefin heimild til þess af löggjafarvaldinu að segja upp gildandi kaupsamningum með viku fyrirvara, eins og verkamannafélagið Dagsbrún stakk upp á, að gert yrði, í bréfi sínu til Alþingis, og vil ég hér með skora á allshn. að taka í frv. þetta ákvæði, er fara í þessa átt.

Það ætti nú að vera orðið ljóst, að ógerningur er að ráða þessum málum til lykta án þess að hafa þar til samþykki verkalyðssamtakanna í landinu. Vil ég því mælast til þess, að stj. verði falið að taka upp samninga við þennan aðila. Vænti ég og, að tekið verði tillit til þessa í afgreiðslu málsins frá Alþingi.

Hæstv. ráðh. var að tala um skort á þegnskap. Geri ég ráð fyrir, að hann hafi átt við verkafólkið, að það ynni ekki fyrir óbreytt kaup að áhættusömu starfi. Ég skal ekki draga í efa, að skortur kunni að finnast á þegnskap meðal okkar Íslendinga. En ég vil algerlega mótmæla því, að andstaða verkalyðsins við gerðardómslögin hafi byggt á því, að verkalyðinn skorti þegnskap. Ef um skort á þegnskap er að ræða í þessum efnum, þá kemur hann ekki fram gagnvart íslensku þjóðinni, heldur gagnvart stríðsgróðamönnum í landinu, því að það hefði verið fyrst og fremst þeirra gróði, ef tekizt hefði með þeim l. að ná þeim árangri, sem til var ætlað, þ. e. að fá verkafólkið til að vinna þessi störf áfram fyrir óbreytt kaup, þrátt fyrir hina auknu peningaveltu og stríðsgróða, sem veltur inn í landið.

Ég mun ekki fjölyrða um þetta frekar, en bendi á, að það er ekki nóg að fella úr gildi það bann, sem gildi við kauphækkun, heldur verður um leið að setja ákvæði, sem heimila verkalyðsfélögunum að slíta þeim samningum, sem nú gilda við atvinnurekendur, sem eru orðnir úreltir vegna þess ástands, sem ríkt hefur undanfarið. Og ég vil enn fremur vænta þess í beinu framhaldi af afnámi þessa banns, að ríkisstj. fari ekki út á neinar slíkar hættulegar brautir í þessu efni, heldur taki upp vinsamlega samninga við verkalyðsfélögin til þess á þann hátt að leysa þau vandamál, sem fyrir liggja.

Hermann Jónasson: Ég geri nú ekki ráð fyrir, að við framsóknarmenn eigum mikinn þátt í því nýja fjármálakerfi, sem stjórnarflokkarnir eru að skapa í þessum málum og væntanlega hafa sínar afleiðingar. sem þeir sennilega gera sér ljósar. Það er vitað, að hér á Alþingi eru ⅔ þm. fylgjandi þeirri stefnu, sem hér er tekin upp með afnámi gerðardómsl., stefnu, sem í raun og veru var tekin upp strax við stjórnarskiptin. En áður en ég vik að því nánar, vildi ég segja það um setningu gerðardómsl., að móttþróinn gegn þeim byggðist ekki á því, að þeirra væri ekki þörf, og ekki heldur á því, að verkalyðnum væri á nokkurn hátt með l. gerður hinn minnsti óréttur. Og þeir menn, sem hafa mælt gegn þessum l., hafa ekki enn getað komið með dæmi þess, að svipuð eða sams konar l. hafi ekki orðið að setja

alls staðar í veröldinni, þar sem líkt stendur á og hér, til þess að firra alþjóð, og þar með verkalyðinn engu síður en aðrar stéttir, þeim voða, sem bíður, ef dýrtíðin fær að vaxa með taumlausum hraða. Slík lagasetning hér og annars staðar byggist á þeirri hugsun, að eðlilegast sé, að sá grundvöllur haldist óbreyttur, sem var áður en styrjöldin skall á og sýkt fjármála-ástand skapaðist í landinu. Það er gert ráð fyrir því, að engin þjóð geti á styrjaldartímum skapað sér lífskjör, sem séu nokkuð að ráði betri en þau lífskjör, sem þjóðin hafði áður en styrjöldin hófst. Og til þess að vísitala sé rétt reiknað, þarf ávallt að grandskoða það og gæta þess, að dýrtíðaruppbót á laun fullnægi því ótvírétt, að lífskjör þeirra, sem launin taka, séu hin sömu og áður en styrjöldin hófst. Annars er vísitalan röng. Það hefur aldrei staðið á því, ef bent hefur verið á eitthvert atriði, sem betur mátti fara um vísitöluna, að leiðrétta það. M. ö. o., öllum vinnandi stéttum hér á landi var boðið upp á það eins og annars staðar, að lífskjör þeirra héldust svipuð og áður. En við það bætist svo það, sem öllum er kunnugt, að vinna var ekki stöðug fyrir styrjöldina, heldur jókst hún mjög, þegar styrjöldin skall á, og tvöfaldaðist hjá mörgum. Hins vegar er það rétt, sem bent hefur verið á, bæði af verkalyðnum og öðrum launþegum, að hér hefur orðið mikill stríðsgróði. Það hafa verið gerðar nokkrar ráðstafanir, og sumpart allverulegar, a. m. k. að því er lagasetningu snertir, — um framkvæmdir skal ég ekki ræða á þessu stigi —, til þess að sjá um, að stríðsgróðinn yrði tekinn til opinberra þarfa, bæði fyrir bæjarfélögin og fyrir ríkið. Og ef verkalyðurinn vildi gera einhverjar sérstakar ráðstafanir, þá hefðu þær fyrst og fremst átt að vera á þann hátt að sjá um, að stríðsgróðinn rynnir í vasa almennings gegnum slíkar ráðstafanir. Ef einhver galli var á þeim ráðstöfunum, sem voru gerðar, var það ekki gerðardómsl. að kenna, l., sem alls staðar hefur orðið að setja til þess að fyrirbyggja öngbveiti og fjármálakák. Þeir tugir milljóna, sem söfnuðust í bæjar- og ríkissjóðinn, eru, ef þegnlega er skoðað, peningar, sem almenningur á og eiga að verða fyrir hvern þegn þjóðfélagsins. Og með því að halda fjármálakerfi okkar í horfi, var hægt að sjá um, að þessir peningar yrðu einhvers virði. Þar voru þeir geymdir til framkvæmda eftir styrjöldina til almennra þarfa. Það hefur alltaf verið á það bent hins vegar, að þetta hækkunarkapphlaup leiðir ekki til annars en þess, að mennirnir, sem eru nú að hyrja að eignast peninga, eiga verðlausa peninga eftir nokkrar vikur. Og þegar þær ráðstafanir voru gerðar að festa kaupgjald og verðlag, fyrst og fremst á afurðum bændna, þá undraðist ég mest, hve bændur tóku þessu vel, en forvígismenn verkalyðsins illa, þannig að verr hefur verið búið að þessari lagasetningu en ég veit til nokkurs staðar annars staðar. En bændur gátu fleygt verðlitolu peningum í gamlar skuldir, og þá skiptir minna en aðra menn þjóðfélagsins, hvernig verð peninganna er, nema auðvitað þegar kreppan kemur á eftir. Þeir eiga bústofn sinn og margir jarðir sínar, en margir, er hafa skuldað, losa sig úr skuldum og eiga jarðir

og bústofn skuldlaus eftir styrjöldina. En fyrir verkalyðinn, sem safnar peningum með þeirri fjármálastefnu, sem upp er tekin, koma peningarnir að engu haldi, því að þeir eru að verða verðlausir. Þó að verkamenningi nú 5—10 þúsundir, þá geta þeir ekki komið neinu til leiðar í þessu þjóðfélagi. Aðrir, sem velta hundruðum þúsunda, geta keypt framleiðslutækin og fasteignirnar, og allur auðurinn situr að lokum eftir hjá þeim. Og nú er búið að fara þannig að, að gamalt fólk, sem búið er alla ævi að aura saman 10—15 þúsundum, á peninga, sem eru nú að verða svo að segja einskis virði. Sú fjármálastefna, sem upp var tekin með gerðardómsl. og annarri viðleitni, er sú eina, sem mögulegt er að framkvæma í landinu til þess að sporna við öngbveitinu, sem hefur þær afleiðingar, sem nú eru augljósar og flesta óraði fyrir. En ástæðan til þess, að slík árás var gerð á þessa löggjöf, var sú, að alltaf, þegar verðbólga er að myndast, halda menn, að þeir séu að verða ríkir, hve oft sem þeir hafa séð útbýnningu peninganna og hvernig sem þeim er sýnt fram á þetta með rökum. Á þessa vanþekkingarstrengi var spilað af þeim flokkum, sem á móti þessum l. unnu, en ekki af þeim, sem hafa séð, að peningarnir voru að verða að engu. Og þetta er einhver stærsti pólitíski glæpur, sem nokkurn tíma hefur verið unninn á Íslandi. Hvert stefnir með okkar fjármálakerfi núna, hefur hv. þm. Seyðf. þó órað fyrir, — þar sem hann er að tala um að breyta ákvæðum 6. gr., að ég hygg þar, sem talað er um verðlagsn., sem ráði verði á landbúnaðarafurðum —, að þær starfi eins og hingað til. Og það er alveg auðsætt, að með þeim kauphækkunum, sem nú halda áfram, eiga bændur ekki um neitt að velja nema að halda sömu leið. Vilji menn binda hendur bændna, leiðir það ekki til annars en þess, að þeir hætta að framleiða og við hættað um að hafa að éta.

Í þessu sambandi vildi ég, að hæstv. ríkisstj. upplýsti, hvort það sé rétt, að Bandaríkjastjórn hafi ákveðið að taka af okkur öll aukaskip, sem hingað til hafa séð um helming eða meir af innflutningi til landsins, sem þýðir samsvarandi niðurskurð á innflutningi. Þess vegna er það, að ef halda á uppi framleiðslu landbúnaðarins, hafa bændur á engu vól öðru en að nota ákvæði seinui hluta 6. gr. þessa frv. jafnframt því, að kapphlaupið eykst. Það er upplýsandi um þann vaxandi hraða, sem þessi Hrunadans fjármálanna hefur tekið, að nú fyrir nokkru hækkaði áhættubóknun hjá mönnum, sem sigla milli landa, í sömu upphæð og yfirmanna í slíkum ferðum. Út af fyrir sig ætla ég ekki að leggja dóm á þetta. En nú mun vera komin bending um það frá stjórnun Bretlands og Bandaríkjauna, fyrir milligöngu sendiherra þeirra, að ef skipin eru látin stöðvast, mundu þeir taka til sinna ráða. Þessi hótun um íhlutun um íslensk mál er eitt af því alvarlegasta, sem komið hefur fyrir okkur nú á seinustu árum vegna þess, að það viðkemur þeirri atvinnugrein, sem er algerlega lífæð þjóðfélagsins, ekki sízt nú. Nú hef ég heyrt, að undirmenn á skipunum hafi lýst yfir, að þeir muni aldrei sigla fyrir minni áhættubóknun en yfirmenn. En nýlega hafa svo yfirmenn heimitað stórkostlega hækkun á áhættubóknun frá því,

sem áður var. Og það hefur verið gengið inn á það af stj. Eimskipafélags Íslands eftir skipun ríkisstj. að hækka við yfirmenn, án þess að undirmennirnir hafi tekið aftur yfirlýsingu sína, sem ég nefndi áðan. En ef áhættubóknun hjá undirmönnum kemst í sama og hjá yfirmönnum, er mér skýrt frá, að ekkert annað vofi yfir en stórkostleg hækkun á öllum farmgjöldum Eimskipafélagsins. Ég vildi óska, að þetta, sem okkur er skýrt frá úti í bæ, sé ekki rétt. En þetta, að Bandaríkjastjórn muni vera að taka skipin, og einnig þetta áhættubóknunarmál, — mér finnst það svo stórt mál, að rétt sé í sambandi við þetta nýja fjármálakerfi, sem stofnað er til með þessu frv., að hv. alþm. fái a. m. k. að vita um það.

Enn fremur vildi ég spyrja um það, hvort Dagsbrún hafi heimtað hækkun á kaupi og hóttað verkfalli, en fallið á að hiða 1—3 daga með því að vinna fyrir það kaup, sem samið hefur verið um, frá s. l. föstudegi að telja, en ef ekki sé hækkað kaupið, sé yfirvofandi verkfall. En mér er jafnframt tjáð, að ef kaup er hækkað hjá Dagsbrún, eins og farið er fram á, þá sé orðinn svo litill munur á tímakaupi þeirra manna, sem skipa upp kolum, og þeirra, sem skipa upp sementi, að þeir legðu niður vinnu, ef svo húið stæði. Allt er þetta vinna við höfnina, og við vitum, hvað býður okkar, ef við getum ekki séð um, að uppskipun fari fram og skipin geti siglt. Þess vegna óska ég, að okkur alþm. séu gefnar upplýsingar um þessi atriði. Frá mínu sjónarmiði er þetta ekki nema einn þáttur í því, sem nú er að koma. Menn geta verið alveg vissir um, að með afnámi gerðardómsl. og með því að búa við þau ákvæði, sem á að lögleiða, þá hlýtur dýrtíðin að vaxa hröðum skrefum. Og afleiðingarnar af vaxandi verðfalli peninganna hafa svo oft verið ræddar, að ekki er sérstök ástæða til að rökstyðja svo augljósan hlut. Mér virðist, að með því að yfirgefa þá fjármálastefnu, sem mörkuð er í gerðardómsl. og er í rauninni alveg samskonar og áðrar þjóðir hafa orðið að taka upp hjá sér, þá höfum við jafnframt yfirgefið viðleitnina á því að halda hér uppi fjármálakerfi, sem helzt væri líklegt til að koma okkur út úr þessari styrjöld á annan hátt en með óskaplegum hörmungum. Mér virðist, að með því fjármálakerfi, sem verið er að taka upp hér, sé með alveg opnum augum stefnt út í fullkomið öngþveiti. Það má kannske vera, að í þeirri þáttill, sem kominn er fram og sagt er, að fylgi alvara, sé einhver viðleitni. En till. gengur út á það að reyna að semja við verkalýðinn um vinnuna og þá launin og reyna að finna eitthvert hlutfall á milli vara framleiddra innan lands og kaupgjalds. Þetta er í raun og veru það, sem ýmsar þjóðir hafa tekið upp, þó að þær hafi haldið verðinu niðri á grundvelli, sem er miklu lægri. Og ég sé ekki, að fært sé, eins og nú horfir, að stýra fram hjá algerðu öngþveiti og hruni, nema þessir samningar geti tekizt. Því að það sjá allir, að með afnámi þessa frv. einu er boðið upp á áframhaldandi kapphlaup. M. a. er kostnaður við alla framleiðslu hraðvaxandi upp á síðkastið. Stj. gaf nýlega út tilkynningu um að leggja sérstakan toll á útfluttan fisk, en varð að

taka hana aftur, vegna þess að kostnaður hjá skipunum hafði hækkað svo mjög, að ágóðinn af að sigla og selja er svo litill, ef hann þá er nokkur. Mér sýnist tæplega um annan möguleika að ræða heldur en að reyna að ná samkomulagi milli bændna og verkamanna um verðlag og kaupgjald, og um stríðsgróðann ef til vill við þá aðila, sem þar eiga hlut að máli.

Það var fyrirsjáanlegt, að ekki var hægt að framkvæma gerðardóminn nema með einu móti, en ég skal ekki fara sérstaklega inn á, hvernig það hefur tekizt. Hæstv. atvmrh. fullyrðir, að það hefði ekki tekizt betur, þó að stj., sem sat, hefði setið áfram. Það verður hver og einn að hafa sína skoðun um það, en eitt er a. m. k. víst, að tvö grundvallaratriði þurfti til að framkvæma gerðardómsl. Í fyrsta lagi þurfti að gera samninga um setuliðsvinnuna. Þeir voru gerðir. Þeim var nýlega lokið, þegar fyrrv. stj. lét af völdum. Var svo um samið, að þeim 2500 mönnum, sem voru í setuliðsvinnunni, skyldi hinn 1. júl fækkað niður í 2000. En jafnhliða því var augljóst mál, að til þess að þessi l. gætu komið að gagni, og á það var bent í stj., ekki einu sinni, ekki tíu sinnum, heldur hundrad sinnum, að stj. yrði að fá vald til að takmarka framkvæmdir. Þetta hefur ekki verið gert. Vitanlega hafa menn búizt við, að þá yrðu reknir upp kveinstafir út af því, að takmarka ætti vinnu hjá verkalýðnum, en það er auðsætt, að þótt þessi takmörkun hefði átt sér stað, þá hefði eftirspurnin eftir vinnuafli samt verið svo mikil, að hver einasti maður hefði getað fengið atvinnu. Þar, sem slíkar ráðstafanir hafa verið gerðar, eins og í Bandaríkjunum, þar hefur fyrst og fremst verið athugað, hve mikið vinnuafli væri til, síðan hvað það er, sem þarf að framkvæma, og hvað er nauðsynlegast af því. Síðan er það framkvæmt, sem nauðsynlegast er, en ekki farið lengra. Þetta varð að gera hér, annars voru l. dauður bóksstafur.

Eins og ég minntist á, hafa komið út athugasemdir skýrslur frá Bandaríkjastjórn, því að í síðustu styrjöld fóru þeir að eins og við erum að fara að nú. Ég held, að það sé samröma álit, að ef stríðið hefði haldið áfram nokkuð lengur þá, hefði Bandaríkjastjórn orðið máttvana í styrjöldinni fyrir að hafa ekki gert þær ráðstafanir, sem eru gerðar nú. Það voru þrjár tegundir vinnuagenta á vinnustöðvunum og buðu þrenna kauptaxta. Ekkert var hugsað um, hve vinnuaflið var mikið, en eftirspurnin látn komast fram úr öllu hófi, sem að lokum var að skapa fullkomið öngþveiti. Þessi takmörkun mundi því alls ekki koma niður á verkalýðnum, því að það er vitanlegt, að hið opinbera gæti ekki takmarkað framkvæmdir svo mikið, að ekki yrði eftir sem áður fullkomlega nóg handa öllum að gera. En þeir, sem héldu þessu fram, gerðu það af skynsamlegum ástæðum frá sínu sjónarmiði, því að þeir vissu, að ef þessar takmarkanir væru ekki gerðar, mundu l. hrynja. En Sjálfstfl. vildi aldrei fallast á að gera þessar takmarkanir í fyrrv. stj.

Ég hef heyrt sagt, en væntanlega er hægt að fá það upplýst hér, að þessi fækkun niður í 2000 menn í setuliðsvinnunni, sem ég gat um, hafi aldrei átt sér stað, svo að þar hafi unnið 500 fleiri en um þau samið. Þeir segja í þessum

samningum: „Það eru engar framkvæmdir eins nauðsynlegar og hernaðarframkvæmdir, en við sjáum, að þið verðið að fiska og þið verðið að reka ykkar landbúnað, annars getið þið ekki lifað, en þá verðið þið að sjá um, að þetta vinnu- afl, sem tekið verður frá okkur, fari til að framleiða lífsnauðsynjar ykkar.“ Sé það ekki gert, hafa þeir talið, að þeim hafi ekki borið skylda til að fækka í vinnunni hjá sér, og ég hygg, að það hafi unnið hjá þeim fleiri en 2000 menn, en það hefði ekki átt að vera. Það var því fyrirsjáanlegt, að gerðardómurinn mundi hrynja með því að láta undir höfuð leggjast að gera þessar ráðstafanir.

Ég skal svo ekki ræða nánar, hvaða afleiðingar þetta hefur. Það hefur svo oft verið rætt áður, að þess gerist ekki þörf. En menn ættu að sjá af þeim atburðum, sem eru að gerast síðustu dagana, ef þeir hafa ekki séð það áður, hvert nú er stefnt. Ég álit, og þess vegna hef ég komið með þessar fyrirspurnir, að það sé skylda stj. að láta almenning fylgjast sem bezt með í þessum málum, því að meðan alþjóð fær að hafa augun opin og fylgjast með því, sem er að gerast, en ekki bundið fyrir augun á henni með því að lofa henni ekki að fá að vita neitt, er von til, að almenningur sjái, hvert er verið að fara með hann. Og það mun sannast, hvort sem kosningar verða nú eða ekki, — það getur verið, að hjá nokkrum hluta verkalyðsins hafi verið áhugi fyrir afnámi gerðardómsl., þó að það sé rangt, að þjóðin hafi lýst yfir, að hún vildi ekki hafa þessi l., því að mikill meiri hluti hennar fylgdi þeim flokkum, sem böðust fyrir þeim, og sá flokkur, sem fyrst og fremst beitti sér fyrir þeim, vann á við kosningarnar, — en ef þessi áhugi hefur verið hjá verkalyðnum fyrir afnámi l., þá ætla ég að fullyrða, að það mun ekki liða langur tími, — það geta orðið vikur, en ekki mánuðir, þangað til verkalyðurinn sér, hvert var verið að fara með hann með afnámi l. Og þó að ýmsir kunni að hafa í svipinn grætt á að heita sér á móti l., þá eru þær afleiðingar eftir, sem þeir munu verða að horfast í augu við og svara fyrir. Ég sé, að form. Kommfl. brosir yfir þessari spá minni. Það á ef til vill eftir að koma í ljós, hvort pólitik kommúnista er umbótapólitik eða byltingapólitik, en það getur enginn verkalyður nema sá, sem vill fullkomna upplausn í þessu þjóðfélagi, viljað það, sem nú er að gerast í fjármálum okkar. Þess vegna mun allur verkalyður, sem vill ekki fullkomna fjármálalega upplausn, snúast gegn þessu, áður en varir.

Ég skal svo ekki hafa um þetta fleiri orð. Það gefst væntanlega tími til að ræða um þetta síðar.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Það er að sjálf-sögðu ósk mín og þeirra, sem standa að þessu frv., að það fái sem greiðastan gang gegnum þingið. Ég skal því ekki lengja þessar umr. mjög mikið, enda þarf ég þess ekki, þar sem ræður hjá málsvörum þessara þriggja flokka voru mest gamlar væringar, sem þeir voru að rifja upp, og var því yfir þeim sögulegur blær, líka hjá hv. þm. Str. (HermJ), þó að hann væri einnig að blanda spádómum þar inn í.

Ég þarf ekki margt að segja út af þeim orðum

hv. þm. Seyðf. (HG), að hann væri á móti síðari málsg. 5. gr., að taka ákvörðun á verði innlendra framleiðsluvara undan valdi dórnafndar. Mér finnst þetta skipta litlu máli, þar sem dórnafnd átti að fá till. um þessi efni, en aðeins að leggja formlega úrskurð á þau. Þessi dórnafnd átti að ákveða laun tveggja stétta, launþega annars vegar og framleiðenda hins vegar, og þegar annar hlutinn er afnuminn, þá er heppilegast, að hinn hlutinn sé líka numinn burt.

Ég þarf annars ekki að fara langt út í það, sem hv. þm. Seyðf. sagði. Ég er sammála því aðalatriði í ræðu hans og annarra, sem hér hafa talað, að dýrtíðin sé mikið böll, sem nauðsynlegt sé að vinna á móti.

Hv. þm. Seyðf. sagði, að gerðardómsl. hefðu ráðizt á kauplegstu stéttina. Þau snertu aðallega tvær stéttir, verkamenn og bændur, og ég býst við, að hann hafi þar aðallega átt við verkamenn. Það er í raun og veru öllum vitað, að það var ein stétt, sem gerðardómsl. komu harðast niður á, en það voru fastlaunamenn, sem stunda vinnu sína áfram og fá ekkert nema verðlagsuppbótina. Aftur á móti hafa verkamenn fengið aðra og kannske miklu verðmætari kauphækkun með því að fá stöðuga vinnu, því að hvar væri þá annars allt gaspur ýmissa hv. þm. um hina miklu bölvun atvinnuleysisins? Þeir hafa breitt sig út yfir það, að það, sem verkalyðurinn þyrfti fyrst og fremst að fá, væri stöðug atvinna. Nei, því verður ekki móti mælt, að verkamenn höfðu fengið mjög verulegar viðbætur, áður en þeir fengu nokkra grunnkaupshækkun.

Hv. þm. talaði um, að verkalyðsfélögin hefðu hvergi unnið að því, að vinna væri lögð niður. En því er þó ekki að neita, að það var samningur milli Dagsbrúnar og Eimskipafélags Íslands um, að Dagsbrún sæti fyrir vinnu hjá Eimskipafélaginu, en ætti aftur á móti að leggja Eimskipafélaginu til verkamenn, ef það vantaði þá. Þess vegna var það, þegar þessir verkamenn sögðu: Nú viljum við vinna annars staðar, þá sneri félagið sér til Dagsbrúnar og óskaði eftir, að hún legði því til menn, en þá vildi Dagsbrún ekki gera það. Ég skil ekki annað en Dagsbrún hefði getað gert tilraun til að uppfylla þetta atriði samningsins án þess að brjóta nokkur lög. Ég er ekki að segja, að félagið hafi getað það, það má vel vera, að það hafi ekki haft menn, en það átti þó að taka þessari málaleitun vel og gera einhverja tilraun.

Hv. þm. segir, að öll ógæfan hafi stafað af því, að þessi endemisög hafi verið sett. En því er ekki að neita, að það var ekki eingöngu harizt á móti þessum l., af því að þau gengju á hagsmuni verkalyðsins, heldur voru þau líka gerð að „principatriði“. Það var harizt á móti þeim vegna þess, að ekki ætti að þola slík lög. Þetta er mjög mikið atriði í málinu. Það var harizt á móti l. með þeim forsendum, að það væri óþolandi, að verkalyðurinn fengi ekki að semja um kaup sitt og kjör eins og frjáls aðili. Nú er tilraun gerð til að sjá, hver hugur hér hefur fylgt máli. Það verður gaman að sjá við þá samninga, sem nú fara í hönd, þegar verkalyðurinn fær að semja sjálfur, hvort hann vill sýna þann þegnskap og þá sanngirni, sem er heppilegast fyrir alla aðila,

Ég vil í því sambandi leiðrétta það, sem hv. 7. landsk. (StgrA) sagði, að ég hefði talið það skort á þegnskap, að verkamenn vildu ekki búa undir gerðardómnum. Ég sagði það ekki, heldur, að ég hefði ekki orðið hér var við þann þegnskap, sem kæmi fram hjá styrjaldarþjóðunum, menn gerðu sér ekki grein fyrir, að það yrði að heimta meiri þegnskap nú en á venjulegum tímum. Ég átti alls ekki sérstaklega við verkamennina, það er alveg eins skortur á þegnskap, ef menn græða mikið fé og misnota það.

Hv. þm. sagði, og hv. 7. landsk. tók undir það, að þau öfl, sem unnu á móti gerðardóminum, hafi ekki eins gert vart við sig úti í dreifbýlinu og því kæmi fram mikið ósamræmi um kaupgreiðslur á ýmsum stöðum. Þetta er að sumu leyti rétt, en að sumu leyti ekki, því að t. d. verkamenn úti um land hafa sums staðar farið fram á kauphækkun og lagt niður vinnu að öðrum kosti að sjálfsgöðu í sambandi við þessa almennu hreyfingu um hækkun kaups. En þá staðfestir það einmitt, hver orsökina var fyrir því, að þessi l. gátu ekki staðizt. Það var ekkert nema þetta einfalda atriði, hin mikla eftirspurn eftir vinnu og möguleikar til að borga hana. Það er ráð gegn þessu, sem hv. þm. Str. hefði átt að benda á í ræðu sinni um hið gamla og nýja fjármálakerfi.

Ég skal ekki karpa um, hver hafi átt upptökin að því, að þessi l. voru sett. Hv. þm. Seyðf. veit jafnvel og ég, að hin beina orsök þess voru kaupdeilurnar um áramótin. Hitt skal ég ekki fara út í, hvar hinar dýpstu rætur fyrir því liggja, því að það væri eins og hjá manningum, sem gat aldrei byrjað neina ritgerð á öðru en Adam og Evu, því að þar voru frumræturnar að öllu. Það var sameiginleg stefna Sjálfstfl. og Alþfl. að reyna frjálsu leiðina og reyna að tryggja, að ekki yrði farið fram á grunnkaupshækkun, en það tókst ekki, því að ákveðnar stéttir og félög fóru fram á hækkun, og þá vissu allir, að fleiri mundu koma á eftir. Alþfl. vildi ekki gera aðra tilraun, heldur leggja strax upp árárnar, en Sjálfstfl. vildi fara hina leiðina og reyna, hvort lagaleiðin dygði ekki, og fara millileið milli þess, sem Framsfl. og Alþfl. höfðu haldið fram.

Tilgangurinn með þessari löggjöf var að koma í veg fyrir, að grunnkaupshækkun færi fram, en hún fór samt fram að nokkru leyti þegar í upphafi, og það átti nokkurn þátt í, að l. stóðust ekki. Það var byrjunin á grunnkaupshækkunum, en tilgangurinn var að reyna að draga ur þeim og koma í veg fyrir, að aðrar kæmu, og það hygg ég, að l. hafi gert um stund. Það er það, sem átt er við, þegar sagt er, að l. hafi tafið fyrir vexti dýrtíðarinnar. L. komu að óvörum, og það tekur sinn tíma að sjá leiðir til að komast í kringum þau. Menn vilja halda landslög og ætla að gera það í byrjun, þó að þau verði svo brotin, þegar frá liður.

Hv. 7. landsk. sagði, og hv. þm. Str. kom líka inn á það, að nú yrði að hefja samninga. Þetta er alveg augljós sannleikur, sem allir munu vera sammála um. Ég veit ekki, hvað ætti að koma annað. Hitt er annað mál, með hvaða móti er hægt að koma þeim á og hvað stj. getur gert í því efni. Ég get sagt í því sambandi, af því að

um það var spurt, hvað stj. mundi gera í þessu efni, að stj. hefur fyrir nokkru þreifað dálítið á þessu hjá stóru verkalyðsfélögunum, Dagsbrún í Rvík og Hlíf í Hafnarfirði, hvað það væri, sem vektir fyrir þessum félögum um kaupgjald, til þess að sjá, hvort líklegt væri, að hægt væri að komast að samkomulagi, því að það er vitanlegt, að það er mjög takmörkuð vinna, sem stj. getur samið um, en hún getur, e. t. v., haft áhrif á þá stefnu, sem upp er tekin, og því eðlilegt, að hún þreifir fyrir sér um, hvort á ferðinni eru einhver þau boð, sem gætu talizt aðgengileg. Annars get ég lítið sagt um þetta. Samningar eru hlutir, sem ganga ekki í fljúgandi fartinni, og ég veit ekki, hvað hv. þm. búast við, hversu mikið 3 ráðh. geti setið yfir slíku auk allra annarra starfa og þar á ofan þingstarfanna nú, en ég get sagt það sem mína skoðun, að mér sýnist aðgengilegt, að það kaup, sem raunverulega er greitt nú, komi undir þessi l. og ýmiss konar útdúðar og undanbrögð komi fram og samningarnir verði þannig, að kaup og afköst verði þar nokkurn veginn þau sömu og raunverulega er nú, því að það er rangt, sem hv. þm. Str. segir, að það auki dýrtíðina, ef samið er um sama kaup og það, sem nú er raunverulega greitt fyrir eðlilegan vinnutíma. Það eykur dýrtíðina vitanlega ekki neitt. Ég álit, að það sé fyrsta afleiðingin af því, ef gerðardómsl. verða afnumin, að nú þarf ekki að fara krókaleiðir eða í felur. Það er eðlilegast og skynsamlegast, að kaupið komi fram fyrir þann vinnutíma, sem maður getur eðlilega unnið með fullum krafti. Hitt tel ég óeðlilegt, og það var ein hættan, sem kom fram við þessi l., að það komi fram alls konar óeðlilegum vinnutími og fleira þess háttar, eins og alltaf er, þegar menn fara í kringum l. Annars get ég ekki sagt frekar um þetta, af því að ég veit ekki svo enn, hvað fram á er farið, en ég get upplýst, að það mun vera svipað og það, sem menn nú raunverulega vinna fyrir. Og ég segi fyrir mig, að eg tel, að verkamenn geti unnið eins mikið í 9 tíma eins og þó að þeir vinni í 14 tíma. Það þekki ég best úr sveitinni, þegar menn stóðu við vinnu myrkranna milli og sváfu varla og afköstuðu sízt meira en nú, þegar vinnutíminn er miklu styttri og unnið af fullu kappi.

Þá kem ég að hv. þm. Str., sem er nú að vísu ekki viðstaddur. Hann var eins og fyrr með heimspeki. Það er eins og með Midas konung, að allt varð að gulli, sem hann snerti, og eins verður allt hjá honum að heimspeki. Hann fór að tala í sambandi við þessi hversdagslegu „konkretu“ mál um gamla og nýja fjármálakerfið og vildi engan þátt eiga í því nýja. Mér skildist, að Framsfl. ætlaði ekki að vera með þessari löggjöf, en satt að segja hafði ég gert mér von um, að hv. þm. gætu allir verið með þessu frv., og hvað sem menn annars álíta um þessa löggjöf, þá gætu nú allir verið sammála um að afnema hana. Hann útskýrði ekki, hvað væri gamla og nýja kerfið, en mér skildist, að gamla kerfið væri að taka háa skatta og dreifa stríðsgróðanum út til þeirra, sem erfiðara eiga, með því að láta þá fá hluta af þeirri almenningseign, sem við þetta myndast. Ég hef ekki séð þann ágreining, sem er um þetta. Ég veit ekki betur en þetta sé í full-

um gangi. Það kynni þá að vera, að Alþfl. og Sósfl. væru enn þá eldri en hv. þm. Str., því að þeir vilja taka enn þá hærri skatta. Mér skildist, að það ætti að tilheyra gamla kerfinu að setja gerðardómsl. Ég verð að snúa þessu við, því að gamla kerfið var að fara frjálssu leiðina. Nýja kerfið var það, sem hv. þm. Str. heitti sér fyrir, að grípa inn í þessa hluti með löggjöf, en ég held, að þetta sé partur af heimspekinni, en ekki málinu sjálfu.

Hv. þm. Str. segir, að svona l. hafi alls staðar verið sett, þar sem eins standi á og hér. Ég veit ekki, hvaða lönd hann á hér við, ég held, að óviða standi á eins og hér, því að nú eru því nær allar þjóðir hreinir stríðsaðilar eða þá teknar með hervaldi og haldið niðri með hervaldi. Það væri þá helzt Svíþjóð og kannske Danmörk, og ég skal játa, að mér er ekki vel kunnugt, hvað þar gerist nú. En að ætla að bera sig saman við stríðslöndin, það er ekki hægt nema með því móti, sem ég sagði, að menn hafi hér minna frjálsræði en þeir hafa. Í stríðslöndunum er boðið út heilum herjum, ekki eingöngu þeim, sem eru á vígstöðvunum, heldur líka heima fyrir til alls konar starfa. Þá sjá menn sér fært að innleiða vinnuskyldu. Ef gripið væri til þess í framhaldi af gerðardómsl. að innleiða slíka vinnuskyldu, svo að hægt væri að skylda menn til að vinna hvar sem væri, þá gæti það vitanlega orðið talsvert sterkt, ef menn vildu og treystu sér til að fara út í slíkt.

Ég er ekki heldur viss um, að það sé rétt hjá þessum hv. þm., að það sé ómögulegt fyrir þjóð að skapa sér af stríðsgróða betri kjör en á friðartímum. Ég get vel hugsað mér, að alveg eins og einstaklingar geta grætt tiltölulega mikið á stríðstímum, eins geti þjóðin grætt, og það höfum við gert. Það getur verið, að þjóðin fái ekki allan þann gróða, sem hún nú horfir á, en á þessum stríðstímum hefur þjóðarhagurinn batnað fram að þessu. Hitt er annað mál, hvort okkur tekst að skapa okkur varanleg verðmæti af þeim gróða. Það, sem var að gerast fyrir stríðstímann, var það, að þjóðin var að komast í þrot fjárhagslega. Það er alkunnugt, að þegar Framsfl. gekkst fyrir, að þjóðstjórnin væri mynduð árið 1939, þá var það af því, að fjárhagurinn var kominn í svo mikið öngþveiti, að Framsfl. treysti sér ekki til að leysa það einn. Stríðið hefur, að visu mikið á pappírnum, en þó líka raunverulega, veitt stórkostlegum verðmætum til Íslands fram að þessu. Það er því ekki hægt að setja það fram sem heilaga reglu, að þjóð geti ekki bætt hag sinn á stríðstímum.

Það er satt, að bændur munu hafa tekið þessum l. betur en verkamenn. En um bændur gildi líka þetta óákveðna orðalag síðari málsg. 7. gr., sem heimilaði að gera verðbreytingar eftir framleiðslukostnaði, en verkamenn áttu ekki að fá kaup sitt hækkað, nema þar, sem það var til samræmis eða lagfæringar. Það hefur líka sýnt sig í framkvæmdinni, hver munur er á þessu fyrir bændur og verkafólkið.

Hv. þm. beindi nokkru spurningum til mín. Mér fannst þær flestar fremur ómerkilegar. En fyrst hann hirðir ekki um að vera hér til að hlusta á svörin, mun ég ekki svara þeim, eða a.

m. k. geyma það, þangað til hann er hér viðstaddur.

Hann segir, að það hafi verið einhver sá stærsti pólitíski glæpur, sem unninn hafi verið á Íslandi, að standa á móti gerðardómsl. og framkvæma þau eins vesalmannlega og núverandi stj. hafi gert. Ég held, að enginn standi betur að vígi að dæma um þetta heldur en ég, af því að ég kom nýr inn í stj. Það getur verið, að það skolist meira í hinum ráðh., af því að þeir voru fyrir í stj., og átti sig því ekki eins á, hvað raunverulega gerðist fyrir og hvað eftir stjórnarskiptin. En ég veit ekki, hvaða umskipti urðu í þessum málum um stjórnarskiptin. Hv. þm. talar um l. eins og þau séu ævagömul og langalengi búið að framkvæma þau með mikilli skapfestu og dugnaði, en hvað eru l. gömul? Þau eru sjö mánaða og tveggja daga gömul. Og hvað voru þau gömul, þegar framsóknarráðh. fóru úr stj.? Fjögurra mánaða. Þeir framkvæmdu l. með þessum dæmalaus fastatökum í fjóra mánuði. Þá var tekið á öllu með þessum mikla myndarskap og snildarbragði.

Þá vil ég einnig benda á það, sem ég minntist á áðan, að l. voru brotin, um leið og þau voru sett í framkvæmd. Það var byrjað að úrskurða grunnkaupshækkun hjá járnsmiðum, og þegar ég settist í minn stól, þá var allt holgrafið. Þá er svo komið, að hvert sem litið er, þá er unnið fyrir annað kaup en það, sem gerðardómurinn hefur ákveðið. Hitt er vel skiljanlegt, að l. væru síður brotin fyrst í stað. L. hafa oft vissan styrk, meðan þau eru ný. Það líða oft 2—3 mánuðir, þar til menn hafa áttað sig á þeim og fara að fara í kringum þau, ef menn annars ætla að gera það. Þess vegna er ekki rétt að reikna hér með 2—3 fyrstu mánuðunum. Þeir eru líka á þeirri árstíð, þegar minnst er að gera. Það er því vorið með sínum önnum, sem setur hreyfingu á þetta, en ekki stjórnarskiptin. Og þegar eftirspurnin eftir vinnuafli er svona gífurleg, þá eru l. brotin, og það svo mjög, að það yrði hreint og beint að hafa einhverja Gestapo-lögreglu á hverri einustu vinnustöð, sem njósnaði alls staðar um, hvað hátt kaup væri borgað.

En sé nú litið á, hvernig Framsfl. hefur reynzt þessu ástfóstri sínu, þá er það eini flokkurinn, sem hefur ráðizt á hjartað í þessu, sjálfa dómnefndina. Ég veit ekki betur en aðfalltrúi Framsfl. í dómnefndinni segði af sér þvert ofan í landslög, því að það er borgaraleg skylda að taka sæti í dómnefndinni, og þar með var n. óstarfhæf um tíma. Ég held því, að framsóknarráðh. ættu sem minnst að tala um þetta og á-saka ekki okkur, sem sátum að völdum, þegar skýrast kom í ljós, að ómögulegt var að framkvæma þessi l., þegar þeir horfðu upp á það, að l. væru brotin, um leið og þau voru sett, og dómnefndin var gerð óstarfhæf fyrir tilstilli þeirra helztu manna, sem voru svo í framboði fyrir þá við kosningarnar í vor.

Mér þótti dálítið eftirtektarvert, hvernig hann áleit, að ætti að framkvæma þessi l. Hann lýsti því, hvernig hann vildi láta fara að, og á því getum við séð, hvort það hefði gengið betur, ef sama stj. hefði farið með völd. Hann nefndi tvö atriði. Annað var að gera samninga við setuliðið um

takmörkun á vinnu þar, og hitt var að takmarka framkvæmdir. Hann lýsir yfir því, að fyrri ríkisstj. hafi gert samninginn, svo að ekki er hægt að ásaka núverandi stj. fyrir, hvernig hann var, en hann segir, að sá samningur hafi ekki verið haldinn, því að unnið hafi hjá setuliðinu 2500 menn í staðinn fyrir 2000. En ég verð að segja, að ef ekkert hefði verið að annað en það, að 500 fleiri menn hafi unnið hjá setuliðinu en samningar stóðu til, þá hefði það verið svo lítið fis, að enginn hefði orðið var við það, sérstaklega vegna þess, að það er ekki hægt að skylda þessa 500 menn til að fara í neina nauðsynlega ákveðna vinnu. Ég veit, að fjöldi þessara manna hefði farið í að byggja sumarbústaði eða annað slíkt, sem á engan hátt telst bráðnauðsynlegt, en á ráðningarskrifstofu landbúnaðarins hefði ekki komið einn einasti maður.

Hitt aðriðið, sem hv. þm. vildi láta gera, var að takmarka framkvæmdir. Það hefði mest átt að fara fram í því ráðuneyti, sem ég er í. En þar hefur engu verið breytt, frá því ég tók við, og mér er ekki kunnugt um, hvaða framkvæmdir hafa verið gerðar. Ef hv. þm. Str. var svo ljóst, að þessa þyrfti með, hvers vegna lét hann þá liða svo fjóra mánuði, að ekkert væri gert? Það eina, sem ég vissi til, að gert væri, var það, að þeim, sem verzlun með sement, var sagt að úthluta því ekki til annars en íbúðarhúsa nema með leyfi ráðuneytisins. Þetta hefur verið framkvæmt fram á þennan dag. Það gekk sú saga um bæinn, að menn væru í vandræðum með að byggja hús, af því að stj. bannaði að selja timbur, en ég verð að jata, að hún hefur þar ekkert gert, en það hafa verið vandræði með timbur, af því að erfitt hefur verið að fá skip til að flytja það. Mér er sagt, að sá eini flugufótur sé fyrir þessu, að stj. sjálf hafi flutt inn til eigin nota dálítið af timbri, sem þá hefur náttúrulega ekki verið selt öðrum, heldur farið til ákveðinna framkvæmda.

Hv. þm. kom með nokkrar fyrirspurnir, sem hann sagðist ætlast til, að yrðu til að opna augu almennings fyrir þessum voða. Ég er honum sammála um flest, sem hann sagði um erfiðleikana, sem stöfuðu af dýrtíðinni. Það er alveg rétt, að það er gagnslaust að skrúfa upp kaup og verðlag hvort í kapp við annað. Og ég er að lokum honum sammála um, að eina ráðið, sem dugir, er, að augu almennings opnast fyrir því, hvaða heimska þetta er. Og þegar gerðardómurinn er numinn úr gildi, sem af mörgum hefur verið talinn meginþröskuldurinn í vegi þess, að samið væri af sanngirni, þá reynir á skynsemi og þegnskap manna, og þá sýna þeir, hvort hugur hefur fylgt máli, þegar þeir hafa sagt, að þeir væru reiðubúnir til að semja á réttlátum og sanngjörnum grundvelli. Ég er ekki að segja, að hv. þm. Str. hafi ekki reynt að leita samninga við verkálföldfélögin, þegar hann samdi gerðardómsl., en ég tel, að það hafi a. m. k. verið yfirsjón að reyna ekki að koma þessum málum fram með góðu, því að það á ekki vel við okkur Íslendinga yfirleitt að framkvæma svona mál með hörku, og ég vona, að til þess þurfi aldrei að koma. Ég vil því taka undir þá ósk hans, að augu almennings opnast fyrir þeim hættum, sem fram

undan eru, svo að allir megi verða sem best sam-taka um að leysa vandamálin með samkomulagi.

Umr. frestað.

Á 4. fundi í Ed., 11. ágúst, var fram haldið 1. umr. um frv.

Gísli Jónsson: Herra forseti! Í frv. því til laga, er hér liggur fyrir, kveður svo á í 1. gr., „að skipa skuli í nefndina 5 menn og 3 til vara“. Í 4. gr. stendur enn fremur, að nefndin sé ekki ályktunarfær, nema allir nefndarmenn séu mættir. Hér er ekki nægilega skýrt ákveðið, hvort n. telst ályktunarfær, ef allir aðalmenn mæta, eða hvort einnig er nauðsynlegt, að varamenn komi til, svo að nefndin sé ályktunarfær samkv. ákvæðum 1. Til þess að fyrirbyggja allan misskilning um þetta atriði, teldi ég rétt að ákveða þetta nokkru skýrar, þannig að ekki yrði um deilt.

Þá er einnig í 6. gr. frv. ákvæði um keðjuverzlun sérstaklega. Af þeirri reynslu, sem fengist hefur um gildandi lagaákvæði viðvikjandi keðjuverzlun, er ljóst, að gera þarf á þeim fyrimælum nokkrar umbætur, og þykir mér því rétt að vekja athygli þeirrar n., sem kann að fá mál þetta til meðferðar, á þeim örðugleikum, sem þau ákvæði skapa í viðskiptalífinu. Síðan takmarkaður var innflutningur á járnvörum, veiðarfærum og sér í lagi önglum, hafa þeir innflytjendur, sem áður seldu í heildsölu, neitað að selja nema með smásöluverði, þannig að þau fyrirtæki úti á landi, sem áður seldu þessar vörur til þess m. a. að fullnægja eftirspurninni, hafa annaðhvort orðið að hætta að selja þær eða orðið að selja þær sér í óhag. Heildsalarnir hafa notfært sér eftirspurnina og selt í heildsölu með smásöluálagningu allt, sem þeim hefur verið leyft að flytja inn. Þessu þarf nauðsynlega að breyta á þann hátt að setja sérstök ákvæði, er tryggi, að þeir landshlutar verði ekki afskiptir, sem með engu móti geta flutt inn þessar vörur heint. Ég vildi minnst á þetta, þar sem mér er kunnugt um þau óþægindi og það tjón, sem ríkjandi fyrirkomulag í þessum málum veldur ýmsum atvinnurekendum úti á landsbyggðinni.

Hv. þm. Seyðf. (HG) gat þess í ræðu sinni, að ákvæði um innlent afurðaverð ætti einnig að leggja undir þessa nefnd. Ég vil lýsa yfir því, að ég tel það rétta stefnu. Ég tel, að sem mest af verðlagsmálunum ætti að heyra undir þessa n. Á þann hátt fengist best heildaryfirlit yfir málin, auk þess sem ég teldi hana dómþæsta á verðlagsmálin í heild, ef vel tekst um manna- og nefndina.

Með 15. gr. eru úr gildi numin 1. nr. 28 29. maí 1942, um dómnefnd í kaupgjalds- og verðlagsmálum, og 1. nr. 118 2. júlí 1940, um verðlag. Ég vildi því mega þeim þeirri fyrirspurn til hæstv. atvmrh. og hv. þm. Seyðf., sem forsvarsmanns fyrir Alþf., hvort nú sé ekki kominn tími til að hugsa um afnám þeirra húsaleigul., sem sett voru á sínum tíma af þáv. félmrh. Mér skilst, að þegar húið er að taka stífluna úr með þessum l., sé það ekki réttmæt krafa til þeirra, sem lúta verða húsaleigul. sér til stórtjóns og alls konar óþæginda, að þeir einir haldi áfram að sýna þegn-

skap. Mér er það ljóst, að margir af þessum mönnum eru þannig settir, að þetta er þeirra eina tekjulind, a. m. k. eldri menn, og kannske er það þeirra eini styrkur að eiga húskofa, sem gefur eitthvað af sér, en þeir geta engu ráðið um það, hvað þeir fá í tekjur af húsum sínum, meðan þessi l. standa.

Þá vildi ég gera þá fyrirspurn til hæstv. atvnrh., hvað ríkisstj. hugsi sér í dýrtiðarmálum, þar sem hún talar um í grg., að það verði með öllum ráðum að sporna við dýrtiðinni. Það kemur ekki neins staðar fram hér í grg., hvaða nýr ráð skuli tekin upp, en það er vitanlega öllum stéttum þjóðfélagsins áhugamál, að einhver ráð verði tekin upp til þess að forðast það, að dýrtiðin flæði yfir landið. Enda er það krafa þjóðarinnar, að einhverjar hömlur verði settar í stað þeirra, sem verið er að taka í burtu með afnámi þessara l.

Að öðru leyti sé ég ekki ástæðu til að ræða málið frekar á þessu stigi.

Forseti (JJós): Ég skal geta þess út af þeim fyrirspurnum, sem hv. þm. Barð bar fram til atvnrh., að mér var ekki annað kunnugt en að hann vissi af þessum fundi og því máli, sem til umr. er, svo að hann hefur verið hindraður af einhverjum orsökum. Þar sem hann er ekki við, verður ekki hægt að greiða götu þessara fyrirspurna hv. þm. Barð. nema með því, að hann ræði um þær persónulega við atvnrh., þegar hann nær til hans.

Brynjólfur Bjarnason: Herra forseti! Ég hefði nú talið það hezt, að sem minnstar umr. yrðu um þetta mál, til þess að hægt verði að ljúka því sem fyrst, og virðast þær orðnar lengri en þörf er á, því að í raun og veru er það svo, að allir eru sammála um það, að ekkert annað sé að gera úr því, sem komið er, en að láta kaupgjaldsákvæði gerðardómsl. falla, og jafnvel upphafsmenn l. geta ekki neitað því, að l. eru úr gildi fallin. Jafnvel fyrrv. forsrh., hv. þm. Str., getur ekki neitað þeirri staðreind, að l. eru búin að vera, svo að það er alveg óskiljanlegt, ef um það þyrfti langar umr.

Annars var ræða hv. þm. Str. í þessu máli næsta furðuleg, þannig að hann virðist enn þá ekkert hafa lært og engu gleymt frá því, er hann flutti útvarpserindi sitt til þjóðarinnar á nýársdag, sem varð til þess að vinna stöðvaðist í meira en mánaðartíma í þýðingarmestu framleiðslu þjóðarinnar. Enn þá heldur hann áfram að tala um þessi l. sem eitthvert bjargráð þrátt fyrir reynsluna.

Ég geri ráð fyrir því, að flestir hv. þdm. muni minnst þess og viðurkenna, að þegar þessi l. voru samþ. hér í d., lýsti ég því nákvæmlega, hvernig mundi fara fyrir þeim, og allt kom fram. Og ég geri ráð fyrir, að allir, sem hlýddu, viðurkenni, að allt fór eins og ég lýsti því þá, eins og auðvelt var að sjá, því að l. voru þá raunverulega fallin og búið að margbrjóta þau. Ég man eftir því, að þegar þáv. viðskmrh., Eysteinn Jónsson, hélt framsöguræðu sína hér í d., viðurkenndi hann, að l. væru brotin, þó að hann vildi sem minnst úr því gera. Hann gat ekki annað en

viðurkennt þær kauphækkningar, sem höfðu orðið, þrátt fyrir gerðardóminn, en hann vildi þó ekki viðurkenna, að l. væru úr gildi fallin, og hélt því fram, að þrátt fyrir þetta væri sjálfsagt að halda löggjöfinni uppi, því að það væru fleiri l., sem væru brotin. (BSt: Stundum eru nú bannlögin brotin.) Já, stundum eru bannlögin brotin, og ég benti honum á það, að það væri hægt að setja löggjöf um alla skapaða hluti. Það væri hægt að banna mönnum að drekka vatn, en það væri bara alveg tilgangslaut. En það er ekki nóg með það, að l. séu brotin, gerð að einskisverðu pappirsgagni, heldur hafa þessi l. gert þjóðinni meira tjón en nokkur önnur löggjöf um mörg ár. Það er þessum l. að kenna, að vinna stöðvaðist meira eða minna í ýmsum framleiðslugreinum þjóðarinnar í marga mánuði á þeim tíma, þegar nauðsynlegt var að halda framleiðslunni gangandi, — svo nauðsynlegt, að aldrei hefur um margra ára skeið riðið meira á því, að framleiðslan héldi áfram. Hér var verið að gera tilraun til óeðlilegra kúgunarráðstafana gegn verkafólki, m. ö. o., stefnt að innanlandsófriði á hættulegum tímum. Ég vil taka undir það, sem sagt hefur verið af öðrum, sem hér hefur talað, hv. 7. landsk. þm., að það verður að fagna því, að ríkisstj. hefur nú viðurkennt þessar staðreyndir og leggur til, að lögin verði numin úr gildi.

En það eru enn þá menn eins og hv. þm. Str., sem stritast við að neita að viðurkenna staðreyndir. Hann vildi nú skella skuldinni á ríkisstj. um, að ekki hefði tekizt að framkvæma l., en eins og kunnugt er, voru l. strax brotin, og þau hafa verið brotin bæði eftir og áður en þessi hv. þm. fór úr ríkisstj., svo að eins og bent hefur verið á, er þetta harla undarlegt tal í munni hans. Hvað var það, sem hann taldi, að þyrfti að gera? Hann nefndi tvennt, sem hefði þurft að gera. Annað var að takmarka vinnu hjá setuliðinu og hitt að takmarka framkvæmdir í landinu. Um þetta var rætt hér í vetur og gerðar tilraunir til þess að takmarka setuliðsvinnuna og enn fremur jafnvel gerðir samningar við setulið um að takmarka vinnuna. Þetta átti að hafa þann tilgang að koma á jafnvægi milli framboðs og eftirspurnar. Þetta var tilraun til að koma á atvinnuleysi. Hv. þm. segir, að þetta séu aðeins blekkingar, því að þrátt fyrir þetta hefði hver verkamaður getað fengið vinnu. En mér er spurn: Hvernig er hægt að ná þeim tilgangi að gera l. gildandi nema með því að skapa atvinnuleysi? Menn þurfa ekki að leita eftir vinnu, nema þá vanti atvinnu. Þ. e. a. s., til þess að gera verkamönnum ókleift að brjóta l. á bak aftur, urðu þeir að vera atvinnulausir. Undanbrögð hv. þm. Str. eru ekki nema skraf, og er furðulegt, að nokkur skuli koma með slíkar fjarstæður. Það var vitanlegt, að það var fleira, sem þessi hv. þm. var með í kollinum, og það var að nota vopnvald. Í þeim tilgangi voru keyptar vopnabirgðir, sem ekki var hægt að ímynda sér, að ætti að nota til almennra lögreglustarfa: Fjöldi hriðskotabyssna, skot í tugþúsundatali og svo gas. Þrátt fyrir þetta hefði ekki tekizt að framkvæma l. Það var ekki hægt að beita þessu valdi. Það hefði ekki verið hægt, og það hefði verið al-

veg tilgangslaust að fangelsa forustumenn samtakanna. Það hefði t. d. ekki þýtt að taka fasta forustumeñn járníðnaðarmanna, og það hefði ekki þýtt að taka meðlimi félaganna fasta, ekki hefðu járnsmiðjurnar komizt í gang fyrir það, og það hefði ekki þýtt að fara inn á heimilin með byssur og gas. M. ö. o., það var ekkert vald til í landinu sem gat brotið verkalýðssamtökin á bak aftur. Og enn talaði þessi hv. þm. um, að hann hefði ráð. Ef nú ætti að skipta um ríkisstj., þar sem mér skilst, að hann ætti að vera forsrh., hvert er það vald, sem hann hefur þá? Ég hygg, að það vald sé ekki til innan lands, svo að ef hann vill vera litill Mússólíni hér á landi, þá er ekkert vald til nema erlent vald, og ég efast um, að hann hafi skilyrði til að hafa gagn af því valdi, eins og nú standa sakir.

Þessi hv. þm. fór um það mörgum orðum, að kauphækkunir fyrir verkalýðinn núna væru ekki aðeins þýðingarlausar fyrir hann sjálfan, heldur líka stórhættulegar, vegna þess, að það yrði til þess að gera peningana verðlausa. Það er ákaflega athyglisvert að hlýða á þessi orð, einkum á þessum tímum, þegar atvinnufyrirtækin ganga með stórgroða, og á þeim tíma, sem stríðsgróðinn streymir inn í landið og það í svo stríðum stráumum, að ef ekki er rönd við reist, munu koma hér svo miklar eignir á hendur einstakra manna, að þeir gætu ráðið lögum og lofum í landinu. Á þeim tíma á það að verða verkalýðnum til tjóns að hækka kaupið. Mér skilst, að það ætti að vera verkalýðnum fyrir beztu að hafa kaupið sem lægst. Mér skilst, að ef ekki verður leiðrétting á vísitöluútreikningnum, sé kaupið lægra en það var fyrir stríð, auk þess sem verkalýðurinn hefur ekki bætt sér það tjón, sem hann beið við lækkun gengisins árið 1939.

Á hvaða tíma borgar það sig þá fyrir verkalýðinn að fá bætt kjör og hækkað kaup? Ekki borgar það sig á krepputímum, því að þá er nauðsynlegt að lækka kaupið, svo að atvinnufyrirtækin geti borið sig, samkv. kenningu hv. þm. Str. Þetta þýðir það, að undir núverandi þjóðskipulagi er algerlega ómögulegt fyrir verkalýðinn að bæta kjör sín. Þetta eru þau ákveðnustu dómsorð, sem hægt er að kveða upp um þetta þjóðskipulag. Ég veit, að í hinu kapitalistiska þjóðskipulagi eru ráð til þess að gera þær endurbætur, sem verkalýðurinn fær, tiltölulega lítils virði. Það er hægt með gengislækkun og hækkun vöruverði, en samt eru það ekki nema blekkningar út í loftið hjá þessum hv. þm., að verkalýðurinn geti ekki með því afli, sem hann hefur yfir að ráða, bætt kjör sín. Segjum, að nú kæmst í framkvæmd 8 stunda vinnudagur og fyrir þá vinnu kaup, sem nægði til þess að framfleyta fjölskyldu. Með því næðust stórkostlegar kjara-bætur, sem erfitt væri að taka aftur.

Hér er ekki um að ræða krónutölu, heldur það, hvað verkamaðurinn getur keypt sér fyrir kaup sitt. Ef vísitölureikningurinn er réttur og er haldið réttum, ættu að vera möguleikar fyrir því, að það kaup, sem næðist nú, gæti orðið tiltölulega fast, og svo framarlega sem aðrar orsakir koma ekki til greina, ætti fast kaupgjald að geta orðið til þess að bæta fljótlega samræmið milli-verðlags og kaupgjalds. Nú vitum við, að það eru

aðrar orsakir, sem verðlaginu ráða, og það þarf að finna ráð, sem draga úr hækkun verðlagi eftir því, sem unnt er.

Annars er býsna hlálegt að heyra þennan hv. þm. Str. vera að tala um, að nú sé verið að gera peningana verðlausa og þar með að koma fjármálum þjóðarinnar í öngbveiti, því að enginn aðili í þessu landi hefur unnið jafndýggilega að því að gera peningana verðlausa eins og sú stj., sem þessi hv. þm. var forsrh. í. Það er ekki enn þá búið að gleyma þeirri pólitík, sem þessi stj. rak fyrir stríð, hvernig hún á allan hátt gerði það, sem í hennar valdi stóð, til að hindra aðflutninga til landsins. Það er ekki heldur búið að gleyma, hvernig hún gerði það, sem hún gat, til að hindra nauðsynlegar framkvæmdir innan lands, áður en stríðið hófst. Ekki heldur er búið að gleyma þeim stríðsundirbúningi hennar að lækka gengið og jafnframt gera stórutgerðina skattfrjálsa. Og ekki heldur er búið að gleyma, að í byrjun stríðsins stórhækkaði hún tolla á öllum aðfluttum vörum, þannig að það er vitað, að ef þeir tollar eru afnumdir, þá væri hægt að lækka verð á innfluttum vörum svo mjög, að það gæti haft þau áhrif, að vísitalan lækkaði um tugi stiga. Það er ekki heldur búið að gleyma pólitík þessa ráðh í landbúnaðarmálum, hvernig verð á landbúnaðarvörum hefur einhliða hækkað. Og við vitum, að þessi hækkun hefur haft langmest áhrif til að hækka vísitöluna. Ég segi þetta ekki vegna þess, að það sé ekki nauðsynlegt, að bændur fái fyrir afurðir sínar það, sem þeir fá nú. Þeir þurfa að fá meira. En þegar lítið er á það, að hin slæma afkoma bænda nú og yfirleitt nauðsynin á því, að verð á landbúnaðarafurðum yrði hækkað, áætur sínar að rekja til þeirrar stjórnmálastefnu, sem ríkisstj. undir forustu hv. þm. Str. hefur rek- ið, þá furðar mann á því, að þessi fyrrv. ráðh. skuli vera svo djarfur að tala um ekki aðeins „ábyrgðarlausar pólitík“, heldur „glæpsamlega pólitík“ í sambandi við hækkun á vöruverði. Undir stj. þessa hv. þm. er vitanlegt, að afurðasalan var í því horfi, að það fer þriðja hver kýr- nýtt í dreifingar- og vinnslukostnað, að því er mjólkina snertir, og annað hvort lamb í dreif- ingar- og vinnslukostnað, þegar lítið er til kjöts- ins. Og ekki nóg með það. Það er líka verk þessa hv. þm. og flokks hans, að landbúnaðinn vantar vinnuafli í sumar. Það er verk flokks hans, að landbúnaðurinn verður að draga saman seglin og landbúnaðarframleiðslan minnkar af þeim sök- um. Það var hægt að útvega landbúnaðinum nægilegt vinnuafli í sumar og hefði verið gert, ef hv. þm. og stj. hans og flokkur hefði ekki staðið í vegi. Verkalýðssamtökin buðust til að útvega þetta vinnuafli. Og það hefði verið gert, svo að fullnægjandi hefði verið. Það var vitaskuld alveg sjálfsagt, þegar þjóðarnaúðsyn krafðist þess, að veita bændum aðstoð til að geta borgað sam- keppnisfært kaup. Og sú aðstoð í krónutali hefði ekki þurft að vera hærri en bændur fá nú fyrir fódurbættin. Hvort hagkvæmara er, skil ég ekki, að verði svarað nema á eina leið. Og svo er hv. þm. að tala um „glæpsamlega pólitík“ í sambandi við þessi mál. Ef á yfirleitt að nota orðið „glæp- samleg pólitík“, þá veit ég ekki, við hvaða pólitík slíkt orð getur þurft átt en þá pólitík, sem rekin

var af þeirri ríkisstj., sem starfaði undir forsæti þessa hv. þm.

Ég vil leggja mikla áherzlu á það, að þessu máli verði mjög hraðað gegnum þingið. Það hefur einhvern tíma ónaúðsynlegra mál verið afgreitt með afhrigðum frá þingsköpum en þetta. Ég álit, að það ætti ekki að vera ofverkið okkar að ljúka þessu máli strax á morgun. Það er engin ástæða að draga umr. um það, því að það vita allir hv. þm., að það er ekki annað að gera en afgreiða það eins og ríkisstj. hefur lagt til, með því að afnema kaupgjaldsákvæði gerðardómsl. En eins og hv. 7. landsk. og hv. þm. Seyðf. tóku fram, þá er jafnframt álitíð nauðsynlegt, að inn í þetta frv. verði sett ákvæði um það, að allir vinnusamningar verði uppsegjanlegir með einhverjum ákveðnum fresti og það mjög stuttum, t. d. viku. Því að svo framarlega sem afnám gerðardómsl. á að ná tilgangi sínum, verður að gera allsherjar vinnusamning um allt land. Afnám gerðardómsl. samfara þessu ákvæði hefur þann tilgang að afstýra innanlandsófriði og skapa vinnufrið og binda algerlega enda á þann innanlandsófrið, sem gerðardómsl. hafa skapað. Þetta er þjóðarnauðsyn. Þess vegna þarf að hraða afgr. málsins og gera l. þannig úr garði, að þau nái tilgangi sínum. Efa ég ekki, að það er tilgangur ríkisstj., og þar af leiðandi mun hún fallast á, að sett verði jafnframt lagaákvæði um uppsagnarfrest samninga. Samfara þessu þarf að endurskoða vísitöluútreikninginn. Því að skilyrðið fyrir því, að tilraunin til vinnufriðar tákist, er, að kjörin, sem verða að samkomulagi milli vinnuveitenda og verkamanna, verði varanleg, þ. e. a. s., þó að verðlag breytist, þá breytist ekki kjörin, sem samkomulagið nær til.

Forseti (JJós): Ég vil benda hv. þdm. á, að það er tilgangur minn að ljúka umr. þessa máls, áður en kl. er 7. Þó að ég hafi ekki um neitt að sakast við neinn þm. um þetta efni, þá er æskilegt, að hv. d. vildi greiða fyrir því.

Sigurjón Á. Ólafsson: Herra forseti! Ég get tekið undir það, að tilgangslaust er að halda langar ræður um þetta mál við þessa umr. Ég get einnig tekið undir, að þetta mál er þannig vaxið, að því ber að hraða gegnum þingið. Ég fagna því í þeirri mynd, sem það er nú, þó að ég að sjálfsögðu sjái nauðsyn þess að gera á því breyt. til bóta. En ég læt þess getið, að það hefði ekki verið úr vegi, að stj. hefði látið það verða eitt af sínum fyrri verkum, eftir að hún tók við völdum, að afnema þessi l. með brbl. og koma svo til þingsins á eftir til að fá samþykki. Ég býst við, ef hún hefði hnigið að því ráði, að þá hefði á ýmsan hátt verið nokkuð annað upp á teningnum í vinnumálunum heldur en nú er. En hævst. ríkisstj. hefur sennilega viljað þraka til hins ýtrasta til þess að sjá, hvort vonir hennar um, að l. hefðu einhvern árangur, mundu ekki geta staðist. Ég skal ekki fara út í það, að tilgangur l., að því er kaupði snertir, hefur algerlega verið brotinn. Og það er ekki meira en við Alþfl.menn hér á Alþ. sögðum, ekki aðeins á Alþingi, heldur í byrjun þessa árs. Alþýðusambandið sendi ríkisstj. ályktun 4. jan. Meðal ann-

ars segir í þeirri ályktun, að ef hnigið yrði að því ráði, sem þegar var farið að kvisast um, að binda kaup með lögum, þá mundi stj. spilla friði í landinu. Þetta var fyrsta aðvörunin. En þá var verkalýðurinn sennilega ekki nógu stórt númer í hennar augum til þess að taka viðvörunina til greina. Síðan gerðist það, að Alþfl. æ ofan í æ aðvaraði samstarfsmenn sína í ríkisstj. um, að háskalegt væri að ganga inn á þá braut, sem gengið var. Á þetta benti hann með fullum rökum og til hvers þetta mundi leiða. Og allt er þetta komið á daginn. Þetta var ekki gert af óþjóðhollustu. Þetta var gert af fullkominni einlægni til þess að halda uppi því jafnvægi þjóðfélagsins, sem nauðsynlegt er á tímum sem þessum, þegar alls ekki má skapast stríð milli stétta.

Nú þýðir ekki að sakast um orðinn hlut, segja menn. Við, sem andmæltum þessu frv. á síðasta þingi, vorum búnir að sannfæra þm. um, að l. væru ekkert annað en pappírsgagn. Og þeir voru sjö, segi og skrifa sjö, sem höfðu þrek til þess að gera þessi l. að nafninu til gildandi. En betur hefði farið, hefðu l. þessi fengið að sofna sínum réttláta svefni, og mundi þá horfa öðruvísi við en nú. En það er óhætt að segja, að enginn hefur háð jafnskelegga baráttu gegn þessum l. eins og Alþfl. Hann hefur haft forustuna í að benda á hætturnar með rökum. (**Ródd af þingbekkjum:** Voru ekki bandamenn?) Engir bandamenn voru um það að sýna alpm. og þjóðinni fram á það með rökum, hve þjóðhættuleg þessi ákvæði voru, og við getum verið ánægðir með afstöðu okkar í þessu máli frá upphafi, þar eð nú eru allir flokkar orðnir sammála um að afnema þessi l., nema fyrrv. forsrh., sem virðist enn þá eiga einhverja taug til þessa óskapnaðar. Við hann hefði verið ástæða að tala nokkur orð, en mér er óljúft að tala yfir auðum stól hans, og einnig fæ ég þess kost í nefndinni.

Það hefur réttilega verið bent á það, að um leið og kaupfestingarákvæðið er tekið úr l., þá er mikill þorri verklyðsfélaganna bundinn með samningum um allt, sem heitir grunnkaup, a. m. k. til áramóta, og sennilega nokkur félög öllu lengur. Það er því nauðsynlegt að setja ákvæði inn í þetta frv., sem veitir verkalýðsfélögum heimild til þess að segja upp slíkum samningum með einhverjum ákveðnum fyrirvara, sem ekki má vera mjög langur, svo að þau geti tekið til fljótrar athugunar þar breyt., sem nauðsyn ber til að gera, og til þess að skapa samræmi milli hinna ýmsu starfshópa og starfsstétta. Ég mun því heita mér fyrir því, að meðnm. mínir taki slíka till. inn í frv. Ég hef ekki rætt við þá og skal ekki að óreyndu segja, hvaða undirtektir það fær. En ég gæti búizt við eftir ummælum hævst. atvmrh., þó að hann að sjálfsögðu gæti ekki gefið ákveðin svör við fyrirspurn hv. þm. Seyðf., að þess megi vænta, að flokkur hans veiti þessari till. brautargengi. Með því að ég tel nauðsynlegt að hraða málinu gegnum þingið, er eiginlega óþarfi að halda lengri líkræðu en orðið er yfir þessum ákvæðum, sem báun eru að lifa sitt fegursta og eiginlega dottin úr sögunni.

Haraldur Guðmundsson: Hv. þm. Barð. beindi þeirri fyrirspurn til mín, hvort ég mundi fallast

á, að húsaleigul. yrðu afnumin. Án þess að blanda því í þessar umr. nú, get ég svarað fyrir mitt leyti, að ég tel ekki ástandið þannig nú, að slíkt sé gerlegt. Rökræður vildi ég geyma að taka upp, þangað til rétt er um annað mál, til að tefja ekki tímann.

Eitt atriði í ræðu hæstv. viðskmrh. verð ég að leiðrétta. Hann sagði á seinasta fundi, að það hefði verið sameiginleg stefna Alþfl. og Sjálfstfl. á haustþinginu, ég ætla 1941, að afstýra hækkun á grunnkaupi eftir framsóknarleiddinni. Þetta er alveg rangt hjá ráðh. Alþýðuflokkurinn hefur aldrei ætlað sér og enn síður bundið samtökum við annan flokk að afstýra hækkun á kaupum. Á þingi flokksins 1940 var einmitt yfirlýsing samþ. um þetta efni á þá leið, að með tilliti til aukinna tekna þjóðarinnar í heild væri ekki næg vísitöluhækkun, heldur þyrfti grunnkaupshækkun að koma til. Hitt er annað mál, að þegar umr. fóru fram í þinginu, var það yfirlýst af ráðh. Alþfl., að félögin væru bundin með samningum allt fram á haustið 1942, ætla ég. Af þeirri ástæðu var ekki búist við kröfum frá þeim um hækkun á kaupum, þ. e. a. s., ef efndir yrðu á þeim loforðum, sem þáverandi stj. gaf um að halda vísitölunni óbreyttri eins og hún var í október þá um haustið, því að það var sá grundvöllur, sem þessi mál voru rædd á.

Enda þótt hv. þm. Str. sé ekki viðstaddur, get ég ekki leitt hjá mér að mótmæla því, að núverandi ástand, sem hann málaði með dökkum litum, sé ávöxturinn af núverandi fjármálakerfi, sem núverandi stuðningsflokkar stj. hafi skapað. Allir hljóta að sjá og viðurkenna, að þær reglur í fjármálum og vinnumálum, sem við búum við, eru einmitt þær reglur og stefna, sem upp var tekin, þegar þjóðstj. rofnaði í janúarmánuði s. l., þegar brbl. um gerðardóm voru sett og þeir samningar, sem í sambandi við það voru gerðir um rýmkun umráða yfir stríðsgróða. Þetta var stefnan, sem upp var tekin, þegar samvinnan um þjóðstj. rofnaði, og eftir sat hv. þm. Str. sem forsh. ásamt tveimur ráðh. úr Sjálfstfl. Og það er ávöxturinn af þessari stefnu og fjármálakerfi, sem hv. þm. Str. átti mestan þátt í að skapa, sem nú er að koma í ljós, en engan veginn árangurinn af starfi núverandi ríkisstj. Því að eins og réttilega var tekið fram, þegar gerðardómsl. voru samin á þingi, var það sýnt, að þau l. voru markleysa ein. Það má kannske segja, að það beri vott um góða greind hjá hv. þm. Str., að hann taldi hyggilegra að taka ekki þátt í ríkisstj. lengur, eftir að hann sá, hvert stefndi með það „fjármálakerfi“, sem hann átti drýgstan þátt í að skapa.

Annað atriði í ræðu hv. þm. vil ég aðeins drepa á til þess að festa í minni hv. dm. Hv. þm. Str. sagði, að eitt aðalráðið til að komast úr núverandi öngþveiti væri að ná samningum milli verkamanna og bænda um ákvæðið hlutfall milli verðlags og kaupgjalds. Ég verða að segja, að ég harma það, að þessi hv. þm. skyldi ekki koma fyrir auga á þessi í mínum augum augljósu sannindi. Ég er hv. þm. að miklu leyti sammála um, að þetta sé rétt. En þessi hv. þm. hefur ætlað sér með lagaboði án nokkurs samráðs við verkajýðssamtökin að binda kaupgjald þannig að

banna allar hækkanir. Það er gleðilegt, að nú talar hann um að ná samkomulagi milli þeirra aðila, sem mest eiga undir, um eitthvert hlutfall milli afurðaverðs og kaupgjalds. Ég minnst þess, að árið 1939 var gerður um þetta fastur samningur og lögbundinn, nefnilega í gengisl., að þær breyt., sem yrðu á kaupgjaldi verkamanna samkv. vísitöluútreikningi, skyldu einnig ná til útsöluverðs á landbúnaðarafurðum. Ég vil ekki fullyrða, að þetta hlutfall þá hafi verið rétt. En ég fullyrði, að hugsunin að baki þessa ákvæðis var eðlileg og rétt. Og hvatamaður þess og sá, sem mestu réð um, að þetta var felld burt, var hv. þm. Str. Og þótt segja mætti margt fleira um þetta, læt ég þessar aths. nægja, með því líka, að hv. þm. er ekki mættur á fundinum.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Ég vil ekki tefja þessar umr. neitt, aðeins víkja að fáum atriðum í ræðum hv. þm. og man ekki til, að síðan ég talaði í gar, hafi fallið ummæli, sem ég þurfi að taka sérstaklega til meðferðar. Ég man ekki nákvæmlega, hvernig orð féllu hjá mér um það, sem hv. þm. Seyðf. (HG) talaði um, en þau voru í þá átt, að á haustþinginu var það sameiginleg stefna þessara flokka að aðhyllast frjálsu leiðina. Menn treystu því, að sú aðferðin gæti gengið fyrst um sinn, af því að samningar væru yfirlétt í gildi og mætti telja líklegt, að þeir yrðu endurnýjaðir án grunnkaupshækkana. Það var sameiginleg stefna að vera móti frv. þáv. hæstv. viðskmrh., sem fór miklu harkalegar en gerðardómsl. inn á braut þvingunarinnar.

Hv. 9. landsk., og hv. 6. þm. Reykv. raunar líka talaði um, að nauðsyn væri að setja í frv. ákvæði um, að leyft yrði strax að segja upp öllum gildandi kaupgjaldssamningum. Ég vildi ráða þessum hv. þm. eindregið til þess að vera ekki að reyna til að koma þeim ákvæðum inn í þetta frv., því að æskilegra væri, að þetta mál fengi sem fyrst afgreiðslu og samþykki, sem virðist því tryggt, en síðan mætti hera hitt, sem menn eru ekki eins sammála um, fram í öðru frv., ef þörf gerðist. Það hefur verið minnst á þá samninga, sem vissulega verða að taka við, þegar gerðardómur í kaupgjaldsmálum er úr sögunni, eða eitthvað verður að koma í staðinn. En ég vil halda þeirri stefnu, að frjálsa leiðin sé gengin eins lengi og unnt er. Ég sé ekki ástæðu til að setja ný þvingunarákvæði í l., fyrr en vitað er, að brýn þörf sé á, og það finnst mér, að þessir hv. þm. ættu sjálfir að skilja og sízt allra að fara þess á flót. Hitt er svo annað mál, hvort löggjafarvaldið sér sig seinna neytt til að grípa inn í til að bæta úr misrétti, ef það kæmi þá í ljós og yrði ekki lagað með frjálsu leiðinni. Frá þessu principi vildi ég, að n. viki ekki, þegar hún fjallar um þetta frv., hvað sem lagt er til um málið þar fyrir utan. Hv. 6. þm. Reykv. vildi hraða málinu ákaflega, jafnvel svo, að því yrði lokið á morgun. Það hefur nú aldrei verið kallað að tefja mál að láta það ganga að réttum þingsköpum, og þar sem þessu frv. er tryggt fylgi, skiptir ákaflega litlu máli, hvort það er afgr. nokkrum dögum fyrr eða seinna nú, þegar hægt er að fara að vinna að hverju, sem gera þarf í sambandi við samþykkt þess.

Flest af því, sem ég gæti nú um frv. sagt til viðbótar, er betra að segja í n. Enginn hnútur er í rauninni leystur með afnámi gerðardómsl., en hvort afnámið leiðir til þess, að hnúturinn verði leystur, eða leiðir til ógæfu, fer eftir því, hvað sett er í staðinn. Hv. þm. Barð (GJ) gerði ýmsar aths. í ræðu, sem hann hélt, áður en ég kom á fundinn. Nú hef ég rætt málið við hann, og munu atriðin, sem hann nefndi, verða athuguð með tilliti til væntanlegra breyt. á frv. í n. Ég vil taka undir þá ósk hæstv. forseta, að æskilegt væri, að málið kæmist nú til 2. umr. og nefndar.

Brynjólfur Bjarnason: Út af orðum hæstv. ráðh. um þau tilmæli mín og annarra þm., að sett yrði í l. ákvæði um, að samningar yrðu uppségjanlegir með ákveðnum fresti, vil ég segja, að ég tel það alveg nauðsynlegt, til þess að afnám gerðardómsl. ná tilgangi sínum og hægt verði að ná þeim allsherjarsamningum, sem eru skilyrði fyrir varanlegum vinnufriði. Ég segi þetta ekki af því, að ég geri ráð fyrir, að þessa muni þurfa til að koma á samningum milli vinnuveitenda og helztu verklyðsfélaga í Reykjavík, en á mörgum öðrum stöðum þarf þess. Það er vitanlega fjarstæða hjá hæstv. ráðh. að tala um þvingun í þessu sambandi og gefa í skyn, að báðir samningsaðilar gætu orðið óánægðir með uppsagnarákvæðið. Óskin um það hefur þegar komið mjög ákveðið fram frá verkamönnum, m. a. frá verkamannafélaginu Dagsbrún í Reykjavík. Ráðh. gat þess, að til mála kæmi að setja um þetta sérstök l. Ég held, að málinu væri frekar stefnt í tvísýnu með því. Ég álit ákaflega mikilsvert, að þessu máli sé ekki stefnt í tvísýnu. Þess vegna leyfi ég mér að mælast mjög eindregið til þess við n., að hún athugi alvarlega þörfina á að setja þetta í l. Ráðh. taldi síður þörf að hraða málinu vegna þess, að fyrir því væri ákveðinn meiri hl. Ég álit þeim mun minni þörf að draga það á langinn, og ég tel það skipta ákaflega miklu máli, að samþykkt þess gangi hiklaust, svo að enginn afturkippur geti af þeim sökum komið í þær samningsumleitunar, sem þegar eru byrjaðar milli verkalyðsfélaganna í Reykjavík og atvinnurekenda, en höfuðatriðið er að koma á vinnufriði sem fyrst, binda enda á skæurnar. Ég vildi mælast til þess, að ríkisstj. reyndi að hraða þessu sem mest.

Sigurjón Á. Ólafsson: Ég gat þess í fyrri ræðu, að ég mundi beita mér fyrir því í n., að ákvæðið um almenna uppsögn samninga kæmist inn í þetta frv., til þess að koma í veg fyrir misrétti af þeim sökum, að sum félög eru bundin samningum til áramóta og sum kannske til 1. maí 1943. Ef uppsögn þeirra samninga mætti ekki fara fram að lögum, eru líkur til, að ekki yrði hægt að skapa þann vinnufrið, sem mér skilst, að allir telji æskilegastan. Eflaust eru að visu til atvinnurekendur, sem vilja semja nú þegar, hvað sem uppsagnartíma liður, en það eru ekki allir. Tilboð hafa þegar komið fram um hækkunar, allt að 25% grunnkaups, og þegar samningar eru komnir á sums staðar og sums staðar ekki, hlýtur ófriður að vaxa en ekki minnka, unz sam-

ræmi er komið á um allt land. Bent hefur verið á, hvað af því leiddi, ef kaup væri á einum staðnum 50% herra en annars staðar. Þangað mundu allir streyma og vandræði af hljóðast. Lagaákvæði verður að fyrirbyggja þetta. Á haustþingi 1940 var slíkt ákvæði sett í gengisl. svo nefndu og uppsögn bundin við næstu áramót. Það er okkar í n. að ræða um þetta nánar, hvort sett skuli ný grein eða bráðabirgðaákvæði við l., og hægara er að koma þar við ýmsum rökum en hér. Ég óska þess að fá að ræða þar við hæstv. atvrmh. um þetta og hef þá von, að við endurskoðun málavaxta geti hann fallist á þetta.

Atvrmh. (Magnús Jónsson): Ég vildi aðeins benda hv. 6. þm. Reykv. (BrB) á það, að óvannalegt og varhugavert er að flýta stórmálum meir en að réttum þingsköpum, þegar afgreiðslan er nú ekki aðeins viss, heldur hægt að byrja á öllum ráðstöfunum, sem af samþykkt málsins leiðir, og er þetta dálítið annað en um mál eins og t. d. mat á gærum, sem síðast mála var afgreitt hér með skyndiaðferð. Ef þessi litla bið, sem um er að ræða, spillir öllum friði, hlýtur að minnka trú mín og flestra um, að afnám gerðardómsins í kaupgjaldsmálum beri árangur. Ef sú þúður-tunna er undir, er ekki hægt að semja um frið og gagnar þá sízt að flýta sér. En þegar viðhorfið hefur skýrzt við umr. í nefnd og frv. fengið það útlit, sem l. fá í framtíðinni, kemur til mála að ræða um, að því verði flýtt. Ég vil enn segja það bæði við hv. 6. þm. Reykv. og hv. 9. landsk., að ég er undrandi, hvað þeir eru ákveðnir í að setja skuli nýja lögþvingun inn í frv. Brennt barn forðast ekki alltaf eldinn. Hitt er annað mál, hvað gera skal, ef það kemur í ljós, að samningar takist raunar milli atvinnurekenda og helztu verkalyðsfélaganna, en einhverjar eftirhreytur verði víða um land, sem ósamið sé um vegna þess, að eldri samningar fást ekki endurskoðaðir, og getur þá Alþ. gripið inn, ef því sýnist, til að flýta fyrir jafnrétti með lögþvingun. Annan rétt á þvingun ekki á sér, bezt að þurfa hennar ekki. Vitaskuld er ég til viðtals við hv. þm. um málið, hverra rök sem þá verða ofan á, er við ræðum það í bróðerni.

Brynjólfur Bjarnason: Mér skildist á hæstv. ráðh., að hann hefði aðallega það á móti ákvæði um uppsögn samninga, að það væri lögþvingun. Það ætti að vera auðvelt að uppræta þann mis-skilning. Ákvæðið væri sett til þess að afnema þá lögþvingun, sem er og mundi ella geta haldizt samningstímenn út þrátt fyrir afnám þeirra l., sem komu henni á. Afnám l. án ákvæðis um þetta væri aðeins takinarkað afnám núverandi lögþvingunar, og verður þá ekki séð, hvernig hægt er að koma á þeim allsherjarsamningum, sem eru skilyrði fyrir vinnufriði.

Atvrmh. (Magnús Jónsson): Þetta er nú komið út í hreinan orðaleik og getur þá ekki verið höfuðatriði. Það er ljóst, að hvort sem samningar hafa verið lögþvingaðir eða ekki, geta aðilar nú komið sér saman um endurskoðun þeirra án þvingunar, og það er aðalatriðið. Æskilegast er, að þessir aðilar komi sér saman sjálfir. Hvorugur

aðilanna á sök á lögbvinguninni, heldur væri það Alp. Frjálsir samningar eru hafnir. Alp. biður þess að sjá, hvort þeir ná ekki árangri án nýrrar lögbvingunar. (BrB: Það er vitaskuld í því tilfelli þvingun gagnvart öðrum aðilanum.)

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 10 shlj. atkv. og til allshn. með 11 shlj. atkv.

Á 9. fundi í Ed., 18. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 7, n. 62 og 66).

Forseti (JJós): 7. mál er tekið af dagskrá samkv. tilmælum hæstv. ríkisstj.

Sigurjón Á. Ólafsson: Það væri mjög æskilegt, ef hæstv. forseti sæi sér fært að hafa síðdegisfund um þetta mál, því að mikil nauðsyn er á, að því verði hraðað.

Forsrh. (Ólafur Thors): Vissulega þarf að hraða þessu máli, en ég veit, að frsm. bæði meiri og minni hl. allshn. eru bundnir frá þessum tíma þar til kl. 6½ e. h., og þess vegna þyrfti að halda fund hér um þetta án þeirra, sem ég tel ekki fært.

Forseti (JJós): Ég vildi gjarnan verða við tilmælum hv. 9. landsk., en eins og hæstv. forsrh. hefur skýrt frá, þá eru frsm. meiri og minni hl. allshn. bundnir, og þess vegna verð ég að taka málið af dagskrá.

Á 10. fundi í Ed., 19. ágúst, var frv. aftur tekið til 2. umr.

Frsm. meiri hl. (Bjarni Benediktsson): Meiri hl. allshn. hefur orðið sammála um að leggja til, að frv. þetta verði samþ.; en hún hefur þó til athugunar fram til 3. umr. brtt., sem til greina hefur komið að bera fram. Þó get ég lýst yfir því nú þegar, að ég get ekki fallið á það, sem hér hefur verið rætt um, að ákvörðun verðs á landbúnaðarafurðum verði lögð undir dómnafndina. Hitt er til athugunar, hvort fært þykir að heimta niðurfall gerðra samninga, og er ég ekki reiðubúinn að taka afstöðu til þess máls að svo stöddu.

En meiri hl. n. hefur orðið ásáttur um að mæla með frv., þó að ég geri ráð fyrir, að þar hafi nokkuð ólíkar forsendur komið til greina. Það er vitað, að form. allshn., hv. 9. landsk., hefur alltaf verið þessari löggjöf andvígur og talið hana til ills eins. Hann hefur því aðeins framfylgt fyrra áliti sínu með því að greiða atkv. með frv.

Hins vegar taldi ég í fyrstu þessa löggjöf nauðsynlega. Ég var þeirrar skoðunar, að óhjákvæmilegt væri, að ríkisvaldið hefði íhlutun um þessi mál. Má því segja, að hér sé um afstöðubreyt. hjá mér að ræða, er ég vil nú samþ. þetta frv. En því er þó ekki að neita, að margt hefur breytzt, síðan l. voru sett, og er nú svo komið, að ég tel ekki hægt annað en fella þessi fyrir-mæli úr gildi. Ég verð að vísu að telja, að al-

menningi sé nokkuð tvisýnn hagur að þeim kauphækkunum, sem nú eru allar líkur til, að hann fái, og fell ég ekki frá því, þó að ég sé því nú meðmæltur að láta l. niður falla. Játa ég þó, að atvinnuvegirnir eru nú færir um að greiða þetta kaup, a. m. k. höfuðatvinnuvegir landsmanna. Það er vitað, að sjávarútvegurinn er nú svo stæður, að hann getur staðizt við að greiða hækkað kaup, og vitanlega hlýtur landbúnaðurinn að fá hækkað afurðaverð sitt, eftir því sem kaup hækkar. Það eru aðrar ástæður, sem valda því, að ég og við sjálfstæðismenn teljum þessar kauphækkanir varhugaverðar. Í fyrsta lagi óttumst við, að allar kaupbætur muni éta sjálfar sig upp og verða frekar blekking en veruleiki, með því að allar innlendar afurðir muni hækka að sama skapi. Og í öðru lagi erum við minnugir þeirra vandræða, sem voru hér á landi fyrir styrjöldina. Þá sýndi reynslan, að atvinnuvegirnir voru ekki færir um að gjalda það kaup, sem þá tíðkaðist, og mundu þeir þá enn síður reynast þess megnugir að greiða það kaup, sem nú er goldið eða meira, ef sama ástand skapaðist á ný. Það er óttinn við það, að eftir styrjöldina kunni að sækja aftur í sama horf, sem veldur því, að við höfum viljað halda kaupgjaldi og verðlagi í sem föstustum skorðum. Við höfum því ekki talið æskilegt að taka til skipta meðal almennings allan þann stríðsgróða, sem safnast hefur inn í landið. Við höfum talið, að nokkurn hluta hans bæri að nota til þess að tryggja atvinnureksturinn í framtíðinni, og yrði þá að vera svo vel um búið, að engin hætta væri á, að þeim fjármunum yrði varið til annars. Hins vegar töldum við ekki óeðlilegt, að ríkið tæki allverulegan hluta af þessum gróða og geymdi til erfiðu árána, sem við óttumst, að koma muni. Það má reyndar segja, að óvíst hefði verið, hvernig slíkar ráðstafanir hefðu tekið, því að framtíðin verði ekki að öllu leyti dæmd eftir fortíðinni. Tíminn eftir styrjöldina getur orðið allt annar en árin fyrir stríðið, og er ekki ólíklegt, að almenningur hér muni geta átt við betri lífskjör að búa eftir stríðið en áður, eða það skyldum við vona. Það er því engan veginn öruggt, að af kauphækkunum nú hljóti að leiða ófarnað, þó að við höfum óttast það, og það er a. m. k. ljóst, að hvernig sem þessi stríðsgróði skiptist innan lands, þá fer hann ekki út úr landinu. Ef hann skiptist að miklu leyti milli almennings, þá getur hann eftir það geymt í vasa almennings hér innan lands í stað þess að safnast í sjóði hjá atvinnufyrirtækjum og hinu opinbera, svo sem ætlað hafði verið. Á það hefur verið bent, að hæpið sé að gera of mikið úr gildi sjóðamyndana, reynslan hafi orðið sú, að fé hafi verið dregið út úr fyrirtækjum, þó að tilætlunin hafi verið að koma í veg fyrir, að svo yrði, og erfitt muni að búa svo um með l., að séð verði við öllum leka. Og þá má benda á það, að fjármálastjórnin í tíð Framsfl. var ekki slík, að hún væri líkleg til að auka trú almennings á gildi fjársöfnunar, því að óneitanlega gætti þar allmikillar óráðsú um meðferð opinbers fjár, og var yfirleitt meira hirt um flokkshagsmuni í því efni en alþjóðarhag.

Það var því ekki undarlegt, að gerðardómsl.

mættu allmikilli andúð allt frá upphafi. Með þeim voru lögð höft á grunnkaupshækkun. Þrátt fyrir þau höft mátti samt hækka kaup til samræmis og lagfæringar og þess, sem ákveðið var, að kaupgjald skyldi hækka í samræmi við dýrtíðina. Þetta hvort tveggja hafði áunnizt fyrir atbeina Sjálfstfl., því að Framsl. lagði til að festa kaupíð algerlega með l. og banna alla kauphækkun þrátt fyrir vaxandi dýrtíð. Við sjálfstæðismenn sáum, að slík fyriræli væru allt of ströng, og töldum, að þau hlutu að falla um sjálf sig, enda hefði ekkert réttlæti verið í slíku. Við töldum, að frekar væri ratað rétt meðalhóf með brbl. um gerðardóm í kaupgjaldsmálum, sem gefin voru út eftir áramótin. Þó var auðvitað frá upphafi ljóst, að mikil vandkvæði mundu verða á framkvæmd þessara l., og að þau mundu ekki koma að gagni, nema það tækist að sannfæra almenning um, að þau mundu verða honum til góðs. Og auðvitað var það erfitt hlutverk að eiga að sannfæra menn um, að þeim bæri að leggja á sig þá fórn að afsala sér miklum grunnkaupshækkunum nú fyrir óvissa framtíðarhagsmuni. Þetta hlaut að verða því erfiðara sem sumir af forgöngumönnum þessara l. eins og t. d. fyrrv. forsrh., núverandi hv. þm. Str., gerðu sér leik að því að ógra landsmönnum og hleypa illu blóði í menn, eins og fram kom í hinna al-kunnu nýársræðu hans, og var þó sú ræða ekkert einsdæmi, heldur eitt dæmi af mörgum um ofstapa þann og óbilgirni, sem ráðh. Framsl. hafa sýnt og gert hefur það að verkum, að allur almenningur var farinn að telja fylgi þeirra við mál sönnun þess, að málið væri illt. Síðari framkoma þessara manna hefur verið sannanir fyrir því, að alþýða manna hefur ekki haft með öllu rangt fyrir sér í þessu. Þetta gerði andstæðingum málsins auðveldara að vekja þegar í upphafi sterka öldu gegn því, og nutu þeir til þess nokkurra forréttinda um blaðautgáfu. Sú samvinna við launþegana um framkvæmd l., sem nauðsynleg hefði verið, fékkst því aldrei.

Það er auðvitað rétt, að sú mikla peningavelta, sem hér er nú, getur verið ærið varhugaverð. En það dugir ekki í því sambandi að vitna eingöngu til þess, hvernig stríðspjóðirnar fari að og hvaða ráðum þær beiti til þess að ráða bót á vandkvæðunum, því að annað hlýtur að nokkra að gilda um okkar þjóðfélag, þó að það verði vitanlega fyrir miklum áhrifum af stríðinu. Þó að við höfum skaðazt um sumt á ófriðnum, hefur hann ekki valdið okkur fjárhagstjóni. Þær þjóðir, sem eiga í styrjöld, tapa daglega fjármunum og mönnum og verða sifellt fátækari.

Hið gagnstæða hefur átt sér stað hér. Enn hefur ófriðurinn haft í för með sér fjárhagslegan gróða fyrir okkur. Það er því augljóst mál, að sömu aðferðir eiga ekki að öllu leyti við hér á landi eins og með styrjaldarþjóðunum, og það er engan veginn vist, að úrræði þeirra þjóða henti okkur, þó að þau séu jafnvel óumflýjanleg nauðsyn styrjaldarþjóðanna.

Það var vitanlegt, en þó ekki tekið nóg tillit til þess, að dvöl hins erlenda setuliðs hlaut að hafa ósegjanleg áhrif í för með sér á fjármálakerfi þjóðarinnar, og á meðan slíkt uppboð var á vinnumarkaðnum, sem af setuliðsframkvæmdum

hefur leitt, var ekki hægt að standa á móti kauphækkunum nema með samþykki verkalyðsins. Ég skal játa það, að það voru ekki einungis verkamenn, sem áttu þátt í því, hvernig fór, því að atvinnurekendurnir, margir hverjir, fóru ekki síður í kringum l., og gerðu þeir sitt til þess, að l. urðu að engu, með því að vera með yfirboð til verkamanna, sem tóku við þeim, sem vonlegt var.

Nú er það vitað mál og þarf ekki margt um það að segja, að einn helzti erfiðleiki löggjafans er, ef eigi næst samvinna við þá, sem við l. hans eiga að búa, svo að þeir vilja ekki þýðast þau, og er þá oft gripið til þess úrræðis að beita kúgun, einræði og ofbeldi, eins og við þekkjum mörg dæmi til. Því er ekki hægt að neita, að stj. gerði sér í þessu efni það ljóst strax í upphafi, að samvinnu þurfti við þá, er áttu við þessi l. að búa. Í 4. gr. l. eru verkföll og verkbönn bönnuð, og nær bannið einnig til þeirra, er hafin eru. Þetta segir þar berum orðum. Engu að síður vita allir, að verkföll stóðu yfir 8. jan., er l. voru gefin út, og það leið langur tími, þangað til þeim var af létt. Ég hygg, að það muni hafa verið um 30. jan. s. l., sem járníðnaðarmenn sömdu við vinnuveitendur um kaupíð, sem gerðardómurinn 2—3 dögum síðar samþykkti með þeim áhrifum, að grunnkaup járníðnaðarmanna hækkaði a. m. k. um 8%. Nú halda Framsl. og hæstv. fyrrv. forsrh. því fram í nál. allshn., að borið hefði að hækka ekki grunnkaupið, en á meðan hv. þm. Str. (HermJ) sat að völdum fyrir hönd síns flokks, þá lét hann það samt viðgangast, að grunnkaupið hækkaði um 8%, eins og ég gat um. En deilunni um kaupgjaldið var ekki þar með lokið. Ég hygg, að það hafi ekki verið fyrr en 10. febr., er prentarar sömdu við atvinnurekendur, og allan þann tíma sat að völdum sama stj., sem l. hafði sett, og hafði ekki í frammi neinar þær þvingunarráðstafanir gagnvart verkfallsmönnum, er l. heimiluðu, að gerðar væru, og beinlinis bar skylda til að gera, ef framfylgja átti l. út í yztu æsar, en ekki fara samkomulagsleiðina. Síðan tala þeir, sem þá stjórnuðu, um það sem það hefði ekki þurft að vera neinum vandkvæðum bundið að framfylgja l.! Eftir því sem hv. þm. Str. talar nú, hefði mátt ætla, að hann skirðist ekki við að beita þeim viðurlögum, er l. heimiluðu. En hann hefur séð það þá, eins og allir aðrir voru sammála um, að með því móti hefði verið stefnt út í enn meira öngþveiti og beinan vöð, þar sem það er vitað mál, að gerðardómsl. voru þverbrotin af verkamönnum og atvinnurekendum frá upphafi. Það er og kunnugt, að sú stj., er hv. þm. Str. veitti forustu, hækkaði verulega vegavinnukaupið með hæginni heimild, og á vorþinginu gerðu fram-sóknarmenn ráð fyrir því, að næsta sumar yrði að greiða miklu hærri kaup í sveitunum en áður hafði verið. — Þannig má lengi telja, hvernig l. þessi voru brotin og látið niður falla að framfylgja þeim af þáverandi forsrh.. Hví er svo þessi maður, hv. þm. Str., að segja, að svo og svo hefði átt að fara að til að framfylgja l.? Hvers vegna gerði hann það þá ekki sjálfur, á meðan hann sat í ráðherrastóli og hafði aðstöðu til að framkvæma það, er hann nú vill vera láta, að hefði þurft að gera? Ég get ekki betur séð en að

með þessu háttalagi sé hann beinlinis að ásaka sjálfan sig í þessu máli.

Þrátt fyrir allt tel ég, að gerðardómsl. hafi gert vissu gagn um skeið og haldið dýrtíðinni niðri og séu því ekki að ófyrirsynju sett og nafi verið nauðsynleg tilraun til þess að sporna við dýrtíðinni, en lífið sjálft hafi brotið af sér og gert að engu, því að í lýðræðisþjóðfélagi er ekki hægt að fylgja þeim l., sem fólkið vill ekki þýðast, og nægir í því sambandi að minna á bannl. til frekari skýringar. Hæstv. núv. ríkisstj. hefur því ekki gert annað en að draga ályktun af reynslunni með frv. þessu. Hún horfist í augu við sannleikann í þessu máli, að l. gátu ekki orðið til þess, er ætlað var til, hefur karlmennsku til að viðurkenna það og nema þau burtu og taka til annarra ráða, er almenningur settir sig við. Hér verður fyrst og fremst að stöðva verðhækkunarölduna með samtakamætti almennings í landinu, og því verður að ryðja hindrunum, er standa í vegi, burtu og afnema þessi l. Það verður að koma á frjálsu samkomulagi við aðilana, er við l. eiga að búa, um að kaupgjaldinu verði komið á fastan grundvöll.

Hv. þm. Str. var í gær að kenna okkur nýju þm. rétta þingsíðu. Það kom að vísu upp úr kafinu, að þetta áttu að vera einhverjir nýir siðalærdómar hjá þessum hv. þm., en ég verð að segja það, að mér finnst það koma úr hörðustu átt, að slíkt komi frá honum. Ef honum er alvara með siðabótina, hefði honum verið nær að beita sér fyrir henni, á meðan völd hans voru meiri en nú. Það er þá líklega einn þáttur hans í nýju siðabótinni á þingi, að ekki er hægt af nál. hans um frv. að sjá, hvort hann er með eða móti frv. Af því nál. má helzt ráða, að hann sé að ásaka fyrrv. samstarfsmenn sína en að þvo sjálfan sig, sem þó allt lendir öfugt í höndunum á honum. Í byrjun nál. segir hann: „Með frv. þessu, ef að l. verður, eru allar skorður burtu teknar, er reistar hafa verið gegn vaxandi dýrtíð.“ En í niðurlagi nál. segir: „...gerðardómsl. eru í höndum núverandi ríkisstjórnar gagnslaus með öllu, og sízt til bóta að halda þeim í gildi að nafninu til, svo sem stjórnarfarinu og framkvæmd l. er nú háttáð“. Ef niðurlagið er rétt, þá sjá allir, að það stangast við byrjunina og hvort tveggja fær ekki staðizt. Eftir þessu er allt þar á milli. Allt stangast hjá hv. þm. Str. Hann gerir sér leik að því að skella skuldinni á fyrrv. samstarfsmenn sína í ríkisstj., en ég hef sýnt fram á það með rökum, að hann átti sinn þátt í því að brjóta niður l., m. a. með því að framfylgja þeim ekki til hins ýtrasta, sem ég get þó alls ekki láð honum né ætlað til, að hann gerði annað en að beygja sig fyrir því almenningsáliti, er braut l. niður. En seinna, þegar hann er farinn frá völdum, ræðst hann á fyrri samstarfsmenn sína fyrir að framfylgja ekki þeim lögum, sem hann sjálfur sá og í framkvæmd sýndi, að var ekki hægt að framfylgja.

Annars er dálítið gaman að athuga þetta nál. hv. þm. Str. Hann segir, að þrennt hafi þurft að gera í sambandi við gerðardómsl.: Í fyrsta lagi að semja við hinn erlenda her um fækkun manna í setuliðsvinnunni. Í öðru lagi að takmarka sem mest, að stríðsgróðinn léki laus og margfaldaði

peningaveltuna, og í þriðja lagi, að ríkisstj. aflaði sér heimildar til þess að takmarka óþarfar framkvæmdir. Ég skal koma að því, að hverju leyti þetta er rétt, en mér er spurn: Hvi framkvæmdi hann ekki þetta, á meðan hann hafði aðstöðu til þess? Hvern er hv. þm. Str. að ásaka hér, ef ekki sjálfan sig fyrst og fremst? Sannleikurinn er sá, að málið var ekki nógu glöggst séð fyrir, en það er hreinskilnara og karlmannlegra að játa, að sér hafi skjáltazt, en segjast á eftir hafa séð ófarnaðinn fyrir án þess að hafast að til þess að hindra hann.

Hitt er og einnig rétt, að menn hugleiði, hverjar þær ráðstafanir eru, sem hann telur, að þurft hefði að framkvæma samhliða gerðardómsl. Um leið og átti að takmarka óþarfa framkvæmdir og viðhafa kaupbindingu, átti að koma á vinnuskyldu eða þvingun. Ef menn vildu ekki setta sig við þetta, hvað átti þá að gera? Átti þá að beita valdi? Hæstv. fyrrv. forsrh. minnst reyndar ekki á það, hvað þá ætti til bragðs að taka, en öll rökfærsla hans nú leiðir óhjákvæmilega til þess, að svo hefði orðið að fara að.

Það væri dálítið fróðlegt að vita, hverjar þær framkvæmdir eru, sem takmarka átti að ráði hv. þm. Str. Jú, hann mun svara því til, að takmarka hefði átt eitthvað að húsabyggingum.

En það vill svo til, að ég get fullyrt, hvað sem þessum villubyggingum í Rvík líður, þótt hætt hefði verið við þær, þá hefði það engin áhrif haft á vinnuspursmálið, því að það hefði einungis leitt til þess, að því byggingarefni, sem þangað fór, hefði verið varið á annan og ég vil segja skynsamlegri hátt. Segja má, að það hafi verið yfirsjón að taka ekki til opinberrar ráðstöfunar allt byggingarefni, sem til landsins hefur flutzt, frá því að styrjöldin hófst. En ef svo er, þá er það yfirsjón, sem við getum allir ásakað okkur jafnt um.

Það er vitað, að það hefði verið byggt úr öllu byggingarefni, sem til landsins hefur flutzt. ef ekki hefði átt að banna allra nauðsynlegustu byggingar. Ég held, að ég fari ekki með neitt launungarmál, þó að ég segi frá, að eftir þessi samtöl við setuliðið í vor, sem vitnað hefur verið í, áttu sér stað, var sérstaklega talað um, að vissar byggingar yrðu bannaðar, og það voru engar óþarfa byggingar. Það var snúið sér til borgarstjóra og sagt, að það væri óþolandi á slíkum tímum að ráðast í þær íbúðabyggingar, sem þarinn hafði fyrirhugað úti á Melum og Laugarnesbarnaskólann. Þetta voru þær óþarfa framkvæmdir, sem átti að koma í veg fyrir. Það var þegar hægt að benda á, að Laugarnesbarnaskólinn var sú bygging, sem sízt sat á setuliðinu að banna, vegna þess að bygging hans er ekki sízt nauðsynleg vegna þeirra aðgerða, sem setuliðið hefur haft í frammi, þar sem það hefur látið rífa mikinn hluta bæjarhverfisins í Skerjafirði og þær byggingar hafa verið fluttar inn í Laugarnes, en auðvitað er þýðingarlaust að koma upp íbúðarhúsum, ef skólahús fylgir ekki þar með. Um íbúðarhús bæjarins er það að segja, að vegna utanaðkomandi atvika verður þar hægt miklu minna að gera en við vildum og nauðsynlegt væri. Ég vil segja það hreinskilnislega, að ég geri ráð fyrir, að það reynist fullerfitt að ráða fram

úr þeim geigvænlegu húsnæðisvandræðum, sem við verðum nú að berjast við og erum varnarlúsir gegn, þó að ekki hafi verið stöðvaðar þær húsbýggingar í bænum, sem hafa þó átt sér stað síðasta sumar.

Ég veit ekki, hvort ég á að fara að eltað mikið við það, sem hv. þm. Str. hefur sagt, en ég tel þó rétt að láta það ekki með öllu ómótmælt, sem hann hefur sagt um sögulegan aðdraganda þessa máls í nál. sínu. Hann segir þar t. d., með leyfi hæstv. forseta:

„Seint á árinu 1940 voru stjórnmalámennt þeirrar skoðunar, að okkur Íslendingum bæri að haga fjármálum okkar þannig, líkt og aðrar þjóðir, að kaupgjald og föst laun ættu tæpast að hækka í samræmi við dýrtiðarvísitöluna.“ Hann hefur sjálfur áður lýst yfir, að hann hafi talið þetta. En ef hann áleit þetta þá, hvers vegna lét hann engan heyra þetta þá? Hvers vegna gerði hann þá þvert á móti því, sem hann áleit, að hafi verið rétt? Hann var sjálfur forseti ríkisstj., sem beitti sér fyrir, að kaupbindingarákvæði gengisl. var fellt úr gildi í árslok 1940, en það var öllum ljóst, sem til þekktu þá, að það hlaut að leiða til þess, að full dýrtiðaruppbót yrði greidd. Ég tel sanngjarnt, að full dýrtiðaruppbót sé greidd, en ég tel, að maðurinn, sem hefur átt mest allra þátt í því, að full dýrtiðaruppbót hefur verið greidd, eigi ekki að koma á eftir sem yfirspekingur og segja, að rangt hafi verið að fara þá leið, sem hann hafði forustu fyrir, að farin var. Það verður að vera eitthvert samræmi milli þeirra gerða, sem menn hafa framkvæmt, og þess, sem menn segjast hafa séð fyrir, meðan þeir voru að framkvæma verkið.

Hann segir enn fremur: „En um áramótin 1940–41 tekur þessi hugsunaráttur að láta undan síga fyrir áróðri, sem ekki studdist við neina fjármálaþekkingu.“ Hver beitti sér fyrir, að látið væri undan síga nema hæstv. forsrh., sem lét fella þetta ákvæði úr gildi? Ég tel, að rétt hafi verið að fella þessi ákvæði úr gildi, og vafasamt, hvort þau hefðu staðizt, þó að þau hefðu verið í gildi, en maðurinn, sem beitti sér fyrir, að þetta væri gert, getur ekki verið þekktur fyrir að segja annað eins og hv. þm. Str. hefur gert í þessu nál.

Saga dýrtiðarmálanna er að öðru leyti svo kunn og hefur svo oft verið rædd, að ég tel ekki þörf á að rekja hana hér, en fyrrv. forsrh. mætti ósköp vel minna á, hvernig hann kom fram á haustþinginu síðast, þegar hann fyrst ber fram frv. um algera kaupbindingu í stj., síðan fellst hann á í stj. að falla frá því, að þetta frv. verði horið fram, og samþykkt, að hin svokallaða frjálsa leið verði farin, en leggur þar á eftir svo mikið kapp á, að kaupbindingarleiðin verði farin, að hann segir af sér hikaust, ekki af því að stj. vilji ekki taka leiðina til athugunar, heldur af því, að menn vilja ekki fallast á hana umsvifalaust og bera hana fram sem stjórnarfrv. Forustumaður þingsins hleypur frá öllu, meðan stríðið stendur, ekki af því að hann sjái sitt óvænna, heldur af því, að hann hefur rekið sig á, ekki í fyrsta og ekki í síðasta skiptið, að ráðið til að koma málum fram er ekki að koma með hnefann að mönnum og hóta mönnum öllu illu, ef

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

ekki er undan látið. Og þegar þingið hefur þannig orðið sér til vafasams sóma, hæstv. stj. enn þá minni og hæstv. forsrh. þó minnst, þá tekur hann aftur við völdum, en lýsir yfir um leið, að hann sé ábyrgðarlaus, — einstæð yfirlýsing —, óheimil yfirlýsing eftir okkar stjórnskipunarlögum og ósamboðin manni, sem hefur að baki sér svo langan stjórnarferil sem þessi maður hefur. Hann segist samt ætla að framfylgja því, að verðlag standi í stað þangað til á vetrarþinginu, en beittir sér svo næsta dag fyrir því, að verð á nokkrum hluta landbúnaðarafurða hækki, ef til vill með réttu, en hann gerði það með þeim hætti og því offorsi, að það hlaut að mæta andúð og óþarfa ágreiningi, því að formaður mjólkurverðlagsnefndar var látinn ganga svo langt í ofstopa sínum, að nm. í mjólkurverðlagsnefnd er neitað um einnar klukkustundar frest til að lesa þau gögn, sem lágu frammi um málið.

Þá er eitt atriði, sem gaman væri að fá vitneskju um. Hann er í nál. sínu með aðdróttanir um, að skattal. séu nú ekki heiðarlega framkvæmd. Það er ómögulegt að skilja orð hans öðruvísi en sem beinar aðdróttanir til þeirra embættismanna, sem hér eiga hlut að máli, um að nú eigi sér stað óheiðarleg framkvæmd skattamálanna. Maður mundi ekki láta sér bregða við, þó að slíkt kæmi í Tímanum eða öðru pólitísku blaði, en maður, sem í sjö ár hefur gegnt dómsmálaráðherraembætti, er ekki þekktur fyrir að láta sér slíkt orð um munn fara, nema hann láti koma fram, hvað það er, sem hann á við og gefur honum tilefni til að segja, að skattal. séu óheiðarlegar framkvæmd en þegar hann var við völd, og liggur þá næst að spyrja, en honum næst að svara, þar sem vitað er, að allur þorri, ef ekki hver einasti embættismaður, sem framkvæmir nú skattal., er skipaður af honum sjálfum eða þeirri stj., sem hann veitti forstöðu, eða a. m. þ. menn, sem hafa haft með þessi mál að gera í þessi sjö ár, sem hann hefur verið við völd, hvort þar séu einhverjir, hem hann hefur reynt að óheiðarleik í framkvæmd, eða þessu er kastað fram til að vekja tortryggni og úlfúð. Ég tel allveg ósæmilegt að segja svona lagað, ef engar staðreyndir eru á bak við, en þingið og þjóðin öll heimtar að fá að vita það.

Að lokum vil ég segja, að það er vissulega erfitt að ráða fram úr þessari dýrtið í verðlags- og kaupgjaldsmálum, og hefur fleirum en okkur Íslendingum orðið hált á því, og hafa þó þar verið allt aðrar og betri ástæður en við höfum nú við að etja, þar sem nú er hér í landi fjölmennt setulið frá miklu ríkari og mannfleiri löndum, sem velta hér inn, miðað við okkar mælikvarða, óstöðvandi gullstraumi, auk þess sem afurðir landsmanna seljast háu verði. Það er von, að taki nokkurn tíma að átta sig á þeim víðfangsefnum og brautin verði ekki alveg bein, sem farin er til þess að ráða fram úr vandræðunum. Það er rétt, að við sjáum, að svona er það og svona hlýtur það að vera. En reynslan er nægilega búin að kenna okkur, að fram úr þessu verður ekki ráðið nema með góðri samvinnu þeirra, sem við þessi l. eiga að búa, bæði atvinnurekenda og verkalyðs, og einnig ekki vanþörf á, að stjórnmalaflokkarnir gætu sameinast

um það betur og meir en verið hefur fram til þessa. Ég vil mega gera það að ósk minni, og í þeirri ósk er þá ekki hvað sízt fólgið, að því-likur málflutningur og frásögn af því, sem gerzt hefur, sem hv. þm. Str. hefur látið sér úr þenna detta, að slíkt hætti, hverfi úr sögunni, svo að ekki sé verið að magna fjandskap í erfiðleikum, svo að hann verði meiri en þarf að vera, eins og þessi hv. þm. og flokksmenn hans óneitanlega virðast nú gera sér leik að.

Frsm. minni hl. (Hermann Jónasson): Háttv. frsm. meiri hl. er víst að flýta fyrir gangi mála gegnum þingið samkv. óskum og yfirlýsingum, sem hafa birt í stjórnarblöðunum undanfarið, og er nú búinn að tala um málið nokkuð á annan klukkutíma. Ég hygg, að það sé nokkuð einstök málsmeðferð á Alp., þegar stuðningsmenn stj. eru að tala um, að nauðsynlegt sé að flýta fyrir málum gegnum þingið og byrja svo, áður en andstæðingarnir láta nokkuð til sín heyra, að ráðast á þá með offorsi og skömmum um allt milli himins og jarðar, sem mundi áreiðanlega, ef því væri svarað orði til orðs endast til þess að ræða um það í nokkra daga, og enda svo ræðu sína með ósk um, að flokkarnir geti staðið saman um málin og látið sér koma betur saman en verið hefur hingað til. Þetta er satt að segja alveg táknrænt fyrir þann stjórnmalaflokk, sem nú fer með völd. Annars get ég vel skilið, að það nál., sem ég hef látið frá mér fara sem lýsingu á því, hvernig hann hefur farið með þetta mál, komi við taugakerfi manna, sem virðast ekki vera allt of taugastyrkir þessa dagana, og gripið til ýmissa úrræða, sem minna nokkuð mikið á Pilatusarþvott.

Þá er það þessi dæmalausa ræða hv. frsm. meiri hl., sem ég mun nokkuð vika að, þó að ég geri það í svo stuttu máli sem mér er unnt. Það er ekki nema um tvennt að gera hjá þessum hv. frsm. Annað hvort fer hann með vísitandi ósannindi í þessu máli eða hann þekkir alls ekki það, sem hefur gerzt í málinu undanfarna mánuði, sem ég vil álíta sennilegra.

Hann hóf mál sitt á því, að erfitt væri að semja tryggar reglur um varasjóði. Þetta er eitt af því fáa, sem ég er honum sammála um, en það verður ekki fært í lag, fyrr en þeirri dauðasiglingu er lokið, sem nú er siglt í íslenskum stjórnálmum, sem endar ekki með öðru, þar sem þessi stjórnmalaflokkur sér ekki að sér, en að þjóðin höggvi á þá dauðu hönd, sem nú heldur um stjórnvölinn. Ég er honum sammála um, að þetta þarf ýtarlegrar endurskoðunar við, en það er engin sönnun á því máli, sem hann er að flytja, því að ef einhverjir gallar voru á þessum l., þá áttu þeir, sem beittu sér fyrir l., að beita sér fyrir, að betur væri búið um þessi ákvæði.

Hann minnstist á, að tæplega væri von, að hefði skapazt góður vilji fyrir þessum l., vegna þess að meðferð fjármálanna hefði verið þannig í höndum framsóknarstj., að menn hefðu ekki haft mikla trú á, að sjóðir geymdust vel hjá því opinbera. Þetta er vitanlega efni til að ræða um það í dag og á morgun, ef við viljum rökræða það út af fyrir sig, en ég vil aðeins láta nægja að svara því, að ég held, að hjá flestum hafi þessi

orð þau áhrif, að það verki næstum eins og gott grin, ef menn geta hlegið að því að heyra þessi orð úr munni þess manns, sem undanfarið hefur stjórnað fjármálum Reykjavíkurbæjar og er einn af þeim mönnum, sem tekur þátt í þeirri dauðasiglingu, sem nú er siglt í íslenskum þjóðálmum. Það er broslengt að heyra ummæli þessa hv. þm. um ofstopa og óbilgirni Framsfl., þm. úr þeim flokki, sem stendur að því blaði, sem birt hefur þann leiðara, sem það hefur birt nú nýlega, sem er eitt af því dæmalausasta, sem birt hefur um íslensk stjórnmal í blöðum, sömu dagana og Framsfl. er að bjóðast til að reyna að firra þjóðina þeim vandræðum, sem nú stæða að, með því að koma til vegar að hætta við þau ósköp, sem sú stj., sem nú situr að völdum, er að leiða yfir þjóðina, sem m. a. er birt frásögn af í Þjóðviljanum í morgun. Ég get undrazt yfir að heyra það af munni þessa hv. þm., að Framsfl. hafi hugsað sér að framfylgja þessum l. með einhverjum ofstopa. Var það ekki sá forsrh., sem nú fer með völd og einnig var ráðh., þegar þessi l. voru sett, sem sagði þá í ræðu, að þau væru þörfustu l., sem sett hefðu verið síðustu áratugina, og flokkar, sem stæðu að þeim, hefðu sameinast um að framfylgja þeim í gegnum þykkt og þunnt. En það er eftirtektarvert, að Framsfl., sem allir vissu, að mest beitti sér fyrir þessum l., Framsfl., hann vann á í þessum kosningum. Hann og Sósl. unnu á í þessum kosningum, en Sjálfstfl. beið herfilegasta ósigur, ósigur, sem heldur áfram meðal þjóðarinnar þessa daga, sem nú eru að liða.

Það er satt að segja undarlegt að heyra það frá borgarstjóranum í Reykjavík, að ekki sé hægt að halda uppi l., nema almenningur vilji það. Hver er þessi almenningur, sem verið er að tala um? Hann segir í sambandi við stjórnarskrárfv., að þar sé ómögulegt að snúa við, vegna þess að mikill meiri hl. þjóðarinnar hafi léð þeim flokkum fylgi, sem hafi staðið að málinu.

Í síðustu kosningum lýsti mikill meiri hl. þjóðarinnar yfir því, að hann væri fylgjandi þessu máli, með því að ljá Sjálfstfl. og Framsfl. það kjörfylgi, sem þeir fengu. Það er því í hæsta máta barnalegt og undarlegt að heyra það af vörum borgarstjóra Reykjavíkurbæjar, þegar hann segir þá setningu, að það sé erfitt að fá almenning til að una við l., sem sett eru til að byggja upp framtíðina. Hvar stendur stjórnarkerfi okkar, ef þessi ummæli væru rétt? Hvernig væri þá komið lýðræðislandi eins og Íslandi? Það var einmitt hægt að fá almenning til þess að gefa Sjálfstfl. og Framsfl. mikið fylgi, af því að hann fann, að dýrtíðarl. voru skynsamleg.

Borgarstjórinn sagði, og ég ætla að halda mér sem mest við hans gullvægu orð, að það, sem riði mest á, væri, að samúð væri á milli allra. En er hv. þm. nú alveg viss um, að sjávarútvegurinn geti borið það, ef ekki yrði hægt að gera út bátana í vetur vegna dýrtíðar? Þá gæti ég trúáð, að ekki liði langur tími, þangað til samúðin yrði orðin einkennileg á milli framleiðenda og launþega. Það mun og sjást á næstunni, hvert gagn verður af grunnkaupshækkuninni. Verð á innlendri framleiðslu hækkar í samræmi við það, ef við eigum að halda áfram að fá eitthvað að éta.

Það verður e. t. v. einhvern tíma hægt að minna borgarstjórnann á, hvernig samúðin hafi verið þá. Það er alveg fyrirsjáanlegt, hvort sem það verður í vetur eða svolítið seinna, að bátarnir geta á ýmsum stöðum ekki gert út. Með hinni nýju fjármálastefnu er verið að stýra út í það sama, sem hv. þm. sjálfur lýsti með svo sterkum orðum, að hefði verið, þegar útvegurinn var að stöðvast 1939. Það, sem er notað innan lands, hækkar í samræmi við vísitöluna og grunnkaupshækkunina. Allt étur sig upp, og sjávarútvegurinn og aðrir atvinnuvegir stöðvast. Það verður endirinn á samúðinni.

Ég vil með örfáum orðum minnst á nál. mitt, sem fór svo í taugarnar á hv. þm., að hann varð æstur og skalf og flæmdi flesta þm. út úr d. Hann sagði, að niðurstöðurnar í nál. mínu stönguðust. Hann hafði það réttilega eftir mér, að með frv. væru teknar burt allar skorður gegn dýrtíðinni. Jafnframt sagði hann, að í nál. stæði, að gerðardómsl., eins og þau væru framkvæmd, væru þýðingarlaus og rétt að afnema þau. Sérhver þm. hlýtur að sjá, að þessar röksemdir stangast ekki. Þær ráðstafanir, sem nú er verið að gera, reisa engar skorður við dýrtíðinni. L. geta verið þýðingarlaus í höndum stj., sem er alveg vanmáttug að framkvæma þau, og það er þetta, sem hefur skeð.

Hv. þm. deildi á mig fyrir, að ég hefði ekki gert ýmislegt, sem þurfti að gera, ef l. hefðu átt að vera framkvæmanleg. Það hefði þurft að takmarka setuliðsvinnuna, taka stríðsgróðann úr umferð og stöðva óþarfar framkvæmdir. Hv. þm. hefði nú ekki minnst á þetta, ef hann hefði vitað, hvað gerðist. Af svo mikilli vanþekkingu talaði hann. Í fyrrv. stj. var núverandi forsrh. atvrmrh., og það var hann fyrst og fremst, sem átti að gera samninga við setuliðið. Eftir þessu var rekið dag eftir dag og viku eftir viku, enda var þetta fyrsta byrjunin, sem þurfti að gera, því að annars gátum við ekki hagað ráðstöfunum okkar um framkvæmdir í samræmi við það, hversu miklu vinnuafli væri yfir að ráða. En þegar þáverandi atvrmrh. lét þetta undir höfuð leggjast, varð það að samkomulagi milli mín og hans, að við fengjum tvo menn, þá Sigurjón Jónsson og Jón Árnason til þess að beita sér fyrir þessum samningum, og þeir reyndu samninga um fækkaun í setuliðsvinnunni. En samningar voru erfiðir, því að þeir fengu það svar, að engar framkvæmdir væru nauðsynlegri en varnir landsins. En eftir að herstjórninni var sýnt fram á, að atvinnuvegirinn væru í verulegri hættu, viðurkenndi hún, að það þyrfti að taka tillit til þess, en sagði jafnframt: „Hvernig tryggið þið það, að vinnukrafturinn fari ekki í óþarfar framkvæmdir?“ og vildi ekki fækka í setuliðsvinnunni, nema stj. skrifaði undir það að taka í sínar hendur og útvega til þess heimild, ráð yfir framkvæmdum í landinu. Ég sé ekkert á móti því að segja það hér, því að ég álit, að það eigi að birta það, að þetta atriði hefur aldrei verið haldið í samningunum við setuliðið. Það hefur ekki verið staðið við þessu samninga. Var það af því, að fyrrv. forsrh. gengi ekki eftir því? Það voru haldnir tveir fundir í stjórnarráðinu með Sigurjóni Jónssyni og Jóni Árnasyni, þar sem fram kom till.

frá mér um að framfylgja þessu ákvæði, en þáv. atvrmrh. og fjmrh. neituðu að standa við samningana. (HG: Hvenær var þetta?) Hv. þm. man eflaust eins vel og ég, hvenær útdrátturinn úr þessum samningum var birtur. Þetta var þá sömu daga.

Það átti að fækka mönnum í setuliðsvinnunni niður í 2000 frá 1. júlí, en mér er sagt, að það hafi aldrei verið lækkað niður í þá tölu, og þetta hefur m. a. íslenzkur landbúnaður orðið við að búa. Af þessu er alveg ljóst, hvað borgarstjórninn talar af mikilli vanþekkingu. Þeir, sem stöðu í vegi fyrir ráðstöfunum, sem gátu tryggt það, að mögulegt væri að framfylgja gerðardómsl., voru ráðh. Sjálfstæðisflokksins hinir sömu og enn sitja við stýri.

Sama vanþekkingin kemur fram hjá hv. frsm., þegar hann er að segja sögu málsins. Hann spurði, af hverju ég hefði ekki 1940 komið fram með aðrar úrlausnarleiðir en dýrtíðaruppþótina. En till. frá mér hafa hvað eftir annað birzt í blöðum og líka komið fram hér í hv. d. Ef hv. frsm. hefði viljað kynna sér malavöxtu til hlítar, hefði hann ekki þurft að vaða reyk. En allar þessar staðleysur eru fluttar til að lengja ræðutímann, svo að framsaga meiri hl. geti orðið skammaræða á aðra klst.

Hv. frsm. segir, að ég hafi sagt, að skattal. væru óheiðarlega framkvæmd. Ég hef sagt, að þau séu framkvæmd af áhugaleysi. Það er á allra vitorði, að tekjur manna eru oft og tíðum svo dreifðar og stórtekjur hjá mörgum, sem ekki koma opinberlega fram, að það er ekki hægt að framkvæma skattal. nema með eftirliti skattadómara.

Ég hef viljandi látið koma fram mjög stutt mál um hvert meginatriði í þessu sambandi, en hef forðazt að lengja umr., og læt að öðru leyti nægja að vísa til nál. Það hefur verið rætt um það í blöðum, að við framsóknarmenn teðfum málið. Það kom í ljós við 1. umr., hver taffði málið, og það mun koma í ljós hér. Ég sé ekkert því til fyrirstöðu, að málið fari til 3. umr. nú, og við framsóknarmenn munum ljá okkar aðstoð til þess, að svo megi verða. Ég vil lýsa yfir þessu til að sýna, að það stendur ekki á Framsfl., hvað það snertir, að bæði þetta mál og stjórnarskrármálið ættu að geta fengið afgreiðslu á morgun.

Fjmrh. (Jakob Möller): Ég heyrði aðeins í það, að hv. þm. Str. var að tala um skattadómara, og skildist mér, að hann væri að réttlæta þau ummæli sín í nál., að skattal. væru ekki framkvæmd heiðarlega. Ef það hefði komið í ljós, að skattadómari hefði nóg verkefni, þá hefði ég skipað hann. En það hafa ekki komið tilmæli frá cinni einustu skattan. um skattadómara, því að verksvið skattadómara er í l. þannig, að hann getur ekkert frekar gert en n. sjálfar. Ef skattan. hefðu kallað eftir því, hefði fjmrn. skipað hann.

Forseti (JJós): Umr. um þetta mál hafa nú farið nokkuð vítt og breitt. Það má raunar segja, að þetta sé ekki óeðlilegt, en ég vil þó minna hv. þdm. á, að þetta er 2. umr. málsins og samkv. því ekki ætlazt til, að umr. dreifist meira út en nauðsyn ber til vegna málsins sjálfs.

Atvrmh. (Magnús Jónsson): Herra forseti! Ég skal fúslega verða við tilmælum hæstv. forseta. Ég vil byrja með að þakka hv. meiri hl. allshn. fyrir skjóta og góða afgreiðslu þessa máls og vona, að það fái sem fljótasta afgreiðslu hér í hv. d.

Ég hef nú raunar litlu við ræðu hv. frsm. meiri hl. að bæta. Ég vil þó aðeins svara því í ræðu hv. frsm. minni hl., að í samningum þeim, er stj. gerði við setuliðið, hafi verið ákvarðaðar takmarkanir á framkvæmdum í landinu. Ég svara því, að ég veit ekki til, að í þessum efnum hafi orðið hin minnsta breyt. Þeim hefur verið haldið í sama horfinu og fráfarandi stj. skildi við þau í. Annars vil ég ekki vera að rekja hér neinar óvildkunnelegar sögur úr stj. (**HermJ:** Það er enginn söguburður, það eru staðreyndir.) Svo mikið er vist, að fráfarandi stj. bar mest skylda til að halda þessa samninga. Hv. frsm. minni hl. var þá stj. form., og hann verður að standa við það vald, sem hann hafði í þeirri stj. Hann gat beygt vilja hinna ráðh. Og hafi samningarnir við setuliðið verið jafn þverbrotnir og hann lætur í veðri vaka, þá bar honum skylda til að standa gegn því. En sannleikurinn var sá, að ákvæði um þetta efni munu hafa verið óákveðin. En er hv. þm. er að sakast um, að samningarnir hafi ekki verið haldnir, þá er hann með því að bera mestar sakir á sjálfan sig. (**HermJ:** Þetta er 100% jesúítamóráll.) Það get ég sagt þessum hv. fyrrv. ráðh., að engin breyt. hefur hér orðið á, síðan hans styrka hönd var með í leiknum. Annars vil ég segja, að það sé næsta broslagt að bera fram, að mestu erfiðleikarnir stafi af því, að ekki var fækkað í setuliðsvinnunni. Það er alkunnugt, að síðasta vor var starfrækt ráðningaskrifstofa landbúnaðarins, sem réð menn í sveit fyrir svo hátt kaup, að fæstir þeirra voru ráðnir l. samkvæmt, ef miðað er við gerðardómsl. Þó fékkst fólkið ekki til að fara í sveit. Það sanna er, að alls staðar var nóg vinna, þótt fækkað hefði verið í setuliðsvinnunni, en menn hefðu ekki að heldur farið í sveit. Ekkert gat stöðvað strauminn nema einna helst atvinnuleysi. En það er kynlegt að sjá í nál. minni hl. minnst á atvinnuleysi. Vinnuskylda eða hörgull á vinnu var það, sem gat breytt þessu.

Ég verð að segja, að mér þykir einkennilegt, að ekkert skuli hafa komið fram um skyldusparnaðinn. Við Eysteinn Jónsson ræddum mest um það mál, en enginn vissi í rauninni, hvernig ætti að framkvæma það. Ég get nú sagt, að það er til athugunar, hvort ekki er hægt að binda þetta fjármagn með frjálsri leið, svo að það spenni ekki upp allt verðlag og rýri gildi peninganna. Ég vil annars ekki fara hér út í neinar deilur um þetta mál. Mér þykir aðeins kynlegt að heyra hv. fyrrv. forsrh. segja, að hann hafi ekki viljað fara hina frjálsu leið. Hann myndaði beinlínis stj. upp á hina frjálsu leið og náttúrulega upp á að framkvæma stefnu meiri hl. Alþ. Já, það er dauðasiglingin, sem hann minnst á, og hin dauða hönd, sem hann talaði um. Ekki held ég þó, að menn hafi trú á hans hönd í þessum málum. Sannast að segja held ég, að flokkur hans hafi firrt sig öllu áliti og trausti, næstum bæði til ills og góðs.

Framsfl. er oft að henda gys að hinum litlu flokksskrípum. En nú er hann sjálfur svo rúinu fylgi í höfuðstaðnum, að við síðustu bæjarstjórnarkosningar komst hann ekki einu sinni upp í að vera svo lítið flokksskrípi, að fá einn fulltrúa af 15, kjörnum hlutfallskosningu. Nei, menn muna vel, að hv. fyrrv. forsrh., er nú tali- ar um dauðasiglingu, hafði forustu sjálfur í dauðasiglingu 1937—39, og hafa menn fyrir satt, að mjög lítið lið hafi verið í honum.

Ég nenni nú varla að tala um sigur þann, er hann telur, að Framsfl. hafi unnið í síðustu kosningum. Það má segja þar um, að litlu verður Vöggur feginn. Ég var nú á tveimur þingmálafundum með hv. þm. fyrir kosningarnar og las þá flokksblað hans, sem ég geri ekki nema um kosningar og þá með gasgrímu. Og það, sem þeir kepptust eftir og þóttust eiga vist að fá, var stöðvunarvald í kjördæmálinu, og töldu það jafn ólagaríkt og þegar Ólafur helga var sýnað um Grímsey forðum. Hvar er svo þetta stöðvunarvald og sigurinn? Nei, sannleikurinn er sá, að Framsfl. beið ósigur, mikinn ósigur. Hitt er annað mál, að hann fékk nokkrum atkvæðum fleira en við næstu kosningar á undan. Einu kjördæmi töpuðu þeir alveg, og kemur það svo illa við hv. þm. Str., að hann má ekki til þess hugsa. Ég vil leiða athygli hv. þdm. að því, að þeir þurfa ekki annað en hugsa til þess, hvernig hv. þm. Str. hefur ausið sér út yfir hv. þm. Barð., til þess að sjá, hversu mikið honum hefur orðið um tap þessa kjördæmis.

Annars held ég næstum, að ég megi þakka minni hl. n. fyrir hans afgreiðslu á þessu máli, því að ég held, að ég hafi aldrei séð svo litinn gaur í jafnlitilli grýtu eins og nál. hans er. Þrátt fyrir þetta mikla lesmál er enn leyndarmál, hvort hann ætlar að vera með eða móti afnámi l. Mér sýnist þó skína í gegn, að hv. minni hl. ætli nú að vera með afnáminu.

Ég vil svo að lokum endurtaka, að ég vildi mega óska, að málið fengi sem fljótasta afgreiðslu.

Brynjólfur Bjarnason: Ég hafði ekki ætlað mér að taka þátt í þessum endurtekningum um þetta mál. Ég er orðinn hundleiður á öllum þessum svokölluðu rökfærslum. Ég vildi aðeins fagna því, sem mér skildist af ræðu hv. frsm. meiri hl., að svo yrði um hnútana búið, um leið og þessi l. yrðu afnumin, að hægt yrði að segja upp gildandi kaupsamningum með litlum fyrirvara, því að eins og ég hef áður tekið fram, er þetta nauðsynleg ráðstöfun, til þess að afnámið nái tilgangi sínum. En hröðun málsins er þó það nauðsynlegasta. Hér stendur nú yfir vinnustöðvun á hinum þýðingarmesta vinnustað, og þarf ekki að skýra fyrir hv. þm., hversu þýðingarmikið er, að þar verði byrjað að vinna hið bráðasta, eftir að gerðir hafa verið allsherjar samningar við verkamannafélagið Dagsbrún. En gerðardómurinn stendur í vegi fyrir þessu.

Ég sé því enga ástæðu til að hafa ekki þá meðferð á þessu máli, sem viðhöfð hefur verið oft í málum, þar sem meira hefur orkað tvímælis, að afgreiða það með afbrigðum. Ég fór fram á það við 1. umr. málsins, að svo yrði gert. En hæstv.

ráðh. taldi þá enga ástæðu til þess. En þetta er fjarstæða.

Hér er í raun og veru enginn ágreiningur um þetta mál, og jafnvel hefur hv. þm. Str. boðizt til að tefja það ekki og talaði fyrir hönd flokks síns. Og ekki er þetta svo vandasamt mál. Ég óska svo eftir, að hæstv. stj. segi um þetta álit sitt. Ég sé, að enginn ráðh. er hér viðstaddur, og beini ég þá þessari ósk minni til hæstv. forseta.

Sigurjón Á. Ólafsson: Herra forseti! Ég hefði kvatt mér hljóðs, nokkru eftir að þessar umr. byrjuðu, og það er ekki ætlun mín að lengja þessar umr. úr hófi fram eða halda hér langa ræðu, því að ég er cinn af þeim, sem telja, að því fyrr sem þetta mál verður afgreitt og gert að l., því betra, og tel mig ekki eiga neina sök á því, þótt nokkur dráttur hafi orðið á afgreiðslu málsins hér í þessari hv. deild.

Ég sagði það þegar við l. umr. málsins, að þessi l. eru ekki að ofyrirsynju fram komin og hefði átt fyrir löngu að vera búið að afnema gerðardóminn með brbl., úr því að síðasta Alp. var ekki svo viturt að sjá, hvað var að gerast, og fella l. úr gildi, áður en þingi lauk. Reynslan er búin að tala sínu máli um það allt, sem við höfum sagt um þessi l., og það hafa rættzt allar okkar aðvaranir í þessu efni.

Frsm. meiri hl., sem flutti langa ræðu, gerði tvennt: að afsaka setningu l. og um leið að lýsa ástandinu eins og það er og lýsa því, hvers vegna l. væru namin úr gildi. Ég er honum algerlega ósammála um margt, sem hann sagði um setningu l., og er algerlega á þeirri skoðun, að l. hafi verið vanhugsuð frá upphafi, og reynslan er líka búin að sýna það. Aftur á móti er rétt að geta þess, að úr því sem komið er, verður ekkert betra gert á þessu þingi en að hraða afgreiðslu málsins sem verða má, ef með því væri hægt að koma í veg fyrir skæruhernað þann, sem nú er uppi og verður svo lengi sem þetta ákvæði er ekki numið úr gildi.

Eins og kunnugt er, stefndu l. að því að gera verkalyðssamtökin óvirk. Það var þungamiðja l., eins og kunnugt er, að gera þeim, sem kjörnir voru af félögunum til þess að hafa forustuna í málum þeirra, ókleift að hreyfa sig. Þetta var byggt á þeirri skoðun, að þeir, sem kjörnir væru til þess að hafa forustuna í verkalyðsfélögunum, væru ofbeldismenn, sem ætti að gera óvirka. Nú hefur það sýnt sig, að félagsmennirnir sjálfir gera ekki minni kröfur en forustumennirnir. Það þýðir ekki að sakast um það, að þessi skoðun var uppi, en ég vil geta þess, að sá andi, sem var við setningu þessara l. og ég vona, að aldrei endurtaki sig hér á landi, sá andi, að ganga algerlega á snið við þau samtök, sem lögleg eru í landinu, og þær stofnanir, sem verkalyðurinn hefur komið sér upp, er á góðum vegi með að eyðileggja allan vinnufrið, þegar þjóðfélaginu mest á riður. Ég held, að sú reynsla, sem er fengin af þessu, ætti að kenna hverjum, sem fer með stjórn í landinu, að slíkar aðferðir ættu aldrei framar að vera um hönd hafðar.

Það er, eins og kunnugt er, háð hér í bænnum deila hjá hafnarverkamönnum, og mér er kunn-

ugt um, að það er dálítið erfitt að láta heildar-samninga verða gildandi, fyrr en búið er að afnema kaupgjaldsákvæðin úr gerðardómsl., og einnig vegna þess að nauðsynlegt er, ef sú deila á að leysast fljótlega, sem allir óska, að verði, að flýta málinu. Ég ætla ekki að eyða fleiri orðum að ræðu hv. frsm. meiri hl. Hann tók það fram, að við værum sammála um afgreiðslu frv. En það er ekki séð, hvort við getum orðið sammála um brtt., sem ég lýsti, að ég mundi bera fram, áður en 3. umr. yrði lokið hér í d., og er sú brtt. stíluð upp á það, að félögin fái nú frelsi til að segja upp samningum sínum með stuttum fyrirvara, svo að hægt verði að skapa heildar-samninga við þau félög, sem þess óska, og þau þurfi ekki að vera bundin af þeim samningum, sem nú gilda. Ég skal, til þess að gefa nokkra hugmynd um, hvað þetta þýðir, segja það, að allir farmenn eru bundnir til 1. apríl n. k., og það mundi þýða, að skæruhernaðurinn, sem þeir halda uppi í þessum atvinnugreinum, heldur áfram þangað til heimilt er að segja samningunum upp. Þetta er aðeins lítið dæmi um það, hve nauðsynlegt það er, að félögin fái að segja upp þeim samningum, sem þau eru bundin. Í mörgum tilfellum get ég búið við, að þær kauphækk-anir, sem hafa orðið í gegnum hinn svokallaða skæruhernað, verði bara viðurkenndar, og býst við því, að úti um land verði bara settur stimpill á þá samninga, sem gerðir hafa verið. Í öðrum tilfellum verða gerðir nýir samningar og eftir því, sem ég get gert mér hugmynd um, má búast við, að grunnkaupshækkanir verði almennar.

Það er vafalítið óheppilegt, að tekin skyldi vera upp jafn hörð mótstaða gegn grunnkaups-hækkuninni af hálfu atvinnurekenda og raun varð á. Ég lit þannig á, að á þessum tímum sé ekki hægt að spyrna á móti hækkun kaupgjalds, því að þegar krepputímar koma, lækkar kaupgjaldið óhjákvæmilega, svo að það var sorgleg stífni að spyrna svo fast á móti grunnkaups-hækkun, sem raun er á orðin. Ég er á þeirri skoðun, að ef leyfð hefði verið sú grunnkaups-hækkun, sem beðið var um í byrjun, þá hefði skapazt annar mórall í sambandi við samningana en nú er.

Ég skal svo láta útrætt um þetta mál, en ég get ekki að því gert, að ég verð að minnast örlítið á minni hl., hv. þm. Str., ekki svo mjög nál. hans, heldur ummæli, sem komu fram í ræðu hans, og vil ég ekki láta þeim ómótmælt. Hann heldur því fram, að það hafi ekki verið rétt hjá frsm. meiri hl., að Framsfl. hafi verið hlyntur hinn frjálsu leið árið 1940. Það þarf nú ekki annað en að fletta upp í Tímanum árið 1940, því að þar eru margar greinar um það, að verkalyðurinn eigi nú að segja samningum sínum upp og fá kauphækkanir á frjálsum vettvangi. Þetta var á þeim tíma, þegar verið var að búa undir hækkun landbúnaðarafurðanna. Undir þetta var tekið. Það urðu dálitlar deilur hér í Reykjavík, en sérstaklega úti um landið urðu nokkrar grunnkaups-hækkanir, sem ekki voru annað en leiðrétting á því ósamræmi, sem skapazt hafði í kaupgjaldsmálunum viðsvegar um land.

Það hefur yfirleitt verið stefna Alþýðusam-bandsins frá öndverðu að reyna að samræma

kaupgjaldið sem mest, og reynslan hefur sýnt, að lágt kaupgjald á einum stað ýtir fólkinu á þá staði, þar sem kaupgjaldið er hærri.

Það er um fulla dýrtíðaruppbót að segja, að sú krafa kom frá verkafólkinu og var flutt af Alþf. hér á sínum tíma. Það urðu mikil átök um þetta og nokkur tilraun gerð til þess að spyrna á móti af Framsf., og mér er ekki grunlaust um, að innan Sjálfstf. hafi einnig verið nokkur átök um málið og það hafi haft nokkur áhrif innan þess flokks, að kosningar stóðu fyrir dyrum og hann hafi þess vegna talið rétt að vera með 100% dýrtíðaruppbót hér á þinginu. Dýrtíðarvísitalan er í augum fjölda manna ekki talin vera fullnægjandi mælikvarði á dýrtíðina, og eins og allir vita, eru háværar kröfur um það að endurskoða vísitöluna. Ég skal engan dóm á það leggja, þangað til ég hef heyrt rök þeirra, sem reikna út dýrtíðarvísitöluna. Ég held því fram, að það sé nauðsynlegt, að dýrtíðarvísitalan sé reiknuð nákvæmlega út, svo að hún sýni rétt, hvað dýrtíðin er mikil, því að ef það er ekki gert, má alltaf búast við óánægju.

Hitt atriðið, sem hv. þm. Str. gat um, eru allar þær ráðstafanir, sem hann telur nauðsyn á að gera til þess að framkvæma l. Þessu voru gerð rækileg skil af frsm. meiri hl. Hann upplýsti hér eitthvað af þeim leynisamningum, sem gerðir voru við setuliðsstjórnina. Þessir samningar hafa ekki verið birtir. Það var óskað eftir því, að þeir væru birtir, en það hefur ekki verið gert. Þessir samningar hafa ekki verið haldnir, og það er viðurkennt, að ekki hafi verið fækkað eins mikið í setuliðsvinnunni og til var ætlað. Ég held, að þetta sé á rökum reist, að fækkunin hafi ekki verið eins mikil og gert var ráð fyrir 1. júlí, en þá var gert ráð fyrir 2000 manns, sem áttu að hætta. Ég hef óbreytta skoðun á því, að með nokkurn veginn skynsamlegri hagnýtingu á því vinnuafli, sem til er í landinu, hafi verið nokkurn veginn óhætt að hafa jafnmarga menn í setuliðsvinnunni eins og 1941. Ég held ekki, að það gangi fleiri skip, en það er e. t. v. nokkru meiri byggingavinna.

Ef fylgt er þeirri reglu, sem hv. þm. vill fylgja, er farið inn á hættulega braut, því að það mundi skapa atvinnuleysi hjá mönnum, sem aðeins hafa vinnu hjá setuliðinu. Þangað hafa komið menn, sem ekki geta unnið að framleiðslunni, unglingar og gamalmenni, og þetta er fundin atvinna fyrir þessa menn, bæði unga og gamla. Fram hjá þessu er algerlega gengið, þegar rætt er um þetta efni. Hins vegar verður maður að játa, að á sumum stöðum a. m. k. er meiri skortur á fólki en oft áður. En ég vil segja: Hvernig geta menn búið við, að hægt sé að þvinga menn til að fara til landbúnaðarstarfa? Bæði búast þeir við að bera minna úr býtum, og svo kunna þeir ekkert til þess. Það er ekki hægt að segja hvaða manni sem er að fara til landbúnaðarvinnu. Það verða að vera menn, sem bera skyn á þessi störf. Að ógleymdu því, að það hefur komið í ljós, að menn í sveit hafa farið á þá staði, þar sem vinnumarkaðurinn er mestur, og yfirgefið þessi störf sín, svo að ég er á þeirri skoðun, eins og hv. frsm. meiri hl. benti á, að til þess að gera þetta virkt, væri ekki nema ein leið til, og það

væri þvingunarvinna, og að það sé ekki hægt að koma því í framkvæmd nema með því að setja herlög.

Við verðum að játa það ástand, sem er í landinu, og skapa okkar afstöðu eftir því. Ég skal benda á það, að það var enginn skortur á mönnum til síldveiðistarfa. Það var svo mikið framboð, að skipin gátu ekki tekið á móti nærri því öllum, sem buðust. Eins var það á fiskiflotanum. Þetta er lögmálið, sem við verðum að horfast í augu við. Ég hef líka gert mér það ljóst, sem og margir fleiri, að með setningu þessara l. er verið með meira einræði en nokkurn tíma hefur bólað á í stjórnmálasögu okkar, síðan við fengum fullt frelsi í málum okkar. Einræði, sem ég tel mér skylt að vinna á móti með öllum ráðum, hvaðan sem það kemur.

Ég lofaði í upphafi, að ég skyldi vera stutt-orður. Mér er kunnugt um af ástæðum, sem ég ekki þarf að greina, að hæstv. forseti mun ekki telja sig geta tekið málið til 3. umr. Þegar eftir þennan fund, en ég segi eins og ég sagði áðan, því fyrr, því betra.

Gísli Jónsson: Herra forseti! Hversu mikla nauðsyn sem ber til þess að flýta þessu máli, hygg ég nauðsynlegra að gera skil hinu sérstæða nál. frá minni hl. hér í d. Það, að hv. þm. Str. (Herm.) hefur sétt hér fram við 2. umr. málsins ákaflega langt nál. og jafnframt í ræðu sinni ávitað Sjálfstf. fyrir að tefja málið með umr. og svo að síðustu allur flokkur framsóknarmanna hér í þessari hv. d. boðizt til að láta niður falla umr. um málið og gengið síðan af fundi, sýnir, hvaða stefnu þessi flokkur hefur í þinginu.

Nál. er sjálfsagt komið fram til þess að hafa sérstök áhrif, ekki á gang þessa máls, heldur til þess, að því yrði útvarpað mótmælalaust eins og hverjum öðrum útvarpsfréttum, sem beinum á-róðri á ríkisstj. Þetta er út af fyrir sig svo einstæð framkoma af manni, sem sjálfur hefur verið forsrh. um langan tíma, að það minnsta, sem hægt er að gera, eftir að hann hefur látið þingfesta þetta plagg og síðan látið útvarpa því, það er að mótmæla því, þótt talað sé yfir tómunum stólum. Það er enginn vafi á því, að þetta mál verður notað í næstu kosningum sem eitt af mestu baráttumálunum, og er þess vegna nauðsynlegt, að það sé rétt. Frsm. meiri hl. hefur gert þessu álit minni hl. mjög góð skil, en ég vil samt minnast á nokkur atriði í sambandi við þetta álit, sem ég tel vert að minnast á, og er þá fyrst að minnast á hin þrjú atriði, sem hv. þm. Str. minntist á. Hann segir, að það hefði mátt framkvæma l. öðruvísi en gert var, og að það hefði verið nauðsynlegt að framkvæma þau öðruvísi, ef l. hefðu átt að ná tilgangi sínum. Það fyrsta var, að ríkisstj. er áskoðuð fyrir það, hvernig komið er málum, af því að henni hafi láðst að semja við setuliðið. Í nál. er þó beinlinis skýrt frá því síðar, og það kom einnig fram í ræðu hv. þm. Str., að einn af helztu flokksmönnum þeirra, Jón Árnason, hafi tekið upp samninga við herliðið, og er því lýst yfir, að samningar hafi gengið allþunglega. Það er viðurkennt af hv. þm. Str., að ekki var hægt að þoka neinu um þetta. M. a. var ekki hægt að tryggja,

að því fólki, sem losnaði úr setuliðsvinnunni, yrði skipað til sérstakra starfa, því að til þess hefði orðið að setja önnur sérstök þvingunarlög um það, hvar og við hvaða verði verkamenn skyldu vinna sér daglegt brauð. En eftir þeirri reynslu að dæma, sem orðin er, hefur enginn flokkur — og þá situr fremur flokkur hv. þm. Str. en aðrir — treyst sér til að setja þau lög.

Þá er það takmörkun stríðsgróðans. Því atriði voru ekki gerð full skil í framsöguræðu hv. 5. þm. Reykv. (BBen), enda þurfti hann að koma víða við. Ekki aðeins hv. þm. Str. og þm. og blað flokks hans, heldur allir þm. vinstri flokkanna, sem hér hafa talað, hafa lagt út af því, að hún hefði átt að vera miklu meiri en er. Ég vil leyfa mér að benda á, að með nýju skattal. er gengið svo langt í að hefta stríðsgróðann, að t. d. eitt fyrirtæki, sem ég veit um, hafði 691 þús. kr. skattskyldar tekjur á árinu 1941, en 702 þús. kr. í skatt, nákvæmlega reiknaðan eftir skattal. Það er stundum minna en ekkert eftir, þegar ríkið er búið að taka sinn stríðsgróða af fyrirtækjunum. Þessum stríðsgróða á nú, ef stórfelldar kauphækkanir eru gerðar, að veita til verkamanna og annarra, sem fengju beint eða óbeint af þeirri ástæðu meiri peninga í hendur. Þá verður þeim mun minna í sjóði, er þar að kemur, að hið opinbera þarf að reyna að skapa verkamönnum atvinnu. Það er mikið athugunarmál fyrir verkálýðinn, hvort hann væri ekki betur settur með því, að þetta fé væri lagt í nýbyggingarsjóði með föstum ákvæðum um, að því mætti á engan hátt verja nema til að auka atvinnu í landinu, þegar þörf gerist. En Framsfl. hefur gengið fast fram í því að rýra hluta nýbyggingarsjóðanna, sem voru — undir opinberu eftirliti — sjálfsagðasta úrræðið til að skapa tryggja framtíð. Það voru fyrst og fremst framsóknarmenn, sem brugðust skyldunni í þessu máli. Þeir knúðu það fram, að ríkið fengi meira til sinnar notkunar og nýbyggingarsjóðir minna fé skattfrjálst til að tryggja verkamönnum örugga afkomu í framtíðinni. Ef hún væri tryggð, væru þeir ólíkt heldur mælandi málum um kaupgjald. Þess var ekki hægt að vænta, að þeir sættu sig bæði við það, að stríðsgróðinn kæmi ekki í þeirra hendur og hann rynni þangað, sem engin veruleg trygging er að honum fyrir atvinnu þeirra, því að enginn veit, hve miklar þarfir ríkis- og bæjarfélaga verða og eyðslan á þeirra fé til alls annars en atvinnuaukningar. Verkamenn þykjast afskiptir og án öryggis og krefjast að fá sem riflegastan hluta stríðsgróðans, sem flæðir yfir landið. Það er skiljanlegt, eins og málið horfir við þeim. Á hinn bóginn er svo komið málum, að atvinnurekendur sjá sér engan hag í að halda í kauphækkunir við verkamenn til þess eins, að ríkissjóður fái meiri skatta. Frá sjónarmiði framsýnna manna er varla hægt að hugsa sér meira brjálæði en þetta í skattalöggjöf, að ganga svo nærri atvinnurekendum, að þeir hafi engan hag af því, að reksturinn gefi sem bestan hagnað og tryggi nýbyggingar, framfarir og atvinnuauka í framtíðinni. Það þýðir ekki að ætla sér að fá smálagfæringar á þeirri stefnu, það þarf að snúa henni við, snúa að því að bjarga fjármálum og atvinnumálum þessarar þjóðar. Við

þá menn, sem fylgja því fram, að þessi l. séu afnumin, verð ég að segja það, að við það hlýtur að skapast hér nýtt viðhorf í skattamálum, dreifing stríðsgróðans sviptir ríkissjóð milljónatekjum, svo að kalla má, að með þessu sé verið að skattleggja ríkissjóð. Það hefur verið viðurkennt, að 10% útflutningsgjaldið á ísfisk væri sama og að skattleggja ríkissjóð. Einhverra tekna verður að afla honum í staðinn. Ég veit ekki, hvort möguleiki er fyrir því nú að taka til athugunar, hvort verkálýðnum í landinu sé ekki hagkvæmast að binda allmikið af stríðsgróðanum til að forða frá atvinnuleysi eftir stríðið, því að vitanlega verður sáralítið af því fé, sem verkamenn fá nú milli handa, eftir að stríðstímanum loknum. Langsamlega stærsta þjóðmál okkar er öryggi verkálýðsins um atvinnu. Sjóðum þeim, sem til þess væri safnað, ætti að verja að tilhlutun hins opinbera, og kannske ættu verkálýðsfélög að ráða einhverju um það, hvernig þeim yrði varið.

Þá vildi ég vikja að þriðja atriðinu í þessu langa nál. hv. þm. Str., að það hefði átt að takmarka opinberar framkvæmdir. Bæði á Alþ. og á framboðsfundum hef ég heyrt minnst á skrauthýsabyggingar stríðsgróðamanna í Rvík. Ég held þetta hafi aðallega verið gert til að kitla eyru þeirra, sem búa úti á landi og hafa ekkert þeirra skrauthýsa séð. Mér er ekki kunnugt um, að byggð hafi verið nema tvö þeirra, annað fyrir ofmikinn gróða stríðsspekúlants, sem síðar var að visu tekinn af honum í skatti, og stendur húsið að veði fyrir þeim fjármunum, sem lagðir voru í það, hitt byggt fyrir aurana, sem S. Í. S. hefur klipið af of litlum arði bóndans. Ég veit ekki, hvort eru meiri blóðpeningar, of mikill stríðsgróði eða það, sem tekið er af hverju gærulíði og kjótkilói bænda með einokun. En mér finnst, að þeir menn ættu að varast að hreykja sér hátt með slíkum glósum, sem við síðarnefnda húsið eru riðnir. Og hver á stærstu syndina í því hörmulega máli, að í Rvík verður nú að taka ákaflega mikið af of litlu byggingarefni og fólki til þess að bæta úr húsnæðisvandráðum manna? Fyrst og fremst Framsfl. Allt fram á árið 1940, þegar vitað var orðið, að siglingar mundu geta stöðvazt þá og þegar, leyfði hv. 1. þm. S.-M., sem þá var enn ráðh., sér að halda því fram, að ekkert vit væri að flytja meira inn í landið af vörum, sérstaklega óhyggilegt að flytja inn byggingarefni til stórra muna og binda landinu með því fjárhagslega snöru um háls. Og fyrir hans afskipti var alltaf haldið áfram að skera niður innflutning. Hinar verklegu framkvæmdir reyndust óumflýjanlegar til að bæta fyrir gamalt ranglæti og gömul afglöp Framsfl. og eitthvað varð að gera til þess, að ekki þyrftu allt of margar fjölskyldur að búa í tjöldum eða moldarhreysum.

Þrátt fyrir þetta langa nál. kemst hv. þm. Str. að þeirri niðurstöðu, að afnema verði l., eða hvað annað leggur hann til? Allur gaurangur hans og Framsfl. er nú til þess gerður að koma því út til þjóðarinnar gegnum útvarpið, sem þjóðin er varnarlaus fyrir, að einræðis- og ofstopastefna hans í þessum málum tákni fagran málstað. En nýtileg ráð í málinu forðast hann að nefna.

Loks ætla ég rétt að minnst á það, sem kom fram í ræðu þessa hv. þm., að þeir menn, sem fylgja Framsfl. og Sjálfstfl., eða meiri hl. þjóðarinnar, hafi verið fylgjandi því, að þessi l. voru látin gilda. Mér þykir þetta í undarlegri mótsögn við það, sem fast hefur verið haldið fram í útvarpsræðum þm. úr flokki hans, að síðustu kosningar hafi allar snúist um stjórnaðarmálið. Það mun rétt, að þegar l. voru sett, voru menn þeim almennt fylgjandi í þessum flokkum. En hitt er annað mál, að þjóðin er farin að sjá, að þetta getur ekki gengið, og meira að segja hv. þm. Str. verður að viðurkenna það, að afnema verði lögin.

Þegar hann talar um þann sigur Framsfl. í kosningunum, að Sjálfstfl. hafi tapað atkvæðum, gætir hann ekki þess, að Sjálfstfl. hélt yfirleitt atkvæðatölu sinni í kjördæmum utan Rvíkur, tapaði ekki atkvæðum í sveitum landsins. (BSt: Tapaði nærri 300 í Eyjafirði.) Því, sem hann tapaði á einum stað, náði hann þá í öðrum hér-
uðum, m. a. í Barðastrandarsýslu. Einhvern tíma opnað augu bænda fyrir því, hvað það kostar að hafa forustumenn, sem valda því, að þeir fá allt að því 50 aurum minna fyrir kjötkg en þeim ber, og þeir eru farnir að sjá, að fleiri en þeir geti verið bændavinir.

Forseti (JJós): Með því að nauðsyn ber til, að þessari umr. verði lokið í dag, sé ég mér ekki annað fært en leita samþykkis hv. deildar til að takmarka ræðutíma, það sem eftir er umr. Ég leyfi mér að stinga upp á 10 mín. og skoða það samþ. án atkvgr., ef enginn mælir því í gegn. — Hv. 1. þm. Eyf. hefur óskað að gera aths. út af þingsköpum, og tekur hann til máls.

Bernharð Stefánsson: Ég vildi aðeins bera upp þá fyrirspurn til hæstv. forseta, hvort leyfilegt sé við 2. umr. að tala um hvaða mál, sem er, skattamál, stjórnaðarmál, siglingar o. s. frv. eftir því, sem mönnum dettur í hug. Það er ýmislegt, sem þessar umr. hafa gefið tilefni til að svara, ef ekki væri óviðeigandi að blanda því inn í þetta mál nú og vaða elginn eins og þessi hv. ræðumaður, sem síðast talaði, hefur gert. Það hefur verið síður í þessari deild mörg undanfarin ár að halda þingsköp, en það koma nýir síðir með nýjum herrum.

Bjarni Benediktsson: Ég hlustaði á útvarps-
umr. um stjórnaðarskráfrv. í gærkvöld og man ekki, hvort hv. 1. þm. S.-M., fulltrúi Framsfl. (EystJ), minntist nokkurn tíma á stjórnaðarskrána, nema vera skyldi það, að kjósa skyldi í haust. Mér finnst það væri miklu einfaldara fyrir þann hv. þm., sem síðast talaði, að fara til sinna flokksmanna og hvisla að þeim að halda þingsköp heldur en koma fram með alveg óþörfum rembingi við okkur nýliðana, sem vitum raunar um þingsköpin engu miður en hann, eða hann gæti minnst á það furðulega nál, sem hv. þm. Str. hefur borið hér fram, og ekki höfum við sjálfstæðismenn farið í umr. út fyrir ramma þess. En hér er eins og vant er, að framsóknarmenn ætla sér æðri rétt en öðrum landsmönnum, og því er sem er, að útmá þarf sem viðast merk-

in eftir stjórnaðarferil þeirra, sem æ verður minnst í þjóðarsögunni með skömmustu og hryggð.

Bernharð Stefánsson: Borgarstjórinn í Reykjavík, hv. 5. þm. Reykv., ætlast víst til þess, að réttur framsóknarmanna og þá sérstaklega réttur dreifbýlisins verði annar og minni en Reykjavíkinga hér eftir, og það er nokkur vorkunn, að hann trúi því og skáki í því valdi. Og svo brigðlar hann og hans flokksmenn um, að við framsóknarmenn séum að tefja þingið með því að lýsa yfir skoðunum okkar, þó að lengst af sitjum við hér til þess eins að hlusta á vaðalinn í þeim. Við eigum ekki að andmæla neinu til að tefja ekki þingið, sá skal nú vera réttarmunurinn.

Ég held, að það, sem af er þessu þingi, hafi aðeins einn framsóknarmaður tekið til máls hér í hv. d.

Annars var það alveg óþarfi fyrir þennan hv. þm. að svara mér með þeim rembingi, sem hann gerði. Ég var ekki að setja ofan í við hann eða aðra hv. þm. Ég var með meinlausa fyrirsögn til hæstv. forseta um það, hvort leyfilegt væri í sambandi við eitt mál að tala um hvaða mál, sem væri, eða hvort hv. þm. ættu að halda sér við efni málsins.

Þessi hv. þm. hefur skrifað bók um deildir Alp., og hann er að benda mér á það, að talað hafi verið vítt um mál af öðrum í sambandi við önnur mál. Maður, sem skrifar visindalegt rit um Alp., ætti að vita, að nokkur munur er á 2. og 3. umr., þannig að leyfilegt er að ræða meira almennt um mál við 3. umr. heldur en við 2. umr. Auk þess hefur sá síður jafnan gengið, að frjálsar er lítið á þessa hluti, þegar útvarpsumr. eru heldur en annars.

Ég hef ekki tilhneigingu til þess að veitast sérstaklega að nýjum þm. En ég verð að segja það, að á þessum 25 þingum, sem ég hef setið að þessu meðtöldu, hef ég aldrei vítað menn þeirra þingmennsku sína eins og þessir tveir hv. sessunautar hafa nú gert í þessari d., borgarstjórinn í Reykjavík og hv. þm. Barð. (GJ). Og hér í þessari hv. d. hefur aldrei verið slík málafylgja og aðferð höfð nú að minnsta kosti í 10 ár.

Hermann Jónasson: Ég ætla ekki að fara um þetta mörgum orðum. En það er aðeins vegna þess, að það var á það minnst, að það væri ekki farið út fyrir ramma umr. frekar en nál. gefur tilefni til, þetta nál, sem stangast, eftir því sem andstæðingar þess segja, í upphafi og niðurlagi og er að þeirra dómi ómerkilegt, en þeir þurfa samt fleiri klukkutíma til þess að tala um. Við framsóknarmenn höfum ekki ætlað okkur annað en það í þetta skipti að hafa nokkra ánægju af að sjá flokkana brjóta þingsköpin, og af að skrifa niður ræðutíma þeirra, sem er æði mikill, þegar þeir í blöðum hafa mikið talað um, hvað við tefjum mál, eftir að þeir hafa haldið 11 ræður í máli, sem Framsfl. hefur aðeins flutt eina ræðu í. Svo mun skráin yfir daginn í dag sýna heilindin í þessu, sem eru í samræmi við stjórnaðarferil, sem ríkir í landinu. Og þegar hv. 5. þm. Reykv. er að tala um það í sambandi við þingsköp, að niðurlægjartímabil Framsfl. sé hafið og það sé á enda hans valdaferill, þá vil ég

segja, að ég hélt, að þessi hv. þm. hefði vit á að minnast ekki á snöru í hengds manns húsi, þar sem hann er höfuðstuðningsmaður þeirrar stjórnar, sem byrjaði göngu sína með niðurlægingu, sem kann að enda með þeim endemum og ósköpum, að hann ætti ekki að minnast á þá snöru í sínu eigin húsi.

Forseti (JJós): Ég verð að vona, að þessar umr. taki ekki allt of langan tíma. En á meðan verður hv. 1. þm. Eyf. að biða eftir svári við fyrirspurn sinni.

Bjarni Benediktsson: Það er ákaflega gaman að fá þessar yfirlýsingar dag eftir dag frá hv. þm. Str. (HermJ.) um þau miklu viðbrögð, sem hér hafi orðið, eftir að hann lét af völdum. Það er einstakt hér á landi, að maður bregðist við eins og hann við það, að hann verður að hrökklast úr valdastóli. Ef ástandið er erfitt hér á landi, þá er það sízt lagað fyrir svona stjórnarandstöðu eins og framsóknarmenn, þar sem þeir hafa í frammi þá ófyrirleitnustu og ósvífustu aðferð, sem nokkurn tíma hefur verið viðhöfð af andstæðingum í garð ríkisstj., í garð þeirrar stj., sem hefur orðið að glíma við þennan gamla Framsóknararf. Framsfl. hefur ekki til einskis verið búinn að vera við völd þessi ár. En það hefur fallið í annars skaut að reyna að bjarga því, sem bjargað verður eftir stjórnarferil framsóknarmanna. Við skulum vona, að það takist betur en framsóknarmenn hafa stofnað til. Ég hygg, að það sé einstakt í sögu þingsins, að menn séu eins hræddir við að ræða málin eins og þessir menn eru.

Hermann Jónasson: Ég vil aðeins standa upp til þess að benda hæstv. forseta á það, að þegar hv. 5. þm. Reykv. (BBen) stendur upp til þess að tala um þingskóp, bólgnað hann út af ofsa og sleppir sér og fer að tala um stjórnarfar undanfarinna ára. Er þetta að tala um þingskóp? Og mega aðrir, sem sæti eiga í þessari hv. d., svara því? Á hann að hafa einkarétt til þess að tala um stjórnarfar undanfarinna ára, þegar á að ræða um þingskóp? Sá hluti þingsins, sem hefur ¾ hluta af tölu þm., ásakar minni hl., sem engu getur ráðið hér á Alþ., um það, að andstaða þessa minni hl. gegn málum standi í vegi fyrir því, að stjórnarfarir geti verið eins og það á að vera. Geta þessir 29 þm. yfirleitt ekki ráðið málunum til lykta hér á hæstv. Alþ. eins og þeim þóknast, þar sem stjórnarandstaðan er þannig, að hún er búin að bjóða það fram, að greiða svo fyrir afgreiðslu mála, að þetta mál geti orðið afgreitt frá þinginu í dag og stjórnarskrárþreyt. líka? Höfum við framsóknarmenn stofnað til verkfalla? Hvar eru þau verk, sem við framsóknarmenn, sem erum í minni hl., höfum unnið, sem gera stjórnarflokkunum erfitt fyrir. (Atvmrh.: Er þetta um þingskóp?) Þetta eru svör við því, sem einn hv. þm. sagði, þegar hann þóttist vera að tala um þingskóp. Við hljótum að hafa gaman af því sem stjórnarandstæðingar að sjá þessa 29 þm. eða hluta af þeim eyða tíma þingsins til þess að tala um gerðardóminn, þó að við framsóknarmenn höfum þó nokkuð

stýtt þann tíma hjá þeim með því að skrifa upp ræðutíma þann, sem þeir taka til þess, og við höfum skrifað hann, til þess að vitað sé, hverjir verða sér til skammar fyrir vaðalinn.

Forseti (JJós): Þessum umr. er nú slitið. Við-víkjandi ræðu hv. 1. þm. Eyf. vil ég segja það, að mér var ljóst, að frsm. meiri hluta n., sem talið fyrstur hér í þessu máli í dag, fór nokkuð víða yfir. Er það að visu staðreynd, að svo var. En ég hef starfað lengi í þessari hv. d. með þeim forseta, sem ekki hefur alltaf kippt sér upp við smámuni, og ég ætla ekki heldur að taka upp þann sið. Mér datt í hug að minnast á það við þennan ræðumann, sem ég hef getið um, að hann hafði farið of vitt í ræðu sinni. En ég gerði það ekki, vegna þess að frsm. minni hl. n. var næstur á mælendaskrá, og ég býst við, að það hefði litið illa út, eftir að annar málspartur var búinn að tala, en ekki hinn, að fara að tala um, að of vitt væri farið, af því að ég hugði, að frsm. minni hl. n. þyrfti að svara nokkru í ræðu frsm. meiri hl. n. En strax, þegar þessi frsm. (minni hl.) var búinn að tala, minntist ég á þetta. (BSt: Hefur því verið hlýtt?) Forseti benti á það, en hitt getur verið tímaspursmál, hvenær eigi að slita umr. vegna þess, að farið sé út fyrir efnið.

Hér með er þessum þingskapaumr. lokið, og verður nú haldið áfram umr. um frv., og verður takmarkaður ræðutími um það mál, sem fyrir liggur til umr., við það, að hver ræðumaður hafi 10 mínútur aðeins til umráða.

Steingrímur Aðalsteinsson: Herra forseti! Það virðist ætla að verða dálítið ördugra en efni standa til að afgreiða þetta mál hér í hv. þd. Í gær urðu hér svo langar umr. um ómerkilegt mál, held ég, að megi segja, að ekki vannst tími til að taka þetta mál til meðferðar, sem þó var þá á dagskrá. Og nú í dag hafa umr. orðið þó langar, að hæstv. forseti hefur séð sig til neyddan að takmarka ræðutímann. En tekinn hefur verið tími til þess að ræða um þingskóp inn á milli umr. um þetta mál hér nú, sem hefur orðið til þess að skýra fyrir mér og öðrum nýjum þm. þær reglur þingskapa, sem sérstaklega á að fara eftir.

Þó að ég vilji ekki tefja afgreiðslu þessa máls hér, get ég ekki látið hjá líða að andmæla einu atriði, sem nokkuð áberandi hefur komið fram í umr. um þetta mál og einnig í nál. hv. minni hl. n., sem hér liggur fyrir. En það er, að þær kröfur, sem verkamenn hafa gert undanfarið og hafa barizt fyrir að fá fram, um að kaup þeirra verði hækkað, væru runnar af þeim rótum, að verkamenn heimtuðu að fá að verða hluttakar í þeim stríðsgróða, sem rennur og runnið hefur inn í landið, og vera „með vasana fulla af þúsund króna seðlum“, eins og það hefur verið orðað, en ættu þó yfir höfði sér, að þessir seðlar yrðu innan skamms ónýtir og verðlausir. Ég vil leyfa mér að segja það, að þessi staðhæfing er vægast sagt vitleysa. Kröfur verkamanna um hækkað kaup frá því, sem hefur verið undanfarið, byggjast alls ekki á löngun þeirra til þess að safna að sér auði, heldur á eðlilegri þörf á að fullnægja lífsnauðsynjum sínum betur en þeir hafa getað

gert áður. Þessar kröfur eru 2.00 kr. kaup á klst. í 8 klst. á dag, eða 16.00 kr. dagkaup. Ég geri tæplega ráð fyrir, að hv. þm. geti ekki fallið á það, að þær tekjur, sem þarna er um að ræða, eru ekki hærri en það, að með þeim er aðeins hægt að fullnægja brýnustu daglegum þörfum hvers verkamannaheimilis. Kröfur verkamanna eru því byggðar á því að bæta lítils háttar kjör þeirra frá því, sem þau hafa verið, en ekki miðaðar til þess að safna auði. Ég hef tilhneigingu til þess að draga fram dæmi frá yfirstandandi dögum í þessu sambandi. Nú í húsnæðisleysinu komst ég að lokum inn í húsnæði hjá einum verkamanni hér í bænum, sem er kunningi minn. Hann hefur ekki undanfarið haft efni á að fá sér betri íbúð en svo, að hann býr í kjallara hér í bænum og hefur tvö herbergi og eldhús. Öll herbergin eru lítil og allur húsbúnaðurinn tveir ómerkilegir stólar. Í eldhúsinu er kassaræfill. Þessi verkamaður hefur haft þau kjör undanfarið, að hann hefur ekki getað búið íbúð sína betur þægindum heldur en þetta. Nú um daginn kom hann heim með 4 stóla, sem hann hafði keypt.

Kauphækkunin, sem verkamenn hafa fengið undanfarið og þeir vilja fá staðfesta með samningum, hefur það í för með sér — ekki að þeir safni gróða, — heldur að bæta örlítið úr þeim þörfum, sem þeir undanfarið hafa ekki haft ástæður til að veita sér fullnægingu á. Þessi kauphækkun verður ekki til þess, að þeir hafi fulla vasa af þúsund króna seðlum, heldur til þess að fullnægja brýnustu nauðsynjum. Og það er áreiðanlegt, að sá vandi, sem nú er fyrir hendi í kaupgjaldsmálum, verður engan veginn betur leystur heldur en með því, að í staðinn fyrir þann hernað, sem gegn verkamönnum hefur verið farinn með gerðardómsl. og á grundvelli þeirra, verði teknir upp samningar við verkamenn og að í þeim samningum verði fallið á þær kröfur, sem verkamenn gera til þess að geta lifað sómasamlegu lífi. Ef það er gert, munu verkamenn fúslega og af fullum þegnskap leysa af höndum þau störf, sem nauðsynleg eru í þágu framleiðslunnar, til þess að leystur verði líka sá þáttur vandamálsins, sem mikið hefur verið rætt um í sambandi við þetta mál.

Ég vil vænta þess, að þegar þetta mál verður afgreitt frá þessari hv. d. og Alþ., verði þess gætt, að tekin verði í löggjöf ákvæði um að heimila verkafélögum að segja upp þeim samningum, sem þau annars mundu verða bundin af um lengri tíma, til þess líka að auðveldara verði að ná því marki, sem á að ná með lausn þessa máls, að slíkir samningar geti tekið sem greiðlegast af beggja hálfu, því að þá fyrst verður varanlegt gagn að lausn málsins.

Frsm. meiri hl. (Bjarni Benediktsson): Það eru aðeins fá orð, sem ég þarf að svara.

Hv. þm. Str. (HermJ) var að leitast við að hrekja rök mín í þessu máli. Hans ræða snerist algerlega upp í vörn fyrir hann og hans flokk, eins og von var, og hann hvarf frá þeirri sókn, sem hann hafði stofnað til með nál. sínu. Það eru því aðeins fá atriði, sem ég vildi benda á. Hv. þm. Str. var fyrst að tala um óheiðarlega

framkvæmd skattal. Nú talar hann um ósæmlega framkvæmd þeirra. Hann hefur þar með komið með orðalag, sem dregur úr óhróðursorðum í garð eftirmanns hans, sem engan stað eiga sér.

Þessi hv. þm. hvarf einnig frá því að ræða það, sem er kjarni þessa máls, hvenær gerðardómsl. biluðu, hvort þau voru óframkvæmanleg strax, þegar þau voru sett, eða hvort sú löggjöf hefur orðið það, eftir að núverandi stjórn tók við völdum. Þetta hefur mikla þýðingu, eins og málið hefur verið upp tekið af Framsl. En um það verður ekki deilt, að á meðan hv. þm. Str. var forsrh., þá var svo sáð sem nú verður að upp skera af. Málið var strax svo meðhöndlað af ríkisstjórninni, að l. urðu ekki framkvæmd nema að nokkru leyti. Og það var ekkert fengið um það, þó að l. væru brotin. T. d. var vit-að, að kaupavinnukaup — og um það var rætt í hans stjórnartíð — mundi stórhækka. Hann varð þá að játa, að þetta væri óumflýjanlegt. Þá var auðséð, að af þessu hlaut að leiða aukinn tilkostnað bænda og þar með hækkað verð á landbúnaðarafurðum og þar með aftur hækkað vísitölu og svo þar með þetta kapphlaup, sem hv. þm. Str. hefur verið að leggja áherzlu á, að þyrfti að koma í veg fyrir. Þetta óumflýjanlega kapphlaup var orðið ljóst, áður en hann lét af völdum, og með þessu var einum meginþætti þessarar löggjafar og framkvæmdar hennar kippt í burt.

Hv. þm. Str. gat ekki heldur annað en viðurkennt um þær ráðstafanir, sem hann sagði, að óhjákvæmileg nauðsyn væri að gera, til þess að l. gætu haft þýðingu, að hann lét undan fallast að gera þær ráðstafanir, meðan hann var við völd. Ef þær voru nauðsynlegar, átti hann að gera þær ráðstafanir að skilyrði, þegar l. voru sett. En hann hafði það á allt annan hátt. Hann segir nú, að þessi samningur við setuliðið um vinnuaflið hafi verið um það að draga úr opinberum framkvæmdum. Ég hygg, að hv. þm. Str. hafi mjög rangt og villandi skýrt frá þessu hér, og ég álit mjög óviðeigandi að vitna þannig í leynd skjöl. En hvað, sem um það er, þá er ljóst, að þessi samningur var ekki gerður og kom ekki til tals fyrr en rétt um það leyti, ef ekki eftir, að hv. þm. Str. var að hverfa frá völdum. Og þannig staðfesti hann einmitt það, sem ég hélt fram, að þær þvingunnarráðstafanir, sem hann telur, að hafi verð nauðsynlegar, þær þorði hann ekki að leggja út í, meðan hann var forsrh. En úr því að þannig er, er það óviðeigandi af honum sem fyrrv. forsrh. og ekki samboðið að vera að víta samstarfsmenn sína fyrir að gera ekki það, sem hann lét sjálfur undan fallast, meðan hann hafði völdin og möguleikana til þess.

Það var ýmislegt fleira í ræðu hv. þm. Str., sem gaf tilefni til andsvara. Hann var að tala um, eins og það væri eitthvað sérstakt hjá mér og furðulegt, að ég héldi fram, að l. kæmu ekki að gagni, ef þau væru brotin. Ég hef haldið því fram, að l. þessi mundu því aðeins koma að gagni, að þeir, sem við þau eiga að búa, vildu halda þeim við og halda þau. Þetta er ekki sérstakt hjá mér. Þetta er frumatriði löggjafar. Svona hlýtur það að vera, jafnvel hjá einræðis-

þjóðum, hvað þá hjá lýðræðisþjóðum. Ég álit, að það hafi verið rétt og nauðsynlegt að gera þá tilraun, sem gerð var með gerðardómsl. En það mistókst að skapa þá samvinnu, sem nauðsynleg var til þess, að þau gætu gert nokkurt gagn. Það má deila um það, hverjum það er að kenna, að það mistókst. Ég hygg, að sökin á því liggi ekki síst hjá fyrirv. forsrh., hv. þm. Str. En úr því að það mistókst, ber að leita að ástæðunum og lausn á því vandamáli, sem þarf að ráða bót á.

Frsm. minni hl. (Hermann Jónasson): Herra forseti! Á einum 10 mínútum er ekki hægt að eittast við að ræða um innflutning á byggingar-efni, eins og hv. þm. Barð. (GJ) var að ræða um, afurðasöluverð, þrælalög og hvar Sjálfstfl. hafi tapað mest fylgi og hvar minnst. Þetta er allt þrautrátt áður.

En það er eitt atriði, sem umr. hafa nú aðallega snúist um, bæði hjá hæstv. atvmrh. (MJ) og hv. 5. þm. Reykv. (BBen), að ég hefði átt að gera þær ráðstafanir, sem gera þurfti — og þeir viðurkenna í öðru orðinu, að það þurfi að gera þær — til þess að halda uppi ákvæðum gerðardómsl. Nú halda þeir því fram, að l. þessi hafi verið brotin, áður en ég lét af völdum.

Allir geta bent á l., sem eru brotin. Hegningarl. eru brotin, og þau eru ekki afnumin, lög-reglusamþykktin er brotin oft á hverju kvöldi og húsaleigul. eru brotin daglega, — það er meira að segja auglýst í Morgunblaðinu —, og þannig er lengi hægt að telja, en hlutverk stjórnarinnar var að sjá um, að þau væru ekki brotin almennt.

Hv. 5. þm. Reykv. sagði, að þetta atriði, sem ég tilfærði, sé ekki birt opinberlega í samningunum. Það er ekki rétt, og hv. 5. þm. Reykv. gæti ekki að því, að hæstv. atvmrh. sagði í ræðu sinni áðan, að hann hafi rekist á þetta atriði í samningunum, og þar að auki á ég þennan samning og gæti sýnt hann, ef þess væri óskað. — Þetta sýnir aðeins málflutning þessara hv. þm. hér í hv. d.

Vitanlegt er, að þegar þessir samningar voru gerðir, þá var lögð áherzla á að takmarka óþarfa framkvæmdir, en þegar báðir ráðh. Sjálfstfl. neituðu að verða við því, þá var þýðingarlaust fyrir okkur að leggja þetta fram á Alþ. Þetta gerðist á þeim 7 vikum, sem Sjálfstfl. var að gera upp við sig, hvort hann skyldi rjúfa sambandið við Framsfl. eða ekki. Það eru þess vegna staðreyndir, að Sjálfstfl. eða ráðh. hans, sem stóðu gegn því, að þessar tvær ráðstafanir yrðu gerðar, sem ég hef dregið á, rufu beinlínis ramninga við setuliðsstjórnina, og komu í veg fyrir, að þær ráðstafanir yrðu gerðar, sem þurfti til þess að halda gerðardómsl. uppi. Gerðardómsl. voru þess vegna ekki einhlit, eins og viðurkennt er í grg. frv. þessa, þar sem þurfti aðrar ráðstafanir með þeim, en gegn þeim stóðu ráðh. Sjálfstfl. Það er því undarlegt að halda uppi umr. um jafnaugljós atriði og þessi. Nál. mitt byggist á því, sem þurfti að gera til þess, að l. héldust uppi. Ég veit, að þessum hv. þm. er ljósara en þeir láta, að með þessu frv. er stefnt í fjármálalega upplausn, og ef ekki eru gerðar ráðstafanir umfram það, sem þetta frv. fer fram

á, þá rekur að því, að allt okkar atvinnulíf á erlendum markaði stefnir í strand.

Ég skal svo ekki fjölyrða um þetta frekar, en vil að lokum segja það, að ég er þess fullviss, að fjármálastefna stjórnarflokka sýnir árangur sinn fyrir en varir, og það er þessum hv. þm. ljósara en þeir vilja láta uppi.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Hv. þm. Str. sagði, að í grg. frv. stæði, að gerðardómsl. mundu ekki vera einhlit í því að koma í veg fyrir vöxt dýrtíðar í landinu, og hann telur, að í þessu liggi einhver játning í þá átt, að þurft hefði að gera eitthvað af því, sem þessi hv. þm. er alltaf að tala um. Það er alls ekki við það átt með því, þó að sagt sé, að l. mundu ekki vera einhlit, heldur hitt, að lagabókstafurinn væri ekki nægilegur. Það er augljóst mál, að til þess að l. gætu náð tilgangi sínum, þá þurftu þau að vera viðurkennd af þjóðinni.

Þó að það hefði spurzt, að einhver einn maður hefði ráðið til sín vinnufólk fyrir herra kaup en leyfilegt var, þá hefði verið hægt að halda l. uppi fyrir það. En þegar l. voru algerlega holgrafin, þá var ómögulegt að loka augunum fyrir þeirri staðreynd, að l. væru fallin. Ég veit bezt um það, þar sem ég er nýr í ríkisstj., að l. voru úr sögunni þegar í tíð hv. þm. Str.

Hv. þm. Str. telur öllu stefnt í öngþveiti með þessu frv. Ég hygg, að enginn viti, hvert stefnir nú, því að þetta er fjármálaástand, sem hefur skapast smátt og smátt og allt er á huldu með. Ég sé ekki aðra leið en þessa til þess að stöðva það hrún, sem hefur haldið áfram nú undanfarið, jafnt í tíð fyrrverandi ríkisstj. og núv. Bezta leiðin er, að samningar geti tekist milli deiluaðilanna, og ég treysti því, að þeir, sem voru móti gerðardómsl. og töldu þau rót alls meinsins, geri allt sitt til, að samningar takist nú á næstu dögum.

Það hlakkaði í hv. þm. Str., þegar hann var að tala um fjármálahrúnið, sem væri framundan. Ef til vill vonar hann, að það verði komið fyrir kosningarnar í haust. Ég vona, að allir flokkar taki höndum saman um, að samningar takist sem fyrst.

Frsm. minni hl. (Hermann Jónasson): Ég mun ekki svara öðrum orðum hæstv. atvmrh. um, að í mér hafi hlakkað, þegar ég talaði um, að fjármálahrún væri framundan, en að ég tel slíkt ósæmilegt orðbragð úr ráðherrastóli.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Hv. þm. Str. gerir sér mikið far um að reyna að kenna öðrum, en ég veit, að hv. þm. hafa tekið eftir tón þessa hv. þm., er hann talaði um stefnuna í fjármálunum.

Frsm. minni hl. (Hermann Jónasson): Enginn getur talað nema með sorg um þetta ástand, sem nú ríkir í þjóðfélaginu.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 7 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu
já: BrB, EE, GJ, HG, MJ, SÁÓ, StgrA.

EÁrna, HermJ, IngP, PHerm, ÞP, JJós, BSt greiddu ekki atkv.

2 þm. (BBen, JJ) fjarstaddir.

2.—16. gr. ásamt ákvæðum til bráðabirgða samþ. með 7 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: GJ, HG, MJ, SÁÓ, StgrA, BrB, EE.

HermJ, IngP, JJ, PHerm, ÞP, BSt, EÁrna, JJós greiddu ekki atkv.

1 þm. (BBen) fjarstaddur.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 7 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: HG, MJ, SÁÓ, StgrA, BrB, EE, GJ.

HermJ, IngP, JJ, PHerm, ÞP, BSt, EÁrna, JJós greiddu ekki atkv.

1 þm. (BBen) fjarstaddur.

Frsm. minni hl. (Hermann Jónasson): Ég get getið þess fyrir hönd framsóknarmanna, að við erum fúsir til að afgreiða málið nú umræðulaust, ef skotið yrði á aukafundi.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Mér þykir vænt um að heyra það, að hv. þm. skuli vera það áhugamál að flyta máli þessu eins og unnt er, og það er vissulega æskilegt, að því verði lokið sem fyrst, en það hefur í sjálfu sér ekki svo mikið að segja, hvort því yrði lokið hér í d. í kvöld eða á morgun, og af því að enn þá er ekki fullséð um það, hvort nokkrar breyt. verði gerðar á því eða ekki, þá vildi ég biðja hæstv. forseta um að taka málið ekki á dagskrá aftur í kvöld, heldur láta það biða til morguns.

Forseti (JJós): Það er hér þá engu til að svara öðru en því að fresta málinu til morguns, þar sem stj. hefur í hyggju einhverja breyt. á frv., og verður þá tekið fyrir næsta mál á dagskrá.

Á 11. fundi í Ed., 20. ágúst, var frv. tekið til 3. umr.

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 14 shlj. atkv.

Frsm. meiri hl. (Bjarni Benediktsson): Herra forseti! Meiri hl. allshn. hefur orðið sammála um að gera litils háttar breyt. á 3. gr. til samræmingar og leiðréttingar á máli. Að öðru leyti hefur n. ekki orðið sammála um breyt. Ég get ekki fallið á að fella með 1. niður gerða samninga, heldur á að útkljá það mál með frjálsu samkomulagi. Að þessu leyti get ég því ekki verið með breyt., sem stefna að þessu, heldur aðeins með nauðsynlegum lagfæringum til samræmingar, unz samkomulag næst.

Forseti (JJós): Mér hafa borizt tvær skrifl. brtt. Er önnur frá meiri hl. allshn. og hljóðar svo: [sjá þskj. 91].

Hin er frá hv. 9. landsk. þm. og hv. þm. Seyðf., svo hljóðandi: [sjá þskj. 92].

Veita þarf afbrigði frá þingsköpum til þess að brtt. þessar verði teknar til meðferðar á fundinum, og mun ég leita leyfis um báðar í senn.

ATKVGR.

Afbrigðin leyfð og samþ. með 14 shlj. atkv.

Sigurjón Á. Ólafsson: Herra forseti. Ég hef, ásamt hv. þm. Seyðf., leyft mér að bera fram brtt. þá, er hér hefur verið leitað afbrigða fyrir. Við 1. umr. þessa máls lýsti ég yfir því, að ég mundi vinna að því, að slík ákvæði sem þessi yrðu tekin upp í þessi lög. Hv. 5. þm. Reykv. hefur hér nú lauslega skýrt frá því, að hann geti ekki verið með í flutningi þessarar brtt., og vill, að hún sé á annan veg. En ég tel, að sú lausn, er hann hugsar sér, sé ekki fullnægjandi.

Ég hef lauslega drepíð á, að verkalýðsfélögin eru mjög misjafnlega lengi bundin samningum og sum þeirra allt til mailoka næsta ár. Allir sjá, að þetta er æðilangur tími, eins og nú standa sákir. Hins vegar er engin trygging fyrir því, að atvinnurekendur vildu taka upp nýja samninga við verkalýðsfélögin, áður en samningstíminn er útrunninn. Meiri líkur eru til, að flestir þeirra teldu þau bundin. Við höfum bent á, að sé þessi leið ekki farin, um leið og þessi 1. eru afnumin, þá muni haldast við lýði sá smáskæruhernaður, sem undanfarið hefur einkennt atvinnulífið. Menn eru farnir að læra af reynslunni og munu gera áfram sersamninga. En það er einmitt þetta, sem við viljum fyrirbyggja með brtt. okkar. Ég hygg, að þetta sé nóg til þess að skýra, hvað fyrir okkur vakir. Ég veit af einkasamtölum, hvað vakir fyrir hv. 5. þm. Reykv., en ég mun ekki fara nánar út í það, þar sem það kemur ekki fram hér í till. formi.

Ég skora að lokum á hv. þdm. að ljá þessari brtt. fylgi sitt.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Herra forseti. — Eins og minnst hefur verið á, þá var því hreyft við 1. umr. þessa máls að setja ákvæði sem þessi inn í 1. Ég taldi, að ekki bæri að hrapa að því, og tilgreindi mínar ástæður. Einmitt af því, að ég er sammála hv. flm. þessarar brtt. um, að samningar verði að takast, þá er ég á móti henni. Það er af því, að eins og þessi brtt. er orðuð, þá veitir hún öðrum aðilanum of einhliða rétt á kostnað hins. Það er verr farið en heima setið, ef slíkt ákvæði yrði til þess, að afnám 1. verkaði öflugt, vektí andúð og þverúð og tefði fyrir hinna sönnu lausn málsins. Mér finnst, að við, sem viljum afnema hér lagabvingun, ættum ekki að gera það með annarri lagabvingun.

Það helzta í þessu máli væri það, að Alp. gæfi stj. umboð til þess, að hún mætti veita heimild til að fella niður gerða samninga, sem væntanlega væru þá rakið eða dreifarnar, þar eð almennt hefðu samningar verið teknir upp að nýju eftir frjálsu samkomulagi. En þar sem málið er nú enn þá í fyrri d., hefur þingið málið alveg á sínu valdi til þess að veita stj. þessa heimild, ef þm. sýnist. Og þótt e. t. v. sýndist réttara, að þessi breyting væri gerð strax hér í hv. d., áður en málið fer lengra, þá er því til að svara, að enga stund er verið að afgreiða þá breytingu síðar með afbrigðum, ef þm. verða sammála um að gera hana.

Sigurjón Á. Ólafsson: Herra forseti! Hæstv. atvmrh. taldi brtt. okkar nokkurs konar lagabvingun. En ef hún er það, þá er hún bein afleiðing af þeirri lagabvingun, sem lögleidd var 8. janúar

1942, og færir verkalyðnum aftur aðeins þann rétt, sem þá var frá honum tekinn.

Ég veit, að þau félög eru til, sem mundu gera sína heildarsamninga, þótt þetta ákvæði verði ekki sett inn í l., en það er engin trygging fyrir, að allir atvinnurekendur fari þá leið af fúsum vilja. Ég hygg, að þessi svokallaða lagabýingun sé nauðsynleg. Ég ætla ekki að vera með neinar aðdróttanir, en ég þekki atvinnurekendur, sem hafa barið í borðið og ekki viljað hlusta á nokkrar óskir um kjarabætur, en borið fyrir sig dómnefndina, og get ég því ekki búizt við neinu góðu, ef engin heimild er til þess að segja upp samningum. Ég gæti rökstutt þetta með dæmum, því að þau eru til, en ég vil ekki nefna nöfn.

Hæstv. ráðh. taldi verra, að till. kæmi fram í þessari deild, en það er þein afleiðing af því. að ég tel, að þetta mál eigi ekki að hrekjast á milli deilda og svo eigi að vera frá gengið, að þess þurfi ekki. Það getur vel verið, að hv. Nd. finni ástæðu til breyt. þrátt fyrir þetta, en þessi breyt. yrði að koma fram þar, og með þetta fyrir augum tel ég sjálfsagt, að þessi till. eigi að koma fram hér, til þess að málið geti siglt hraðbyri gegnum þingið, því að mér skilst, að til þess að geta fengið gott samkomulag í deilu þeirri, sem nú stendur yfir, verði aðilum að vera frjálst að undirskrifa samninga án þess, að dómnefndin vofi þar yfir. Vegna þessa hef ég talið rétt, að þessu máli yrði hraðað. Þessi uppsagnarfrestur hefur ekki svo mikla þýðingu fyrir það félag, sem nú stendur í deilunni, en það eru önnur félög, og mér er engin launung á því, að ég hugsa fyrst og fremst um það félag, sem ég er formaður í, Sjómannafélag Reykjavíkur. Það vita allir, að nú er uppi skæruheraður við Eimskipafélag Íslands, og hef ég ekki nokkra trú á, að Sjómannafélag Reykjavíkur geti nokkuð hjálpað, ef það getur ekki sagt upp samningum. Ég tel það nauðsynlegt fyrir málið í heild, að þessi leið verði farin.

Brynjólfur Bjarnason: Ég vil eindregið mæla með því, að þessi till. hv. þm. Seyðf. og hv. 9. landsk. verði samþ., og get ekki skilið, hvað er í veginum fyrir því að samþ. hana nú strax. Ég hef lítið svo á, að það væri raunverulega sameiginlegur vilji þingflokka, að þessu máli yrði hraðað eins og frekast er unnt, þannig, að ég gæti hugsað mér það, ef það færi til hv. Nd. nú í dag, gæti sú d. afgreitt málið á morgun, og er ljóst, að aðstæðan verður ekki orðin svo breytt á morgun, að Sjálfstfl. verði fremur tilbúinn að taka afstöðu til till. Ef á að hraða málinu, verður að reyna að komast hjá því, að það fari milli d., því að það tefur. Auk þess er það óviðkunnalegt, ef till. er borin upp hér og felld, en yrði síðan send frá Nd. og samþ. á ný.

Mér heyrðist hæstv. atvrmh. finna það gegn þessari till., að hér væri ekki um gagnkvæman rétt að ræða, en ég held, að auðvelt sé að bæta úr því, og vildi beina þeirri fyrirspurn til flm., hvort þeir sæju sér ekki fært að breyta till. þannig, að þessi agnúi hverfi burtu.

Ég vil taka undir það, að ég tel þetta ákvæði nauðsynlegt, en ég skil, hvað fyrir sjálfstæðis-

mönnum vakir, að þeir eru ekki tilbúnir að samþykkja það. Þeir munu líta svo á, að af því að samningar standa yfir milli verkamannafélagsins Dagsbrúnar og vinnuveitendafélagsins, þá gæti Dagsbrúnar sagt: — Nú getum við hafið verkfall eftir viku —, og þess vegna mundu þeir óska eftir að biða, þangað til samkomulag er komið á. Hins vegar er það viðurkennt af þeim, að þetta ákvæði væri sett inn í, hefði samkomulag náðst. Annað væri líka hróplegt ranglæti gagnvart þeim félögum, sem ekki hafa þetta á valdi sínu, og jafnframt nauðsynlegt, þar sem félögin geta beitt skæruheraði, til þess að koma í veg fyrir, að þau beiti honum.

Hins vegar hefur þetta ekki minnstu áhrif á þær samningaumleitunir, sem fara fram milli Dagsbrúnar og vinnuveitendafélagsins, vegna þess að það er sameiginlegt álit allra, að það verði að gera nýja samninga og þessir samningar hljóti að takast. Í öðru lagi hefur Dagsbrúnar þá á valdi sínu, ef hún vildi, að stöðva alla vinnu hér í bænum. Í raun og veru þarf félagið ekki annað en styðja á hnapp, þá er öll vinna stoppuð. En félagið óskar ekki eftir því. Það vill gera allt, sem mögulegt er, til þess að framleiðslan geti gengið. Það er ekki um annað að ræða, svo að ég held, að þessi ástæða hafi ekki við neitt að styðjast og hún þurfi ekki að vera því til fyrirstöðu, að þm. Sjálfstfl. geti fallið á þessa nauðsynlegu breyt.

Atvrmh. (Magnús Jónsson): Ég býst við, að meðmælendur þessarar till. hafi tekið eftir því, að ég hef ekki talað á móti henni. Það, sem ég hef óskað eftir, er ekki annað en það, að dregið væri í lengstu lög að samþ. hana, meðan verið er að leita frjálsra samninga. Ég hef talið það viðkunnað að samþ. hana ekki, fyrr en málið væri komið lengra.

Ég vil nú ekki segja, að svo langur tími sé til stefnu, og get vel setið hjá við atkvgr., kannske vegna þess, að ég er ekki svo vanur samningamaður, að ég vilji taka á mig ábyrgðina.

Ég býst við, að fyrir einstökum atvinnurekendum, sem herja í borðið, færi eins og Stevenson sagði, að færi um kúna, þegar hann var spurður, hvernig færi, ef kyr gengi fyrir járnbrautarlestina. „Það er verst fyrir kúna“, sagði hann, svo að það högg lendir á þeim sjálfum, því að menn eru ekki í vandræðum með vinnu.

Ég hef ekki orðið þess var heldur, að það, að þessi till. hefur ekki komið fram og ekki verið samþ., hafi staðið í vegi fyrir samningum. T. d. hafa samningar tekizt við Iðju, án þess að fyrri samningur væri úr gildi fallinn, og viðvikjandi því, sem hv. 9. landsk. (SÁÓ) talaði um, veit ég ekki betur en skipin hafi farið út, og áhættuþóknunin hafi verið gefin eftir og samningarnir hafi gengið fyrir sig. Menn ganga út frá því, að l. verði samþ., og í raun og veru vilja allir, að samningar gætu tekizt. Menn eru ekki glaðir yfir þessum gömlu samningum, en játa, að þeir eru lögbíngaðir. Það má alveg segja, að það sé rökrétt afleiðing af afnámi gerðardómsl., að heimilt sé að segja upp af beggja hálfu þeim samningum, sem hafa gengið í gildi undir núverandi formi.

Ég vil segja, að það sé ekkert óviðkunnanlegt við það, þótt þessi till. væri felld, en frv. samþ. í heild, eftir að till. væri komin inn í það.

Ég er ekki á móti till., en tel hana hafa komið fram fyrir en nauðsyn krefur. Svo skal ég ekki tefja umr. um þetta, því að það er ekki svo stórt atriði.

Gísli Jónsson: Herra forseti! Með því að þetta er alveg nýtt í l., vildi ég gera fyrirspurn til hv. 9. landsk. (SÁÓ) og annarra þm., sem hafa rætt um þetta mál og eru með till., hvort þeir hafi athugað, hvaða fordæmi er verið að skapa með þessari till. Það kann að vera, að það skapist einhvern tíma það ástand, að atvinnurekendur telji sér þörf á að segja upp samningum til þess að lækka kaupðið. Mundu þessir aðilar þá hafa viljað skapa það fordæmi, að Alp. gæti gripið inn í og það sé hægt að segja upp samningum, sem þá væru til hagsbóta fyrir verkamenn, og væri þá unnið þeim í óhag, sem nú er verið að vitna í. Ég vildi aðeins benda á þetta. Mér er hins vegar ljóst, að eins og verkalýðsmálunum er nú komið í landinu, muni ekki vera mikil hætta á því, að verkamennirnir fái ekki kröfum sínum framgengt, eins og þeir hafa fengið, þrátt fyrir gerðardóminn.

Brynjólfur Bjarnason: Ég vildi aðeins svara þessari fyrirspurn.

1. Hér er ekki um hættulegt fordæmi að ræða. Það er verið að ákveða með l., að þeir samningar, sem voru framlengdir vegna setningar gerðardómsl., skuli úr gildi falla með þeim.

2. Þeir samningar, sem núna eru í gildi og mundu vera í gildi áfram, þótt gerðardómurinn væri felldur, eru allt annars eðlis en venjulegir frjálsir samningar. Það eru ekki frjálsir samningar, heldur samningar, sem eru orðnir til fyrir lögbindingunarákvæði gerðardómsins. Það er ekki hægt að bera þá saman við frjálsa samninga.

Hér er um það að ræða, að lögbindingar samningar skuli niður falla og frjálsir samningar gerðir.

Sigurjón Á. Ólafsson: Þetta mun ekki verða nema stutt aths. En út af fyrirspurn hv. þm. Barð. vildi ég segja það, að undir venjulegum kringumstæðum mundi ég ekki óska eftir svona uppsagnarfresti, ef ekki væri á undan gengin lögbindingun, eins og hér hefur verið bent á. En ég vil hins vegar benda honum á, að við höfum hér í þinginu skapað með löggjöf fordæmi fyrir þessu, þegar kaupgjaldið var lögbundið með gengisskráningarl. 1939. Var Alp. nokkurn veginn einhuga um, að rétt væri, um leið og þær hömlur voru lagðar á, að veita verkalýðnum frelsi til uppsagnar, en áður hafði verið gert ráð fyrir, að öll verkalýðsfélögin gætu verið laus um áramót, án þess að athugun færi fram á því, hvernig samningar væru að öðru leyti. Þetta stjórnaðist af því, að viðurkennt var, að lagðar væru hömlur á athafnafrelsi verkalýðsfélaganna. Það var þá eins og nú, að Alp. hafði sett hömlur á félagin, og það átti að gefa þeim tækifæri til að laga þetta. Undir öllum öðrum kringumstæðum en þessum væri ég á móti slíkum lögum.

Ég veit, hvað fyrir hv. þm. Barð vakir. Nú koma krepputímar, og atvinnurekendur krefjast þess af Alp., að það gripi inn í til þess að bjarga atvinnuvegunum, og ég veit, að undir þessum kringumstæðum getur þetta fordæmi orðið til óhags fyrir verkalýðinn.

ATKVGR.

Brtt. 91 samþ. án atkvgr.

Brtt. 92 samþ. með 5:3 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: BrB, HG, SÁÓ, StgrA, JJós.

nei: BBen, EE, GJ.

Eárna, HermJ, IngP, MJ, PHerm greiddu ekki atkv.

3 þm. (BSt, JJ, ÞÞ) fjarstaddir.

4 þm. gerðu grein fyrir atkv. sínu:

Bjarni Benediktsson: Vegna þess að ég tel, að flokkarnir geti tekið málið upp í Nd., segi ég nei.

Eiríkur Einarsson: Með tilvísun til ummæla hv. 5. þm. Reykv. segi ég nei.

Gísli Jónsson: Ég segi nei af sömu ástæðum og hv. 5. þm. Reykv.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Af þeim ástæðum, sem ég hef greint, að ég vil doka við enn um stund, greiði ég ekki atkv.

Fr., svo breytt, samþ. með 9 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: MJ, SÁÓ, StgrA, BBen, BrB, EE, GJ, HG, JJós.

HermJ, IngP, PHerm, BSt, Eárna greiddu ekki atkv.

2 þm. (JJ, ÞÞ) fjarstaddir.

Fr. afgr. til Nd.

Á 11. fundi í Nd., 21. ágúst, var frv. útbýtt eins og það var samþ. við 3. umr. í Ed. (A. 93).

Á sama fundi var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 19 shlj. atkv.

Finnur Jónsson: Það er að vísu freistandi að hafa eftirmáli um þessa löggjöf, en þar sem augljóst virðist, að hún stendur í vegi fyrir því, að hægt sé að hefja samninga til að koma á nauðsynlegum vinnufriði, vil ég skjóta því til hæsv. forseta, hvort ekki sé hægt að fá afbrigði til þess að afgreiða þetta mál nú á sem skemmst-um tíma. Í þeirri von, að aðrir flokkar vilji fallast á þessa uppástungu, þarf ég ekki að segja meira.

Eysteinn Jónsson: Ég get tekið undir orð hv. síðasta ræðumanns, að það væri freistandi að gera að umræðuefni afnám þessara l., en eins og lýst hefur verið yfir af Framsfl., vill hann ekki tefja það, að meiri hl. þingsins geti komið fram vilja sínum í þessu máli, og mun því ekki ræða það eða óska eftir, að því verði vísað til n. Ég vil því vísa til þess, sem af flokksins hálfu hefur verið borið fram í Ed. og í útvarpsumr. hér í d. Við erum reiðubúnir að stuðla að því, að þetta geti orðið að l. í dag, ef forseta er það áhugamál.

Forseti (EmJ): Hæstv. forsrh. er ekki við, en ég kynni betur við, að hann segði álit sitt, a. m. k. ef á að afgreiða málið með fyllstu afbrigðinu, en ráðh. er væntanlegur á hverri stundu, og vil ég því fresta málinu um stund.

Umr. frestað um stund, en var fram haldið síðar á fundinum.

Forsrh. (Ólafur Thors): Þetta mál hefur verið rætt mjög mikið í Ed. auk þess, sem um það voru efnislegar umr. í útvarpinu s. l. þriðjudag og miðvikudag. Það er því ósk ríkisstj., að afgreiðslu málsins verði hraðað og ekki gefið tilefni til umr. vegna atvinnurekenda og vinnuþega, því að þó að l. séu ekki efnislega til fyrirstöðu samningum, þá eru þau það að forminu til.

Sigfús Sigurhjartarson: Ég vil aðeins lýsa yfir því fyrir hönd Sósfl., að hann vill hraða málinu og mun ekki tefja framgang þess með umr.

Pétur Ottesen: Ég vil aðeins taka það fram, að ég mun bera fram brtt. við frv. við 2. umr. þess, og þar sem ég vil ekki tefja málið, þá mun ég bera brtt. fram skriflega og vona, að hæstv. forseti fallist á þá aðferð.

ATKVGR.

Fr. v. s. til 2. umr. með 17 shlj. atkv.

Á 12. fundi í Nd., s. d., var frv. tekið til 2. umr. Of skammt var liðið frá 1. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 17 shlj. atkv.

Pétur Ottesen: Ég er með brtt. við þetta frv., sem er á þá leið, að síðari málsgr. í ákvæði til bráðabirgða falli burt, en þar er svo fyrir mælt, að verkalyðsfélögum og atvinnurekendum er heimilt að segja upp gildandi kaup- og kjarasamningum með minnst viku fyrirvara frá gildistöku laga þessara. Ég tel ekki ástæðu til að setja þetta ákvæði í frv., því að það verður að ráðast, hvernig tekst til milli vinnuþiggjenda og vinnuveitenda um þessa samninga, og ég vil ekki, að ýtt sé undir það með l., að óþarfa trúfánir verði á þessum málum. Ég tel æskilegt, að samningar geti staðið sinn ákveðna tíma, en ef það getur ekki orðið, þá er það illt, en verður að taka því eins og það er. En að ýta undir það af hálfu löggjafans, að samningum sé sagt upp, álit ég ekki til bóta. Hið opinbera hefur viðurkennt, að gerðardómsl. séu brostin, og því er yfirlýst af hálfu löggjafans, að hann geti ekki átt við kaupgjaldsmálin. Þess vegna tel ég ósamræmi í því að halda eftir þessu ákvæði í l. Þetta ákvæði er þannig orðað, að vel mætti skilja það svo, að hér ætti við alla samninga. Ég legg þess vegna til, að síðari málsgr. í ákvæði til bráðabirgða verði felld niður. — Að sinni tel ég svo ekki ástæðu til að fjölyrða um þetta frekar.

Forseti (EmJ): Skrifleg brtt. hefur borizt frá hv. þm. Borgf. þess efnis, að síðari málsgr. í ákvæði til bráðabirgða falli niður. Fyrir þessari brtt. þarf afbrigði, ef hún á að verða tekin til meðferðar.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (þskj. 105) leyfð og samþ. með 18:4 atkv.

Forseti (EmJ): Ég vil geta þess, að hæstv. forsrh. hefur tilkynnt mér, að kl. 3 verði haldinn lokaður fundur, og er óskað eftir, að hv. þm. mæti á honum. Það er gert ráð fyrir, að sá fundur taki allan daginn eftir þann tíma.

Finnur Jónsson: Ég mun ekki ræða um málið almennt, heldur um brtt. hv. þm. Borgf. — Þegar gerðardómsl. voru sett, þá voru verkalyðsfélögin svipt rétti til þess að segja upp samningum. Nú er það viðurkennt, að gerðardómsl. hafi fallið. Það, sem menn keppa að nú, er að reyna að finna sameiginlegan, varanlegan samningsgrundvöll milli atvinnurekenda og vinnuþega og koma á vinnufriði í landinu. Ég hygg, ef brtt. hv. þm. Borgf. nær fram að ganga, að þá verði öllu þessu spilt og sama skaðlega ástandið haldi áfram í kaupgjaldsmálum þjóðarinnar. Þess vegna skora ég á alla hv. þm. hér í hv. d. að greiða atkv. gegn þessari brtt.

Fjmrh. (Jakob Möller): Ég vil aðeins taka það fram, að ég tel ekki rétt að samþ. brtt. hv. þm. Borgf., því að hún er í ósamræmi við afnám þessara laga. Samningar höfðu verið brotnir, áður en gerðardómsl. gengu í gildi. Verkalyðsfélögin voru bundin samningum, sem ekki voru útrunnir fyrir en næsta haust, en þeir samningar voru virtir að vettugi og neitað að vinna fyrir kaup, sem ákveðið var í þeim. Þess vegna er ekkert unnið með því, að þeir samningar haldist áfram, heldur yrði það aðeins til þess, að erfiðara yrði að komast að samkomulagi. Ég mun því greiða atkv. gegn brtt. hv. þm. Borgf.

Sigfús Sigurhjartarson: Ég hef engu við að bæta það, sem hæstv. fjmrh. og hv. þm. Ísaf. sögðu. Ég er alveg sammála hv. þm. Ísaf. um, að með gerðardómsl. voru verkalyðsfélögin svipt rétti til að segja upp samningum, og vil undirstrika það, ef till. hv. þm. Borgf. verður samb., þá hefur það í för með sér auknar vinnudeilur í landinu. Allir vilja nú vinnufrið, og reynt er á allan hátt að komast að samkomulagi. Þess vegna mun ég greiða atkv. gegn þessari brtt.

Pétur Ottesen: Þessi rök, sem komið hafa fram gegn brtt. minni eru mjög léttvæg. Það er talað um, að verklyðsfélögin hafi ekki getað sagt upp samningum vegna gerðardómsl. Mér þykir það einkennilegt, þegar vitað er, að stærsta verklyðsfélag landsins hafði sagt upp samningum, áður en gerðardómsl. voru sett, svo að þau l. höfðu engin áhrif á þessa samninga. Þess vegna er það eintómur fyrirláttur að setja þessa samninga í samband við gerðardómsl. Mér finnst einnig mjög undarlegt, að menn, sem vilja ekki nein afskipti l. af þessum málum, skuli vilja troða þessu ákvæði inn í l. Mér þykir seint séð af hæstv. ríkisstj. að setja þetta ákvæði í frv. svona seint, því að ekki var það þar fyrst.

Annars mun það, sem fram hefur komið móti minni till., ekki í neinu raska afstöðu minni til hennar.

Skúli Guðmundsson: Ég er sammála hv. þm. Borgf. og tel brtt. hans stefna í rétta átt. Mér finnst mjög einkennilegt, að hæstv. atvmrh. skuli halda því fram, að hún sé í ósamræmi við frv. þeir, sem vilja afnema kaupgjaldsákvæði l. þessara, hafa haldið því fram, að um þessi mál verði að vera frjálsir samningar, og þess vegna finnst mér ósamræmi í því, að þeir skuli nú vilja fella löglega samninga úr gildi með lagaboði. Ég hygg, að öllum sé ljóst, hvernig ástandið er nú í þessum málum. Skipin liggja óafgreidd við hafnarbakkann hér í Rvík, þegar mjög erfiðlega gengur að fá skip til þess að flytja vörur að og frá landinu. Ef þetta bráðabirgðaákvæði verður samþykkt, þá mun svo fara, að það ófremdarástand, sem nú ríkir í Rvík, breiðist út yfir allt landið. Mér finnst óviðeigandi af Alþ. að stuðla að slíku með því að ógilda samninga á þennan hátt.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vona, að hv. forseti taki málið út af dagskrá, því að ýmsir menn, sem ætluðu að taka þátt í umr., eru fjarverandi nú, af því að þeir eru að undirbúa lokaðan fund, sem verður haldinn kl. 3.

Fjmrh. (Jakob Möller): Mér kom það ekki á óvart, þó að menn úr hópi framsóknarmanna reyndu að gripa tækifærið til þess að tefja fyrir málinu, og er það ekki nema góð staðfesting á þeirri yfirlýsingu, að þeir muni ekki tefja málið. Þetta ákvæði, sem hér er um rætt, kom fram í Ed. og var þar ekki mótmælt af framsóknarmönnum, en nú gerast þeir allháværir. Ég legg til, að málinu verði vísað til n. nú þegar.

Forsrh. (Ólafur Thors): Öllum hv. þm. hlýtur að vera það ljóst, að eins og málið stendur nú, er ekki hægt að ljúka umr. strax, þar sem rétt á eftir á að verða lokaður fundur, þar sem þarf að ræða mjög þýðingarmikið mál. Óska ég því eindregið, að forseti noti sér það vald, er hann hefur, til þess að fresta umr. um þetta mál, og taki það út af dagskrá.

Forseti (JPálm): Það eru 3 hv. þm. hér á mælendaskrá, en samkvæmt ósk hæstv. forsrh. (EystJ: Ég hef rétt á því að fá að tala hér nokkur orð um þingsköp.) verður málið tekið út af dagskrá og fundi slitið. (EystJ: Ætla forseti að neita mér um að tala nokkur orð um þingsköp?) Já. (EystJ: Ég vil fá að heyra það aftur. Ætla forseti að neita mér um að tala um þingsköp?) Ef hv. þm. er mjög harður við þá ósk sína, þá skal hann fá orðið.

Eysteinn Jónsson: Ég kann ekki við slík brizlyrði í garð framsóknarmanna, er fjmrh. hafði hér í frammi áðan, og ég vil ekki láta þeim ómótmælt í þingtiðindunum. Fjmrh. veit það vel, að við höfum ekki tafið fyrir frv. þessu, og það sést best á því, að við framsóknarmenn förum fram á það í Ed., að afgr. allar 3 umr. í einu, en því var neitað. Ég get og lýst yfir því fyrir hönd þeirra framsóknarmanna, er hafa beðið um orðið, þó að ég hafi ekki talað um það við þá, að þeir munu allir falla frá orðinu, til þess að málið verði afgr. nú þegar í stað.

Forseti (JPálm): Þá verður samkv. ósk stj. málið tekið út af dagskrá og fundi slitið. (EystJ: Ekki samkv. ósk Framsfl.) Nei, — en eins og auglýst hefur verið, verður núna rétt á eftir lokaður fundur í Sp., en næsti fundur verður boðaður með dagskrá.

Umr. frestað.

Á 13. fundi í Nd., 24. ágúst, var fram haldið 2. umr. um frv. (A. 93, 105).

Finnur Jónason: Með tilvísun til þeirra ummæla, sem ég hafði áður um nauðsyn þess, að málið næði fram að ganga nú þegar, fell ég frá orðinu.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 18 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: GSv, GTh, IngJ, ÍslH, JakM, JPálm, ÓTh, SigfS, SB, SEH, SK, StJSt, ÁkJ, ÁÁ, EOI, FJ, GP, EmJ.

HelgJ, JörB, PHall, PZ, PP, PHann, PO, SP, SkG, SvBH, BÅ, BJBj, BFB, EystJ greiddu ekki atkv.

1 þm. (GG) fjarstaddur.

2.—16. gr. samþ. með 17 shlj. atkv.

Brtt. 105 felld með 16:4 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: PO, SkG, SvBH, IngJ.

nei: JPálm, ÓTh, SigfS, SB, SEH, SK, StJSt, ÁkJ, ÁÁ, EOI, FJ, GP, GTh, ÍslH, JakM, EmJ.

JörB, PHall, PZ, PP, PHann, SP, BÅ, BJBj, BFB, EystJ, GSv, HelgJ greiddu ekki atkv.

1 þm. (GG) fjarstaddur.

Ákvæði til bráðabirgða samþ. með 16:1 atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Fr. vísað til 3. umr. með 17 shlj. atkv.

Á 14. fundi í Nd., 25. ágúst, var frv. tekið til 3. umr.

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 23 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Fr. samþ. með 15 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: FJ, GP, GSv, ÍslH, JakM, JPálm, ÓTh, SigfS, SB, SEH, SK, StJSt, ÁkJ, EOI, EmJ.

EystJ, GG, HelgJ, IngJ, JörB, PHall, PZ, PP, PHann, PO, SP, SkG, SvBH, BÅ, BJBj, BFB greiddu ekki atkv.

2 þm. (ÁÁ, GTh) fjarstaddir.

Fr. afgr. sem lög frá Alþingi (A. 128).

4. Hafnarlög fyrir Grundarfjörð.

Á 4. fundi í Sp., 11. ágúst, var útbýtt frá Ed.:
Frv. til hafnarlaga fyrir Grundarfjörð (stjfrv., A. 30).

Á 5. fundi í Ed., 12. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 11 shlj. atkv.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Á norðanverðu Snæfellsnesi hagar svo til, að í rauninni er ekki til hentugt skipalægi nema á Grundarfirði í Eyrarsveit. Að visu þarf ekki að efast um, að þetta er tiltölulega öruggt skipalægi, og þangað er hægt að leita, þegar dimmt er, en á plássunum, Sandi og Ólafsvík, eru aftur á móti hafnleysur, þó að þar hafi verið gerðar hafnarbætur. Þar sem skipin geta legið óhult á Grundarfirði, þó að vont sé veður, virðist það einkennilegt, að þar skuli ekki hafa risið upp kaupstaður, en ég skal ekki nú rekja ástæðurnar til þess, að svo hefur ekki orðið. Nú er hins vegar greinilegt, að miðstöð þessarar sveitar er að færast inn í Grafarnesið. Þar eru góð skilyrði til hafnarbóta, og þar er að komast á vegarsamband við Stykkishólm. Á þessum stað er að visu bryggja, en hún er alveg ófullnægjandi stærri flutningaskipum, svo að þarna er mikil þörf landingarbóta. Það liggja fyrir uppdættir og mælingar frá þessum stað, að ég ætla frá árinu 1931. Eins og ég hef tekið fram, eru þarna mjög góð skilyrði, þannig, að það þarf ekki að byggja stórkostlegan sjóvarnargarð, eins og mundi þurfa á Sandi og Ólafsvík. Það má auk þessa geta þess, að á þessum stað hefur verið reist stórt og myndarlegt frystihús, og það er beinlínis í sambandi við það fyrirtæki, að hreppsnefnd Eyrarsveitar er byrjuð á hafnargerð á þessum stað. Það, sem aðallega skortir á til þess að koma verkinu áfram, er ríkisábyrgð. Það hefur því verið farið fram á það við ríkisstj., að hún tæki á sig nokkra ábyrgð í þessu máli, en við þeirri ósk er ekki hægt að verða nema með því að setja regluleg hafnarlög fyrir þennan stað, og það er það, sem þetta frv. fer fram á. Þó að í þessu frv. sé talað um mannvirki, sem kosti 500 þús. kr., þá er það alls ekki meiningin að ráðast í það fyrirtæki allt í einu. 100 þús. kr. mannvirki ætti til bráðabirgða að bæta mikið úr þeirri þörf, sem þarna er nú í bráð. — Ég held svo, að sé ekki þörf á því að fara fleiri orðum um þetta frv., það er að mestu sniðið eftir öðrum hafnarl., sem hæstv. Alþ. hefur sett. Ég vil svo leyfa mér að óska eftir, að frv. verði vísað til 2. umr. og sjútnv. þessarar deildar.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 12 shlj. atkv. og til sjútnv. með 12 shlj. atkv.

Á 10. fundi í Ed., 19. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 30, n. 71).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 11 shlj. atkv.

Frsm. (Gísli Jónsson): Ég skal vera stuttorður um frv. þetta. N. hefur haft það til athugunar Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

og borið það saman við gildandi hafnarl. annarra staða á landinu. Einnig hefur hún átt tal við vitamálastjóra um þessi mál og fengið hjá honum ýmsar upplýsingar, er hann hefur góðfúslega látið n. í té. Hefur n. komið að þeirri niðurstöðu, að rétt væri í samræmi við önnur lík 1. að koma með þá brtt., að á eftir 2. málsg. 5. gr. komi: „Þessi ákvæði gilda og um þær bryggjur og önnur mannvirki, sem þegar hafa verið gerð á hafnarsvæðinu.“ Þ. e. a. s., að ein bryggja er þegar á staðnum, og því sjálfsagt, að hún komi inn í frv.

Þá var einnig dálítið rætt um sektarákvæði frv., og n. leit svo á, að þau væru of há samanborið við önnur lík ákvæði í l., þar sem þau eru frá 20 kr. upp í 500 kr., en n. leit svo á, að þetta mætti standa vegna þess, að hægt væri að nota lágmark sektarinnar. N. vill láta það koma fram, að landið er nú eign ríkisins, og í trausti þess, að einstaklingar fái það ekki, heldur höfnin, vill n. leggja til, að frv. verði samþ. með þessum breytingum.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Ég vil þakka sjútnv. fyrir afgr. á málinu og tel það háklaust til bóta, að þetta, sem í brtt. felst, verði sett í l., og legg því til, að frv. verði samþ. með þeirri breytingu.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

2.—4. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

Brtt. 71 samþ. með 13 shlj. atkv.

5. gr., svo breytt, samþ. með 13 shlj. atkv.

6.—19. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 13 shlj. atkv.

Á 11. fundi í Ed., 20. ágúst, var frv. tekið til 3. umr. (A. 87).

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 13 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 12 shlj. atkv. og afgr. til Nd.

Á 10. fundi í Nd., s. d., skýrði forseti frá, að sér hefði horizt frv. frá Ed., eftir 3. umr. þar. (A. 87).

Á 11. fundi í Nd., 21. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá 3. umr. í Ed. — Afbrigði leyfð og samþ. með 23 shlj. atkv.

Bjarni Bjarnason: Ég hefði óskað, að hæstv. atvmrh. hefði verið viðstaddur, til þess að geta grennslazt eftir, hvort komið hefði ósk um það frá hreppsnefnd Eyrarsveitar, að þetta mál væri flutt hér. Ég veit, að þetta er gott mál og að áhugi er fyrir því í héraðinu, en það mun þó vera svo, að slík mál eru flutt á þeim grundvelli, að viðkomandi hreppsnefnd óski eftir því. Þó að það sé þakkarvert, að hæstv. ríkisstj. hefur haft hugsun á því að flytja það, er venjan sú, að þm. kjördæmisins fái eitthvað um það að vita. Ég vona, að málið gangi fram, en ég minnst þess,

að þetta mál er búið að vera nokkuð lengi á döfinni, og var upphafsmaður þess Hannes Jónsson dýralæknir fyrir nærri því heilum áratugi. Að ég stóð upp, var bara af eðlilegri forvitni hjá mér sem þm. Snæf.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Eins og frá var sagt í Ed., er þetta frv. borið fram m. a. vegna eindreginna tilmæla frá viðkomandi hreppsnefnd og samróma vilja allra, sem hlut eiga að máli. Í sambandi við frystihús það, sem verið er að reisa í Grafarnesi, liggur svo á framkvæmdum í þessu máli, að farið var fram á, að sett yrðu brbl. um það. En mér þótti óviðkunnanlegt að gefa út brbl. um hafnargerð, og af því að þing átti að koma saman, lét ég það dragast til þings að hefjast handa í málinu. Til dæmis um það, að um enga hálfvelgju er að ræða af hendi stj., get ég skýrt frá því, að það er þegar greitt nokkurt fé, sem fjvn. mælti með, og framkvæmdir eru þegar byrjaðar. Að ekki var ráðgast sérstaklega við núv. hv. þm. Snæf., er af því, að málið var á döfinni, áður en vitað var, hver yrði þm. Snæf.

Fr. er í alveg sama formi og hin mörgu hafnararl., sem hafa verið sett á síðari árum, og vona ég og óska, að það fái afgreiðslu á þessu þingi. Ég hygg, að hægt yrði að komast hjá því að setja málið í n. Mig minnir, að hliðstæð hafnarl. hafi stundum gengið fram án n. Það var gaumgæfilega athugað í sjútn. Ed.

..Bjarni Bjarnason: Ég vil aðeins geta þess, að ég er þakklátur ríkisstj. fyrir að hafa greitt fyrir þessu máli, og mér er vel kunnugt um, að það á fullan rétt á sér og er aðkallandi. Ég vil því taka undir það með hæstv. ráðh., að málið fái að ganga fram án þess að fara í n., því að ekki er vist, að þingið standi marga daga enn. Margt er það, sem ekki verður hægt að byrja á í haust og verkfræðingar vilja ekki láta hefja undir veturinn, en ýmiss konar undirbúningur á að geta farið fram.

Gunnar Thoroddsen: Ég vil taka undir það, að þetta frv. fái að ganga fram án n. og sem fyrst. Hæstv. atvmrh. hefur skýrt málið, og ég hafði ekki ætlað að kveðja mér hljóðs, en vildi aðeins leiðrétta það, að Hannes Jónsson sé upphafsmaður þessa máls. Hann mun hafa átt landsvæði á þeim slóðum, sem um er að ræða, en það var áður en hann eignaðist það landsvæði, að byrjað var að hugsa til hafnarbóta.

Málið lá fyrir fjvn. á síðasta þingi. Þá átti hv. þm. Snæf. (BjBj) sæti hér, svo að hann þarf ekki að kvarta undan því, að hann hafi ekkert fengið um málið að vita. — Að ekki hafi þýðingu að afgreiða málið undir veturinn, er sagt af ókunnugleika, því að margt má gera í sumar.

Hv. þm. sárnaði, að hann hafði ekki verið beðinn að flytja frv., en ég hygg, að forgöngumenn málsins hafi talið tryggara að snúa sér til ríkisstj., og það vænti ég, að hv. þm. skilji.

Gísli Guðmundsson: Ég geri ráð fyrir, að hér sé um gott mál að ræða. Mér er kunnugt um, að menn hafa allengi haft áhuga á, að gerðar yrðu hafnarbætur við Grundarfjörð. — Mér finnst ó-

þarfi að geta ekki þolað það, að nafn Hannesar Jónssonar sé nefnt réttilega í sambandi við þetta mál. Það er rétt, að fyrir 10 árum beitti Hannes Jónsson sér fyrir því, að hafnarbætur gætu komið þarna, og þá var byrjað á bátabryggju við Grundarfjörð. Það er óvanaleg meðferð, að ríkisstj. flytji frv. um einstök hafnarl., en hæstv. atvmrh. gerði grein fyrir, hvornig á því stendur í þetta skipti, og í sambandi við það vil ég spyrja ráðh., hvornig hann mundi taka í það, ef hafnarstjórnir, sem staðið hefðu í framkvæmdum, færu fram á, að auknir væru tekjumöguleikar þeirra. Útgjöld hafnarsjóða hafa stórukízt síðan stríðið hófst. Ég vil nota þetta tækifæri til að spyrja hæstv. ráðh., hvaða stefnu hann vilji fylgja í slíku og hvornig hann tæki í það, ef farið væri fram á hákkun hafnargjalda.

Ég vona, að frv. nái fram að ganga, en finnst, að það ætti að fara til sjútn. til athugunar.

ATKVGR.

Fr. vísað til 2. umr. með 22 shlj. atkv. og til sjútn. með 18 shlj. atkv.

Á 14. fundi í Nd., 25. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 87, n. 114).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 25 shlj. atkv.

Frsm. (Sigurður Kristjánsson): Ég ætla mér ekki að halda langa ræðu um þetta, en gera aðeins grein fyrir álitum sjútn. Grundarfjörður er góð höfn, og byggð er þar nú öðum að aukast. Enn fremur er verið að byggja þar hraðfrystihús, svo að framtíð staðarins virðist nú trygg. Sjútn. er á einu máli um, að þetta frv. nái fram að ganga, en hefur gert eina breyt., sem liggur frammi á þskj. 114. — Hún er á þá leið, að á eftir e-lið í 2. tölulið í 10. gr. komi nýr staflíður, svo hljóðandi: „Allt að 1% af andvirði afla þeirra skipa og báta, sem heimili eiga í kaupsútinu og leggja þar afla á land eða hafa þar uppsátur.“ Þetta er ef til vill nokkuð langt gengið, en að öllu athuguðu má teljast sanngjarnt, að ríkið tryggi þennan tekjustofn fyrir hlutaðeigandi aðila. Að öðru leyti leggr n. til, að frv. verði samþ. óbreytt.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Ég vil þakka hv. n. fyrir afgreiðslu þessa máls og vona, að því verði hraðað eftir föngum. Ég hef ekkert á móti brtt., sem hún hefur borið fram, því að hún virðist mjög sanngjörnt.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 20 shlj. atkv.

2.—9. gr. samþ. með 20 shlj. atkv.

Brtt. 114 samþ. með 22 shlj. atkv.

10. gr., svo breytt, samþ. með 22 shlj. atkv.

11.—19. gr. samþ. með 22 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Fr. vísað til 3. umr. með 22 shlj. atkv.

Á 15. fundi í Nd., 26. ágúst, var frv. tekið til 3. umr. (A. 131).

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 23 shlj. atkv.
Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 24 shlj. atkv. og afgr. til Ed.

Á 15. fundi í Ed., s. d., skýrði forseti frá, að sér hefði borizt frv. frá Nd., eftir 3. umr. þar. (A. 131).

Á 16. fundi í Ed., 27. ágúst, var frv. tekið til einnar umr.

Of skammt var liðið frá 3. umr. í Nd. — Afbrigði leyfð og samþ. með 13 shlj. atkv.

Atvrmh. (Magnús Jónsson): Ég vil aðeins skýra frá því, að breyt. sú, er gerð hefur verið á frv. í Nd., er þannig, að ekki ætti að valda ágreiningi í þessari hv. d. Breyt. er þannig, að við 10. gr., á eftir e-lið í 2. tölul., kemur nýr stafll., svo hljóðandi: „f. Allt að 1% af andvirði afls þeirra skipa og báta, sem heimili eiga í kaup-túninu og leggja þar afla á land eða hafa þar uppsátur.“ — Ég vil vekja athygli á því, að þessi heimild nær ekki til aðkomubáta, heldur er hér aðeins um heimild að ræða til að auka tekjur hafnarinnar, ef menn sjá ástæðu til þess og vilja leggja það á sig. Slík heimild sem þessi er einnig fyrir hendi í nýrri hafnarl., og vænti ég þess, að hv. d. fallist á frv. eins og það er nú.

Frsm. (Gísli Jónsson): Ég hef átt tal við sam-nm. mína um þessa breyt., er gerð hefur verið á frv. í Nd., og tjá þeir sig henni samþykka og lýsi ég yfir því fyrir n. hönd, að hún er samþykkt frv. með þessari breyt.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 13 shlj. atkv. og afgr. sem lög frá Alþingi (A. 146).

5. Stjórnarskrárbreyting (kjördæmaskipun).

Á 2. fundi í Nd., 6. ágúst, var útbýtt:

Frv. til stjórnarskipunarlagu um breyt. á stjórnarskrá konungsríkisins Íslands 18. maí 1920 og stjórnarskipunarlögum nr. 22 24. marz 1934 (stj-frv., A. 1).

Á 3. fundi í Nd., 7. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 19 shlj. atkv.

Forsrh. (Ólafur Thors): Frv. það til 1. um breyt. á stjórnarskrá konungsríkisins Íslands, 18. maí 1920, og stjórnarskipunarlögum, nr. 22 24. marz 1934, sem hér liggur fyrir, var samþ., eins og öllum er kunnugt um, á síðasta þingi. Um þetta mál hafa nú verið kosningar, og það hefur hlotið fylgi mjög mikils meiri hl. þjóðarinnar, og af

49 þm. eru 29 fylgismenn málsins. Það verður því að álitast tryggt, að þetta mál, sem af eðlilegum ástæðum er borið fram af ríkisstj., verði samþ. af því þingi, sem nú situr, og síðan fari fram kosningar eftir ákvæðum hinnar nýju stjórnarskrár.

Mál þetta er öllum hv. þdm. kunnugt. Það er þrautrætt á þingi, í blöðum og í útvarpi og síðast, en ekki sízt, á kosningafundunum. Ég tel það því að bera í bakkafullan lækinn að láta fylgja þessum flutningi nokkra sérstaka grg.

Ég legg til, að málinu verði vísað til 2. umr., en legg til, að því verði ekki vísað til n., vegna þess, að ég tel, að þangað eigi það ekkert erindi. Menn eru annaðhvort með því eða á móti því. Ræða yðar sé já, já og nei, nei, og það, sem er framyfir, er frá hinu illa. Ég tek það því fram aftur, að mál þetta á ekki erindi til nefndar.

Eysteinn Jónsson: Það er nú kunnara en svo, að það þurfi að rekja hér, að út af þessu máli hafa gerzt miklar greinir með mönnum, og svo mun verða væntanlega, ef áfram verður haldið. Svo er ráð fyrir gert af hálfu okkar fram-sóknarmanna að láta það dragast til 2. umr. málsins að gera ýtarlega grein fyrir málinu, eins og við teljum það nú horfa, með tilliti til við-horfsins nú og mála yfirleitt.

Það er okkar tillaga, sem ég leyfi mér að flytja hér, að kosin verði 9 manna stjórnarskrárnefnd eins og á síðasta þingi, til þess að taka þetta mál sérstaklega fyrir og gera sér grein fyrir, hvernig viðhorfið almennt er og líklega verður. Verði fallið á þessa till. — og sú samþykkt verður að teljast heppileg —, vonum við að fá betra tækifæri í þessari n. til þess að gera grein fyrir afstöðu okkar, eins og hún er nú, heldur en við 1. umr.

Verði horfið að því að skipa ekki þessa n., sem ekki má teljast líklegt, því að hennar er ekki óskað til þess að tefja málið, heldur af því að það er eðlilegt, geri ég ráð fyrir, að við munum nota þann rétt, sem við höfum við 1. umr. málsins, til þess að fara út í málið almennt. Ef við sleppum því að ræða málið við 1. umr., mun-um við gera það í trausti þess, að forseti tæki mjúkum höndum á því, að málið væri rétt al-mennara við 2. umr. en annars væri.

Till. okkar er því, að kosin verði 9 manna stj-skrn., og teljum við það eðlilegt, að áður en málið er rétt hér í þinginu, fáum við tækifæri til þess að tala við hina flokkana í nefndinni.

Stefán Jóh. Stefánsson: Ég vil á þessari stundu lýsa yfir því fyrir hönd Alþfl., sem, eins og kunnugt er, átti frumkvæðið að því, að þetta mál var flutt hér á Alþ., að við teljum hafa komið í ljós, að mikill meiri hl. þingsins sé málinu fylgjandi, og leggjum til, að málinu sé hraðað gegnum þingið svo sem verða má af þeim meiri hl., sem er með því.

Einar Olgeirsson: Ég vil lýsa yfir því fyrir hönd Sósf., að við álitum, að ekki komi til mála að kjósa 9 manna n. í þetta mál, og teljum það ekki liggja fyrir til slíkra forhandlinga. Við álitum, að vilji Framsf. hafa samræður við hina

flokkana um mál yfirleitt, verði hann að koma þeim samræðum á með öðrum hætti.

Málið er ekki til þess fallið að ræða neitt meira um það, — $\frac{3}{4}$ hlutar þjóðarinnar hafa tekið afstöðu með því, og þingið á að framkvæma þann vilja þjóðarinnar.

Skúli Guðmundsson: Mér þótti það einkenni-legt, þegar hæstv. forsrh. lét þess getið í hinni stuttu ræðu sinni áðan, að hann teldi óþarft, að þessu stóra máli yrði vísað til n., því að það er í algeru ósamræmi við venju, þegar stjórnarskrárbreyt. hafa verið til umr. Þegar það var síðast, í nóv. 1933, er stjórnarskrárbreyt. kom fyrir síðara þing til samþykktar, var hún lögð fyrir þingið af þáv. forsrh., Ásgeiri Ásgeirssyni, þm. V.-Ísf., gerði hann grein fyrir málinu í stuttri framsögu og taldi vitað, að frv. mundi ganga óbreytt fram, en gerði samt að till. sinni, að sérstök stj. krn. yrði kosin til að athuga málið, og var það gert. Ef því offorsi á að heita nú, að n. megi ekki kjósa, er það óþekkt aðferð. Það hefur að visu ekki enn komið ákveðið fram frá stuðningsflokki frv., að þeir geti með engu móti fallið á n., og þvert á móti vil ég mega vænta yfirlýsingar um, að þeir geti það.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég gerði það að till. minni, að málið færi ekki til n., og að baki því held ég hafi legið rökrétt hugsun. Mér fyndist raunar sjálfsagt að verða við óskinni um n., ef ekki væri hætta á, að hún yrði til að tefja málið, en af töl stafar mikil hætta. Önnur stjórnarskrárbreyt. á að ná samþykki síðar á þessu þingi, og formleg afgreiðsla þeirra frv. beggja hlýtur að taka allan tímann a. m. k. til næstu mánaðamóta og má ekki taka lengri tíma, ef kosningar í haust eiga að geta orðið fyrr en færð tekur að versna í sveitum og meiri von verður á illviðrum, en þeir flokkar, sem sækja atkv. sín í sveitir, hafa sameiginlegan áhuga á, að kosningar verði ekki seint. Ég vildi því mælast til, að Framsfl. legði ekkert ofurkapp á till. um nefndarkosningu. Ég býst hins vegar við, að auðleiki sé að ná saman, hvenær sem er, fulltrúum allra flokka í heild til að ræða viðhorfið í öllu lífi þjóðarinnar og þá viðburði, sem fram undan kunna að vera, og ég sé alls ekki, að stj. krn. sé hentugri vettvangur en hver annar til þess.

Eysteinn Jónsson: Ég vildi mælast til þess við hæstv. forseta, að aths. mínar um það, hvort n. skuli kosin í málið, reiknist umr. um dagskrá, en ég haldi ræðutíma mínum, ef við verðum neyddir til að hafa umr. almennt um málið við 1. umr. Ég vildi spyrja hæstv. forsrh., hvenær hann gerði sér vonir um, að þingstörfum geti orðið lokið. Við framsóknarmenn erum ekkert hrifnir af þessu þinghaldi í sumar, ef verkefnið á að verða það eitt, sem ríkisstj. og stuðningsflokkar hennar hafa boðað, og vildum ljúka því sem fyrst. Ég lýsi yfir því, að flokkurinn mun ekkert gera til að tefja stjórnarskrármálið. Enda er vitað, að það var síður en svo, að hann tefði afgreiðslu þess á síðasta þingi, sat hjá, er veitt voru afbrigði um afgreiðslu, nm. hans skiluðu nál. á undan stuðningsmönnum þess, og þrátt

fyrir ákveðna andstöðu við málið var ekkert gert til að draga það á langinn. Því síður langar okkur til þess nú, og þingið á ekki að þurfa að standa lengur en stuðningsflokkar frv. vilja, að það standi. Þetta mál hlýtur að verða ákaflega afgerandi um það, sem gerist í íslenskri pólitík næstu mánuðina, og krefst því sérstakrar ihugunar í sambandi við það viðhorf, sem nú er. Ég ætlast til þess, að yfirlýsing mín sé tekin gild, og legg áherzlu á, að fallið verði á þessa sanngjörnu uppástungu um nefndarskipun.

Sveinbjörn Högnason: Ég vil aðeins taka undir það, að ekki tefur það málið, að það fari í nefnd og frsm. flokkanna geti við 2. umr. reifað það skýrt og skipulega, en hitt tefur, að neyða nú þegar til umræðna um það á við og dreif, svo að meðferðin geti öll orðið sem óskipulegst.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vek athygli á því enn, að umr. í nefnd eru þýðingarlausar. 29 þm. eru kosnir með þeirri skuldbindingu að segja já við frv. óbreyttu, 20 með þeirri að segja nei, og hvað er að gera annað en ljúka því? (ÁÁ: Var það ekki eins 1933?) Ég hef vissa tilhneigingu til að láta undan þrábeiðni Framsfl. um þetta atriði, einkum eftir yfirlýsingu hv. 1. þm. S.-M. Ég vildi spyrja, hvort það gæti ekki verið í samræmi við óskir flokksins, að málið væri að visu afgr. til 2. umr. nú, en hæstv. forseti leyfði við 2. og 3. umr. almennar umr. um málið og milli umr. yrði leitað um það samkomulags, hvernig hentast væri, að þær samræður færu fram, sem þm. taldi þörf á í stj. krn., og kæmi þá til athugunar, að sú n. yrði kosin eins og hann fór fram á. Fyrirspurn hans um þinglok með tilliti til væntanlegra kosninga er ekki auðvelt að svara með vissu. Ég hafði gert mér vonir um, að þingi yrði slitið eigi síðar en um mánaðamótin næstu og heppilegastur kjördagur gæti orðið um eða upp úr miðjum október, og sjálf-sagt er að reyna allt til þess, að hann geti orðið á hentugum tíma. Sunnudagur síðast í slætti gæti í óþurrkasumri orðið einhver alversti kosningadagur, sem hægt væri að hugsa sér í sveitum.

Forseti (EmJ): Nú er liðið nokkuð fram yfir venjulegan fundartíma, en málið þyrfti helzt að afgreiða í dag til 2. umr. Mér virðist aðilar ættu að geta komið sér saman um málsmæðferð, ef þeir gerðu til þess ýtarlegar tilraunir.

Finnur Jónsson: Ég vildi vekja athygli hæstv. forseta á því, að fljótlega er, að n. fái málið til meðferðar nú en síðar, ef það á að fara í n. Ef rétt hefur verið að setja stjórnarskrárbreyt. 1933 í n., hvi þá eigi nú? Ég legg til, að málið sé afgreitt og n. kosin.

Eysteinn Jónsson: Það er ákaflega auðvelt úr-ræði til að ljúka umr. á þessum fundi að kjósa n. og ræða málið almennt við 2. umr., en við framsóknarmenn höfum látið uppi, að við tökum ekki frekar til máls við þessa umr., ef svo er gert. Og hvaða áhætta er að fallast á þetta?

Forsrh. (Ólafur Thors): Eins og ég hef sagt, tel ég þessa n. óparfa, en býst við, ef hún er kosin, að verkefni hennar verði að athuga kosningalögin, og með því að sá á að vægja, sem vitið hefur meira, get ég fallið á, að n. sé sett í málið.

ATKVR.

Fr. vísad til 2. umr. með 23 shl. atkv.

Samþ. var með 17 shl. atkv. að vísa málinu til sérstakrar nefndar, skipaðrar 9 mönnum.

NEFNDARKOSNING.

Komu fram 4 listar, A, B, C og D, og voru ekki fleiri tilnefndir en kjósa skyldi í nefndina. Kosning fór því fram án atkv., og varð n. svo skipuð:

Af A-lista: Ásgeir Ásgeirsson.

Af B-lista: Eysteinn Jónsson,
Jörundur Brynjólfsson,
Gísli Guðmundsson,
Sveinbjörn Högnason.

Af C-lista: Áki Jakobsson.

Af D-lista: Gísli Sveinsson,
Garðar Þorsteinsson,
Sigurður Kristjánsson.

Á 7. fundi í Nd., 14. ágúst, var fr. tekið til 2. umr. (A. 1, n. 46 og 52).

Of skammt var liðið frá úthýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 18 shl. atkv.

Frsm. meiri hl. (Ásgeir Ásgeirsson): Eins og nál. ber með sér, leggur meiri hl. n. til, að fr. verði samþ. óbreytt. Á þessu stigi málsins er ekki ástæða til að viðhafa mörg orð af hálfu meiri hl. n. Málið var þrautrætt á síðasta þingi, þar á meðal við útvarpsumr. í þrjú kvöld. Það hefur einnig verið margrætt í blöðum allra flokkanna og á mörgum þingmálafundum. Dómur þjóðarinnar um málið hefur orðið sá, að rúmlega 40 þúsundir kjósenda hafa lýst yfir fylgi sínu við það, en ekki nema hér um bil 16 þúsundir andstöðu. Að visu kom fram sú till. í stjkrn., að málinu yrði frestað og þar með kosningum. En fylgismenn fr. litu svo á, að það væri útljád með þjóðaratkvæði, að málinu bæri að halda fram og þar með, að hafa bæri kosningar eins fljótt og auðið er. Sé ég svo ekki ástæðu til að fara fleiri orðum um málið, en að því leyti, sem önnur mál kunna að blandast hér inn í, nægir að ræða þau við 3. umr.

Frsm. minni hl. (Sveinbjörn Högnason): Ég get skilið þau ummæli hv. frsm. meiri hl., að hann kæri sig ekki um að ræða málið á þessu stigi. Það er að visu rétt, að mikið hefur verið rætt um málið í blöðunum og á þingfundum, en ég held ekki, að þar umr. hafi verið fylgjendum þessa máls til sóma né heldur hitt, hvernig stofnað er til þessara umr. hér á Alp. að þessu sinni. Verð ég að lýsa yfir furðu minni á framkomu hv. meiri hl. n. og því, hve hann virðist vera starblindur á allar aðstæður í þjóðfélagi voru um þessar mundir, svo að hann sér þar ekkert nema þetta eina mál, sem hann hefur tekið upp. Hv. frsm. meiri hl. var fáorður, og hefði verið gott,

að þessi fáu orð hans hefðu verið sannleikanum samkvæm, en því var ekki að heilsa. Hann sagði, að rúmlega 40 þúsundir kjósenda hefðu lýst stuðningi við málið, en þetta er ekki rétt. Og vitanlegt er, að þeir flokkar, sem að málinu stóðu, stórtöpuðu fylgi í síðustu kosningum, þó að ekki væri nóg til að stöðva málið. Það er vitað, að fjöldi kjósenda kaus þessa flokka, þrátt fyrir fylgi þeirra við málið, en ekki vegna þess. Í tveimur kjördæmum, þar sem ég þekki til, var það svo að segja undantekningarlaust, að fylgismenn þessara flokka lýstu yfir því, ef talað var við þá einslega, að þeim væri illa við breytingu. Það er því ekki rétt, að þjóðin hafi krafist hennar, heldur eru það imyndarir flokkshagsmunir á Alp., sem hér standa á bak við. Ég verð að segja það, að það er vissulega sorglegt að horfa upp á það, að Alp., sem á vissulega að ganga á undan öðrum í því að hvetja menn til ábyrgðar, skuli fara lengra en allir aðrir í ábyrgðarleysi. Ég sé ekki betur en hér sé að endurtakast sama sagan og hjá frönsku stjórnmalamönnum, sem voru að metast um það árum saman, hverjir ættu að hafa mest völd, þangað til sá aðilinn kom, sem tók landið að fullu. Þannig hlýtur að fara fyrir hverri þeirri þjóð, sem gleymir hinum raunverulegu úrlausnarefnum, en lætur blekkjast af imynduðum flokkshagsmunum. Ég skil ekki, að til sé nokkur maður svo blindur með þjóðinni, að hann sjái ekki, að hér eru að gerast svo alvarlegir hlutir, að vel getur farið þannig, að við missum tök á því, hvar við lendum með stjórnarfar okkar, ef þessu heldur áfram. Styrjaldarátök eru allt í kringum okkur, atvinnuveirnin dragast saman, og sjáanlegt er, að við munum ekki geta flutt inn á næstunni nema helming þess, sem áður var. Kapphlaup er að verða svo mikið um allar greiðslur, að ekki er annað sýnna en fjárhagskerfi okkar muni springa. Og svona er ástandið á öllum sviðum. Og svo á að efna til nýrra kosninga og forðast að taka á nokkru máli fyrr en um áramót, — og hver veit, hvort þá verður nokkur þörf á Alp. Það hefur því áreiðanlega aldrei verið slík þörf ábyrgðartilfinningar sem nú, en þó hefur aldrei setið hér ábyrgðarlausari stjórn en á þessum tímum. Og þeir, sem hana styðja, hæla sér jafnvel af því, að þeir styðji hana einmitt af því, að hún sé ófær um að taka á sig nokkra ábyrgð.

Ég verð að segja, að ég skil ekki þennan hugsunarhátt. Sumir segja, að hér eigi að koma á janfrétti milli flokkanna, en ráðh. viðurkenna, að höfuðtilgangurinn sé sá að riða Framsfl. að fullu. Finnst mönnum ekki, að þetta séu mikilvægustu úrlausnarefnin um þessar mundir og ástæða sé til að eyða heilu ári í þetta? Ég get vel skilið það, að hæstv. ráðh. flýi nú úr þingsalnum, er ég fer að tala um þetta. Þessir tömu stólar þarna eru skýr mynd af því, hvernig stjórnarfarir er á Íslandi um þessar mundir. En ég vil spyrja hv. þingd., hvort hún telji, að þetta séu þær starfsaðferðir, sem kjósendur hafa ætlað til af okkur, umboðsmönnum sínum? Ég veit a. m. k. um þá kjósendur, sem mig hafa kosið, að þeir bera í brjósti fullkominn ugg vegna þess, hvernig nú er komið. Við erum að áfellað ýmsa af þegnum þjóðfélagsins fyrir ábyrgðarleysi bæði í hlöðun-

um og annars staðar. En hvað á að segja um þessa þrjá tómu stóla? Hvar er ábyrgðartilfinningin þar?

Okkur, sem erum í minni hl. stj.skr. og höfum gefið út nál. á 52. þskj., var ljóst, að voði væri fyrir dyrum, ef þessari stefnu yrði haldið. Þess vegna skrifuðum við öðrum flokkum þingsins og spurðumst fyrir um það, hvort mönnum þætti ekki ástæða til, að Alþ. staldraði við og endurskoðaði vinnubrögð sín. Þessu var svarað í blöðum andstæðinganna með einhverjum þeim versta skætingi, sem ég hef séð viðhafðan um nokkurt stómál, eins og ekkert skipti máli annað en þröngir flokkshagsmunir. En ég spyr: Ætli flokkshagsmunirnir verði ekki jafnlitils virði hjá öllum flokkunum, ef þessu verður haldið áfram til lengdar? Það, sem flokkar andstæðinganna fá upp skorið, verður áreiðanlega ekki nema lítið af því, sem þeir ætluðu sér. Þessi breyt., sem hér ræðir um, raskar mjög litlu um hlutföllin milli flokkanna. Það sýna síðustu kosningar. Og margir þeir, sem málinu fylgja, munu eflaust verða því fegnastir að geta hætt við þetta flán. Samt á að halda áfram að fara eftir þessu villuljósi, þó að sjáanlegt sé, að með því er stefnt út á háskabautir.

Hvort sem um er að ræða framkvæmd þessa máls eða hugsunina á bak við það, þá ber allt sama keiminn. Frv. er vanhugsað, og vinnubrögð við framkvæmd þess af hálfu hæstv. stj. eru sama eðlis. Allir vita, að kosningar verða að fara fram strax, ef þær eiga yfirleitt að fara fram á þessu hausti. Og ef látið verður líða lengra fram á haustið, þá verður fjöldi fólks útilokaður frá því að geta kosið, a. m. k. á Norðurlandi og Austurlandi. Þetta veit hæstv. ríkisstj., en samt dregur hún það í heilan mánuð að kalla saman þingið.

Sá dráttur, sem orðinn er á máli þessu, getur því ekki orsakað nema af tvennu: annaðhvort af slóðaskap stj. eða að hún sé vitandi vits að draga haustkosningarnar á langinn og þar með að gera vissum landshlutum, sem hún veit, að eru henni ekki hliðhollir, erfiðara en ella að taka þátt í kosningum. Og það út af fyrir sig gefur tilefni til að halda, að allt sé nú ekki með felldu í stjórnarháttum þeirrar háttv. ríkisstj., er nú situr.

Ég vil svo mega vænta þess, að einhver þeirra fylgismanna stj., er hér eru inni, komi á frambæri til stj. fyrirspurn, er ég vildi beina til hennar, þar sem enginn úr stj. er hér mættur til þess að ljá henni eyra. Mig langar til að fá skýr svör við því, hvers vegna dregið var a. m. k. um hálfan mánuð að kalla Alþ. saman, því að ég get ekki séð annað en það hafi verið gert vitandi vits eða þá sé frámunalegum slóðaskap í stjórnarháttum að kenna, sem í báðum tilfellum er alveg óafsakanlegt athæfi.

Ég sé svo ekki ástæðu til að fara fleiri orðum um þetta frv. Ég ætla mér ekki þá ofraun að geta talið flm. þess hughvarf úr því, sem komið er, en þeir verða óafneitanlega sjálfir að gera það upp við sig og bera ábyrgðina á því, hvort sé betra, stjórnarskrárþreyingin eða samvinna um mest aðkallandi vandamál þjóðarinnar þegar í stað.

Frsm. meiri hl. (Ásgeir Ásgeirsson): Eins og ég sagði áðan, mun meiri hl. stj.skr. fylgja frv. óbreyttu, þar til það er orðið að lögum.

Síðasti ræðumaður var með það sama og hann hefur svo oft áður sagt í þessu máli. Hann endaði ræðu sína á því að segja, að það væri ekki nema um tvennt að velja í þessu máli. Annaðhvort væri að hafna stj.skr.þreyt. eða, að mér tækkist, að fá allan háska styrjaldarinnar yfir sig. En öllum fylgismönnum þessa frv. er það vel ljóst, að hægt er að sinna fleiri málum en þessu í einu. Hvernig ætli svo framsóknarmenn tækkist, ef stj.skr.þreyt. yrði lögð á hilluna og næði ekki fram að ganga nú? Ætli þeir mundu ekki segja sem svo við kjósendur: Þarna sjáið þið innræti þessara manna, er svíkja málstað ykkar þannig í tryggðum. — Nei, okkur, sem að frv. þessu stöndum, hefur ekki dottið það í hug, að ófriðarblikan yfir höfði okkar yxi eða yrði erfiðari viðfangs, þó að jafnað sé atkvæðisréttinum í landinu milli íbúa þess. Það er og annað, sem ómögulegt er að skilja hjá andstæðingum frv., hvers vegna þeir þurfa sífellt að vera að þyrlla upp möldvíðri efasemda og óvissu inn í þetta mál, eins og af því stæði einhver ógnun og með því væri verið að stefna út í þjóðhættulegan voða.

Eins og hv. þm. er kunnugt orðið, skrifaði Framsfl. bréf til Alþfl., Sjálfstfl. og Sósfl., þar sem hann fór fram á samstarf við þá flokka, ef látið yrði af stj.skr.þreyt. Eins og Framsfl. hefði eins getað sagt sér sjálfur, var honum svarað af 3 flokkunum á þá leið, að ekki kæmi til neinna mála, að hætt yrði við stj.skr.þreyt. þá, er í frv. felst.

Ég skal svo ekki lengja umr. um þetta mál, enda er það óþarfi, þar sem 3 þingflokkar standa hér saman um að hrinda málinu í framkvæmd og hér er um að ræða svo einfalda mannréttinda-kröfu, að hvert mannsbarn skilur réttmæti hennar, nema Framsfl., sem vill fyrir engan mun sleppa sérréttindum sínum í þjóðfélaginu, og þessi sérréttindi setja þeir að skilyrði fyrir því að geta unnið saman að vandamálum þjóðarinnar. Það hefði mátt ætla, að islenzkur stjórn málaflokkur hefði í þessu efni sýnt meiri þjóðhollustu en Framsfl. nú gerir.

Áki Jakobsson: Ég vil með nokkrum orðum skýra afstöðu míns flokks til frv. þess, sem hér liggur fyrir, þar sem ég hef átt sæti í þeirri n., er um málið fjallaði.

Afstæða Sósfl. til stj.skr.þreyt. er sú sama og hún var á síðasta þingi, þegar mál þetta var þrautrætt, og að áliti hans kemur ekki til mála að breyta einum stafrók í því á þessu þingi.

Það er þó svo með stj.skr.þreyt. þessa, að það mun sýna sig, sem sósíalistar sýndu fram á, að hún mun ekki verða til þess að bæta til fullnustu þann órétt, er átt hefur sér stað í kjördæma-fyrirkomulagi voru, og að þessi breyt. getur ekki orðið nema til bráðabirgða. En það er ræða hv. þm. V.-Sk., er gefur mér tilefni til frekari skýringar á máli þessu og afstöðu Sósfl. til þess.

Framsfl. hefur sent Sósfl. bréf sem og til hinna tveggja flokkanna, er að stj.skr.þreyt. standa. Í því bréfi málur Framsfl. núverandi á-

stand með hinum svörtustu litum og segir, að í algert óngþveit sé stefnt, ef stjkskræyrt. sé ekki stöðvæð nú þegar, og að Framsf. fái tækifæri til að vinna með öðrum þingflokkum að lausn vandamálanna. Svartíð, sem Framsf. fær svo frá öllum þremur flokkunum, er á þá leið, að flokkarnir séu fúsir til að vinna sameiginlega að lausn aðkallandi vandamála, en að þeir geti á engan hátt fallið frá stjkskræyrt. Það, sem á mill ber, er, að Framsf. vill fá 4—5 þm. umfram það, sem honum ber og hinir flokkarnir vilja, að hann fái. Framsf. gengur svo langt í þessu máli að fara með taugastrið á hendur hinum flokkunum og reynir bókstaflega allt til þess að fá flokkana ofan af fyrirætlunum sínum. Bréfið, sem Framsf. skrifaði, er algert einsdæmi og hámark stráksskapar í opinberum málum, og þó kastar tölfunum, er þeir birta bréfið frammi fyrir alþjóð.

Það er alvarlegt ástand í þjóðmálum okkar, um það eru allir sammála. Það er erfitt að halda atvinnulífi þjóðarinnar gangandi, en fari svo, að það reynist ekki kleift, gæti svo farið, að hinn erlendi her sæi sig neyddan til þess að gripa inn í þau mál.

Þegar þjóðstj. tók við völdum, byrjaði hún með því að lækka kaup launþeganna í landinu, jafnhlíða því sem bröskurunum voru veittar skattaívilnanir og jafnvel skattfrelsi, lét stríðsgróðamennina takmarkalaust safna að sér auðæfunum svo millj. skipti, í stað þess að hefja stríðsgróðann, en þó náði ósvifnin hámarki sínu hjá þjóðstj., er hún setti gerðardóminn á, en þá komst glundroðinn í algleyming. Þegar ekki var lengur hægt að framfylgja gerðardóminum með íslenskum ráðum og núv. ríkisstj. lagði því til, að hann skyldi afnuminn, eru framsóknarmenn þeir einu, sem eru því mótfallnir, og af þessu má eðlilega álykta, að þeir hafi hugsað sér eitthvað annað vald en íslenskt vald til þess að framfylgja honum, þegar það er vitað mál, að það er ekki mögulegt á annan hátt. Þetta bendir ótvírátt í þá átt, að þeir hafi hugsað sér aðstoð hins erlenda valds, sem í landinu er, til þess að framfylgja gerðardóminum. Þessi afstaða Framsf. er alveg dæmalaus, og það er líklega alveg rétt, sem sagt hefur verið um Framsf., að ekki hafi þekkzt annar eins flokkur í landinu síðan á Sturlungaöld. Það væri rétt í þessu sambandi að rifja lítið eitt upp sögu þessa flokks. Hann komst í stjórnaraðstöðu, eins og kunnugt er, 1927 og hóf þá strax þá stefnu sína að hrifsa til sinna flokksmanna hlunnindi þau, er hana komst yfir, svo og einnig til þeirra, er hann hafði von um að geta gert sér fylgispaka. Svo horfa þeir upp á það með skelfingu, ef kjördæmaskipunin verður leiðrétt og þessi hlunnindi, er þeir hafa skapað sér, af þeim tekin, þannig að þeir verði jafnrétttháir öðrum þegnum þjóðfélagsins, hvað þá heldur, ef þeir skyldu verða beittir sömu aðferðinni af stjórnsríflokkum og þeir beittu sjálfir allt frá 1927.

Þó að Framsf. hafi 20 þm., þá getur hann ekki samið við néinn hinna þingflokka og reynir því að koma af stað meiri glundroða í þjóðfélagsmálum okkar heldur en annars þyrfti að vera. Með því móti virðist stefnt að því, að an-

eríski herinn fái tækifæri til þess að gripa inn í innanríkismál vor í því skyni að stöðva glundroðann. Þetta gengur svo langt, að þeir eru með sífelldar hótanir, ef ekki verði gengið að kröfum þeirra. Og það er varla hægt að hitta þá í þinggöngunum hérna, svo að þeir spyrji ekki: Hve nær kemur ráðsmaðurinn? Hvaða ráðsmaður? Nú, ráðsmaðurinn að vestan. — Framsf. virðist með þessu háttalagi sínu vera að fara út á braut landráðastarfsemi, og það munu ekki vera allir framsóknarmenn, er gera sér þess ljósa grein, hvert valdamenn flokksins eru að leiða hann. En hótanir Framsf. hafa engin áhrif á sósíalista. Þeir munu fara sínu fram, hvað svo sem Framsf. segir. En við viljum og teljum okkur skylt að vara við þeirri hættu, er af Framsf. og starfsemi hans nú stafar. En það þurfa hv. þdm. að gera sér ljóst, að þrátt fyrir þessa hættu er stöðvun kjördæmamálsins það versta, sem gert yrði. Sósíalistar eru tilbúnir að ræða við hina flokkana um hvers konar samstarf, til þess að ver reyndumst þess megnugir að stjórna oss einir og að ekki komi til, að erlent vald gripri hér stjórnaumana.

Ég dreg það mjög í efa, að amerísku herstjórninni sé gerður með því nokkur greiði að vera að gefa henni tilefni til þess að blanda sér inn í stjórn landsins. Ég býst við því, að hún kæri sig ekkert um þær hótanir, sem Framsf. hefur hér í frammi, heldur vilji sem bezta sambúð og samvinnu við stj. þessa lands.

Að lokum vil ég taka það fram, að í kjördæmamálinu má hvergi hika, og sósíalistar munu fylgja því fast fram, að því verði lokið á svo skömmum tíma sem mögulegt er.

Frsm. minni hl. (Sveinbjörn Högnason): Ég veit eiginlega ekki, hvaða orð ég á að hafa yfir þann málaflutning, er síðasti ræðumaður hafði í ræðu sinni. Hvaðan kemur hann? Hvað er hann að fara? Hann leyfir sér hér að briggla einum stjórnmálaflokki um landráðastarfsemi. — Það gæti að visu verið landráðastarfsemi gegn Rússum, sem þessi hv. þm. hefur í huga. Vitanlegt er það, að þessir menn eiga ekki nema eitt föðurland, og það er Rússland. Og allur þeirra hugsanagangur og öll aðstaða í öllum málum snýst alltaf eftir því, hvar hagur Rússlands er. Hver vogar að neita þessu? Þetta þekkir hvert mannsbarn á Íslandi, og það er hægt að sýna, hvernig þeir hafa hringsnúizt æ ofan í æ, og svo koma þessir menn og segja við þá, sem eitthvað líta á, hvað er að gerast í kring um okkur, og segja: Þetta eru þara landráðamenn. Það er um að gera að hafa upplausnina sem mesta. Þeir hafa meira að segja hrósað sér af því að hafa stutt ríkisstj. ekki vegna þessa máls, heldur af allt öðru. Mér er sagt það um þennan hv. þm. að hann hafi sagt: Við studdum ríkisstj. til þess að fá nógu veika stj. í landinu, hin var of sterk. Til þess að geta haldið áfram þessari starfsemi, einmitt að grafa undan þjóðskipulaginu, er vitanlega ekkert öruggara ráð til. En að slíkir menn skuli leyfa sér að koma inn í þingsalina um leið og þeir halda þessari starfsemi áfram, og kalla þá landráðamenn, sem hugsa öðruvísi, það get ég ekki skilið. Og ég skil ekki, hvernig nokkur maður

getur yfirleitt sýnt sig eftir að hafa látið sér önnur eins orð um muon fara. Og að hafa slíkt orðbragð í þessum vandamálum, sem að þjóðinni steðja nú, það sýnir hversu steinblindir þessir menn eru fyrir því, hvers þjóðin þarfnast mest.

Hv. 4. landsk. var að tala um það, að við værum að hóta því að leita aðstoðar erlends valds og þess háttar. Hverju höfum við hótad? Ef ekki tekst að halda uppi stjórnarfari í landinu, ef skipin stöðvast og við verðum ráðalausir með okkar atvinnuvegi og verzlun, þá vitanlega getum við ekki bjargast án hjálpar. Hvaða barn sem er skilur þetta. En náttúrlega er eðlilegt, ef mönnum er sýnt fram á, hvað er að gerast í okkar landi, að menn finni, að allt umhverfið hótar okkur, ef við vinnum ekki eins og menn.

Ég tel ekki ástæðu til að fara út í einstakar bollaleggingar þessa hv. þm. Hann er mjög lítið kunnugur starfsaðferðum flokka, nema því, sem viðgengst í rússneskum byltingaflokkum. Í þeim skóla er hann upp alinn, og annað skilur hann ekki, og ber að virða honum til vorkunnar. En það er náttúrlega velgerningur að reyna að kenna honum eitthvað, ef hann á hér einhverja setu, um að það er hægara að vinna landi sínu eitt-hvert gagn með öðru móti en því að rigskorða sig við einhverjar útlendar fyrirmyndir og útlendar ofsakenningar, sem ekki hafa staðizt stundinni lengur í sínu eigin föðurlandi, hvað þá heldur þegar þær eiga að festa rætur á erlendum vettvangi.

Hv. 4. landsk. var víst að tala um, hvernig komið væri nú í atvinnumálum og fjármálum vegna þess, að þessi dæmalausi gerðardómur var settur og kaupgjald bundið, en hins ekki gætt að hefta stríðsgróðann. Það var ekki lítið bætt úr, þegar flokksmenn hans og þm. jafnaðarmanna komu til! Hvað gerir sú ríkisstj., sem nú situr? Hún afnam allar hömlur um stríðsgróðann, hvort sem hann var geymdur erlendis eða hér, — allt skyldi féð laust í umferð, allt skyldi flæða yfir landið, það sem búið var að binda erlendis, tugir og hundruð milljóna króna. Þessu mátti öllu demba yfir, um leið og öll höft voru afnumin, bæði gerðardómurinn og annað. Ekki furða, þótt hv. þm. tali um, að öðrum sé að kenna, að ekki var gert meira! Og hvað unnu þessir flokkar mikið með að skattalögnum, sem Framsfl. kom fram á síðasta þingi? Í hverju studdu þeir það mál? Ég þekki ekki annað en að þeir reyndu að þvælast fyrir og tefja málið.

Ég vildi óska þess, ef þessi hv. þm. á eftir að eiga hér setu, að honum lærist að haga orðum sínum eitthvað nær veruleikanum en hann hefur nú gert.

Þá vil ég víkja örfáum orðum að hv. frsm. meiri hl., sem sagði fylgsmönnum þessa frv. hafa verið sýnd vansæmd með því að skrifa þeim slíkt bréf sem Framsfl. hefði gert Ég get skilið, að þessi 1. flm. frv. álti sæmd sína í veði um, að frv. nái fram að ganga, hvort sem það nú er til góðs eða ills fyrir þjóðina. En ég vil segja hv. þm. það, að Alþ. ber skylda til að hugsa meira um sæmd og gagn þjóðarinnar heldur en um sæmd Ásgeirs Ásgeirssonar, hv. þm. V.-Ísf. Og ef þessi hv. þm. og flm. og fylgjendur þessa frv.,

sem ætla að knýja það fram, halda, að sæmd þeirra og heiður þeirra í málinu sé það, sem mestu máli skiptir, þá fara þeir algerlega villir vegar, — eru þá meira að segja þeimnir út á þá hálu braut, að vafasamt er, þó að þeir bjargist á sína visu í sambandi við þetta mál með því að halda áfram út í kosningar og upplausn, hvort þeirra sæmd er og verður nokkru sinni borgið í nútíð eða framtíð.

Það, sem komið hefur fram í svörum hv. andstæðinga um það ófrávikjanlega skilyrði Framsfl. fyrir því, að samstarf geti orðið um þau úrlausnarefni, sem mest kalla að, að þetta mál verði lagt á hilluna, — að við gerum þetta af flokkslegum ástæðum, er algerlega rangt og út í bláinn. Ég er persónulega þeirrar skoðunar, að eins og nú er komið, séu það flokkslega séð mestir hagsmunir fyrir Framsfl., að mál þetta verði afgr. nú. Það er þegar séð af þeim kosningum, sem fram hafa farið, ekki síst í tvímenningskjördæmunum, að mestar líkur eru fyrir því, að afleiðingin af breyt. verður raunverulega engin breyt. milli flokka. Það er alveg víst — og það gerum við framsóknarmenn okkur ljóst —, að fylgismenn þessa máls, sem stefna fyrst og fremst að því og eru alráðnir í að rífa niður fylgi Framsfl., þeim mun aldrei detta í hug að byrja á þessu á nýjan leik á sama grundvelli. Það skilur hvert mannsbarn, sem séð hefur úrslit þessara síðustu kosninga. Þess vegna er alveg augljóst mál, að fyrir Framsfl. eru það hreinir og beinir flokkslegir hagsmunir, að málið sé afgr. eins og nú er stofnað til. Framsfl. mun tapa sáralitlu af þeim styrkleika, sem hann hafði áður, þegar gert verður upp eftir kosningarnar í haust, — það er fyrirsjáanlegt. En það eru aðrir flokkar, sem hafa tapað, og þeir mundu á engu meira græða flokkslega heldur en að hætt verði við málið og tekin upp vinnubrögð, sem hver einasti hugsandi maður með þjóðinni vonast eftir og krefst, að verði tekin upp. Og það er fullkomlega rangt hjá hv. þm. V.-Ísf., að það sé hægt að afgr. þetta mál og taka upp úrlausnarefnin, sem fyrir liggja og krefjast aðgerða, og vinna að þeim. Og það veit hv. þm., að þetta er alveg visvitandi rangt hjá honum, því að svo lengi er hann búinn að starfa í íslenskum stjórnámálum (hvort það er nú til happs eða óhapps, skal ég ekki um dæma), að hann veit það, að þegar fram undan eru á næsta leiti kosningar, er Alþ. í raun og veru næstu mánuðina á undan óstarfhæft til að taka úrlausnarefni, sem geta komið misjafnlega niður á einstaklingum. En það er eins og hver maður veit, að engar slíkar gagngerðar ráðstafanir geta komið að haldi, nema þær komi einhvers staðar illa við. Það munu allir kannast við, sem unnið hafa í sambandi við kosningar, hversu erfitt er að taka ákvarðanir slíkra erfiðra úrlausnarefna rétt fyrir kosningar, og þannig mun þetta vera hjá öllum lýðræðisþjóðum. Þá er ekki hægt að sameina kraftana. Enda er líka vitað að öðru leyti, að þótt þetta sé samb. hér á Alþ., þá er e. t. v. ekki endanlega búið að útkljá, hverjar afleiðingarnar verða. Það er búið að stofna til styrjaldar, en síðasta þætti hennar er ekki lokið fyrr en næstu kosningar hafa farið fram. Því að það að tala um „friðarkosningar“ eftir gerbreyttu

því skipulagi, sem kosningarnar fara fram eftir, er vitanlega hrein fjarstæða. Það er óhugsandi að hafa það í gegn með friði og spekt að þvinga í gegn svo róttæka rökun. Ef á að halda áfram til enda, þá getur styrjöldinni ekki orðið lokið fyrr en þetta er komið í kring. Og það, sem úrslitum veldur, liggur ekki hjá okkur í Alp., heldur í höndum kjósenda þeirra kjördæma, sem hefur verið veitt að með þessari breyt. Og það eru þau, sem gefa endanlegan úrskurð, hverjum veitist hinn flokkslegi sigur að lokum. Það gæti auðvitað orðið hreinn ósigur fyrir þjóðina, sem upp úr því öllu saman verður, sem ég er og sannfærður um, ef halda á áfram með þetta mál, eins og tímarnir eru nú.

Hér er því um tvær meginhugsanavillur að ræða hjá fylgjendum frv.: Að það sé Framsfl. einhverjir sérstakir flokksdagmunir að láta málið niður falla. Og í öðru lagi, að það sé hægt að taka upp samstarf, áður en þetta mál er endanlega útklæð. Þegar frestun á alþingiskosningum var síðast ákveðin, var það ekki eingöngu gert vegna ytra ástands, heldur líka hættunnar innan frá, að við megnuðum ekki að standa saman gegn hættunum utan frá, ef við lentum í illvígum deilum og flokkadráttum.

Hv. frsm. meiri hl. var að tala um mærgnefnd sérréttindi Framsfl. Þetta er nú svo löngu útskýrt mál, að það er frekar til gamans að við hafa slík orðatiltæki nú orðið. Ég held þessi hv. þm. viti, að ekki er um sérréttindi að ræða fyrir nokkurn flokk, því að í stjór. er öllum flokkum veittur sami réttur til að keppa um fylgi kjósenda. Það virðist vera farið að tala mikið um sérréttindi í þessu landi. Ætli það væri ekki nauðsynlegra á slíkum tímum, eins og ólgan er í okkar þjóðfélagi, að við reyndum að afnema sérréttindin í eignamálunum? (Ródd frá áheyrendum: Og svo eru það mjólkurmálin!) Já í mjólkurmálunum hefur verið reynt að gera þetta og orðið mikið ágengt. Ætli væri ekki rétt að afnema sérréttindin, eins og eitt félag hafði sérréttindi til að verja með mjólk áður og græddi milljónir króna? Ætli það væri ekki rétt, eins og þessi góði áheyrandi minnti á með því að skjóta fram í, að feta sig áfram á þeirri braut að afnema sérréttindin? Ég fyrir mitt leyti er alveg sannfærður um, að ef tekin verða sérréttindin af stærstu stríðsgróðamönnum, teknar mjög riflega milljónirnar af þeim, af því að þeim ber engin sérréttindi í raun og veru, þá mundi það vega mikið til að jafna aðstöðuna í þjóðfélaginu og lægja ólguna og æsinguna sem nú er. En bankastjórnar hafa ekki sýnt mikla viðleitni í því efni. En það er alveg víst, að sú misjafna aðstaða milli einstaklinga um eignir og afkomu gerir miklu meiri glundroða og óánægju heldur en hvernig kosningarétturinn er, ef allir standa jafnt að vígi í landinu að sækja þær kosningar. En allar bollaleggingarnar í þessu efni eru í sjálfu sér ekki til mikils, þegar talað er fyrir lokuðum eyrum. Því að það heyrir maður og sér af svörum flokka við málaleituninni um það að sameina átökin og á málsvörninni yfirleitt, að blindnin er nákvæmlega sú sama, og jafnvel meiri, en þegar byrjað var á þessu máli. Og það er mjög líklegt, að þessir menn og þessir flokk-

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

ar verði ekki sjáandi fyrr en styrjöldin innan lands er leidd til lykta. En mér kæmi þá ekkert kynlega fyrir, þótt þeir sæju þá ekki alveg til fulls þann pólitíska og flokkslega gróða, sem þeir ætluðu vera á borðinu fyrir framan sig, og að þar væri heldur ekki hátiðamatur, eins og einn hæstv. ráðh. bjóst við, að væri verið að mættið fyrir hann og flokk hans.

Ég mun nú hafa nægilega bent á þær blekkingar, sem hafðar eru í frammi um þetta mál, hversu menn reyna að loka hæði sínum eigin augum og augum þjóðarinnar fyrir þeim verkefnum, sem hún á við að glíma nú. Það er nákvæmlega sama upplausnin og ábyrgðarleysið, sem stjórnmálamenn þessara flokka reka hér innan veggja Alp., eins og þeir eru að álása öðrum í byggðum og bæjum landsins og segja, að þeir kunni ekki fótum sínum forráð.

Frsm. meiri hl. (Ásgeir Ásgeirsson): Hv. síðasti ræðumaður fór að bera saman sæmd mína og annarra fylgismanna frv. annars vegar og sæmd þjóðarinnar hins vegar. Í viðbót við þann tvöfalda atkvæðisrétt, sem hann áskilur sínum flokksmönnum, þykist hann hafa einkarétt á þjóðinni og öllu, sem henni við kemur. Það er rétt, að okkar sæmd, sem fylgjum þessu frv., er undir því komin, að við fylgjum þessu máli áfram. Þjóðin er búin að kveða upp sinn úrskurð. Og það væri að reiða aftan að þjóðinni, ef við brygðumst í þessu máli, sem við höfum forustu um.

Annars veit ég yfirleitt ekki, hvað þessi hv. þm. kallar þjóð. Hann er alltaf með hana á vörnum, og þó getur hann aldrei vitnað í, að það séu meira en 16 þúsund atkv. á bak við þá, sem cru á móti þessu máli, en það eru meira en 40 þús. atkv. með málinu. En svo kemst þessi hv. þm. stundum að þeirri niðurstöðu, að langbezt yrði fyrir Framsfl., ef þessu máli verður haldið áfram. Mér skilst hann telja, að Framsfl. mundi græða á því. Og þá vil ég leyfa mér að bæta þessum 16 þúsund atkvæðum við þessi 40 þús. og tala um þetta sem mál þjóðarinnar. Að vísu voru það ákaflega hápin rök, sem hann færði fyrir því, að framsóknarmenn hefðu flokkslegt gagn af þessu frv., — hápin frá hans sjónarmiði, en ekki öðru sjónarmiði. Hann heldur því sem sé fram, að ef nú er hætt við þessa breyt., þá verði síðar gerð önnur breyt., sem verði miklu erfiðari fyrir flokksdagsmuni framsóknarmanna. Og ég gæti trúað því, að ef hlaupið yrði frá þessu máli nú, að þær till., sem síðar kæmu um að jafna rétt þegnanna á þessu sviði, mundu ganga meir inn á að taka sérréttindin að fullu í burt. Og ef það er bezt fyrir Framsfl., að málið gangi fram nú, þá skil ég ekki allt þetta pex á móti málinu.

Það er rétt, að ég hef starfað hér um tíma á þingi. Út frá því ætlaði hv. þm. mér að skilja, að þing sé óstarfhæft fyrir kosningar. En þessi sami framsóknarmaður var ekki hræddur við kosningar í vor sem leið og var einn af þeim, sem tóku þátt í því í febr. að samþ. að gangast fyrir því að hætta við kosningafrestunina. En nú eiga kosningar allt í einu að vera orðinn þessi skelfilegi voði. Þegar ástandið er alvarlegt, eins

og nú er, þá geri ég sömu kröfu til framsóknarmanna eins og annarra, að þeir hegði sér við kosningarnar rétt eins og þeir ætla síðar að gera í þinginu sjálfu. En í tali hv. þm. hlýtur að liggja nokkur grunur um, að erfitt muni verða fyrir suma menn að haga sér sómasamlega við kosningarnar.

Hv. þm. talaði sífellt um flokkshagsmuni og flokksniðurstöðu. En ef við lítum á það, að þeir flokkar, sem ekki eru vanir að starfa saman, standa að þessu máli, þá hlýtur í því máli að vera eitthvað, sem nær út yfir sérhagsmuni flokkanna. Og þegar einn flokkur berst á móti einhverju sérstöku máli, þá sýnir það, að hann muni hafa einhverja sérhagsmuni gegn þeim þremur flokkum, sem fara út fyrir sín flokks-takmörk, af því að þeir halda á máli, sem rétturinn stendur á bak við.

Hv. þm. var að tæpa á kosningafrestun og öðru slíku. En ég hélt, að flestir þm., sem stóðu að þessari einu kosningafrestun, sem hér hefur orðið, hafi fengið nóg af slíku. Árið næsta á eftir er ekki til fyrirmyndar. Það, sem þá gerðist, á mestan þátt í þeirri upplausn, sem við getum kennt innlendum öflum. Það var strax eftir að kosningafrestunin var ákveðin í fyrra, sem sá tónn kom upp, að nú væri hægt að lækna öll mein með því að stöðva launahækkun. Og þessi byrjun óx, þangað til hámarkið varð með kaupbindingardóminum við síðustu áramót. Eftir að hafa þannig lagt höfuðáherzluna á kaupbindingu launamannanna, koma framsóknarmenn og bjóða upp á að sameinast um að taka milljónirnar af milljónamæringunum. Mér skilst, að þeir hugsi sér nýja verzlun við aðra flokka, hann vilji fara ofan í vasa milljónamæringanna með þeim, ef hann fái að halda valdaaðstöðu sinni. (SvbH: Vill hv. þm. ekkert gera fyrir ekki neitt?) Ég var að tala um skilyrðin fyrir að taka milljónirnar af öðrum. Fyrst er talað um, að ef Framsfl. skipti sér af almennum vandamálum, þá verði að fella niður kjördæmafrv. Nú er nefndur þessi möguleiki, að taka eignir af mönnum, sjúga þær meira upp, a. m. k. ef þessi framsóknarmaður fær að halda sínum sérréttindum. En veit hann ekki, að með jöfnun í pólitískum völdum fer venjulega og hér um bil alltaf líka jöfnun í fjárhagslegum efnum. Það er því ekki hægt að koma hér og bjóða upp á meiri peninga handa þeim, sem verr eru settir, og láta aðra um leið halda sinni sérstöðu um sjálf völdin. Það þarf ekki að tala um þetta frv. sem neinn hátiðamat, en það er enginn vafi, að með samþykkt þess verður réttur þegnanna jafnari en áður, en það er í því fulla trausti, að þetta mál er fram borið og fram flutt, þar til yfir lýkur, hvað sem í boði er um að taka fé af milljónamönnum eða um þátttöku í almennum málum á þessum hættulegu tímum.

Áki Jakobsson: Það var viðbúið, að svarað yrði með þessum gömlu rökum um, að við sósíalistar værum umboðsmenn Rússa. Það er nú orðið svo úthpvaelt mál, og hefur ekkert nýtt komið þar fram, að ekki þarf að eyða orðum til að svara því, þó að hv. þm. V.-Sk. hafi nú enn komið með það fram. Það er búið að nota fleiri dálka í blöðum allra flokka til að breiða þetta út allt síð-

en 1937, en dæmi eru til um nokkurt annað mál, en árangurinn hefur sýnt sig að vera minni en enginn. Þjóðin vill ekki hlusta á svona kjaftæði. Þetta slúður er fundið upp til að komast hjá að svara gagnrýni okkar á þær misfellar, sem verið hafa á stjórnarfarinu, og er sama um það að segja hjá hv. þm. V.-Sk., að hann vill ekki fara inn á það mál, sem ég ræddi hér, líklega fyrir það, að ég hef ekki átt hér eins langa setu og hann, heldur fór að tala um Rússland, að ég væri Rússasinni o. s. frv. Ég vil aðeins í þessu sambandi benda á, að frá flokki þessa hv. þm. sitja hér á þingi 20 menn, en frá þeim, sem hann telur dansa eftir pípu Rússa, 6 menn, sem hafa hver um sig helmingi fleiri kjósendur bak við sig en þm. úr flokki hans. Við höfum því fyllilega sama rétt til að tala í nafni þjóðarinnar, og hún hefur sýnt við síðustu kosningar, að hún telur þessa menn fulltrúa sína.

Það var auðheyr á ræðu hv. þm., að rökin voru honum erfið, t. d. þegar hann var að halda fram, að ekki hefði komið í ljós við kosningarnar vilji kjósendanna í kjördæmamálinu. Hvernig er hægt að skýra þetta? Kjördæmamálið var aðalumræðuefni framsóknarmanna á hverjum fundi, og ég veit, að þeir hafa unnið nokkuð frá öðrum flokkum einmitt á því máli. Ég veit, að sú lækkun, sem varð á fylgi Sjálfstfl. í dreifbýlinu, varð fyrir það, að slegið var á allra lægstu strengi þessara kjósenda og talað um, að þeir ættu að hafa tvö- og jafnvel fimmfaldan rétt á við kjósendur í Reykjavík, eins og sum kjördæmin hafa. Það þarf þroskaða Íslendinga til að standast slíkan áróður og láta það ekki snerta sig, þegar honum er beitt með öllum þeim sniðugheitum, sem þessi Framsfl. á til. Og þegar svona mikill hluti kjósenda, 40 þús. af 56 þús., lýsir yfir því, að hann sé með þessari breyt., þá getur ekki verið neinn vafi, hver vilji þjóðarinnar er. Það er vissulega að ganga á móti skýlausum vilja þjóðarinnar, ef þetta mál væri lagt á hilluna, þrátt fyrir þessi kosningaúrslit. Við það mundi skapast hið mesta óngþveiti. Það yrði slík almenn reiði hjá öllum bæjarbúum, sérstaklega í Reykjavík, ef farið væri eftir till. framsóknarmanna.

Afstaða framsóknarmanna til mála mótast alltaf af persónulegum hagsmunum forustumannanna, eða þrengstu flokkshagsmunum. Og það er eðlilegt, því að Framsfl. er byggður upp með bitlingapólitík. Hvað yrði úr Framsfl., ef hann missti yfirráðin yfir gjaldeyrinum, yfir bílunum, yfir embættaveitingunum? Hvað yrði úr Framsfl. eftir það? Foringjar flokksins vita það. Þá ætti flokkurinn enga framtíð. Hann verður að halda áfram að vera í stjórnaraðstöðu, svo að hann geti aflað sér fylgis með því að miðla hvers konar hlunnindum til hægri og vinstri. Þess vegna neytir hann allra bragða og meira að segja leggst svo lágt að skrifa þetta bréf til hinna flokkanna. Hann sér fram á, að hann getur ekki lifað í stjórnarandstöðu. Þrátt fyrir öll hreystiyrðin í útvarp fyrir síðustu kosningar og á Alp. fyrir síðustu þingslit leggst hann nú svo lágt að vilja skrifa til stjórnarsamvinnu við Sjálfstfl. eða Alpfl. eða einhverja. Hann veit, hvað við liggur fyrir hann, og þess vegna gengur hann svo langt,

að hann hikar ekki við að setja sjálfstæði landsins í voða, ef hann gæti látið valdadröma sína ræstast með því móti. Ég tel, að hv. þm. V.-Sk. hafi vel málstaðir þessa flokks.

Ég sé ekki ástæðu til að elta ólar við það aukast, sem hann hefur hafið til mín og flokksmanna minna. Ég vil þó víkja nokkrum orðum að ræðu hans. Hann sagði, að núv. stj. hefði ekkert gert til að taka stríðsgróðann úr umferð, og það er satt. En ég vil benda á, að Framsfl. fór ekki úr ríkisstj. vegna þess, að hann vildi taka stríðsgróðann úr umferð. Það var kjördæmamálið, sem var eina ástæðan fyrir því, að hann sleit stjórnarsamvinnunni við Sjálfstfl. Þeir voru sammála Sjálfstfl. um öll mál nema kjördæmamálið, og þess vegna slitnaði samvinnan. Og þrátt fyrir öll hreystirðin um, að þeir væru ábyrgur flokkur, sem vildi ekki hlaupa frá ábyrgðinni á stund hættunnar, þá hlupu þeir frá öllu til að hindra þessa sjálfsögðu lagfæringu á kjördæmaskipuninni. Það er rétt, að við sósíalistar vorum ekki daprir yfir, að þessi þjóðstjórn fór. Sú stj. var á hraðri leið til glötunar með þjóðina. Hún tók ekkert tillit til hagsmuna launastéttanna, ekkert tillit til hagsmuna almennings, heldur gætti hagsmuna gróðamanna og gaf þeim lausan tauminn til að steypa þjóðinni út í vandræði. Það var því til góðs, að sú stj. fór. Það þarf að skapa samtök, sem meira tillit taka til þjóðarhagsmuna en sú stj.

Ég vil svo enn þá einu sinni skora á alla þm. að láta hvergi bilbug á sér finna. Það er beinlínis lífsspursmál fyrir okkar þjóð, að þessu máli verði fylgt fast eftir og afgr. svo fljótt sem mögulegt er.

Frsn. minni hl. (Sveinbjörn Högnason): Það er gott að heyra, að hv. síðasti ræðumaður hefur þó eitthvað svoltið áttað sig á, á hvaða leið hann var, og reyndi að haga orðum sínum ofurlítið skynsamlegar.

Ég vil benda honum á, fyrst hann hefur getið tilefni til þess, að þegar hann segir, að það sé búið margsinis að staglast á, að kommúnistar séu umboðsmenn Rússa, þá veit ég ekki til, að þeir hafi neitt skammast sín fyrir það, heldur viðurkennt, að svo væri. Hann segir, að árangurinn hafi orðið sá, að kommúnistar hafi síðan 1937 svöfaldað atkvæðamagn sitt. En það sýnir einmitt bezt þá upplausn, sem er í þjóðfélaginu. Hinn hraðfara vöxtur þessa upplausnarflokks sýnir gleggst, hvar við erum komnir. Ég vil benda á, hvernig hefur farið í löndunum kringum okkur, þar sem þessi flokkur hefur náð fót-festu. Hvernig var það í Þýskalandi, áður en byltingin varð þar? Þar voru kommúnistar einn sterkasti stjórnmálaflokkurinn. Það er enginn vafi, að þær starfsaðferðir, sem þeir notuðu, áttu mikinn þátt í þeirri byltingu, sem þar varð. Hvernig var það í Frakklandi? Ég man ekki betur en kommúnistar væru sterkur flokkur þar. Svona hefur þetta farið í öllum þeim löndum, þar sem kommúnistar hafa haft sterk samtök, en aftur eru það sterkustu þjóðirnar, þar sem tók þeirra hafa verið minnst. Þetta er líka ákaflega skiljanlegur hlutur, vegna þess að þeir játa, að þeir vilji leysa upp það þjóðskipulag, sem við lifum

undir, vilji ekki káka við að laga það, heldur taka alla stjórnarhætti eftir rússneskri fyrirmynd, sem er alþjóðahreyfing, eins og kunnugt er, og stjórnað austan frá Moskva. Þetta veit hver hugsandi maður, og þess vegna er það síður en svo sönnun þess, að hér sé allt í lagi, heldur er það þvert á móti skýrasta sönnun þess, að hér er upplausn innan lands.

Þá segir hann, að þjóðin sé búin að greiða atkv. um þetta mál. Ég ætla að fullyrða, að ef látin hefði verið fara fram þjóðaratkvæðagreiðsla um þetta mál og ekkert annað, og það hefði engin áhrif haft á styrkleika flokkanna eða á áhrif þeirra á Alp., þá hefði vissulega útkoman orðið allt önnur, því að það vita allir, að það var margt annað, sem hafði áhrif á alþingiskosningarnar, en fjölda mörgum mönnum í hinum flokkunum var mjög illa við kjördæmabreyt, þó að þeir vildu ekki yfirgefa sinn flokk. Það má því fullyrða, að ef þjóðaratkvgr. hefði verið látin fram fara um þetta mál eitt, án þess að það hefði nokkur áhrif á styrkleika flokkanna eða nokkurt annað mál hefði blandast þar inn í, þá hefði útkoman orðið allt önnur en raun varð á um síðustu kosningar.

Þá talaði hann um, hvað mundi verða um Framsfl., ef hann lenti lengi í stjórnarandstöðu. Framsfl. hefur verið í stjórnarandstöðu. Og hvernig fór? Hann óx ákaflega ört, miklu örur en kommúnistum hefur tekizt. Það er vitað mál, að ef menn hafa þá aðstöðu að hafa bæði góð málefni, eins og Framsfl., og hafa líka þá aðstöðu að geta ásakað aðra, þá er ekkert, sem stentz gegn því í þjóðfélaginu. Það er eðlilegt, að kommúnistar hafi allt fram til þessa verið í stjórnarandstöðu, af því að þeir hafa ekki haft góðan málstað um leið. En ef þeir hefðu haft góðan málstað, eins og Framsfl., og hefðu starfað á þjóðlegum grundvelli, um leið og þeir voru í stjórnarandstöðu, og gátu deilt á aðra fyrir það, sem miður fór, þá er ekki hægt að hugsa sér betri flokkslega aðstöðu. Við framsóknarmenn erum því ekki hræddir frá flokkslegu sjónarmiði við stjórnarandstöðu, enda höfum við séð, hvernig farið hefur fyrir Sjálfstfl. Hann var búinn að halda vel saman, meðan hann var í stjórnarandstöðu, en síðan hann kom í stj., hefur hann ekki haft manndóm eða vit á að stjórna svo, að þjóðinni hafi líkað. Hann hefur því misst fylgi, svo að ef þessu fer fram eins og nú um hrið, má búast við, að hann leysist upp innan stundar. (SK: Ætli það verði ekki Framsfl., sem fyrst leysist upp?) Það var gott, að þessi hv. þm. greip fram í og minnti á sig; hann er einmitt eitt ljósasta dæmið um upplausnina í þessum flokki, því að hann hótaði að sprengja flokkinn, ef hann fengi ekki að vera í framboði í Reykjavík í vor. Mér þótti vænt um, að hann minnti á sig, því að hann er ljósasta dæmið um veikleika flokksins. En það eru fleiri Sigurðar Kristjánssynir í Sjálfstfl., sem eru óþægir ljáir í þúfu fyrir þá, sem eiga að fara með stj. í flokknum, þegar hann ber ábyrgð.

Þá er það ekki rétt, sem hv. 4. landsk. hélt fram, að kjördæmamálið hafi verið það eina, sem ágreiningnum olli. Þetta hlýtur að stafa af því, að honum sé ekki kunnugt, hvað gerzt hefur

á þingi. Það, sem helzt olli ágreiningnum í haust, voru dýrtíðarmálin, og Sjálfstfl. vildi ekki standa við gefin loforð um að stöðva öngþveitið. Hefðu þá verið sett skynsamleg dýrtíðarl., væru þau enn í gildi, og ekki væri komið í það öngþveiti, sem við erum nú í. Kjördæmamálið var upphaflega ekki nema fluga, sem var egnt fyrir Sjálfstfl. til þess að fá hann til að ganga úr stjórnarsamvinnunni og var til þess gerð að brjóta niður þær ráðstafanir, sem Sjálfstfl. gekk inn á að gera í dýrtíðarmálunum, sem var síðasta tilraunin, sem var hægt að fá gerða.

Hv. þm. V.-Ísf. segir, að það sé beinn flokkslegur hagnaður fyrir Framsfl. að fá þetta afgr. nú, því að annars mundu síðar koma till., sem gengju lengra. Þetta sýnir, að þeim er ljóst, að þessar till. ætla ekki að bera þann árangur, sem til var ætlazt, þegar frv. var flutt, og þeir sjá, að það er hreinn misskilningur, sem þeir hafa haldið fram. Það ætla hvorki að bera þann persónulega eða flokkslega árangur, sem þeir ætluðust til, og það ætla ekki heldur að koma á jöfnuði í þjóðfélaginu, eins og þeir kölluðu það. Þess vegna segir hv. þm. V.-Ísf., 1. flm. frv., að þeim mundi ekki detta í hug nú að bera fram till. svipaðar þeim, sem hér er um að ræða, ef þær væru nú látnar niður falla.

Þá taldi hann, að ég væri hræddur við að fara út í kosningar. Ég hef aldrei verið hræddur við kosningar persónulega. En hver þjóð, ekki síst við Íslendingar, eins og ástatt er hjá okkur nú, ætti að geta séð, að það er ekki ráðlegt nú að ráðast út í kosningar, ekki einu sinni frá persónulegu eða flokkslegu sjónarmiði, og ég er viss um, að þeir flokkar, sem að slíkum vinnubrögðum standa, hljóta að tapa á fleiri og fleiri kjördæmum, því að fólkið sér fyrr eða síðar, hvert stefnir og tekur í taumana til að hindra slík vinnubrögð.

Hann segir, að það eitt sýni, að málið standi fyrir utan flokkahagsmuni, að þrír flokkar standi saman um það. Ég hef ekki heyrt þessa röksemd fyrr í þinginu. Ég hafði hugsað mér, að það gæti vel verið, að tveir eða þrír flokkar gætu haft sameiginlega hagsmuni, og það er ekkert réttlátara, þó að það séu flokkasamsteypur, sem að því standa. Það er oft og einatt ranglátast, þegar þeir koma sér saman um hlutina, en getur verið miklu réttlátara, ef einn flokkur markar línuna. Það er vitað, að af þeim, sem að þessu máli standa, eru engir ánægðir með það nema kannske sjálfstæðismenn, jafnvel þeir, sem báru málið fram, telja, að það nái ekki nema litlu broti af því, sem þeir vildu. Ég tala nú ekki um kommúnista. Þannig er það með þessa flokka. Þeir eru ekki sammála um neina sameiginlega línu nema þar, sem þeir telja sig hafa einhverja flokkshagsmuni. Það er það eina, sem liggur til grundvallar, og fyrir það eitt er þeirra samkomulag.

Hv. frsm. meiri hl., sem jafnframt er aðalflm. frv., kvað árið eftir kosningafrestunina hafa verið það versta, sem yfir þjóðina hefur komið. Hver skyldi eiga sök á því? Það er þó ekki í sambandi við þetta mál og þennan mann? Ég hef satt að segja aldrei heyrt harðari dóm um þetta mál og framferðið í kringum það hjá nein-

um manni en hv. flm. og frsm. meiri hl. um sitt eigið afkvæmi. En ég er honum sammála. Ég er viss um, að talið verður, að aldrei í sögu landsins hafi verið vakið upp meira óhappamál og aldrei í Alp. starfað meiri óhappamenn en þeir, sem hafa komið þessu máli af stað og vinnubrögðum í sambandi við það, og þar af leiðandi muni, af þeim árum, sem liðin eru síðan Alp. var endurreist, þetta vera talið eitthvert versta og háskasamlegasta í íslenskum stjórnmálum. En þá held ég, að niðurstaðan sé orðin nægilega skýr, þegar flm., sem einnig er frsm. meiri hl., er mór sammála um afleiðingarnar og uppskeruna af þessu frv., sem nú á að halda áfram dansinum í kringum og sleppa öllu öðru.

Sigfús Sigurhjartarson: Herra forseti! Mér þykir rétt og skylt að þakka hv. þm. V.-Sk. þá kennslustund, sem hann veitti mér og öðrum nýliðum á þingi í þinglegri hegðun, og það því fremur sem kennsla hans var einkum miðuð við minn flokk.

Mér þykir einnig rétt og skylt að fara nokkrum orðum um tal þessa hv. þm. um afstöðu flokks míns til erlendra ríkja, en áður en ég hef þakkargerð mína til þessa virðulega þm., verð ég að fara nokkrum orðum um málið sjálft.

Það mál, sem hér liggur fyrir, var rætt ýtarlega á síðasta þingi og niðurstöður þess lagðar fyrir þjóðina sem heild, með þeim árangri, að nær 75% kjósenda tjáðu því fylgi sitt við kosningarnar. Málið er því afgreitt. Þingið á aðeins eftir að leggja formlega hönd á það, og ef það lætur það dragast úr hömlu, hefur það svikið þjóðina. Þetta eru svo augljósar staðreyndir, að það sætir furðu, að um það skuli vera deilt. En hv. þm. V.-Sk. vill blanda óskyldum málum hér inn í, málum, sem þingið á vissulega að ræða og vissulega að leysa. Hætta vofir yfir þjóðinni af sívaxandi verðbólgu, sem leiðir til vinnudeilna og vinnustöðvunar. Það hefur verið bent á, m. a. af hv. þm. V.-Sk., að afleiðingin geti orðið hlutur erlends valds. Þetta er því miður alvarleg staðreynd, og ég undirstrika það, að það er skylda allra þm. að ihuga það mál af gaungæfni og hafa samstarf um að reyna að forða þeirri vá, sem er fyrir dyrum. En bæði málin ber að leysa, kjördæmamálið og verðlags- og kaupgjaldsmálið. Talsmenn Framsfl. koma fram fyrir þingheim og segja: Síðari vandann viljum við leysa, ef þingið svíkt um að leysa hinn fyrri.

Það er e. t. v. illa séð hér í hv. d. að nefna hlutina afdráttarlaust sínum réttu nöfnum. En rétta nafnið á framkomu Framsfl. er: loddarskapur. Til þess að finna þessum orðum stað, verð ég að rifja upp afstöðu flokksins til þessara mála. Það er í fyrsta lagi augljóst, að undirrót vandamála okkar er hin mikla verðbólga í landinu. En hver er orsök hennar? Safnazt hefur geysimikið fé jafnhliða því sem takmarkast tækiferin til að fullnægja kaupgetu og kauplöngun stríðsgróðamanna. Eftirspurnin eftir vörum er takmarkalaus, en takmarkað það, sem hægt er að kaupa. Launastéttirnar hafa ævinlega búið við skarðan hlut, en gera nú nokkrar kröfur, þegar stríðsgróðinn flæðir yfir landið. Þeim kröfum

bar að mæta með sanngirni eftir frjálsum samningaleiðum, en taka fyrir stríðsgróðamyndun hjá einstökum mönnum. Þetta var eina leiðin til stöðvunar verðbólgunni. En Framsfl. þóknaðist ekki að fara þessa viturlegu leið. Launastéttunum mætti hann með hinum svörtustu þrælalögum, sem landslýður hefur átt við að búa. Ég á hér auðvitað við gengislögin alkennum. Af þessu hlaut að leiða eins konar upplausn á sviði kaupgjaldsmálanna. Það þurfti að hrinda þeim þrælalögum, sem Framsfl. og Sjálfstfl. báru ábyrgð á, og mér er nær að halda, að Framsfl. beri þar bróðurpartinn af ábyrgðinni. Flokkur, sem á þessa for sögu, kemur nú fram fyrir þingheim og segir: „Herrar mínir, nú er allt að fara í öngþveiti, við verðum að taka höndum saman og reyna að koma í veg fyrir verri voða. Ég skal vera með, ef það mál verður stöðvað, sem þjóðin hefur krafizt lausnar á.“ Slík framkomma er ekki samboðin ábyrgum stjórnmalaflokki.

Það hefur verið talað um það af andstæðingum kjördæmamálsins, að það væri aðallega til framdráttar einum stjórnmalaflokki, Sjálfstfl. Þetta er vitleysa. Kjördæmamálið felur í sér að gera jafnan rétt kjósenda í landinu, hvers flokks sem þeir eru. Sporið er að visu ekki stigið nógu rækilega, ekki fundið ráð til fullkomins jafnréttis. Ef t. d. Framsfl. aflar sér kjósendafylgis, sem gefur honum aðstöðu til sterks meiri hl. á þingi, þá á hann að hafa meiri hl., en flokkur, sem hefur fjórða hluta af kjósendum á bak við sig, á ekki að vera sterkasti flokkurinn í þinginu, hvað sem hann heitir. Þetta er einfalt mál og auðskilið.

Ég vil þakka kennslu hv. þm. V.-Sk. til okkar þm. Sósfl. Meginhlutinn af því, sem ég hef heyrt til þessa hv. þm., hefur verið mér lifandi kennsla í því, hvernig þm. á ekki að haga sér.

Hv. þm. V.-Sk. hefur í undanförunum ræðum verið að kenna okkur nýliðunum, og þá sérstaklega okkur þm. Sósfl., hvernig við eigum að haga okkur. Hann er sífellt að tala um línuna frá Moskvu, sem við dönum eftir, að hans sögn, og gengur jafnvel svo langt að segja, að okkar föðurland sé ekki Ísland, heldur allt annað. Allt slíkt tal er auðvitað blekking. Okkar flokkur er ekki í neinu erlendu flokkasambandi né tekur heldur á móti neinum fyrirskipunum frá erlendu valdi, — hann fer aðeins eftir vilja kjósenda sinna hér á landi. Ef til vill hefur þetta Rússlandstal varpað einhverjum dýrðarljóma á hv. þm. V.-Sk. og flokk hans áður fyrr, en þeir tímar eru liðnir, og þess vegna mun heppilegast fyrir hann að stinga þessu úrelta vopni niður í jörðina og láta það ryðga þar. — Ég mun ekki lengja mál mitt meira, því að þessu máli þarf að hraða hið mesta, en ég vil undirstrika það, að Alp. ber nú að gera tvennt. Í fyrsta lagi að afgreiða kjördæmamálið og í öðru lagi að afstýra voða í sambandi við verðbólgu og afstýra iðlutun erlends valds hér. Þetta á að samrýmast og getur það vel, enda þótt það sé ekki skoðun framsóknarmanna, sem stíja á þingi til þess að blekkja og svikja. Við þurfum ekki að skammast okkar fyrir okkar málstað, þegar við göngum til kosninga, en hv. þm. V.-Sk. ætti að endurskoða sína afstöðu, því að það mun honum fyrir beztu.

Ég vil svo að lokum segja hv. þm. V.-Sk. það, að stundum er það nýi tíminn, sem getur kennt þeim eldri og leitt þá af refilstigum, og í hvert skipti, sem þessi hv. þm. gefur mér tíma í hegðun, mun ég gefa honum tíu tíma í því, hvernig honum og hans flokki beri að hegða sér, því að þess gerist full þörf.

Skúli Guðmundsson: Það er auðsætt af nálmeiri hl. stjkskrn. og ræðum, sem fylgismenn stjkskrbreyt. hafa flutt hér í d. í dag, að stjórnarflokkarnir þrir ætla að halda áfram á þeirri glötunarbraut, sem þeir hurfu inn á á síðasta þingi. Þeir ætla sér að knýja fram þessa breyt., enda þótt þeir sjálfir, a. m. k. sumir þeirra, játi að visu, að hún sé aðeins til bráðabirgða, en engin framtíðarlausn á kjördæmaskipunarmálinu. Við framsóknarmenn höfum á síðasta þingi og nú varað við slíku flani á þessum hættulegu tímum. En þó að við höfum beitt okkur móti þessari breyt. á stjskr. og teljum, að með henni sé stefnt á óheillabraut, þá er ekki þar með sagt, að við séum ánægðir með það kosningafyrirkomulag, sem nú er. Ég tel, að það kosningafyrirkomulag, sem upp var tekið 1933, þ. e. upphótarstæfayrirkomulagið, hafi á margan hátt reynzt illa og frá því beri að hverfa svo fljótt sem þannig ástæður skapast í landinu, að verjandi sé að stofna til aukakosninga í sambandi við breyt. á stjórnarskrá landsins.

Ég vil láta koma fram við þessa umr. þá skoðun mína, að okkar þjóð muni bezt henta, að öllu landinu verði skipt í einmenningskjördæmi og jafnframt verði í lög tekið, að frambjóðandi skuli vera búsettur í kjördæminu. Tvímenningskjördæmunum, sem nú eru, ætti að skipta, og Reykjavík einnig. Þm. gæti þá fækkað nokkuð frá því, sem nú er, en þjóðin fengi starfhæfara þing. Það er þetta skipulag, sem gilt hefur í þeim löndum heims, þar sem þingræði og lýðræði er einhvers megnugt nú á tímum.

Hin leiðin, sem stjórnarflokkarnir þrir nú berjast fyrir, eru auknar hlutfallskosningar, en það eru þær, flokkafjöldinn og glundroðinn, sem af því fyrirkomulagi hefur leitt, sem fyrst og fremst hefur valdið hrúni þingræðisins í mörgum löndum og rutt einræðinu braut. Með auknum hlutfallskosningum er stefnt frá raunverulegu lýðræði til flokksræðis. Með þeim eru allir, sem vilja nota kosningarrétt sinn, dregnir í einhvern flokksdilkinn, nauðugir viljugir. Persónulegt mat kjósenda á frambjóðendum og persónulegt traust á þeim kemur traúðlega til greina.

Spá mín er sú, að því aðeins eigi þingræði okkar framtíð, að einmenningskjördæmaskipulagið verði upp tekið.

Ég veit, að það hefur enga þýðingu að bera fram brtt. nú, því að meiri hl. þm. er svo sjónþapur í þessu máli, að allar skynsamlegar fortilur eru árangurslausar. Því verður ekki forðað, að hann haldi áfram á feigðarbrautinni.

Frsm. minni hl. (Sveinbjörn Högnason): Ég get ekki látið hjá liða að þakka hv. 1. landsk. fyrir þá yfirlýsingu, sem hann gaf í síðustu ræðu sinni, er hann sagðist hafa litla trú á starfsaðferðum Framsfl. Ég get ekki kosið mér betri

sönnun fyrir því, að flokkurinn sé á réttri braut, en þessa yfirlýsingu frá einum mesta einræðis-flokki, sem uppi er í heiminum. Allir, sem fylgjast með, vita, að starfsaðferðir kommúnista og nazista eru mjög líkar, og engan langar til að fá hól frá þeim flokkum. Þegar svona yfirlýsing kemur frá kommúnistum, þá telja þeir auðvitað Framsfl. Þránd í Götu sinna fyrirætlanu, en þeirra ólýðræðislegu reglur og öfgastefnur er mönnum vel kunnugt um. Enda mun Framsfl. líka sporna við áhrifum slíkra manna í þjóðfélaginu. Þá reyndi þessi hv. þm. að mótmæla því, að stefna þeirra mótaðist af aðgerðum Rússlands, en því er ekki hægt að mótmæla, þar sem nægar sannanir eru fyrir hendi. — Þegar Ísland var hernumið, þá voru Rússar bandamenn nazista, enda voru kommúnistar hér þá mjög andvígir Bretum, sem hertóku landið, og sýndu þeim jafnvel fullan fjandskap. Þá töldu þeir alla vinnu fyrir setuliðið ganga landráðum næst. (SigfS: Hvar stóð það?) Það stóð í Þjóðviljanum, sem er víða til enn þá, enda þótt hann sé flestum hvímeiður. Hvað skeður svo, þegar þessir vinir, Stalin og Hitler, verða óvinir? Jú, þá skeður það, að kommúnistablöðin leggja blessun sína yfir setuliðsvinnuna og segja jafnvel, að hún eigi að ganga fyrir annarri vinnu. Nú spyrja menn, af hverju þessi afstaða hafi breytzt svona. Hagsmunir okkar Íslendinga eru þeir sömu og þegar setuliðið settist hér á fyrst, — eða er ekki svo? Vissulega hafa þeir ekki breytzt. Hvað er það þá? Því er auðsvarað, — viðhorf kommúnista breyttist vegna þess, að breyting varð á afstöðu Rússa til stríðsins. Þeir, sem hugsa út frá íslenzku stjórnmálamiðri, hljóta að hafa sama viðhorf til stríðsins og fyrst. — Svo segjast þessir menn berjast fyrir þjóðarhagsmunum og eru að tala um refilstigu annarra.

Viðvíkjandi því, sem hv. 1. landsk. sagði, að nýi tíminn gæti betur kennt hinum gamla, þá er það oft svo, en ég vil segja það, að þegar fulltrúar nýja tímans koma frá kommúnistum eða nazistum, þá mega menn vera á varðbergi.

Sigfús Sigurhjartarson: Ég skal vera stutturður, en vil aðeins svara nokkrum orðum þessari virðulegu ræðu hv. þm. V.-Sk. — Áður en ég byrja á því, þá get ég samt ekki stillt mig um, þegar ég sé hv. þm. Str. bregða fyrir, að segja, hvað hann minnir mig ávallt á einn frægan stjórnmálamann álfunnar bæði í orðum og gerðum. Rétt fyrir kosningarnar talaði hann mikið um, að auðvaldsskipulagið væri dauðadæmt, en hafði skömmu áður komið fram með þrælalög gegn verkálýðnum, og nú talar hann og flokksmenn hans þannig, að ræður þeirra gætu vel verið klipptar út úr ítölskum og þýzkum fasista- og nazistablöðum, rétt áður en þeir flokkar tóku völdin á Ítalíu og Þýzkalandi. Þessi stjórnmálamaður, sem hv. þm. Str. minnir mig á, er Mússólíni, þegar hann var að berjast til valda á Ítalíu. Þá lék Mússólíni það hlutverk, réttara sagt þau hlutverk, að ýmist gekk hann yfir í hóp verkamannanna eða til hinna stærri iðjuhölda og þeirra málstaðar. — Þennan sama leik eru framsóknarmenn að leika nú. — Þótt ég segi þetta, er ég þess samt fullvís, að innan Framsfl., bæði

utan þings og innan, eru menn, sem eru andvígir þessum leik.

Hv. þm. V.-Sk. hyggst að sanna, að við lútum yfirráðum erlends valds. Rök hans eru þau, að fyrst hafi Þjóðviljinn tekið hinum erlenda her illa, sem leiddi svo til þess, eða svo hefur þessi hv. þm. sjálfsagt hugsað, að þeir okkar blaðamanna, þar á meðal ég, hafi verið fluttir út sem fangar. Svo liða tímar, og þá á okkar viðhorf allt að hafa breytzt svo, að við nú blessum setuliðsvinnuna og teljum, að hún eigi að ganga fyrir annarri vinnu.

Það, sem við höfum alltaf viljað, er að skipuleggja vinnuaflið fyrst og vinna síðan að landvörnum. Hvers vegna snýr þessi hv. þm. staðreyndum við?

Viðvíkjandi því, hvort viðhorf okkar Íslendinga hafi breytzt síðan Ísland var hernumið, þá tel ég það fullvíst, af þeirri ástæðu, að nú er Chamberlain-stefnan liðin undir lok í Englandi, hvað hún ekki var þá. Þessi hv. þm. veit, að sú stefna var fölgín í því að vinna með fasistum og nazistum, sbr. bæði Ábessínu- og Spánarstýrjöldina o. fl., en rás viðburðanna knúði Chamberlain í stríð við Þýzkaland. Það, sem því næst vakti fyrir honum, var að komast að fríðsamlegum samningum, til þess að skipta heiminum upp milli tveggja ræningja. Þetta hefur breytzt í Englandi, svo að við Íslendingar getum nú vænt góðs af sigri bandamanna, sem við gátum ekki í stríðsbýrjun.

Hv. þm. V.-Sk. talar nú með mikilli fyrirliðingu um Kommúnistaflokkinn á Íslandi, en á Hafnarárum sínum var hann mikið við þennan flokk riðinn, enda þótt hann sé nú orðinn meðlimur í mútukerfi Framsfl.

Ég veit vel, að í þessum flokki, bæði utan þings og innan, eru margir ágætir menn, sem hafa andstyggð á þessu einræðisbrölti, og ég treysti því, að þeir menn styðji þessi tvö mál, sem Alb. á nú að leysa og ég hef áður minnt á.

Ég skora á alla hv. þm. að ræða um þessi mál, en vera ekki með sífelld brígzlyrði, eins og einkennt hefur ræður hv. þm. V.-Sk.

Forseti (EmJ): Ég vil eindregið mælast til þess við hv. þingdm., að þeir stilli orðum sínum betur í hóf við þessar umr. en þeir hafa nú gert. Hér hefur verið talað um mútur, landráð og fleiri brígzlyrði viðhöfð, sem ber að víta. Vænti ég þess, að þetta endurtakist ekki.

Eysteinn Jónsson: Ég hafði nú eiginlega ekki ætlað að taka til máls við þessa umr. Framsfl. hefur óskað eftir, að útvarpað yrði 3. umr. þessa máls, og mun ég þá ræða það rækilegar til viðbótar því, sem ég nú segi. Ég hef hins vegar orðið þess var nú, að fylgismönnum þessa máls virðist áhugamál, að sem mestar umr. fari fram, og ræð ég það af því, að þeir hafa gert árásir á Framsfl., sem fordæmalausar eru hér á þingi. Það er þó helzt til að bíta höfuðið af skömminni, er hv. 4. landsk. er hér að tala um strámskap framsóknarmanna, því að ræða hans er einhver sú óþrifalegasta, er ég hef heyrt í þingsölunum. Hann kom með gífurlegar fullyrðingar og brígzlaði heilum þingflokki um landráð, án

Þess að færa hin minnstu rök fyrir svo stórkostlegri ásóknun. Það vægasta, sem hægt er að segja um ræðu hans, er vera mun hin svo kallaða jómfrúæða, er, að hún var honum sjálfum til skammar, hv. Alþ. til skammar og kjósendum hans til skammar. Það er mín skoðun, að hv. þm. ættu sem minnst að viðhafa þvilik brigðlyrði, það er ósæmandi og brýtur niður siðferði þjóðarinnar, ef hv. Alþ. gefur þess háttar forðæmi. Ef menn þurfa hér að segja jafnstórkostlegar fullyrðingar, af því að þeir telji þær sannleika, þá verða þær vitanlega að vera fullkomlega rökstuddar. En ég veit með vissu, að sjálfur trúir hann ekki því, sem hann sagði, og hann meinar það ekki. Því ósæmilegra er að láta sér það um munni fara.

Ýmsir fylgjendur stjórnarskrármálsins og þá einkum sósíalistar hafa látið í ljós, að Framsf. hafi í hyggju að nota sér núverandi neyðarástand þjóðarinnar til þess að komast til valda með stuðningi erlends hervalds. Upplausnin í þjóðfélaginu er að vísu öllum ljós. En hún stafar einmitt frá ýmsum pólitískum flokkum, er hafa ýtt undir hana, og þá einkum þeim, er börðust á móti gerðardómslögunum. Nú heini ég því til þessara manna, af því að þeir vilja sjálf-sagt ekki erlenda íhlutun, að e. t. v. eru það þeir einir, sem geta ráðið við, hvort þessi vitleysa verður að þjóðarvoða, sem þeir hafa komið af stað. Ég get ekki skilið tal þessara manna öðruvísi en að þeir séu nú farnir að sjá, að til þjóðarvoða stefnir sem afleiðing af þeirra eigin gerðum, og ætli þeir nú að koma sökinni af sér á aðra.

Nei, við eigum að hætta að metast hér. Við skulum vel athuga, að hér getur skapast það ástand, að erlend íhlutun komi til greina, og það er skylda okkar allra að vinna gegn því. Vil ég einkum heina þessum orðum mínum til sósíalísta, því að það mun mikið undir þeim komið, hvernig fer.

Hv. 1. landsk. þm. var hér áðan að tala um hv. þm. Str. og Mússólíni og fleiri erlenda stjórnmálamenn og var með sérstakar dylgjur í garð hv. þm. Str. um það, að pólitik hans minnti sig á aðferðir Mússólínis til þess að brjótast til valda eftir að hafa skapað glundroða og veika stjórn í landinu. En hverjir eru það, sem hér hafa lagt það í vana sinn að styðja fremur veika stj. en sterka og hafa hrósað sér af því að stofna til stjórnsleysis og rekið þessa stefnu opinbert, skapað glundroða sér til flokkslegs framdráttar eins og Mússólíni? Það eru einmitt kommúnistar. Og þó gera þeir sér leik að því að draga þetta inn í umr., en hafa ekki sómatilfinningu til þess að þegja hér um.

Hv. 1. landsk. sagði, að ekki mætti gleyma þeim, er settu gerðardómsl., því að þau væru upphaf alls ills. Ég vil þá segja honum það, sem hann þó veit, að þessi l. voru sett af því, að pólitískir loddarar komu því til leiðar, að íslenzkir verkamenn tóku ekki þátt í baráttunni gegn dýrtíðinni.

Ábyrgu flokkarnir höfðu viljað stuðla að því á frjálsum vettvangi að jafna kaupdeilur, og því tóku þá ekki sósíalistar í hina framréttu hönd um þessi mál, til þess að ekki þyrfti að grípa til

þvingunarlaga? Þvert á móti hvöttu þeir verkamenn til þess að semja ekki og knúðu á þann hátt fram þvinganir sér til pólitísku framdráttar. Þessar aðferðir heppnuðust furðanlega vel vegna aumingjaskapar Sjálfstfl. Nú kenna þeir svo öðrum um allt, þessir menn, er aldrei vildu jákvæða lausn málanna. Og nú vil ég segja við þá að lokum: Hér hafið þið ástandið eins og þið vilduð og stofnuðuð til. Og hvert ætlið þið svo að leiða þá öldu, er þið hafið vakið, en ætlið nú að kenna öðrum, ef þetta kynni að verða að slysi?

Þá barst inn í umr. afstaða þessa flokks til erlendra ríkja. Ég vil nú sýna fram á, hversu hlálegar afsakanir hv. 1. landsk. voru, eins og hv. þm. V.-Sk. tók einnig fram. Fyrst framan af styrjöldinni virtist þessum flokki nákvæmlega sama um, hvor aðillinn sigraði, og gerði hann enska setuliðinu alla þá bölvun hér, sem hann gat, svo að lá við almennri hættu vegna erlendra íhlutunar hér. Nú segir hv. 1. landsk. þetta ofur auðskilið, því að þá hafi farið með stj. í Englandi afar afturhaldssöm stj., sem eiginlega hafi verið fasistisk. Þetta er algerlega rangt. Þá sat við völd sama stj. með sömu stefnu og nú. Því að það var ekki með stjórn Churchills að þessi flokkur uppgötvaði, að England væri lýðræðisríki, heldur á þeirri stundu, er þjóðverjar réðust á Rússa. Þeirra sjónarmið var rússneskt sjónarmið.

Nú eins og stendur veit eiginlega enginn, á hvaða götu þessi flokkur er staddur, því að í nýafstöðnum kosningum hefur hann sungið áberandi tvisöng, sem enginn getur botnað í. Annars vegar hefur hann reynt að halda gömlu kommúnistunum við með rússnesku linunni, en hins vegar er sú lína fyrir aðra kjósendur, er glæpt hafa í flokkinn, að hann sé almennur, róttækur umbótaflokkur í þessu lélega auðvaldsþjóðfélagi. Á þessum vígorðum hefur hann fiskað talsvert í síðustu kosningum, og er nú fróðlegt að vita, hvað þessi flokkur ætlar að gera, þjóna Rússum eða fylgja hinni stefnunni. Þessi tvisöngur hefur verið mjög áberandi, svo að mér er ómögulegt að vita, hvers konar fólk það er, sem situr úti á enda þessa bekkis.

Það hefur lítið verið minnzt hér á sjálft kjördæmamálið, og er það raunar ekki óeðlilegt, þar eð ekki er um annað að gera en hafna því eða samþykkja það óbreytt. Ég hafði gaman af hv. 4. landsk., er hann sagði um þetta mál, að óeðlilegt væri að stöðva það nú og kvað við liggja andúð fólks í landinu, einkum í kaupstöðum og alveg sérstaklega í Rvík. Við, sem undanfarið höfum verið á framboðsfundum víðs vegar úti um sveitirnar, höfum því meiri skemmtun af þessum ummælum, sem við minnumst þess, að þá átti þetta sérstaklega að vera réttlætismál sveitanna og fyrir þær gert. Það er einstaka sinnum, að þessir menn kasta óviljandi grímunni og gleyma að flytja þær blekkingar, sem þeim eru upp á lagðar fyrir kosningar. Undarlegast er þó, ef flokkur þessa hv. þm. þarf að fyllast reiði, ef kjördæmamálið væri nú stöðvað, þegar þess er gætt, að frambjóðendur flokksins sögðu fyrir kosningar, að ekki væri kosið um þetta mál, heldur um nýja þjóðstjórn og þvilíkt.

Þessi málflutningur dæmir sig alveg sjálfur. Hann er hreinn skripaleikur. Hið sama er í sjálfu sér að segja um hina flokkana. Þó vita þeir mjög vel, að flestir kjósendur þeirra kusu þá nú, þrátt fyrir kjördæmamálið, svo langt var frá því, að þeir kysu þá vegna þess. Og svo er þetta útfært gersamlega öfugt, látið í veðri vaka, að það sé kjósendaviljinn, sem ýti á í þessu máli. Þó vita hv. þdm., að enda þótt almennur vilji sé á að endurskoða kjördæmaskipunina, þá vilja þeir sömu velja til þess annan og betri tíma en nú. Hefði, eins og hv. þm. V.-Sk. tók fram, verið látin fara fram hlutlaus þjóðaratkvæðagreiðsla um flutning þessa máls nú, þá hefði vissulega meiri hl. þjóðarinnar sýnt sig andvigan því, að málið yrði tekið upp á þessum tímum. Það eru aðeins flokksstjórnir, sem vilja þetta, það er af flokksþlyðni einni, að kjósendur þessara flokka hafa léð málinu fylgi sitt að nafninu til.

Þá detta mér sérstaklega í hug ummæli hv. þm. V.-Ísf., er hann sagði, að þing, rétt fyrir kosningar, væri ekkert veikara þing en venjulega. Reyndi Alþfl. einmitt ekki að skapa upplausn vegna væntanlegra kosninga, og afstaða hans hefði orðið allt önnur, ef kosningar hefðu ekki staðið fyrir dyrum. Alþfl. tók upp þetta mál til þess að gera Sjálfstfl. óleik í kosningunum. Það var tvennt, er hann setti sér sem markmið eftir áramótin, afnám gerðardómsl. og að reka fleyg í stjórnarsamvinnuna. Það er játað, að kjördæmamálið var borið fram sem pólitískt hrekka-bragð. Og svo getur hv. þm. V.-Ísf. barið sér á brjóst og undrazt yfir því, að menn skuli láta sér detta í hug, að öðruvísi sé unnið í þinginu fyrir kosningar en endranar.

Að lokum vil ég svo geta um bréf það, sem Framsfl. hefur nú ritað hinum þingflokkunum, og afstöðu flokksins í því máli. Tilraunir hafa verið gerðar til þess í umr. að gera Framsfl. sérstaklega tortryggilegan fyrir þá starfshætti, sem honum eru bornir á brýn. Það hefur t. d. verið orðað svo af mörgum hv. þm., að Framsfl. vilji alls ekki taka þátt í að leysa vandamál þjóðarinnar, nema hann fái það vel borgað, — já, borgað, segja þessir hv. þm. og láta fylgja við-eigandi aths. um innræti flokksins. Tilefnið er. að Framsfl. hefur ritað hinum flokkunum og bent á þá staðreynd, að verði þetta frv. samþ. og kosningar látnar fara fram í haust, er ekki hægt að koma samtökum á um stjórn landsins. Þessi einföldu sannindi, sem reynslan sýnist þegar staðfesta, sviður þessum flokkum svo ákaflega, að þeir þykjast aldrei geta svivirt Framsfl. nóg fyrir að segja þau. Framsfl. hefur ekki sagt það eitt, að hann geti ekki tekið þátt í ríkisstj., ef þannig er stefnt, heldur einnig hitt, að hann er reiðubúinn, hvenær sem er, til samvinnu um að reyna að afstýra upplausninni, sem öðum gripur um sig. Svárið við því er það hjá stuðnings-flokkum þessa máls, að Framsfl. sé þjóðhættulegur ofstopaflokkur, og tilgangur málsins þess vegna helgaður með því, að þann flokk þurfi að „setja á sinn stað“. Hvernig stendur þá á því, að það skuli ekki gleðja þá, að þessi hættulegi ofstopaflokkur, þessi landráðaflokkur, skuli ófáanlegur til þátttöku í landsstjórn á grundvelli núverandi upplausnar? Hvaða stuðnings gætu þeir

vænzt af ofstopaflokknum, sem þeir segja, að öll upplausnin sé að kenna? — En hvernig stendur á því, að þeir skuli hýða sjálfa sig svo að segja, að öll upplausnin sé því að kenna, að Framsfl. var í stjórn og barðist gegn upplausninni og vill ekki vera í stjórn, sem skorta mundi grundvöllinn til að reisa við henni skorður? Það eru þeir, sem völdu stefnuna, og þeirra að bera á því ábyrgðina, meðan stefnunni er haldið. Og hvernig stendur á, að þeir skuli þá ekki geta staðið saman um stjórn landsins?

Hv. 4. landsk. (ÁkJ) talaði um Framsfl. sem skipulagða bófaklíku. Þeir, sem þar ættu heima, væru vonlausir um alla framtíð nema vera í stj., og þó opinberuðu þessir bófar landráðainnræti sitt með því að neita að vera í stj., og yfir því háttalagi fáraðist hann allra mest, þegar leið á ræðuna. En þessi málsfærsla hefur bókstaflega verið ein og sama hjá fulltrúum allra flokka, sem að frv. standa, þótt að vísu hafi ekki verið með sömu óviðurkvæmilegu orðunum. Efnið hafa þeir tuggið hver eftir öðrum.

Ég held, að skýringin sé ekki nema ein á allri þessari ósamkvæmni og taugaóstyrk þm. í þessum flokkum og mjög einföld: Þeir eru hræddir við afleiðingar þess, sem þeir hafa tekið sér fyrir hendur. Þeir sjá ákaflega vel, að þeirra starfsaðferðir falla ekki þjóðinni í geð, og þeir ráða ekki við, hve langt sú upplausn gengur, sem þeir hafa komið af stað. Þessir þm. eru ekki alveg eins glaðir og þeir voru, þegar þeir hrósuðu sér af því á síðasta þingi, að fyrir utan þetta frv. kæmu þeir sér ekki saman um neitt. Hvers vegna eru þeir ekki glaðir yfir að eiga nú að mynda stj., sem kemur sér ekki saman um neitt? — Mikil var, að þeir skyldu annars koma auga á, að það þarf að standa saman um málín. En reynslan á eftir að sýna, hvernig þeim tekst að valda þeim verkefnum, sem þeir eru að byrja að sjá, að leysa þarf. Þeir þola ekki, að Framsfl. beini til þeirra, að þeir hafi neinar skyldur aðrar en taka nú aftur upp kjördæmamálið og láta meðferð þess valda þeirri eyðileggingu í öðrum efnun, sem verkast vill.

Ég taldi rétt að bæta þessum orðum við það, sem hv. frsm. minni hl. sagði, vegna þess, hvernig aðrir hv. þm. hafa hagað orðum sínum, — en get að öðru leyti geymt aths. um málið til 3. umr.

Áki Jakobsson: Ég tel mig ekki þurfa að svara neinu sérstöku, sem fram var borið gegn ræðum mínum, því að ég fer ekki að andmæla útírsnúningum og hálfgerðum þvættingi, en aðalatriðinu í ræðunni, sem ekki snerti rússnesk, heldur íslensk mál, var alls eigi svarað. Undan því kemst Framsfl. ekki. Sá flokkur sýnir sig nú í því að vilja tefja umr. um málið, og kys ég þá að lengja þær ekki.

Frsm. meiri hl. (Ásgeir Ásgeirsson): Ég vildi gjarnan, að málið yrði útrátt á þessum fundi, og get sleppt að svara hv. frsm. minni hl. (SvbH), aðeins vísað á bug þeirri fullyrðingu hans, að ég hafi talið, að af stjórnarskrármálinu hafi leitt einhverja ógæfu yfir þjóðina. Það var mjög gagnsær útírsnúningur. En ég taldi og tel, að sú barátta móti launamönnum í landinu, sem hófst

strax upp úr kosningafrestuninni, sé aðalástæða ófremdarástandsins, sem nú ríkir. Hv. 1. þm. S.-M. bar brígður á, að hægt sé fyrir flokka að starfa saman að nauðsynjámálum rétt fyrir kosningar, en ég orðaði þann möguleika, að það ætti að vera hægt. Ég man ekki betur en Framsfl. væri það ríkast í huga í fyrravetur að stöðva þetta stjórkrfv. og láta fara fram almennar kosningar til 4 ára án kosningadeila. Nú voru samarkosningarnar miðaðar við þetta eina mál og kjósendum sagt, að á eftir kæmu kosningarnar til 4 ára, eins og ákveðið er í frv. Það kemur ekki til neinna mála að læðast aftan á þjóðinni í þessu máli, svíkja hana um kosningar í haust, hinar almennu kosningar, sem Framsfl. vildi láta fram fara s. l. vor. En hvi gætu þær ekki farið fram með sama móti og Framsfl. hugsaði sér þá? Ég hef litid annað gert en vitna í möguleika, sem Framsfl. hefur á sínum tíma lagt mikla áherzlu á. Með skilyrðum sínum í bréfinu hefur Framsfl. dregið mjög úr möguleikum, sem á þessu voru, því að um það getur ekki verið að ræða að hvíka frá ákvæði þessa frv. um kosningar.

Eysteinn Jónsson: Umr. bera því ljóst vitni, að enginn vilji er fyrir því að tefja þetta mál. — Ég vil leiðrétta það, sem komið hefur tvisvar eða þrisvar fram hjá hv. frsm. meiri hl., að eftir að kosningafrestunin var ákveðin, hafi verið tekin upp sérstök barátta fyrir því að leysa fjárhagsmálin á kostnað launastéttanna. Það er rangt, að þau hafi átt að leysa á kostnað nokkurrar stéttar sérstaklega, en hins var krafist, að launafólk skærast þar ekki úr leik, en þá var það, að ýmsir töldu sér hag í að eggja launamenn á að gera það og hrundu upplausninni af stað.

Hv. frsm. hélt því fram, að Framsfl. hefði spilt með bréfinu möguleikum fyrir samstarti. Það er alger misskilningur, staðreyndir bréfsins eru það, sem standa í vegi, ekki bréfitunin. Framsfl. skortir trú á, að flokkar geti breytt svo á einum mánuði, að þeir geti að óbreyttum grundvelli farið að starfa saman þar, sem þeir hafa verið ósáttir um allt, og geti náð fullum árangri. Þetta hljóta hv. andstöðuflokkar okkar framsóknarmanna að skilja mætavel, þó að þeir þykist vegna málstaðar síns vera neyddir til að láta ekki skilja það. Gagnar þá ekki að hamra lengur við þá á þessum augljósu sannindum. En þeir ættu að viðurkenna afstöðu Framsfl., þegar þeir sjá, að hún er af fullum heilindum og getur ekki verið önnur en hún er. Það er ekki sæmlegt að reyna þá að læða því inn hjá mönnum, að hún sýni ábyrgðarleysi. Það er ekki sæmlegt.

Hv. frsm. meiri hl. og fleiri hafa lagt áherzlu á, að með samþykkt þessa frv. sé framkvæmdur lokabáttur kjördæmaskipunarmálsins. Það er á misskilningi byggt. Lokabátturinn mun verða í kosningunum, sem fara í hönd. Það er enn hægt að leiðrétta það, sem með hinni nýju kjördæmaskipun á að vinna. Aðstandendur frv. eiga enn eftir að bita úr nálinni.

Frsm. meiri hl. (Ásgeir Ásgeirsson): Ég skal láta óútrætt um þann þátt, sem meðferðin á Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

launamönnum á í núverandi ástandi. En ljóst er þetta meginatriði málsins: Framsfl. vill ekki bera ábyrgð á neinu, ef kjördæmamálið, sem er þjóðarvilji, gengur fram. Annað er jafnljóst: Það eykur upplausn og vandræði, en getur engan veg fyrirbyggt þau, ef þingið svikist um að framfylgja þeim þjóðarvilja. Það skilja framsóknarmenn, og í fullri vitund þess bera þeir neitun sína fram. Ef þjóðin væri svikin um kosningar í haust eftir kröfu þeirra, spryttu af því mikil vandræði, sem þeir eru ekki menn til að bæta fyrir.

Lokabáttur stjórnarskrármálsins er úti, þegar það frv. hefur verið samþ. á þinginu og l. undirskriftuð af ríkisstjóra, svo að næstu kosningar geta enginn lokabáttur orðið, nema hv. þm. (EystJ) hugsi sér að koma fram gagnstæðum breyt. á stjórnarskránni og láta fara fram þriðju kosningarnar um þær, eftir að húði væri að þá þeim þingfylgis einu sinni. Það mátti ekki seinna vera, að sú hernaðaráætlun væri lögð fram.

Eysteinn Jónsson: Hv. frsm. meiri hl. þykist ekki skilja, að lokabáttur kjördæmamálsins verði við kosningar fremur en við undirskrift ríkisstjóra. Ég geri þó ráð fyrir, að til muni vera kjósendur, sem hafa fullan hug á að gera að engu þann ávinning, sem sumir flokkar ætluðu að hafa af þessu máli, og þá t. d. þannig, að þriðjungarnir, sem í tvímenningaskjördæmunum áttu að eyða valdi meiri hl., verði engir þriðjungar lengur og dugi þeim flokkum ekki til skemmdarverka, sem þeir ætluðu.

Að lokum: Þessi hv. þm. heldur því enn fram, að Framsfl. skorist undan að bera ábyrgð á gangi mála. Það er ekki rétt. Framsóknarmenn hafa aldrei skorast undan að gegna þingmannsskyldum sínum og munu ekki gera það, þótt þeir vilji ekki bera ábyrgð á stefnu núv. stjórnar og stjórnaflókka. Það á ákaflega illa við, þegar þm. Alþfl. og Sósf. bera það fram, að þetta sé ábyrgðarleysi. En þeim þykir e. t. v. borga sig hvaða málflutningur, sem er, þegar um það er að ræða, að óskapnaður þessa frv. nái tilgangi sínum.

Frsm. meiri hl. (Ásgeir Ásgeirsson): Ég get ekki kallað það lokabátt kjördæmamálsins, þó að Framsfl. ætli sér að vinna atkv. við næstu kosningar eftir breytinguna. Formlega og verklega væri breytingin að fullu komin á fyrir því. Hv. 1. þm. S.-M. ætti líka að skiljast það, að til muni vera í landinu menn, sem vilja ekki láta þriðjung þjóðar ráða á Alþingi yfir meiri hlutanum. Hvað sem segja má um samkomulag flokkanna, sem að frv. standa, er það aldrei verra en samkomulagið var milli Framsfl. og Sjálfstfl. á síðustu og verstu dögum stjórnarsamvinnunnar með þeim eftir lýsingum þessa hv. þm. að dæma.

Forseti (EmJ): Hv. frsm. minni hl. tekur til máls, en með því að hann hefur þegar talað oft, verður þetta aðeins stutt athugasemd.

Frsm. minni hl. (Sveinbjörn Högnason): Ég veit ekki, hvað stutt hún verður. Ég neita að vera nokkuð réttminni en frsm. meiri hl.

Frsm. meiri hl. heldur því enn fram, að þetta sé lokabáttur málsins, hvernig sem kosningar fara samkv. þeim nýju stjórnskipunarlögum, sem hér á að samþykkja, og læzt ekki skilja það, að ef tvímenningskjördæmin við komandi kosningar standa fast saman um að hrinda árásinni, þá verður breyt. því nær tilgangslaus eftir því, sem til var ætlað af flm.

Því hefur verið lýst hér úr ræðustól, hver væri höfuðtilgangur þessa máls, sem sé að riða Framsfl. að fullu. Þetta er það, sem hefur verið lýst, að væri höfuðtilgangur kjördæmabreyt., og ef svo færi, að Framsfl. yrði jafnstærkur eða sterkari eftir breyt., sé ég ekki, hver ástæða er til að framkvæma þetta eða hvað andstæðingar Framsfl. græða á því. En það er alveg augljóst mál, hvað harízt er um, og sérstaklega ætti það að vera ljóst þessum frsm. meiri hl., að þetta getur farið þannig, að það nái ekki þeim tilgangi, sem því var ætlað af honum að ná í upphafi.

Annars er það furðulegt að hlusta á þessar umr., þar sem verið er að ráðast á Framsfl fyrir það, að hann vill ekki taka þátt í stjórnarframkvæmdum, sem hann telur hættulegar. Okkur er það ljóst, að hvort sem hér væri um myndun nýrrar stj. að ræða eða það að styrkja þá, sem fyrir er, til að halda áfram á þeirri braut, sem nú er farin, — með áframhaldandi ófriði innan lands, nýjum kosningum og upplausn á öllum sviðum —, að það er voði og hætta fyrir þjóðfélagið, og það væri undarlegt að deila á Framsfl. fyrir það að vilja ekki hjálpa til að mynda þá stjórn eða styðja stjórn, sem hann telur þjóðhættulega. (Forseti: Aðeins stutt aths.) Það er ekki komið langt mál enn þá. Ég get vel skilið, að það komi ekki forseta eða öðrum fylgismönnum málsins vel, að dregnar séu skýrar línur í því, en þeir skulu gæta að því, að þótt þingið láti blekkjast í þessu efni, er óhugsandi, að kjósendur almennt láti blekkjast, þegar málið er lagt skýrt fyrir þá. Þess vegna er nauðsynlegt að gera þjóðinni og þinginu eins ljóst og mögulegt er, hvar hún stendur og hvað það er, sem við verðum að snúa okkur að, ef afstýra á einhverju af þeim voða, sem nú er yfir þjóðinni, ef stöðva á upplausnina, kveða niður tilgangslausan innanlandsófrið og verjast áföllum þeim, sem nú steðja sjáanlega að úr öllum áttum.

Garðar Þorsteinsson: Herra forseti! Ég skal ekki halda hér langa ræðu og mun gæta mín að gefa ekki tilefni til þess, að umr. lengist.

Ég vil þó láta það koma fram, að það, sem mér skilst vera höfuðatriðið í þessu máli, er það, sem framsóknarmenn voru með í að setja inn í stj. landsins. Í 26. gr. stj.skr., að mig minnir, stendur, að þingflokkarnir eigi að fá þingmannatölu í sem fyllstu samræmi við atkvæðatölu þeirra við almennar kosningar. Ég hef eins og flestir þm. skilið þetta ákvæði bókstaflega þannig, að það sé ætlað til, að þessu ákvæði kosningal. sé fylgt. En við framkvæmd þessa ákvæðis, sem sett var inn í stjórnarskrána, hefur þessu ekki verið náð. Þingflokkarnir hafa alls ekki fengið þingmannatölu í sem mestu samræmi við kjósendatölu sína. Mér skilst, að Framsfl., sem samþykkti þetta á sínum tíma, hafi þá ætlað

til, að þessu ákvæði væri fylgt. Eins og hv. þm. muna, urðu nokkrar deilur um það innan þings og utan, hvort þessu yrði náð með því kjördæmaskipulagi, sem þá var samþ., og með þeim uppþótarþingsætum, sem þá voru veitt, og það hefur sýnt sig, að þessu ákvæði er ekki fullnægt. Ég hygg, að það, sem vakir fyrir flm. þessa máls og þm. yfirleitt, sé að ráða nokkra bót á því ósamræmi, sem er á milli þessarar greinar stj.skr. og þess, sem reynslan hefur sýnt, og fyrir mér hefur þetta eitt vakað. Ég er ekki að segja, að Framsfl. hafi samkvæmt stj.skr. neina sérstöðu, en það hefur skapast það ástand í sambandi við kjördæmaskipunina, að einn flokkur hefur fengið miklu hærri tölu þm. heldur en hann hefur rétt á, ef þessu ákvæði væri náð. Þetta er það, sem er aðalatriðið í þessu máli.

Ég ætla ekki að fara inn á einstök atriði í þeim umr., sem hér hafa farið fram, af því að það mundi vekja meiri deilur, en ég vil taka undir það, sem áður hefur verið sagt, að ég skil ekki þá fullyrðingu hv. þm. V.-Sk., þegar hann segir, að þetta sé hættulegasta málið, sem fyrir hafi komið, um leið og hann þó lýsir yfir því, að það sé bezt fyrir hans flokk, ef þetta mál nái fram að ganga. Mér finnst mótsögn í þessu. Það er þá það eina, sem hann gæti átt við með því að segja, að þetta sé hættulegt mál, ef hann meinti, að það væri þjóðhættulegt, að kosningar fari fram. Ég held, að það megi deila um það, hvenær segja megi, að atvinnuvegir okkar og afkoma sé í hættu, þ. e. a. s. að upplausn sé byrjuð og hrun fyrirsjáanlegt. Ég hef ekki komið auga á þetta og fæ ekki séð, að það ástand, sem nú er, sé þeim mun hættulegra fyrir afkomu okkar en verið hefur, að orð sé á því gerandi. Hitt vita allir og ber saman um, að ástandið hafi verið hættulegt fyrir okkur af ýmsum ástæðum, síðan stríðið brauzt út, og ég hygg, að þau rök, sem færð voru fram fyrir almennri kosningafrestun, sanni mitt mál, og rökin, sem þá voru borin fram, voru þau, að ástandið væri svo hættulegt, að ekki væri rétt að láta kosningar fara fram. Ég hygg, að þetta komi fram í þeirri grg., sem málinu fylgdi, og einnig í yfirlýsingu ríkisstj. þá. Hvað var það, sem kom fram, frá því að sú þál. var samþ. og þangað til þáv. forsrh., Hermann Jónasson, lýsti yfir því, að kosningar skyldu fara fram? Hvað var það, sem kom fram? Ég get ekki séð það. Það má sjálfsagt um það deila, hvort nokkrar kosningar hafi átt að fara fram, en mér virðist ekki, að neinn maður úr Framsfl. geti staðið upp og sagt, að þetta sé hættulegt mál, þegar sá sami flokkur hefur gert samþykkt um það að ekki batnandi ástandi, að kosningar skuli fara fram.

Hitt er svo ekki heldur rétt hjá hv. 1. þm. S.-M., að það vaki fyrir hinum flokkum þingsins að kjósa að vetrinum til þess að rýra gengi Framsfl. Ég veit ekki betur en að fyrir nokkrum árum hafi kosningar farið fram 1. vetrardag, eftir miðjan október. Ég held, að að öllu forfálalæsi fari kosningar fram eftir 1. október. Ég get ekki séð, að mikill munur verði á aðstöðu þessa flokks, hvort heldur kosningarnar fara fram 11., 18. eða 25. október, en það er sá kosningadagur, sem fram á síðustu ár var talinn heppilegur og það þótt kjósendafjöldinn væri þá

miklu meiri prósentvís í sveitum en í kaupstöðum.

Ég vil að lokum segja, að það er undarlegur skilningur hjá hv. 1. þm. S.-M. og hv. þm. V.-Sk., þegar þeir halda því fram, að þessu máli sé ekki lokið með endanlegri samþykkt þess hér á þingi. Það eru þá bara einn eða tveir þættir eftir: að ríkisstjóri samþykki löginn og að þau verði birt í stjórnartíðindunum. Eins og þessi stjkskrabreyt. sé ekki fullgerð, þegar búið er að samþ. hana á 4veimur þingum með kosningum á milli. Hitt er annað atriði, að breyt. fær fyrst gildi, þegar kosningar hafa farið fram, en þessari breyt. er að sjálfsgöðu lokið, þegar búið er að samþ. hana hér, ríkisstjóri hefur staðfest hana og hún hefur verið birt í stjórnartíðindunum.

Forseti (EmJ): Eins og hv. þdm. er kunnugt, var það meiningin að ljúka þessum fundi í kvöld, til þess að komist yrði hjá því að kalla deildina til fundar á morgun, og hefur mér skilzt það á öllum þeim, sem talað hafa, að þeir vildu heldur hafa þetta svo. Nú er svo liðið á fundartíma og komið fram yfir hann, og verður að fresta málinu og taka það fyrir á nýjum fundi, ef umr. verða lengri, og vil ég leggja það fyrir hv. þdm., hvort þeir óski þess, að fundur verði kvaddur saman að nýju um þetta mál.

Skúli Guðmundsson: Það eru aðeins nokkur orð í tilefni af ræðu, sem hv. 6. landsk. flutti áðan. Hann sagði, að sú stjkskr., sem gildir nú, geri ráð fyrir, að þingflokkarnir eigi að hafa þingmannatölu í samræmi við kjósendatölu. Ég er hissa, að einn af hæstaréttarmálaflutningsmönnum vorum skuli leyfa sér að viðhafa slíkar blekkingar. Þetta ákvæði, sem hann nefndi, er aðeins um það, hvernig eigi að úthluta uppþótarþingsætum. Það á að skipta þessum 11 sætum þannig, að þingmannatala flokkanna verði í sem fyllstu samræmi við kjósendatölu. Hitt sjá vitanlega allir, að ef það ætti að vera tryggt, að þingmannatalan færi eftir kjósendatölu, mætti tala uppþótarþingsætanna ekki vera takmörkuð. En einmitt það, að uppþótarþingsætatalan er takmörkuð, sannar, að það var alls ekki ætlun lögjafans 1933, að þingmannafjöldi flokkanna yrði í fullu samræmi við kjósendatölu þeirra.

Það er ef til vill til þess að flýta fyrir afgreiðslu málsins, að þessi hv. þm. fer að tala um kosningafrestunina, en eins og hann veit bezt, voru það Sjálfstf. og Alþf., sem með endurteknum kröfum um kosningar gerðu ókleift að láta frestunina gilda lengur.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 16:13 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: ÁkJ, ÁÁ, EOI, FJ, GP, GTh, IngJ, ÍsIH, JPálmi, ÓTh, PO, SigfS, SB, SEH, SK, EmJ, nei: SP, SkG, SvBH, BÁ, BFB, EystJ, GG, HelgJ, JörB, PHall, PZ, PP, PHann.

4 þm. (StJSt, BjBj, GSv, JakM) fjarstaddir.

2. gr. samþ. með 16:12 atkv.

3. gr. samþ. með 16:13 atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 16:13 atkv.

Á 18. fundi í Nd., 18. ágúst, var frv. tekið til 3. umr. (A. 1, frhnál. 67). — Útvarpsumr.

Áki Jakobsson: Herra forseti! Góðir tilheyr-
endur! Útvarpsumr. þær, sem nú eiga að fara fram, eru haldnar samkvæmt kröfu Framsfl. Málið, sem hér á að ræða, kjördæmamálið, hefur verið rætt við þrennar útvarpsumr. áður, auk þess, sem það var aðalurmæðuefni flokkanna á öllum kosningafundum fyrir kosningar. Ég býst því við, að fáir telji, að nokkuð nýtt geti komið fram í málinu við þessar umr., sem ekki hefur komið fram áður. Satt að segja á ég erfitt með að skilja, hvað fyrir Framsfl. vakir, er hann heimtar þessar umr. Kjördæmamálið er útrætt og raunverulega afgreitt mál. Þjóðin hefur búið við, að þetta þing yrði sem allra stytzt, til þess að hægt væri að kjósa sem fyrst eftir hinni nýju kjördæmaskipun. Í kosningunum 5. júlí fengu flokkar þeir, sem stóðu að kjördæmabreyt., um 40 þús. atkv., en Framsfl. 16 þús. Vilji þjóðarinnar er ótvíræður. Rösk 70% hennar vilja láta lagfæra kjördæmaskipunina, vilja leiðrétta það ranglæti, að kjósandi á einum stað hafi tvöfaldan og jafnvel þrefaldan atkvæðisrétt á við kjósendur annars staðar á landinu. En Framsfl. vill ekki enn þá setta sig við þennan úrskurð kjósendanna. Hann er ekki enn þá búinn að gefa upp von sína um að geta hindrað framgang kjördæmamálsins. Nú í byrjun þessa þings sendi hann hinum þingflokkunum þremur bréf út af kjördæmamálinu. Þetta bréf er vafalaust alveg einstakt í þingsögunni. Í upphafi þess er lýst með mjög sterkum litum, hvílikur voði vofi yfir þjóðinni. Þá er sagt, að Framsfl. telji nauðsynlegt, að þjóðin sameinist um að hægja frá sér þessum voða. En í enda bréfsins kemur svo aðalefni þess: Ef þið viljið falla frá kjördæmabreytingunni, þá skulum við vera með í að hægja frá hættunum, en ef ekki, þá er okkur alveg sama, hvernig fer. Þetta bréf er hámark ábyrgðarleysis og stráksskapar í opinberu lífi. Framsfl. býðst til þess að taka þátt í lausn þeirra vandamála, sem nú steðja að þjóðinni, því aðeins að hinir flokkarnir þrír sviki ótvíræð loforð sín í kjördæmamálinu og yfirlýstan vilja rösklega 70% kjósenda í landinu.

Afstaða Framsfl. er í stuttu máli þessi: Ef við fáum að hafa 4—6 þm. fleiri en þjóðin vill, að við höfum, þá skulum við rækja skyldur okkar við þjóðina, en ef ekki, þá stendur okkur alveg á sama um, hvernig allt fer. Upp á þessi kjör vildi enginn flokkanna þriggja semja við Framsfl. Þeir tjáðu sig allir fúsa til þess að ræða við hann um lausn vandamála, en ekki með þessu skilyrði, að bregðast í kjördæmamálinu. Síðan þetta bréf kom fram, virðist Framsfl. leggja á það höfuðáherzlu að tefja störf þessa þings. Flokkurinn virðist ganga út frá því, að því lengur sem hann tefur þetta mál, því meiri líkur séu fyrir því, að honum leggist eitthvað til, er gæti hindrað endanlega lausn kjördæmamálsins. Hér í þinginu heldur Framsfl. uppi málþófi og heimtar að kjördæmamálið sé sett í n., þó að fyrir fram sé vítað, að ekki er hægt að breyta því án þess að fella það þar með. Jafnhliða þessum skipulögðu töfum á störfum þingsins fást svo

blöð Framsfl. yfir því, að þeir flokkar, sem að kjördæmabreyt, standa, ætli sér að hafa vetrarkosningar til boga fyrir kjósendur í sveitunum. Fari svo, að kosningar dragist fram á vetur, þá er það fyrst og fremst sök Framsfl.

En Framsfl. lætur sér ekki nægja að tefja afgreiðslu kjördæmamálsins eftir getu. Nei, nú er hann farinn að beita öðrum aðferðum. Forustumönnum Framsfl. er eins og öðrum orðið það ljóst, að mikill órói hefur skapast í atvinnulífínu, og hefur þetta leitt til vinnustöðvana hingað og þangað. Það er hins vegar ljóst, að þeir hernaðaraðilar, sem aðsetur hafa hér á landi, krefjast þess, að atvinnulífínu sé haldið gangandi. Verði einhver alvarleg vinnustöðvun, er hugsanlegt, að til þess geti komið, að herstöjrnin telji sig knúða til þess að gripa inn í. Slík afskipti eru í alla staði óæskileg fyrir sjálfstæði okkar, og því er það nauðsynlegt, að þjóðin taki höndum saman um að koma í veg fyrir, að til þess geti komið.

Það er nauðsynlegt í þessu sambandi að rekja að nokkru orsakir þess ófremdarástands, sem skapast hefur. Skömmu áður en stríðið hófst, var mynduð þjóðstjórnin sáluga. Sú ríkisstj., en að henni stóðu Framsfl., Sjálfstfl. og Alþfl., var beinlinis stofnuð til þess að bjarga atvinnuvegunum, eins og það var svo fagurlega kallað. Þessi björgun atvinnuveganna fór fram með þeim hætti, að gengi íslenzku krónunnar var lækkað, jafnframt því sem kauphækkanir voru bannaðar og verkalýðsfélögin þar með svipt samningsréttinum. Þetta kauplækkunarbann gildi með smávægilegum undantekningum til ársins 1940. Jafnframt þessum ráðstöfunum gegn verkafólkinu voru opnaðar allar gáttir fyrir þá, sem vildu græða á einhvers konar atvinnurekstri.

Þegar svo stríðið skall á, byrjaði stríðsgróðinn þegar að renna um landið í stríðum straumum. Félög og einstaklingar, sem áður höfðu verið skuldum vafin, veltu sér í milljónum. Hvers konar brask og spákaupmennska blómstraði, allt verðlag færðist úr skorðum vegna hinnar gífurlegu kaupgetu stríðsgróðamannanna. Auður, sem engin dæmi eru til áður, færðist á hendur nokkurra manna, sem þar með urðu margfalt völdugri í þjóðfélaginu en áður hafði verið. Fyrirsjáanlegt var, að stríðsgróðinn mundi gersamlega umturna öllu, sem talizt gat eðlilegt í þjóðfélaginu. Verð lífsnauðsynja steig stórkostlega, hús margfölduðust í verði og þar með húsaleigan, þó að nokkrar skorður væru þó reistar við takmarkalausri hækkun hennar. Það eina, sem samkvæmt lögum stóð í stað, var kaup verkafólksins. Kauphækkunarbann gengisskráningarlagnanna gildi út árið 1940. Dýrtíðaruppbótin samkv. hinni opinberu vísitölu nam alls ekki hinni raunverulegu hækkun, enda hefur það verið viðurkennt opinberlega, að útreikningur vísitölunnar hafi verið rangur. Þegar ofan á þetta bætist svo, að kaup verkafólksins var fyrir stríð orðið óeðlilega lágt, þá sér hver maður, hver útkoman hlaut að verða, þegar eftirspurnin eftir vinnuaflinu óx eins gífurlega og raun varð á.

Framsfl. var aðal frumkvöðull þjóðstj. og á fyllilega sinn þátt í þeirri pólitík, sem hún rak, og afleiðingu hennar. Þegar Framsfl. sá, út í

hvert öngþveiti þessi þjóðstjórnarpólitík stefndi, sá hann engin önnur ráð en að banna tekjuhækkun þeirra manna, sem minnstan hlut fengu af stríðsgróðanum, verkamannanna og sjómannanna, sem þó framleiddu hann. Framsfl. lagði það til, að kauphækkun yrði bönnuð og dýrtíðarútreikningnum hætt. Þetta bar flokkurinn fram í hinu fræga Eysteinsfrv. á haustþinginu. Þetta frv. er mesta árás, sem gerð hefur verið á hagsmuni launafólks og verkamannastéttarinnar.

Loks kom Framsfl. fram kröfum sínum frá haustþinginu, er hann gat fengið Sjálfstfl. til þess að setja á gerðardóminn um áramótin, sem varð til þess, að Alþfl. yfirgaf þjóðstjórnina.

Stefna Framsfl. er alltaf hin sama, að banna hækkanir á kaupi verkafólks og launastéttanna yfirleitt, en hreyfa ekki við stríðsgróðanum, sem flaut inn í landið í milljónum og hækkaði allt verðlag upp úr öllu valdi.

Það er stefna þjóðstjórnarinnar og síðar gerðardómsins, sem á höfuðsökina á því, hvernig nú er komið í atvinnumálum þjóðarinnar. Framsfl. á fyllilega sinn skerf af þeirri pólitík. Það er ekki hvað sazt hann, sem hefur beinlinis lagt ráðin á og raunverulega fengið að ráða mestu um pólitík þjóðstjórnarinnar. Af gerðardóminum er það skemmst að segja, að hann hefur reynt óframkvæmanlegur, og nú liggur fyrir þinginu frv. frá ríkisstj. um afnám kaupgjaldsákvæða hans.

Stefna þjóðstj. hefur leitt atvinnulíf okkar í öngþveiti. Í stað þess, að ríkisstj. átti að taka fullt tillit til hagsmuna verkafólksins og launastéttanna, gera hagstæða heildarsamninga við verkalýðsfélögin og gera jafnframt róttækar ráðstafanir til þess að taka stríðsgróðann úr umferð, þá komust engin sjónarmið að hjá þjóðstjórninni önnur en sjónarmið stríðsgróðamannanna, sem ekkert vildu láta annað gera en banna kauphækkanir verkafólksins. Stjórnin skildi aldrei einu sinni þá einföldu staðreynd, að eftirspurnin eftir vinnuaflinu var orðin svo mikil, að allur grundvöllur til þess að þvinga verkalýðinn undir kauphækkanabönn gerðardómsl. var horfinn, eins og nú hefur komið á daginn. Ekkert innlent afl getur haldið uppi gerðardóminum. Þetta er Ólafi Thors, hæstv. forsrh., orðið ljóst, og hann hefur tekið þann kost að afnema hann fremur en að gera tilraun til þess að fá erlent afl til að keyra kauphækkunarbannsstakkinn á verkalýðinn. En Framsfl. virðist á annarri stoðun. Við 1. umr. um afnám kaupgjaldsákvæða gerðardómsins í Ed. lýsti hv. þm. Str. yfir því, að hann hefði aldrei, ef hann hefði verið við stj., afnumið gerðardóminn. Ég hefði látið hart mæta hörðu, sagði hann. Hér hótar Framsókn því beinlinis að fá hið ameríska hervald til þess að beygja landsmenn til hlýðni, því að ekkert annað afl er til í landinu, sem, eins og nú standa sakir, getur slíkt. Forustumenn Framsfl. horfa til þess með velþökun, ef hér væri komið á hernaðareinræði gegn réttlátum kaupkröfum launastéttanna. Þessar bollaleggingar Framsfl. foringjanna í sambandi við hið útlenda herlið koma líka fram í baráttu þeirra gegn kjördæmabreyt. Þeir sjá nú glundroðann, sem hefur skapast í atvinnulífi þjóðarinnar, þeir sjá hættuna, sem yfir vofir, ef ekki verður kleift að halda atvinnulífínu gangandi,

og því hóta þeir nú, að þeir muni ekki leggja hönd á plóginn til þess að bægja frá hættunum, ef kjördæmamálið verði látið ná fram að ganga. Þeir ganga meira að segja svo langt, að þeir reyna eftir getu að auka á glundroðann, og þó sérstaklega að gera meira úr honum en efni standa til. Jafnframt hafa svo forustumenn Framsfl. í hótunum við fylgjendur kjördæmamálsins og tala opinskátt um útlenda ihlutun um mál Íslands, eins og hún hafi þegar verið ákveðin. Á fundum á Alp., á nefndafundum og í einkasamtölum kveða við sömu hótanirnar. Ef þið stofnið til kosninga á ný, er ekkert líklegra en ekki verði þórfyrir Alp. upp frá því, segja þeir. Hótanir þessar minna einna helst á hótanir þær, sem 5. herdeildir Hitlers í hinum ýmsu löndum höfðu í frammi, og voru þær þá venjulega undanfari árásar.

Ég vil taka það fram hér, að ég tel mjög ósennilegt, að ameríska herstjórnin vilji hafa nokkur afskipti af málum landsins umfram það, sem hún telur brýna þörf á með tilliti til hervarna þess. En hótanir forustumanna Framsfl. eru jafnósæmilegar fyrir það. Ég tel, að aldrei hafi nokkur hópur Íslendinga komið jafnábyrgðarlaus fram gagnvart sjálfstæði landsins og forustumenn Framsfl. nú undanfarið, síðan á Sturlungaöld. Draumur forustumanna Framsfl. virðist vera að komast í stj. og geta, í krafti erlends hervalds, drottnað yfir þjóðinni með harðri hendi. Lýðræði, frjálslyndi, umbætur, vinstri pólitik og hin fallega ræða Hermanns Jónassonar, hv. þm. Str., í útvarpinu fyrir kosningarnar eru ekkert annað en sjónhverfingar til þess gerðar að breiða yfir einræðisbrólt flokksins frammi fyrir hinum mörgu frjálslyndu fylgjendum hans.

Nú mun margur spyrja: Hvernig stendur á því, að Framsfl., sem einu sinni var frjálslyndur umbótaflokkur, skuli nú vera kominn út á þá refilistigu, sem hér hefur verið lýst? Til þess að skilja það fyrirbrigði, er nauðsynlegt að renna augunum ofurlítið yfir sögu þessa flokks.

Framsfl. komst í stjórnaraðstöðu þegar árið 1927 og hefur að meira og minna leyti verið stj.-flokkur síðan. Hann var ekki fyrr kominn í þessa aðstöðu en hann fór að nota sér þau yfirráð, sem ríkisstj. hlýtur óhjákvæmilega að hafa yfir úthlutun ýmissa gagna og gæða milli þjóðfélagsþegnanna. Það, sem einstakir ráðh. höfðu áður freistast til að gera, varð nú kerfisbundið og talinn sjálfsagður hlutur. Embættaveitingavaldið var eingöngu notað til þess að koma framsóknarmönnum í hin ýmsu embætti, eða þá mönnum, sem gengu til fylgis við Framsfl. fyrir að fá embættið. Það var ekki hikað við að veita mönnum embætti, sem, lagalega séð, höfðu ekki skilyrði, ef aðrir voru ekki til á biðlista Framsfl. Gjaldeyrisvandræði þjóðarinnar notaði Framsfl. sér út í yztu æsar til pólitísku framdráttar. Fylgjendur flokksins sátu í fyrirrúmi, er gjaldeyri var úthlutað, og hafa margir orðið stórauðugir menn einmitt fyrir þá aðstöðu, sem flokkurinn hafði. Bæjarfélögum og einstaklingum var á hinn ósvífnasta hátt neitað um gjaldcyri til þjóðþrifafyrirtækja á sama tíma og verið var að hjálpa einhverjum skjólstæðingum Framsfl. til þess að reisa ný fyrirtæki.

Gjaldeyrisvandræðin voru slíkt vald í höndum Framsfl., að full ástæða er til að ætla, að flokkurinn hafi ekki haft mikinn áhuga á því að þjóðin gæti yfirunnið þau. Enda kom það greinilega fram í stefnu flokksins. Með yfirráðunum yfir gjaldeyrinum gat Framsfl. gefið ýmsum þjóðingarmiklum flokksmönnum tækifæri til að auðga sig, enda var svo komið hér í Reykjavík, að varla var svo stofnað nýtt fyrirtæki, að ekki væri reynt að hafa framsóknarmann með, til þess að láta hann útvega gjaldeyrinn. Framsfl. hafði þá líka á valdi sínu oft og tíðum að koma fyrirtækjum á kné, ef hann af pólitískum ástæðum taldi það heppilegt, með því að neita þeim um gjaldeyrisleyfi. Framkvæmd Framsfl. á gjaldeyrisálunum er eitt reginhneyksli. og er full ástæða til að hefja ýtarlega rannsókn á þeirri botnlausu spillingu, sem þróaðist í þessum málum undir handleiðslu og stjórn Eysteins Jónssonar, hv. 1. þm. S.-M.

Þá er ekki ástæða til að gleyma bifunum. Þar fengu góðir flokksmenn Framsfl. að sitja á hlut annarra landsmanna ekki síður en á öðrum sviðum.

Svona var það í öllum stjórnarframkvæmdum. Og þessar starfsaðferðir forustumanna flokksins í Reykjavík tóku smáforingjarnir úti um landið upp eftir þeim. Hver embættismaður, hver kaupfélagsstjóri og útibússtjóri taldi það skyldu sína að fylgja þeirri reglu að láta aldrei svo nokkur hlunnindi í té við nokkurn mann, að spyrja ekki fyrst um það, hvaða pólitískan hag Framsfl. hefði af því. Ef einhver verkamaður var grunaður um að hafa frjálsar skoðanir og sjálfstæðar, þá var hann útilokaður frá því að geta fengið handtak að gera, þar sem Framsfl. kom höndum undir. Með þessum aðferðum hefur Framsfl. í sumum sjávarplássum tekið að hindra, að þar gæti skapast verkalyðshreyfing.

Með aðferðum eins og þeim, sem nú hefur verið lýst, hefur Framsfl. skapað sér nokkuð sterk ítök í ýmsum kaптunum úti um landið. Það er ekki láandi verkamönnum á smákaupþunum, þótt þeir bogni fyrir yfirgangi og kúgun, sem kaupfélagsstjórar og embættismenn Framsfl. hafa beitt þá. Það er í smákaupþunum aðallega, sem Framsfl. hefur nokkur áhrif á verkalyðshreyfinguna. Þeim áhrifum beitir hann til þess að viðhalda sundrunu innan hennar. Það er því mjög nauðsynlegt nú, að verkafólkið í smáörpunum geri sér ljóst afturhaldseðli Framsfl. og þurrki áhrif hans þar út.

Þá er og landfræg skoðanakúgun Framsfl. í skólunum. Skólaforustumenn hans hafa ekki hikað við að reka unga námsmenn úr skólunum fyrir það eitt að þora að hafa ákveðnar skoðanir í þjóðfélagsmálum.

Í fám orðum sagt, strax er Framsfl. komst í stjórnaraðstöðu 1927, byrjaði, einkum fyrir tilstuðlan hans, spillingin að grípa um sig. Skoðanakúgun og misbeiting hins opinbera valds voru einkenni stjórnarframkvæmdanna. Þetta skapaði flokknum tiltölulega sterkt skipulag, því að embættismennirnir og aðrir flokksmenn, sem nutu góðs af stjórnaraðstöðu flokksins, sneru bókum saman. Þeir skildu, að þeir áttu allir mikið undir því komið, að Framsfl. væri sem stærstur og

sterkastur. Einkanlega var þýðingarmikið að eiga stóran þingflokk.

Hinir óbreyttu fylgismenn hafa ekkert haft um stefnu flokksins að segja og eru yfirleitt aldrei spurðir ráða um neitt.

Flokkur, sem hefur sokkið niður í jafntaunlausa spillingu og Framsfl. síðast liðin 12–15 ár, hlýtur að segja skilið við öll góð stefnumál, sem hann kann að hafa ætlað að beita sér fyrir í upphafi. Þetta hefur líka komið á daginn. Framsfl., sem 1927 var frjálslyndur umbótaflokkur, sem vildi starfa í samvinnu við alþýðu bæjanna, er nú orðinn afturhaldsflokkur og hefur verið í nánú samstarfi við óbilgjörnustu stríðsgróðamenn landsins. Það er ekki einasta, að hann hafi látið teyma sig til þessa samstarfs, heldur hefur hann stöðugt hvatt til hvers konar ofbeldisráðstafana gegn launastéttunum, og í fjandskapnum hefur hann gengið feti framur en flokkur atvinnurekendanna treysti sér til að ganga. Framsfl. er nú orðinn afturhaldssamur embættismannaflokkur, sem einkum styður sig við stórbændurnar. Smábændur og miðlungsbændur eiga ekki heima hjá Framsfl., þó að honum hafi tekizt að blekkja yfirgnæfandi meiri hl. þeirra til fylgis við sig.

Öll bændapólitik Framsfl. er miðuð við hagsmunir stórbændanna. Í smærri bændur er kastað smávægilegum molum, svona rétt til þess að halda þeim góðum. Þegar stórbóndinn fær þúsundir króna fyrir einhverjar aðgerðir Framsfl., svo sem mjólkurhækkun og þ. u. l., þá fær smábóndinn nokkra tugi, kannske nokkur hundruð.

Þó að allri þjóðinni sé ljóst, að stórfelldar ráðstafanir þurfi að gera til þess að stöðva strauminn úr sveitunum, bókstaflega að breyta skipulagi landbúnaðarins, þá er Framsfl. sinnulaus og viljalaus, vegna þess, að slíkar ráðstafanir gætu hæglega komið illa við ýmsa stórbændur og embættismenn. Pólitik Framsfl. rekur smábændurnar frá búum sínum. Lífsafkoma þeirra er þannig, að ekki er nema eðlilegt, að þeir flíyi sveitirnar. Smábóndinn þarf að fá meira fyrir hvern lítra mjólkur og hvert kíló kjöts, sem hann framleiðir, en stórbóndinn, af þeirri einföldu ástæðu, að ef hann fær það ekki, þá getur hann ekki lifað af búskap sínum og flosnar upp. En þjóðinni er það lífsspursmál, að landbúnaðarframleiðslan dragist ekki saman. Þessi hækkun á afurðaverði smábændanna er framkvæmanleg án þess að hækka söluverð mjólkur og kjöts frá því, sem nú er, með því annað hvort að lækka gróða stórbændanna eða taka til þess fé úr ríkissjóði. Þetta er fullkomlega sanngjarnt, þegar það er athugað, að smábóndinn þarf, vegna skorts á vélum, að leggja meira vinnuafli í hvern lítra mjólkur og kíló kjöts en stórbóndinn. Og á meðan smábóndinn á ekki kost á sömu vélanotkun og stórbóndinn, þá á hann rétt á að fá meira fyrir afurðir sínar hlutfallslega.

Framsfl. mun aldrei hjálpa smábændunum með þeim ráðum, sem duga þeim, þ. e. að greiða þeim hlutfallslega hærri verð fyrir afurðir þeirra. Hann getur það ekki vegna þess, að embættismennirnir og stórbændurnir, sem öllu ráða í flokknum, vilja það ekki. Þeim er sama um það, þótt smábændurnir flosni upp. Í hinni hörðu baráttu, sem smábændurnir heyja, til þess að

flosna ekki upp af búum sínum, eiga þeir ekki nema einn bandamann. Sá bandamaður er verkalyður bæjanna. Framsfl. hefur reynt að skella skuldinni af erfiðleikum smábænda á verkafólkið í bæjunum. En þetta er vísvitandi gert í þeim tilgangi að hrinda smábændum frá því eina afli, sem vill og getur hjálpað þeim til þess að hafa meira upp úr því þrotlausa striti, sem þeir verða að leggja á sig. Smábóndinn hefur aldrei hag af því, að kaup verkamanna sé lágt og samtök þeirra veik. Hann hefur hag af því, að verkalyðshreyfingin sé sterk og kjör verkafólksins góð. Smábóndinn þarf oft að bjóða sig í vinnu, og sér hver maður í hendi sinni, hvaða áhrif hátt kaupgjald í bæjum hefur á vegavinnukaup, sem smábóndinn tekur. Framsfl., sem flestir bændur þessa lands fylgja eins og stendur, hefur nú upp á síðkastið talið það skyldu sína að hafa samstarf við auðmennina. Nú er þeirri samvinnu lokið í þili, og nú standa því bændur einangradir og hafa erfiða aðstöðu til þess að hafa áhrif á gang mála. Afturhaldspólitik Framsfl. og samstarf hans við auðmennina hafa leitt bændurnar út í mjög erfiða einangrun.

Það var ekki barátta Framsfl. fyrir hagsmunamálum bændanna, sem leiddi þessa einangrun yfir fylgendum hans. Nei, það var barátta embættismannanna innan flokksins gegn auknu lýðræði og mannréttindum, sem varð þess valdandi.

Það var barátta Framsfl. fyrir því, að embættismenn hans fengju áfram að sitja á rétti almennings í þessu landi. Það er beinlínis orðið hættulegt fyrir bændur, hve einhlitt tillit Framsfl. tekur til hagsmuna embættismannanna, sem öllu ráða í flokknum. Bændur stórskasta á því að fylgja þessari embættismannaklíku út á þær brautir, sem hún er komin á.

Afstaða Framsfl. til kjördæmamálsins hefur sýnt, að hann er nú orðinn þröngur sérhagsmunaflokkur nokkurra embættismanna, sem eru til í hvað sem er, bara ef hann fær að vera áfram í völdum. Þessi flokkur getur gengið í lið með hvaða öflum sem er, nema heiðarlegri vinstri-pólitik. Hann er sneyddur allri ábyrgðartilfinningu gagnvart þjóðinni. Hann er meira að segja sneyddur öllum áhuga fyrir velferðarmálum bændastéttarinnar, sem þó helzt skipar sér undir merki hans.

Framsfl. beitir lýðskrumi í rikari mæli en áður hefur þekkt hér á landi. Á kjósendaveiðum er allt leyfilegt að áliti þessa flokks.

Kommúnistiskar ræður og nazistiskar ræður eru haldnar jöfnum höndum og auðvitað allt þar á milli. Framsfl. er ljóst dæmi þessi, hve mikil spilling getur sprottið upp af úreltri kjördæmaskipan. Það eru mörg dæmi til slíkrar spillingar erlendis. Sem dæmi slíks flokks vil ég nefna flokk Daladier í Frakklandi. Saga hans í Frakklandi og viðhorf var svipað og Framsfl. hér. Reynslan hefur sýnt, að jafn gjörspilltur flokkur og Framsfl. er orðinn, er lýðræðinu hinn mesti háski. Þjóðin þarf að læra af því, hvernig fór fyrir frönsku þjóðinni undir forustu flokks Daladier, og svipta Framsfl. fylgi hans.

Sú breyting kjördæmaskipunarinnar, sem hér liggur fyrir, mun og að nokkru leyti e. t. v. kippa

fótunum undan flokki, sem kominn er út á aðrar eins brautir og Framsfl.

Eysteinn Jónsson: Herra forseti! Það mætti helzt ímynda sér, að hv. síðasti ræðumaður hefði tekið ræðu sína upp úr gömlum blöðum Sjálfstfl. Því niði mun verða svarað næsta kvöld, að því leyti, sem það er svaravert.

Kjördæmamálið hefur markað afstöðuna í stjórnámálum landsins síðustu mánuðina og mun gera það enn um skeið, ef afgreitt verður á þessu þingi, eins og stuðningsflokkar þess búast nú til að gera. Þess vegna er eðlilegt, að rætt verði almennt um stjórnámálaviðhorfið í landinu nú í sambandi við afgreiðslu málsins.

Til þess að fá fullt yfirlit um það, sem er að gerast, verður að vikja enn einu sinni örfáum orðum að aðdraganda þess, hversu nú er komið málum.

Sjálfstæðismenn komu í veg fyrir það allt árið 1941, að nokkuð jákvætt væri gert í dýrtiðarmálunum. Þeir sneru snældu sinni með ýmsu móti, en ætíð til að stemma stigu fyrir því, að nokkuð væri aðhafzt í málinu. Þeir fylgdu dýrtiðarfrv. mínu á Alb. 1941, en stóðu á móti framkvæmd laganna og hindruðu hana. Þeir fylgdu tillögum um lögfestingu kaupgjalds- og verðlags áður en aukabíngið kom saman haustið 1941, en komu málinu fyrir kattarnef, þegar til þings kom. Þeir þóttust ætla að reyna hina „frjálsu leið“, sem þó reyndist ófær svo sem fyrirsjáanlegt var, enda beinlínis vitandi vits gerð ófær af sósíalistum og Alþýðuflokksmönnum, af því að þeir þurftu ófrið um kaupgjaldsmálin. — Loks um áramótin síðustu, þegar andúð almennings á hringlandahætti sjálfstæðismanna í málinu, var orðin svo rík, að þeir þorðu ekki lengur að spyrna fótum við, buðust þeir til að taka þátt í setningu bráðabirgðal. um gerðardóm í kaupgjalds- og verðlagsmálum, — en þá var svo komið málum, að verkföll voru á skollin — og er þar að leita að einni undirrót þess, sem síðan hefur í málinu gerzt. — Með svipuðum hætti barðist Sjálfstæðisflokkurinn af fremsta megni gegn skattlagningu stríðsgróðans, og eins lengi og hann með nokkru móti þorði. Tillögur mínar og annarra framsóknarmanna um skattamálin á aukabínginu 1941 voru kallaðar kommúnistiskar og hrein fjarstæða. Það var ekki fyrr en hægt var að beygja Sjálfstfl. í sambandi við lífsnaðsyn hans á því, að fá frestað bæjarstjórnarkosningum, að þessar sömu skattatill. okkar framsóknarmanna fengust lögfestar að mestu leyti.

Alþfl. beið allan þenna tíma eftir hentugu tækifæri til þess að hlaupa frá stjórnarsamstarfinu á þann hátt, að líkur væru til fylgisauka fyrir flokkinn. Alþfl. notaði því tækifærið um áramótin, þegar hafizt skyldi handa um alhliða átök til þess að sporna við vaxandi dýrtið, og snerist til stjórnarandstöðu. Málflutningur flokksins var, og hefur verið sá, að óverjandi hafi verið, að halda óbreyttu grunnkaupinu, — en tæpum mánuði áður höfðu forkólfar flokksins haldið hrókaræður um, að verðbólgan væri hættulegust verkalyðnum og að grunnkaupshækkanir væru meira en lítið vafasamur vinn-ingur fyrir hann.

Þegar hér var komið sögu, tók Alþfl. upp kjördæmamálið, og er enginn vafi á því, að fyrir forkólfum flokksins vakti, að það yrði ekki afgreitt, en mundi hins vegar reynast handhægt vopn gegn Sjálfstfl. í kosningum þeim, er í hönd fóru, og vænlegt til fylgisauka í kaupstöðunum að núa sjálfstæðismönnum því um nasir, að þeir hefðu ekki þorað að afgreiða málið.

Um það leyti, sem sjálfstæðismenn völdu um það, hvort afgreiða skyldi kjördæmamálið eða halda áfram samstarfi við Framsfl. og berjast gegn vaxandi dýrtið í landinu, var alveg augljóst, að nýrra átaka var þörf í fjárhagsmálum og atvinnumálum, ef komast átti hjá fullkomnu öngbveiti. Samningar stóðu yfir um takmörkun á íslenzku vinnuafl í setuliðsvinnunni, og það lá fyrir, að stj. mundi ekki fá fullnægt óskum sínum í því efni. Það var vitað mál, að ef takast átti að tryggja atvinnuvegum landsmanna það vinnuafl, sem minnst værd komizt af með, værd að gera ráðstafanir til þess að takmarka byggingar og miður þarfar framkvæmdir í landinu. Það lá í augum uppi, að löggjöf, sem helmílaði ríkisstj. slík afskipti, var beinlínis orðin skilyrði þess, að þær ráðstafanir, sem þegar var búið að gera, næðu tilgangi sínum. Þetta var ríkisstj. svo ljóst, að hún lýsti yfir því við herstjórnina í sambandi við samningana um vinnuafl, að hún mundi gera ráðstafanir til þess að takmarka framkvæmdir og tryggja með því móti, að það vinnuafl, sem samningurinn losaði úr setuliðsvinnunni, leitaði til bráðnaðsýnlegra framleiðslustarfa.

Framsfl. lagði því til í ríkisstj., að sett yrði á vetrarþingi löggjöf um íhlutun ríkisstj. um byggingar og aðrar framkvæmdir í landinu, og m. a. með því móti tryggð framkvæmd þeirrar stefnu, sem upp hafði verið tekin í dýrtiðar- og fjárhagsmálunum. En þegar hér var komið málum, hafði ábyrgðarleysið náð undirtökunum í Sjálfstfl. á nýjan leik, og var þessu hafnað af ótta við reiði þeirra manna, sem ráðstafa vilja stríðsgróða sínum eins og þeim sýnist.

Sjálfstæðismönnum hlýtur að hafa verið fyllilega ljóst, enda þótt þeir vildu ekki víðurkenna það, að þeir áttu um tvennt að velja: Annars vegar framhald þeirra ráðstafana, sem byrjað var á, og nýjar og róttækar framkvæmdir á sama grundvelli þeim til stuðnings, til þess að halda jafnvægi í fjárhags- og atvinnumálum þjóðarinnar, hins vegar hreina upplausn í atvinnu- og fjármálum, eyðileggingu þess, sem búið var að vinna til viðnáms, margra mánaða kosningabaráttu og tvennar alþingiskosningar.

Allt þetta bentum við framsóknarmenn sjálfstæðismönnum rækilega á síðast liðið vor. Við skýrðum fyrir þeim, hvað við teldum framundan, og vörðum þá við. En okkur var ekki svarað öðru en fúkyrðum og fullyrðingum um það, að allar aðvaranir okkar væru gegn betri vitund gerðar og einungis til þess að reyna að hindra afgreiðslu kjördæmamálsins og bjarga með því flokkshagsmunum Framsfl. Sjálfstæðismenn þóttust vera fyllilega einfærir um að stjórna landinu. Þeir gætu séð öllu vel farborða. Gorgeir þeirra og yfirlæti fór langt fram úr því, sem áður hefur þekkt, og þeir héldu því sér-

staklega fram, að gagnrýni og aðvaranir okkar hv. þm. Str., Hermanns Jónassonar, væru spröttar af persónulegu yfirlæti, — við höldum, að allt mundi ganga úr skorðum við það, að við færum úr ríkisstj. Þeir tóku það fram, að það væri landhreinsun að því að losna við Framsfl. úr ríkisstj., og það væri alveg sérstök nauðsyn, sem bæri að setja ofar öllu öðru eins og nú stæðu sakir, að hnekkja þingvaldi framsóknarmanna. Framsfl. væri, eins og hæstvirtur fjármálaráðherra orðaði það, „þjóðhættulegur ofstopaflokkur“, „og ábyrgðarlausasti flokkur, sem nokkurn tíma hefði verið uppi hér, a. m. k. síðan á Sturlungaöld.“

Þannig voru undirtektirnar, sem Framsfl. fékk, þegar hann varaði við því, að á þessum tímum væri tekin upp baráttan um kjördæmamálið og mynduð sú veikasta ríkisstj., sem nokkru sinni hefur þekkt á þessu landi.

Nú hafa kosningar farið fram um kjördæmamálið og ríkisstj. hefur setið að völdum í þrjá mánuði. Nú er ástandið þannig í landinu, að engum getur blandast hugur um, hvílikt glapræði var framið í islenzkum stjórnmálum af hendi þeirra manna, sem létu hafa sig til þess að taka upp baráttuna um kjördæmamálið og mynda óhæfa ríkisstj. Það getur líka hver og einn sagt sér sjálfur, til hvers það muni draga, á tímum eins og við lifum nú á, að mynduð sé ríkisstj. og haldið í valdastólum af þremur flokkum, sem lýsa jafnframt yfir því og hrósa sér af, að þeir eigi ekkert sameiginlegt nema það að stofna til ófriðar í landinu um breytingar á kjördæmaskipuninni. Það er líkara ljótum draumi en veruleika, að nokkrir þm. skuli hafa leyft sér annað eins. Hér hefur þá einnig farið nákvæmlega eins og til var stofnað. Á þriggja mánaða valdatíma sínum hefur ríkisstj. tekið að eyðileggja allt starf, sem búið var að inna af hendi í dýrtíðar- og fjárhagsmálunum frá því um síðustu áramót og þangað til stjórnin settist að völdum.

Ríkisstj. staðfestir sjálf þennan vitnisburð með því að bera fram hér á Alþ. lagafrv. um afnám þeirra laga, er núv. hæstv. forsrh. taldi fyrir tæpum átta mánuðum lífsnauðsyn að setja og eina hina merkustu löggjöf, sem Alþingi Íslendinga hefði samþykkt. Engum dýlst nú hins vegar, að á þessum stutta valdatíma núv. hæstv. stj. hefur skapast slíkt öngþveiti um framkvæmd þessarar löggjafar vegna úrræðaleysis hennar og algerðrar vanhírðu um að styðja l. með nýjum ráðstöfunum, að l. eru nú gagnslaus.

Í stað þess að fylgja fram þeirri stefnu, sem l. mörkuðu, hefur ríkisstj. reynt máttvana leikfang í höndum þeirra Alþfl.manna, sjálfstæðismanna og sósíalista, sem frá öndverðu vildu þessar ráðstafanir gegn dýrtíðinni feigar.

Það kveður þá heldur en ekki við annan tón nú hjá hæstv. ráðh. og blöðum þeirra en í vor sem leið, þegar þeir settust í ráðherrastólana og lofuðu þjóðinni því, að öllu skyldi óhætt, — þeir skyldu stýra fram hjá öllum vanda meðan deilan um kjördæmamálið yrði til lykta leidd, en alveg sérstaklega skyldu þeir þó vaka yfir dýrtíðarmálunum. Þjóðin þyrfti ekkert að óttast í því efni.

Við framsóknarmenn gerðum okkur engar gyllivonir í þessu sambandi. Við bárum fram aðvaranir okkar í tíma eins og skyldan bauð. En okkur var ljóst frá öndverðu, hversu fara mundi, þegar þeir menn úr Sjálfstfl., sem úrslitum mála réðu á aukabinginu 1941, tækju við forustu í fjárhagsmálum þjóðarinnar með „stuðningi“ Alþýðuflokksmanna og sósíalista, sem höfðu lýst yfir því, að einn meginkostur nýju stjórnarinnar væri sá, að hún væri svo veik, að hún gæti ekki stjórnad.

Nú er þannig ástatt í landinu, að allar flóðgáttir í kaupgjalds- og verðlagsmálum hafa verið opnaðar upp á gátt. Kaupgjaldið í landinu hækkar dag frá degi. Vinnustöðvanir eru daglegt brauð. Verðbólgan og seðlaflóðið vex svo hratt og svo ört stækkandi skrefum, að enginn gerir sér grein fyrir, hvað þá meir. Allir hugsa um það eitt að komast ekki skemmra en hinir, að dragast ekki aftur úr í kapphlaupinu, og er það vorkunnarmál, þegar ekki bólar á neinni viðleitni til þess að halda aftur af þessari þróun. Sennilega halda margir í dag, að þessar hækkanir færi þeim gróða, en bráðlega munu menn sannfærast um hið gagnstæða. — Menn munu brátt sjá, hvernig dýrtíðarþylgjan ris herra og herra, unz hún brotnar á þeim sérstaklega, sem hefur verið talin trú um, að þeir væru að vinna sígra.

Alþýðuflokksmenn, kommúnistar og sjálfstæðismenn geta hrósað þeim sigri, að þeir snauðu gerast nú snauðari og hinir ríku ríkari með hverjum degi, sem liður, eins og hv. þm. Seyðf., Haraldur Guðmundsson, orðaði það, þegar hann lýsti áhrifum verðbólgunnar á efnahag manna í landinu.

Það er gráttbrostlegt að heyra þá, sem fyrir nokkrum mánuðum voru óþreytandi að lýsa því, hve grunnkaupshækkanir væru tveggjað sverð fyrir verkalýðinn, og að verðbólgan væri engum skaðlegri en honum, fagna því nú ákaft, að tekið hefur að rífa niður dýrtíðarráðstafanirnar og að verðbólgan vex nú með meiri hraða en nokkru sinni fyrr. Það er ekki alveg víst, að þeir, sem fagna nú sigrinum, hljóti jafnmikla viðurkenningu síðar og þeir hljóta nú hjá þeim mönnum, sem þeim hefur tekið að blinda í bili. Þess mun skemmra að biða en margur hyggur, að í ljós komi, hversu alþýðu landsins verður hagkvæm sú niðurstaða, sem verður í atvinnu- og félagsmálum þjóðarinnar, ef svo fer fram sem nú horfir í þeim málum.

EKKI bólar á nokkurri jákvæðri viðleitni af hálfu stjórnarvaldanna til þess að stöðva upplausnina, og þeir, sem hafa borið ábyrgðina og skipulagt smáskæruháðinn til þess að rífa niður dýrtíðarl., virðast ekki vera neitt á þeirri leið að stuðla að því á nokkurn hátt, að nokkur endir geti orðið á öngþveitinu. Ríkisstj. og stuðningsflokkar hennar virðast ætla að lifa áfram samkvæmt þeirri meginreglu, að ekkert skipti máli nema kjördæmabreytingin og að þeim beri engin skylda til þess að leita lausnar á neinu máli nema því.

Ríkisstj. veit ekki sitt rjúkandi ráð, og það er til marks um stefnuleysi hennar í dýrtíðarmálunum, að á sama tíma sem hún horfir aðgerðarlaus á hið tryllta kapphlaup kaupgjalds og verð-

lags, sem nú er hafið, moka hún fé úr ríkissjóði til þess að halda niðri verðlagi á einstökum vörutegundum á innlendum markaði. Slíkt er nákvæmlega jafnarángursríkt og að ausa vatni í botnlaust ílát.

Í framleiðslumálum landsmanna er ástandið þannig, að höfuðatvinnuvegi þjóðarinnar vantar stórkostlega vinnuafli. Margir bændur fá ekki kaupa- eða vinnufólk, hvað sem þeir bjóða í kaup. Niðurstaðan verður sú, að bústofn landsmanna minnkar og matvælaframleiðslan þverr, og er það ekki óglæsileg þróun, eða hitt þó heldur, á sama tíma sem líkur benda til, að aðflutningar til landsins muni minnka stórkostlega. Til dæmis um ástæður sjávarútvegsins má nefna að eins eitt. Sildarverksmiðjur ríkisins geta ekki starfrækt allar verksmiðjur sínar vegna skorts á vinnuafli í landi, þannig hefur gamla verksmiðjan á Raufarhöfn ekki verið rekin vegna þess, að hana vantar örfáa menn til starfa. Ef þeir fengjust, væri unnt að reka þarna verksmiðju, sem bræðir 1000 mál sildar á sólarhring. Á sama tíma hafa sildarskipin legið tugum saman og beðið eftir löndun. Sjómenn tapa, útgerðarmenn tapa, og þjóðin tapar. En fólk, sem hefði getað sinnt þessum störfum, vinnur að byggingu skrauthalla hér í Rvík, sem stríðsgróðamennirnir láta reisa, og við ýmsar aðrar álíka aðkallandi framkvæmdir.

Enginn hefur hreyft hönd né fót til þess að reyna að ráða bót á þessu öngþveiti, enda þótt Framsfl. gerði strax í vor allt, sem hann gat, til þess að vekja athygli upplausnarflokka á því, hvað gera þyrfti í þessum málum. Um það skeytti enginn. Allt varð að vikja fyrir kjördæmamálinu og þeim flokkshagsmunum, sem Sjálfstfl. sá hilla undir í sambandi við lausn þess. En hvað skyldu þeir vera margir, sem nú eru ánægðir með þá stefnu, sem tekin var, og hvað skyldu hinir vera margir, sem hafa áhuga fyrir því, að halda áfram þessum leik?

Framsfl. gerði sér nokkrar vonir um, þegar Alb. kom saman fyrst, að forustumenn þeirra flokka, sem stóðu að kjördæmamálinu, mundu hafa áhyggjur af því, hversu nú horfir í landsmálum. Framsóknarmenn gerðu sér vonir um, að þeir mundu nú hljóta að gera sér ljósa nauðsyn þess að snúast gegn upplausninni og þá jafnframt, að forustumenn flokka mundu viðurkenna, að engar líkur væru til, að nægilega föst-um tökum yrði tekið á þeim vandamálum, sem fyrir liggja, ef haldið væri áfram að berjast um kjördæmamálið og stofnað til kosninga enn á ný í haust, eða öllu heldur snemma vetrar. Framsfl. taldi sér skylt að gera allt, sem í hans valdi stæði til þess að vekja athygli hinna flokka á því, hvernig ástand væri, og gera tilraun til þess að fá samtök um, að þjóðinni yrði ekki hrundið út í nýja kosningabaráttu, sem hlyti að verða þess valdandi, að upplausnin heldi áfram. Framsfl. er það vel ljóst, að nauðsynlegar ráðstafanir verða ekki gerðar með kosningar framundan.

Framsfl. ritaði því hinum flokkunum í byrjun þessa Alþingis og skoraði á þá að leggja stjórnarskrármálið til hliðar, þar sem hér væri komið, hætta kosningabaráttunni, en snúa sér í þess

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

stað að lausn vandamála og mynda stjórn um framkvæmd þeirra. Erindi Framsfl. hefur verið birt, bæði í blöðum og útvarpi, og sé ég því ekki ástæðu til að lesa það hér upp, enda hef ég þegar komið inn á aðalefni þess.

Erindi þessu hafa allir flokkarnir svarað neitandi og lýst yfir, að þeir mundu ekki hætta við samþykkt stjórnarskrármálsins og að kosið verði á þessu hausti eða snemma í vetur. Því er ekki einu sinni að heilsa, að flokkarnir hafi svarað þessu erindi Framsfl. um að fá samtök um lausn nauðsynjamála kurteislega neitandi. Flokkarnir hafa látið blöð sín svara erindi Framsfl. með fúkyrdum og árásum á okkur fyrir það, að við skulum hafa látið okkur detta það í hug, að þeir vildu taka upp samstarf um nauðsynjamál þjóðarinnar í stað ófriðar, upplausnar og nýrra kosninga, og það sama hafa þm. flokkanna gert.

Þegar verið var að ræða erindi Framsfl. í hinum flokkunum, voru blöð sjálfstæðismanna t. d. látnin birta hverja árásargreininu af annarri á okkur út af erindinu, og skulu hér aðeins tekin tvö sýnishorn af því, hvernig Sjálfstfl. telur sér sama að ræða vandamálin á þessum örlagaríkuustu tímum, sem þjóðin hefur lifað:

„Fals Framsóknar. Sjálfstfl. hefur lýst því yfir, að hann telji, að Alþingi því, sem nú situr að störfum, beri að ljúka sem fyrst, þannig að kosningar geti farið sem fyrst fram.

Frá þeirri yfirlýsingu sinni mun flokkurinn ekki hvíka. Framsókn mun hins vegar gera allt, sem unnt er til þess að tefja þingið. Herbragð hennar er hið sama og áður, svikin, falsið og yfirdrepsskapurinn. Yfirlýsingar framsóknarmanna um, að þeir vilji ekki tefja störf þingsins, eru af þessum rótum sprotnar. Engan þarf að undra það, þó að þessir menn komi bráðlega með einhver tylliboð um samvinnu og samstarf að vandamálum þjóðfélagsins.“

„En Framsókn mun ekki verða að ósk sinni. Þjóðin þekkir of vel vísir hennar og fals til þess, að tylliboð hennar verði tekin alvarlega.“

Teningunum hefur nú verið kastað með neitandi svörum við erindi framsóknarmanna um samstarf. Flokkarnir færa fram þær ástæður fyrir neitun sinni, að þm. þeirra séu bundnir við afgreiðslu kjördæmamálsins, — þeir séu kosnir til þess að leggja á stjórnarskrárbreytinguna fullnaðarsamþykki, en hins vegar sé vel kleift að leysa jafn vel úr vandamálum þjóðfélagsins, þótt kosningar séu framundan. Þetta tvennt skal athugað örlítið, — hið síðara fyrst.

Sú fullyrðing forustumanna flokka, að kosningabaráttan hafa engin áhrif á lausn vandamála, stríðir gegn því, sem vitað er og viðurkennt af öllum, sem nokkra reynslu hafa í stjórnmálum. Hver einasti Íslendingur veit t. d., að það ástand, sem skapaðist í stjórnmálum landsins á síðast liðnu ári og er undirrót þess, sem nú er að gerast, átti ekki sízt rætur sínar að rekja til þess, að samkomulagið um kosningafrestunina var rofið. Vilja menn ekki líta í kringum sig og sjá, hvað núna er að gerast í landinu, t. d. í kaupgjaldsmálunum og sérstaklega hjá þeim flokkum, sem standa að ríkisstj. — Þykir mönnum ekki sennilegt, að þeir flokkar, sem beinlínis nærast á upplausnarástandinu, muni

hafa mikinn áhuga á sterkum, jákvæðum ráðstöfunum fyrir kosningar? Þykir mönnum trúlegt, að þeir, sem byggja sína pólitísku tilveru á ágreiningi um dægurmál, muni gera harðsnúnar tilraunir til þess að koma á friði í landinu rétt fyrir kosningar? Það þarf ekki annað en lesa blöð sjálfra stjórnflokka nú um þessar mundir til þess að sjá, hve dyggilega þeir ástunda eða hitt þó heldur að skapa það hugafer og þann skilning, sem allir vita, að þarf að vera fyrir hendi, ef samstarf á að takast, og þar ráðstafanir að koma að fullu gagni, sem nú þyrfti að gera.

Nei, forustumenn upplausnarinnar vita það jafnvel og við, að áframhaldandi kosningabarátta leiðir ekki til farsældar eða úrlausnar vandamála, en vilja ekki viðurkenna það, og þeir hafa ekki þrek né vilja til þess að snúa við á þeirri leið, sem þeir eru á, enda þótt þeir hljóti að sjá, í hvert öfni stefnt er.

Framsfl. hefur gert það ljóst, — og gert það í tíma, svo að ekki verður um sakast eftir á —, að frá hans sjónarmiði er af hálfu hinna flokka tækið á málunum með slíku ábyrgðarleysi með því að stofna enn til nýrra kosninga, að hann mun ekki taka þátt í eða styðja neina ríkisstj., sem að slíku stendur. Hins vegar mun þingflokkur framsóknarmanna að sjálfsögðu, hverjir sem með völdin fara, styðja hvert það mál, sem flokkurinn telur horfa til gagns fyrir þjóðina.

Það leynir sér ekki, að þeir flokkar, sem standa að kjördæmamálinu, hafa orðið slæma samvizku, og að þeim er ljóst, hversu mikilli gagnrýni framkoma þeirra sætir nú meðal landsmanna. Reyna þeir nú að draga athyglina frá sér með því að telja mönnum trú um, að Framsfl. hafi brugðizt skyldu sinni með því að leggja svo greinilega sem hann hefur gert ábyrgðina á þeirri upplausn, sem enn er í vændum, á þá flokka, sem ráða því, að áfram er haldið kosningabaráttunni. Þeir segja: Framsfl. vill ekki gegna skyldum sínum við þjóðfélagið, nema hann fái eitthvað í staðinn. — Ég dreg í efa, að ófyrirleitnari blekkingar hafi nokkurn tíma verið notaðar í stjórnmálabaráttunni en þessi málflutningur hinna sameinuðu flokka, til þess að draga athygli manna frá þeirri ábyrgð, sem þeir einir bera á því, hvernig komið er og hvert stefnt er.

Hvenær hefur Framsfl. skorast undan því að eiga þátt í að leysa vandamál þjóðarinnar á Alp.? Við höfum lýst yfir því skýrt og opinberlega, að það stendur ekki á okkur að styðja hvert nauðsynjamál, enda væri annað í lélegu samræmi við vinnubrögð Framsfl. undanfarið. Hitt er annað mál og því óskýlt, að stuðningsflokkar kjördæmamálsins hafa tekið á sig ábyrgðina á stjórn landsins með því að virða að vettugi, bæði í vor og aftur nú, tillögur framsóknarmanna um það, hvernig taka skyldi á stærstu málunum. Þeir bera því ábyrgðina, og hún verður ekki frá þeim tekin.

Hér er komið að kjarna málsins og orsök þess tugaóstyrks, sem einkennir málflutning stjórnsins um þessar mundir. Þeim þykir það óþarfi af framsóknarmönnum að minna þessa þrjá flokka á, að þeir hafi nokkrar skyldur við þjóðina, að þeir taki á sig nokkra ábyrgð, þó að þeir

fari sínar eigin leiðir alveg án tillits til þess, sem Framsfl. telur rétt. Þeir eru einnig búnir að uppgötva það, að það eru til fleiri mál en kjördæmálið, og þó alveg sérstaklega hitt, að almennigur í landinu gerir sig ekki ánægðan til lengd að með þau svör af hálfu þessara flokka, þegar rætt er um stefnu stjórnarinnar í öðru en kjördæmamálinu, að allt sé í lagi — menn geti verið óhræddir, þeir eigi ekki samleið um neitt nema kjördæmamálið. Þetta er svarið, sem sjálfstæðismenn hafa haft á reiðum höndum, þegar talað hefur verið við þá um valdatöku þeirra með stuðningi sósíalista og Alpfl., og svarið, sem Alpfl. og Sósfl. hafa tilbúið, þegar rætt er um stuðninginn við Sjálfstfl.

Ástandið er nú orðið þannig í landinu, að þessi ábyrgðarlausu svör eru hnefahögg í andlit allra hugsandi manna, hvaða flokks sem þeir telja sig til. Það er ekki lengur hægt að leika þennan ábyrgðarlausu leik án þess að verða fyrir áfellingdómi þeirra, sem ekki eru hlindir ofstækismenn. Nú spyrja menn um gervallt landið: Hvað ætla þeir flokkar, sem enn á ný standa saman um kjördæmamálið og enn nýjar kosningar, að gera til þess að stöðva það öngþveiti, sem nú ríkir í málefnum þjóðarinnar? Á enn að nota gömlu svörin: allt sé í lagi, ekkert að óttast. Þeir geti ekki komið sér saman um neitt nema kjördæmamálið. Halda menn, að þessi svör dugi nú eða séu viðeigandi eins og komið er?

Framsfl. hefur ekki ráðið rás viðburðanna á Alp. eða í stjórn landsins undanfarna mánuði. Það hefur verið breytt þveröfugt við það, sem hann lagði til. Framsfl. ræður ekki afgreiðslu mála á þessu þingi, það hafa aðrir sameinast um það, og enn hefur verið gengið hvert á þá leið, sem Framsfl. taldi þá einu fær. Þeir, sem hafa tekið forustuna í vor og nú — ef hægt er að tala um forustu í þessu sambandi — bera ábyrgðina, en þrátt fyrir það mun ekki standa á Framsfl. að styðja þá að hverju því máli, sem til bóta horfir.

Þá er rétt að athuga nokkuð aðra hlið á þessu máli. Flokkar þeir, sem standa að kjördæmamálinu, hafa haldið því á lofti til afsökunar á framferði sínu undanfarið, að framsóknarmenn væru þjóðhættulegir ofstopamenn og af því leiddi, að það yrði að sitja fyrir öllum öðrum málum, hve nauðsynleg sem þau annars væru, að minnka áhrif Framsfl. á landsmálin — setja hann á sinn stað, eins og það er orðað.

Er nú mögulegt fyrir nokkurn mann eða nokkurn flokk að auðmýkja sig freklegar en þessir menn gera nú með því að halda því fram, að ekki sé eða verði unnt að stjórna landinu, nema þessir þjóðhættulegu ofstopamenn taki að sér landsstjórnina?

Til hvers á þjóðin að fórna öllu því, sem fórn að verður, á altari upplausnarinnar á meðan verið er að knýja kjördæmamálið fram, ef trúa má nokkru orði af öllu því, sem þessir menn segja um afleiðingar þess fyrir landið og þjóðina, ef Framsfl. ekki telur sér fært að bera ábyrgð á stjórn eða takast á hendur stjórn landsins um nokkurra mánaða skeið?

Er hugsanlegt, að fram geti komið gleggri vitunisburður um ráðleysi þeirra flokka, sem standa

að kjördæmamálinu, en hrópyrði þeirra um Framsfl. annars vegar og hrókaræður þeirra hins vegar um þann vöð, sem þjóðinni sé búinn, ef þeim sjálfum yrði falin landsstjórnin í nokkra mánuði enn, án íhlutunar Framsfl.?

Finnst mönnum þetta ekki glæsilegur vitnisburður um nauðsyn þess að styrkja þessa flokka á Alþ., og að það sé vinnandi til, þótt eitt og annað verðmæti fari í súginn á meðan verið er að koma slíkri þjóðþrifaframkvæmd í verk?

Þá er rétt að athuga nokkuð þá fullyrðingu flokkanna þriggja, að niðurstöður kosninganna sýni það, að þjóðin fallist á kjördæmabreytinguna. Þeir segjast vera bundnir við að afgreiða kjördæmamálið af því, að 29 alþm. séu til þess kosnir, eins og þeir orða það.

Mér virðist þurfa meira en lítil brjóstheilindi til þess að túlka niðurstöður kosninganna einhliða á þennan veg. Það er staðreynd, að þeir flokkar tveir, sem beittu sér fyrir kjördæmamálinu, töpuðu mjög miklu fylgi meðal þjóðarinnar, og mun nærri sanni, að Sjálfst.- og Alþfl. hafi tapað 5500 atkv., og er það langmesta atkvæðatap, sem dæmi eru til um hér um langan tíma í stjórnmálasögu landsins. Hins vegar vann Framsfl. á, sá eini flokkur, sem stóð á móti kjördæmabreytingunni. Forkólfar þessara flokka vita jafnvel og ég, að fjöldi þeirra, sem kusu frambjóðendur þeirra nú, gerðu það þrátt fyrir afstöðu flokkanna til kjördæmamálsins, en ekki vegna hennar. Óánægjan með kjördæmamálið, og þó alveg sérstaklega óánægjan yfir að taka það upp á þessum tímum, var mjög almenn hjá liðsmönnum þessara flokka, þótt margir gerðu þá kór-villu að greiða atkv. sem flokksmenn, en ekki um kjördæmamálið. Gangur málsins virðist nú eiga að verða sá, að forustumenn flokkanna taki upp óvinsælt og ótímabært mál, sem fjöldamargir flokksmenn þeirra telja misráðið. Forustumenn og áróðursmenn flokkanna grátbiðja menn að láta ekki þessa óánægju með málið, sem um er kosið, valda því, að þeir snúi baki við flokkunum. Efnistakir óánægðir kjósa um málið og kjósa gegn flokki sínum, aðrir eru hálfir og sitja heima. En flestir láta undan áróðursmönnum og kjósa sem flokksmenn. Þegar svo kosningum er lokið, þá koma forustumenn flokkanna fram á Alþ. og segja: Við erum bundnir af kosningunum, meiri hl. þjóðarinnar vill þetta. Þó vita þessir menn, að flokkaskipun er nú svo komið hér á landi, að í almennum alþingiskosningum er ekki hægt að fá fram þjóðarvilja um einstök mál. Við þetta situr síðan, og hver bindur annan, þótt þjóðarnauðsyn krefjist þess, að málið sé lagt til hliðar. Þetta kjördæmamálið hefur aldrei verið mál þjóðarinnar og verður ekki. Málið hefur verið pólitískur leikknöttur þeirra, sem á oddinum eru hafðir í flokkunum, en margir þeirra, sem eru óánægðir, hafa ekki lagt hönd að því að stöðva upplausnina og mega því sjálfum sér um kenna. En lítil mun verða framtíð lýðræðisins á Íslandi, ef slík viti verða ekki til varnaðar.

Það er bersýnilegt af kosningaúrslitunum, að kjördæmabreytingin tryggir ekki, og alls ekki til frambúðar, þær breytingar á skipan Alþingis, sem fyrir þingflokkunum vakti, er henni fylgja fram, og það er alveg óhætt að fullyrða, að eftir að

menn nú sjá fram á þetta annars vegar, og hins vegar þann háska, sem þjóðinni er búinn, ef enn verður stofnað til nýrrar sundrunar, þá er andúðin gegn stjórnarskrárbraskinu enn almennari en nokkru sinni fyrr. Með þetta er heldur alls ekki farið dult. Hvar sem tveir menn eða fleiri hittast á förnum vegi, lýsa menn áhyggjum sínum yfir því, hvernig horfir í stjórnmálum og atvinnumálum landsins, — og það alveg án tillits til þess, hvaða flokkum menn fram til þessa hafa fylgt. Menn verða hins vegar að gera sér það alveg ljóst, að það er ekki nóg að láta skoðanir sínar koma fram í einkaviðtölum. Menn verða að hafa þrek til þess að skilja við þá flokka, sem hafa brugðizt trausti þeirra. Tálkun flokkanna á niðurstöðum nýafstaðinna alþingiskosninga, sýnir glegggra en flest annað, hvert hin blindi flokksþjónusta leiðir.

Fátt er svo með öllu illt, að ekki boði nokkuð gott, segir gamalt málteki. Nú hefur verið ákveðið, að alþingiskosningar fari fram seint í haust. Það hlýtur að hafa í för með sér margvislegt tjón, og er óverjandi með öllu, eins og við framsóknarmenn höfum sýnt fram á, og ég fullyrði, að fyrir slíkri ráðstöfun er enginn áhugi hjá þjóðinni. En af þessu hefur þó eitt gott leitt. Menn hafa nú séð vinnubrögð flokkanna, sem standa að kjördæmabreytingunni, og alveg sérstaklega vinnubrögð Sjálfstfl., sem hefur tekið að sér forstuna í þeim leik með fjöregg þjóðarinnar, sem nú er leikinn. Vilja menn draga réttar ályktanir af því, sem þeir hafa heyrt og séð? Hafa menn þrek og drengskap til þess að meta málstað meira en flokksfjötra, til þess að fleygja frá sér gömlum fordómum, til þess að meta þörf þjóðarinnar meira en gömul kunningjasambönd? Ef nægilega margir alþingiskjösendur á Íslandi hafa vilja og þrek til þess að taka afstöðu í alþingiskosningunum, sem framundan eru, eftir því einu, hvernig þeir líta á þá atburði, sem nú eru að gerast og hafa verið að gerast í stjórnmálum landsins, — þá gæti svo farið, að því, sem fórnað hefur verið síðustu mánuðina, yrði ekki til einskis fórnað.

Lokabaráttan í kjördæmamálinu er enn óháð. Hún verður háð í haust, úr því að þeir flokkar, sem að stjórnarskrárbreytingunni standa, hverfa ekki frá fyrirætlunum sínum um að knýja málið fram. Baráttan verður háð um allt land, þar sem fólkið í dreifbýlinu mun kappkosta að efla Framsfl. til þess að draga úr áhrifum kjördæmabreytingarinnar. En alveg sérstaklega mun lokabaráttan verða háð í tvímenningskjördæmum landsins, þar sem með löggjöf á að tryggja Sjálfstfl. annað þingsætið, enda þótt hann hafi ekki nema rúman þriðjung atkv. Þannig verður lokabaráttan í kjördæmamálinu háð, og allir, sem vilja vinna gegn þeirri upplausn í stjórnmálum, sem þróast hefur undanfarið og þróast mun fram yfir næstu kosningar, munu leggja lóð sitt á vogarskálina með framsóknarmönnum, um leið og þeir hrinda árásinni á rétt dreifbýlisins til þess að eiga fulltrúa á Alþingi.

Eins og öllum er kunnugt, fóru alþingiskosningar fram 5. júlí s. l. Þess hefði mátt vænta, að ríkisstj. hefði sýnt svo mikinn þegnskap og tekið svo mikið tillit til sveitanna, að hún hefði

reynt að hraða afgreiðslu málsins, ef hún var á annað horð ráðin í að knýja það fram. Það hefði átt að mega treysta því, að almennar kosningar til Alþ. að nýju yrðu látnar fara fram á þeim tíma, sem samilegastur gæti talizt fyrir fólkið í sveitum landsins, úr því sem var að ráða. En því fer alls fjarri, að ríkisstj. hafi haft þetta sjónarmið. Eigi verður annað séð en viljandi hafi verið að því unnið að draga kosningarnar fram á haust og jafnvel fram á vetur. Heilli viku var eytt í það að telja atkvæðin í kjördæmunum, sem hefði ekki þurft að taka nema tvo sólarhringa, — og engar ráðstafanir voru gerðar til þess að flýta endanlegum útreikningi kosninga-niðurstöðunnar og skiptingu uppþatarþingsæt-anna. Þar á ofan var svo Alþingi ekki kvatt saman fyrir en 4. ágúst og þar með endanlega loku fyrir það skotið, að kosningar yrðu fyrir en um eða eftir miðjan október. Þannig ætla nú stjórnarflokkarnir að reka smiðshöggvið á kjördæmamálið. Þeim mun væntanlega eftir allt saman ekki hafa þótt líkurnar fyrir flokkslegum árangri af kjördæmabreyt. meiri en svo, að vissara væri að þreyta kosninguna á þeim tíma, sem þeir gætu átt von stuðnings íslenzkrar haust- og vetrarveðráttu við illan málstað. Er þessi endir á baráttunni um kjördæmamálið í fullu samræmi við upphafið. Hitt er svo annað mál, að nokkuð getur orkað tvímælis, hvort kjósendur í byggðum landsins reynast jafn geðlausir og forkólfar kjördæmamálsins gera ráð fyrir. Mætti vel svo fara, að ýmsum hlaupi kapp í kinn, þegar enn er nú höggvið í hinn sama knérunn, og að svo kynni að skipast, að þetta síðasta bjargráð stjórnarflokkanna í kjördæmamálinu, — þetta snjallræði til þess að auka rétt dreifbýlisins, eins og það heitir auðvitað á máli stjórnarflokka-anna, — reyndist þeim eigi miklum mun hald-þetra en hin fyrri, sem gripið hefur verið til.

Það hefur verið gefið í skyn í blöðum and-stæðinganna og einnig hér í umr., að Framsfl. vilji, að nauðsynjalausu, tefja meðferð stjórnar-skrármálsins á Alþingi. Þess vegna hafi hann viljað vísa frv. til nefndar í neðri deild og kraf-izt útvarpsumræðna um málið. Í tilefni af þessu vil ég lýsa yfir eftirfarandi fyrir hönd Framsfl.:

Framsfl. óskaði eftir nefndarskipun vegna þess, að hann taldi nauðsynlegt að ráðrúm fengist til að reyna það til þrautar, hvort náðst gæti sam- komulag um að láta kosningabaráttu niður falla og að þingið sneri sér að lausn aðkallandi vanda- mála. Hann óskaði útvarpsumræðna, til þess að þjóðin gæti fengið tafarlaust að víta úrslit þeirra samkomulagsumleitana og þau rök, sem það mál varða. Nú er hins vegar fullreynt, að frv. þetta verður knúð fram í þinginu, og þar með nýjar kosningar, og frekari umr. þar með tilgangs- lausar. Ég lýsi þess vegna yfir því fyrir hönd Framsfl., að hann muni enga ósk bera fram um, að málinu verði vísað til nefndar í efri deild og leyfa fyrir sitt leyti hvers konar afbrigði frá þingsköpum, sem ríkisstj. kann að fara fram á, til þess að hraða afgreiðslu málsins frá þinginu. Sama máli gegnir um frv. um afnám gerðardóms- laganna, sem einnig er sýnt, að muni ná fram að ganga með liðstyrk stjórnarflokkanna þriggja. Framsfl. mun einnig fyrir sitt leyti leyfa af-

brigði frá þingsköpum til að hraða meðferð þess máls, og láta sér nægja þá meðferð í nefnd, sem það þegar hefur hlotið í efri deild. Er þá jafn- framt gengið út frá því, að ríkisstj. hlutist til um, að jafnhliða verði lokið afgreiðslu þeirra mála annarra, sem hún vill stuðla að, að fram gangi á þessu þingi, og til þess eru líkleg, svo að þingstörfum megi verða lokið sem allra fyrst — þar sem líta verður svo á, að langt þinghald eins og nú standa sakir, sé þarflaust og alþjóð manna ógeðfellt. Ætti því þinghaldi að geta orð- ið lokið næstu daga, en ríkisstj. hefur lýst yfir því áður, að hún gerði ráð fyrir þinghaldi til ágústmánaðarloka.

Forseti (EmJ): Eysteinn Jónsson, fulltrúi Framsfl., hefur nú lokið máli sínu. Hann talaði í 39 mínútur. Þetta verður ekki hægt að jafna í kvöld, en þá á morgun með styttri ræðutíma.

Ásgeir Ásgeirsson: Í raun og veru eru útvarps- umr. um þetta stjórnarskrármál alveg óþarfar. Þetta mál hefur þegar fengið fulla afgreiðslu með þeim kosningum, sem fram fóru í vor, þegar málið var lagt fyrir þjóðina. Þessu máli var því til lykta leitt með þeim kosningum, því að það er þjóðin sjálf, sem hefur úrslitavaldið, og hún fellir eða samþ. þau mál, sem lögð eru undir úrskurð hennar.

Framsóknarmenn hafa haldið því fram í blöð- um sínum undanfarið, að fylgismenn kjördæma- málsins vildu láta rúmlega 1/2 hluta atkvæða ráða úrslitum í tvímenningskjördæmunum, og telja það hróplegt rangleti, en þeim finnst það hins vegar réttmætt, að þegar 41 þús. kjósendur greiða atkv. með kjördæmabreyt., en aðeins 16 þús. á móti, þá ráði minni hl. Það er samkv. þeirra skoðun þjóðarvilji.

Í bréfi því, sem Framsfl. skrifaði hinum flokk- unum, er hann bauð til samstarfs, ef engar kos- ningar yrðu látnar fara fram, er því haldið fram, að allt sé að komast í upplausn innan lands og að nýjar hættur steðji að okkur utan frá. Ég held nú, að ófriðurinn gangi sinn gang og að það verði alveg jafnmörg skip skotin niður á Atlants- hafi, hvort sem kosningar fara fram hér hjá okk- ur eða ekki, og ég hef ekki trú á, að landið verði fremur tekið, þótt kosningar séu. En ef nú allt er komið í þessa upplausn innan lands, sem framsóknarmenn vilja vera láta, og þeir einir eru færir um að bjarga þjóðinni, því sýna þeir þá ekki ættjarðarást sína skilyrðislaust og vinna björgunarstarfið? Nei, þeir setja það skilyrði, að ef engin stjórnarskrárþreyt. verði samþ. og eng- ar kosningar fari fram, þá skuli þeir taka þátt í að stöðva upplausnina, og þeir bjóða upp á frið og samstarf með öllum flokkum þingsins, ef hætt sé við þetta mál, sem í rauninni er alger- lega útkljáð.

Þrátt fyrir það, sem Eysteinn Jónsson sagði um frið, held ég, að flestum hafi þótt vera heldur ófriðsamlegur tónn í ræðu hans, og mætti vist segja eitthvað líkt um þá framsóknarmenn og Hvamm-Sturla sagði á sínum tíma, er kona stakk hann með hníf í kinnina á hlaðinu í Reykholti, að með ýmsu móti birtast ástir kvenna.

Kosningarnar í vor stóðu fyrst og fremst um

kjördæmamálið, og þótt sagt sé eftir á, að kosið hafi verið um önnur mál, veit ég ekki um aðrar kosningar, sem meira hafa fyrst og fremst snúist um eitt mál, og það hafa allir gengið út frá því, að eftir stutt þing færu fram kosningar eftir hinum nýju lögum.

Framsfl. hefur ekki alltaf verið svona hræddur við kosningar, þó að hann telji kosningar nú hættulegar þjóðinni, því að í staðinn fyrir kosningarnar í vor vildi hann hafa almennar kosningar með þeim hætti, sem haustkosningarnar eiga að vera. Þá átti kosningabaráttan að vera stutt og friðsamleg. Ég skil ekki í, að þetta ætti að draga úr því hugarfari framsóknarmanna að hafa kosningarnar friðsamlegar.

Þessu máli á að geta verið lokið á tveimur mánuðum, og þm. eru í þessa tvo mánuði jafnt bundnir skyldum sínum og á venjulegum tímum, og stjksrl. hindra ekki, að þeir geti sinnt þessari skyldu sinni. Skilyrðin eru þau sömu og á venjulegum tímum, nema ef það er ekki hægt að vinna á sama hátt, þegar skammt er til kosninga og þarf að tala við kjósendur aftur, eins og þegar kosningar eru nýafstaðnar. Ég hygg, að ef menn treysta sér til að vinna friðsamlega saman eftir kosningar, ættu kjósendur að heimta, að megin sýndu það fyrir kosningar.

Það er rétt, að ástandið er alvarlegt, en það var það líka í vor, þegar gengið var til kosninga, og það hefur það verið í 3 ár, og skal ég ekki segja, hvort það er alvarlegra nú en það hefur verið á þessu þriggja ára tímabili, enda er hér um hluti að ræða, sem ekki er gott að tala um opinberlega.

Kosningafrestunin gafst illa. Hún var reynd, og árangurinn varð sá, að strax var fitjað upp á málum, sem skirrt hafði verið við að fitja upp á, þegar kosningar stóðu fyrir dyrum. Þá var farið að reyna að vinna á móti því, að stríðsgróðinn dreifðist. Þá var farið að tala um sérstakan launaskatt, sem ekki átti að koma á aðra en þá fastlaunuðu. Þá var farið að tala um skatta, sem leiddu til samstarfs Sjálfstfl. og Framsfl. um síðustu áramót. Það er almenn skoðun, að ekki sé leggjandi út í það að fresta kosningum aftur. Kosningafrestunin gafst illa, og það er ekki hægt að forðast aðrar hættur með því að fresta kosningum, því að kosningafrestunin sjálf er hættuleg.

Það er talað um upplausn og ófriðarhættu í þessu sambandi. En vilja menn athuga það, að það, sem talað er um sem aðalupplausnina, sem sé kaupbáttan, að því leyti, sem hún er ekki af eðlilegum ástæðum, á rætur sínar í sjálfum gerðardóminum, sem nú er verið að afnema. Það er stofnun hans, sem var upphafið að þessari sérstöku tegund af upplausn. Það var ekki hægt að framkvæma hann nema með aðferðum, sem íslenzkir stjórnmálamenn hafa skirrt við að þetta, og enda vafasamt, að það hefði verið hægt nema með erlendri aðstoð. Gerðardómurinn tók ekkert tillit til þess, að stríðsgróðinn hefur flætt yfir landið og eftirspurnin eftir vinnu er meiri en hún hefur nokkurn tíma verið. Á þessum sama tíma hefur, fyrir forgöngu ríkisstj. og allra flokka, verið óskað eftir herra fiskverði, sem kauphækkun til sjómanna, og það skilja allir, að

er sú hækkun kemur fram, verður líka að borga landfólkinu meira. Og svo er sá einfaldi sannleikur, að fólkið lætur ekki segja sér það, að ekki sé hægt að dreifa stríðsgróðanum. Það er sams konar og þegar menn sameinast í kaupfélög til þess að dreifa gróða kaupmannanna og þegar talað er um hlutaskipti og sannvirði vinnunnar. Þeir, sem þekkja þessi hugtök, láta ekki segja sér, að ekki sé hægt að dreifa stríðsgróðanum.

Svo er annað atriði, og það er það, að til þess að fólkið vinni vel og til þess að félagsskapur verkalýðsins og samtök hans njóti sín, þarf fólkið að semja sjálft, og það þarf að sýna því þann sóma að tala við það.

Þá er það einn aðili, sem þingið á að tala við núna, en það eru starfsmenn ríkisins, og það er algerlega óhjákvæmilegt annað en að bæta kjör þeirra nú þegar.

Það hefur ekki verið gert annað en fara eftir krókaleiðum til þess að fara kringum þessi lög, sem öllu áttu að bjarga. Þetta er upplausn, vegna þess að það gætir ekki þeirrar ábyrgðar og þess þroska, sem maður gæti búist við að finna hjá þeim, sem vilja koma á einhverjum friði. Nú standa yfir samningar í Reykjavík milli atvinnurekenda og stjórnar verkalýðsfélaganna, og taka þátt í þeim samningum 3 fulltrúar frá þremur flokkum þingsins, en ég sakna þar 4. mannsins frá 4. flokknum, því að ég bjóst við, að sá flokkur mundi vilja vera með og sýna friðarvilja sinn. En það kann vel að vera, að ekki sé hægt að vinna að slíkum samningum, nema þriðjungur þjóðfélagsins gefi eftir sinn rétt til þess að tvöfalda rétt annarra manna. Ég býst við, að þessir samningar væru þeir sömu, hvort sem kosningafrestun yrði eða ekki, því að samningarnir eru milli aðila með aðstoð þeirra flokka, sem vildu koma á því réttlæti, sem gerðardómurinn leyfði ekki, að komið væri á.

Ófriðurinn er mikið notaður til þess að hafa áhrif á landsfólkið, og vissulega kvíðum við þeim áhrifum, sem ófriðurinn hefur á landið. En við vitum, hver áhrif ófriðurinn hefur á viðhorf þeirra þjóða, sem næstar okkur eru, og vegna þess getur okkur virzt, að á slíkum hættutímum eigum við ekki að láta neinum haldast uppi að sýna ranglæti, hvort heldur er í mannréttindamálum eða í kaupkröfumálum. Það er bezt, að við höldum skýrri hugsun og reynum að dæma skynsamlega um það, sem fyrir augun ber, og ekki efast ég um, að við munum standa saman gagnvart utan að komandi hættum og gera saman það, sem í okkar valdi stendur til þess að mæta þeim og afstýra. Ég vil segja, að það sjáist fyrst, að við séum jafnir, þegar við horfumst í augu við hætturnar. Það er eitt einkenni hættunnar, að hún gerir menn jafna, og það væri dálítið nýstárlegt, ef hættan væri notuð til þess að halda við ójöfnuði. Kjördæmamálið á á engan hátt að standa í vegi fyrir samstarfi. Kosningarnar, sem standa fyrir dyrum, eru ákveðnar af þjóðinni sjálfri. Vandamálið er ekki það að kveða niður kosningar í haust. Það er ekki sá vandi, sem þjóðin þarf að leysa. Það er hægt nú þegar að efna til alls þess samstarfs, sem þarf, gegn yfirvofandi hættum, og ég vil segja, að það er að safna glóðum elds að höfði sér að vilja slíta

Þessu þingi án þess að vilja eiga þátt í að leysa þau mál, sem ekki geta beðið óleyst í þessa tvo mánuði. Það er á margan hátt vel til fallið að skapa samstarf fyrir kosningar, sem þjóðin gæti dæmt um. En það er ekki líklegt til samstarfs, þegar sagt er: Það er sama, hvernig hættan steðjar að; við göngum ekki til samstarfs nema með vissum skilyrðum.

Þessir tímar eru miklir baráttutímar, og undangengin 3 ár hafa leitt af sér breyttar aðstæður hjá okkur, en hart finnst mér það, ef stjórnarstefna Framsfl. í þessi 3 stríðsár hefur ekki markað meiri spor en það, að hægt sé að rífa hana niður á þremur mánuðum. Eitthvað hygg ég þá, að hafi verið látið undir höfuð leggjast til þess að búa vel í haginn fyrir þjóðina. Hitt veit ég líka, að það hefur verið lítið um brbl. í þessa 3 mánuði.

Það eru mikið breyttir tímar, og hagur manna hefur tekið mjög miklum breytingum. Því er það nauðsynlegt, að þjóðin hugsi um hinar breyttu aðstæður og þau ráð, sem eru tekin til þess að leysa úr vandanum, og þá er bezt, að kjósendur fái að dæma sjálfir.

Það, sem hefur gerzt á árinu, er það, að atkvæðisrétturinn hefur verið jafnaður og menn fá nú að semja sjálfir um laun sín, en þetta er hvort tveggja jöfnuður, sem ekki hefur áður verið. Framsfl. hefur í þessum málum, sem nú er lögð áherzla á, beitt sér á móti dreifingu auðsins, þar sem er kaupbindingin, og dreifingu valdanna, þar sem er kjördæmabreyt., en það er einmitt á tímum sem þessum, sem verða stærstu breyt. til jafnaðar og sem ríkust ástæða er til að berjast fyrir jöfnuði, því að annars væri ójöfnuðurinn allt of mikill, og þegar skorað er sérstaklega á þá menn í tvímenningskjördæmunum, sem ekki vilja láta $\frac{1}{3}$ hluta ráða 2 mönnum, mun þjóðin hugsa sem svo, að hún vilji ekki, að $\frac{1}{3}$ hluti ráði á þingi.

Þetta kjördæmamál var útkljáð í síðustu kosningum, og það er líka útkljáð, að aðrar kosningar fara fram, og sökina á því, að ekkert samstarf getur orðið, eiga þeir, sem setja skilyrði, sem fyrir fram er vítað, að ekki er hægt að ganga að.

Jón Pálmason: Eins og þegar hefur verið upplýst, er það eftir kröfu Framsfl., að hér fara fram útvarpsumr. um stjórnarskrárþreyt., kjördæmamálið. Ég skal byrja á því að lýsa yfir því fyrir hönd Sjálfstfl., að hann telur þetta mál útrætt.

Málið er afgert og verður að l. innan skamms. Það er búið að ræða þetta mál í marga mánuði í blöðum, á Alp., í útvarpi og á ótal fundum um landið allt. Þjóðin hefur greitt um það atkv., og yfir 41 þús. kjósendur hafa verið með, en 16 þús. á móti. 29 alþm. eru bundnir loforðum við kjósendur sína að fylgja þessu máli óbreyttu. Allt þvaður framsóknarmanna um þetta mál hér í d., sem hefur tekið mikinn tíma að undanfögnu, hefur verið á þá leið, að við sjálfstæðismenn höfum ekki séð ástæðu til að virða það svars. En þegar heimað er að ræða við þjóðina alla um þetta mál, þá er skylt að taka þátt í þeim umr., því að þótt kjördæmamálið sé útrætt, er það ekki útrætt, hvernig framkoma Framsfl. hefur verið í sambandi við þetta mál. — Þær ofstopafullu æs-

ingar, sem sá flokkur stofnaði til í sambandi við afgreiðslu þessa réttlætismáls, hafa verið þannig, að gild ástæða er til að vikja þar að og minna á fáein atriði, sem úrslit kosninganna hafa sannað. Öll kosningabaráttan var rekin þannig af hálfu framsóknarmanna, að allt skyldi miða við það, hvort þeir skyldu fá stöðvunarvald á þingi til þess að drepa þetta mál. Þeirri ofsalegu baráttu hafa þeir gersamlega tapað. Það stríð er búið með fullum ósigri framsóknarmanna.

Þeir hafa tapað kosningunum alveg samkv. sínum eigin röksemdum og takmarki, sem þeir lýstu yfir meðan baráttan stóð. Þá er þess að geta, að allar æsingarnar, sem þessir menn stofnuðu til úti á landinu, voru af þeirra hálfu byggðar á því, að hér væri um að ræða heilagt varnarstríð fyrir dreifbýlið gegn höfuðstaðarvaldinu, Rvík. Þetta var reynt að berja inn í fólkið með allri þeirri áróðurstækni, sem hægt er að beita, og þó að undarlegt sé, eru líkur til, að þessi blekking hafi verkað á nokkurn hluta kjósendanna í landinu, einkum þar sem ókunnugir menn voru til varnar. Nú hefur reynslan sannað það áþreifanlega, er áður var vítað, að þetta er hin herfilegasta blekking. Baráttan var ekki milli Reykjavíkur og dreifbýlisins, heldur um það að koma á réttlátari skiptingu valdsins samkvæmt kjósendavilja utan Reykjavíkur. Nú er ljóst, að fylgjendur þessa máls fengu nærri 24 þúsund atkv. utan Rvíkur og 12 þm. kosna, en andstæðingarnir, framsóknarmennirnir, fengu 15 þús. atkv. og 20 þm. Annar aðillinn þurfti aðeins 750 atkv. á þm., en hinn 2000 atkv., allt utan Rvíkur. Slíkt kemur nú aldrei fyrir aftur, og er það vel. Hefði hin nýja skipun verið í gildi, mundi breyt. á þessu hafa orðið sú, að fylgjendur málsins hefðu fengið kosna 17 þingmenn, en Framsfl. 16 miðað við þær kjósendatölur, sem þessar kosningar sýna. Í næstu kosningum hlýtur breytingin þó að verða talsvert meiri, af því að reynslan hefur sannað, að Framsfl. fór með fals og blekkingar, og þá er baráttan um þetta mál búin að vera. Má því ætla, að fleiri menn en áður átti sig á því, hvílkur félagsskapur Framsfl. er, enda kemur nú fleira til, er opnað geti augu þeirra manna, sem lagt hafa trúnað á blekkingarvaðalinn.

Er í því sambandi vert að minnast á það ein-kennilega bréf, sem Framsfl. skrifaði nýlega hinum flokkunum hér á þingi og þeir allir svöruðu í aðalatriðum á eina leið. Verð ég að mótmæla því sem algerlega röngu, sem 1. þm. S.-M., Ey-steinn Jónsson, sagði áðan, að svörin hafi verið ókurteisleg. Í þessu bréfi var það nokkuð rakið, hver vandi sé nú fyrir höndum í atvinnulífi og menningu þjóðarinnar og hver nauðsyn sé á, að allir stjórnsmálaflokkar séu samtaka um að mæta þessum vanda og vinna saman. Er þar að vísu margt réttilega sagt, en ekkert annað en það, sem þeir menn vita allir, er sæti eiga á Alp., og þeir aðrir, sem aðstöðu hafa til að fylgjast með því, sem hefur verið að gerast að undanfögnu. — Framsfl. býður svo hinum flokkunum líð sitt og samvinnu til að forða þjóðfélaginu frá þeim voða, sem fram undan sé. En flokkurinn setur eitt skilyrði fyrir sinni dýrmætu aðstoð, og skilyrðið er, að hinir flokkarnir svíki stjórnarskrármálið og láti engar kosningar fara fram.

Premur þingflokkum, 29 þingmönnum, er boðið upp á það að fá að komast í samvinnu við Framsfl., ef þeir gerist svikarar áður. Aðgangseyrir er sá að svíkja 41—42 þúsund kjósendur. Þetta er þannig að skilja, að ef þessir 29 þingmenn ætla sér að verða heiðarlegir menn, þá vill Framsfl. enga samvinnu við þá hafa. Þá mega mál-efni þjóðarinnar fara hvernig sem verkast vill fyrir Framsfl. En ef þessir 29 alþingismenn vilja gerast svikarar, ef þeir vilja kasta burtu sæmd sinni og trausti, þá eru þeim boðin þau glæsilegu boð, að komast í fangið á Framsókn og njóta allrar aðstoðar til að bjarga landi og þjóð á mestu hættutímum. — Það hafa margir menn innan þings og utan undrzt þetta bréf, þetta einstæða tilboð. En ég undrast þetta ekki neitt. Ég þekki Framsfl. betur en margir aðrir, og mér finnst þetta mjög í samræmi við hugsunarhátt, starfsaðferðir og aðra framkomu framsóknarmanna. Raunar er það víst, að enginn félagskapur í þessu landi annar en Framsfl. hefði getað gert svona tilboð, sent svona bréf. — Engir aðrir mundu hafa til að héra þann hroka, þá frekju og þá einstæðu ósvifni, sem í þessu felst. Þó er það nærri furðulegt, að þetta skuli vera sent í umboði 20 alþm., en nokkrir þeirra hafa sennilega ekki áttað sig á því, hvað þeir voru að fara.

Það er nokkuð algengt fyrirbrigði í mannlegu félagi, að sjálfhælnir menn hæli sér einna mest af þeim kostum, sem þá vantar. Framsóknarmenn eru engin undantekning í þessu efni. Þeir hafa á undanförunum árum ekki hælt sér af neinu eins og ábyrgðartilfinningu. Þeir einir eiga að vera ábyrgur flokkur, er skilur þörf þjóðarinnar o. s. frv. Þetta sannar regluna, enda hefur reynslan sýnt, að ábyrgðarleysi Framsfl. gagnvart mál-efnum þjóðarinnar og félagslegu starfi gengur úr hófi fram. Þá sögu þarf ekki mikið að rekja, en á fáein dæmi má benda frá síðara misserinu. Táknrænasta og greinilegasta lífandi myndin þessarar tegundar í líði framsóknarmanna er Hermann Jónasson fyrrv. ráðherra.

Á honum valt það meira en nokkrum öðrum, hversu vel gengi að halda saman viðunandi samvinnu milli flokka um landsstjórn og málefna-afgreiðslu. Á síðasta hausti fékk hann því ekki framgengt samkv. vilja sínum, að eitt vanhugsað frv. um lögfestingu kaupgjalds og afurðaverðs yrði gert að stjórnarfrv. Fyrir þetta eitt kastaði hann sér fyrir borð af stjórnarskipinu. En hann skreið upp aftur eftir fáeinar vikur, þegar það eitt hafði gerzt, að búið var að drepa þetta sama frv. á Alþ. Og um leið birti hann þjóðinni hina frægu yfirlýsingu, sem þannig hljóðar: Nú er ég ábyrgðarlaus. Það er eftirtelktarvert, að það er engu líkara en að flokkur þessa fallna ráðherra hafi gert þessa yfirlýsingu að sínum einkunnarorðum á því tímabili, sem síðan er liðið, og það er beinlínis sorglegt til þess að vita, að svo stór flokkur núna í okkar litla þjóðfélagi skuli hafa hlaupið slíkar villigötur. En forustan hefur verið ákveðin. — Hermann Jónasson hefur stjórnað förlinni. Nokkur dæmi þessu til sönnunar skulu hér nefnd.

1. — Þegar hann lýsti yfir á hátiðlegri stund, á gamlaárskvöld, frammi fyrir allri þjóðinni, að

nú þyrftu atvinnurekendur ekki að semja við verkamenn í vinnudeilum, því að ríkisvaldið mundi taka til sinna ráða, þá blöskraði mönnum hrokin, enda var margt fleira svipaðrar tegundar í þeirri ræðu. Afleiðingarnar hafa líka orðið eftir því, sem til var stofnað.

2. — Þegar bæjarstjórnarkosningar fóru hér fram í vetur, þá töldu framsóknarmenn sig best til þess fallna að setja annan svip á höfuðborgina — betri svip. Þeir þóttust ætla að bjarga henni, auka hér allar framkvæmdir og bæta úr öllu, sem aflaga fer, líklega til þess að sveita-fólkið kepptist enn meira við að flykkjast hingað.

Þá setti Hermann Jónasson sig í odd í baráttunni að óþörfu, en hann fékk vantraust hjá 95% kjósendanna. Framsfl. fékk engan mann kosinn í 15 manna hlutfallskosningu. — Fögru kosningaloforðin dugðu ekki til. Auðvitað af því að Reykvikingar þekka betur en aðrir landsmenn starfshætti og stjórnmalaspillingu Framsfl.

3. — Framsóknarmenn urðu fyrstir til að ákveða það s.l. vetur, að nú skyldu verða alþingiskosningar á þessu ári. Þeir höfðu þó í fyrra þótt ætla að fresta þeim fram yfir stríð. En þegar þessir menn höfðu ákveðið það með miklu yfirlæti, að nú skyldi kjósa, og þegar hinir flokkarnir tóku upp að eðlilegum hætti eitt af ágreiningsmálunum, kjördæmamálið, þá ætluðu framsóknarmenn að ærast af vandlætingu og ofsa. Þá rufu þeir stjórnarsamvinnu við sjálfstæðismenn og höfðu í frammi hótanir og ofstopa eins og kunnugt er. Þá þóttu engin önnur vandamál þess virði, að samvinna um afgreiðslu þeirra yrði áfram. Þá var óhætt að stofna til innlends ófriðar og hirða ekkert um ábyrgðartilfinningu.

Síðan hafa þessir menn lifað eftir reglum, sem sagt er, að einn af þeirra beztu mönnum hafi auglýst á framboðsfundi: Hvað varðar okkur um það, hvernig fer með afgreiðslu mála, þegar við höfum ekki lengur menn í stjórn? Þeir hafa látið svo sem þá varðaði ekkert um það, hvernig fer með atvinnulíf og önnur þjóðmál, aðeins ef þeir gætu gert andstæðingum sínum ógagn og sínum flokki gagn. Þeir hafa gert núverandi ríkisstj. alla þá örðugleika, sem þeir hafa mátt. — Þetta hefur komið fram í blöðum þeirra, á fundum og yfirlæti í öllu hinu flokkslega starfi. Sú aðferð er náttúrlega því vitaverðari sem það er víst, að þekkingarleysi hefur ekki verið til að dreifa. Flokkur, sem búinn er að hafa á hendi forustu í stjórn landsins í 15 ár, veit áreiðanlega svo vel, hvílikir örðugleikar eru á þessum hættutímum fyrir ríkisstj., hver sem hún er, að hann getur ekki borið við þekkingarleysi, þegar hann hefur verið að auka örðugleika ríkisstj. og alls þjóðfélagsins með ofsa sínum og rógburði. — Allt tal og öll skrif framsóknarmanna um upplausn í þjóðfélaginu, sem að engu leyti sé þeim að kenna, en eingöngu þeirra andstæðingum, eru af þessum toga spunnin. Það er að vísu rétt, að á síðari árum fer vaxandi margvísleg upplausn og óreiða í okkar þjóðfélagi. En hitt er líka víst, að það í þessu, sem ekki er spröttið af þjóðinni óviðráðanlegum orsökum, þá á Framsfl. á því meiri sök en nokkur annar hópur manna í landinu. Hann er búinn að ráða mestu

um stjórnarfarir í 15 ár, og á öllum þeim tíma hefur spillingin í stjórnarfari landsins stöðugt farið vaxandi.

Flokkurinn hefur beinlinis lifað og þróast á því að rægja menn og stéttir, sveitir og kaupstaði, hvað gegn öðru.

Árið 1939 var hrúðið orðið fyrirsjáanlegt við næsta fótmál. Þá sýndu sjálfstæðismenn þaun þegnskap, sem mikið reyndi á tilfinningar og flokksþol, að ganga til samvinnu við hinn synduga valdaflokk, Framsfl. Sú samvinna bar því miður ekki tilætlaðan árangur og kom ekki í veg fyrir áframhaldandi spillingu á ýmsum sviðum. Þó er vist, að fjárhagslega gerði hún svo mikið gagn, að ekki verður tölum talið, og nokkru siðsamlegri var framkoma framsóknarmanna á tímabili en áður. Sennilega hefði þó hrúðinn ekki orðið að fullu afstýrt, ef ekki hefði komið verðhækkun og peningafloð stríðsins.

En eftir að þetta hefur gerzt, eftir að framsóknarmenn hafa að ástæðulitlu hlaupið frá skyldum sínum í stjórnarsamvinnu, þá er það undravert og næstum ofboðslegt að sjá og heyra framsóknarmenn kenna þeirri stjórn, sem við tók, um allt, sem aflaga fer, mennina, sem á ástandinu eiga allra manna mesta sök. — Slik framkoma er svo fyrir neðan allar hellur, að það gegnir furðu, að nokkur heiðvirður maður skuli ljá slíkum flokki sitt fylgi.

Verkalýðs- og kaupgjaldsmálin eru sem kunnugt er einhver vandastömustu og þýðingarmestu viðfangsefni í hverju þjóðfélagi, og hér á landi eru þau það nú á tímum venju fremur.

Ástandið er hér nú annað en nokkurs staðar annars staðar þekkist vegna hins fjölmenna setuliðs og hinnar miklu eftirspurnar eftir vinnu frá þess hálfu.

Það hefur verið augljóst að undanförmu, að sú aðstaða fyrir ríkisstj., að hafa verkalýðsflokkana í fullri andstöðu á aðra hlið og yfirboð herliðsins á hina, er svo örðug og óheppileg, að hún gat ekki haldizt lengi. Ásakanir Framsfl. um það, að allir árekstrarnir á þessu sviði séu því að kenna, að þeir eru ekki lengur í stjórn, eru áreiðanlega út í bláinn. Ég held, að enginn fullvita Íslendingur utan Framsfl. trúir því, að þessi mál stæðu eitthvað betur, ef Hermann Jónasson hefði verið enn þá forsætisráðherra. Enginn stjórnmalaflokkur er eins óvinsæll hjá íslenskum verkamönnum og Framsfl. Að deilurnar um kaup og kjör hefðu því verið minni, ef þessi flokkur hefði ráðið, er því fjarstæða.

Ef Hermann Jónasson hefði reynt sem ráðh. að jafna kaupdeilur síðustu mánaða með valdbeitingu, þá er ekki að vita, hvar við stæðum nú. Það er þó víst, að við stæðum verr, en ekki betur.

Mörg önnur dæmi mætti nefna, sem stefna í sömu átt. Eitt þeirra snýr beint að okkur bændum, þótt ekki sé það mjög stórvæðilegt. Það kom í ljós fyrir fáum dögum hér á þingi. Núverandi forsetis- og landbúnaðarráðherra, Ólafur Thors, lagði fyrir sameinað þing tillögu um að tryggja bændum fullnægjandi birgðir af sildarmjöli fyrir 32 kr. tunnuna, en nú er söluverðið 20 kr. herra. Þá stóð upp fyrrv. ráðh. Hermann Jónasson og talaði um það með takmarkalausri

fyrirlitningu og yfirlæti, að þetta væri svo sjálf-sagt og litilfjörlegt mál, að það væri varla þess virði að tala um það. Þessi sami maður, sem var landbrh. í fyrra, lét sildarmjölið til bænda þá fara upp í 43 krónur. En þá var kaupgjald við heyvinnu 50—100% lægra en nú, og þá voru afurðir landbúnaðarins í miklu lægra verði en ætla má, að nú verði. — Svona framkoma er svo ógeðsleg, að hún er samboðin framsóknarmönnum einum og þó alls ekki nema sumum þeirra. Hugsunarhátturinn, sem stendur að baki svona framkomu, hann er svo rættinn, að furðu gegnir. Hann er ekki tengdur við það, hvort hægt er að gera bændastétt landsins gagn, heldur hitt, hvort hægt er að koma í veg fyrir það, að núverandi landbúnaðarráðherra fái viðeigandi og réttmæta viðurkenningu fyrir réttan skilning á þessu máli. Það er sama hugsunin, sem á ótal sviðum skýtur upp kollinum hjá framsóknarmönnum, að meta menn eingöngu eftir því, hvar þeir eru í flokki, og málefni eftir því, hver ber þau fram. Og svo leyfa þessir menn sér að tala um blinda flokksþjónustu annarra manna.

Ég get hugsað mér, að nú muni allur almenn-ingur utan Alp. spyrja: Hvernig stendur á því, að nú skuli vera farið að ræða kjördæmamálið í útvarpi, þetta þrautædda mál? Við hér vitum um orsökina. Hún er sú, að framsóknarmenn trúa því, sem ekki er ósennilegt, að þeir hafi fengið nokkur þúsund atkvæði í síðustu kosningum vegna æsinga sinna og blekkinga út af þessu máli. Þeir halda, að kjósendur trúir því enn, að þeir hafi verið á réttari leið í andstöðunni. Þess vegna vilja framsóknarmenn reyna að viðhalda æsingunni út af þessu máli sem lengst, ef verða mætti til að breiða yfir óvinsældir þeirra út af öðrum syndum. Þeir vilja reyna að viðhalda glæðunum fram yfir næstu kosningar, til þess að koma í veg fyrir, að þær geti farið friðsamlega fram. Allir hinir flokkarnir telja málið úr-rætt og óviðkomandi baráttunni næst. Þeir hafa, þrátt fyrir allt, sem skeð hefur, boðið Framsfl. vinsamlega og heiðarlega samvinnu um lausn þeirra vandamála, sem fyrir liggja, og eru fúsir til umræðu varðandi þá afstöðu. Næstu kosningar geta þá farið fram á friðsamlegan hátt með það tvennt fyrir augum að ræða um varnir gegn aðsteðjandi vanda, miðað við samvinnu allra flokka, og svo hitt, að fá sem flesta kjósendur til að neyta atkvæðisréttar þar, sem þeir gætu óáreittir af æsingamönnum kosið þá menn og þá flokka, sem þeir treysta best.

Nú er vitað, að á undanförmum árum hefur Framsfl. gengið lengst allra flokka í æsingum og áróðursfrekju í kosningum. Ef hann vildi næst draga úr þessu, þá mundu hinir flokkarnir, sem skemmra hafa gengið, vissulega fáanlegri til að stilla sinni baráttu enn meira í hóf. Nú gæti að þessu orðið mikil framför, en málþófið um kjördæmamálið og tilboðið í bréfi Framsókna gefur ekki góðar vonir í þessu efni, og á meðan svo stendur, ber eðlilega að svara eins og til er stofnað. En það, sem gerir samvinnu milli flokka æskilega, er einkum tvennt, eins og á hefur verið dregið. Í fyrsta lagi afstaða þjóð-arinnar gegn erlendu setuliði og útlendu valdi, og í öðru lagi möguleikarnir til friðsamlegra

samninga milli verkamanna og atvinnurekenda um vinnu- og kaupgjaldsmál. Um hið fyrra þarf ekki að fara næsta mörgum orðum. Það sjá væntanlega allir, sem um það hugsa, að því betri árangurs er að vænta fyrir okkar litlu þjóð sem fleiri menn í landinu standa saman til að vernda okkar hagsmuni og okkar menningu. Að halda áfram að gera jafnefnt og eðlilegt mannréttindamál eins og kjördæmamálið að æsingamáli, eftir að búið er að afgreiða það, er því ekkert annað en sönnun um andstöðu gegn allri samvinnu. Ef Framsfl. hættir ekki slíkum fíflaskap, þá er af honum einskis góðs að vænta frekar venju, og þá eru öll hans tilboð um samvinnu og frið fals eitt og yfirdrepsskapur.

Um verkalyðs- og kaupgjaldsmálin er það að segja, að nú orðið má telja líklegt, að hvað sem menn hafa áður ætlað um þau mál, þá hafi þeir nú sannfærzt um, að þar er engin úrlausn fyrir hendi önnur en sú, að allsherjar samningar verði gerðir með friðsamlegum hætti, sem helzt gildi fram yfir stríð. Á því sviði er komið út í slíkan vanda, að hann verður ekki leystur nema með sterkum og heiðarlegum samtökum. Valdboð og fyrirskipanir ríkisvaldsins koma ekki að haldi, hvað sem Hermann Jónasson og aðrir álíka skammsýnir framsóknarmenn segja þar um. Samningar, sem gerðir eru á friðsamlegan hátt með samþykki beggja aðila, eru það eina, sem dugir. Atvinnurekendur á aðra hlið og Alþýðusamband Íslands og verkalyðsfélögin á hina verða að sýna í þessum efnun skilning og viðsýni og tryggja það, að þeir samningar, sem gerðir verða, haldist. Enda verður þá líka ríkið eða samningsaðilar að leggja við þungar sektir, ef út af er brugðið. En til þess að hugsanlegt sé að koma slíkum samningum á, er auðvitað nauðsynlegt, að helzt allir stjórnmalaflokkarnir standi að þeim. Fyrst og fremst er þó þörf á, að þeir flokkar, sem helzt hafa traust hjá atvinnurekendum og verkalyð landsins, standi fast saman um slíka samninga. Vilji Framsfl. standa utan við þá, verður ekki við því gert. Hann telur sig að visu stundum bændaflokk og því atvinnurekendaflokk að því leyti. En hann er ekki viðurkenndur og verður ekki viðurkenndur sem slíkur af bændastétt landsins. Því fer fjarri. Hann hefur að undanfögnu ekki komið þannig fram, að bændur yfirleitt geti treyst honum, enda þótt hann hrópi mjög um bændavináttu sína um kosningar og þegar hann þykist vera að berjast við hið voðalega og gerspíllta Reykjavíkurland.

Þegar um það er að ræða að hefja samvinnu til að tryggja vinnufrið og áframhaldandi óskertan atvinnurekstur og framleiðslu, þá væri þó náttúrulega mjög æskilegt, að flokkur eins og Framsfl. geti þar verið með. En til þess verður hann að velja sér heppilegri forustumenn en þá ráðherra, sem hann hefur teft fram að undanfögnu. Það er líka víst, þrátt fyrir alla galla og allar syndir og allan hroka Framsfl., þá eru vitanlega í starfsliði hans ýmsir mætir menn að eðlisfari og í persónulegum skilningi, enda þótt þeir njóti sín illa í þeim félagsskap, sem þeir starfa í. Þessum mönnum og raunar öllum andstæðingum óska ég þess, að þeir geti hrist sem

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

fyrst af sér flokkslega spillingu og gengið að starfi fyrir réttan málstað á þann hátt, sem það bezta í þeirra eðli vísar til. En þegar ræðumaður Framsfl. hér í kvöld, Eysteinn Jónsson, var að bjóða samvinnu um afgreiðslu nauðsynjamála hér á þingi, þá var það því miður heldur í ósamræmi við þá framkomu, að Framsfl. hefur enn þá tregðast við það, eins og þegar hefur verið upplýst af hv. þm. V.-fsf., Ásg. Ásgeirssyni, að leggja til mann með fulltrúum hinna flokkanna til að reyna settir og samninga í vinnudeilum, sem nú standa yfir. Slík er þeirra þjóðhollusta og samvinna.

Ég skal svo víkja að þeirri ásökun framsóknarmanna á hæstv. ríkisstj., að hún hafi dregið þetta þinghald og ætli sér sveitafólkinu til örðugleika að láta kosningarnar dragast fram á vetur. Síðari hluta sumars er sveitanna vegna vart hugsanlegt að láta kjósa nema annað hvort fyrri hluta septembermánaðar eða síðari hluta októbermánaðar. Að kjósa um 20. eða 21. sumarhelgi getur komið til tals, og er það nú 6. eða 13. september. En þetta er ákaflega hættulegur kosningatími, því að ef svo hittist á, að óþurrkar hefðu gengið, eins og oft vill verða, en kosningadaginn væri góður þurrkur, sem gæti hjargað að miklu leyti, þá er ég hræddur um, að kjörsóknin yrði ekki góð. Hitt tímabilið, eftir miðjan október, er miklu hentugra sveitamönnum. Þá eru mestu haustannirnir búnar og aðstaða til kjörsóknar hin hentugasta. Þetta hefur líka verið viðurkennt af alþm., þegar stjórnbreyt. var samþ. 1915, en þá voru þrefalt fleiri bændur á þingi en nú er. Kosningadagurinn var þá ákveðinn 1. vetrardagur. Þann dag fóru fram allsherjar kosningar 1916—1919 og 1923 og heppnaðist ágætlega. 1926 fór svo fram aukalandskjör, og þá var illt veður ok kjörsókn lítil. Slík tilviljun getur alltaf komið fyrir. Á síðasta kjördegi, 5. júlí, var t. d. norðan slagviðri víða um land fram yfir miðjan dag. Nú verða næstu kosningar upp úr miðjum októbermánuði, væntanlega ekki síðar en sunnudaginn 18., eða um viku fyrir vetur. Er það áreiðanlega hentugur kosningatími, a. m. k. fyrir sveitamenn. Þessi ásökun framsóknarmanna er því ástæðulaus og þeim, en ekki stjórninni til minnkunar. Hún er byggð á sömu reglu eins og margt annað hjá þesum mönnum, að hugsa ekki um það, hvað er rétt eða fólkinu hentugt, heldur hitt, að leita að ásökunarefnum á andstæðinga sína, ef unnt væri að blekkja með þeim heimskmenn. Ef ríkisstj. hefði sett kosningar 6. eða 13. sept., þá er ég viss um, að framsóknarmenn hefðu risið upp með enn meiri ofsa og útmálað það, að nú ætlaði Reykjavíkurlandið að eyðileggja heyskapinn fyrir bændum með því að setja kosningar á versta tíma. Um hitt byrjuðu þeir fyrst að skrifa, þegar auðséð var, að kosningar yrðu ekki í september.

Umr. frestað.

Á 9. fundi í Nd., 19. ágúst, var fram haldið 3. umr. um frv. (útvarpsumr.).

Forseti (EmJ): Þetta er síðara kvöldið, sem útvarpsumr. fer fram nú, og eru ákveðnar tvær umferðir fyrir flokkana í kvöld. Í þeirri fyrri

fær hver flokkur 20 mínútur til umráða, en í hinna síðari 10 mínútur. Röð flokkanna er í kvöld þannig, að fyrstur er Sjálfstfl., þá Framsfl., þriðji í röðinni er Alþf. og að lokum Sameining-arfl. alþýðu, sósíalistafli.

Þá hefst umr., og tekur fyrstur til máls, af hálfu Sjálfstfl., hv. 11. landsk. þm., Gunnar Thoroddsen.

Gunnar Thoroddsen: Það frv., sem hér liggur fyrir til 3. umr., fjallar um hið alkunna kjördæmaskipunarmál. Það mál hefur þó lítt verið gert að umtalsefni í umr., heldur hafa þær snúizt um þjóðmálaástandið í heild, dýrtiðar- og verklyðsmálin, og frá hendi Framsfl. hafa þær þeimint nær eingöngu að því að sýna Fjallkon-unni fram á, að hún geti ekki þrífizt, án þess að Framsfl. fari með stjórn landsins, hún geti ekki lifað án þeirra Hermanns Jónassonar og Eysteins Jónssonar.

Áður en ég ræði þjóðmálaástandið og svara ádeilum hv. 1. þm. S.-M. í gærkvöld, vil ég aðeins drepa á kjördæmaskipunarmálið. Þetta frv. fjallar um þrjár breyt. á kjördæmaskipuninni: út af þeim breyt. ætlaði Framsfl. að tryllast í vor og sumar, rauf stjórnarsamvinnuna við Sjálfstfl., og svo hefur ofstopinn verið mikill, að forráðamenn Framsóknar hafa tæpast haldið heilum sönsum síðan um krossmessu. Þeir skáru upp herör um land allt og ákölluðu bændur og búa-lið að veita sér vigsgengi til þess að vernda sér-rettindi Framsfl., vernda og viðhalda ranglætinu í skipan Alþ. Framsfl. setti sérmark í kosninga-baráttunni: Hann krafðist stöðvunarvalds gegn þessu máli. Til þess þurfti hann að fá 24. þm. Þetta tókst ekki, heldur fékk hann aðeins 20. Þótt flokkurinn ynni í einstökum kjördæmum bráðabirgðasígra, er heildarútkoma kosninganna sú, að Framsfl. tapaði því máli, sem hann setti á oddinn. Samt sem áður gerist hann svo djarfur að krefjast þess af hinum flokkunum þremur, að þeir sviki málstað sinn, bregðist þeim loforðum, sem gefin voru í kosningabaráttunni um lausn þessa máls. Þessu fáheyrða tilboði Framsfl. hefur verið hafnað, og því voru gerð svo góð skil í umr. hér í gærkvöld, að ekki gerist þörf á að bæta þar miklu við.

En þegar lítið er á þessar þrjár breyt. á kjördæmaskipuninni og athuguð fortið Framsfl. í því máli, þá verður gersamlega óskiljanlegt, að hann skuli hafa leyft sér annan eins málflutning í því og hann hefur gert, bæði fyrir og eftir kosningar. Breytingarnar þrjár voru:

1. Hlutfallskosning í tvímenningskjördæmum, 2. sérstakur þm. fyrir Siglufjörð, 3. 8 í stað 6 þm. í Reykjavík.

Um 1. atriðið er það sannað, að Framsfl. hefur beitt sér fyrir sams konar kosningatilhögun til búnaðarþings, að formaður flokksins hefur í riti sínu „Komandi árum“ talið hlutfallskosningu sjálfsgæða og jafnvel viljað ganga lengra en hér er gert: afnema hin einstöku kjördæmi og steypa þeim saman í fá og stór kjördæmi með hlutfallskosningu. Loks er það vitað, að Framsfl. vildi árið 1932 gjarnan hugsa sér þann mögu-leika að taka upp hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmum, enda sýndi hann þann vilja sinn

í verki 1936 með kosningatilhöguninni til búnaðarþings.

Um 2. atriðið, þm. fyrir Siglufjörð, vil ég aðeins benda á það, að á þingi 1933 fluttu þm. úr Framsfl. till. um að gera ekki aðeins Siglufjörð að sérstöku kjördæmi, heldur alla kaupstaði landsins.

Um 3. atriðið, 8 þm. í stað 6 í Rvík, vil ég benda á það, að á þingi 1932 bar Framsfl. sem heild fram till. um, að Rvík hefði 8 þm. Timinn segir þá, að Framsfl. telji sjálfsgætt að taka tillit til óska Reykvikinga og ákveða þeim þá þingmannafjöldgun, sem hæfileg mætti teljast. Þá voru kjösendur í Rvík 14500, og Framsfl. taldi 8 þm. hæfilega, nú eru þeir 25 þúsund, og þá eru 8 þm. þjóðhættulegt tilræði.

Af þessu má sjá, að Framsfl. hefur áður í umr. um kjördæmamálið sjálfur aðhyllt og jafnvel borið fram allar þær þrjár breyt., sem nú er verið að gera. Nú telur hann það fjörráð við sveitir landsins, það sama, sem hann hefur sjálfur samþ. Eftir kosningarnar, þegar kjösendur ættu að geta ihugað þetta mál með meiri ró, er rétt að rifja upp þessi atriði, sem sýna, hversu blygðunarlausan málflutningur sumir stjórnmálamenn leyfa sér, málflutningur, sem minnir á visu Andrésar Björnssonar, er hann orti í öðru sambandi út af hringlandahætti og skoðanaskiptum:

Flokkurinn þakkar fögrum orðum fyrir það að gera þetta, sem hann þakkaði forðum, að þá var látið vera.

Fléiri orðum skal ég svo ekki fara um kjördæmamálið. Það verður afgr. endanlega næstu daga, og í haust verður kosið eftir hinna nýju skipan. Vil ég næst vikja að dýrtiðarmálunum, sem hv. 1. þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, varð svo tíðrætt um í gærkvöld.

Hv. þm. vildi auðvitað, eins og framsóknarmanna er vandi, skella allri skuld hinnar vaxandi dýrtiðar á Sjálfstfl. Þar kveður við sami söngurinn og áður: Fyrir þá sök, að Sjálfstfl. hafi neitað að fallast á lögfestingarfrv. Eysteins Jónssonar í fyrrahaust, þá beri Sjálfstfl. alla sök á dýrtiðinni. Ég vil nú benda hv. þm. á, að frá því, er frv. hans var fellt og þangað til gerðardómsl. voru sett, leið aðeins rúmur mánuður, og á þeim tíma óx dýrtiðin sáralítið, og það litla, sem hún hækkaði þá, var fyrir aðgerðir framsóknarmanna. En ástæðan til þess, að Sjálfstfl. felldi frv. Eysteins Jónssonar, var meðal annars sú, að frv. var svo vanhugsað og ranglætt, að engin tók voru á að gera slíkan óskapnað að lögum. Gagnvart launastéttunum, verkamönnunum og öðrum, er laun taka, var frv. ranglætt, þar sem ekki átti aðeins að banna grunnkaupshækk-anir, heldur og að binda dýrtiðaruppbótina þannig, að þótt dýrtiðin hækkaði, áttu launamenn ekki að fá hærri verðlagsuppbót en 172, eins og vísitalan var í október. En gagnvart bændum var frv. einnig vanhugsað, því að afurðaverð þeirra átti að lögbinda, rigskorða, og það mátti alls ekki hækka, þótt kaupgjald í sveitum og annar tilkostnaður kynni að hækka. Af þessum ástæðum vildi Sjálfstfl. ekki ganga inn á þessa ósanngjörnu og vanhugsuðu till.

En það var einnig önnur ástæða, og hún var sú, að Sjálfstfl. kys jafnan heldur í samræmi við grundvallarstefnu sína, að leysa málin að frjálsum leiðum heldur en með lögbvingun, sem Framsfl. er svo tamt að grípa til.

Um áramótin síðustu voru svo gerðardómsl. sett. Að þau hafi verið eitt og hið sama sem Eysteinsfrv., er fjarrí öllum sanni. Með gerðardómsl. voru einmitt fyrir atbeina Sjálfstfl. afmáðir hinir miklu gallar lögfestingarfrv. Með gerðardómsl. var tryggt, að launamenn fengju fulla dýrtíðaruppbót og lagfæringu og samræmingu grunnkaups í vissum tilfellum, og gagnvart bændum var það tryggt á sjálfum l., að gerðardómurinn skyldi hækka afurðaverðið í samræmi við aukinn tilkostnað.

Á Eysteinsfrv. og gerðardómsfrv. var því reglunur. Þeim var það sameigið, að gripjið var til lögbvingunar, en þvingunarráðstafanir eru Framsfl. jafngeðfelldar og Sjálfstfl. eru þær ógeðfelldar.

Sjálfstæðismenn töldu yfirleitt, að þessi laga-setning um áramótin væri þjóðarnauðsyn. Það væri óhugsandi að stöðva dýrtíðina, nema binda hvorttveggja í senn, verðlag á vörum og kaupgjaldið. Því að sú röksemd, sem þá var oft haldið á loft, að kaupgjald í landinu hefði engin áhrif á dýrtíðina, er vitaskuld fjarstæða einber.

Um áhrif gerðardómsl. má segja, að þau hafi bæði borið árangur og ekki náð tilgangi. Þau náðu árangri að því leyti að stöðva dýrtíðaröðluna, a. m. k. í bili. Vísitalan, sem á að sýna verðlagsbreyt. á nauðsynjum almennt, hafði farið ört hækkað mánuð eftir mánuð. En við setningu gerðardómsins brá svo við, að þessi alda stöðvaðist. Vísitalan fyrir janúar var 183, og hún hækkaði ekki um eitt stig á 7 mánuðum. En gerðardómsl. hafa að öðru leyti ekki náð tilgangi sínum: að halda kaupgjaldi í landinu sem næst óbreyttu. Verulegar kaupgjaldshækkunarir hafa orðið, bæði til sjávar og sveita, án þess að stjórnarvöld landsins hafi fengið rönd við reist.

Þessar kauphækkunarir reynir svo Framsfl. að notfæra sér til pólitísks framdráttar á hinn ósvífna hátt. Þessar kjarabætur launafólksins heita á máli Framsfl. upplausn; því er slegið föstu og barið fram af dæmafáu blygðunarleysi, að Sjálfstfl. beri ábyrgð á þessari svo kölluðu upplausn og hún stafi fyrst og fremst af því, að Framsfl. eigi ekki lengur fulltrúa í ráðherra-stólunum.

Það er nú rétt að reyna að gera sér ljóst, hverjar orsakir liggja til þess, að löggjöfinni hefur ekki tekizt að halda kaupgjaldinu óbreyttu og vinna þannig á móti dýrtíðinni. Því er fljót-svarað: Það er hin gifurlega eftirspurn eftir vinnuafli, sem hefur sprengt gerðardómsl. Það var öllum ljóst, strax þegar þau voru sett, að þessum ráðstöfunum stafaði mikil hætta af því, ef setuliðsvinnan héldi áfram í stórum stíl. Enda reyndist það svo, að hin mikla eftirspurn eftir verkafólki til sjávar og sveita handa útvegi, landbúnaði, herliði o. s. frv., leiddi af sér kauphækkunarir samkv. órjúfanlegu lögmáli viðskipta-lífsins um framboð og eftirspurn. Gerðardómsl. voru brotin leyt og ljóst, með eftirvinnu- og næturvinnuþorðum, og farið í kringum þau á

hinn margvislegasta hátt. En það, sem reið l. svo að fullu, var beinlínis hættan á því, að erlent vald hlutaðist til um mál okkar og tæki siglingarnar að meira eða minna leyti í sínar hendur. Þetta gerðist í kaupdeilu við höfnina hér í Rvík, og hæstv. forsrh., Ólafur Thors, hefur hér á hv. Alp. skýrt frá alvarlegum aðvörðunum frá erlendum valdhöfum vegna þessarar deilu. Og þá var um tvennt að ræða: Að afnema kaupgjaldsákvæði gerðardómsl. eða eiga á hættu alvarlega íhlutun um mál okkar. Það var vita-skuld rétt af hæstv. ríkisstj. að velja fyrri kostinn. Annað hefði verið fjórráð við fullveldi is-lenzka ríkisins.

En fyrir þessum óhrekjandi sannindum loka framsóknarmenn á þingi augum og eyrum. Hvað varðar þá um staðreyndirnar? Hvað varðar þá um málin, þegar þeir eru komnir í stjórnarandstöðu, eins og gætnasti maður þeirra sagði, og hvað mun þá um innrætið og hugsunarháttinn hjá hinum framsóknarmönnum, sem minna hafa vitið? Hvað varðar yfirleitt Framsfl. nú um nokkuð annað en ráðast að ríkisstj. og stuðningsmönnum hennar, kenna stj. um allt, sem af-laga fer í landinu, róa að því öllum árum að telja fólki trú um, að hér ríki upplausnarástand, og ráðast svo að stj. fyrir það, að hún ráði ekki við neitt, og hafi ekki styrk til að standa gegn upplausninni?

Málflutningur Framsfl. er þessi: Meðan við vorum í stjórn, lék allt í lyndi, gerðardómsl. voru framkvæmd og þeim var alls staðar hlýtt; en síðan okkur var sagt upp vistinni, á krossmessu í vor, hefur allt leikið lausum hala, upplausnarástand í þjóðfélaginu, — og allt er þetta verk Sjálfstfl.

Ég hef rakið hér ástæðurnar til þess, að gerðardómsl. náðu ekki öllum tilgangi sínum. Og um leið og Sjálfstfl. sá fram á þennan sannleika, þá hafði hann líka manndóm til að taka afleiðingunum og nema þetta ákvæði l. úr gildi. Hann hafði ekki aðferð strútsins, að stinga höfðinu niður í sandinn til að fela sig, þegar háski er á ferðum.

En nú vil ég athuga framkomu áráðarmanna-anna sjálfra, framsóknarmanna, sem ætla sér þá dul að varpa yfir sig helgiþjúp og vilja láta þjóðina taka sig í dýrtingatölu á dýrtíðarmálunum. Skyldu þeir nú vera hreinir og flekklausir sem englar? — Hefðu gerðardómsl. náð tilgangi sínum, ef Framsfl. hefði verið áfram við stjórn? Og voru engin merki þessarar upplausnar, sem Framsfl. hefur svo gaman af að tala um, farin að gera vart við sig, einmitt meðan Hermann Jónasson og Eysteinn Jónsson sátu við stjórnvölinn?

Þegar gerðardómsl. voru sett 8 jan. s. l., stóðu yfir 5 verkföll iðnstétta í Reykjavík. Gerðardómsl. mæltu svo fyrir, að verkföll væru ölogleg og einnig þessi verkföll, sem þegar voru hafin. Þungar fjársektir voru lagðar við, ef út af var brugðið. En hvað gerðist? Öll fimm verkföllin halda áfram, enginn þeirra manna, sem í verkföllunum stóðu, mætti til vinnu næsta dag né næstu daga né næstu vikur. Hvar voru þá hin sterku tök Framsóknar og forsrh. hennar? Hann breyfdi ekki hönd né fót til að framfylgja l. né

til að koma fram ábyrgð á hendur hinum brotlegu. Með þessu afskiptaleyzi sínu var það hann, forsætis- og dómsmálaráðherrann, sem manna freklegast braut l., sem hann hafði sjálfur sett, og er það raunar ekki nýlunda, því að hann hefur æfingu í því, frá skipun sýslumannsins í Árnessýslu fyrir nokkrum árum, að þverbrjóta l. um leið og hann setur þau. Ég er ekki að full-yrða, að slíkar ráðstafanir út af verkföllum hefðu verið æskilegar eða borið árangur. En þegar Eysteinn Jónsson segir, að núv. stj. hafi sýnt algera vanhírðu um framkvæmd laganna, þá eru þeir vissulega að varpa grjóti, sem í glerhúsi búa.

Ríkisstj. hafði skipað 5 menn í gerðardóminn og gert það að borgaralegri skyldu að taka þar sæti. Þetta hlaut að verða óvinsælt og vandasamt verk, og því fremur hefði forsrh. átt að veita þeim nokkra vernd. Í blöðum og á mannfundum var ráðizt heiftarlega á þessa menn og jafnvel gerðar formlegar fundarsamþykktir til þess að ærumeiða meðlimi gerðardómsins. Þeim var brugðið um visvitandi hlutdrægni og misnotkun starfs síns. En þótt þessi blaðaskrif og svænu samþykktir vörðuð við l., sá dómssmrh., Hermann Jónasson, enga ástæðu til að taka upp hanzkann fyrir þessa trúnaðarmenn ríkisstj. og veita þeim réttarvernd. Hann lét sér í léttu rúmi liggja, þótt þeir væru svívirtir, meðan þeir voru samkv. borgaralegri skyldu að vinna verk sín fyrir þjóðfélagið, eftir því sem l. landsins og sannfæring þeirra sagði fyrir.

Ög á samri stundu og framsóknarmenn ákváðu að hlaupast undan ábyrgð í ríkisstj., hófu þeir beinan áróður gegn þessari löggjöf. Einn helzti áhrifamaður þeirra, Vilhjálmur Þór bankastjóri, sagði sig úr gerðardóminum, og Hermann Jónasson tók lausnarbeiðni hans til greina. Þar með var gerðardómurinn óstarfhæfur um tíma; virtist þetta vissulega gert til þess að grafa undan gerðardóminum.

Í útvarpsræðu rétt fyrir kosningarnar flutti Hermann Jónasson, þm. Str., beinlínis hvatningarorð til launastéttanna um auknar kaupkröfur. Hann mælti á þessa leið:

„Hvers vegna skyldu sjómenn á vélbátafлотanum ekki krefjast sömu áhættuþóknunar og hinir? Hvers vegna skyldu embættismenn ríkisins lengur sitja hjá, þegar aðrir leggja út í hið mikla kapphlaup? Hvers vegna skyldu húseigendur og aðrir fasteignaeigendur ekki hugsa til að hækka leigutekjur sínar? Er nokkur von til þess, að bændur uni því lengur, að kaupgjald þeirra sé bundið með lögakveðnu afurðaverði?“

Voru þessi ummáli liður í baráttunni fyrir gerðardómslögunum?

Hina fyrstu fjóra mánuði, sem gerðardómsl. giltu, voru þau brotin á ýmsan hátt, farið í kringum þau með loforðum um eftirvinnu, með greiðslu fyrir tíma, sem aldrei voru unnir, með hækkan kaupis í vegavinnu, — allt undir handarjaðri Hermanns Jónassonar og Eysteins Jónssonar. Allan þennan tíma sátu þeir í stj. Um kaupgjald í sveitum kom fljótt í ljós, að l. voru óframkvæmanleg, ef landbúnaðurinn átti ekki að leggja í auðn. Ef bændur áttu að fá vinnukraft, var ekki hægt að halda óbreyttu kaup í

fyrra. Allt var þetta að gerast, meðan þessir tveir ráðh. Framsfl. sátu við stjórn.

Það er því hin ófyrirleitnasta rökfölsun, að kaupgjaldshækkningar í landinu hafi fyrst hafizt, eftir að sjálfstæðismenn tóku einir við stj. En ef það er rétt, sem framsóknarmenn halda fram, að öll þessi gifurlega „upplausn“ hafi orðið afleiðing af brottför þeirra úr ríkisstj. og að þeir sjálfir hafi séð þessa eyðileggingu fyrir, hvílikt himinhrópandi ábyrgðarleysi hefur það þá verið af Framsfl. að rjúfa stjórnarsamvinnuna í vor og hlaupast undan merkjum.

Hv. 1. þm. S.-M. sagði í ræðu sinni, að bændur fái ekki vinnufólk. En sú speki! Veit það ekki hvert mannsbarn í landinu? — En eru bændur nokkru bættari, þótt 1. þm. S.-M. uppgötvi þessi sannindi og áfelliist núv. ríkisstj. fyrir? Hvaða ráðstafanir hafði þessi hv. þm. eða meðráðh. hans, þm. Str., gert, meðan þeir sátu að völdum í allt vor, fram í miðjan maí, til að tryggja bændum kaupafólk? Engar ráðstafanir, bókstaflega engar.

Hv. þm. sagði, að stj. mokaði fé úr ríkissjóði til að halda niðri verðlagi. Í öðru orðinu er stj. ásokuð fyrir að gera ekki neitt á móti dýrtíðinni, í hinu fyrir að veita fé úr ríkissjóði til þess. Þessi hv. þm. bar fram frv. í fyrra haust um að veita 8 millj. úr ríkissjóði til að halda niðri dýrtíðinni. Nú ræðst hann á núv. ríkisstj. fyrir hið sama. Eða er þm. að telja eftir þær fjárveitingar, sem núv. stj. hefur beitt sér fyrir, til þess að bændur landsins geti fengið sildarmjöl fyrir 32 krónur í stað 50—60 króna?

Það er alveg rétt, að atvinnulíf okkar er í háska stöð vegna vinnufólkseklunnar. En til þess að bæta úr henni er ofstopi og einsýn stéttar-pólitik Framsfl. áreiðanlega ekki leiðin. Eitt það fyrsta, sem gera þarf í þeim málum, er að leita samvinnu við verkalýðssamtökin um að fá heildarsamninga um kaupgjald, tryggja jafnframt, að hinn svonefndi „skæruhernaður“ í kaupgjaldsmálum hætti, að í kaupkröfunum verði staðar numið og vinnufriður tryggður. Í samræmi við þessa skoðun höfum við þrír þm. Sjálfstfl. flutt svohljóðandi þáttill. í sameinuðu þingi, á þskj. 27:

„Alþ. ályktar að fela ríkisstj. að hefja nú þegar samvinnu við verkalýðssamtök landsins um ráðstafanir til þess að koma í veg fyrir, að atvinnuvegir þjóðarinnar biði hnekkis eða afrækist að meira eða minna leyti vegna vinnuafsskorts af völdum hinna fjölpættu framkvæmda erlendra hernaðaraðila í landinu.

Njóti ríkisstj. í þeirri viðleitni stuðnings og samvinnu Búnaðarfélags Íslands, Fiskifélagsins, Landssambands iðnaðarmanna og annarra samtaka, sem forustu hafa í hinum ýmsu greinum atvinnulífsins. Jafnframt leiti ríkisstj. nú þegar nýrja samninga við stjórnir setuliðanna um þessi mál.“

Alþ. og forráðamenn þjóðarinnar verða að horfast í augu við staðreyndirnar. Ein þeirra er sú, að verkalýðssamtökin eru aðili í landinu, ekki sít nú, þegar svo gifurleg eftirspurn er eftir vinnuafli, — aðili, sem ekki verður gangið fram hjá, þegar tryggja þarf tilveru og framtíð íslenskra hjargræðisvega.

Framsóknarmenn hafa lýst því með sterkum litum, hvílikur þjóðarvæði sé og hafi verið á ferðum við brottför þeirra úr ríkisstj. og hvílik þjóðarnauðsyn sé á samstarfi stjórnmálaflókka. En hvernig fær þessi samstarfssöngur samrýmzt því, að Framsfl. hefur margrofið samstarf um ríkisstj. eða sett þau ósvífustu skilyrði fyrir samstarfi, að aðrir flokkar gerist opinberir svikarar við kjósendur sína.

Ef Framsfl. vill taka upp heiðarlegt samstarf við hina flokkana, þá er það vel. En það er hægt að stjórna landinu án Framsfl. Og eitt hefur græðzt á stjórnarandstöðu Framsfl.: Hann hefur sýnt sig sem einhvern ófyrirleitnasta stjórnarandstæðing, sem hér hefur verið, jafnvel ekki skirrt við að grafa undan þeirri löggjöf, sem hann sjálfur hefur talið þjóðarnauðsyn og stært sig af að hafa sett, og leyfir sér loks að gera það að skilyrði fyrir samvinnu við aðra flokka á þessum alvörutímum, að þeir flokkar gangi á gefin loforð við kjósendur landsins. Við næstu kosningar gefst þjóðinni kostur á að sýna, að hún óskar ekki eftir slíkum óheillavinnubrögðum í islenzkum þjóðmálum.

Forseti (EmJ): Hv. 11. landsk. (GTh), sem talið er fyrir Sjálfstfl., hefur nú lokið máli sínu. Næstur tekur til máls, af hálfu Framsfl., hv. þm. V.-Sk., Sveinbjörn Högnason.

Sveinbjörn Högnason: Framsfl. óskaði eftir, að þessi umr. um kjördæmamálið færi fram í útvarpinu, eftir að séð var, að stjórnarflokkarnir á Alp. höfðu ekkert lært og engu gleymt síðan þeir hófu samstarf um ríkisstj., til að stofna til ófriðar og upplausnar innan lands á þeim alvörutímum, sem nú ganga yfir þjóð vora — eins og allar aðrar þjóðir —. Við höfðum í einfeldni okkar, það skal játað, búzt við því, að kosningar þær, sem nú eru um garð gengnar, afleiðingar þær, sem þegar eru komnar í ljós og eru að skýrast betur og betur með degi hverjum, af þeim ákvörðunum, sem þeir tóku á síðasta þingi um stjórnarfar og starfshætti í stjórnmálum, — við höfðum búzt við, að þingfulltrúar. þessara flokka hefðu áttað sig á því, að þjóðin þarfnast ekki fyrst og fremst, eins og nú er komið, áframhaldandi innanlandsófriðar og sundrunar, ekki meira uppboðs og upplausnar í atvinnumálum og fjármálum, ekki meira kapphlaups milli flokka um völd, heldur meiri samþug og samstarf allra, sem einhver tók hafa á að veita viðnám hættum og áföllum styrjaldartímanna, meiri skilning á þörfum þjóðarinnar og meiri manndóm og karlmennsku til að horfast í augu við veruleikann eins og hann er, og að láta þörf og heidur þjóðarinnar ganga fyrir öllu, hvað sem á milli ber og hefur borið í öðrum málum.

Í þessu fórum við villir vega, það skal játað, og þá földum við rétt, að þjóðin öll gæti gert sér grein fyrir því, hvar hún er stödd, hversu högum hennar er háttað um stjórnarfar, atvinnu- og fjármál, — hvernig forusta hennar er í þeim málum, sem hún á nú að treysta. Ég held satt að segja, að það væri óþarfi fyrir okkur í raun og veru að taka þátt í þeim umr., til að ná þessum árangri. Ég held, að það hafi eitt verið nægilegt

að láta andstæðingana tala, eins og þeir töluðu hér í gærkvöld og sá, er talað hefur í kvöld, til að gera þjóðinni ljóst, hvernig stjórnmálaforusta hennar er nú í dag, á alvarlegustu tímum, sem yfir hana hafa komið. Ég þekki illa íhugula og greinda menn og konur hér á landi, ef þau hefur ekki sett hljóð við að hlusta á ræður fulltrúa þeirra flokka, sem nú stjórna málefnum þjóðar okkar. Að heyra það hugarfar taumlauss ofstækis, ásakana og drýldni, — að heyra, hversu gersamlega úrræðalausir og ráðþrota þeir eru um allt, sem þjóðin ætlast til, að þeir geri. Ekkert orð hefur fallið um það, að þeir hugsi um þau mál. Hið eina, sem þeir sjá og vilja sinna, er hið svokallaða kjördæmamál, sem getur ekki leitt til neins annars og er ekki fram borið til neins annars en að rýra eitthvað áhrif þess hluta þjóðarinnar, sem erfiðasta á aðstöðu í hvívetna, en þjóðinni riður þó mest á öllu, að geti haldið uppi störfum sínum og unað sæmilega við sinn hag. Að visu má þetta ekki teljast svo undarlegt, ef fulltrúar þessara flokka hafa trúað, þótt ekki væri nema nokkru broti af þeim lýsingum, sem þeir gáfu af þessu fólki, bændum og sveitafólki og forustumönnum þess. Eins og kunnugt er, er mikill meiri hluti þessa fólks í Framsfl., hefur byggt hann upp með fórnun og starfi sínu, sér til verndar. En lýsingarnar voru ekki fagrar, sem fulltrúar bæjarflokka gáfu hér í gærkvöld á þessu fólki, sem styður Framsfl.

Aldrei hefði ég getað trúað, að bóndi, eins og hv. þm. A.-Húnv. er, gæti sokkið svo djúpt að lýsa þannig sveitungum sínum og stéttarbræðrum, þótt þeir hefðu aðra skoðun en hann. Hitt fannst mér ekki nema að vonum, að sálufélagi hans, Áki Jakobsson, viðhefði þau orð og þær lýsingar, sem algengastar eru í herbúðum kommúnista, og þá sérstaklega þegar vitað er um viðnámsþrótt bændastéttar allra landa gegn hvers konar öfgum og byltingum, sem þjóðirnar stynja mest undir nú.

Þessi sami hv. þm. sagði við 2. umr. kjördæmamálsins hér í d., „að það mundi vekja almenna reiði hjá öllum bæjarbúum, sérstaklega Reykviklingum, ef málið yrði stöðvað“. Hafði honum þá víst gleymt að halda sér á linunni, eins og kallið er í þeim herbúðum, — þeirri línu, sem samherjarnir halda fram, að málið sé nú sérstaklega fram borið af umhyggju fyrir sveitungum — og það væri sérstaklega þeirra hagsmunamál. En það er nú svona, að mörgum kommúnista hefur veitst erfitt að halda sér á linunni, þegar þeir vissu, að hún var fals og blekkingar einar. En óneitanlega er þessi yfirlýsing athyglisverð fyrir íbúa sveitanna, sem hafa látið blekkjast af línudansinum hjá sameiningarflokkum bæjanna í þessu máli.

Mótsagnirnar, blekkingarnar og hin beinu ósannindi eru svo mörg og margs konar í málalutningi þessara manna, að ekkert nema illur málstaður og ljótur eða óróleg samvizka getur þurft slíks með. Það er ekki verið að reyna að verja málstaðinn, enda slíkt erfitt, en það er ausið botnlausum skömmum, óhróðri og svívirðingum um andstæðingana, bæði flokkinn og einstaka menn, sem leyfa sér að lýsa eða minnast á það athæfi, sem nú er í frammi haft í is-

lenzkum stjórnámálum. Ég hef í raun og veru alls ekki geð í mér til að svara þeim fúkyrdum og ósannindum orði til orðs, enda hvorki tími ré ástæða til að gera það. Svo vel þekki ég dómgreind hugsandi manna hér á landi.

Aðeins örfá dæmi skal ég nefna um þennan einstæða málaf lutning.

Hv. 4. landsk. (ÁkKJ) sagði, að Framsfl. væri einkum embættismannaflokkur, en jafnframt, að hann væri svarnasti óvinur allra launamanna í landinu. Ef þetta væri rétt, þá undrar mig ekkert á því. En margir hafa átt erfitt með að skilja, hvers vegna þessi sami hv. þm. styður formann Sjálfstfl., ÓTh, til að vera forsrh., einn mesta stríðsgróðamann landsins, til þess að gera það, sem hann telur svo bráðnaðsynlegt, að ná sér eitthvað niðri á stríðsgróðamönnunum.

Sami hv. þm. sagðist óttast, að herstjórnin gripi inn í okkar mál, ef alvarlegar vinnustöðvanir yrðu. En samhlíða segir hann, að við framsóknarmenn séum að hóta að nota erlent hervaid í málum okkar innan lands, alveg eins og Framsfl. hvetji mest til verkfalla og vinnustöðvana og hafi slíkt á valdi sínu. Hverjir beita mest þeim aðferðum hér á landi og nota slíkt sér til framdráttar? Hvaða flokkur og hvaða menn eru það? Það er engu líkara en þessi hv. þm. tali einnatt með óráði eða hann sé farinn að óttast svo Framsfl., að hann sjái hann alls staðar á vegi sínum, einnig sem keppinaut í hinni „l-kunnu“ sérgrein kommúnista, verkföllum og vinnustöðvunum. Ég held, að þjóðin ætti að hafa slíkan draumóramann annars staðar en á Alþingi nú á tímum.

Þá töluðu þeir báðir um það, hv. 4. landsk. og hv. þm. A.-Húnv., að framsóknarmenn eyddu svo miklum tíma í að tala um þetta mál og gerðu allt, sem hugsanlegt væri til að tefja það. Væru þeir þannig sjálfir að seinka kosningum þeim, er þeir hafa ákveðið í haust eða í vetur. Hvað er svo satt í þessu? Ég hef aflað mér upplýsinga um meðferð og umr. þessa máls frá þeim heimildum, sem fyrir liggja í þinginu, og þær eru á þessa leið:

Tvisvar hafa verið veitt afbrigði um meðferð þessa máls, með shl. atkv. Við 1. umr. var engra umræðna óskað af okkar hálfu. Við aðra umr. fluttu stjórnarliðar sjö ræður, en við fimm. Afbrigðum hefur verið heitið um alla meðferð málsins af okkar hálfu, eftir að vitað var, að stjórnarflokkarnir ætla að knýja málið fram, hvað sem öðru líður. Og er því ekkert því til fyrirstöðu af hálfu Framsfl., að máli þessu verði lokið strax á morgun. Og þingi þá lokið.

En um meðferð annarra mála er hið sama að segja frá hálfu stjórnarflokkanna. Mál stjórnarliða, sem ætlað mun að ganga fram, hafa hlotið þessa meðferð:

Frv. um alþýðutryggingar, — þar hafa stjórnarflokkarnir flutt 6 ræður, framsóknarmenn enga. Þingsályktun um bændaskóla, — þar hefur Sjálfstfl. flutt 8 ræður, Framsfl. 3. Um afnám gerðardómsl. — þar hafa stjórnarflokkarnir við 1. umr. flutt 11 ræður, en Framsfl. 1 ræðu.

Þannig má þetta lengi rekja, og svo gerast málsvavar þessara flokka svo ósvífir að deila á Framsfl., að hann sé að tefja málin.

Mun hitt ekki réttara, að verið sé af ásettu ráði að biða eftir aðstoð „konungs vetrar“ til að ná rétti dreifbýlisins, ef annað bregzt.

Hv. þm. A.-Húnv. fór enn fremur með mörg bein ósannindi, og skal ég aðeins benda á tvö, sem er hægt að sanna með skjallægum heimildum:

1. Hann sagði, að Hermann Jónasson, hv. þm. Str., hefði sagt um þá ákvörðun ríkisstj. að tryggja bændum sildarmjöl fyrir 32 kr. tunnu, að það væri svo ómerkilegt mál, að það væri varla vert að tala um það. En Hermann Jónasson sagði, að það væri svo sjálfsagt mál, að sig undraði á, að nokkur væri að hrósa sér af því, og hann spurði, hvaða ríkisstj. mundi ekki hafa gert það sama, eins og nú er ástatt um landbúnaðarframleiðslu, eftir að hefði verið tekið af henni vinnuaflið og sett í luxusbyggingar. En einmitt það, að verið væri að hrósa sér af svo sjálfsögðum blut, sýndi það, að ríkisstj. hefði jafnvel dottið í hug að láta það ógert.

2. Þá sagði sami hv. þm. enn fremur, að nefnd væri tekin til starfa til að reyna að semja um kaupgjald og annað við verkamenn. Tækju þátt í henni fulltrúar frá öllum flokkum nema Framsfl., þeir væru að tregðast við að legja til mann í nefndina. En í öðru orðinu sagði hann hins vegar, að Framsfl. yrði að velja sér betri foringja, ef hann ætti að fá að taka þátt í þeim samninga-umleitunum. — Þannig er leikið sér með sannleikann.

Hið rétta er það í þessu máli, að forsrh. mun hafa snúið sér til einhvers framsóknarmanns og beðið hann að taka sæti í nefndinni, en hann óskað að tala við flokkinn um þessa málaleitan, áður en hann svaraði henni.

Hefur flokkurinn vitanlega ekkert á móti slíku. En til flokksins hefur aldrei verið leitað um að tilnefna mann í nefndina. Er því allt ósatt, sem hv. þm. A.-Húnv. sagði um þetta hér í gærkvöld, eins og annað flest.

Þannig er þá starfað nú að islenzkum stjórnámálum, þannig er um þau rétt, og þannig er snúið við vandamálum þjóðarinnar á því herrans ári 1942, þegar ófriðarhættan grúfir alls staðar yfir, þegar hættumerki kveða við á degi og nóttu í islenzkum hæjum, þegar verðbólgan og dýrtíðarflóðið vex með degi hverjum og er á góðum vegi með að gera allan hinn óvænta stríðsgróða að engu og eyða þeim innistæðum, sem þjóðin og einstaklingar áttu, þegar framleiðslan dregst saman, sem þjóðin á að lifa af, þegar aðflutningar til landsins eru að minnka um helming og við óttumst að geta tæpast flutt brýnustu lífsnaðsynjar til landsins, þegar flokkar setja metnað sinn í að hafa sem veikasta og óstarfhæfasta stjórn í landinu, og þegar erlent herlið og erlendar stórþjóðir gefa nánar gætur að öllu því, sem við aðhöfumst, og dæma þjóðina eðlilega eftir því. Hvert spor, sem við stígum nú, getur haft óútreiknanlegar afleiðingar fyrir frelsi okkar, líf og framtíð alla.

Ég held, að þjóðin hafi gott af því að horfast í augu við þessar staðreyndir, sjá, hvar hún er á vegi stöð og hvers má af forustunni vænta, ef ekki verður tekið í taumana af henni sjálfri, og það fyrr en seinna.

Það er vissulega öllum til tjóns og engum til góðs, að þannig sé áfram haldið. Og mig undrar það ekkert, að ríkisstj. veigri sér við að taka mikinn þátt í þeim umr., sem hér fara fram. Mun hún telja sér heppilegra að ota fram grunnhyggjustu og samvirkulíðugustu skóðveinum sínum, til að bera óhróður, nið og ósannindi á andstaðinga sína, heldur en að gera þjóðinni grein sinna eigin gerða og verja þau óhappaðfl, sem hún hefur gerzt viljalaust verkfæri fyrir. Hið sama ráð tók hún einnig við 2. umr. þessa máls. Voru þá allir ráðherrastólarnir auðir í deildinni, og enginn þeirra treystist til að verja það mál eða ræða það, málið, sem hún taldi sitt eina verkefni að leysa.

Því miður fyrir hæstv. ríkisstj. hafa þessir þjónar hennar dregið upp skýrari mynd af eymdinni og ábyrgðarleysinu í gerðum hennar en nokkur andstaðingur hennar hefði getað gert. Þar er aðeins eitt, sem áhugi er fyrir, ná sér niðri á andstaðingum sínum, auka sundrungina, varast allt viðnám í hættunum og erfiðleikum og varðveita veika og sem óstarfhæfasta ríkisstjórn.

Þetta er ekki fögur lýsing, en ég vil spyrja, hver hefur getað fengið annað út úr þeim ræðum, sem stuðningsmenn hv. ríkisstj. hafa hér flutt?

Þeir segjast vilja vinna að vandamálunum, sem nú steðja að, í friði og samstarfi við aðra, einnig við framsóknarmenn. Skilyrðið er aðeins það, að þeir fái óáreittir að halda áfram hernaði á réttindi sveitanna, að þeir fái friðarkosningar til að laumast að þessu fólki og þrjátíu niður áhrif þess. Þegar þeir sjá, að kjósendur dreifbýlisins geta enn, þótt seint sé, dregið mikið úr þeim ránsfeng, sem ætlað er að ná af þeim, þá er sagt við þá, ef þið látið þetta ekki af hendi orðalaust og í friði, þá skulum við halda áfram aðferði, sundrung og eyðileggingu í öllum málum þjóðarinnar framvegis eins og hingað til. Við skulum nota meiri hluta okkar á Alþ. og í ríkisstj. til að hafa allt stjórnarfar sem veikast og koma á sem mestu öngþveiti, og kenna svo ykkur um allt saman, þegar óhöppin dýnja yfir. — Það skipti engu máli, þó að við höfum öll ráð í hendi okkar, þrjá fimmtu hluta Alþ., ríkisstj. og getum ráðið öllu, sem við viljum. Ef illa fer, skal ykkur, sem engu ráðið og við ætlum sérstaklega að eyðileggja, ykkar sök skal allt verða, sem miður fer.

Gott dæmi um þetta er vinnustöðvun sú, sem nú er hér við höfnina. Þjóðviljinn segir í dag, að ameríska herstjórnin hafi tilkynnt, að hún muni taka uppskipun úr skipunum í sínar hendur í dag, ef vinna verði ekki hafin tafarlaust. Í gær heyrðu þið fulltrúa flokka ríkisstj. miklast yfir því, að þeir gætu ráðið fram úr öllu slíku með frjálsum samningum við atvinnurekendur og verkamenn, — og þeir væru að gera það nú. En í dag segir svo Þjóðviljinn, að tilraunin hafi ekki borið árangur. Þegar þeir eru sjálfir búnir að espa alla upp í hið taumlausa kapphlaup, þá er framsóknarmönnum fyrst og fremst kennt um, að svona fer, gerðardóminum, sem þegar er af numinn, og mönnunum, sem þeir sögðu í gær, að helzt mættu ekki koma nærri slíkum samningum og hafa ekki heldur gert það.

Það, sem hv. stjórnarsinnnum gremst mest af öllu, er ekki það, að samvinna og samstarf getur ekki tekizt til að vinna gegn hættunum og upplausninni af hinu þjóðhættulega kapphlaupi um stríðsgróðann, sem öllum hugsandi mönnum er orðið fullkomið áhyggjefni, heldur hitt, að þeir skuli ekki geta gert Framsfl. meðábyrgan í því þjóðhættulega stjórnmálastarfi, sem þeir reka nú. Framsóknarmönnum er hins vegar alveg ljóst, að þeir eiga ekkert erindi um borð í hið dauðadæmda stjórnarskip, sem lætur reka beint upp í klettana og á skerin framundan. Framsóknarmenn eiga ekki erindi í þá fleytu fyrri en þeim hefur tekizt að vekja þá, sem um borð eru, sýna þeim fram á hættuna og fá þá til að breyta um stefnu og halda fleyinu á floti gegnum ósjóina og áföllin, sem eru að riða yfir. Þeir þekkja ábyrgðartilfinningu og starfhæfni þessara manna og flokka, ef kosningar eru á næstu grös-um, og þeir muna, á hveru fór um samstarfið í vetur, er kosningar nálgðust, fyrst bæjarstjórnarkosningar og síðan kosningar til Alþ., hversu forráðamenn Sjálfstfl. snerust eins og skopparkringlur í kringum höfuðmálin, sem leysa þurfti, sögðu eitt í dag og annað að morgni, höfnuðu stuðningi og ábyrgu starfi, til að svikjast síðan frá öllu næsta dag. Og hversu foringjar jafnaðarmanna reyndu að sitja um tækifæri til að smeygja sér undan ábyrgð og „draga mann sinn út“ úr ríkisstj., og létu loks leiðast til að heimta grunnkaupshækkanir í kapp við kommúnista, þótt þeir hefðu áður lýst því, meðan þeir áttu til rólega yfirvegna, að grunnkaupshækkanir væru ekki ósk verklýðsfélaganna og dýrtíðarflóðið væri engum hættulegra en verkamönnum. Þetta er allt í fersku minni, og engir geta því síður talað um en þessir flokkar, svo að mark sé á því tekið, að hægt sé að vinna að öllu í sam-ningu og til hjargræðis, þrátt fyrir kosninga-hrið framundan. Enda lýsir taugaóstyrkur og hugarfar það, sem fram hefur komið hjá þessum flokkum í umr. þessum, nægilega ljóst, að ég hygg, hve mikið mark er takandi á þessu hjali og blekkingum.

Og ef tekið er nærtækasta dæmið: Rúfu ekki þessir flokkar samstarfið á síðast liðnum vetri og stofnuðu til ófriðar, eingöngu í þeim tilgangi að reyna að bæta flokksaðstöðu sína, með stjórnarskrárbreyt? Eru slíkir menn líklegir til að leggja flokkshagsmuni og flokkssjóðarmið til hliðar í kosningum, ef fram fara, til að tryggja samstarf og treysta átök þau, sem gera þarf, til að einhverju af áföllum þeim, sem nú steðja að, megi verjast? Ég spyr og ætla engum þm. og engum áheyrenda minna sé ofraun að svara og draga réttar ályktanir.

Einn ræðumanna hér í gærkvöldi, hv. 4. landsk., Áki Jakobsson, var að minnast á Frakkland, áður en hrúnið kom þar. Vildi hann líkja Framsfl. við einn merkan stjórnmálamann, Daladier, sem gerði síðustu tilraun til að sameina þjóðina og mynda ábyrga stjórn, sem væri megnug að verjast utan að komandi hættum. En hann gleymdi að minnast þar á hlutverk tveggja aðila, sem grófu einkum undan öllum slíkum tilraunum: kommúnistana annars vegar, sem þá litu einkum til þess, að bandalag var þá milli

Rússa og Þjóðverja, og höfðu línu samkvæmt því, — og auðmannaklíkurnar hins vegar, sem vildi líta á nazistana þýzku sem bandamenn sína, en ekki óvini. Báðir þessir aðilar unnu saman að því að hindra tilraunir með sterkt stjórnfarfar. Baráttan innbyrðis var sett ofar baráttunni við hætturnar utan að, — og því fór sem fór.

Ég vona, að ekkert svipað sé að gerast hér. En óneitanlega vekur það marga menn til umhugsunar, að kommúnistarnir hér styðja stjórn stríðsgróðamanna og auðmanna hér á landi, hafa allt ráð hennar í hendi sér og segja, að þeir geri það einkum til þess að viðhalda veiku stjórnfari og verjast því, að starfhæf og styrk stjórn geti myndast. Til þess var innanlandsófriður hafinn og honum enn haldið við, þótt hætturnar utan að og innan að séu orðnar geigvænlegar. — Og nú virðast helztu ráðstafanir þessara flokka vera þær að reyna að koma af sér ábyrgðinni af því, sem miður fer, afleiðingum verka sinna, og kenna þeim um, sem þeir hafa tekið ráðin af og alvarlegast vörðu við þeim leiðum, sem farnar hafa verið og farnar eru enn, og hafa neitað að hverfa inn á þær.

Þetta höfum við viljað benda þjóðinni á til athugunar, því að ekkert er hættulegra en að ganga í blindni á háskalegri leið. Og ég hygg, þó að mér og okkur framsóknarmönnum hafi ekki tekist að skýra þetta eins og vert er, að ræðumenn úr stuðningsflokkum ríkisstj. hafi ljósast sýnt með ræðum sínum, hver ábyrgðartilfinning ríkir þar, hve ljós skilningur á hættum, hve einlægur vilji til samstarfs — og hve auðnurlíkt hugarfar til að gera það, sem skyldan býður og helzt má nú að gagni koma.

En ef sá skilningur fæst, skilningur á því, hvar meinsemdin er, sem nú er háskalegust íslenzku þjóðinni, þá mun þjóðin vissulega enn þá eiga bæði manndóm, þrek og vilja til að gera háskaoðflin óskaðleg, en slíkt má vissulega ekki dragast lengi úr því, sem komið er.

Forseti (EmJ): Hv. þm. V.-Sk., fulltrúi Framsfl., Sveinbjörn Högnason, hefur nú lokið máli sínu. Næstur tekur til máls fulltrúi Alþfl., hv. 4. þm. Reykv., Stefán Jóh. Stefánsson.

Stefán Jóh. Stefánsson: Þó að þær útvarps-umr., sem nú fara fram, séu að forminu til 3. umr. í Nd. um stjórnarskrárbreytinguna eða kjördæmamálið, þá hafa umræðurnar að langminnstu leyti snúist um það, heldur beint að stjórnmálaviðhorfinu yfirleitt og ástandi og horfum í íslenskum þjóðmálum. Ég fyrir mitt leyti sé ekkert því til fyrirstöðu, að umræðurnar beinist aðallega inn á þær brautir, ekki sízt fyrir þær sakir, að stjórnarskrárbreyt. er raunverulega afgr. á síðasta Alþ. og með kosningum þeim, sem fram fóru 5. júlí s.l. Ég mun því ekki í þessum ræðum mínum vika neitt sérstaklega að kjördæmamálinu og stjórnskrárbreyt., en í stað þess að því, er skeð hefur á síðustu tímum í stjórnmálunum, og að ástandi því, er það hefur skapað, og hvað gera eigi til úrlausnar.

Því mun enginn geta með rökum neitað, að margs konar vandræði steðja nú að þjóðinni og

að útlitið sé að ýmsu leyti uggvænlegt, þótt um leið verði að viðurkenna það, að það sé að mestu leyti sök þeirra manna, er ráðið hafa stefnu og starfsaðferðum íslenzkra stjórnmála á síðustu tímum. En sárust eru sjálfskaparvitin.

Því fer viðs fjarri, að það sé rétt, sem hv. 1. þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, hélt fram í ræðu sinni í gærkvöldi, að samþykkt stjórnarskrárbreytingarinnar hafi valdið sérstakri upplausn og ástandi. Þvert á móti hefur sú samþykkt orðið til þess, að hikað hefur verið meira en áður var að renna óheilla- og ofbeldisskeiði á enda, og þau íhaldsöfl, er valdið hafa mestum miska síðustu tíma, eru nú, um skeið að minnsta kosti, tvístruð og dreifð og stungið er nú við fótum á óheillabratunni, þótt seint sé, með því að afnema hin illræmdu og þjóðhættulegu gerðardómslög, eins og nú virðist sýnt, að gert verði. En annars virðist mér ræða þessa hv. þm., Eysteins Jónssonar, vera einn sár harmagrátur yfir því hvoru tveggja, að stöðvaðar yrðu nú árásir löggjafans á mannréttindi verkalýðsins, og eins hinu, að Framsókn hefði nú ekki lengur hina sömu aðstöðu til þess að viðhalda rangindunum og auka þau. En þess mun sízt saknað af réttisýnum og þjóðhollum mönnum.

Það er bæði rétt og skylt að gera sér fulla grein fyrir því, hvar íslenzk þjóðfélagsmálefni eru nú á vegi stödd. Og því verður vissulega ekki neitað, að þar eru ástand og horfur sízt glæsilegar.

Við augum hvers heilskyggns manns blasa þrjár ömurlegar staðreyndir.

Í fyrsta lagi er óhindrað flóð stríðsgróða, er streymir hömlulítið eða hömlulaust um hendur fárra manna og félaga — og það meira nú en nokkru sinni fyrr í sögu landsins.

Í annan stað er hraðvaxandi dýrtíð, án nokkurrar verulegra eða áhrifaríkra úrræða til viðnáms.

En þetta hvort tveggja hefur leitt og mun vissulega, ef áfram heldur á ógæfubratunni, leiða til enn meiri verðbólgu og vandræða.

Loks eru, í þriðja lagi, fullkomin vandkvæði á vinnumarkaðinum, misræmi í kaupgjaldi og hættuleg hópabaráttar, er öðru hverju leiðir til vinnustöðvana, samtímis því, er skortur hefur skapað á vinnuafli til nauðsynlegra framkvæmda og framleiðslu. En þetta þriðja atriði getur leitt til meiri þjóðfélagsvandræða en flest annað og jafnvel orðið til þess, að erlent vald seilist til aukinna áhrifa á viðkvæmstu innanlandsmál okkar.

En af hverju stafa þá öll þessi vandræði?

Að því skal nú vikið. Stríðsgróðinn fór fyrst alvarlega að flæða yfir landið, þegar kom langt fram á árið 1940, samtímis því, er verðlag nauðsynjavara tók að hækka þróðum skrefum. Langsamlega mesti gróðinn stafaði af of ört hækkanði verði sjávarafurða á útlendum markaði. Þá þegar, haustið 1940, var það lagt til af Alþfl., að lagt yrði útflutningsgjald á íslenzkar sjávarafurðir, er seldar voru með stríðsgróða, og því fyrst og fremst varið til þess að greiða íslenskum landbúnaðarframleiðendum verðlaun á vörur sínar, svo að unnt væri að hafa þær í lægra verði til neytenda. En þessar tillögur voru algerlega

hundsáðar af Sjálfstfl. og Framsfl. Í stað þess rann gróðinn óskiptur í vasa tiltölulega fárra einstaklinga, samtímis því, sem verðlag hækkaði hröðum skrefum á íslenskum framleiðsluvörum, en það varð til þess að hækka stórkostlega dýrtiðina í landinu, en launþegarnir höfðu báðar hendur bundnar og fengu ekki einu sinni fullt álág á laun sín til samræmis hækkaði verðlagi, hvað þá að þeim veittist nokkurt svigrúm til grunnkaupshækkunar. Með þessu var dýrtiðar- og stríðsgróðasinninn leiddur sameiginlega af Framsókn og Sjálfstfl. inn í íslenskar stjórnmalaherbúðir. Og það var ekki látið þar við sitja. Áfram var haldið á þessari sömu braut af þessum tveim flokkum, þrátt fyrir andóf og aðvaranir Alþfl. Skattalög voru sett á Alþingi 1941. Útgerðafyrirtæki höfðu áður búið við skattfrelsi um skeið. Þessi skattalög voru, að því er snertir linkind og vettlingatök á stríðsgróðanum, mótuð og Sjálfstfl. og Framsfl. Stríðsgróðaskatturinn var ákveðinn miklu lægri en Alþfl. hafði gert tillögur um. Og hinir fyrrgreindu tveir flokkar samþykktu í sameiningu, gegn atkvæðum Alþfl., að leyfa mestu stríðsgróðafélögunum að draga frá skattskyldum tekjum sínum öll töp, sem orðið höfðu á rekstrinum frá því 1931. Með þessu var stríðsgróðanum beinlínis hrúgað á hendur fáeinna manna. Og ofan á allt þetta gerðu hinir tveir íhaldssömu efnamannaflokkar samtök sín á milli í niðurfjöfnunarnefnd Reykjavíkur um það að hindra, að útsvör væru lögð jafnhá á stórutgerðina og vera bar og í samræmi við útsvarsstiga á öðrum. Bættust þar enn álitlegar fúlgur við stríðsgróðann, sem lék óhindraður í vösum einstakra manna. Heimild, sem sett var í lögum vorið 1941 um útflutningsgjöld á sjávarafurðum, sem seldar væru með stríðsgróða, var ekki notuð. Og svo komu loks skattalögin 1942. Sjálfstfl. og Framsfl. sameinuðust um það að leyfa stríðsgróðafyrirtækjum að stinga skattlaust í vasa sinn 40% af ársarðinum, og engar verulegar hömlur voru settar um notkun og yfirráð varasjóðs þessara stríðsgróðafyrirtækja, en í þá mátti leggja ¾ af hinum skattfrjálsu tekjum. Og svo var sveitar- og bæjarfélögunum bannað að leggja nokkur útsvör á stríðsgróða yfir 200 þús. kr.

Allt voru þetta sameiginleg verk og athafnir Sjálfstfl. og Framsfl.

Þannig leyfðu þessir flokkar stríðsgróðanum að flæða óáreittum til einstakra manna og félaga. Það er því vissulega ekki að ófyrirsynju, að það játningarandvarp stigur upp frá Framsfl. í bréfi hans frá 7. þ. m. til hinna flokkanna, þar sem sagt er orðrétt, „að enn hafi ekki orðið samtök um það að gera fullnægjandi ráðstafanir til að takmarka stríðsgróða einstaklinga á kostnað almennings, svo sem nauðsyn ber til.“ En Framsókn hefði átt að sjá þetta áður, en ekki eftir að hún gerði bandalag við Sjálfstfl. um að hruga auðnum sem mest saman á höndum fárra manna.

Verðlagseftirlitið, í höndum hv. fyrri þm. S.-M., Eysteins Jónssonar, og í samvinnu við Sjálfstfl., hefur um leið verið næsta bághorið. Allt skipulag þess hefur verið á ringulreið og meingallað og mótað af þeirri grundvallarskoðun

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

einni, að aðeins þær vörur hefðu þýðingu fyrir dýrtiðina, sem skipta verulegu máli fyrir vísitöluútreikninginn, en aðrar vörur mættu hækka eftir vild. Af þessu hefur leitt skefjalitla dýrtið, sem þó hvergi nærri kemur réttilega fram í verðvísitölunni. Dýrtiðin hefur flætt yfir landið án nokkurra röggssamlegra né réttláttra hindrana. Og aftur er það sök Framsóknar og Sjálfstfl.

En þegar þetta allt saman hefur sigið á ógefuhlið, fyrir samstilltan tilverknad Framsfl. og Sjálfstfl., hafa verkalýðurinn og launastéttirnar í landinu verið svo að segja hundeltar, fyrst og fremst af Framsfl. og undir forustu hans, en með fullkominni aðstoð Sjálfstfl. Í herbúðum þessara tveggja flokka hefur ríkt algert skilningsleysi, ef ekki fullur fjandskapur í garð þessara stétta. Forustumenn Framsfl. töldu það dauðasynd, er verkamenn og launastéttirnar yfirleitt fengu í ársbyrjun 1941 greidda fulla dýrtiðaruppbót eftir verðvísitölu á laun sín. Það flökraði meira að segja að hv. þm. Str., Hermann Jónssyni, eftir því, sem hann hefur sjálfur skýrt frá, að segja að sér, þegar þessir samningar verkalýðsfélögunna náðust í ársbyrjun 1941, svo þjóðhættulegt taldi hann, að launastéttirnar fengju alla dýrtiðaraukninguna uppi borna. En þegar ekki tókst að hindra þetta, var Framsókn samt ekki af baki dottin. Hv. fyrri þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, gerði þrálátar tilraunir til þess vorið 1941 að fá lögfestan tiltölulega mjög háan launaskatt og hafði á timabili tekizt að fá forustumenn Sjálfstfl. í lið með sér. Þó heppnaðist þetta ekki, vegna harðrar andstöðu Alþfl., en söm var gerð og vilji þeirra manna og flokka, er að þessu stöðu. Og enn var haldið áfram. Alþingi var kallað saman haustið 1941 í því einu skyni að reyna að knýja í gegn lög, er ráðherrar og stjórn Framsfl. áttu upptök að, þar sem binda átti allt kaupgjald og banna greiðslu hærri dýrtiðaruppbótar en fram kæmi þá um haustið í verðvísitöluútreikningnum. Svo leit út fyrir um skeið, sem Sjálfstfl. mundi einnig hallast að framkvæmd þessara nýju árása á launastéttir landsins, og þó að ég lýsti yfir því í ríkisstjórninni, eins og ég hafði raunar áður ert, þegar rætt var um launaskattinn, að ef þessi lög yrðu samþ., mundi Alþfl. slíta öllu samstarfi, þá hafði það engin áhrif. Framsfl. var reiðubúinn til þess að taka höndum saman við Sjálfstfl. einan, aðeins ef unnt væri að fá þessum málum framgengt. Ekki var samheldnin talin þýðingarmeiri þá. En þó tókst Alþfl. að eyða þessu óþurftarmáli á haustþinginu 1941, og þáv. forsrh., hv. þm. Str., Hermann Jónsson, baðst þá lausnar fyrir ráðuneyti sitt. Svo mikils þurfti þá við þurfa. En byrjað var þá aftur á nýjan leik, því að ekki hafði Framsókn enn gefið upp alla von um það, að hægt mundi að fá Sjálfstfl. til nýrra aðgerða gegn launastéttunum, er nýtt tækifæri gæfist, og þetta tækifæri kom um síðast liðin áramót, og vonir Framsóknar um aðstoð Sjálfstfl. létu sér ekki til skammar verða. Hin illræmdu gerðardómslög voru sett af þessum tveimur flokkum í sameiningu í ársbyrjun 1942, en Alþfl. hvarf þá tafarlaust úr samstarfinu. — Framsókn hafði fengið sitt fram. Verkalýðsfélögin

voru sett í lagafrjöttra og þeim bannað að bæta kjör stéttar sinnar. Við sögðum það þá þegar Alþýðuflokksmenn, að slík þvingunarlög mundu ekki lengi standa og að launastéttirnar mundu hrísta af sér þessa hlekki, sem á þær voru lagðir af skammsýnum og skilningslausum mönnum. Og það hefur rætt. Gerðardómslögin eru að hverfa úr sögunni. En allar tilraunir til setningar þessarar löggjafar og reynsla hennar um tæpra 8 mánaða skeið hefur orðið þjóðinni dýrkeypt, en ætti um leið að vera lærdómsrík.

Það ræður af líkum, að allar þessar aðgerðir Framsfl. með aðstoð sjálfstæðismanna um meira en eins árs skeið gegn verkalyðssamtökunum og launastéttunum hefur sízt orðið til þess að laða þær til samstarfs og sameiginlegra átaka með öðrum til lausnar aðsteðjandi vandamála. Þvert á móti hefur það orðið til þess að skapa fullkomna og réttmæta tortryggni og andáð verkalyðsins gegn þeim mönnum og flokkum, sem ekki hafa séð annað ráð til bjargar en siendurteknar árásir og ofríki á hendur launastéttunum. Þetta hefur fyrst og fremst spíllt öllum friði og samstarfi í íslensku þjóðfélagi og leitt til misréttis, glundroða og upplausnar. Og víginu er með réttu lýst á hendur þeim mönnum, er átt hafa upptökin og framkvæmdirnar að þessum óhappa- og óhæfuverkum. Þeirra er ábyrgðin, hvernig komið er, þeirra manna og flokka, er frömdu ranglætið, en ekki þeirra manna, er þola hafa orðið ranglætið.

Það, sem ég nú hef rakið í stuttum dráttum, eru fyrst og fremst orsakir þess ástands, er nú ríkir. Og um það munu flestir vera sammála, að ástandið sé ekki gott. Og þá er að reyna að bæta úr því. En það er skilyrði til þess, að það verði gert, að menn skilji og viðurkenni orsakirnar, sem til þess liggja. Alþfl. er það fullkomlega ljóst, að brýn þörf sé úrbóta og hverfa verði af leiðum ranglætis og misréttis. En leiðin til þess er allra sízt sú, að minni hluti þings og þjóðar kúgi meiri hlutann til þess að falla frá nokkurri lagfæringu á kjördæmaskipun landsins og hætta við að hafa fyrirhugaðar kosningar. Leiðirnar eru allt aðrar. Og Alþfl. er þess reiðubúinn að ræða í sameiningu við aðra um þessar leiðir út úr ógöngunum.

Það er alveg bersýnilegt, að taka verður öðrum tókum en gert hefur verið á stríðsgróðanum. Það verður að taka hann meira en nokkru sinni fyrr úr umferð, bæði til eignar alþjóðar, og þá ef til vill að einhverju leyti að leggja hann til hliðar, til uppbyggingar og viðreisnar síðar. Það er einnig augljóst, að gera verður aðrar, róttækari og samfelldari ráðstafanir gegn vaxandi dýrtíð og verðbólgu, og kemur þar til athugunar breytt skipulag á innflutningi til landsins og dreifingu nauðsynjanna meðal almennings.

En það, sem mest á riður og ganga verður fyrir öllu, er allt annað og breytt viðhorf ríkisvaldsins til vinnumálanna og verkalyðssamtakanna. Hefur Alþfl. þar bent á leiðir með flutning þingsályktunartillögu á þskj. 14 um að leita samninga við verklyðssamtökin um kaup og kjör og allsherjar vinnumiðlun, og um undirbúning löggjafar um 8 stunda vinnudag og vinnuvernd.

Það er beinlínis lífsnauðsyn, að komið verði að fullkomnum og frjálsum samningum við verkalyðssamtökin yfirleitt um almenna, samræmda grunnlaunahækkun og 8 stunda vinnudag, þar sem því verður á nokkurn hátt komið við, og um leið miðlun á vinnu til nauðsynlegra framleiðslustarfa og verklegra framkvæmda, um leið og keppt verði að því með löggjöf og samningum að bæta aðbúð og öryggi vinnustéttanna. Þessir samningar þurfa að nást og nást sem allra fyrst til varanlegrar frambúðar. Að sjálfsgöðu þarf og einnig að samræma og bæta um leið kjör opinberra starfsmanna. Einnig þarf að koma á aukinni samvinnu og gagnkvæmum skilningi á milli bændanna og verkalyðsins yfirleitt, sem leiði til bættrar afkomu beggja aðila.

Það er ekki nokkrum vafa bundið, að fá verður fullt samkomulag við verkalyðinn og iðnstéttirnar yfirleitt til sameiginlegra átaka um lausn vandamála. Fram hjá því verður ekki komið, ef upplausn og misrétti á ekki að aukast í þjóðfélaginu, sem leiða kann til stórháska um afkomu og sjálfstæði þjóðarinnar. En til þess þarf að skipta um stefnu og leggja inn á nýjar leiðir, hverfa frá stefnu þröngsýni og misréttis gegn vinnustéttum landsins inn á leiðir réttlátrar skiptingar arðsins og bættrar afkomu þjóðfélagsþegnanna yfirleitt. Það eru leiðir nýrra, aukinna og réttlátara skipulagshátta.

Um þessar leiðir vill Alþfl. ræða við aðra flokka og stuðla fyrir sitt leyti að nýrri, víðtækari framkvæmd mála til breytinga og bóta fyrir þjóðarheildina og til öryggis sönnu sjálfstæði þegna og ríkis.

Forseti (EmJ): Hv. 4. þv. Reykv., Stefán Jóh. Stefánsson, hefur nú lokið máli sínu, og talið hann fyrir hönd Alþfl. Næstur tekur til máls hv. 1. landsk. þm., Sigfús Sigurhjártarson, sem talar af hálfu Sameiningarflokks alþýðu, sósíalistaflokksins.

Sigfús Sigurhjártarson: Herra forseti. Háttvirtu hlustendur. Þegar Framsfl. fór þess á leit, að útvarpsumr. yrðu hafðar um þetta mál, mun það hafa verið ósk flokksins, að þær umr. yrðu um landsmál yfirleitt. Ég mun því ekki ræða mikið kjördæmamálið sjálft, en láta mér að mestu nægja að staðhæfa einu sinni enn, að kjördæmamálið er útrætt mál og aðeins eftir formleg afgreiðsla þess á Alþ. Get ég þó ekki látið hjá líða að minnast með örfáum orðum á þá staðhæfingu, hv. 1. þm. S.-M. (EystJ), að fulltrúar þeirra flokka, sem að kjördæmálinu standa, hafi náð kosningu þrátt fyrir kjördæmamálið, en ekki vegna þess. Sá hv. þm. hefur viljað láta í það skína, að fjöldi þeirra manna, sem greiddu þessum flokkum atkvæði sitt, hafi verið meira og minna andvígir kjördæmálinu sjálfu. Hér í þingsölnunum hefur því verið haldið fram, að þetta hafi gílt hvað Sósfl. snertir, og það hefur verið tilfært, að í kosningabaráttunni höfum við haldið því fram, að kosningarnar snerust einnig um önnur mál og stærri en kjördæmamálið. Það er rétt, að kosningarnar snerust um önnur mál en kjördæmamálið, en hitt er þó jafnrétt, að hver einasti kjósandi okkar vissi, að

um leið og hann gekk að kjörborðinu til þess að kjósa Sósfl., þá greiddi hann um leið atkv. með breyt. á kjördæmaskipuninni. Sama má segja um kosningar hinna flokkanna beggja, sem að kjördæmamálinu standa. Það er því ómótmælanlegt, að yfir 40 þús. alþingiskjösendur, eða $\frac{5}{7}$ allra, sem atkv. greiddu við kosningarnar, voru með því, að kjördæmaskipuninni væri breytt. Og hæstv. Alþ. ber skylda til þess að framkvæma vilja þessara kjósenda.

Annað atriði, sem fram hefur komið í ræðum margra hv. þm., vil ég litils háttar drepa á, það, að þessi breyt., sem gerð verður á kjördæmaskipuninni, sé fyrst og fremst miðað við það að rýra valdaaðstöðu eins ákveðins stjórnmálaflokks í landinu, sem sé Framsfl. Þessu hefur verið haldið fram bæði af framsóknarmönnum og einnig sumum sjálfstæðismönnum. Þessar staðhæfingar beggja þessara flokka sýna aðeins, hversu fjarri þessir flokkar eru því að berjast á heilbrigðum, málefnalegum grundvelli. En rökin fyrir því að breyta kjördæmaskipuninni eru þau, að reynt sé að tryggja það svo sem verða má, að kjósendur hafi allir sama rétt til áhrifa á val fulltrúa til Alþ., hvar sem þeir eru búsettir á landinu, að menn í einu kjördæmi hafi ekki tvöfaldan, þrefaldan eða jafnvel fimmfaldan rétt á við menn á öðrum stað á landinu til fulltrúavals til Alþ. M. ö. o., þegar fólkið flyzt frá einum stað til annars á landinu, þá á með því að flytjast valdið til áhrifa á skipan Alþ. Það má vera, að þetta verði til þess að draga úr völdum framsóknarmanna á Alþ., en slíkt á ekki að vera tilgangurinn og er ekki tilgangurinn fyrst og fremst með breyt. á kjördæmaskipuninni út af fyrir sig hjá þeim mönnum, sem hugsa á heilbrigðan hátt, eins og við sósíalistar gerum. Ef Framsfl. getur sýnt það, að þrátt fyrir kjördæmabreyt. komi hann jafnstærkur inn á þing eins og áður, þá á hann að vera það, og þá er það útrætt mál. En hv. 1. þm. S.-M. hefur haldið því fram og fleiri, að breyt. þessar á kjördæmaskipuninni muni alls ekki tryggja jafnrétti kjósendanna á landinu til þess að hafa áhrif á skipun Alþ., og því miður er þetta svo. Það hefur ekki verið húði svo um hnútana, að jafnrétti náist í kjördæmaskipuninni, þó að þessar breyt. verði samþ. Vel má vera, að svo skiptist fylgi flokka við kosningar, að jöfnuður náist milli flokka með þessari breyt., en trygging er ekki fyrir því.

Þá vil ég minnst á það atriði, sem oft er talið um, og það er réttur dreifbýlisins. Það er rétt og eðlilegt, að mennirnir, sem búa í hinum dreifðu byggðum landsins, eigi fulltrúa á Alþ. En þeir menn, sem sækja sitt kjörfylgi þangað, eiga þá að vera menn, sem í raun og veru eru fulltrúar dreifbýlisins, en ekki embættismenn. Framsfl. telur sér það til gildis að vera fulltrúi dreifbýlisins hér á Alþ. Sú skipan ætti þá að vera á um fulltrúaval þess flokks, að þm. hans væru búsettir þar, sem þeir eru í kjöri, þannig að fleiri en nú kæmu inn á þing af fulltrúum beint úr hinum starfandi stéttum landsins, bænda, sjómanna, iðnaðarmanna og verkamanna. Þetta mundi tryggja rétt dreifbýlisins og stéttanna á landinu. Og þetta mun frekar verða með því, að breytt sé kjördæmaskipuninni í fullkomnara horf.

Framsfl. hefur kosið við þessar umr. að benda frekar á annað mál heldur en kjördæmamálið, sem sé verðbólguna, sem vex dag frá degi, og þann voða, sem af henni getur stafað. Og framsóknarmenn hafa sagt við okkur: Þetta ástand er ákaflega ægilegt, og þörfin á úrbótum er ákaflega brýn. — Og þeir hafa talað um, að allir flokkar eigi að leysa þennan vanda. Og þeir hafa sagt: Við skulum vera með í að leysa þennan vanda, ef þið svikið kjördæmamálið. Þetta er flokkur, sem hælir sér af því að vera ábyrgasti flokkur hinna ábyrgu. Hann segist vilja hjálpa til að afstýra hættum, en gerir þetta að skilyrði, að misrétti í skipan Alþ. haldist.

En í sambandi við verðbólguna spyrjum við: Hverjar eru orsakirnar? Hv. framsóknarmenn og sjálfstæðismenn tala sifellt þannig eins og orsök-in sé aðeins ein: Kröfur verkamanna og annarra launtaka um bæt kjör. Þetta er vægast sagt áreiðanlega visvitandi fölsun raka. Orsök-in er hinn gifurlegi stríðsgróði, sem safnast hefur á hendur tiltölulega fárra manna í þjóðfélaginu. Og spyrji menn um orsakir hinnar vaxandi verðbólgu, þá eru þær það, að þegar kaupgetta manna eykst gifurlega, eiga þeir erfitt með að ávaxta fé sitt og vilja koma því í fasteignir og framleiðslu. Og leiðin er að bjóða í fasteignir, hús, jarðir og framleiðslutæki herra og herra, án alls tillits til þess, hvað eiginlega borgar sig. Allir vita, að húsverðið hér í Reykjavík hefur þrefaldast, ferealdast eða jafnvel fimmfaldast, síðan stríðið hófst, án þess að viðskiptagrundvöllur sé til fyrir þeirri hækkun. En það, sem er orsök þessa, er, að við höfum stríðsgróðann, sem þeir, sem hafa hann í höndum, vilja leggja í fasteignir, en ekki liggja með rentulausa peninga. Þess vegna sprengja þeir verðið upp úr öllu valdi. Þess vegna fella þeir gildi peninganna. Enn fremur þurfa þessir menn á vinnukrafti að halda í stærri stíl en nokkru sinni fyrr, og við það bætist, að til landvarna er nú mikið spurt eftir vinnuafli. Afleiðingin verður sú, að eftirspurnin verður meiri en framboðið, og þá skapast þar eins og annars staðar verðhækkun, af því að menn bjóða herra og herra í vinnuaflið og kaup hækkar hröðum skrefum sem afleiðing verðbólgunnar, en ekki orsök hennar. Þegar við á þennan hátt gerum okkur grein fyrir því, hver er hin raunverulega orsök verðbólgunnar, þá er að líta á, með hvaða ráðum Framsfl. og Sjálfstfl. vilja mæta þessum mikla vanda. Þeir hafa viljað það með aðeins einu, með því að halda kaup verkamannastéttarinnar, sem er lægst launuð allra stétta, niðri. Næsta dæmið um þetta er setning gerðardómsl., sem voru sett með bróðurlegu samstarfi þessara beggja flokka. Þessi l. áttu, eftir því sem þeir sögðu, að draga úr hættu verðbólgunnar, en gerðu það eitt að fjötra hendur verkalyðsins í baráttunni fyrir bætum kjörum. Þegar stríðsgróðinn hefur myndast á landinu, hefur verkalyðurinn borið skarðan hlut frá borði; meðan hvarvetna í heiminum er ákveðinn 8 stunda vinnudagur, er hér hafður 10 stunda vinnudagur með því kaup, að ekki er hægt að lifa af sæmilegu lífi. En kröfur verkalyðsins nú eru 8 stunda vinnudagur og að það kaup verði greitt fyrir þá

vinnu, að hægt sé að lifa af sómasamlegu lífi. Þetta á að dómi framsóknarmanna og sjálfstæðismanna, að skapa verðbólgu. En það eru blekkingar — og því miður visvitandi. Það, sem verkalyðurinn vill koma fram nú, er, að verkamenn nái rétti sínum og stríðsgróðinn dreifist á nokkuð fleiri hendur en að undanfögnu hefur verið.

Hv. 1. þm. S.-M. spurði um það, hver væru okkar ráð til þess að afstýra hættunni af verðbólgunni. Þessu vil ég svara því, að að sjálfsögðu verður að taka stríðsgróða einstaklinganna úr umferð og þeirra eign í eigu alþjóðar. Það er fyrsta og óumflýjanlegt skilyrði til þess að hægt sé að stöðva verðbólguna, að stríðsgróðinn sé tekinn af þeim mönnum, sem hann hefur safnast til. Og hvernig á að gera það? Til þess eru margar leiðir, og við sósíalistar erum fúsir til að ræða þær. Ein leiðin, sem virðist ekki liggja fjarri, er að taka alla utanríkisverzlunina í hendur ríkisins og þar með láta ríkið fá yfirráð yfir þeim mikla gróða, sem flýtur inn í landið gegnum utanríkisverzlunina. Annað virðist líka liggja nærri, að taka undir opinberu atvinnutækin, sem mestan stríðsgróða hafa myndað, togarana. Þetta eru aðeins nokkrar leiðir af þeim, sem hægt er að fara. Aðalatriðið er, að takmarkið náist, að stöðva myndun stríðsgróðans í höndum einstakra manna. Það er ekki hægt að krefjast þess af verkamönnum, að þeir sitji rólegir og leggi hendur í skaut og fái ekki rétt sinn fram, meðan stríðsgróðinn er látinn flæða eins og verkast vill til einstakra manna. En þegar stríðsgróðinn hefur verið tekinn úr umferð, ber okkur að snúa okkur að því að skipuleggja vinnuaflið í landinu á sem skynsamlegastan hátt. Hér eru hundruð manna, e. t. v. þúsundir manna, sem stunda óþarfa atvinnu. En vinnuaflið á að nota til framleiðslustarfa, því að fyrst og fremst eigum við að tryggja það, að framleiðslan gangi sinn gang. Það ber einnig að efla skilning þjóðarinnar á því, að það stríð, sem nú er háð í heiminum, er líka okkar stríð. Það er barizt um okkar framtíð sem einstaklinga og þjóðar. Og okkur ber að efla skilning þjóðarinnar á því, að sigur bandamanna er okkar sigur. Þess vegna eigum við ekki að líta með kæruleysi á þær landvarnir, sem hér eru unnar. Við eigum að kenna þjóðinni að leggja eitthvað á sig fyrir þær. En það verður svo bezt gert, að verkalyðnum verði veittur sinn réttur og aðrar þær ráðstafanir gerðar, sem ég nú hef greint.

Hv. 1. þm. S.-M. (EystJ) sagði, að menn verði að hafa þrek til þess að yfirgefa flokka, sem hafi brugðizt þeim. Það er rétt, menn eiga að hafa þrek til þess að yfirgefa slíka flokka. Ég bið þjóðina að líta á framkomu Framsfl., þess flokks, sem á sínum tíma byggði hús sitt á grundvelli samvinnustefunnar og vildi jafna og bæta kjör manna, flokks, sem berst nú fyrir því að halda við óréttinum í kjördæmaskipuninni, flokks, sem vildi kalla sig flokk hinna vinnandi stétta, en skilur ekki lengur, hver hætta stafar af stríðsgróðanum og litur á það sem bjargráð að halda niðri kaupri verkalyðsins. — Sjálfstfl. tekur þessum flokki ekki í neinu fram, nema hann virðist skilja ofurlítið í máli valdsins, að

verkalyðurinn er nú það vald, sem taka verður tillit til. Já, menn eiga að hafa kjark til þess að yfirgefa flokka, sem hafa brugðizt þeim. Ég bið ykkur, góðir hlustendur, að athuga alvöruna í þessum orðum. Ég bið ykkur að gera upp við ykkur, hvort það er ekki Framsfl., sem hefur brugðizt ykkur.

Forseti (EmJ): Hv. 1. landsk. þm. (SigfS) hefur nú lokið máli sínu. Hann talaði af hálfu Sósfl. Nú hefst síðari umferð, og byrjar nú hæstv. forsætisráðherra, Ólafur Thors, og talar af hálfu Sjálfstfl.

Forsrh. (Ólafur Thors): Herra forseti! Ég get að sjálfsögðu ekki á þeim fáu mínútum, sem ég hef til umræða, vikið nema að örlitlu leyti að ummælum þeim, sem fallið hafa hér í garð Sjálfstfl. Ég mun beina skeytum mínum að þeim flokki, sem stofnað hefur til úlfúðar gegn Sjálfstfl. í þessu máli. Það er ekki oft, að við hv. þm. V.-Sk. (SvbH) og ég erum sammála. Nú er undantekning frá því. Það mátti glögglega greina, hvernig honum hefur sviðið undan ræðum þeirra hv. þm. A.-Húnv. (JPálm) og hv. 11. landsk. þm. (GTh). Þetta er játning þessa manns um það, að téðir flokksbræður mínir hafa sorfið fast að Framsfl., enda eru ræður beggja rómaðar.

Hv. þm. V.-Sk. bar það á hv. þm. A.-Húnv., að í tveimur greinum hefði hann farið með ósannindi. Báðar þessar staðhæfingar hv. þm. V.-Sk. eru með öllu rangar. Það er rétt, sem hv. þm. A.-Húnv. sagði, að í umr. í Sh. um sildarmjölsverðið bar ríkisstj. fram, að verð sildarmjölsins væri haft 20.00 kr. lægra heldur en það er á erlendum markaði, og þá lét hv. þm. Str. (HermJ), fyrrv. forsrh., sér fátt um finnast og kallaði það mjög ómerkilegt mál, sem tæplega tæki að ræða á Alþ. En þó að ég léti undir höfuð leggjast að minnast á það þá, er það satt, sem hv. þm. A.-Húnv. sagði varðandi afstöðu Sjálfstfl. í þessu máli. Í fyrra lét þessi hv. þm. sildarmjölsverið til bænda fara úr 32 kr. upp í 43 kr. pokann, og þá var þó miklu lægra verð á vinnuaflinu og afurðunum heldur en nú er. En þetta er venjulegt, að ef við sjálfstæðismenn minnumst á hagsmunamál bænda, þá rýkur þessi hv. þm. (SvbH) upp á nef sér, eins og enginn megi koma nálægt málum bænda nema hann. En hann verður að sætta sig við það, hvort sem honum líkar betur eða verr, að við sjálfstæðismenn berum hag bænda fyrir brjósti.

Hitt atriðið, sem hv. þm. A.-Húnv. talaði um, er líka rétt. Ég fór fram á það við Kristjón Kristjónsson, að hann tæki sæti í sáttanefnd af hálfu Framsfl. Hann skrifaði mér bréf og vísaði til flokks síns. Ég skrifaði þá tafarlaust form. Framsfl. bréf þessa efnis, en við því hefur ekkert svar fengizt. Þetta gerðist í gær. Það er því allt rétt, sem hv. þm. A.-Húnv. hefur sagt í þessu efni, og þessi þm. Framsfl. hefur orðið ber að ósannindum í þessu, og hefur flokkurinn þar upp skoríð eins og hann hefur niður sáð. Hlutur hans er eins og efni standa til. [Niðurlag ræðunnar vantar frá innanþingsskrifara.]

Sveinbjörn Högnason: Herra forseti! Góðir áheyrendur! Mér þykir vænt um að hafa áorkað

því, að hæstv. forsrh. kæmi fram og sannaði þjóðinni, að hann væri ekki alveg sofnaður á verðinum. En það munu menn hafa haldið, að væri, ekki sízt hér í hv. d., þar sem ekkert hefur heyrt í honum um þetta mál.

Hæstv. ráðh. sagði, að það væri leiðinleg ómenning að viðhafa illt orðbragð. En hvernig var hans eigið orðbragð? Er hægt að fella harðari dóm um sjálfan sig en hæstv. ráðh. gerði um leið og hann nefndi rosta, ofsa, sérrettindaklíku, eigin hagsmuni? Hverjum dettur ekki hann í hug, þegar þessi orð eru nefnd? Er til meiri sérrettindaklíka en Kveldúlfur eða meiri rosti og ofsi en ráðh. beitir, þegar hann er að verja eigin hagsmuni þeirrar klíku?

Hæstv. ráðh. spurði og vildi, að ég svaraði því, með hvaða valdi hefði átt að halda uppi gerðardómsl., lögregluvaldi eða íhlutun erlends hervalds. Þekkir hann engin önnur úrræði til bjargar? Ég hefði haldið, að fyrsta skylda hans væri að beita skynsamlegum úrræðum, en það hefur hann svikizt um að gera. Það þurfti t. d. að hafa fullt vald á innflutningnum og því, hvernig opinberum framkvæmdum væri hagað, og það þurfti að koma í veg fyrir, að mikill hluti þess vinnuafis, sem fyrir hendi er, færi í ónyt-sóm störf.

Ég held, að það sé ekki fleira, sem máli skiptir, sem ég þarf að svara hæstv. ráðh., en vil svara hv. 11. landsk. þm. nokkrum orðum. Hann sagði, að Framsfl. hefði viljað fjölga þm. í Rvík upp í 8, en hann glemmdi að geta þess, að Framsfl. vildi þá, að uppþótarþingsætin 11 yrðu afnumin, enda eru þau hin mesta meináta, sem við búum við í þessum efnun. Það veit hver maður, að þessir 11 þm. lenda mest á mesta fólksfjöldanum.

Hv. 4. þm. Reykv. var að tala um, að það þyrfti að taka stríðsgróðann úr umferð, en hann gætir þess ekki, að skattarnir samkv. till. Framsfl. voru miklu hærri en eftir till. Alþfl. 1941. Það er líka skritið að heyra þennan hv. þm. hrópa um ranglæti, ef ekki verði grunnkaupshækkun, sama manninn, sem sagði í vor, að til slíks kæmi ekki, enda væri enginn áhugi fyrir því.

Umr. þessar hafa verið lærdómsríkar, því að þær hafa leitt í ljós, að allt er að ske, sem við framsóknarmenn sögðum fyrir. Hv. þm. V.-Ísf. lýsti þessu réttilega í gær, þegar hann sagði, að sagt væri, að þriggja mánaða stjórn Sjálfstfl. hefði tekizt að gera að engu þriggja ára starf Framsfl. Hv. þm. meinti, að ekki hefði það starf verið mikið, úr því að svo vel hefði tekizt að rífa það niður. En þar skjáltaðist hv. þm., enda veit hann það eins og við öll, að það tekur lengri tíma að byggja upp en að rífa niður. Eyðingaröflin eru stórvirk. Sprengjur hv. þm. V.-Ísf. og flokksmanna hans hafa verkað í bili, og óhappamenn munu þeir verða kallaðir. Hitt er ósennilegt, að þær sprengjur hafi áhrif til frambúðar, þegar fólkinu lærist að varast þær. Það var verið að reyna á varnarstyrk sveitanna, áður en lokaárásin yrði gerð. Það er auðsætt, að hugsað er til áframhaldandi sóknar, og hvar eru nú yfirlýsingar Sjálfstfl. og Alþfl. frá því þegar þjóðstj. var mynduð 1939? Þá sagði núv. forsrh., að það þyrfti að fórna öllum flokkshagsmunum. Er

þessir menn ekki hættulegir þjóðinni, sem enn krefjast kosninga, eingöngu vegna flokkshagsmuna? Framsfl. mun aldrei hræðast það að leggja mál sitt fyrir kjósendur. En baráttan á að hætta og starfið að hefjast. Þetta er krafa Framsfl. og allra hugsandi og gætinna manna á Íslandi nú.

Finnur Jónsson: Mér virðist þurfa meira en meðal blygðunarleysi til þess að koma fram fyrir alþjóð eins og hv. þm. V.-Sk., Sveinbjörn Högnason, gerði og eins og hv. 1. þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, hefur gert og ásaka alla aðra flokka en Framsfl. fyrir það, hvernig komið er í dýrtíðarmálunum og vinnumálunum í landinu. Framsfl., sem þessir tveir þm. sitja hér á þingi fyrir, hefur þó einmitt átt ráðh. dýrtíðarmálanna, frá því að ófriðurinn hófst og þangað til nú fyrir þremur mánuðum, og þessi ráðherra, hv. 1. þm. S.-M. (EystJ), rækti starf sitt þannig, að í stjórnartíð hans óx dýrtíðin örar ákera á landi en í nokkru öðru landi álfunnar og það án þess, að nokkur grunnkaupshækkun færi fram á þeim tíma. Hann hefur sjálfur met allra ráðh. í aukningu dýrtíðarinnar, þótt hann kasti steinum að öðrum. Ástæðan fyrir þessari öru dýrtíðarhækkun var að mestu leyti sú, að þessi fyrrv. ráðh. og flokkur hans sáu aldrei nein önnur ráð gegn dýrtíðinni en þau að krefjast þess, að launum verkamanna yrði haldið niðri með lögum. Þessi ofsókn Framsfl. náði hámarki með gerðardómsl. Glundroðinn í dýrtíðarmálunum stafar fyrst og fremst af því, að Framsfl. gekk í ríkisstj. erindi stríðsgróðamanna, sveik vinstri stefnuna í landinu, sveikst um að taka stríðsgróðann af milljónerunum, en gerði í stað þess allt, sem hann gat, til þess að velta þunga dýrtíðarinnar yfir á almenning.

Sjálfstfl. tók þessari íhaldsstefnu Framsóknar feginn hendi, og ef Alþfl. hefði eigi talið tímaþætt að bera fram frv. um réttlátari kjördæmaskipun, mundi samvinna þessara flokka um að kaupkúga launastéttirnar hafa haldið áfram. Sjálfstfl. er Framsfl. samsekur um glundroðann og vandráðin í dýrtíðarmálunum. Það má teljast eðlilegt, að Sjálfstfl. sem íhaldsflokkur með alla stríðsgróðamennina innan sinna vébanda slái skjaldborg um stríðsgróðann, en af hálfu Framsfl. eru aðgerðir hans í dýrtíðarmálunum og aðgerðarleysi hans gagnvart stríðsgróðanum, meðan hann sat í ríkisstj., svik við kjósendur hans. Samvinna þessara flokka í ríkisstj. var hættuleg alþýðu til sjávar og sveita.

Af öllum þeim umr., sem fram hafa farið í blöðum, útvarpi og á þingmálafundum, ætti öllum kjósendum að vera ljóst orðið, hvernig kjördæmamálið og gerðardómsfrv. voru tvinnuð saman.

Með kjördæmaskipun þeirri, sem gildir, þangað til breyt. þær, er síðasta Alþ. samþykkti á stj.skr., hafa verið staðfestar, hefur Framsfl. getað ráðið óeðlilega miklu um úrslit mála, miðað við tölu kjósenda sinna. Úr þessu verður nokkuð hætt með þeim breyt. á kjördæmaskipuninni, er nú verða gerðar. Þetta mikla vald Framsfl., miðað við kjósendatölu, gat verið þolandi, á meðan Framsfl. misbeitti því ekki til þess að koma fram málum, sem mikill meiri hl. kjósenda var andstaður, en þegar Framsfl. tók það ráð ásamt

Sjálfstfl. að setja hin svonefndu gerðardómsl., þvert ofan í hagsmuni og vilja verkalyðssamtakanna, var með öllu óverjandi að láta honum haldast lengur uppi að hafa meiri umráð en kjósendatala hans leyfði um úrslit mála á Alþingi. Með gerðardómslögnum sámeinuðust i-haldsöflin í Framsfl. og Sjálfstfl. um hreinar of-beldisráðstafanir gegn verkalyðnum og launa-stéttunum. Þessi lög litu út fyrir að vera upphaf kúgunarherferðar, sem enginn gat séð fyrir um, hvert leiða mundi. Forsprakkar þessara flokka voru hreyknir af gerðardómslögnum ok kepptust við að lofa þau. Lögin voru sett þrátt fyrir aðvaranir Alþfl. og þvert ofan í alla samninga um samvinnu í ríkisstj. Ráðh. Alþfl. var, svo sem kunnugt er, beittur þeim fantabrögðum, að honum var neitað að gera grein fyrir afstöðu sinni í útvarpi 8. jan. s. l. Hrifning forustumanna Sjálfstfl. og Framsfl. yfir þessu fóstri sínu átti sér engin takmörk. Núverandi forsrh., Ólafur Thors, lét svo um mælt í útvarpsræðu frá Alþingi 11. marz 1942, að Alþfl. hefði flutt rangfærslur og blekkingar um gerðardómslögin, — „þessa löggjöf, sem þó áreiðanlega verður, þegar fram liða stundir, talin merkasta löggjöf síðari ára og sú lagasetning, sem öllu öðru fremur stefni að því að bægra vá frá dyrum verkamanna og annarra launastétta landsins.“

Enn fremur var þessi sami hæstv. ráðh. hæst-ánægður með undirtektir almennings undir þessa lagasetningu og sagði í þessari sömu ræðu: „andstaðan gegn l. hefur farið þverrandi með hverjum degi“. Svona var framsýni og hyggindi þessa ráðh. Þáv. forsrh., Hermann Jónasson, sagði, að hækkan kaupgjaldsins væri þjóðarhætta, sem hann ætlaði að afstýra með þessari dæmalausu lagasetningu.

Hnífurinn virtist ekki ganga á milli i-haldsaflanna í þessum tveimur flokkum í þessu máli. Það var augljóst, að ætlunin var að koma með þeim í veg fyrir, að alþýða manna, verkamenn, bændur, iðnaðarmenn, sjómenn og aðrar launastéttir, fengju hag sinn hið minnsta bættan, á sama tíma og milljónirnar runnu í vasa einstakra manna. Ég minnst þess, að Þáv. forsrh. (HermJ) fór í þingræðu mörgum orðum um það, hve fráleitt það væri, að almenningur gæti gert sér nokkra hugmynd um að bæta kjör sín á stríðstímum, shr. og nál. hans á þskj. 66 á þessu þingi. Þessi afturhaldssemi Framsfl. kom Sjálfstfl. í góðar þarfir, þó að hann hafi nú látið síga undan þunga launastéttanna með kaupkúgunarkröfurnar og sé að því leyti, af sinni eigin valdanaúðsyn, skárri en Framsfl., sem enn heldur fast við kaupkúgunarkröfur sínar. Sjálfstfl. tók i-haldsöflin í Framsfl. í þjónustu sína.

Örlög launastéttanna virtust ráðin. Þá tók Alþfl. það ráð að koma fram með till. um réttlátari kjördæmaskipun, bæði vegna þess að hentugur tími virtist til þess að koma málinu fram, vegna kosninga þeirra, er fyrir lágu, og til þess að sprengja hina þjóðhættulegu ofbeldis- og kúgunarstefnu i-haldsaflanna í Framsfl. og Sjálfstfl. í sundur. Og þetta tókst. Kúgunarráðstafanirnar, sem átti að framkvæma til þess að halda uppi gerðardómslögnum, runnu út í sandinn. Vopna-sendingin, sem fyrrv. forsrh. (HermJ) hafði

pantað, vélbyssurnar, táragasið og skammybyssurnar, voru ekki notaðar. Gerðardómslögin komust að visu fram á Alþingi, en þau voru brotin gersamlega niður, eins og Alþfl. hafði sagt fyrir, að verða mundi. Með gerðardómslögnum voru verkalyðsfélögin svipt öllum rétti, sem þau höfðu samkvæmt lögum. Þau voru sett út fyrir lög og rétt. Þetta er stærsta synd, sem höfundar gerðardómslaganna hafa drýgt í opinberum málum. Í stað skipulagsbundinna verkalyðsfélaga, sem berjast fyrir rétti meðlima sinna á löglegan hátt og þannig, að heildarsamningar á stjórnsýslu og vinnufriður til lengri tíma, tíðkast hinn svonefndi smáskæruheraður. Hver vinnuhópur, svo að segja, hefur sín sérstöku kjör. Samningum er sagt upp með 7 daga fyrirvara eða fyrirvalaust, og í þeim er ekkert öryggi, hvorki fyrir verkamanninn, atvinnurekandann né þjóðfélagið. Þetta er árangurinn af gerðardómslögnum, sem samsteypustjórn Framsfl. og Sjálfstfl. vænti sér svo mikils af. Alþfl. sagði þetta fyrir, að svona mundi fara. Hann barðist eins og hann gat gegn því að þessi löggjöf yrði sett, og nú er orðið deginum ljósara, að allt hefur farið eins og Alþfl. sagði fyrir um. Má í því efni vitna til rökstuddrar dagskrár, er þm. Seyðf. (HG) flutti við 1. umr. gerðardómsl. á Alþingi 12. marz 1942. Hún er svo hljóðandi:

„Þar sem bráðabirgðalögin um gerðardóm í kaupgjalds- og verðlagsmálum, sem leitað er staðfestingar á með frv. þessu, eru ekki sett á þingræðislegan hátt, svipta verkalyðsfélögin og launastéttirnar yfirleitt sjálfsögðum, löghelguðum samningsrétti, valda stórkostlegu þjóðfélagslegu misrétti, spilla vinnufriði og eru áhrifalaus gegn dýrtíðinni, telur deildin rétt að víkja frv. frá umr. þegar á þessu stigi og tekur fyrir næsta mál á dagskrá.“

Með greiddu atkv. Alþfl. og kommar í Nd.

Enn fremur get ég í þessu sambandi vitnað til niðurlags í nál. minni hl. allshn. Nd., frá fulltrúa Alþfl. í allshn., dags. 24. marz s. l. Þar segir:

„Þegar ríkisstjórnin loks telur rögg á sig, ræðst hún ekki á dýrtíðina, heldur kaupgjaldið. Hjá henni snýst baráttan ekki gegn dýrtíðinni, heldur gegn launastéttunum. Innflutningur erlends gjaldeyrís, sem keyptur er óeðlilega háu verði, hefur ásamt úrræðaleyfi ríkisstjórnarinnar í dýrtíðarmálunum skapað ástand, sem áður en varir veldur vandræðum. Öhemju auður hefur á skömmum tíma safnast á hendur örfárra manna. Í stað þess að taka þennan stríðsgróða og nota hann til dýrtíðarráðstafana og jafnframt leyfa honum að nokkru leyti að dreifast út á meðal almennings í hækkuðu kaupgjaldi og bættum kjörum almennings, hefur ríkisstjórnin tekið upp í frv. því, er fyrir liggur, þá óheilla-vænlegu stefnu að láta stríðsgróðann halda áfram að renna til milljónerna með því að banna almenningi að bæta kjör sín, samhliða því sem verðlagseftirlit hennar er hik eitt og kák, sem eigi kemur af gagni. Frv. það, er fyrir liggur, miðar að því að lögfesta þessa stefnu, sem jafnvel á friðartímum væri óréttlát og skaðleg, en á ófriðartímum leiðir til glötunar.“

Þessi ummæli um gerðardómslögin þurfa engra skýringa við. Gerðardómslögin hafa verið í gildi

síðan 8. jan. s. l. þau hafa komið af stað slíkum glundroða, óréttlæti og vandræðum í öllum kaupgjalds- og vinnumálum, að slíks eru engin dæmi til áður hér á landi. Nú leggur Sjálfstfl. til, að þessi merkasta löggjöf síðari ára, eins og hæstv. forsh., Ólafur Thors, komst að orði, verði afnumin sem allra fyrst. Verkalýðurinn hefur, undir forustu Alþfl., hrundið þessari stórskotarárás á mannréttindi alþýðunnar. Árás þessi var hættuleg, en hún hefði þó orðið enn hættulegri, ef Alþfl. hefði eigi tekizt að kljúfa íhaldsöflin í Framsfl. og Sjálfstfl. sundur með kjördæmamálinu. Vinnst tvennt við það. Hið fyrra var, að gerðardómslögin verða afnumin fyrr en ella, og hið síðara réttlátari kjördæmaskipun. Hvort tveggja er mikils um vert.

Gerðardómslögin voru orsök þeirra vandræða, ranglætis og glundroða í kaupgjalds- og vinnumálum, að til fullrar upplausnar hlaut að leiða innan skamms. Nú verða þau afnumin. Nú geta verkalýðsfélögin aftur orðið samningsaðilar. Óvissan, glundroðinn og smáskæruhernaðurinn hverfur, og í stað þess koma heilbrigðir launasmningar milli launþega og atvinnurekenda. Þá fæst væntanlega vinnufriður í landinu, eins og nauðsynlegt er, ekki sízt á þessum tímum. Vegna ófriðarástandsins var þetta alveg knýjandi nauðsyn. Sama máli er að gegna um umbætur á kjördæmaskipuninni. Þessar umbætur eiga að tryggja það, að vilji kjósenda komi betur í ljós við kosningar til Alþingis en verið hefur. Á ófriðartímum þarf að gera margvíslegar ráðstafanir, sem komið geta í bág við hagsmuni einstaklinga. Þeirra hægur verður að vikja fyrir hagsmunum heildarinnar. Þegar af þeim ástæðum er alveg nauðsynlegt, að meiri hl. Alþingis hafi vilja meiri hl. kjósenda með sér á hverjum tíma. Sérréttindi einstakra flokka eiga ekki og mega ekki ráða. Breytingarnar á kjördæmaskipuninni eiga að tryggja þetta.

Afnám gerðardómslaganna samfara breytti kjördæmaskipan, eru þess vegna sjálfsgæðar og réttmætar ráðstafanir til þess að reyna að tryggja innanlandsfrið á ófriðartímum. Hvort tveggja voru grundvallarskilyrði fyrir því, að nokkur heilbrigð samvinna gæti átt sér stað milli flokka, til þess að leysa vandamálin, sem með hverjum degi, sem liður, geta orðið örðugri viðfangs.

Sundurþykkju okkar Íslendinga hefur löngum verið við brugðið. Við þurfum að útrýma henni, en það getum við því aðeins, að landinu sé stjórnað af viti og réttisýni. Meðan fjölmennir stjórnmalaflokkar skoða það skyldu sína að halda uppi hörðum árásum á lífskjör einstakra stétta og þá helst þeirra, sem minnst mega sín, en láta stríðsgróðann flæða í milljónatali í vasa einstakra manna, svo sem stefnt var að með gerðardómslögunum og tveggja flokka stjórn íhalds og Framsóknar, var útilokað, að nauðsynlegur innanlandsfriður fengist. Augu margra virðast nú opin fyrir þessu. Alþfl. hefur á undanförnum þingum flutt framkvæmanlegar og réttlátar tillögur til úrlausnar á dýrtíðarmálum og öðrum aðkallandi vandamálum. Þær tillögur hafa eigi náð samþykki hinna flokkanna. Nú á næstunni mun koma í ljós, hvort ástandið

í landinu hefur tekið þeim breytingum, að á tillögur Alþfl. verði hlustað. En hvað sem því liður, mun Alþfl. ganga til kosninga n. k. októ. í þeirri von, að hans stefna sigri, sú stefna, að landinu sé stjórnað með hag allrar alþýðu fyrir augum og undirbúningur hafinn undir það, að upp geti risið hér á Íslandi að ófriðnum loknum nýtt og betra þjóðfélag, byggt á lýðræðis- og réttlætisgrundvelli jafnaðarstefnunnar.

Einar Olgeirsson: Það var ekki innanlandsófriður, þegar þrælalög voru sett gegn verkalýðnum og mannréttindum rænt af meiri hluta Íslendinga! Ó, nei, nei, — það er bara innanlandsófriður, ef verkalýðurinn hindrar, að þessi þrælalög nái tilgangi sínum.

Það er góð mynd af innanlandsfriðnum, eins og Framsókn hugsar sér hann, að í vetur, þegar við þm. Sósfl. komum með till. hér á þingi um, að ríkisstj. leitaði samvinnu við verkalýðssamtökin um að tryggja vinnuafli handa landbúnaðinum og annarri nauðsynjaframléiðslu Íslendinga og landvarnarvinnunnar, — þá hundsæði Framsókn gersamlega þessa till., og ráðh. Framsóknar virtu ekki einu sinni verkamannafélagið Dagsbrún svars, er það bauð samvinnu um þessi mál í vetur. En hnefi þrælalaganna í andlit verkalýðsins var svarið. Þetta var innanlandsfriðurinn eins og Framsókn vildi hafa hann. Það var kirkjugarðsfriður mannréttinda og verkalýðshreyfingarinnar, sem hún óskaði eftir.

Hv. þm. V.-Sk., Sveinbjörn Högnason, talaði um stríðsgróðann. Hverjir voru það, sem veittu stríðsgróðanum til fámennrar yfirstéttar hér í landinu, þannig að t. d. 1940 höfðu 40 menn í Rvík hver 350 þús. kr. árstekjur að meðaltali, meðan meðaltal árstekna þar var 1500 kr. á mann?

Hverjir voru það, sem gerðu togaræigendur skattfrjálsa, en hönnuðu verkamönnum um leið kauphækkanir með lögum? Eru framsóknarmenn búnir að gleyma því, að þeir gerðu þetta sjálfir? Læt ég svo útrætt um þessar mislukkuðu tilraunir Sveinbjarnar Högnasonar til að leika vinstri mann.

Ranglæti það í mannréttindamálum, sem Framsfl. hefur beitt sér fyrir í sambandi við kjördæmaskipunina, er nú að fá þungt áfall með endanlegri samþykkt fyrirliiggjandi stjórnarskrárfv., þótt ekki verði með því skapað fullt jafnrétti kjósenda.

Kúgun sú gagnvart verkalýðnum, sem Framsfl. sem umboðsflokkur stríðsgróðavaldsins í Rvík beitti sér fyrir með setningu gerðardómslaganna, er nú að liða undir lok. Engu að síður heldur Framsókn dauðahaldi í þessar ritjur kúgunarlaga sinna, að hv. þm. Str. (HermJ) lýsir yfir því í Ed., að hefði hann setið í stjórn áfram, þá hefði ekki verið látið undan verkamönnum, heldur haldið fast í gerðardóminn. Með hvaða aðferðum þessir forustumenn Framsóknar hafa hugsað sér að tryggja þetta þrælalögd í þágu milljónamæringanna í Rvík, er oss ekki fyllilega ljóst. Ef til vill hafa þær vélbyssur og tárugas, sem þessi hv. þm. Str. lét kaupa á 2 undanförmum árum fyrir 74 þús. krónur og Jónas Jónsson, hv. þm. S.-P., lýsti yfir, að nota ætti gegn

kommúnistum, átt að tryggja viðhald þrælalaganna. Ef til vill hafa samningar við ameríska hervaldið og vinnuskylda sú, sem Jón Árnason heimtar í Tímanum, átt að nægja til að tryggja framkvæmd þrælalaganna. Það að stöðva allar byggingar í Rvík átti vafalaust líka að vera liður í því að minnka svo atvinnuna, að hægt væri að halda kaupinu niðri. Sveinbjörn Högnason þorði lítu að svara spurningum um þetta efni, en viðurkenndi þó, að fleiri þrælalög hefði þurft að setja til að tryggja þau fyrstu.

Hvaða aðferðir, sem Framsóknarforustan hefur hugsað sér að nota, þá er eitt ljóst af þessu, að einskis átti að svífast til þess að framfylgja þeirri kröfu stríðsgróðavaldsins í Rvík að halda kaupinu niðri. Hnefahögg í andlit meiri hl. þjóðarinnar, verkalýðsins, en sameiginleg ráðstöfun við útlent hervald um, hvernig íslenzku vinnuafli skuli ráðstafað gegn vilja sínum, — það var stefna Framsóknar á síðasta þingi og auðsjáanlega enn.

Þetta er í skerandi ósamræmi við þá ræðu, sem fyrrv. forsrh., Hermann Jónasson, flutti fyrir kosningarnar, er hann lýsti yfir því, að auðvaldsstefnan væri dauðadæmd, — sú stefna, sem Tíminn þá flutti um, að Framsfl. mundi berjast fyrir hagsmunum hinna vinnandi stétta. Þá þurfti að tala til vinstri manna úti um land og reyna að blekkja þá til að greiða Framsókn atkv., af því að hún væri raunverulegur vinstri flokkur. — Nú lítur helzt út fyrir, að Framsóknarforustunni finnist engar afturhaldsaðgerðir nógu harðvítugar. Og mig skal ekki furða, þótt framsóknarmenn kvarti undan því hér í útvarpinu, að afhjúpuð séu þessi algeru umskipti þeirra, sem sanna, að hin róttæku vígorð þeirra fyrir kosningarnar voru lýðskrum eitt.

En þeir eiga einskis annars úrkostar, ef þeir ætla að reyna að ná aftur því trausti ýmissa vinstri manna í dreifbýlinu, sem þeir nú hafa misst, en að venda sínu kvæði í kross, gera iðrun og yfirbót fyrir allar sínar gerðardómssyndir og áralanga þjónustu við auðvald þessa lands. Og mér virðist á öllu, að Framsókn sé orðin of spillt til að geta slíkt, — en kjósendur hennar geta hins vegar við næstu kosningar gefið henni þá ráðningu, sem hún á skilið, ef hún hefur ekki gerbreytt um stefnu áður.

Framsókn hefur sýnt það, að hún er enn sem komið er ekki orðin vinstri flokkur aftur og því alls ekki fær til neinnar forustu fyrir vinstri hreyfingu í landinu né yfirleitt fær um að stjórna landinu öðruvísi en í samráði við erlent hervald og í harðvítugri andstöðu við ísl. alþýðu, jafnvel með harðstjórn yfir henni.

Ríkisstj. Sjálfstfl., sú er nú situr, hefur í ýmsu sýnt það, að hún hefur ekki viljað berja höfðinu við steininn, hvort nú sem orsök in er veikleiki hennar eða raunsæi, en prófsteinninn á afstöðu hennar og hæfileika til að stjórna landinu enn um nokkurt skeið (því til langframa er hún ófær um það), verður afstaða hennar til þeirrar vinnudeilu, sem nú stendur yfir í Reykjavík. Kröfur verkamanna um 8 tíma vinnudag og sómasamleg laun eru réttlætiskröfur. Bak við þær stendur það vald verkalýðsstéttarinnar, sem nú er orðið sterkasta innlent vald

í landi voru. Sakir harðvítugustu yfirstéttarafstöðu meðal forustumanna atvinnurekenda hefur enn ekki verið látið undan þessum réttlætiskröfum verkalýðsins. Og nú hefur skapast aukin hætta á erlendri íhlutun um mál vor, — á því, að setuliðið taki uppskipunina í sínar hendur, ef lengur er beðið.

Sósíalistaflokkurinn hefur hér á þinginu þegar bent á leið til þess að afstýra þessari hættu, þá leið, að ríkið taki skipaafgreiðslu Eimskipafélagsins í sínar hendur og greiði verkamönnum það kaup, er þeir hafa krafist. Frumvarp vort um þetta mál var til 1. umr. í dag. Hæstv. forsrh., Ólafur Thors, sýndi litinn skilning á því, hve nauðsynlegt er að grípa til slíkra úrræða sem þessara og leysa vandamál þetta á kostnað stríðsgróðamanna. Framsfl. sýndi það eitt í þeim umræðum, að hann þorði í hvorugan fótinn að stíga. Það var nú „mannadómur hans, þrek og vilji“, sem Sveinbjörn Högnason talaði svo fagurlega um hér áðan, — Framsfl. var ráðþrota og úrræðalaus, ef dæma mátti eftir ræðu fulltrúa hans (SvbH) í þeim umr.

Verkalýðurinn einn og fulltrúar hans hér á þingi hafa bent á raunhæfa leið út úr öngþveitinu, sem kúgunarpólitik stríðsgróðavaldsins og embættismannaflokks þess, Framsóknar, hefur skapað á sviði atvinnumálanna. Og það er ekki aðeins á þessu sviði, sem stefna verkalýðsins flytur einu lausnina á vandamálum vorum.

Verkalýðurinn er nú orðinn sterkasta vald þjóðarinnar Framtíð hennar veltur nú á því, að hann verði pólitískt fær um að taka forustu hennar í sínar hendur. Til þess þarf hann að sameinast, pólitískt og faglega, og fylkja bak við sig öðrum vinnandi stéttum. Það verður verkefni alþýðunnar í kosningunum í haust.

Alþýða Íslands til sjávar og sveita þarf í haust að sýna vilja sinn til þessarar einingar, því að hún ein getur bjargað þjóðinni frá missi sjálfstæðisins, afstýrt yfirdrottun stríðsgróðavaldsins og fært öllum vinnandi stéttum þessa lands bættu afkomu, aukin mannréttindi og þau völd, er þeim ber.

Forseti (EmJ): Hv. 2. þm. Reykv. (EO1), fulltrúi Sameiningarflokks alþýðu — sósíalistaflokksins, hefur nú lokið máli sínu, og þar með er þessum útvarpsumr. lokið.

Umr. (atkvgr.) frestað.

Á 10. fundi í Nd., 20. ágúst, var enn fram haldið 3. umr. um frv.

ATKVGR.

Fr. samþ. með 18:12 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: GSv, GTh, IngJ, ÍslH, JakM, JPálm, PO, Sigfs, SB, SEH, SK, StJst, ÁkJ, ÁÁ, EO1, FJ, GP, EmJ.

nei: GG, HelgJ, JörB, PHall, PZ, PP, PHann, SkG, SvBH, BÅ, SFB, EystJ.

3 þm. (BjBj, ÓTh, SP) fjarstaddir.

Fr. afgr. til Ed.

Á 11. fundi í Ed., s. d., skýrði forseti frá, að sér hefði horizt frv. frá Nd., eftir 3. umr. þar.

Á 12. fundi í Ed., 21. ágúst, áður en gengið væri til dagskrár, mælti

Einar Árnason: Ég vildi aðeins beina því til hæstv. forseta, hvort hann sæi sér ekki fært að afgreiða stjórnarskrármálið í dag frá þinginu. Við, sem á móti því erum í þessari d., höfum ákveðið að greiða fyrir því, að afbrigði verði veitt, sem þarf, og ræða ekki um málið, nema tilefni gefist. Hins vegar er það svo, að flestir eða allir þeir þm., sem heima eiga úti um land, óska þess að þurfa ekki að sitja hér lengur að sinni en brýna nauðsyn ber til og fagna því, ef þinginu mætti bráðlega slita, en það ætti að mega, þegar stjórnarskrá og kosningalög eru afgreidd, og mun einnig verða greitt fyrir þeim. Ég vildi, að forseti sæi sér fært að fara eftir þessari bendingu, það yrði öllum og líka þjóðinni fyrir beztu.

Forseti (JJós): Hv. 2. þm. Eyf. hefur vel mælt, og það er vist, að þeir, sem með þessu máli eru, ala þá ósk í brjosti að þurfa ekki að sitja lengur en góðu hófi gegnir á þessu þingi. En það er ekki á valdi forseta þessarar deildar að ákveða það að svo stöddu, þótt hann feginn vildi, að málið skuli tekið fyrir á nýjum fundi, því að það eru fleiri sjónarmið, sem koma hér til greina, og útlit fyrir, að annað stórmál krefji athygli þm. jafnvel í dag, þótt ekki verði hægt að taka það fyrir á opnum fundi. (**HermJ:** Afgreiðsla stjórnarskrárinnar núna þyrfti ekki að taka nema 5 mínútur.) En þá eru kosningalögin o. fl. Annars má vel vera, að þessi mál leysist á svo stuttum tíma sem óskað er eftir.

Á sama fundi var frv. tekið til 1. umr.
Of skammt var liðið frá 3. umr. í Nd. — Afbrigði leyfð og samþ. með 10 shlj. atkv.
Einninn tók til máls.

ATKVGR.

Fr. vísað til 2. umr. með 8:5 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu
já: ÞB, BBen, EE, GJ, HG, MJ, StgrA, JJós.
nei: BSt, EÁrna, HermJ, IngP, PHerm.
3 þm. (BrB, JJ, SÁÓ) fjarstaddir.

Á 13. fundi í Ed., 24. ágúst, var frv. tekið til 2. umr.
Einninn tók til máls.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 8:5 atkv., að viðhöfðu nafnakalli og sögðu
já: HG, SÁÓ, StgrA, BBen, BrB, EE, GJ, JJós.
nei: IngP, JJ, PHerm, BSt, EÁrna.
3 þm. (HermJ, MJ, ÞB) fjarstaddir.
2. gr. samþ. með 8:3 atkv.
3. gr. (ákvæði um stundarsakir) samþ. með 8:2 atkv.
Fr. vísað til 3. umr. með 8:4 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu
já: HG, SÁÓ, StgrA, BBen, BrB, EE, GJ, JJós.
nei: IngP, PHerm, BSt, EÁrna.
4 þm. (HermJ, JJ, MJ, ÞB) fjarstaddir.

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

Á 14. fundi í Ed., 25. ágúst, var frv. tekið til 3. umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Bernharð Stefánsson: Ég vildi spyrja, hvaða ástæður valda því, að stjórnarskrármálið er tekið nú af dagskrá. Í blöðum stjórnarflokkanna hafa dag eftir dag verið brizglyrði til Framsfl. um, að hann tefji fyrir afgreiðslu þessa máls. Ég vildi, að það kæmi að minnsta kosti fram í yfirlýsingu frá forsetastöli, að það er ekki sök framsóknarmanna, að málið er tekið af dagskrá í dag.

Forseti (JJós): Málið er tekið af dagskrá eftir ósk hæstv. forsrh. (ÓTh), og ég geri ekki ráð fyrir, að Framsfl. eigi á því neina sérstaka sök, ef um sök gæti verið að ræða, sem ég geri ekki ráð fyrir. Hins vegar mun hv. 1. þm. Eyf. (BSt) vera kunnugt um, að fyrir liggur að taka ákvarðanir í stórmáli, sem verður að vera lokið, áður en þingi slitur, svo að frestun stjórnarskrármálsins í dag getur ekki tafið þingið.

Bernharð Stefánsson: Mér kann að vera kunnugt um eitthvað af því, sem hæstv. forseti bar fram þessari seinkun til afsökunar. En honum ætti þá einnig að vera kunnugt um þau skrif, að það sé Framsfl. að kenna, að þetta mál fáið ekki afgreitt.

Forseti (JJós): Forseta er rétt og skylt að svara fyrirspurnum um gang mála á þingi og það, sem þar að lýtur, en ekki skylt að ræða blaðaskrif, og það veit ég, að hv. 1. þm. Eyf. mun viðurkenna.

Á 16. fundi í Ed., 27. ágúst, var frv. aftur tekið til 3. umr.

Jónas Jónsson: Við framsóknarmenn höfum lítið rætt um þetta mál í hv. d. hér á Alþ. Það mundi þó þykja nokkuð óviðkunnanlegt, að við létum það fara út úr d. án þess að ræða það áður litils háttar og benda á atriði í forsögu þess, er mun að nokkru leyti skýra það, hvað hér er að gerast og hvað mun á eftir koma.

Fyrst vil ég þá bregða ljósi yfir það, hversu einkennilegt þetta mál er. Hæstv. fjmrh. hefur sagt um frv. þetta, eftir því, sem mér er hermt, að það sé stílað gegn Framsfl. og honum til eyðileggingar og að það væri ekki mikið, þó að það þyrfti jafnvel þrennar kosningar til þess að geta hnekkst valdi flokksins, og hann rökstuddi það með því að staðhæfa, að Framsfl. væri verstí flokkurinn í landinu, er starfað hefði síðan á Sturlungaöld. — Nú ætla ég ekki að fara út í það, er á þeirri öld gerðist, þó að benda mætti á ljósa punkta frá þeim tíma, og í þessum samanburði hæstv. fjmrh. er vafasamt, að hann skilji það rétt í andlegu lífi þjóðarinnar á Sturlungaöld, er hann ætlar að svívirða Framsfl. með, því að þá hefur frægð Íslands komið hæst á andlegum sviðum. Þessi orð um Framsfl. eru þó töluð af greindum og reyndum manni, svo að það væri ástæða til að halda, að þau væru í alvöru töluð. En það, sem eiginlega felst í játningu

hæstv. fjmrh., að breyta stjkskr. til þess að ná sér niðri á einstökum flokki, er alveg eins dæmi, og því hygg ég réttara, að þessi orð hæstv. fjmrh. hafi verið sögð í bræði og að hann hafi lítt gert sér grein fyrir, hvað hann var í raun og veru að segja.

Í stuttu máli: Þar, sem fólk er pólitískt þroskað, er stjkskr. gerð af mikilli vandvirkni og framsýni og unnið að henni í mörg ár, til þess að hún verði sem bezt úr garði gerð, og þess þá framar öllu gætt, að ekki sé niðzt á neinum flokki manna í landinu. En svo er nú þessum málum komið hjá okkur, að það er í annað skiptið, sem verið er að höggva í sama knérunn hjá okkur og verið að draga stjkskr. landsins niður í forina.

Ég álít, um leið og þessi stjkskrbreyt. er samþykkt, að rétt sé, að hv. þm. geri sér ljóst, hvaða afbrot hér er verið að fremja í dag.

Það var á þingi 1931, sem Héðinn Valdimarsson byrjaði þann ófrið og feiknstafi, er hæstv. fjmrh., Jakob Möller, hefur haldið áfram með sínu ógætalega orðbragði. Héðinn Valdimarsson vildi ekki kjósa n., er stjkskr. breytti, heldur vildi hann bandalag í leyni um það atriðið. Hann vildi með leynisamningi við Sjálfstfl. svikjast að þjóðinni. Og Alþfl. og Sjálfstfl. gerðu þennan leynisamning með sér, og í því efni var sökin algerlega á herðum Alþfl. Hann rauf stjórnsamvinnuna á sviksamlegan og ódrængilegan hátt með því að lokka Sjálfstfl. í von um hag. Tryggvi Þórhallsson rauf þá þingið, eins og kunnugt er, sem kom öllum mjög á óvart, en enginn efast nú lengur um, að það hafi verið gert á löglegan hátt. Þó gerðu sjálfstæðismenn þá svo mikinn ádsug að honum og voru með svo mikil skrillslæti fyrir framan hús hans og hræddu konu hans og börn, að vart höfðu aðrar eins æsingar átt sér stað í hænum. En það verður að segja, að Alþfl. sýndi þroska, á meðan á þessu stóð. En skrillslætin voru svo mikil í kringum Tryggva Þórhallsson, að hann lét lífið skömmu síðar. En þrátt fyrir þessar hardagaðferðir, sem hinir höfðu, sigraði hann samt, þó að djarft væri teft. En niðurstaðan var sú eftir nokkur átök, að partur úr Framsfl. sveik undir forustu Ásgeirs Ásgeirssonar. En kosningar sýndu, að þjóðin misvirti tiltektir Héðins Valdimarssonar og skrillsvikuna í Reykjavík. (Forseti: Finnst ekki hv. þm. vera komið nóg af skrilstali í þessari hv. d.?) Ef forseti hefði verið sjálfur í Rvík þá dagana, er þetta stóð yfir, og séð lætin með sínum eigin augum, hefði honum ekki fundizt ég segja of mikið um þau. Þeir borgarar í landinu, er ráðsettir voru og þroskaðir, litu á þetta sem skammarlegt tiltæki. Kosningar voru því Sjálfstfl. og Alþfl. til niðurlægingar, en þeim vildi það til happs, að einn maður, Ásgeir Ásgeirsson, trúði á málstað óvinanna, og hann safnaði valdagjörnum „spekúlöntum“ úr Framsfl. yfir til hinna. Þessi maður varð árið eftir forsrh. með tilstyrk þess flokks, er ráðizt hafði í kjördæmamálið. — Það er bezt að segja það eins og það er, að frá komu uppbótarm. var brotinn sá skjólveggur, er skapaði traust í isl. stjórnmálum, þegar sambandi milli þm. og kjósenda breyttist og kjósendur vissu ekki, hvaða þm. þeir höfðu. Það

var Jón Jónsson í Stóradal, er þá kúgaði Sjálfstfl. til þess að gera það, er hann vissi, að var rangt, að láta Sjálfstfl. leika þann loddaraleik að koma inn uppbótarm., en þá var það, sem Jón Þorláksson neitaði að hafa á hendi forustuna, og hann sagði það hér í hv. d., að hann vildi ekki þingsvik. Ástæðan hjá Jóni Jónssyni í Stóradal var sú, að hann var í félagi við sundurlausan sprengiflokk og heimtaði, að hann gæti fengið 4—5 þm. Framkoma þessara manna var aum, er þannig léku sér með stjkskr. landsins, og þeir fengu sinn dóm, sem hv. þm. Seyðf. mun einnig dæmast fyrir, þó, að hann fari nú út. En Jón Jónsson í Stóradal uppskar enga frægð af þessu, og Þórarinn á Hjaltabakka komst heldur aldrei á þing eftir þetta, sem var honum miklu nýtari maður.

Þannig lauk þá þessari fyrstu viðureign, sem varð til þess að skapa þá lausung og þann glundroða, er nú stendur yfir í stjórnmálum okkar. Þessi breyt. á kosningal. þá átti að vera til þess að gera Framsfl. dauðan og ómerkan flokk, en í kosningunum 1934 kom hann með mjög álitlegar þingflokk, og menn, er höfðu yfirgefið hann í skyndi, féllu allir saman, einn slapp þó inn, en féll nokkru síðar. Þannig var dómur þjóðarinnar.

En út af þessu eina orði hæstv. núv. fjmrh. um, að það væri nauðsynlegt að eyðileggja Framsfl., þá er bezt að segja það eins og það er, að það voru svipaðar fyrirbærir og þegar hin stjkskr. var samþ. Þetta varð þó honum ekki til eyðileggingar, heldur myndaði hann eftir allt saman stj. árið 1934, sem stóð óbreytt að mönnum frá honum í 8 ár, og hefur aldrei í þingsögu Íslands staðið eins lengi nokkur stj. eins og þessi, sem reis af þeim rústum, sem átti að leggja Framsfl. í. Ég býst við, að á þessum augnablikum hafi þessir tveir flokkar vonast eftir, að Framsfl. mundi ganga verr áfram, en þegar kom að kosningunum 1937, hétt flokkurinn enn þá áfram að vaxa, en Alþfl. fór stórar brakfarir, og sá maður, sem stóð að þessu glapræði, leynisamningunum 1931, fékk það áfall, að hann beið þess aldrei bætur, er nú farinn út úr þinginu, þrátt fyrir það, að hann hefur í raun og veru mjög góða hæfileika til slíkra starfa og góða menntun og dugnað, en yfirsást, því að það er ekki hægt fyrir neinn að leika sér með stjórnlög landsins. Það er eins og því fylgi einhver réttlát hefnd, ef á að fara með stjórnlög landsins eins og einhvern ómerkilegan hlut, sem þurfi ekki að sýna neina umhyggju. Alþfl. fékk árið 1937 ráðningu fyrir gamlar og nýjar syndir, og síðan hefur hann stöðugt verið að trosna. Ég býst við, að það sé rétt, sem einn utanþingsmaður þessa flokks sagði við mig eftir bæjarstjórnarkosningarnar í vetur: „Ég skil vel, að þið framsóknarmenn hafið aldrei verið með Ásgeiri Ásgeirssyni í ykkar flokki, því að ef við losum flokkinn ekki við hann, drepur hann flokkinn.“ — Mér þótti það þá ekki líklegt, en mér datt þá ekki í hug, að nokkrum dögum síðar mundi þessi maður, sem með þessum hætti eitt sinn vann það fyrir augnabliksvöld að gangast fyrir að skaðskemma stjórnskrá okkar, stíga nýtt óheilaspur, gerast forustumaður þess að skapa

allan þennan glundroða, ekki sýnu betri en þann fyrri.

Ég kem þá að stjórnarskránni, sem þessir 3 flokkar standa að. Hún er eðlilegt áframhald af fyrri aðförum hv. þm. V.-fsf. í þessu efni. Það er bezt að segja það eins og það er, að þeir þjuggu þessa stjórnarskrá til svo vitlausu, að þeir töldu óhugsandi, að Sjálfstfl. mundi ganga að henni. Þeir treystu ranglega á dómgreind hæstv. atvnrh. og flokks hans, þjuggust við, að flokkurinn mundi ekki gleypa við þessu. Þeir ætluðu að leika leikinn þannig að koma með stjórnarskrá, sem væri þannig úr garði gerð, að Sjálfstfl. gæti ekki tekið við henni, en hefði nokkra skömm af að vera á móti henni. Jafnframt stóð Alþfl. í ströngu við kommúnista og vildi vinna þeim sem mest tjón, en það hefur orðið þannig, að eini flokkurinn, sem sýnist hafa gagn af þessu brótti, eru kommúnistar, en hinir meiri og minni skaða, sérstaklega þó Alþfl. En það er ekki svo sérlega hættulegt, þó að einn eða tveir flokkar hafi skaða af að gera rangt, — það má segja, að það sé aðeins réttlátt. En það sorglega er það, að þessar aðfarir allar eru þjóðinni til bölvunar. Sjálfstfl. var búinn að taka upp ásamt Framsfl. baráttu gegn dýrtíðinni. Hann hafði orðið fyrir allmikilli gagnrýni, en það var óhugsandi annað um svo stóran flokk en að hann mundi halda þeirri baráttu til streitu, fyrst hann hafði hafið hana. En hitt var auðvitað óhugsandi, að halda henni til streitu með því að hefja á þessu stigi þann ófrið við Framsfl., sem hæstv. fjmrh. hefur lýst í sinni áður umtöluðu ræðu. Ég ætla ekki að fara nema stuttlega út í, hvernig útreikningur Alþfl. bilaði, því að Alþfl. ætlaði upphaflega aðeins að geta ráðið á Sjálfstfl. í kosningunum fyrir að hafa ekki viljað ganga að þeirri stjórnarskrá, sem hann bar fram og ætlaðist ekki til, að næði fram að ganga, og svo að rjúfa þá samvinnu, sem hafin hafði verið milli Sjálfstfl. og Framsfl. um þau stóru mál, en höfðu svo sjálfir aðeins skaða og niðurlægingu af. En ég vil taka það fram um Sjálfstfl., af því að hann hefur oft verið dæmdur hart, stundum ranglega, að ástæðan til þess, að hann gekk inn á þetta, þó að margir þar hlytu að sjá, að okkar fjármálafl. hlyti þar með að hrynja sundur, var sú, að þessi flokkur hefur eins og konservatívr flokkar þann óvana að eiga ekki sjálfur blöð sín. Sjálfstfl. á ekki Visi og Morgunblaðið, og um þetta leyti urðu eigendaskipti við Morgunblaðið, þannig að ábyrgðarlausari menn en áður fengu þar undirtökin, og eftir því sem séð verður, tóku blaðaeigendur Sjálfstfl. ráðin af þingflokknum. Stj. og þingflokkur gerðu samkomulag um gerðardóminn, en þegar blöðin snerust á móti þessu, var flokknum vandi búinn. Blöðin sigruðu, og það samkomulag, sem gert hafði verið um gerðardóminn, var rofið, og blaðaeigendurnir draga með sér aðra flokksmenn Sjálfstfl. meira og minna nauðuga. Síðan bjóðast þeir til að fara í bandalag við kommúnista, og upp úr því kemur svo stjórnarsamvinna, sem ég mun nú nokkuð minnst á, bandalag, sem er svo gifurlega ótraust sem mest má vera, því að þar koma fram þeir ólíkustu flokkar. Í fyrsta lagi er það Alþfl., sem kom þessu öllu af stað, útbjó þessa gildru

til þess að vinna Sjálfstfl. tjón, og viðhorf hans til Sjálfstfl. er þess vegna allt annað en vera þarf milli flokka, sem styðja eina og sömu stj. og verða því að vinna saman, ekki sízt á hettutímum. Milli flokkanna er full keppni, og blöð Sjálfstfl. hafa ekki munið undir Alþfl., því að meðan samstjórnin stóð, var Visir stöðugt að ráðast — og það mjög ómaklega — á formann Alþfl., svo að óhætt er að segja, að eins og stóð á, þegar stj. var mynduð, var engin heil brú milli þessara flokka um samstarf í þjóðmálum. Um kommúnistana er svo það að segja, að ekki var heldur um að ræða neina heila brú milli þeirra og þessara tveggja flokka, og það því síður sem vitað var, að kommúnistar stóðu á allt öðrum grundvelli, byltingargrundvelli, og stefndu að því að leysa upp það þjóðskipulag, sem þeir telja rangt. Það er því ómögulegt að hugsa sér verri grundvöll undir stj. en þann, sem núv. stj. hefur. En ef undan er tekin ein framkvæmd hjá þessari hæstv. stj., sem er ákaflega óheppileg, nefnilega bilaverzlunin, sýnist mér út af fyrir sig ekki hægt að segja, að stj. hafi getað gert miklu betur en hún gerði, vegna þess að hún er alveg í lausu lofti. Hún kom til valda á máli, sem enginn ætlaðist til, að yrði slíkt mál, en svo þegar kom til dýrtíðarmálanna, komu vitanlega veikleikarnir í ljós hjá henni. Þar gat hún vitanlega ekkert gert, réð ekki við neitt, því að þar var hver höndin upp á móti annarri. Þeir, sem höfðu staðið að gerðardóminum, vildu hamla á móti dýrtíðinni, en fengu engu ráðið fyrir þeim, sem vildu láta eyðilegginguna verða sem mesta og fulkomnasta.

Sú breyt., sem Alþfl. ætlaðist ekki til, að gengi fram, Sjálfstfl. vildi ekki, en varð að taka, en kommúnistar einir vildu, var fölginn í þessari hugsun hæstv. fjmrh., að niðast á Framsfl. Það var vitað, að Framsfl. hafði farið stöðugt vaxandi í flestum hlutum landsins, þar á meðal tvímenningskjördæmunum, og þá átti að hafa þá aðferð. að minni hl. í tvímenningskjördæmunum hefði sama rétt og meiri hl. Því var haldið fram, m. a. af þeim frambjóðanda Sjálfstfl., sem ég fylgdist með, að svona fyrirkomulag væri m. a. í Svipjóð. Ég hafði þá ekki við höndina bækur til að ganga úr skugga um þetta, en þegar ég kom suður, lét ég rannsaka þetta, og þá kom í ljós, að þetta var vitleysa frá rötum, því að það eru ekki til tvímenningskjördæmi í nokkru landi, svo að vitað sé, ekki heldur í Svipjóð. Við framsóknarmenn höfum fært gild rök, sem hafa ekki verið hrakin, fyrir því, hvað þetta þýðir. Þetta er að snúa við dýpsta eðli parlamentarismans, sem hefur vaxið upp í Englandi síðustu ár. Það, sem hann er byggður á, er það, að borgararnir á tilteknum svæðum velja sér fulltrúa til nokkurra ára eftir að hafa heyrt ræður þeirra og rök. Það er álitid, að því megi treysta, að það, sem flestir vilja, sé það bezt. Ef maður, sem hefur unnið kjördæmi, fullnægir ekki vilja kjósendanna, kemst hann í minni hluta, og þeir fara til annars, sem þeir treysta betur. En þessi fleygur hv. þm. V.-fsf. gengur út á að eyðileggja þetta. Þar er byrjað á einræði minni hl., þar er verið að brjóta niður dómgreind fólksins, gengið á móti þeirri reglu, að meirihlutaviljinn sé réttur. Ef við tökum dómstólana eins og hæstarétt, þá er

gengið út frá því, að það, sem tveir vilja, sé rétt, þó að sá þriðji sé á öðru máli. En eftir þessari nýju reglu, sem á að koma hér á, er þetta ekki. Hér á að koma á þeirri reglu meðal kjósenda eins og ef vilji minni hl. í hæstarétti ætti að vera tekinn til jafns við vilja meiri hl. Þetta hefur aldrei verið reynt, af því að það er ómenguð vitleysa, sem skynsamir menn hafa aldrei látið sér til hugar koma og Alþfl. hefði ekki heldur dottið í hug, ef hann hefði ekki hugsað það sem leik, en þessi leikur er nú að verða að veruleika í dag.

Þessi var þá undirstaða þessarar stjórnarskrár og hennar undirbúningur allur, að ofan á hrófatildrið með landskjörið, ofan á það hrófatildur, sem Jón Þorláksson kallaði þingsvik, kemur þessi ófögnuður, sem ég hef nú lýst. Ef maður lítur yfir þessar stjórnarskrárbreytingar báðar, sést fullkomlega, að hv. flm. hefur ekki dottið í hug nokkur ábyrgð gagnvart þjóðinni. Ef svo hefði verið, þá hefðu þeir farið þá leið að skipa mþn., sem ef til vill hefði starfað í fleiri ár, til þess að athuga og undirbúa sem best þessi mál öll, en í staðinn fyrir það eru látnir fara fram leynisamningar milli flokkanna um það, hvernig eigi að koma þessu fram, leynisamningar milli andstæðra flokka, sem geta ekki sameinazt um neitt annað en þá vitlausustu stj. skr., sem vitað er til, að sé í nokkru landi, þar sem hvítt fólk býr.

Ég vil þá benda á, hver afleiðingin er til að byrja með af þessu stjórnfari. Hún er sú, að í staðinn fyrir þessa stj., sem stóð að gerðardómnum, studd af tveimur sterkustu flokkunum, sem höfðu gert milli sín samkomulag fyrir opnum tjöldum, sem allir sjá nú, að líf þjóðarinnar lá við, stjórn, sem hafði nægan þingsstyrk og nægt fylgi kjósenda á bak við sig til að starfa, er hún hefði fengið að hafa vinnufrið, — í staðinu fyrir hana kemur stj., sem hefur engan málefnalegan stuðning fyrir utan einn flokk, en hínir flokkarnir, sem hjálpa henni í þessu eina máli, óska henni alls ills, og nú er manni sagt, að um leið og lokaatkv. hafa fallið um þessa stj. skr., um leið og lokið er við þetta nývirki, sem hér er á ferðinni, risi einhver á fætur úr Alþfl. og segi við stj.: „Við þökkum fyrir samvinnuna undanfarið, og nú höfum við ekkert við ykkur nema fjandskap og óskum ykkur ills og ævinlegs ófarnaðar.“ — Hvort kommúnistar segja það sama, skal ég ekki segja, en tel það þó líklegast, en vil þó taka fram, að það er ekki sama ábyrgð á þeim vegna þess sérstaka eðlis, sem þeir hafa, og líka af því að þeir eru ekki upphafsmenn að þessari stj. skr., þó að þeir hafi líka staðið að framgangi hennar. Hvað blasir svo við, eftir að þessir flokkar hafa lokið við þetta þrýðilega verk og eftir að búið er að ákveða kosningar í stórhriðunum í haust eða vetur? Allt logar í ófriði og sundrung, hver höndin upp á móti annarri. Þessir þrír flokkar hafa sagt upp sínu samkomulagi og eru þar að auki að sjálfsögðu í megnustu andstöðu við Framsfl., því að allt þetta er til þess gert að niðast á honum. Ef Framsfl. tekur sig svo til, þegar Alþfl. hefur sagt upp hlýðni og hollustu, og ber fram vantraust á stj., þá er búið að fella stj. Það er fullkomlega réttmætt af Framsfl. að fella stj., sem meira og minna viljug og meira og

minna nauðug er að gera hermdarverk. Ábyrgðin er ekki á Framsfl., þó að hann komi með vantraust, heldur á Sjálfstfl. og Alþfl., sem hafa sameiginlega staðið að þessum óhappaverkum, en kemur svo illa saman og hafa svo lítið sameiginlegt, eftir því sem Alþfl. segir. Þá eru fjórir flokkar í þinginu, allir hver á móti öðrum, allt logar í ófriði. Það, sem mér sýnist vel geta komið út úr því, er það, að á sama tíma sem menn vona eða vonuðu a. m. k. áður, að þjóðin væri að þoka frelsismálum sínum lengra áfram, þá felldi Alþfl. stj. um leið og lokið er við þetta hervirki, og ríkisstjóri yrði að skipa stj. til þess að fleyta landinu fram yfir næstu kosningar. Mér finnst þessi útkoma hér um bil benda á, hvað mikil fyrirhyggja hafi verið um þessa stj. skrbreyt., þegar þeir flokkar, sem að henni standa, eru ekki fyrr búnir að ganga frá þessu upplausnarverki en flokkarnir, sem bera höfuð-ábyrgðina á þessu, eru komnir í fullan fjandskap hvor við annan, ósammála um allt nema að hafa fullan fjandskap sín á milli.

Nú má segja, að ekki sé hundrað í hættunni, þó að stj. falli. Það hafa fallið stjórnir og munu falla stjórnir, en það er þessi blær, sem er á starfinu, þessi algerði upplausnarblær, sem er á starfi þessara þriggja flokka, sem ekki geta komið sér saman um þjóðmálin, geta ekki komið sér saman um neitt nema að búa til stjórnarskrá á bak við þjóðina. Hverju spáir þetta? Við skulum segja, að stj. fari frá og ríkisstjóri skipi aðra stj., sem sitji fram undir jól. Hver segir, að þá verði hægt að mynda stj. upp úr þessum ósköpum? Við erum hér í tviher teknu landi. Allt í kringum okkur eru stórhættur, og yfir okkur vofir sá mesti hernaður, sem Ísland hefur þekkt. Hættumerki kveða hér við á nóttu sem degi, og við getum hvenær sem er búizt við ægilegum loftárásum á þennan bæ og þetta hús, sem er milli hafnarinnar og flugvallarins, þetta hús, sem við erum nú staddir í og þar sem stjórnarskráin verður endanlega samþ., þegar skynsamlegast væri að flytja fólkið burt úr bænum eins og annars staðar er gert, en í staðinn fyrir það streymir fólkið stjórnlaust á þennan hættulegasta stað landsins, án þess að nokkurt húsnæði geti rúmað það, án þess að nokkur skynsemi sé í því eða nokkur framtíðarvon. Þetta er ein afleiðingin af þessu samstarfi núverandi stjórnflokka síðustu mánuðina. Reykjavík hefur vaxið of mikið fyrir sig og landið, og ósýnt, hvernig fram úr því megi ráða, þegar fram liða stundir.

Ég skal ekki spá, hvernig tekst að eyðileggja Framsfl., þann versta flokk, sem hæstv. fjmrh. segir, að hafi verið hér síðustu 6—7 aldirnar. Ég held, að ekki einu sinni fjmrh. muni hafa búizt við, að Framsfl. mundi upprætast, jafnvel ekki í stórhriðum í vetur. Mestar líkur eru til, að hér á landi verði tvenns konar aðrar „grúppur“, nefnilega „konservatív“ flokkur og verkamannaflokkur, kannske byltingakenndur fyrst um sinn, með ósmekklegt samband við eitt af hinum stríðandi stórveldum. Þess vegna er ekki hægt að búast við öðru en því, að svo fremi fírlendingar haldi frelsi sínu, verði svo ástatt hér, að mitt á milli þessara tveggja verði einn flokkur, sem sé Framsfl. Það verður ekki hægt að

stjórna landinu nema hann sé með. Allt er tóm óstjórn nú, ekki af því að í ríkisstj. séu ekki eins vitibornir menn og í ríkisstjórnunum almennt, heldur bagar hana óheilindi og sundrung. Það var ekki nóg, að ríkisstj. lofaði að gera sitt bezta, hún gerði ekkert, því að þann sama dag sem hún hefði gert eitthvað, var hún búin að tapa stuðningi flokkanna, sem hún var flækt við út af stjórnarskránni. Ég get fullt þetta, enda kemur það í ljós, að við framsóknarmenn munum ráða jafnmiklu og við höfum ráðið, þó að gæsaþm. verði teflt fram. Við munum beita fullri alvöru. Það kemur líka í ljós, að Alþfl., sem ætlaði að eyðileggja Framsfl., mun sjálfur verða eyðilagður. Það er spaugilegt, að Alþfl. gaf út sitt eigið blað, en lokaði prentsmiðjunum til að þjarma að okkur. Hann ætlaði að vinna stóran sigur, en eyðileggur sjálfan sig. En við munum halda áfram að koma fram eins og menn í hverri raun, og af þessu leiðir, að ómögulegt verður að gera neitt, nema hafa okkur með. Þó að tekin verði af okkur 2—3 kjördæmi með einhverjum gæsa-steikarkústum, herðum við bara ólína og höldum áfram ótrauðir. Ég vil segja það hér, og ég vil, að það fréttist til Sveins Sveinssonar, sem hefur hjálpað Alþfl. og kommúnistum, að það verður ekkert samstarf fyrir en Sjálfstfl. hefur blöð, sem hann á, svo að ekki komi loddarar utan frá og kasti flokknum í fangið á mönnum, sem eru að eyðileggja hann. Að ekkert skuli vera gert til umbóta, stafar ekki af því, að vanti krafta, heldur af sundrung.

Ég held því ekki fram, að Framsfl. eigi til eilíðar að vera stjórnarflokkur á Íslandi — og það hefur farið vel um okkur í þessari skemmtilegu opposition —, en svo getur farið, að almenningur óski eftir einhverju öðru en þessari gæsa-stjórnarskrá, og þá er ekki hægt að komast hjá því að tala við okkur, af því að við byggjum á þeim krafti, sem hefur haldið uppi lífinu hér í 1000 ár, og öðrum venjum en þeir þm. V.-Ísf. og Héðinn Valdimarsson hafa innleitt. Þó að annar flokkur kunni að vera mannfleiri, verður það nauðsyn og gífta þjóðarinnar að fá okkur til samstarfs, og orð hæstv. fjmrh. munu verða höfð í minni um langan aldur sem eitt hið andstyggilegasta, sem sagt hefur verið í stjórnsmálum Íslands lengi.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 10:6 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: BBen, BrB, EE, GJ, HG, MJ, SÁÓ, StgrA, ÞÞ, JJós.

nei: EÁrna, HermJ, IngP, JJ, PHerm, BSt.

Frv. afgr. sem lög frá Alþingi (A. 150).

6. Kosningar til Alþingis.

Á 4. fundi í Sp., 11. ágúst, var útbýtt frá Nd.: Frv. til 1. um kosningar til Alþingis (stjfrv., A. 29).

Á 5. fundi í Nd., 12. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 21 shlj. atkv.

Fjmrh. (Jakob Möller): Dómsmrh. hefur undirbúið frv. þetta, eins og það liggur fyrir. Eins og frv. ber með sér, eru aðeins teknar upp í það breyt., er óhjálkvæmlega leiðir af breyt. þeim, er gerðar voru á stjskr. á síðasta þingi. Fleiri breyt. en þær, sem hér um ræðir, gátu að visu komið til greina, en ráðuneytið vildi þó ekki fitja upp á þeim.

Ég tel sjálfsgætt, að stjskr. fái þetta frv. til athugunar, og legg ég því til og geri það að till. minni, að frv. verði vísað til þeirrar n. og 2. umr.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 23 shlj. atkv. og stjskr. með 22 shlj. atkv.

Á 10. fundi í Nd., 20. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 29, n. 86).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 21 shlj. atkv.

Frsm. (Garðar Þorsteinsson): Stjskr. hefur athugað frv. þetta og borið það saman við kosningal. Eins og tekið er fram í nál., eru þær einar breyt. gerðar á gildandi kosningal. með frv. þessu, er leiðir af stjkskrabreyt. þeirri, er samþ. var á síðasta Alþ. og mun væntanlega fá fullnaðarsamþykkt á þessu þingi. Þessi breyt. á kosningal. er aðallega í því fólgin, að í stað óhlutbundinna kosninga í tvímenningskjördæmunum koma nú hlutbundnar kosningar.

Til frekari glöggvunar fyrir hv. þm. vil ég fara lauslega í gegnum frv. og benda á þær gr., þar sem kosningal. er breytt.

Þá er það fyrst 5. gr., að Siglufjarðarkaupstaður sé gerður að sérstöku kjördæmi. 9. gr., er stafar af því, að Siglufjörður er gerður að sérstöku kjördæmi. 14. gr. er aðeins breyt. til samræmis. 26. gr., sem er ein afleiðing þess, að hlutfallskosningar eiga að fara fram í tvímenningskjördæmum. 27. gr. er einnig umorðuð, og vil ég benda hv. þm. á, að þar er ein prentvilla. Í upphafi gr. stendur hlutbundnum, á að vera óhlutbundnum.

N. hefur komið sér saman um það að flytja allar brtt. við 3. umr., sem verða ekki margar, ákvæði til bráðabirgða um skiptingu kjördeilda, þó að búið sé að ganga frá kjörskrá. N. hefur komið sér saman um, að meðmælendur með framboði þingmanns megi ekki vera færri en 18 og ekki fleiri en 36, og mun n. gera till. um það.

Breyt. 29., 30., 32., 33., 41. og 42. gr. eru allt umorðanir á gildandi lagaákvæðum, sem leiðir af þeirri breyt. á kosningafyrirkomulaginu að taka

upp hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmum. Breyt. á 45. gr. er af praktiskum ástæðum, þar sem talað er um 10 blaða hefti í stað 25. Svo eru breyt. á 50., 52., 53., 67., 68., 69., 87., 88., 89., 90., 106., 108., 109. og 110. gr., sem eru allt umorðanir, en engin efnisbreyt. að öðru leyti en því, sem leiðir af því, að hlutfallskosningar eiga að fara fram í tvímenningskjördæmum. Sams konar umorðanir aðeins eru og breyt. á 11., 112., 114., 115., 116., 117., 118., 122., 126., 128., 135., 143. og 144. gr., og ég sé ekki ástæðu til að fjölyrða frekar um það, vegna þess að breyt. á þessum gr. eru engar efnisbreyt. nema að þessu leyti, sem leiðir beinlínis af því, að gert er ráð fyrir hlutfallskosningum í tvímenningskjördæmum í stað óhlutbundinna áður. Prófarcalesarar Alþ. hafa að öðru leyti lesið yfir frv. og borið það saman við gildandi l. Og það hefur komið í ljós, að ýmsar prentvillur eru í frv., og á 2 eða 3 stöðum hefur af þeim ástæðum raskast efni greinanna, t. d. 54. og 43. gr., sömuleiðis í 19., 62., 66. og 127. gr. En það var hvorki meining ráðuneytisins, þegar þetta frv. var samið, né n., að þessum gr. væri að neinu leyti breytt efnislega frá gildandi l., þannig að þar sem ósamræmi er milli þessa frv. og gildandi l. umfram það, sem ég hef tekið fram, að ætti að breyta vegna hlutfallskosninganna í tvímenningskjördæmunum, þá er það texti gildandi l., sem ætlað er til, að áfram gildi. Það hefur hins vegar ekki verið hægt að prenta þetta upp enn sem komið er. Þetta er prentað í skjalapartinum alveg leiðrétt. Það mun ekki vera til pappír nú, til þess að hægt sé að prenta svo mikið af frv., að hægt sé að útbýta því hér í d. nú. En það verður gert við 3. umr. og þá um leið till. þeim um breyt. á því, sem n. gerir. Hv. þm. athugi það við yfirlestur þessa frv., ef það kann að vera eitthvað athugavert við greinarnar, sem þeir vildu láta leiðrétta. Þeir þurfa þá að bera frv. saman við gildandi lagatexta til þess að láta frv. ekki villa sér sýn að þessu leyti.

Sigurður Bjarnason: Herra forseti! Það er aðeins eitt atriði hér í þessu frv., sem ég teldi rétt, að hv. n. tæki til athugunar, fram yfir það, sem hv. frsm. drap á. Það er um fyrirkomulag utan- kjörfundargagna. Eins og vitað er, gilda mjög ströng ákvæði um atkvæðagreiðslu á kjörfundi og allt, sem þar að lýtur. Hins vegar sýnist í raun og veru varúðin ekki ná eins langt um atkvæðagreiðsluna utan kjörfundar, því að í 67. gr. þessa frv. er gert ráð fyrir því eins og áður, að ritað sé með rithlýi nafn þess, er kjósandi vill kjósa, á kjörseðlinn. Enn fremur er ekki gert ráð fyrir því fremur en áður, að frá umslögum utan um kjörseðlana, sem notaðir eru við utankjörfundarkosningar, sé gengið neitt tryggilegar heldur en með því að líma umslögin aftur. Ég hygg, að á því sé nokkur nauðsyn, að öllu tryggilegar sé gengið frá þessum umbúnaði. Umslög, sem límd eru aftur, er hægt að opna þannig og líma aftur á ný, að ekki sé hægt að sjá eftir á, að þau hafi verið opnuð. Og líkur eru til, að þannig megi opna þá limrönd, sem gert er ráð fyrir á utankjörfundar kjörseðlum. Ég hygg, að það væri rétt, að gerðar væru á þessu nokkrar breyt. Og ég vil benda hv. allshn. á það, að mér virðist

rétt, að sú breyt. væri gerð á ákvæðum þessa frv., að innsigla skuli umslög utan um utankjörfundarkjörsedla, til þess að komið væri í veg fyrir, að hægt sé að opna þau, án þess að tekið verði eftir, og jafnvel gera breyt. á kosningu. Það getur vel verið, að þetta, sem ég nú hef bent hv. allshn. á, hafi borið á góma í n. En ég tel nauðsynlegt, að öllu tryggilegar sé gengið frá þessum utankjörfundargögnum en gert hefur verið ráð fyrir áður. Ég mun, ef n. sér sér ekki fært að taka þessar ábendingar mínar til greina, bera fram brtt. við frv. um þetta.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti! Mér er satt að segja ekki reglulega vel ljóst, hvernig hv. þm. eiga að gera brtt. við þetta frv., sem hér liggur fyrir, eftir að hv. frsm. hefur lýst yfir því, að það sé ekki þetta frv., sem fyrir liggur, sem um sé að ræða. Hann lýsti yfir því, hv. frsm. að þetta frv., sem er birt hér, sé töluvert öðruvísi heldur en það frv., sem raunverulega liggir fyrir þinginu nú til umr. og afgreiðslu, og sé það frv., sem fyrir liggir, raunverulega að finna í gömlum skjalaparti — einhvern hluta af því, en þó ekki allt.

Drátt fyrir þetta vildi ég benda hv. n. á einstök atriði, sem ég tel, að hún þurfi að taka til athugunar, svo sem um atkvgr. utan kjörstaðar. Það er ætlað til þess, að utankjörstaðaatkvgr. fari eingöngu fram hjá hreppstjórn og bæjarfógetum. Nú hagar allvíða svo til á landinu, að hreppstjórnar eru þannig settir í sveit, að það er mjög mikil fyrirhöfn fyrir menn í sveitinni að ná til þeirra. Má nefna mörg dæmi þess, að menn, sem fara út úr sveit sinni, fara gegnum ákveðið kaupún, en svo býr kannske hreppstjórnin á öðrum enda sveitarinnar, stundum upp í þriggja klst. ferð frá kaupúninu. Það sjá allir, hversu ákaflega óþægilegt það er fyrir menn, sem ekki eru heima kosningadaginn, að gera aukaferð til hreppstjórans til þess að kjósa. Þess vegna vil ég, að athugað verði, hvort ekki sé rétt að gefa í kosningal. heimild til þess að hafa kjörstjóra annan en hreppstjóra, einhvern, sem betur er settur í sveit til þess. Ég held, að það sé auðvelt að koma þessu þannig fyrir, og það mundi verða til mikils hagræðis fyrir marga menn sums staðar á landinu, þó að víða sé þess engin þörf. Þessi heimild til þess, að skipa megi kjörstjóra aðra en hreppstjóra og hafa utankjörfundar kjörstað annars staðar heldur en í skrifstofu hreppstjóra þarf að vera í lögum.

Í öðru lagi er sýnt, að til þess er ætlað af ríkisstj., að vetrarkosningar verði í ár. Það var leikið sér að því að telja ekki atkv. fyrr en verkast vildi í sumar, fyrst í héraði og síðan hjá yfirkjörstjórn. Þess vegna var talningunni ekki lokið fyrr en meira en viku seinna en þurfti að vera. Svo er, einhverra orsaka vegna leikið sér að því að kalla ekki Alþ. saman fyrr en svo seint, að það hljóti að fara svo, að kosningar geti ekki orðið fyrr en seint í sláturtíð í haust eða í vetur. Afleiðingin af þessu er sú, að allra veðra er von á kjördegi í haust. Þess vegna kemur til á- lita, hvort ekki sé rétt að heimila tvo kjördaga, gengið út frá því, að ef gott veður er á kjördegi, eða fyrri daginn, sem kemur til greina sem kjör-

dagur, þá skuli hafa aðeins einn kjördag, en ef svo er ekki, þá sé heimilt að hafa kjördagana tvo á þeim stað. Þetta vil ég biðja hv. n. að athuga.

Ég vil líka biðja n. að athuga það í sambandi við það, sem hv. frsm. sagði, að hún hefði hugsað sér að leggja til, að meðmælendur mættu fæstir vera 18 og flestir 36 í tvímenningskjördæmum, að ég álit, að það eigi að hækka þessar tölur upp í 24 og 48. Er ekki óhætt að láta það liggja fyrir, að það séu a. m. k. það margir menn, sem óska eftir, að maður bjóði sig fram til þings? Ég held, að það ætti að hækka töluna 12 í 24, en ekki að fara niður á við í tvímenningskjördæmunum hlutfallslega miðað við, að 12 meðmælendur séu í einmenningskjördæmi. Ég álit fulla ástæðu til þess að stemma stigu við því, að fram komi listar, sem í raun og veru ekkert fylgi hafa, sem talizt getur, heldur en ýta undir það með því að hafa meðmælendur sem fæsta.

Frsm. (Garðar Þorsteinsson): Út af því, sem hv. þm. N.-Ísf. (SB) var að tala um, þá er það að sjálfsgöðu athugunarmál, hvort ekki sé rétt að setja eitthvað strangari fyrirmæli til þess að reyna að útiloka, að það geti komið fyrir, að hægt sé að opna umslög, sem eru utan um utan-kjörstaðarkjörseðla, og loka þeim aftur, áður en atkvæði koma til talningar, og er vel hugsanlegt að fara þá leið, að hreppstjórar innsigli umslögin. Mér persónulega finnst í fljótu bragði, að það sé vel athugandi. Annars vil ég geta þess, að n. mun flytja brtt. um að fella burt ákvæðin um, að kjósandi skuli skrifa með ritblýi á utan-kjörstaðarkjörseðil, enda mun reyndin vera sú, að oft hafi verið skrifað á þá kjörseðla með bleki. Í 68. gr. frv. er heldur ekkert sagt um það, að kjósandi eigi að rita með ritblýi á kjörseðil, þegar kosið er utan kjörfundar. Mér finnst sanni nær, ef eitthvað væri ákveðið fast um þetta, þá væri ákveðið, að skrifa skyldi á þessa kjörseðla með bleki, heldur en að skylda menn til að skrifa með ritblýi.

Út af því, sem hv. 1. þm. N.-M. (PZ) sagði, vil ég taka það fram, að það er hlutur, sem stjkrn. á ekki neina sök á, þó að það hafi dregið var að Alp. væri kallað saman. Annars skilst mér ekki, að þó að þingið hefði komið fyrir saman eftir kosningar, ef aukakosningar eiga að fara fram á annað borð, að þær hefðu getað farið fram fyrir heldur en um miðjan október, ýmissa ástæðna vegna, þó ekki þess vegna, að ekki væri hægt að láta kjörgögn vera undirbúin fyrir en svo, heldur sérstaklega vegna atvinnu bændanna, vinnu þeirra í sambandi við slátrun og smalamennsku. Ég álit, að haustannirnar séu þannig, að ekki sé tiltækilegt að hafa kosningarnar fyrir en þetta, ef haustkosningar eiga að fara fram á annað borð. Annars vil ég benda á það, að til skamms tíma hefur verið kosið til Alp. á fyrsta vetrardag, og allir undu því þá mjög vel.

Hv. þm. N.-M. (PZ) var að segja, að það frv., sem hv. þm. hefðu í höndunum, væri ekki það sama frv., sem í raun og veru liggur hér fyrir til umr. Þetta er að vissu leyti rétt. En ég veit, að hv. þm. N.-M. getur fallið á það, að það er

ótiltækilegt að fara að flytja brtt. í hundræðatala út af prentvillum, þar sem stafir hafa fallið burt. Ég hef bent á, hverjar af greinum eigi að vera óbreyttar. Og hins vegar hefur skrifstofustjóri Alp. sagt, að ekki væri hægt að prenta þetta frv. þannig, að það gæti orðið fram borið á þann æskilegasta hátt, eins og ég hef tekið fram.

Þá var hv. 1. þm. N.-M. að tala um það, að meðmælendatalan þyrfti að vera hærri og að það ætti að setja ákvæði um það, að hægt væri að kjósa víðar en hjá hreppstjórum. (PZ: Ekki hjá hreppstjórum.) Ef einn hreppstjóri býr á af-skekknum stað í sveit, ætti hann að geta lagt niður embætti sitt, a. m. k. að þessu leyti, og sýslumaður að geta skipað annan í staðinn. Annars hygg ég það ekki vera mjög miklum erfiðleikum bundið að komast til valdsmanna til að kjósa. En hitt er erfiðt, að koma utankjörfundaratkv. til kjörstjórnar. Það eru kannske minni erfiðleikar á því að koma þeim öllum beint til yfirkjörstjórnar. Ég hygg, að það sé erfiðara að koma atkvæðunum til skila heldur en að greiða þau. Kjósandur hafa allt upp undir mánaðartíma til þess að greiða atkv. Það ætti þess vegna ekki að vera svo miklum erfiðleikum bundið.

Um meðmælendafjöldann er það að segja, að í kosningal. þeim, sem nú gilda, minnir mig, að meðmælendatalan hafi verið lækkuð frá því, sem áður var, a. m. k. var ákveðið, að meðmælendafjöldinn skyldi ekki vera meiri en í áður gildandi kosningal. Ég hygg, að það hafi verið af þeirri ástæðu, að það hafi ekki verið álitnið rétt né viðkunnlegt, að frambjóðendur væru að ganga á milli kjósenda til þess að fá meðmæli þeirra með þeim sem frambjóðendum fyrir kosningar, svo margra. Og bak við, hygg ég, að hafi legið að stemma stigu fyrir því, að frambjóðendur myndu atkv. kjósenda skriflega fyrir kjördag. Mér finnst ekki ástæða til að fjölga meðmælendunum frá því, sem nú eru ákvæðin um þá. Og n. þótti ekki ástæða til að fjölga meðmælendunum frá því, sem áður var.

Bjarni Bjarnason: Það er mjög mikils virði, ef hægt væri að ganga þannig frá kosningal., að það væri tryggt, að kjörstjórnir litu nokkuð sömu augum yfirleitt á vafakjörseðla. En ég hygg, að mjög mikill munur sé á því, hversu strangar kjörstjórnir eru um þetta atriði. Það mun standa í kosningal., að rétt sé að taka kjörseðil gildan, sem gefur skýlaust til kynna, hvað kjósandinn vill. Hins vegar mun það einnig vera tekið fram í þeim l., að ef nokkur auka-merki séu á kjörseðli, sé ástæða til að gera hann ógildan. T. d. ef merkt er með tveimur krossum við nafn eins frambjóðandans á kjörseðlinum, þá er það skýlaust, hvað kjósandinn vill. En nú á þar að vera aðeins einn kross, og get ég hugsað mér, að kjörstjórn gæti gert kjörseðilinn ónýtan, þar sem annar krossinn má skoðast sem auka-merki á kjörseðlinum. Ég veit dæmi þessa. Ég veit líka dæmi þess um kjörseðil við atkvgr. utan kjörfundar, þar sem auk nafns mannsins var skrifað nafn sýslunnar. Þessi kjörseðill var gerður ógildur, þó að það væri skýlaust, hvað kjósandinn vildi. Ég veit líka til þess, að kjósandi

hefur gert eitt strík við nafn manns, sem hann vildi ekki kjósa, nuddað það svo út með fingrinum og gert skýran kross við nafn þess manns, sem hann ætlaði sér að kjósa. Þessi seðill var gerður ónýtur. Einnig hef ég vitað til þess, að fornafn frambjóðandans var skrifað rétt en föðurnafn rangt, og atkv. var samt tekið gilt. Ég veit líka, að í slíkum tilfellum hefur atkvæði verið gert ógilt.

Væri ekki hægt að koma svo fyrir ákvæðum kosningal., að kjörstjórnir dæmi ekki svona einstaklega ólíkt, þegar um atkvgr. er að ræða, sem að einhverju leyti er ófullkomlega af hendi leyst? Því að annars vegar stendur í l., að rétt sé að taka kjörseðil gildan, ef það er skýlaust, hvað kjóсандinn vill, en auk þess tekið fram í l., að ekkert aukamerki skuli vera á kjörseðlinum.

Þá dettur mér í hug, hvort ekki sé rétt að athuga, þar sem eru mjög afskekkt heimili, sérstaklega eyjar, hvort þeir, sem þar byggju, gætu ekki fengið að kjósa hjá hreppstjóra fyrir kjördag, ef göður dagur kæmi fyrir þá. Ég tel mjög ósanngjarnt, að menn, sem búa í eyjum og hafa ekki hátakost nema í göðu veðri, megi ekki kjósa fyrir kjördag, ef færi gefur.

Þá er þriðja atriðið, en það er með bleikið. Það er svo fyrir mælt, að kjóсандi skuli skrifa nöfnin með ritblýi, og mun það gert vegna þess, að annars kynni að sjást, hvernig hann hefði kosið, ef hann notaði þerripappír. En hvað á að gera, þegar svo stendur á, ef það er skýlaust, hvað kjóсандinn vill. Þetta tel ég, að einnig þurfi að athuga.

Skúli Guðmundsson: Ég vildi aðeins mega koma með eina bendingu til n., en það er viðvikjandi 104. gr., en hún er um, hvernig skuli ganga frá kjörkassa og öðrum kjörgögnum, eftir að atkvgr. er slitið á kjördegi. Þar segir, að ganga skuli frá öllu saman, atkvæðakassa, aðalumslagi og kjörbók í strigapoka þeim, er atkvæðakassanum fylgir, binda vandlega fyrir með snæri eða sterku seglgarni, sem ekki eru hnútar á, og setja innsigli kjörstjórnarinnar á fyrirbandið sem næst hnútunum. Frambjóðendur eða umboðsmenn þeirra eiga rétt á að setja innsigli sín á enda fyrirbandsins. Gert er ráð fyrir, að innsigli kjörstjórnar sé í vörzlum hreppstjóra. En nú getur komið fyrir, og er ekkert við því að segja, að dragist að senda atkvæðakassa kjördeildar, og er hann þá á meðan varðveittur hjá yfirmanni kjörstjórnar, hreppstjóra. Virðist mér óviðfelldið, að sami maður geti haft í sínum vörzlum bæði atkvæðakassa og innsigli það, er nota ber. Getur það valdið tortryggni. Ég vil vekja máls á því, hvort ekki megi setja þarna ákvæði um að skylda kjörstjórnarmenn til að setja einnig sitt innsigli á fyrirbandið. Ég vil aðeins beina þessu til n. til athugunar.

Sigurður Bjarnason: Hv. 1. þm. N.-M. og fleiri framsóknarmenn hafa látið mjög hátt yfir því, að talning atkv. í ýmsum kjördæmum hafi verið lätin fram fara svo seint, að allmjög hafi þurft að dragast starf landkjörstjórnar og þar með setning Alþ., og hafi þetta orðið til þess, að kosn-

ingar fari fram í haust síðar en ella. Ég vil benda á, af því að ég er fulltrúi fyrir það hérað, þar sem síðast mun hafa verið talið í, að svo kann að visu að hafa verið, að þar hefði mátt telja degi fyrr með ærnum tilkostnaði. En ég vil benda á annað í þessu sambandi, að í kjördæmi form. Framsfl. er talið daginn áður en talið er í N.-Ísafjarðarsýslu. Ég vil enn fremur benda á annað, sem sýnir, hversu fjarri lagi þessar ásakanir framsóknarmanna eru, að hv. 1. þm. S.-M. segir, að talningu hafi verið lokið viku síðar en þurft hefði. N.-Ísafjarðarsýsla og S.-Þingeyjarsýsla voru síðustu kjördæmin, sem talið var í. Þar var talið á fyrsta föstudegi eftir kosningarnar, og ef staðhæfing hv. þm. væri rétt, hefði átt að telja þar tveimur dögum fyrir kjördag! Það er því með öllu órétt að vera með árásir út af því, að talning atkv. hafi dregið úr hófi fram, og að sá dráttur hafi seinkað kosningunum í haust. Og það situr a. m. k. sízt á þeim mönnum, sem eru nú að gera sér leik að því að tefja störf þingsins.

Páll Zóphóníasson: Það er vitanlegt, að stj. gat flýtt talningu atkv. Þær leiðir, sem lengst er að fara með atkvæðakassa, eru úr Geiradal á Patreksfjörð, úr Skeggjastaðahreppi að Bót og úr Öræfum að Brunnhól, og úr öllum þessum stöðum gátu kassarnir verið komnir á öðrum degi eftir kosningu á talningarstað.

Hv. þm. N.-Ísf. segir, að ekki hafi verið lokið talningu viku síðar en hefði þurft. Hvenær fer lokatalning fram? Hún fer fram, þegar landskjörstjórn telur endanlega öll atkv. og úthlutar uppbótarsættum. Fyrst þá er talningu lokið. Hægt hefði verið að koma kjörgögnum til landskjörstjórnar það fljótt, að hinni endanlegu talningu hennar hefði verið lokið viku eftir kosningu. Ég stend því við það, sem ég sagði, að ríkisstj. lék sér að því að láta telja viku seinna en þurfti að vera, og ég hef fyllstu ástæðu til að ætla, að það, ásamt þeim drætti, sem varð á að kalla þing saman, sé gert í þeim tilgangi að láta haustkosningarnar verða á sem allra óhentugustum tíma fyrir sveitafólkið.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 25 shlj. atkv.
- 2.—4. gr. samþ. með 22 shlj. atkv.
5. gr. samþ. með 17 shlj. atkv.
6. gr. samþ. með 21 shlj. atkv.
- 7.—13. gr. samþ. með 22 shlj. atkv.
- 14.—25. gr. samþ. með 23 shlj. atkv.
- 26.—32. gr. samþ. með 23 shlj. atkv.
- 33.—34. gr. samþ. með 23 shlj. atkv.
- 35.—58. gr. samþ. með 23 shlj. atkv.
59. gr. samþ. með 23 shlj. atkv.
- 60.—63. gr. samþ. með 24 shlj. atkv.
- 64.—75. gr. samþ. með 24 shlj. atkv.
- 76.—105. gr. samþ. með 24 shlj. atkv.
- 106.—123. gr. samþ. með 25 shlj. atkv.
- 124.—133. gr. samþ. með 24 shlj. atkv.
- 134.—136. gr. samþ. með 25 shlj. atkv.
- 137.—138. gr. samþ. með 24 shlj. atkv.
139. gr. samþ. með 25 shlj. atkv.
- 140.—141. gr. samþ. með 26 shlj. atkv.
- 142.—143. gr. samþ. með 26 shlj. atkv.
144. gr. samþ. með 26 shlj. atkv.

145. gr. samþ. með 26 shlj. atkv.

146.—151. gr. samþ. með 26 shlj. atkv.

152. gr. samþ. með 26 shlj. atkv.

Fyrirsögn frv. og fyrirsagnir kafla þess samþ. án atkvgr.

Fr. vísað til 3. umr. með 26 shlj. atkv.

Á 11. fundi í Nd., 21. ágúst, var frv. tekið til 3. umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 13. fundi í Nd., 24. ágúst, var frv. aftur tekið til 3. umr. (A. 29, 109, 110, 111, 112).

Frsm. (Garðar Þorsteinsson): Síðan þetta mál var til 2. umr. í þessari d., hefur stj. skrn. haldið fundi um málið og samið brtt. á þskj. 109. Ég skal með fáum orðum lýsa þessum brtt. Brtt. við 11. gr. er á þá leið, að sá, sem á sæti í yfir-kjörstjórn eða undirkjörstjórn, skuli vikja sæti strax, ef hann er í kjöri til Alp. Við töldum ekkert því til fyrirstöðu, að þessi regla yrði tekin upp. Þá er 27. gr. a-liður. Það er aðeins leiðrétting á misprentun, þar stendur „hlutbundnum“ í stað „óhlutbundnum“. Þá er b-liður sömu gr. Það er tala þeirra manna, sem þurfa að vera meðmælendur frambjóðanda, og er í brtt. gert ráð fyrir, að þeir séu eigi færri en 18 og eigi fleiri en 36. Einstakir nm. hafa óbundnar hendur við atkvgr. um þetta atriði. — Næsta brtt. er við 29. gr., og er það aðeins leiðrétting. Þá er brtt. við 33. gr. Í l. segir: „Hver frambjóðandi, þar sem kosið er óhlutbundnum kosningum, á rétt á að gefa einum manni eða tveimur í hverri kjördeild umboð sitt til þess að gæta hagsmuna sinna við kosninguna á hinum einstöku kjörstöðum, sé hann eigi sjálfur viðstaddur.“ N. var sammála um að fella þessa setningu niður, vegna þess að það er engin ástæða til þess að meina frambjóðanda að hafa umboðsmann fyrir sig, þó að hann komi sjálfur á kjörstað. — Þá er brtt. við 53. gr. Í þeirri gr. er gert ráð fyrir, að aukakosning í kjördæmum, þar sem kosið er hlutbundnum kosningum, geti fallið niður, ef ekki er nema einn listi þar í kjöri, eða ef ekki standa fleiri nöfn samtals á listum þar en kjósa á þm. og varaþm. Þessi ákvæði taldi n. rétt að fella niður.

Við 57. gr. er brtt., sem er þannig, að við gr. bætist ný málsg., svo hljóðandi:

„Seðlum, sem eigi eru afgreiddir til undirkjörstjórnar, gerir yfirkjörstjórn grein fyrir, þegar atkv. eru talin.“ Ég hef að visu ekki heyrt dæmi þess, að þetta hafi komið að sök, en það var hins vegar talið rétt að setja þetta ákvæði.

Þá er brtt. við 67. gr., að orðin „með ritblýi“ falli burt. Þegar þetta ákvæði var sett inn í l., hefur það verið vegna þess, að gert var ráð fyrir því, að hægt væri að sjá á þerripappírnum, sem notaður væri, hvern kjósandi hefði kosið. Mér er ekki kunnugt um, að þetta hafi komið að sök, og virðist þetta því dauður bókstafur, sem sjálf-sagt er að nema burt.

Þá er brtt. við 118. gr. Hún er til samræmis við brtt. við 53. gr., og þarf ekki að lýsa henni nánar. Þá er ákvæði til bráðabirgða, og er það samhljóða bráðabirgðaákvæði því, sem sett var, þegar kosningal. síðustu voru sett, sem sé um það,

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

að það skuli sinna kröfum um stofnun nýrra kjördeilda, þótt þær komi ekki fram fyrr en 3 vikum á undan kosningum, enda skuli þá nota staðfest eftirrit af kjörskrá hreppa eða hrepps-hluta, sem skipt hefur verið.

Á þskj. 112 hafa komið fram nokkrar brtt. N. hefur ekki fjallað um þessar till., og get ég þess vegna ekki sem frsm. n. sagt neitt um þær fyrir n. hönd. En ég vil aðeins fara um þær nokkrum orðum og skýra mína afstöðu til þeirra persónulega. [Frh.]

Forseti (EmJ): Ég vil biðja hv. frsm. að gera stutt hlé á ræðu sinni, meðan ég leita afbrigða um tvær skrifl. brtt., sem mér hafa borizt. — Fyrri brtt. er frá hv. 4. landsk. þm. og hljóðar svo: [sjá þskj. 116].

Hin till. er frá hv. 1. þm. N.-M., svo hljóðandi: [sjá þskj. 118].

Enn fremur var útbýtt í fundarbyrjun brtt. á þskj. 110, 111, og 112, og er einnig of skammt liðið frá útbýtingu þeirra. Mun ég leita afbrigða um allar þessar brtt. í einu, og að því loknu heldur hv. 6. landsk. þm. áfram máli sínu.

ATKVGR.

Afbrigði um allar þessar brtt. leyfð og samþ. með 22 shlj. atkv.

Frsm. (Garðar Þorsteinsson) [frh.]: Ég vil gera grein fyrir afstöðu minni persónulega til brtt. á þskj. 112. 1. brtt. er á þá leið, að skipa skuli annan kjörstjóra á hentugri stað í hreppnum, ef meiri hl. hreppsnefndar óskar þess. Ég er þessari till. algerlega andvígur. Ég fæ ekki séð, að nauðsyn beri til þess að skipa sérstakan kjörstjóra, jafnvel þó að svo standi á, að það kunni að vera til einhver dæmi um það, að hreppstjórnar búi á afskekktum stöðum. Ég vil því mæla gegn þessari till. — Þá er 2. brtt., sem er til samræmis við 1. brtt., og er hún samhljóða 3. brtt. við 65. gr. Þá kemur næst brtt. við 85. gr., og er hún um það, hjá hverjum kjósandi geti fengið vottorð um það, að hann standi á kjörskrá. Ef við athugum nú, hvernig þetta gengur fyrir sig, þá hefur kjörskrá legið frammi um tíma, og kjósendur hafa getað haft tómt til að athuga, hvort þeir eru þar skráðir, og kera, ef svo er ekki. Síðan er þetta úrskurðað og kjörskráin send oddvita eða formanni kjörstjórnar, en hann þarf ekki að vera í hreppsnefnd. Mér er því ekki ljóst, hvernig hreppsnefnd getur alltaf gefið vottorð, þar er hún hefur ekki nærri alltaf hina endanlegu kjörskrá til umráða. Enda er mikil óþarfa skriffinnska við þetta, eins og gert er ráð fyrir því í brtt. Ég fæ beint ekki séð, að hreppsnefnd geti gefið slík vottorð, nema með því að fá fyrst vottorð frá undirkjörstjórn eða oddvita hennar. Því aðeins, að oddviti undirkjörstjórnar sé í hreppsnefnd, er hreppsnefndin fær um að gefa þessi vottorð. Ég mæli því gegn þessari brtt.

Þá er 5. brtt. þess efnis, að atkvgr. megi aldrei standa lengur en til kl. 12 að nóttu á kjördag. Það er harla einkennilegt, að á þessu sama þskj. skuli svo vera prentuð bráðabirgðaákvæði þess efnis, að við næstu kosningar í haust skuli vera

tveir kjördagar í sveitum, og er því borið við, að erfiðar ástæður og vont veður geti að öðrum kosti hamlað mjóga kosningasókn í sveitum að haustinu til. Nú vita þeir hv. flm. þessarar brtt., að það er undantekning, ef illveður hamlar almennt kjørsókn, þótt það sé hugsanlegur möguleiki. En þeir vita einnig, að kosningu í kaupstöðum er aldrei lokið kl. 12 að kvöldi. Þetta á við um öll hin stærri kauptún og þó einkum Rvík. Það væri hugsanlegur möguleiki, að maður, sem ekki er á kjörskrá, en öðlast kosningarrétt næsta dag á eftir kjördegi, gæti komið eftir kl. 12 og heimtað að kjósa. En þessir hv. þm. vita, að þessi mótbára er fyrirláttur einn. Þetta er ekki hægt. Reynslan hefur hins vegar sýnt, eins og ég sagði áðan, að kosningu í kaupstöðum er aldrei lokið kl. 12. T. d. má nefna, að mér er sagt, að bæjarstjórnarkosning á Siglufirði hafi eitt sinn staðið til kl. 3 að nóttu. Það er ekkert ósanngjarnara, að kosning fái að halda lengur áfram í kaupstöðum en að kjörfundur í t. d. 100 manna svæit skuli verða að taka minnst 8 tíma. Mér finnst ósamræmi í þessu, og er ég á móti brtt. þessari.

6. brtt. á þskj. 112, við 104. gr., kemur næst. Hugsunin bak við hana er sú, að oddviti kjörstjórnar geti opnað atkvæðakassann og falsað atkvæðascöila. Ég er í sjálfu sér ekki á móti því að tryggja, að þetta geti ekki átt sér stað. En til eru ákvæði í l. um það, að umboðsmenn allra flokka megi setja innsigli sitt á pokann, sem kjörgögn eru geymd í, ásamt innsigli oddvita kjörstjórnar. Ákvæði þessa eðlis eru því fyrir hendi, og mér finnst, ef þau teljast ekki fullnægjandi, þá bæti það ákvæði ekki úr skák, sem hér er lagt til. Ekkert er tekið fram um, hver eigi að geyma kjörgögnin og innsigli kjörstjórnarinnar, aðeins tekið fram, að það megi ekki hvort tveggja vera í höndum oddvita kjörstjórnar. Eftir þessu geti kona hans annast vörzluna eins og hver annar. Mér finnst, að ákveða þyrfti í þessu tilfelli, hver ætti að annast vörzluna. (BÁ: Maður og kona eru eitt). Það getur verið, en þau mundu ekki verða talin sami vörzlubafi.

Þá er brtt. við 107. gr. Það er meinlaust ákvæði, og mæli ég hvorki með því né móti. Yfirleitt munu kjörstjórnir hraða talningu svo sem auðið er, og er þetta því óþarft ákvæði í sjálfu sér.

Þá eru loks ákvæði til bráðabirgða um kosningar í haust. Ég tel hvorki nauðsynlegt né rétt að ákveða tvo kjördaga utan kaupstaða. Það er annað að fresta kosningu, ef veður hamlar. Til þess héit ég, að væri heimild í l. En að gera það að almennt reglu að hafa tvo kjördaga utan kaupstaða, það get ég ekki fallizt á. Mér virðist nægilegt að smala á kjörstaðinn í einn dag. Enda er það ekki ótti við, að veður hamli, sem liggur bak við þessa till., heldur áhuginn fyrir því, að sem flestir kjósi. En þá ætti það sama að gilda um kaupstaðina. Ég sé enga nauðsyn til að ganga inn á þetta, nema það yrði þá a. m. k. látið ganga jafnt yfir alla kjósendur. Hv. þm. vita, að veður geta hamlað kosningu í einstökum tilfellum. En mér skilst, að nægilega vel sé við því séð í núgildandi l., er leyfa þá að fresta kosningunni.

Út af brtt. á þskj. 110 vil ég segja, að ég tek

ekki neina endanlega afstöðu til þeirrar hugsunar, er í henni felst. Þó gæti ég trúað, að nokkuð erfitt yrði um framkvæmd þess er þar um ræðir. Lakkið getur auðveldlega brotnað í meðferðinni, og það kann að vera erfitt fyrir kjörstjórnina að ákveða, hvort lakkið hafi viljandi verið brotið eða það brotnað af sjálfu sér. Ákvæði þyrftu því að vera um það, að kjörstjórnin legði slík umslög til hliðar.

Þá kemur brtt. á þskj. 111, er vill fella burt ákvæði um, að atkvæðaseðill sé ógildur, ef kjósendi hefur kosið fyrir kjördag, en er svo staddur á kjörstað í sinni kjördeild, er kosning fer fram. Ég veit, að komið getur fyrir, að maður, sem ætlað hefur burt úr sinni kjördeild og kys þess vegna fyrir kjördag, verður af einhverjum ástæðum að hætta við það og þarf svo að vera á kjörstað á kjördegi. En ég held, þrátt fyrir svona tilfelli, að þetta ákvæði eigi að haldast í l., því að væri það ekki lengur, gætu menn farið að leika það almennt að kjósa fyrir kjördag, og flokkarnir gætu smalað endalaust. Ég vil ekki mæla með, að samþ. verði að fara inn á þessa leið.

Sveinbjörn Högnason: Ég get ekki látið hjá líða að minna hv. þm. í þessari d. á það, sem er algerlega dæmalaust hér á þinginu, að hér hefur hv. síðasti ræðumaður talað langt mál gegn brtt. þeim, er fluttar hafa verið við þetta mál, áður en flm. þeirra hefur verið gefinn kostur á að mæla fyrir þeim. Þetta er alveg óheyrkt, þar eð hv. þm. talaði ekki heldur í umboði n. Ég get ekki annað en vakið athygli þm. á þessu, og tel ég, að hv. síðasti ræðumaður þurfi að kynna sér þingsiðina betur. Enda kom í ljós við umræður hans um brtt. okkar, að ekki hefði honum veitt af upplýsingum flm. þeirra um þær, áður en hann flutti mál sitt. Annars skal ég ekki hafa langar skýringar með þeim. (GP: Það er gott að heyra það). Ég veit, að hv. þm. þurfa ekki miklar upplýsingar um þetta mál, þótt hv. síðasta ræðumanni virðist ekki hafa veitt af þeim.

Ég vil benda á það, að við setningu kosningalaga almennt hljóta jafnan að ráða tvö höfuðsjónarmið. Hið fyrra er að gera allar hugsanlegar varúðarráðstafanir til tryggingar hlutleysi í meðferð kjörgagna, hið síðara að gera hverjum kjósenda sem hægst að njóta atkvæðisréttar síns og gera öllum það jafn hægt, eftir því sem unnt er. Við þetta tvennt á að miða öll ákvæði kosningalaga, og við þetta er brtt. á þskj. 112 miðaðar.

1. brtt. miðar að því að gera mönnum auðveldara að njóta atkvæðisréttar síns. Það er til mikils hæðarauka, jafnt fyrir þá kaupstaðabúa, sem dvelja fjarri heimilum sínum og kjósa úti á landi, og sveitafólk, sem þarf að heiman fyrir kjördag. Það er alkunnugt, að víða eru torfærir vegir, og virðist alveg sjálfsagt, að oddviti kjörstjórnar sé vel í sveit settur með tilliti til þess. Tökum t. d., að kjörstjóri sé skipaður á hafnarstað, þar sem umferð frá og til einhvers héraðs er mest, ef hreppstjóri býr langan veg þar í frá og er e. t. v. ekki einu sinni akvegur til hans. Eða t. d. Ölfusið. Alfara leið er um Hveragerði, og nú skyldi hreppstjórnin búa syðst í hreppnum. Hver mað-

ur sér, hversu langur krókur gæti verið til hans. Eða ég skal taka dæmi úr mínu kjördæmi í Kirkjubæjarhreppi. Alfaraleið er um Kirkjubæ, en tveggja stunda ferð á hesti er til oddvita kjörstjórnar þar. — Þetta ákvæði er ekkert fremur sett vegna sveita en kaupstaða. Ég veit dæmi til þess, að menn úr Rvík hafa ekki getað notið kosningarréttar síns vegna þessara ördugleika. Þetta er nauðsynlegt að lagfæra. Síðasta dæmið, sem ég tek, er sjúkurlaður, sem verið er t. d. að flytja úr sinni sveit til lækninga fyrir kjördag. Hann vill gjarnan njóta atkvæðisréttar síns, en getur það ekki, þar eð hann getur aðeins ferðast eftir alfaraleiðum, en til oddvita kjörstjórnar er löng leið á hestum. Þetta er svo augljóst mál, að þeir einir geta verið á móti því, sem vilja misrétti. Vitanlega eru margir menn til eins færir og hreppstjórnar að gegna þessu starfi. Enda kemur það oft fram við skipun kjörstjórnar, að til þess starfa eru valdir ýmsir aðrir valinkunnir menn. Enda er, sem betur fer, orðinn fjöldi manna hér á landi, sem fær er um að stjórna kosningu, ekki vandameiri aðferð en við það er höfð. Það, að ekki sé auðvelt að fá nóg af mönnum, sem færir séu til að stjórna kosningu, getur því ekki verið ástæðan til að leggja á móti þessum ákvæðum, sem miða til þess að greiða fyrir því, að kjósendur geti neytt kosningarréttar síns. Ef slík ástæða er borin fram, þá getur það ekki verið gert af öðrum en þeim mönnum, sem vilja hreint og beint torvelða það fyrir mönnum í dreifbýlinu að neyta atkvæðisréttar síns við kosningar til Alþ.

2. og 3. brtt. á þskj. 112 eru aðeins til samræmingar við þessa breyt., sem við förum fram á um það, að settir verði sérstakir undirkjörstjórnar þar, sem hreppsnefndir í hreppum óska þess, eins og tekið er fram í 1. brtt.

Þá kemur 4. brtt., sem er við 85. gr., um það, að aftan við þá gr. bætist, að vottorð, sem menn eiga að gefa um það, að menn séu á kjörskrá, sé gilt, sé það undirritað af hreppsnefnd í þeim hreppi, þar sem kjósendi er á kjörskrá, eða oddvita fyrir hennar hönd. Nú er það vitað af okkur, sem best þekkjum til og störfum í þessum n. upp um sveitir, að kjörskrárnar liggja hér um bil ævinlega hjá oddvitum, svo að segja alveg fram að kosningum. Og í mörgum tilfellum hefur það verið þannig, að þegar menn hafa viljað fá vottorð hjá hreppstjóra svo sem manúði fyrir kosningu, eru kjörskrárnar ekki komnar til hans. Þar sem oddvitar nú bera ábyrgð á samningu kjörskrána, er þess vegna ekki ástæða til annars en að láta oddvita hafa heimild til að gefa slík vottorð. Þetta er ekki annað en hagræðisatriði, þegar hreppstjórnar geta ekki gefið slík vottorð, þegar á þarf að halda. Venjulega eru oddvitar eins færir um störf eins og hreppstjórnar, og er því ekki ástæða til að ætla, að þeir geti ekki eins annast þetta starf eins og hreppstjórnar. Störf oddvita eru oft vandameiri heldur en störf hreppstjóra.

5. brtt. er við 97. gr., að aftan við gr. bætist, að eigi megi atkvgr. standa lengur en til kl. 12 á miðnætti. Það má segja, að það sé óþarfi að setja þetta ákvæði í l., vegna þess að í l. sé ekki heimilaður nema einn kjördagur. Þess vegna er

vitað, að þegar undirkjörstjórnir hafa látið kosningar fara fram, eftir að komið er miðnætti að kvöldi kjördags, þá er það brot á kosningal., því að dagurinn er talið frá miðnætti til miðnættis. Þegar slíkt ber við, þá er búið að brjóta l., og það á þeim stöðum, þar sem langhægast er að sækja kosningar. Og þegar til þess er lítið, að þar sem menn hafa miklar vegalengdir yfir að sækja til kjörstaðar, þar mega þeir ekki greiða atkv. nema nokkrar klst. á dag, þá virðist haria einkennilegt, að það þurfi að ganga fram yfir þennan lögakvæðna dag að kjósa þar, sem allt fólkið er stadd á kjörstaðnum sjálfum og því heimilt að hafa hversu marga kjörstaði sem það vill. Það er áreiðanlega hægt í þéttbýlinu að hafa kjörstaðina nógu marga og nógu víða til þess að fólkið þar geti allt kosið einhverntíma á tíu-annum frá kl. 8 að morgni til kl. 12 að kvöldi kjördaginn, ef ekki stendur á kjörstjórnum með að afgreiða það, sem óþarfi er að sé. Þetta ákvæði í þessari brtt. er því ekki til annars en að slá fastri þeirri reglu, að ekki sé notaður til kosninga nema einn dagur — á þeim stöðum, þar sem einn dagur nægir fullkomlega. Þeir, sem vilja fá lengri tíma til kosninga í kaupstöðunum, vilja það vitanlega ekki til annars en þess að hafa tíma til þess að reyna að draga fólkið nauðugt á kjörstað, það fólk, sem ekki vill neyta kosningarréttar síns. En það er ekki ástæða til þess að gefa mönnum tækifæri til þess að draga það fólk til þess að kjósa, sem ekki vill kjósa.

Þá er 6. brtt. á þskj. 112, við 104 gr., um það, að við gr. bætist ný málsg., svo hljóðandi, með leyfi hæstv. forseta: Eftir að kjörstjórn hefur gengið frá kjörgögnum samkvæmt fyrirmælum þessarar greinar, mega hin innsigliðu kjörgögn og innsigli kjörstjórnar eigi vera í vörzlu sama manns.“ Þetta er ekki sett til annars en að tryggja, að ekki leiðist neinn í freistni til að fremja neina fölsun á kosningum. Það hefur komið fyrir hér á landi, að kosningar hafa verið falsaðar, og er sjálfsagt að byggja fyrir það, eins og hægt er. Þetta er annað markmið kosningal. Ég sé ekki betur en þetta verki í þá átt að torvelða það, ef einhver, sem kjörgögn hefur undir hendi, væri þess sinnis, að hann vildi falsa atkv., og a. m. k. ef reynt væri að falsa atkv., þá yrðu þó að vera tveir um að framkvæma það. Mér er óskiljanlegt, að nokkur hv. þm. geti verið á móti þeim breyt., sem miða að því að gera kosninguna sem öruggasta. Það er áreiðanlegt, að þetta ákvæði „étur ekki mat“, eins og sagt er. Það getur ekki skemmt. Alltaf mun það þó heldur torvelða, að fölsunum sé hægt að beita við kosningar. Það er því óhugsandi, að nokkur hv. þm. geti verið á móti því að setja slíkt ákvæði inn í lög.

Þá er 7. brtt. við 107. gr., um það, að aftan við gr. bætist, með leyfi forseta: „Ætíð skal talning fram fara svo fljótt sem verða má að dómi yfirkjörstjórnar.“ Við vitum frá síðustu kosningum, að þá var ekki látið telja atkv., strax eftir að búið var að kjósa. Það er ein af öryggisráðstöfunum að láta ekki geyma kjörkassana víða að ástæðulausu, áður en talin eru atkv. Í þetta skipti hefði það verið hagkvæmdaratriði að telja eins fljótt og unnt var, til þess að kosningarnar í

haust gætu farið sem fyrst fram, áður en styttest inngöð dagar. En í því kjördæmi, t. d. þar sem ég var í kjöri, var ákveðið, að ekki skyldi telja atkv. fyrir en á 3. degi, eftir að kosið var. En það var leikur að telja þar daginn eftir. Á öllum kjörstöðunum voru bifreiðar til taks strax til þess að fara með kjörkassana og því hægt að telja strax daginn eftir. Og bifreiðar eru hafðar í svo að segja hverju einasta kjördæmi til að flytja fólkið á kjörstað. Hvers vegna á þá ekki að láta bifreiðarnar, sem eru þegar til taks á kjörstöðunum, fara með kjörkassana strax eftir kosningar til yfirkjörstjórnar? Ef menn hafa á móti þessari brtt., þá getur það ekki verið af öðrum ástæðum en þeirri, að þeir vilji láta leika sér eitthvað að kössunum, áður en þeir fara til talningarstaðar. Þess vegna er það undarlegur hugsunariháttur að setja ákvæði í l., sem kemur í veg fyrir, að hægt sé að telja atkv., svo fljótt sem unnt er. Það kynni að vera, að einhverjum þætti mega telja, þegar komið væri fram á þingið (BÁ: eða þegar búið væri að skipta í deildir.), já, eða þegar búið væri að skipta í deildir, ef það væri hagkvæmt, eins og sumir virðast þurfa á að halda nú.

Það kom í ljós í ræðu hv. 6. landsk. (GB), að hann skildi ekki brtt., áður en hann fór að tala um þær, því að það er ekki ástæða til þess fyrir nokkurn mann að mæla á móti þessari brtt., ef sá hinn sami skilur hana, nema hann vilji láta leika sér að kjörkössunum, áður en þeir eru opnaðir.

Þá kem ég að lokum að 8. brtt., sem er um ákvæði til bráðabirgða. Það ákvæði er í brtt. á þessa leið, með leyfi hæstv. forseta.

„Í kosningum þeim, sem fram fara næst eftir gildistöku þessara laga, skulu vera tveir kjördagar, þó ekki í þeim kjördeildum, sem eru innan takmarka kaupstaðar eða kaupþúns. Þegar kosningu er lokið hinn fyrri kjördag, skal í öllu svo að farið sem fyrir er mælt í 104. gr., að því viðbættu, að kjörskráin og þau eftirrit hennar, sem kjörstjórn hefur haft til afnota, skulu lögð með öðrum kjörgögnum í poka þann, sem innsiglaður er. Eftir að kjörfundur en settur hinn síðari kjördag, opnar kjörstjórn hinn innsiglaða poka og umslög, sem í honum eru, í viðurvist frambjóðenda eða umboðsmanna þeirra. Sé frambjóðandi eigi mættur eða umboðsmaður hans, kveður hún til valinkunnann mann að vera umboðsmaður frambjóðanda. Sé eigi unnt að fullnægja þessu ákvæði, má þó rjúfa innsigli, opna umslögin og hefja kosningu, þegar klukkustund er liðin frá setningu kjörfundar. Um hinn síðari kjördag gilda ákvæði XII. kafla laganna eftir því, sem við á.“

Nú er það sjáanlegt, að kosningar fara að líkindum ekki fram fyrir en síðari hluta októbermánaðar í haust. Gæti það því orðið mikið hagræði fyrir kjósendur í dreifbýlinu að fá þessa brtt. samþ., sem í bráðabirgðaákvæðinu felst, um tvo kjördaga. En það hefur vitanlega enga þýðingu fyrir kaupstaðina, vegna þess að þó að illviðri séu, eiga allir þar stutt að sækja til kosninga. Eins geta allir í kaupstöðunum af sömu ástæðu átt mjög auðvelt að sækja kosningar, þó að dimmt sé orðið að kvöldi. Enda hafa bæjar-

stjórnarkosningar farið fram að vetrinum. Hitt er vitað, að þegar kemur fram undir veturnætur, er erfitt fyrir þá, sem í dreifbýlinu búa, að sækja kjörfundi, vegna þess að dagurinn er þá orðinn svo stuttur, hvað þá þar, sem ekki er hægt að nota bifreiðar. Og margir kjósendur á þessum stöðum hafa um langar vegalengdir að sækja. Og einnig hagar þar svo til á ýmsum stöðum, að ekki geta allir, sem kosningarétt hafa á heimilunum, farið til kosninga einn og sama daginn, þannig að fyrirsjáanlegt er, að jafnvel þó að gott veður væri kjördaginn, þá er svo um marga hreppa á landinu, að það er óhugsanlegt, að allir kjósendur þar geti sótt kosningar um veturnætur á einum degi — hvað þá, ef illviðri er að auki, þá er auðséð, hvernig þeim er gert fyrir í þjóðfélaginu, sem hafa erfiðasta aðstöðu allra til þess að komast frá bæjum sínum til kosninga. Það væri því harla einkennilegt að láta þá, sem í kaupstöðunum búa, hafa tækifæri til að hafa í raun og veru tvo kjördaga, sem hægt er með vissri aðferð við kjörsókn með því að láta kosningar ganga langt fram á nótt, jafnvel fram á næsta dag, ef svo verkast, en láta fólkið, sem þarf að verja öllum deginum til þess að mæta á kjörstað, ekki hafa nema 6—7 klukkustundir dagsins, aðeins einn dag, til þess að fara og mæta á kjörstað. Þetta, held ég, að muni vera öllum hv. þm. augljóst. Og ef hv. þm. hafa í huga annað meginatriði kosningal., um að gera öllum sem auðveldast að neyta kosningarréttar síns til Alþ., þá hlýtur hv. þm. að vera ljóst, að ef þeir eru á móti þessari brtt., þá gera þeir það á móti hagsmunum þess fólks, — með tililiti til kjörsóknarinnar, — sem í dreifbýlinu býr.

Hins vegar höfum við, sem berum fram brtt. þessa, bætt við öðru ákvæði, sem er svo hljóðandi, með leyfi hæstv. forseta:

„Ef öll kjörstjórnin er sammála og allir frambjóðendur eða umboðsmenn þeirra, sem mættir eru, samþykkja, má kjörstjórn, þegar kosningu er lokið hinn fyrri kjördag, ákveða, að eigi skuli vera fleiri kjördagar í kjördeildinni, enda sé kjörbókin undirrituð af frambjóðendum og umboðsmönnum, sem samþykkt hafa. Hafi 80% eða fleiri af kjósendum í kjördeildinni kosið eða fengið vottorð samkv. 85. gr., nægir einróma samþykki kjörstjórnar til slíkar ákvörðunar.“

Hinn fyrri kjördag skal setja kjörfund kl. 10 árdegis og hinn síðari kjördag kl. 12 á hádegis.“

Með þessu móti er alls staðar þar, sem þanuig vill til, að hægt er að kjósa á einum degi, hægt að ákveða, að kosningum skuli lokið eftir einn dag. Og kosningin stendur með þessu ákvæði aðeins tvo daga á þeim stöðum, þar sem ógerningur er að láta 80% kjósenda kjósa á einum kjördegi. Það er vitað, að það verða látnar fara fram kosningar aðeins einn dag í þeim kjördeildum, þar sem hægt er, því að það eru miklir erfiðleikar, kostnaður og fyrirhöfn að hafa tvo kjördaga, að láta t. d. bifreiðar vera í gangi vegna kosninganna í tvo daga. — Hér er því ekki farið fram á annað en það að hafa tvo kjördaga á þeim stöðum, þar sem óframkvæmanlegt er að kjósa á einum degi. Og að mæla á móti slíku, en óska þess, að kosningar geti staðið í tvo daga þar, sem vitað er, að hægt er að ljúka

kosningu á einum degi, það sýnir ekki nema ranglætishneigð. Og slíks er tæplega von nema frá þeim mönnum, sem hafa látið slíkt til sín heyra áður en þeir skildu, hvað í brtt. þessum felst.

Þá er í lok þessarar brtt. ákvæði um það, hvenær kosningar skuli byrja, hinn fyrri kjördag, kl. 10 árdegis og hinn síðari kjördag kl. 12 á hádegi.

Hv. 6. landsk. sagði, að það væri ekkert torveldara að kjósa um veturnatur heldur en á vordegi. Þeir halda því fram, hann og annar hv. flokksbróðir hans, að það sé eins hægt að kjósa um veturnatur eins og í júní. Það er eins og þeir viti ekki mismuninn á því að kjósa, þegar hjart er allan sólarhringinn, og hinu að kjósa, þegar dagar eru orðnir stuttir. Það gerir kannske ekkert til í þessu tilliti, þó að dagur sé stuttur þar, sem ljósker eru meðfram öllum götum. En þeir, sem eiga yfir fjöll að sækja til kjörstaðar, þeir þekkja muninn á sumri og vori annars vegar til kjörsóknar og hins vegar vetrarmyrkrinu, sem grúfir yfir um veturnatur.

Ég held, að það sé svo ekki ástæða til að rekja nánar þessar brtt., sem við flytjum hér á þskj. 112. Ég held, að ég hafi gert það, sem í þeim felst, eins augljóst fyrir hv. þm. og unnt er. Það felst ekkert í þeim annað en það, sem á að tryggja þessi tvö meginjónarmið kosningal., að tryggja, að vilji kjósenda komi skýrt í ljós, og hins vegar að auðvelda sem mest fyrir mönnum að neyta kosningarréttar sins.

Um brtt. á þskj. 110 hef ég það að segja, að ég er henni fylgjandi. Hún miðar að því að tryggja öryggi kjósendanna.

Sigurður Bjarnason: Herra forseti! Brtt. á þskj. 110, sem ég flyt, ásamt hv. 11. landsk. (GTh), miðar að því, að gengið verði nokkru tryggilegar frá utankjörfundaratkv., heldur en áður hefur verið. Eins og kunnugt er, er sá háttur á hafður og leyfður í kosningal., að utankjörfundaratkvæði er heimilt að fela svo að segja hverjum, sem vera skal, til fyrirgreiðslu og flutnings. Það lætur að líkum, að þegar atkvæði fara þannig manna á milli, þá sé nokkru meiri varúðar þörf heldur en ella. Sú breyt., sem farið er fram á í brtt. okkar, er það, að til viðbótar því, sem áður hefur verið krafist í því efni, skuli innsigla umslagið með kjörseðlinum, til þess þannig að koma í veg fyrir, að umslagið sé brotið upp og rannsakað, með hverjum hætti kjósendinn hefur greitt atkv., þ. e. a. s., á hvaða framboðanda eða lista atkv. hans hefur fallið. En eins og nú er frá þessu gengið í kosningal., er hægt að opna þessi umslög, af þeirri gerð, sem þau eru, og enn fremur er hægt með sérstökum aðferðum að opna hina límbornu rönd kjörseðilsins sjálfs. Þegar þetta er vitað, verður ekki við það unað, að svo ófullnægjandi sé gengið frá atkvæðaseðlinum eins og raun er á. Og það, sem er um að ræða, er, að hæstv. Alþ. átti sig á þeirri staðreynd og geri breyt. á þessum ákvæðum í samræmi við það. Ég hygg, að hv. þd. geti ekki haft ástæðu til að leggja á móti þessari brtt. Eins og hv. þm. V-Sk. (SvH) benti á, miðar hún til öryggis.

Hv. frsm., 6. landsk. (GP), benti á það, að hv. stjkskrn. hefði ekki treyst sér til þess að taka upp þessa brtt., og benti m. a. á það, að hætta kynni að vera á því, að lakkið brotnaði, og það væri erfitt um vik fyrir undirkjörstjórnir að átta sig á því, hvort spjöllin, sem orðið hefðu á lakkinu, væru af völdum þeirrar löngu leiðar, sem bréfin hefðu farið, eða af því, að reynt hefði verið að brjóta þau upp. Ég sé ekki, að það sé svo mikil hætta á þessu sem hv. 6. landsk. vill vera láta. Ég álit, að reynslan muni hafa sýnt, að bréf, sem innsigluð hafa verið á slíkan hátt, sem hér er um að ræða, hafi komizt gegn um margar hendur, án þess að brotnað hafi innsiglið á þeim. Og ég álit, að þess vegna sé ekki ástæða til að leggja á móti þessari brtt.

Ég vildi svo aðeins að lokum benda á það ósamræmi, sem er milli þeirra ströngu reglna um atkvgr. á kjörfundi, varðandi atkvæðaseðla, og hins vegar þeirra reglna, sem gilda um utankjörfundaratkvæðagreiðslu. Og þegar sá mismunur og það ósamræmi er athugað, verður auðsa nauðsynin á því, að þessi breyt. verði gerð.

Ég tel svo ekki nauðsyn á því að fylgja þessari brtt. úr hlaði með fleiri orðum, en vildi iðeins drepa á nokkrar brtt. aðrar, sem hér eru fram komnar, og þá fyrst á brtt. stjkskrn., og af þeim fyrst á þá breyt., sem hún vill gera á 27. gr. 1. Þar er til tekið í b-lið 2. gr., að niðurlag 2. málsg. skuli orðast svo: „og eigi færri en 18 og eigi fleiri en 36 í tvímenningskjördæmum“, þ. e. a. s., þessi brtt. miðar að því að fjölga meðmælendum úr 12 og 24 og í 18 og 36. Ég tel þessa breyt. ekki aðeins óþarfa, heldur fara dálítið í bága við þann anda, sem upphaflega átti að vera í kosningal., það að takmarka meðmælendafjöldann við lága tölu, sem miðaði fyrst og fremst að því að koma í veg fyrir, að framboðendur geti með smölun undirskrifa meðmælenda hundið menn með sérstökum hætti og gengið þannig nokkuð á snið við það, að kosningarnar séu leynilegar. Ég sé ekki ástæðu til þess að gera þessa breyt., þó að breytt sé um kosningaaðferð í tvímenningskjördæmunum. Ég sé ekki, að sú breyt. á kosningaaðferð réttlæti það á nokkurn hátt að breyta til með meðmælendafjöldann. Réttmætt er að taka upp hlutfallskosningu í tvímenningskjördæmunum, en ekki að fjölga meðmælendum þar. Hættan er nákvæmlega sú sama í tvímenningskjördæmunum eins og í einmenningskjördæmunum á því, að slík smölun mundi verka sem nokkurs konar binding kjósenda, og þar með væri gengið nokkuð á snið við þá meginreglu, að kosningar til Alþ. skuli vera leynilegar. Ég er mótfallinn öllum breyt. í þá átt að fjölga meðmælendum frá því, sem nú er, og mig furðar á því, að slík till. skuli koma fram nú, þegar talað er meira en nokkru sinni um hinn helga rétt þjóðarinnar og einstaklingsins til lýðræðisins, — að það skuli koma till., sem gengur í þá átt að ganga á snið við þennan rétt og binda menn fyrir fram með undirskriftasmölun, eins og ætlað er til með till. hv. þm. N-M. Ég læt svo útrætt um þetta atriði, því að það voru önnur atriði, sem ég ætlaði að víkja að.

Ég ætla þá að byrja á brtt. á þskj. 112. Um

fyrstu 4 tölul. á þessari brtt. er ekki mikið að segja. Þessar breyt. eru fremur lítils virði, en virðast öllu fremur óþarfar, og hygg ég ekki þörf á að ræða um þær frekar en gert hefur verið, en um 6. tölulið vildi ég einungis segja það, að ég er fylgjandi honum, þar sem gert er ráð fyrir að meira öryggis sé gætt í geymslu kjörgagna en áður hefur verið, þ. e. a. s., að inn-sigli og kjörgögn séu ekki í vörzlu sama manns. Sama er að segja um 7. tölul. Hann er meinlaus og kann að verða til þess, ef hann verður samþ., að ýta undir, eins og hv. þm. V.-Sk. drap á, að formenn kjörstjórna hraði talningu, svo sem verða má og eftir fongum.

Þá kem ég að aðalatriði þessarar till., að 2 kjördagar skuli verða við kosningar þær, sem fyrst fara fram eftir þessum l. Ég skal játa, að ég er alveg eindregið á þeirri skoðun, að það beri að gera allt til þess, að kjósendum unnsveitir og í þorpum landsins sé gerð sem auðveldust kjörsóknin, og er að því leyti algerlega sammála um það bráðabirgðaákvæði, sem þessi brtt. felur í sér, en án þess að taka heina afstöðu á móti þessu ákvæði um 2 kjördaga vildi ég benda hv. flm. á það, að því ákvæði, að það skuli vera 2 kjördagar, fylgir nokkur hættu, því að í því frv. til kosningal., sem gildir og hefur gilt undanfarið, þar er svo að orði komið, með leyfi forseta: „Nú ferst kosning fyrir í einhverri kjördeild á hinum ákveðna degi sökum óveðurs eða af öðrum óviðráðanlegum orsökum, og kveður þá undirkjörstjórn innan viku til kjörfundar að nýju.“ Þarna er kjörstjórn heimilað, ef kosning ferst fyrir, að kveðja til kjörfundar að nýju innan viku, ef veður batnar, svo að unnt sé að kjósa. Það er auðsætt, að það er ætlað til, að kjörstjórn meti það, hvort rétt er að byrja kosningu eða fresta henni. Það er rétt að athuga í þessu sambandi, að ef kosning er ekki hafin, er heimilt að fresta henni, en ef hún er hafin, er óheimilt að fresta henni, þótt veður stórværsni. Kosningu verður að ljúka þann eina dag. Ef nú er horfið að því, að um 2 daga sé að ræða, sem menn megi kjósa, þá er vitað mál, að kosning mundi fara fram seinni daginn. Þó mundu þeir, sem næstir eru kjörstað, kjósa fyrri daginn. Það er oft, að tveir óveðurs dagar koma í röð, og er það tíðara heldur en að það sé bara einn. Þá væri kosningu þar með lokið, því að eftir að kosning er hafin, er algerlega óheimilt að fresta henni. Þá væri verr farið en heima setið, því að þar með væri komið í veg fyrir, að kosning mætti biða næsta góðveðursdags. Ég taldi rétt að benda hv. flm. á þetta, því að ég hygg, að það sé réttur skilningur hjá mér, að kosningu sé ekki heimilt að fresta, enda þótt ekki nema örtilitill hluti kjósenda kæmist á kjörstað, svo að þetta er varhugavert.

Svo er það annað atriði í þessu, að fyrirhöfn kjörstjórna er stórkostlega aukin, svo að vafasamt er, að kjörstjórnir mundu una við það, og ég hygg, að þar sem svo háttar, að hreppum er skipt í 4 kjördeildir, þá sé það nokkuð mikill hluti manna í hreppnum, sem bundnir verða yfir þessu, því að ef heimildin er sett inn, stendur kosningin í 2 daga, hvornig sem veður verður. Því að þegar svo er komið, að það þarf einróma

álit kjörstjórnar, til þess að kosningu sé lokið fyrri daginn, þá er líklegt, að kapp það, sem er í kosningunum, leiði til þess, að seinni dagurinn verði notaður til þess að „gjörsmala“, ef svo mætti að orði komast. Ég held þess vegna, að hér sé örðugt um vik, og þó að það, sem fyrir flm. vakir, sé að gera mönnum sem hægst að sækja kjörfund, þá er hér um vandkvæði að ræða. Og ég hygg, að þessi tilgangur náist fullt eins vel með því ákvæði, sem er í lögunum nú, ef ekki betur.

Það, sem hér hefur verið haldið fram, að Sjálfstfl. vilji hamla gegn því, að sem flestir menn í dreifbýli landsins geti komið á kjörstað og að sú gagnrýni, sem hér hefur verið tekin upp af mér gegn þessum brtt., móttist af því, er hin mesta fjarstæða, og harma ég það, að hv. flm. þessarar till. skyldi vera með svo ljótar getsakir, að það geti verið keppikefli ákveðins flokks, að sem fæst fólk komist á kjörstað og að koma í veg fyrir, að sem flestir kjósendur fái lagt sitt lóð á vogarskálina. Ég veit ekki, hvað hv. þm. V.-Sk. meinar með því að leyfa sér þetta, ekki sízt, þegar það er athugað, að fyrir nokkrum árum var kjördagurinn nokkru síðar en kjördagurinn verður í haust, fyrsta vetrardag. Ég veit ekki annað en að til ársins 1927 hafi þessi kjördagur verið notaður og þótt gefast samilega nema 1926, þegar óveður hamlaði kosningu og fjöldi manna varð að sitja heima í sveitum. Ég vænti, að hvornig sem afstaðan verður til þessarar brtt., þá eigi ekki eftir að heyrast, að svo freklega óviðurkvæmilegum og óverðskulduðum ummælum sé kastað aftur fram hér í þessari virðulegu deild.

Umr. frestað.

Á 14. fundi í Nd., 25. ágúst, var frv. tekið til frh. 3. umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 15. fundi í Nd., 26. ágúst, var fram haldið 3. umr. um frv. (A. 29, 109, 110, 111, 112, 116, 118).

Jón Pálmason: Eins og hv. þm. hafa sjálfsagt veitt athygli, þá hef ég flutt brtt. á þskj. 111, þar sem lagt er til, að felld verði niður ein setning úr 100. gr. í 96. gr. stendur, að ef kjóandi, sem greitt hefur atkv. utan kjörfundar, er staddur í kjördeildinni, þar sem hann á heima, á kjördegi, sé hann skyldur að tilkynna það kjörstjórn, og geti hann þá greitt atkv. aftur og tekið sinn seðil, sem kjörstjórn hefur hjá sér. Í 147. gr., 9. lið, stendur, að ef kjóandi vanrækir þetta, varði það sektum frá 20—200 kr. í 100. gr. stendur, að ef kjóandi þannig tilkynnir ekki komu sína í kjördeild, megi gera atkv. hans ógilt. Nú er augljóst mál, að margvísleg atvik geta komið fyrir, sem verða þess valdandi, að kjóandi, sem hefur greitt atkv. fyrir kjördeild, kemur í kjördeild sína, áður en kjörfundi er lokið, t. d. kemur heim úr langferð kl. 10 að kvöldi kjördagsins, en kjörfundi er slitið kr. 12. Þá er ákaflega ósanngjarnt undir nálega öllum kringumstæðum að ekki aðeins sekta manninn, heldur líka ógilda atkv. hans. Takmark kosningal. á að vera að gera öllum kjósendum í landinu mögulegt að greiða atkv. með sem allra minnstri fyrirhöfn, og því er

frá minnu sjónarmiði alrangt að ógilda atkv. undir þessum kringumstæðum. Hv. frsm., 6. landsk., tók fram, sem ég veit, að er alveg rétt, að það muni vera mjög á vixl, hvort þessi ákvæði eru tekin til greina eða ekki. Þeim mun vera fylgt strangt fram á sumum stöðum, annaðhvort, að menn séu sektaðir, eða atkv. þeirra gerð ógild. Annars staðar mun ekki vera við þessu hreyft, þó að vitað sé, að það eigi sér stað, og ég get fullyrt, að í ýmsum kjördæmum hafa atkv. ekki verið ógilt af þessum ástæðum, bæði við síðustu kosningar og eins áður. Ég held því, að alveg óhætt sé að afnema þetta ákvæði, en láta hitt standa, að skylda menn til að tilkynna komu sína í kjördeild og láta þá nægja að heita sektum, ef út af er brugðið.

Ég skal svo ekki hafa fleiri orð um þetta, en viðvikjandi því, sem hv. frsm. sagði, að ef þetta væri í burtu numið, væri hægt að misnota l. með því, að mikill hluti kjósenda greiddi atkv. utan kjörfundar, þá er hægt að setja inn í kosningal. ákvæði um, að það geti ekki gilt um aðra en þá, sem fara burt. Setjum svo, að menn hafi þannig lagaða atvinnu, að þeir verði hennar vegna að fara burt daglega. Slíkir menn kjósa eðlilega utan kjörfundar, og það er ekki dæmalaust, að þeir komi heim á kvöldin, ef til vill áður en kjörfundi er lokið, án þess að þeir viti um það fyrr en löngu eftir á.

Ég skal ekki fara mörgum orðum um aðrar brtt., sem hér liggja fyrir, en vil þó aðeins minnst á tvær, sem mér þykja nokkru máli skipta. Í fyrsta lagi er það brtt. um meðmælendatölu í tvímenningaskjördæmum, eftir að hlutfallskosningar hafa þar verið lögleiddar. Ég kann illa við að fjölga meðmælendum frá því, sem verið hefur. Ég held, að nægilegt sé, að þar sé sama tala og verið hefur og er í þeim kjördæmum, þar sein einn maður er kosinn. Þá er önnur brtt., sem flutt er af 4 hv. þm., sem er allveigamikil, en það er heimild til að hafa tvo kjördaga um næstu kosningar. Ég get falltzt á, að til þess séu nokkrar ástæður, að sú brtt. verði samþ., en mér er ljóst, að þetta hlýtur að hafa í för með sér mjög mikinn kostnað víða um land, a. m. k. þar, sem sá síður hefur verið upp tekinn að hafa bíla í gangi til að flytja kjósendur, auk þess sem það er mikil fyrirhöfn fyrir kjörstjórnirnar að hafa kjörfund í tvo daga. Þrátt fyrir þetta sýnist mér vel geta komið til mála að samþ. þessa till., þó að hún geti orðið til þess, að menn hirði ekki um að kjósa fyrri daginn, þó að fært sé, til þess að hægt sé að nota síðari kjördaginn til að ganga betur fram í að fá menn til að kjósa. Það kann að vera, að 80% sé nokkuð há tala að miða við, því að við síðustu kosningar var kjörsókn sums staðar ekki nema 76% rúmlega, og var þó kostið um sumartímann. Ég skal ekki slá neinu föstu með brtt. um þetta, en vildi aðeins benda á helztu annmarkana, sem mér í fljótu bili virðast vera á þessari till. En ef svo vill til, sem alltaf getur komið fyrir, raunar á hvaða tíma árs sem er og ekki sízt, þegar liður að vetri, að illt veður verði á kjördaginn, þá er hér heimild til að bæta úr, ef hafa má kjörfund daginn eftir.

Ég sé svo ekki ástæðu til að hafa um þetta fleiri orð að sinni.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti. Ég á brtt. á þskj. 118, sem ég vildi fara um nokkrum orðum. Fyrri brtt. er um að fjölga meðmælendum með frambjóðendum frá því, sem nú er, og hafa ákveðna tölu meðmælenda í þessum tilvonandi listakosningakjördæmum, en það er ekki ákveðið í frv. eins og það er nú. Ég er þar á öndverðum með við ýmsa hv. þm. Reynslan hefur sýnt, að stundum hafa boðið sig fram menn, sem hafa haft svo lítið fylgi, að segja má, að framboð þeirra hafi engan rétt á sér, menn, sem í heilli sýslu hafa ekki getað fengið nema 12 meðmælendur, stundum gervimeðmælendur, sem er ekki heimilt samkv. kosningal., því að það er tekið fram, að þeir, sem mæla með framboði einhvers manns, styðji kosningu hans, en það hafa þeir ekki alltaf gert, því að það hefur komið fyrir, að menn hafa ekki fengið nema 9, jafnvel ekki nema 2 atkv., þó að meðmælendur hafi verið 12. Helzta leiðin til að koma í veg fyrir þetta er að mæla svo fyrir, að dálítill stuðningur sé á bak við frambjóðendur. Mér finnst það varla mega vera minna en 25—50 menn. Það er ekkert óskaplegt fylgi, sem frambjóðandi hefur, ef hann getur ekki fengið þá. Mér finnst það vera dálítið „princip“-spursmál, hvort á að leyfa hverjum, sem er, að bjóða sig fram til að tefja fundarhöld fyrir hinum og flækja mál á fundum. Ég vil reyna að koma í veg fyrir þetta með því að hafa ákveðna tölu meðmælenda. Í Rvík er þetta bundið við 100 til þess að útiloka, að þeir séu að bjóða sig þar fram, sem ekkert fylgi hafa.

Þá er brtt. við 57. gr., og er hún smávægileg. Þar er gert ráð fyrir, að kjörstjórn dreifi seðlum til undirkjörstjórna, og hver kjördeild skuli fá 10% af seðlum fram yfir tölu kjósenda, svo að tryggt sé, að nóg sé af seðlum. Nú veit ég, að sums staðar hagar þannig til, t. d. er það í einum viðlendum hreppi, að utan af jaðri hreppsins er um 3 tíma reið á kjörstað, en skammt á bilveg og ekki nema 10 mín. akstur yfir á kjörstað í öðrum hreppi. Það eru 6 bændur, eða um 40 kjósendur, sem þarna eiga hlut að máli og eiga þannig miklum mun auðveldara með að sækja kjörfund í aðra sveit. Ef þar væru nú til nógir kjörseðlar, mundi engum manni detta í hug að ferðast í 3 tíma á kjörstað sinnar sveitar, heldur fara með bil á næsta kjörstað, sem er í annarri sveit, með vottorð um afsal kosningarréttar heima hjá sér, en þá er ekki nóg af seðlum á þeim kjörstað eftir nógildandi l. Ég legg því til, að kjörstjórnir í sveitum hafi leyfi til að miðla seðlum milli kjörstaða, þar sem svona stendur á. Ég legg dálítið upp úr þessari till., en þó veit ég, að hægt er að ráða nokkra bót á þessu með því að búa til sérstakar kjördeildir fyrir þá, sem langt eiga, en brtt., ef samþ. verður, veitir möguleika til að gera hvort, sem vera skal.

Þá vil ég benda á einstök atriði í öðrum till. — Brtt. 110 er ég samþykkur að eðli til, en hún hefur þann ágalla, sem er víðar í kosningal., sem sé, að þegar gengið hefur verið frá fylgibréfinu, skal kjósandi senda það með kjörseðlinum á föstum til hreppstjórans í þeim hreppi eða bæjarfógetans í þeim kaupstað, þar sem kjósandinn telur sig standa á kjörskrá. Þetta er algeng regla nú, en afleiðingin er sú, að það tapast ekki svo

fá atkv. Það eru margir hreppar, sem búið er að skipta í kjördeildir, og þegar atkv. koma seint, koma seðlarnir svo seint til hreppstjóra, að þeir geta ekki komið þeim frá sér. T. d. fór svo núna, að það varð að kaupa aukaferðir fyrir kjörseðla, sem merktir voru til hreppstjóra, en ekki kjördeildir. Ég er því í vafa um, hvort hér á ekki að vera oddviti undirkjörstjórnar, en ekki hreppstjóri. Seðlarnir eiga ekkert erindi til hreppstjóra, þegar um allt aðra kjördeild er að ræða en hann er oddviti í. Þetta atriði held ég, að sé vert að athuga.

Þá hefur verið sagt hér, að fjórða brtt. á þskj. 112 væri óþörf, að í stað hreppstjóra geti oddviti undirritað vottorð um, að nafn kjósanda standi á kjörskrá í annarri kjördeild innan sama kjördæmis. Ég vil upplýsa, að síðan ég fór að koma nærri alþingiskosningum, hefur allur fjöldinn af kjörskrá alls ekki komið til hreppstjóra, fyrr en rétt fyrir kosningu, og nú síðast í þremur tilfellum vissi hreppstjóri ekki, hvort kjósandi væri á kjörskrá eða ekki, og ég varð að fá vottorð oddvita og fara með það til hreppstjóra, til þess að hann gæti gefið vottorð. Það er tvímálalaust í flestum tilfellum oddviti, sem á að gefa þetta vottorð. Hann hefur gögnin í höndunum. Ég get upplýst, að í Norður-Múlasýslu voru við endanlega atkvgr. ekki komnar tvær kjörskrár til yfirkjörstjórnar.

Þá er eitt atriði enn á þskj. 112, sem sé ákvæði til bráðabirgða. Ég legg mikið upp úr því, af því að mér er ljóst, að þegar komið er fram á vetur og dag farið að stytta, er enginn tími til þess í stórum hreppum að kjósa á einum degi. Hugs-um okkur t. d. Vopnafjörð og Svarfaðardal. Þar er enginn tími til að ljúka kosningu á einum degi. Það er stundum upp undir 5 klukkustunda ferð á kjörstað. Menn veigra sér við að taka hesta í langferðir um það leyti árs, og sums staðar eru ekki til hestar handa öllu fólkinu, og verður því að tvínóta sömu hesta, og endist dagurinn þá ekki. Þess vegna eru margir útilokaðir frá að kjósa, með því að kjördagurinn sé bara einn. En í kaupstöðum vilja Sjálfstæðismenn hafa þá tvo og láta kjósa alla nóttina. Það er greinilegasta dæmið um sérréttindi kaupstaðanna, sem ég hef heyrt. En í sveitunum, þar sem þarf að selflytja, á ekki að vera nema einn stuttur skammdegisdagur. Ég trúi því ekki, fyrr en ég tek á, að sá illvilji sé í raun og veru til staðar í garð sveitafólksins, sem í þessu birtist.

Þá sagðist hv. frsm. vera á móti því að heimila oddvita yfirkjörstjórnar að setja kjörstjóra þar, sem hreppstjóri væri illa í sveit settur. Það eru ekki mörg ár síðan hreppstjóri í Svarfaðardal bjó frammi á Melum. Það er stutt síðan hann dó, og þá tók við bóndinn á Tjörn. Hver maður, sem fer um Svarfaðardal, fer um Dalvík, og hvaða vit er í því að láta menn af Dalvík þurfa að fara fram á Mela? Sama máli gegnir víða annars staðar. Úr Hornafirði fer enginn nema um kaupúnið. Það er því tvímálalaust sjálfsagt að skapa mönnum skilyrði til að kjósa hjá öðrum en hreppstjóra. Ég vona, að menn sjái þetta, og enda þótt svo væri ekki nema á fáum stöðum, þá á að bæta úr á þeim stöðum, enda fyrirhafnarlitið.

Frsm. (Garðar Þorsteinsson): Eftir að ég hafði lokið framsöguræðu minni, sumpart f. h. n. við 3. umr. og sumpart aths. við brtt., stóð á fætur hv. þm. V.-Sk. og hellti úr skálum reiði sinnar yfir mig fyrir, að ég hefði leyft mér að tala um till., áður en flm. hefðu fylgt þeim úr hlaði. Sagði hann, að ég þyrfti að læra þingsiði. Þessi þm. er nú kunnur að því að vera orðhvas og ádeilinn, svo að ég tek skömmum hans með hugarró, en ég vil segja það, að hæstv. forseti var nýbúinn að lýsa yfir því, að þessar till. væru til umr., enda var hann (hv. þm. V.-Sk.) þá ekki sjálfur sterkari á svellinu en svo, að hann fór að ræða efni till., sem ekki hafði verið fylgt úr hlaði. Hann sagðist vera fylgjandi till. á þskj. 110, áður en mælt hafði verið fyrir henni. En ég skil ekki, að á því eigi að gera greinarmun, hvort sá, sem brýtur þingsiði, talar með málinu eða móti. Ég mælti og ekki gegn öllum till. á þskj. 112, enda var þetta engin goðga hjá mér heldur hefur það alltaf viðgengizt. Það er ekki óvenjulegt, að enginn tali fyrir brtt. Ég lét hv. þm. vita, að ég ætla ekki að spyrja hann, hvenær ég tek til máls um till., og allra sízt ætla ég að læra þingsiði af honum.

Þá ætla ég að segja nokkur orð um brtt., sem hann hefur talað fyrir. Ég get hvorki fallist á rök hans né hv. þm. N.-M. um það, að nauðsynlegt sé að skipa kjörstjóra. Og ég vil spyrja, hvort það sé ætlunin, að það séu tveir menn í hrepp, sem láta kjósa hjá sér, eða á að skerða valdsvið hreppstjóra að þessu leyti? Flm. þessarar till. hefur sagt mér, að hann ætlist til, að kjörstjóri geti líka látið kjósa hjá sér, enda er það eðlilegra en ef umboð hreppstjóra væri látið falla niður.

Hv. 1. þm. N.-M. nefndi dæmi um það, að langt væri að fara t. d. í Svarfaðardal, ef hreppstjóri byggi á Melum. Það kann að vera rétt, en hv. þm. gleymir því bara, að það er engin skylda fyrir hreppsþúa að kjósa hjá sinni eigin hreppsnefnd. Menn eiga leið hjá öðrum hreppstjórum, sem þeir geta kosið hjá. Maður, sem fer frá Dalvík til Akureyrar, ekur um hlaðið hjá þremur hreppstjórum, auk þess sem hann getur kosið hjá bæjarfógetanum á Akureyri, þegar þangað er komið. Ég legg ekki mikið upp úr þessu atriði, en ég hygg, að í hreppstjórastöðu séu valdir einna hæfustu mennirnir, enda mætti líka deila um, hvort skyldu vera einn eða fleiri kjörstjórar! Ég legg því á móti till., af því að ég fellst ekki á principið, þó að þetta gæti ef til vill í sumum tilfellum verið þægilegra.

Um 4. brtt. á þskj. 112 greinir mig á við suma þm. Ég skil málið svo: Kjörskrá liggur frammi, og það er auglýst og allir kjósendur geta athugað, hvort þeir eru á kjörskrá eða hvort aðrir eru á kjörskrá, sem ekki eiga að vera þar. Innan fárra daga á hreppsnefnd að hafa úrskurðað um þetta. Þá fyrst er búið að ganga löglega frá kjörskrá. Það á ekki að vera hægt að fá vottorð um, að maður standi á kjörskrá, fyrr en þessi frestur er liðinn, né heldur kæra menn út af kjörskrá. Setjum nú svo, að maður, sem veit, að það á að kæra hann út, fer og biður um vottorð um, að hann standi á kjörskrá. Hreppsnefndin úrskurðar svo, að hann skuli ekki vera á kjörskrá, en

maðurinn hefur vottorðið og kýs. Þá er ekki hægt að banna honum að kjósa. Það á því ekki að gefa slík vottorð, fyrr en fresturinn er liðinn. Þegar húið er að ganga frá þessu, á kjörskráin að fara til undirkjörstjórnar. Við skulum taka til dæmis stóran hrepp með 4 kjördeildum. Hreppsnefndin á að hafa gengið svo frá, að hver kjördeild fyrir sig fái þá skrá, sem henni tilheyrir. Undirkjörstjórn getur svo gefið vottorð um, að maður standi á kjörskrá.

Ég fæ ekki séð, hvaða útlát það eru fyrir kjósenda að snúa sér til undirkjörstjórnar. En vitanlega mundi ég vilja taka vottorð hreppstjóra eins gilt, ef hann hefði gögnin hjá sér.

Ég verð að segja, að mér finnst lítið samræmi í því hjá hv. þm. V.-Sk. og hv. 1. þm. N.-M. að gera samtíms kröfu um, að kosningar skuli standa tvo daga í sveitum, en í kaupstöðum skuli skilyrðislaust loka kl. 12 á miðnætti, þegar í sveitum er heimilt að ákveða annan kjördag, ef veður hamlar á aðalkosningadaginn. Í Svarfaðardal hafa við kosningar eftir kosningar kosið um og yfir 90% kjósenda á einum degi. Hv. 1. þm. N.-M. sagði, að í kaupstöðum væri hægt að kjósa alla nóttina og heilan dag, en hann ætlar að greiða atkv. með till., sem felur það í sér, að lokað skuli kl. 12 á miðnætti. Ég vil líka benda á, að í stórum hreppum er heimilt að hafa 4 kjördeildir, og það ætti eitthvað að létta undir. Það er líka óviðkunnalegt, ef húið er að lesa atkvæðatölur úr kaupstöðum, áður en kosningu er lokið í sveitum. Það má segja, að þetta sé ekki mikið atriði, en ég felli mig ekki við það. Og ég vil algerlega mótmæla, að það sé af illvilja til sveitanna, eins og hv. 1. þm. N.-M. sagði.

Um brtt. á þskj. 112 má vera, að bak við hana sé sú hugsun að tryggja öryggi kosninganna, en maður verður þó að ganga út frá, að oddvitar kjörstjórna rjúfi ekki innsigli. (SvbH: Þess eru dæmi). Veit þessi hv. þm. nokkurt dæmi? Ég skora á hann að segja til þess. Nei, það er aðeins eftir hans innræti að ræga og gera menn tortryggilega. En ég vil segja það, þótt þessi hv. þm. sé pólitískur andstaðingur minn, þá mundi mér ekki detta í hug að tortryggja hann í þessa átt, þótt hann væri kjörstjóri og hefði kjörgögn undir hendi. (PZ: Hann er nú líka prestur). Hann gleymir því nú víst nema 7. hvern dag. Hvað á annars, samkv. þessari till. að gera við innsiglið? Hver á að geyma það? Á að henda því e. t. v.? Vill þessi hv. þm. segja, að þessu ákvæði sé fullnægt, ef kjörstjóri afhendir það aðeins einhverjum ótilteknum manni? Ég hygg, að undirkjörstjórn eigi jafnan að skila af sér öllum gögnum til yfirkjörstjórnar. Það er bara þetta sorglega, að trúa ekki embættismönnum. En álit mitt er, að eiðsvarna menn beri ekki að tortryggja að öreyndu. Það er sami andinn bak við þetta ákvæði og það, að oddvita yfirkjörstjórnar sé ekki nóg að segja af sér áður en atkvæðakassar eru opnaðir, heldur verði hann að gera það um leið og kosningu er lokið, ef hann er sjálfur í kjöri. En sýslumenn geta ekki misnotað þetta, þótt þeir séu í kjöri. En af tortrygni flytur hv. þm. þessa till., þótt engin ástæða sé til þess og ekkert tilfelli finnst í stjórnmálasögu undanfarinna ára, sem réttlæti það. En þess

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

hættar þjónar lund þessa hv. þm. Ég skal svo ekki fara um þetta fleiri orðum.

Um brtt. hv. þm. A.-Húnv. er það að segja, að það er hægt að hugsa sér tilfelli, sem réttlátt mætti teljast, að þetta lagaákvæði væri ekki til. En það er bara ekki hægt að vikja frá þessari reglu eða gera þar á neinar undanþágur. Ef farið væri samkv. þessari till., þá mundu menn kjósa í stórum stíl fyrir kjördag, og mundu flokkarnir, hver um sig, smala atkvæðum. Þessi regla má ekki komast á, og greiði ég ekki atkv. með þessari till.

Forseti (EmJ): Hér hefur borizt skrifleg brtt. frá hv. 1. þm. N.-M. við brtt. á þskj. 110. Það þarf að veita afbrigði til þess, að þessi till. megi koma fyrir.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (sjá þskj. 138) leyfð og samþ. með 19 shlj. atkv.

Áki Jakobsson: Herra forseti. Ég flyt hér brtt. á þskj. 116. — Eins og hv. þm. sjá, er í frv. ekkert ákveðið um tölu meðmælenda í tvímenningskjördæmunum. Ég hélt því fram í n., að halda bæri sér við gömlu töluna, sem er 12—24. Ég sé enga ástæðu til að hafa fleiri meðmælendur í tvímenningskjördæmunum, því að þar eru víða færri kjósendur á hvorn þm. kjördæmisins en eru á þm. einmenningskjördæmanna. Tvímenningskjördæmin hafa ekkert breytzt, nema eitt þeirra hefur minnkað um ca. 1600 atkvæði. Mér finnst það sama eiga því að gilda um þetta og verið hefur, eða 12—24 meðmælendur. Það hefur verið fært til stuðnings þessari fjölgun meðmælenda, að með því móti væri hægt að útiloka smáflokka og flokksbrot frá þátttöku í kosningum. En ég held, að þetta sé veigalítil ástæða. Ég segi fyrir minn flokk, að ég álit þýðingarmikið, að þessu sé ekki breytt frá því, sem var. Ég vil benda á, að það er takmörkun á lýðræði, ef tala meðmælenda er ákveðin svo há, að flokkur, sem annars hefur mikið fylgi í landinu, getur af þeim orsökum orðið að hætta við framboð í kjördæmum, sem hann hefur þó eitthvert fylgi í.

Hér er fram komin skrifl. brtt. frá hv. 1. þm. N.-M. um þetta, og er eins og hann hafi miðað takmarkið við atkvæðatölur Alþfl. og Sósfl. við síðustu kosningar í kjördæmi hans, svo að þessir flokkar væru þar útilokaðir frá framboði og hann hefði von um, að geta krækt í einhverja kjósendur Alþfl. Frambjóðendur Sósfl. í Norður-Múlasýslu munu hafa fengið 52 og 45 atkv., en frambjóðendur Alþfl. 44 og 42 við síðustu kosningar. Þetta sýnir, að þessir flokkar mundu vart geta stillt þar upp til kosninga, ef brtt. hv. 1. þm. N.-M. næði fram að ganga, og verð ég að telja þetta smásálarlega útreikninga hjá honum. Ef útfæra ætti þetta „prósentvís“ hlutfallslega jafnt í öllum kjördæmum, þá þyrfti 1100—1200 meðmælendur í Rvík, og þar með væri Framsf. útilokaður frá að geta stillt þar upp. En vafalaust mun nú ekki hafa verið ætlunin, að þetta gengi jafnt yfir alla, en með því álit ég ráðizt á anda lýðræðisskipulags vors. Ég vonast fastlega til þess, að hv. þm. sjái, að með þessu er

farið inn á hættulegar brautir, ef meiri hl. þingsins ætlaði sér að beita litlu flokkana ofbeldi á þennan hátt. Ef þetta á að verða sérstök aðferð til þess að hindra framboð, sjá allir, hversu athugasvert það er. Hv. flm. skýrði þetta ofursakleysislega. En ég tel, að með þessu sé reynt að koma ákvæðum inn í kosningal. til framdráttar einum flokki á kostnað annarra, en það er einmitt það, sem allra helst ber að varast við setningu þessara l. Ég vona því, að hv. þm. samþykki till. mína.

Það væri hugsanlegt í dæminu úr Norður-Múlasýslu, er ég tók áðan, að Alþfl. og Sósfl. gætu stillt upp við kosningar. En með því móti er komin fram nákvæm nafnaskrá yfir alla kjósendur flokkanna í kjördæminu og á þann hátt brotin höfuðregla leynilegra kosninga. Þessa skrá gæti kaupfélagsstj. látið liggja á borðinu hjá sér.

Ég vil vara þm. við þessu, þótt flokkar þeirra gætu virzt hagnast á þessu í svipinn. Þessum sömu brögðum má beita gegn öllum og þá einnig þeim sjálfum. Ég tel þetta algerlega ósæmandi.

Þá vil ég fara nokkrum orðum um hinar brtt. Það er þá um till. framsóknarmanna, að skipa aðra menn kjörstjóra en hreppstjóra. Þetta getur virzt þægilegra sums staðar, en ég álit það þó varhugasvert. Hreppstjórar eru yfirleitt valdir með tilliti til margs, en þessir kjörstjórar aðeins vegna þessa eina starfs. Það væri því hugsanlegt, að sumir flokkar gætu komið þar að harðvitugum mönnum, er gætu haft áhrif á kjósendurnar. Þar eð kosning fer fram án votta og því tiltölulega auðvelt með óbeina þvingun, ef kjóсандinn er reikull í rásinni. Ég álit því rétt að halda sér við hreppstjóran, þar sem þetta er einn lítill liður í starfi hans.

Um kjörskrárvottorð er það að segja, að ég tel það ákvæði smávægilegt, en þó finnst mér brtt. ekki standa til bóta. Um lok kosninga í kaupstöðum kl. 12 er það svo, að kosning getur þar oft dregið lengur, og tel ég lítilfjörlega þá mótbáru gegn því, að kosning megi standa lengur, að möguleiki sé til, að einhver geti öðlað kosningarrétt næsta dag, eða eftir kl. 12, og geti heimtað að fá þá að kjósa. En það er varlegt að hafa kosningu í 2 daga samfleytt — varhugasvert að fara inn á þá braut.

Þá getur kjörstjórn lýst yfir, að kosningu sé lokið, ef 80% af kjósendum í kjördeildinni hafa greitt atkv. Þetta er hægt að misnota. Einn flokkur getur smalað fyrri daginn, svo að lítið beri á, í þeirri von, að kjörstjórnin fari þannig að. Þetta er vanhugsað mál. Þá þurfa ekki endilega 80% að hafa greitt atkvæði, til þess að kjörstjórn og umboðsmenn frambjóðenda geti ákveðið að kvöldi fyrra dags, að kosningu skuli lokið.

Nú er svo um minn flokk, að hann hefur ekki alls staðar umboðsmenn og getur þar ekki haft nein áhrif á þetta. Þetta er höfuðbrot á þeim reglum, er frjálsar og leynilegar kosningar byggjast á. Ég segi ekki, að það vaki fyrir þessum hv. flm., en þetta er brot á þeirri reglu, að enginn geti neitt haft upp á annan að klaga í þessu efni. En það, sem ég vildi þó einkum leggja áherzlu á með máli mínu, var meðmælandafjöldinn í tvímenningskjördæmunum.

Sveinbjörn Högnason: Út af umr. um þessar brtt. vil ég snúa mér að till. um meðmælandafjölda í tvímenningskjördæmunum og því, sem síðasti ræðumaður gaf í skyn, að hér ætti að torvelda framboð faliðaðra flokka í kjördæmunum.

Nú er sú breyt. þar á orðin, sem hann hefur stutt að, að í staðinn fyrir menn koma nú listar. Það má að visu gilda sama tala og var fyrir hvern frambjóðenda, en hún var 12—24 meðmælendur. En nú eru ákveðnir 4 frambjóðendur á hverjum lista, og virðist þá ekki nema samræmi í því, að hver hafi minnst 12 meðmælendur eða 48 fyrir allan listann og þá mest 96 fyrir listann.

Það er ætlað til þess, að frambjóðendur í einmenningskjördæmunum hafi minnst 12 meðmælendur og mest 24, en að tveir frambjóðendur í tvímenningskjördæmunum hafi hvor um sig minnst 12 og mest 24 meðmælendur. Það er því ekki rétt, sem hér hefur verið haldið fram, að það sé verið að torvelda meðmælandasöfnun, heldur er verið að færa meðmælandafjöldann niður um $\frac{1}{2}$, því að það hefur verið svo, að það hafa ekki verið nema að sáralitlu leyti sömu menn, sem hafa mælt með fleiri en einum í tvímenningskjördæmunum. Ef sama „principið“ ætti að vera eins og áður hefur verið, ættu að vera minnst 48 og mest 96 meðmælendur, því að í staðinn fyrir, að áður er mælt með 1 manni, eru það nú 4 menn, sem eiga að safna meðmælendum, og ættu þeir því að vera minnst 48 og mest 96. Ef menn hugsa sér, að flokkarnir hafi ekki fullskipaðan lista, ætti að mega draga úr meðmælandafjöldanum, ef t. d. er ekki nema um 1 mann að ræða, en mér finnst ekki skynsamlegt, að 4 menn þurfi ekki fleiri meðmælendur en éinn maður. Það er ekkert samræmi í því og ekkert vit í að hafa það svo.

Hv. 4. landsk. segir, að það borgi sig ekki, þótt einhver flokkur hagnist á því í bili, að gera breyt. á kosningal. Ég held, að þessum flokki farist sízt að tala um það, hvað sé hægt að græða á kosningatill., eftir það, sem á undan er gengið. Með kosningal. á ekki að taka tillit til annars en þess, að mönnum sé skapaður réttur til að neyta atkvæðisréttar síns og skilyrði til þess að sækja kosninguna, hvar sem þeir eru á landinu, og að séð sé um, að aðrir geti ekki breytt því, sem kjóсандi vill.

Viðvíkjandi till. hv. þm. A.-Húnv., á þskj. 111, þar sem hann vill fella úr 100. gr. þessa setningu „eða það sannist fyrir kjörstjórn, að hann sé staddur á kjörstaðnum“, — að menn megi m. ö. o. kjósa, hvenær sem er, hjá undirkjörstjórn. Ég sé ekki annað en að með þessu sé kosning hafin strax og framboðsfrestur er útrunnin og hún standi í 30 daga. Hitt er rétt hjá hv. flm., að þessari reglu hefur ekki ætíð verið fylgt og að menn hafa kosið á undan hjá hreppstjóra, þótt þeir hafi verið á kjörstað. Þetta er ósamræmi, en það er sams konar og í 27. gr., þar sem stendur, með leyfi hæstv. forseta: „Hver einstakur frambjóðandi í kjördæmi, þar sem kosið er hlutbundnum kosningum, skal láta fylgja framboði sínu skriflega yfirlýsingu eigi færri en 12 og eigi fleiri en 24 kjósenda í því kjördæmi, þar sem hann býður sig fram, að þeir

styðji kosningu hans.“ Það er vitanlegt, að þetta ákvæði kosningal. er þverbrotið. Mér er kunnugt um, að í Rangárvallasýslu var það brotið bæði af Sjálfstfl. og Alþfl. Þetta var orðað svo, að þeir, sem gefa þessa yfirlýsingu, mæli með því, að þessi maður sé í kjöri. Ég gæti líka gefið slíka yfirlýsingu. Ég gæti verið ánægður með, að þessir menn væru í kjöri fyrir Sjálfstfl. og jafnaðarmenn, því það er aðeins sagt, að þeir, sem skrifi undir þessa yfirlýsingu, mæli með því, að þessi maður sé í kjöri fyrir þennan flokk, ekkert um, að þeir ætli að styðja kosningu hans. Þetta eru ekki meðmæli. Vitanlega er hægt að fá alla til að mæla með því, að maðurinn sé í kjöri, og andstæðingar hans geta ekkert síður skrifað undir það en fylgismenn. Jafnvel er því fremur hægt að skrifa undir slíka yfirlýsingu, því lakari sem maðurinn er, því að það er auðvitað kappsmál fyrir andstæðingana, að sem lögastur maður sé í kjöri. Það er líka víst, að menn taka þessi meðmæli ekki alvarlega, eins og sýndi sig með atkvæðatölu jafnaðarmanna. Þeir höfðu 17 menn sem meðmælendur, en annar frambjóðandinn fékk ekki nema 12, en hinn 15 atkvæði. Þetta er atriði út af fyrir sig, og ef verið er að breyta kosningal., þá er sjálfsagt að taka skýrt fram um það og setja sektar-ákvæði við því, að kosningal. sé ekki fylgt. Það er vitanlegt, að með því að safna meðmælendum á þennan hátt, er hægt að safna ótölulegum fjölda. Það er gefinn hlutur. Ég held, að í 27. gr. ætti að vera ákveðin formúla fyrir því, hvernig skuli orðað, þegar meðmælum er safnað. Þá er það skýrt, að þeir, sem skrifa undir, styðji kosningu þessa manns, og ég held, að þetta eigi að vera þannig, að ekki þurfi að fara í nein-
ar grafgötur um það.

Ég vil í sambandi við þetta minnst á það, sem hv. 6. landsk. sagði um það, að ég hefði komið með till. um, að oddvitar kjörstjórna ættu að segja af sér strax, ef þeir væru í framboði. Það er ekki verið að segja, að þeir muni misnota sína aðstöðu, en það er auðvelt að misnota hana, t. d. þegar á að ákveða, hvaða framboð skuli tekin gild og hvenær þau eigi að vera komin fram, og eins er hægt að taka á móti framboði, eftir að framboðsfræstur er útrunninn. Þetta er hægt að gera á margan hátt með því að láta þá menn, sem eru í framboði, gefa úrskurði, og þeir menn, sem vilja hafa þá aðstöðu, þótt þeir séu í framboði, sýna bara, að þá langar til að fylla eitthvað við þessi mál þrátt fyrir það, og þá líklega heldur sjálfum sér í hag en óhag. Ef ég væri í framboði, mundi ég óska eftir að koma þar hvergi nærri, svo að engum gæti dottið í hug, að ég misnotaði aðstöðu mína. Það liggur í augum uppi, að ef maður fellir úrskurð í sjálfs sín sök, kemst hann aldrei undan því að vera grunaður um græsku, hversu heiðarlegur sem hann er. Þess vegna sé ég ekki ástæðu til að setja ákvæði, sem hafa í för með sér, að menn verði fyrir tortryggni. Það er nær að koma í veg fyrir slíkt með kosningalögum.

Það, sem hv. 6. landsk. (GP) var að ræða um viðvikjandi brtt. mínum og annarra og minni ræðu hér í gær, var náttúrulega alveg eftir hans lundarfari, eðli og menntun. Það er hægt með

„juristerii“ að gera sér það til gamans að ræða mál á þann hátt, sem hann gerir, en eins og kunnugt er, þá er slíkur málflutningur ekki tekinn alvarlega af mönnum, sem starfa að raunhæfum málum. Það getur verið, að lögræðingar hafi gaman af því, en það hefur lítið að segja við raunhæfa lausn málanna. Þessi hv. þm. telur það ástæðulaust og illgirni eina að vilja taka út úr kosningal. það, sem skapar tortryggni. Það sé ekki nema ég, sem sé með tortryggni. Ég, þessi illgjarni maður. Það skyldi ekki vera, að ýmsir hafi orðið fyrir tortryggni af öðrum en mér, og ég veit, að jafnvel hann hefur orðið fyrir því og að það hefur orðið hlutskipti margra að vera tortryggðir, stundum að ástæðulausu, en stundum af ástæðu. Þess vegna ættu þeir, sem að þessum l. standa, að reyna að útrýma göllum, sem eru eða geta orðið til þess að vekja grunsemdir um, að hægt sé að misbeita því valdi, sem í kosningal. er ákveðið.

Hv. 6. landsk. talaði um það, að ekki væri skýrt ákveðið, hvort ætlað væri til, að tveir kjörstjórar væru í sama hreppi og hvort hreppstjórar ættu að vera það áfram eða þeir ættu að missa vald sitt. Hreppstjórar hafa vitanlega ekki þetta vald nema samkv. þessum l. Þeir hafa þetta vald ekki sem hreppstjórar, heldur af því að þeim er veitt það með þessum l. Það er meiningin með l. að gera öllum kjósendum eins auðvelt og hægt er að neyta kosningarréttar síns, og þegar hann er að tala um, að kjósendi þurfi ekki fremur að kjósa hjá sínum hreppstjóra en hjá einhverjum öðrum hreppstjóra, þá er það „juristerii“. Hvað er kjósendi úr Rvík, sem staddur er á stað austanlands, þar sem hreppstjóri er langt í burtu, — tveggja tíma ferð —, hvað er hann bætari, þótt hann þurfi ekki að fara til þess hreppstjóra, en fara þess í stað til hreppstjóra, sem er lengra í burtu? Ég veit, að tveir kjósendur, sem áttu heima í Hafnarfirði og Rvík töpuðu kosningarrétti sínum vegna þess, hve langt var til næsta hreppstjóra og ekki hægt að koma seðlunum á réttum tíma.

Ég get verið hv. 6. landsk. sammála um það, að ef kosningar halda áfram í tvo daga, má hvergi telja upp fyrr en þeim er lokið, og heldur ekki í kaupstöðum, því að það er ekki rétt, enda tel ég ekki, að það liggi svo mikið á að telja, að neinn voði eða háski sé á ferðum í þeim efnum. Hv. 6. landsk. talaði um það viðvikjandi brtt. okkar um það, að þegar kosningu væri lokið, skuli innsiglið ekki vera í höndum sama manns, sem geymir kjörgögnin, hver ætti að geyma innsiglið. Mér er alveg sama, hver það gerir, bara að það sé ekki í höndum sama manns og kjörgögnin. Því að hver getur hagnýtt sér innsiglið nema sá, sem geymir kjörgögnin? Ef þetta hvort tveggja er í höndum sama manns, er það víst, að ekki þarf nema einn mann til þess að notfæra sér það, annars eru það alltaf tveir, og það er þó meiri trygging að eiga eitthvað undir heiðarleik tveggja en eins, og sá sem innsiglið geymir, getur ekki hagnýtt sér það, á meðan kjörgögnin eru ekki í hans vörslu. Og ég vil segja það, að þótt ég treysti hv. 6. landsk. í þessu efni fullkomlega, eins og hann treystir mér, treysti ég honum enn betur, ef annar góður

maður er með honum — (Forsrh. gripur fram í), — en ég mundi ekki treysta honum betur, þótt hæstv. forsrh. væri með honum, því að hann mundi frekar leggja til illt en gott, og honum er ekki fremur trúandi fyrir innsigli kjörgagna en innsigli ríkisins. Ef hæstv. ráðh. þarf eitthvað að segja, skal ég með ánægju setjast niður á meðan. (Forsrh.: Það er bara fyrirspurn. Ég ætlaði bara að spyrja hv. þm., hvernig væri hægt að treysta einhverjum betur en fullkomlega.) Ég get sagt þessum hæstv. ráðh., að ég mundi aldrei treysta honum fullkomlega, eins og ég hef áður sagt, og ég vil líka segja honum það, að honum eða þeim, sem nærri honum standa, verður aldrei treyst fullkomlega, og vona ég, að þetta sé nægilegt fyrir hann. Ég held annars, að það sé ekki hyggilegt af hæstv. ráðh. að vera að leita sér trausts hjá mér, því að hann veit, að það er farið alls staðar og einnig hjá flokksmönnum hans, og þess vegna þorir hann ekki að láta afgreiða hér viss mál, eftir að hann er búinn að koma skemmdarvergunum fram hér á þingi og missa þannig traust þeirra, sem áður höfðu treyst honum.

Ég held ekki, að það hafi verið neitt sérstakt, sem fram hefur komið gagnvart brtt., sem fyrir liggja, annað en það, sem hv. 4. landsk. þm. var að ræða um viðvikjandi tveim kjördögum. Hann taldi það mjög varhugavert að veita undirkjörstjórnnum leyfi til þess að ákveða, að ekki skyldi vera nema einn kjördagur, vegna þess að það væri víða, sem flokkarnir hefðu ekki menn í kjörstjórnnum. En ég get ekki skilið, að það sé miklum hagsmunum fyrir að fara hjá flokki, sem ekki á umboðsmann. Ef flokkarnir eru hræddir um hagsmuni sína, er hægt að ákveða, að þeim skuli skipaður umboðsmaður. Annars getur vel verið, að það þurfi að ákveða nánar um þetta. og vitanlega er þessu ekki stefnt gegn neinum flokki, heldur aðeins til þess, að ef kjörstjórnir og umboðsmenn eru sammála um, að ekki sé ástæða til að hafa kosningu lengur, sé ekki skylt að hafa tvo kjördaga.

Ég skal svo ekki að sinni fara meira út í þá hluti, sem hér hafa verið ræddir, og tel mig hafa drepist á flest. Ég tel fleiri breyt. ætti að gera á þessum kosningal. en hér hafa komið till. um, sérstaklega við 27. gr. og enn fremur við gr. um listakosningu, að hafa ekki nöfn á listunum eins og B, C, D, sem hljóma eins, sérstaklega í útvarp. Listarnir þurfa að vera skilgreindir þannig, að það þurfi ekki að misheyra. Það virðist líka vera ástæðulaust, því að nógu langt er stafrófið og flokkarnir ekki orðnir svo margir enn, hvað sem kann að verða. Ég held, að það væri mjög skynsamlegt að gera þessa breyt.

Bjarni Ásgeirsson: Mig langar til að bera fram brtt. við 113. gr., en þessi gr. er um úrskurð vafaatkvæða. 2. málgr. hljóðar þannig, með leyfi forseta: „Ef kjörstjórnarmaður eða umboðsmaður frambjóðanda eða flokks óskar, skal úrskurðar ágreiningsseðla, jafnóðum og þeir koma fyrir, og stöðva talningu atkvæða, unz úrskurður er felldur.“ Eins og hv. þm. heyrir, er hér gert ráð fyrir tvenns konar aðferðum við úrskurð vafaatkvæða:

að úrskurða þau, strax og þau koma fyrir og svo — og það er gert ráð fyrir því sem aðal- aðferð að geyma þangað til síðar að úrskurða þau. Nú er þessum aðferðum beitt báðum, en ég álit, að það ætti að vera alveg sjálfsögð regla að úrskurða vafaatkvæði, þegar þau koma fyrir, og tel eðlilegast, að kosningal. segi ótvírætt fyrir um þetta, því að það gefur að skilja, að kjörstjórnir eru settar í meiri vanda með að úrskurða vafasama seðla, þegar það liggur fyrir að lokinni kosningu, að á þessum seðlum geti það ollið, hver verði þingmaður. Þegar það veltur á einum eða tveimur seðlum, er kjörstjórnin sett í meiri vanda, og meiri hætta verður á, að ekki sé gætt þess réttlætis eða hlutleysis, sem þarf. Þess vegna er eðlilegt, að í gr. standi, að vafaseðla skuli úrskurða, jafnóðum og þeir koma fyrir, en ekki aðeins heimila það, eins og gert er í gr. Þessi brtt. mín er eingöngu um þetta atriði, og vildi ég biðja hæstv. forseta fyrir hana.

Það kemur ekki þessu máli við, en ég kann ekki almennilega við ummæli, sem féllu hjá hv. 4. landsk. (ÁkJ.), sessunaut mínum, um kaupfélagsstjóra landsins. Ég kann ekki við, að alltaf sé vegið í sama knérunn, og þegar hann vill nefna dæmi um óheildarleik, nefnir hann alltaf kaupfélagsstjórana. Hann gerði þetta í sinni síðustu ræðu, og hann gerði það í útvarpsmúr. um daginn. Það situr nú ekki sérstaklega á mér að taka svari kaupfélagsstjóranna, þar sem þeir sitja hér þrír í þessari hv. deild, já, fjórir, einn úr flokki hv. þm., tveir framsóknarmenn og einn sjálfstæðismaður, en ég vil segja það, að ég hef ekki þekkt það, að kaupfélagsstjórar hafi beitt valdi og kúgun, hvenær sem þeir hafa komið því við. Ég verð að segja það um þann kaupfélagsstjóra, sem ég þekki bezt, sem er í Borgarнесi, að hann er framsóknarmaður, og meiri hl. félagsmanna er framsóknarmenn. Samt starfa kommúnistar í félaginu, og margir þeirra eru duglegir áróðursmenn, en það hefur aldrei verið blakað við þessum mönnum, þótt þeir standi á öndverðum meid við meiri hl. félagsins. Það er því algerlega óverðskuldað að vera með sífelld brigzl um þessa menn. Ég held, að enginn þessara fjögurra heiðursmanna, sem hér sitja, eigi þetta skilið og aðrir ekki heldur. Ég vildi því mótmæla þessu og mælast til þess við hv. sessunaut minn, að hann legði þennan leik niður.

Forseti (EmJ): Mér hefur borizt skrifl. brtt. frá hv. þm. Mýr. (BÁ), svo hljóðandi: [sjá þskj. 139]. Enn fremur hefur mér borizt skrifl. brtt. frá hv. þm. A.-Húnv. (JPálm.), svo hljóðandi: [sjá þskj. 140]. — Mun ég leita leyfis til afbrigða um báðar þessar brtt. í einu.

ATKVGR.

Afbrigði leyfð og samþ. með 25 shlj. atkv.

Páll Zóphóniasson: Herra forseti. Ég skal ekki svara miklu hv. 4. landsk. (ÁkJ.). Ég hef aldrei svarað því, sem beint er til mín persónulega, og hann má tala um hvaða hvatir hjá mér, sem hann vill, sem ég hafi haft til að bera fram mína brtt. Ég svara ekki hans aðdróttunum.

Ég er búinn að benda þessum hv. þm. á, að

till. hans um að hafa jafnmarga meðmælendur í þeim kjördæmum, þar sem eru blutfallskosningar, og hinum, hún minnkar, ef samþ. verður, meðmælendatöluna frá því, sem nú er, þar sem hver frambjóðandi hefur rétt til 12 meðmælenda. Í mínum augum er það ekkert aðalatriði út af fyrir sig, hvort meðmælendurnir eru fleiri eða færri, heldur hitt, hvort eigi að taka upp þá stefnu að hafa meðmælendurna sem fæsta, kannske aðeins 5 eða bara 2, til þess að menn geti boðið sig fram til þingmennsku, sem ekkert fylgi hafa. T. d. um Norður-Múlasýslu þá var hv. 4. landsk. að tala um, að hans flokksmenn, sósíalistar, mundu ekki eftir minni brtt. hafa nægilega marga meðmælendur í sýslunni til þess að geta haft frambjóðanda þar. Ég hygg, að einn flokkur, sem talað hefur verið fyrir hönd hér, hafi 31 atkv. í sýslunni, en annar 37. Sveinn á Egilsstöðum var kosinn 7 eða 8 sinnum með sósíalistum. Hvers flokks menn eru það? Ég veit það ekki. Og ég veit ekki, hvort kjósendurnir hafa gert sér grein fyrir því sjálfir, þegar þeir kusu. Það, sem vakir fyrir mér, er ekki að útiloka lítila flokka, — það er algerður misskilningur. — Það eru til landslistar, og eftir því kerfi, sem er hjá þeim sósíalistum, þá eru þeir ekki í neinum vandræðum með það að láta kjósa landslista. Það er því fjarri því, að menn geti ekki kosið þann flokk, sem þeir vilja, þó að gerðar séu ráðstafanir til þess að torvela, að menn, sem hafa ekki nema kannske 2 atkv. eða 5–20 atkv., geti boðið sig fram í kjördæmi. Hér er um að ræða, hvor þessara tveggja stefna á að ráða, að fækka meðmælendunum eða ekki. Og það er ekki herra spenntur boginn hjá mér heldur en það, að 50 menn mæli með kosningu frambjóðenda í tvímenningskjördæmi.

Út af því, sem hv. 6. landsk. þm. (GÞ) sagði, vil ég enn undirstrika það, að ég tel það ákaflega mikils virði víða á landinu að geta haft kjörstjóra, sem ekki eru hreppstjórar, vegna þess, hvernig hreppstjórnir eru settir. Þeir staðir eru líklega milli 10 og 20, þar sem hreppstjórar eru svo settir, að það er ákaflega miklum erfiðleikum bundið fyrir menn að kjósa hjá þeim. En þar er alfaraleið um annað stað heldur en þann, sem þeir eiga heima, og þar eiga menn að geta kosið. Ég gæti nefnt frá síðustu kosningum fleiri dæmi um það, að það fyrirkomulag í þessu efni, sem nú gildir, varð til þess, að þeir menn, sem vildu kjósa og þurftu að fara út úr hreppnum; og eins þeir menn, sem þar voru staddir héðan úr Rvík og víðar að, þeir höfðu sig ekki í að fara langa leið til hreppstjóra til þess að kjósa. En þar er kaupþún, sem skip koma til og fara frá og allir eiga leið í eða úr, sem koma inn í eða fara út úr hreppnum, þannig að allir þessir menn höfðu því getað kosið þar, án aukaverðalaga. Ég legg töluvert upp úr þessu.

Um skrifl. brtt. frá hv. þm. A-Húnv. skal ég ekki ræða strax, en ég tel ekki þörf á að hafa tvo kjördaga í kaupstöðum, þó að menn hljófi að sjá, að þegar komið er út í dreifbýlið, þar sem er langt að fara á kjörstað, sums staðar upp undir 70 km og nokkuð víða milli 40 og 50 km og víða líka ekki fært bifreiðum, þá er nauðsynlegt að hafa heimild til þess í l. að geta haft

tvo kjördaga þar. Sums staðar er líka fátt um hesta á slíkum stöðum. Ég man eftir heimili með 8 manns, sem hafa kosningarrétt, þar sem eru aðeins 2 hestar, og þar eru 45 km til kjörstaðar. Það er ekki fljótlegt að selflytja fólk á slíkum og þvilikum stöðum til þess að kjósa á einum 6 klst., en tími mundi ekki vera meiri til slíkra ferða, ef aðeins einn kjördagur yrði hafður þar í kjördæminu nú í haust. (JPálm: Það er hægt að stofna þar bara kjördeild). Til þess þarf 20 kjósendur. En til hins finnst mér engin ástæða að ætla kaupstaðabúum tvo kjördaga, og er ég því á móti því að hafa tvo kjördaga í kaupstöðum. En sumum hv. þm. finnst þó goðgá að ákveða að hafa þar aðeins einn kjördag. Með núverandi fyrirkomulagi nægir, að fácin hús taki sig saman um það, t. d. hér í Rvík, að hafa kjördaga 2, 3 eða jafnvel 5, ef samtök eru um, að einhverjir mæti á stundarfjórðungs fresti. 96 menn geta með samtökum lengt kosningu í kaupstað um sólarhring. Sömu mönnum finnst þó ekki ástæða til að hafa tvo kjördaga í sveit, þar sem er svo langt og erfitt að fara til kjörstaðar. Ég get ekki séð samræmi í þessu.

Gísli Guðmundsson: Ég vildi leyfa mér að fara örfáum orðum um brtt. á þskj. 109 og 112. En það eru brtt. hv. stjkskrn. og brtt., sem ég flyt ásamt 4 öðrum hv. þm. á þskj. 112. Ég vildi aðeins segja það um brtt. á þskj. 109, frá stjkskrn., að ég leit svo á sem einn af nm., að um það væri samkomulag að bera þar brtt. fram af hálfu n. og þar hefðu verið fram settar með það fyrir augum, að samkomulag væri um, að n. stæði af þessum brtt. Nú sé ég, að einn nm., hv. 4. landsk. (ÁkJ), hefur borið fram brtt. við eina af þessum brtt., viðvíkjandi meðmælendafjöldanum. Og virðist mér þetta vera á nokkuð annan veg heldur en ég gekk út frá í gær um samkomulag nm. um brtt. á þskj. 109. Og ég verð að segja það, að ef því er haldið til streitu af þessum hv. nm., að þessi brtt. komi til atkv., tel ég mig ekki bundinn við þessa brtt. á þskj. 109. Annars vildi ég beina því til þessa hv. þm., hvort hann sæi sér ekki fært að taka aftur brtt. sína, vegna þess að ég sé ekki, að það sé svo mikið undir því komið fyrir hann eða hans flokk, hvort meðmælendur í tvímenningskjördæmum eru 18 eða 12. Það hefur verið fært fram sem rök fyrir því að hafa fáa meðmælendur, — þegar sú regla var tekin fyrir nokkrum árum, — að ef tala meðmælenda væri ótakmörkuð, væri með því skapaður möguleiki fyrir frambjóðendur að safna meðmælendum sér til fylgis og reka þannig „agitation“. En hv. 4. landsk. (ÁkJ) færir nokkuð önnur rök fyrir sínu máli, nefnilega þau, að með þessu móti, að fjölga meðmælendum, verði fylgismenn einstakra flokka og þar með fylgismenn hans flokks að gefa upp nöfn sín og þar með sé kosning þess flokks ekki leynileg lengur. Þetta er annað sjónarmið í málinu, og annað sjónarmið en fram hefur komið, og ber á það að líta. En ég sé ekki, að það sé mikill munur fyrir flokka í þessu tilliti, hvort 12 eða 18 menn flokksins þurfa að opinbera nöfn sín. Þar að auki er sá möguleiki fyrir hendi fyrir þessa menn, eins og hv. 1. þm. N.-M. (PZ) benti á, að hafa

ekki sérstakan frambjóðanda í kjördæminu, heldur vísa fylgismönnum sínum í því kjördæmi að kjósa landslista flokksins.

Þá vildi ég fara nokkrum orðum um þær brtt., sem ég er einn af flm. að á þskj. 112. Hefur reyndar verið gerð ýtarleg grein fyrir þeim. En það er aðeins í tilefni af ummælum, sem fallið hafa, sem ég vildi bæta þar nokkrum orðum við. Í þessum brtt. eru í raun og veru þrjú atriði, sem ég legg aðaláhærzlu á. Og þar er einna veigamest fyrsta atriðið, sem er um það, að það sé nokkurn veginn tryggt, að sá maður í hverjum hreppi, sem atkv. eru greidd hjá utan kjörstaðar, sé á þeim stað, sem heppilegastur er fyrir hreppsþúa og aðra, sem atkv. greiða í þessum hreppi utan kjörfundar. Því að það eru margir fleiri en íbúar hreppanna sjálfir, sem þar þurfa á því að halda að greiða atkv. utan kjörfundar, og ég hygg, að þeir séu fleiri utanhreppsmennirnir í þessum tilfellum, og gæti ég trúað, að flestir þeirra séu kjósendur á kjörskrá í Reykjavík. Ég er nokkuð undrandi yfir því, að menn vilja ekki ganga inn á svo sanngjarna breyt, og hér er um að ræða og menn skuli tala um, að það sé öruggara að greiða atkv. hjá hreppstjóra heldur en öðrum í þessum tilfellum. Það er eins og menn loki augunum fyrir því, að hreppstjórar eru margir pólitískir menn og sumir þeirra mjög harðir fylgismenn flokka. Það eru þannig engar líkur til þess, að þessum mönnum, sem skipaðir yrðu að tilhlutun sýslumanns, væri á nokkurn hátt verr treystandi heldur en hreppstjórum til þess að sjá um utankjörfundarkosningar. Ég geri ráð fyrir, að hreppstjórum yfirleitt, og ég vona undantekningarlaust, sé algerlega treystandi í þessum efnum, og ég geri ráð fyrir, að þessum nýju kjörstjórum yrði það líka.

Annað atriðið, sem ég vildi minnst á í brtt., hefur verið rætt og m. a. af frsm. n. Mér virtist koma fram hjá honum nokkur misskilningur um það, hverjir eigi að gefa vottorð um það, hverjir séu á kjörskrá. Hv. frsm. virtist líta svo á, að kjörskráin væri aðallega í vörslum formanns undirkjörstjórnar, og ég býst við, að fleiri muni líta svo á. En við nánari athugun kosningal. munu menn komast að raun um, að svo er ekki. Það er engin vissa fyrir því, að kjörskráin liggi í höndum oddvita undirkjörstjórnar í hverju kjördæmi nema aðeins kjördaginn. En það eru þessir menn, sem atlað er að gefa vottorð um það, hverjir séu á kjörskrá. Ég vil í því sambandi minna á ákvæði í 19., 20. og 21 gr. núgildandi kosningal., þar sem talað er um samningu kjörskrár og hversu þær skuli fram lagðar. Og ef menn athuga þær gr., geta menn gert sér grein fyrir, hver það er, sem hefur þessi plögg undir höndum. Kjörskráin er samin af hreppsnefnd, og þegar alþingiskosningar eiga að fara fram, á að leggja kjörskrána fram tveimur mánuðum fyrir kjördag. Þá er það gert á einhverjum stað, þar sem hreppsnefnd álítur heppilegast. Það er ekki sagt, að það sé hjá hreppstjóra, það er ekki nein vissa fyrir því, að hún liggi á þessum tíma í höndum oddvita undirkjörstjórnar. Svo gengur kjörskráin til hreppsnefndar aftur, þegar 3 vikur eru til kjördags. Þá kemur hreppsnefndin saman til þess að úrskurða, hvornig eigi að ganga frá

kjörskránni. Og eftir það getur hún verið í vörslum hreppsnefndaroddvita alveg fram undir kjördag, en hann þarf að senda oddvita undirkjörstjórnar hana svo snemma, að hann geti haft hana á kjördaginn. En það er ekki til tekið, að hreppsnefndaroddvitinn eigi að senda kjörskrána löngu fyrir þann dag. Það er því oddviti hreppsnefndar, sem hefur bezt skilyrði til þess að gefa vottorð um það, hverjir á henni standa. Það er að visu svo, að sá, sem á að gefa vottorðið, þarf ekki að hafa kjörskrána undir hendi, og það er hreppsnefndaroddviti, sem hefur eftirrit af kjörskránni allan tímann. Það liggur því í augum uppi, að það er oddviti hreppsnefndar, sem ætli að réttu lagi að gefa þetta vottorð. En vegna þess að hreppum er skipt í kjördeildir og að rétt fyrir kosningar getur verið þægilegra að gefa vottorð frá kjörstjórn, þarf hún að geta gefið þessi vottorð. En við leggjum til, að vottorð sé einnig gilt, sé það undirritað af hreppsnefnd í heim hreppi, þar sem kjósendi er á kjörskrá, eða oddvita fyrir hennar hönd. Og sérstaklega væri það hægara fyrir kjósendur nokkru fyrir kjördag, að hreppsnefndaroddviti gæti einnig gefið þessi vottorð.

Svo eru aðeins nokkur orð um ákvæði til bráðabirgða. Ég vil taka það fram, að þessi till. var eiginlega ekki rædd í n. Þessari brtt. var varpað fram af mér í n., rétt áður en nefndarfundur lauk. Hún fékk daufar undirtektir. Sumir nm. voru þá ekki viðstaddir, svo sem hv. 3. landsk. (SK) og hv. þm. V.-Ísf. (ÁÁ). Hjá nm. var ekki samkomulag um hana. Þessi brtt. er flutt vegna þeirra sérstöku ástæðna, sem fyrir hendi eru, að kosningar eiga að fara fram á þeim tíma, sem getur orðið ákaflega óþægilegur fyrir fólk í sveitum landsins, og verður í öllum tilfellum óþægilegur, hvornig sem viðrar. Mér þykir undarlegt, að hæstv. ríkisstj. og hv. þm. hafa ekki reynt að finna eitthvert ráð til þess að koma kjósendum í dreifbýlinu eitthvað til hjálpar með tilliti til þess, hvað kjördagurinn verður nú við næstu kosningar á óheppilegum tíma fyrir þá til kjörfundarsóknar. Og ég er undrandi yfir því, að ekki skuli hafa komið fram meira af brtt. við þetta frv. til þess að bæta úr þessu, svo bersýnilegt sem það er, að sanngjarnt er að létta undir með þessu fólk í þessu efni. Sumir hv. þm., sem ekki stóðu að þessum brtt., tóku þó vel í þær. Ég undrast þó stórum, að hv. þm. A.-Húnv. (JPálm) skuli hafa fundizt ástæða til að bera fram brtt. um tvo kjördaga í kaupstöðum, — um það hafa menn ekki verið með neinar kröfur —, því að það er eins og til þess að draga úr þeirri ástæðu, að sveitirnar þurfi að hafa tvo kjördaga, að kaupstaðirnir skuli fá að hafa það líka.

Því hefur verið haldið fram, að þessi tími til kosninga, seint í október, sé ekki óþægilegur fyrir sveitafólk, og er það fært fram því til stuðnings, að áður hafi kjördagur verið á þessum tíma. Það er nú nokkuð langt liðið, síðan kosið var fyrsta vetrardag, og mun það hafa verið síðast við alþingiskosningar 1923, en við landskjör 1926. En reynslan af kosningunum 1926 mun hafa orðið sú, að mönnum mun ekki hafa þótt líklegt, að sá kjördagur yrði tekinn upp aftur,

ef annað reyndist mögulegt. Í ýmsum héruðum landsins var stórhrið þennan dag og sums staðar hnésnjór og ófærð, svo að ekki var um annað að ræða en fara gangandi, ef menn vildu á annað borð komast á kjörstað, því að ekki var hægt að fara á hestum. Þess má líka geta, að meðan síður var að kjósa fyrsta vetrardag, var fyrirkomulag að mörgu leyti ólíkt því, sem nú er, og höfðu konur t. d. lengst af engan kosningarétt, en ófærð og illviðri á kjördag mundi fremur verða til þess að hamla kjörsókn þeirra en karlmanna.

Í l. þeim, sem nú gilda, er heimilað að ákveða kjördag síðar, ef kosning ferst fyrir. Ég tel þetta ákvæði lítils virði, því að það er alltaf álitamál, hvort veður skuli teljast fært eða ekki. Má gera ráð fyrir því, að þessi heimild geti einhverjir komið á kjörstað, hversu slæmt sem veður er, og er þá alltaf hægt að segja, að kosning hafi farið fram og að kosningafært hafi verið. Einhver skaut því hér fram, að þessi heimild væri brott fallin, ef bráðabirgðaákvæðin í brtt. okkar næðu samþ. En ég sé ekki, að svo þurfi að vera. Ég sé ekki, hvernig þessi bráðabirgðaákvæði geta komið í veg fyrir, að hægt sé að nota þessa heimild, þótt hún sé í sjálfu sér lítils virði.

Ég ætla svo ekki að fara um þetta miklu fleiri orðum. Ég tel svo mikið sanngirnismál felast í þessum bráðabirgðaákvæðum, að ég efast um, að meira sanngirnismál hafi verið borið fram á Alþ., og ég læt segja mér það tvisvar, áður en ég trúi því, að hv. d. felli þau. Og ég tel líklegt, að hæstv. ríkisstj. telji það skyldu sína að stuðla að framgangi þessa máls. Þó að ég vilji ekki fara að bera fram neinar sakir á hendur hæstv. ríkisstj., vil ég ekki draga dul á það, að hún hefði getað komið í veg fyrir það, að kjördagur væri ákveðinn á svona óheppilegum tíma. Kosningarnar fóru fram 5. júlí, en talningu var ekki lokið fyrr en 10. júlí, þó að hægt hefði sennilega verið að ljúka henni á tveimur dögum. Og ég tel, að hægt hefði verið að koma öllum gögnum í hendur landskjörstjórnar á þremur eða fjórum dögum, svo að hægt hefði verið að úthluta uppþótarsetum þegar í stað. Ætli þá að hafa verið hægt að kalla saman þing um 20. júlí, og hefði þá þingið getað verið búið að ljúka störfum um það leyti, ef þetta þing kom saman, ef vinnubrögð hefðu verið skapleg. Hæstv. ríkisstj. á óneitanlega nokkra sök á því, að þetta var ekki gert, og vænti ég því, að hún vilji bæta um með því að stuðla að því, að þessi bráðabirgðaákvæði nái samþykki.

Jón Pálmason: Hv. þm. V.-Sk. minnst í brtt. mína á þskj. 111 og hélt því fram, að það gæti orkað því, að farið yrði að hafa almennar kosningar fyrir kjördag, ef hún yrði samþ. En í 64. gr. l. er gert ráð fyrir, að þeir einir hafi rétt til að greiða atkv. utan kjörstaðar, sem búast við að verða fjarstaddir á kjördag, og ætti það að vera næg trygging í þessu efni.

Viðvíkjandi þeirri skrifl. brtt., sem ég hef borið fram, er það að segja, að í mörgum kaupsýningum og kaupstöðum er svo ástatt, að þeim fylgja nokkrir bæir, sem þannig eru settir, að nauðsynlegt getur verið að hafa þar tvo kjördaga eins og í sveitum, ef illviðri hamlar kosningu.

Einar Olgeirsson: Út af till. hv. 4. landsk. vil ég taka það fram, að ég tel raunar ákvæðið um meðmælendur óþarft, en ef það er haft, á a. m. k. ekki að krefjast þess, að fleiri meðmælendur þurfi í tvímenningskjördæmum en fjölmennustu einmenningskjördæmum, því að sum einmenningskjördæmin eru, eins og kunnugt er, fjölmennari en tvímenningskjördæmin, og hvaða vit er í því, að fleiri meðmælendur þurfi í því kjördæminu, sem fámennara er? Ef 12 menn vilja bjóða fram mann, þá álit ég, að þeir eigi að hafa rétt til þess. Það hefur einmitt verið andi kosningal., að það sé tryggt, að kosningarnar séu leynilegar, og að því lýtur meðal annars það ákvæði, að ekki megi hafa nema ákveðinn hámarksfjölda meðmélenda. Tilgangurinn með því að krefjast fleiri meðmélenda virðist vera sá að knýja flokka, sem hafa lítið fylgi í þessum kjördæmum, til að gefa upp fylgismenn sína. Ég mæli því eindregið með því, að till. hv. 4. landsk. á þskj. 116 verði samþ.

Áki Jakobsson: Ég vil aðeins benda á það, að samkv. minni till. er ætlað til, að meðmælendur í tvímenningskjördæmum geti verið frá 12 til 24 að tölu, en samkv. núgildandi l. geta þeir verið 12 til 48. Ég hef raunar ekkert á móti því, að meðmælendur geti verið 48 flestir, en ég vil, að lágmarkið 12 haldist einnig í tvímenningskjördæmum. Það er lágmarkið, sem máli skiptir í minni till., en ekki hámarkið.

Sveinbjörn Högnason: Hv. þm. A.-Húnv. sagði, að þeir einir hefðu rétt til að greiða atkv. utan kjörstaðar, sem byggjust við að vera fjarstaddir á kjördag. En hvaða maður getur ekki sagt, að hann ætli að vera fjarstaddur á kjördag? Ég tel, að flestir kjósendur gætu gert ráð fyrir því. Það verður engum skotaskuld úr því að finna sér átyllu til þess, ef hann vill kjósa fyrir kjördag.

Hv. 2. þm. Reykv. sagði, að hann sæi enga ástæðu til að hafa fleiri meðmælendur í tvímenningskjördæmum en einmenningskjördæmum, og ég get verið honum sammála um það, en það verður þó að gera mun á því, hvort 4 menn eru í framboði á einum lista eða bara einn maður, og nær auðvitað engri átt, að 12 meðmælendur verði látnir nægja fyrir þessa 4 menn, því að það táknar auðsjáanlega stórum lækkaða lágmarks-tölu meðmélenda.

ATKVGR.

Brtt. 109,1 samþ. með 22 shlj. atkv.

— 112,1 felld með 16:4 atkv.

— 109,2.a samþ. án atkvgr.

— 118,1.a felld með 21:3 atkv.

— 118,1.b felld með 20: 5 atkv.

— 109,2.b samþ. með 18:14 atkv.

— 116 þar með fallin.

— 109,3 samþ. án atkvgr.

— 109,4 samþ. með 27 shlj. atkv.

— 112,2 þar með fallin.

— 109,5 samþ. með 19 shlj. atkv.

— 118,2 samþ. með 17:3 atkv.

— 109,6 samþ. með 28 shlj. atkv.

— 112,3 kom ekki til atkv.

Brtt. 109,7 samþ. með 18:9 atkv.
 — 138 samþ. með 21 shlj. atkv.
 — 110, svo breytt, samþ. með 22:3 atkv.
 — 112,4 samþ. með 17:6 atkv.
 — 112,5 samþ. með 18:9 atkv.
 — 111 felld með 20:7 atkv.
 — 112,6 samþ. með 23:1 atkv.
 — 112,7 samþ. með 23 shlj. atkv.
 — 139 samþ. með 25 shlj. atkv.
 — 109,8 samþ. með 21 shlj. atkv.
 — 140 felld með 17:4 atkv.
 — 112,8 (ákvæði til bráðabirgða) samþ. með 16:15 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: JÞálm, JörB, PHall, PZ, PÞ, PHann, SP, SkG, SvBH, BÄ, BJBj, BFB, EystJ, GG, HelGJ, IngJ.

nei: ÍslH, JakM, ÓTh, PO, SigfS, SEH, SK, StJSt, ÄKJ, ÄÄ, EOJ, FJ, GP, GSv, EmJ.

SB greiddi ekki atkv.
 1 þm. (GTh) fjarstaddur.

Brtt. 109,9 (ákvæði til bráðabirgða) samþ. með 22 shlj. atkv.
 Frv. samþ. með 22 shlj. atkv. og afgr. til Ed.

Á 16. fundi í Ed., 27. ágúst, var frv. útbýtt eins og það var samþ. við 3. umr. í Nd. (A. 141).
 Á sama fundi var frv. tekið til 1. umr.
 Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 12 shlj. atkv.

Fjmrh. (Jakob Möller): Stj. undirbjó þetta frv. fyrir Alþ., og var það samið með það fyrir augum að samræma kosningal. þeirri breyt., er nú hefur verið gerð á stjkskr. Hv. Nd. hefur gert á frv. nokkrar breyt., er varða önnur atriði en þau, sem stj. taldi sig eiga að fást við. Þessar breyt. eru að sumu leyti athugasemdir. Ég legg til, að hv. d. visi málinu til 2. umr. og n. í þessari hv. d. mun engin stjkskr. vera til, og tel ég ekki, að hana beri að kjósa í þetta mál, og legg því til, að því verði vísað til allshn.

Forseti (JJós): Er nokkur krafa frammi í hv. d. um að kjósa sérstaka stjkskr. í þetta mál? Ég lit svo á, að hv. dm. krefjist þess ekki, ef enginn kveður sér hljóðs um það.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 10 shlj. atkv. og til allshn. með 13 shlj. atkv.

Á 18. fundi í Ed., 31. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 141, n. 160, 151, 161).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 12 shlj. atkv.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Allshn. hefur haft mál þetta til meðferðar og hefur eftir föngum reynt að athuga frv. Frv. er, eins og kunnugt er, kosningal. óbreytt frá því, sem áður var, með þeirri breyt., sem stafar af stjkskrbreyt., sem nú hefur verið samþ., ásamt nokkrum öðrum breyt., sem hv. Nd. hefur gert á frv. Eins og að líkum lætur, hefur allshn. ekki getað athugað sjálfan

lagabálkinn til neinnar hlitar, þar sem hér er um flókin og vandasöm lög að ræða, og tæki það miklu lengri tíma en n. taldi fært að verja til athugunar á frv. í heild. Þess vegna hefur þetta verið lausleg athugun, en að mestu leyti höfum við haldið okkur við þær breyt., sem gerðar voru á frv. í Nd., og athugað það frá því sjónarmiði.

Þó er það svo, að við þá athugun, sem við gerðum á þessu frv., eins og það lá fyrir, þá fundum við 2 brtt., sem n. var sammála um að gera og lagði til, að gerðar yrðu. Önnur breyt. er við 9. gr., þar sem stendur í 2. málsg.: „Þar sem sýslumaður er heimilisfastur í kjördæmi, skal hann vera oddviti yfirkjörstjórnar. Annars staðar skipar ráðh. oddvita, er sé kjósandi í kjördæminu“ o. s. frv. Þetta er óeðlilegt, eins og l. eru, vegna þess að það getur eins þurft varamann, þar sem sýslumaður eða lögmaður er oddviti kjörstjórnar. Það er gert ráð fyrir því í 11. gr., að oddviti viki sæti, og er þá meiri ástæða til þess að hafa greinileg ákvæðin um varamann. Þess vegna höfum við lagt til, að 9. gr. verði breytt svo, að það sé alveg ótvírátt, að ráðh. skipi varamann oddvita, þó að hann sé sýslumaður eða lögmaður. Hins vegar er ekki ágreiningur um þessa brtt. Hin breyt. leiðir að nokkru leyti af meðferð Nd., þannig að hún hefur ekki gætt fulls samræmis við þær breyt., sem hún gerði. Nd. felldi alls staðar niður það ákvæði, að maður skyldi talinn sjálfkjörinn, ef ekki stæðu fleiri nöfn á lista en kjósa ætti þm. og varaþm. Við gerðum ráð fyrir, að þetta hefði verið af vangá, og vorum því sammála um þessa siðari breyt. og vonum, að hv. d. geti á hana fallið. Svo er ein brtt. til viðbótar, sem allshn. hefur komið sér saman um, en var út af breyt., sem Nd. hefur sett inn í frv. Þetta er í 21. gr., þar sem Nd. setti það inn, að umslög skyldu innsigluð með þar til gerðu innsigli. Okkur sýndist hæpið, hvort þessu yrði komið við, þar sem þessum innsiglium yrði tæplega komið út um allt landið á svo skömmum tíma sem hér er um að ræða.

Þá fluttum við brtt. við ákvæði til bráðabirgða, og heimilar það ráðh. að fresta gildistöku þessa ákvæðis, ef þurfa þykir. Það mun um tíma hafa verið tekinn upp sá háttur, að öllum undirkjörstjórnnum í landinu hefur verið sent sérstakt innsigli, og þá skilst mér, að mundi vera hægt að leysa þann vanda nú með því, að kjörstjórnin á hverjum stað noti þetta innsigli undirkjörstjórnar. Það má að visu segja, að þetta fullnægi ekki ákvæðinu að vera þar til gert, en væntanlega yrði það ekki látið sæta aðfinningum, þó að slíkt innsigli væri notað. Ef til vill er ekki nóg lakk til í landinu, en það væri æskilegt, að dómsmrn. athugaði það í tíma, því að það þýðir ekki að setja ákvæðið, ef það er óframkvæmanlegt.

Þá vil ég gera grein fyrir þeim brtt., sem n. er ekki sammála um, en meiri hl. vill fallast á. Þá eru fyrst brtt. á þskj. 161. Hv. þm. Str. (HermJ) gat ekki fallið á þær, a. m. k. ekki að svo komnu. Þá er fyrst brtt. við 27. gr. í Nd. var sett inn breyt. frá því, sem áður hafði verið. Það er krafizt fleiri meðmælanda í tvímenningskjördæmum heldur en í einmenningskjördæmum, þannig að

samkv. frv., eins og það kom frá Nd., eiga þeir ekki að vera færri en 18 og ekki fleiri en 36 í tvímenningskjördæmum, en í einmenningskjördæmum ekki færri en 12 og ekki fleiri en 24. Nú er á það að líta, að sum einmenningskjördæmi eru jafnvel mannfleiri heldur en sum tvímenningskjördæmin. Þess finnast a. m. k. dæmi, og þá sýnist okkur vera óeðlilegt, að fleiri meðmælenda væri krafizt í slíkum tvímenningskjördæmum heldur en í hinum, og urðum því sammála um að láta sömu tölu gilda um þetta eins og verið hefur, og jafnt í einmennings- og tvímenningskjördæmum.

Þá er brtt. við 97. gr., sem meiri hl. varð sammála um að gera. En þannig stóð á, að segja má, að Nd. hafi gert sig seka um nokkurt ósamræmi í ákvörðun sinni, vegna þess að í hinum minni kjördæmum skipaði hún svo fyrir, að þar skyldu vera 2 kjördagar, en ákvað hins vegar, að kosningu skyldi vera lokið í síðasta lagi kl. 12 á miðnætti í hinum stærri kjördæmum, svo sem Rvík, þar sem allt að 25 þús. kjósendur greiða atkv. Það hefur oft komið fyrir, að nokkuð margir kjósendur hafa greitt atkv. eftir kl. 12 á miðnætti. T. d. var það svo í bæjarstjórnarkosningunum í marz s. l., að fjölmennur hópur skiðafólks kom ekki í bænin fyrr en eftir miðnætti og átti þá eftir að kjósa. Okkur finnst miklu eðlilegra, að þetta ákvæði sé látið halda sér, eins og það var. Við meiri hl. n. leggjum því til, að þessu ákvæði Nd. verði sleppt. Varðandi hitt ákvæði Nd., að lögbjóða 2 kjördaga í sveitum, þá viðurkennum við að visu, að við næstu kosningar, sem fara eiga fram um miðjan okt., bá geti verið full ástæða til að gjalda nokkuð varhuga um það að geta þess, að allir kjósendur eigi raunverulega kost á því að greiða atkv. En okkur sýnist hins vegar of umfangsmikið að lögbjóða 2 kjördaga í sveitum, en nægilegt mundi að heimila það, þar sem svo stæði kl. á öfærð eða illviðri hamlaði kjørsókn, og þá mætti nota hinn síðari kjördag eftir sams konar reglum og greinir í 134. gr. kosningal. Þar er gert ráð fyrir því, ef kosning ferst fyrir vegna illveðurs eða öfærðar, að boðað sé til kjörfundar á ný innan viku, en það er alls ekki gert ráð fyrir því, að kosning falli þá niður — eigi sér ekki stað. En við viljum rýma þetta ákvæði svo, að kjörstjórn megi byrja kosningu t. d. í tvisýnu veðri. En jafnvel þó að kjörstjórn byrji kosningu í tvisýnu veðri, en síðan komi á daginn, að eðlileg kjørsókn hindrist, þá viljum við, að það sé heimilt að boða til kjörfundar af nýju á þann hátt, sem í 134. gr. segir. Ég vonast til þess, að menn geti fallizt á þetta fyrirmæli, því að það fullnægir þeim óskum, að allir eigi að hafa jafna aðstöðu til þess að kjósa, hvað sem öfærð og illviðri líður. Með þessu er nægilega tryggilega um hnútana búið, en það afnemur hins vegar það óþarfa umstang, sem yrði því samfara að lögbjóða 2 kjördaga í sveitum. Mér finnst hér vera um heppilegan millivelg að ræða, og vil ég vænta þess, að hv. d. geti fallizt á þá sanngjörnu lausn þessa máls, sem með þessu er nú fundin.

Loks er svo að minnst á brtt. hv. 1. þm. Eyf. Allshn. tók ekki formlega afstöðu til hennar,

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

enda hygg ég, að ég fari með rétt mál, ef ég segi, að meiri hl. n. telur ekki ástæðu til þess að mæla með henni, heldur óskar þess, að hún verði felld. Mæg skilst efni þessarar brtt. vera það, ef flokkur fær mann kosinn í tvímenningskjördæmi, þá leiði þar af, að hinn frambjóðandinn í tvímenningskjördæminu geti ekki náð kosningu sem uppbótarþm. Ég sé enga ástæðu til þess að setja slík fyrirmæli. Mig skortir skilning á þeim rökum, sem kunna að vera fyrir þessu, og þar af leiðandi get ég ekki annað en mælt á móti þessari till. sem óeðlilegri breyt. frá því, sem verið hefur. Ég tel hana geta leitt til réttarskerðingar fyrir þau kjördæmi, sem hér eiga hlut að máli. Þetta mundi geta leitt til þess, að smákjördæmi, eins og t. d. Seyðisfjörður, fengju megnið af uppbótarþm., og það mundi leiða til hins fátánlegasta ósamræmis. Ég vona því, að þessi brtt. verði felld, en vænti þess, að frv. nái samþykki með þeim breyt., sem meiri hl. allshn. leggur til, að á því verði gerðar.

Hermann Jónasson: Ég hef ekki getað orðið sammála meiri hl. allshn. um brtt. á þskj. 161. Eins og gengið er frá ákvæðinu til bráðabirgða í Nd., er gert ráð fyrir því, að tveir kjördagar séu hafðir, þó ekki í þeim kjördeildum, sem eru innan kaupstaðar eða kaupsýna, og ef öll kjörstjórnin er sammála og allir frambjóðendur eða umboðsmenn þeirra, sem mættir eru, samþykkja, má kjörstjórn þegar kosningu er lokið hinn fyrri kjördag, ákveða, að eigi skuli fleiri kjördagar vera í kjördeildinni, enda sé kjörbókin undirrituð af frambjóðendum og umboðsmönnum, sem samþ. hafa. Hafi 80% eða fleiri af kjósendum í kjördeildinni kosið eða fengið vottorð samkv. 85. gr., nægir einróma samþykki kjörstjórnar til slíkrar ákvörðunar.

Ég held, að með þessu ákvæði hafi verið komið í veg fyrir það, að hægt sé að sýna hlutdrægni í kosningunum í haust. Ef 80% kjósa, er kosning allalmenn, og ekki heldur hægt að hafa einu kjördag, nema allir aðilar séu því samþykkir. Hv. Nd. hefur séð það, að nauðsyn bar til að setja þetta bráðabirgðaákvæði í frv. vegna kosninganna í haust. Ég fullyrði, að þeir, sem búa á Suðurlandi, og þeir, sem búa við sjó, gleyma því annað veifið, hve miklir erfiðleikar geta verið í sveitinni að sækja til kjörstaðar, og á þessum tíma eru jafnmiklar líkur til þess, að ófært veður verði til þess að komast á kjörstað, og ég hef ekki svo sjaldan ferðast um sveitakjördæmi á þessum tíma árs, að ég viti ekki, að það er þá oft ófært fyrir mikinn hluta kjósenda að komast á kjörstað. Mér virðist líka meiri hl. allshn. fallast á það í orði, að kjördagar verði tveir. En fyrir þessu hugsar meiri hl. á þann hátt, sem ég get alls ekki fallizt á og kemur fram í þeim brtt., er hér liggja fyrir, sem gefa opna leið fyrir stórkostlegt ranglæti, ef að l. verða, eins og ég skal sýna fram á. — Í brtt. felst það, að undirkjörstjórn geti, sé hún því sammála og því sé ekki mótmælt af frambjóðendum eða umboðsmönnum þeirra, framlengt kosninguna, ef illviðri eða öfærð hindri eðlilega kosningu í einhverri kjördeild, og skuli þá kjörfundur boðaður á ný samkv. fyrirmælum 134. gr.

Nú er auðsætt í fyrsta lagi, að ef kjördeild skyldi samþykkja, að kjördagar verði tveir sök-um óveðurs, eins og gert er ráð fyrir, að þeir geti orðið, þá er þar með ekki sagt, að hægt sé að koma því til fólksins, að þeir verði tveir. — Við getum líka hugsað okkur það, að á kjördag sé stormur, hellirigning eða slydda eða m. ö. o., að veðrið sé þannig, að fólkið hugsi sem svo: Kosningarnar hljóta að verða framlengdar til næsta dags. (SÁÓ: Vill ekki hv. ræðumaður athuga 134. gr.?). Ég þarf ekki að athuga hana til þess að ráðar ástæður til þess. Hann gæti t. d. átt betri bilakost til þess að koma kjósendum á kjörstað. Um kvöldið er sama sem ekkert komið af kjósendum andstæðingsins. Þá á það að vera undir honum komið, sem hefur fengið flest af sínum atkv., hvort kosningunni skuli haldið áfram eða ekki. — Svo mikið er víst, að Alþ. getur undir engum kringumstæðum verið þekkt fyrir, að annað eins og þetta geti náð fram að ganga.

Og í þriðja lagi: Það getur staðið þannig af sér, að frambjóðandi eins flokks getur átt þetta 2, 3 og 10 atkv. í einni kjördeildinni, — ég hef um 3 dæmi í huga við fljóta umhugsun —, og annar frambjóðandi haft um 200 atkv. í kjördeildinni, þá á það að vera lagt á vald frambjóðanda eða fulltrúa hans, hvort margt fólk fær að kjósa eða ekki.

Ég hef ekki séð þessi ákvæði fyrr en í dag og hef í fljótu bragði séð þessa þrjá megingalla á brtt. um þetta atriði, sem er fullkomlega nóg til þess, að Alþ. á á engan hátt að sjá sér fært að ganga inn á þetta, sem yrði til þess að bjóða hlutdrægninni og ranglætinu heim.

Vitanlega er ég og ósammála því að fækka meðmælendum í tvímenning skjördæmum, og ég tel ástæðulaust að vera að ýta undir framboð í tvímenning skjördæmum, ef ekki er hægt að fá 18 meðmælendur.

Að lokum vil ég jafnframt segja það, að ég er ósamþykktur því að fella niður ákvæði, er kom frá Nd., um, að atkvæðagreiðsla megi ekki standa lengur en til kl. 12 á miðnætti. Með brtt. er opnaður möguleiki fyrir alla kaupstaði að hafa kjördaga tvo, ekki til bráðabirgða eins og í sveitunum, heldur um ótakmarkaðan tíma, því að það er vitanlega hægt að hafa því svo í kaupstöðunum, að verið sé að kjósa alla nóttina.

Ég er því undrandi yfir því, að meiri hl. allshn. skuli á sama tíma sem hann er að mæla á móti því, að kjördagar í sveitum séu hafðir tveir til bráðabirgða, þá er hann að opna leið fyrir alla kaupstaði að hafa tvo kjördaga um ótakmarkaðan tíma, þar sem það er vitað mál og augljóst, að miklu erfiðara og tafsamara er að sækja kjörstað í sveit en í kaupstað.

Bernharð Stefánsson: Við þm. Eyf. höfum borðað fram brtt. á þskj. 151 við 128. gr. frv. Hún er

um varaþm. í tvímenning skjördæmum, að þá skuli nema af landslista flokks, sem ná kosningu sem varaþm. í tvímenning skjördæmi.

Tvær ástæður liggja til þessa. Í fyrsta lagi getur komið fyrir, að flokkur fái báða þm. kosna í tvímenning skjördæmi. Þá verða hinir tveir varaþm., og má hvorugan þeirra missa til að vera landsk. En það horfir öðruvísi við í Rvík, og ætlumst við til, að ákvæðið haldist hér, því að það mun ekki koma fyrir hér, að einn flokkur fái alla þm. kosna, a. m. k. ekki, á meðan við búum við núverandi skipulag, og það mun því alltaf verða af nógum að taka til að vera varaþm., þó að sá næst hæsti á lista verði landsk. þm. Það má nú e. t. v. segja, að þetta mundi ekki koma að mikilli sök, en okkur flm. finnst þetta þó ekki rétt, að þeir verði teknir í allt annað og því engir varaþm.

En það skal jatað, að þetta er þó aukaatriði frá okkar sjónarmiði séð. Aðalástæðan fyrir brtt. okkar er sú, að við teljum, að frv. óbreytt geti komið svo hrapallega í báða við allt lýðræði, að það sé ekki viðunandi, og ætti síst af öllu að vera þolað af þeim mönnum, er tala mikið um umhyggju sína fyrir lýðræðinu. — Ég vil biðja hv. frsm., þar sem hann virtist vanta rök fyrir máli sínu, að hlusta þó á það, er ég hef að segja. — Nú getur það komið fyrir í tvímenning skjördæmum, að stærsti flokkurinn fái einn þm. kosinn, en sá næst stærsti líka einn þm. og næsti maður á lista hans verði líka landsk. Ég skal taka dæmi úr því kjördæmi, sem ég er kunnugastur í. Þar fékk annar flokkurinn um 1580 atkv. og hinn um 1080 atkv. við síðustu kosningar. Eftir hinum nýju kosningal. á hvor flokkanna að fá einn þm. og minni flokkurinn auk þess einn uppþótarþm., svo að sá flokkurinn, sem fær 1580 atkv., fær einn þm., en sá, er fær 1080, fær tvo þm. — Nú býst ég við, að hv. frsm. n. segi, að uppþótarþm. séu ekki þm. kjördæmisins og því komi það ekki málinu við. (BBen: Vill ekki hv. þm. gera grein fyrir því, hvar í röðinni þessi uppþótarþm. er?). Hann mun fá $\frac{1}{4}$ af atkvæðamagni listans, og þá má telja líklegt, að annar maður á listanum verði uppþótarþm. Hann hefði fengið um 800 atkv., skilst mér. — Framsfl. hefur ekki talið það rétt, að $\frac{1}{2}$ hluti hefði sama rétt og $\frac{1}{4}$, né álitid það vera lýðræði, en hvað er þá að segja um það, sem með þessu frv. getur átt sér stað, að meiri hl. fái einn þm., en minni hl. tvo þm.? — Ég veit, að því er haldið fram, að landsk. þm. væru ekki þm. kjördæmis, en þeir telja sig það sjálfir og eins kjósendurnir.

Svo er annað í þessu máli. Því hefur verið haldið fram af stuðningsmönnum stjkskræyrt., að hlutfallskosningar séu ákaflega sanngjarnar. Og ég jata, að það má færa ýmis rök því til stuðnings, að hlutfallskosningar séu sanngjarnar, þó að ég sé hæst. atvmrh. sammála um það, sem hann sagði réttilega fyrir nokkrum árum, að hlutfallskosningar í tvímenning skjördæmum séu ekkert annað en vitleysa. En ef hlutfallskosningar eru sanngjarnar á annað borð, eins og þessir menn halda fram, þá skil ég ekki annað en að það sé þá heppilegast og bezt, að hlutfallskosningar séu ekki aðeins hér í Rvík, þar sem nú eru reglulegar hlutfallskosningar, og svo í þess-

um 6 kjördæmum, heldur sem viðast, þannig að minni hl. fái nokkurn rétt sem viðast. Nú sér hv. frsm. n. það, að ef útilokaður er möguleiki fyrir því, að flokkur, sem kemur manni að við hlutfallskosningu í tvímenningskjördæmi, fái auk þess uppþótarþm., þá leiðir það til þess, að uppþótarþm., sem boðið hafa sig fram í einmenningskjördæmum, fjarlægir. Það verða fleiri einmenningskjördæmi, sem verða þessara hlunninda aðnjótandi samkv. till. okkar. Og ég skil ekki annað en hann frá sínu sjónarmiði hljóti að telja það gott. En einmitt það, að kjördæmi fær uppþótarþm., verkar að nokkru leyti eins og hlutfallskosning. Þess vegna held ég, að það verði ekki á móti því mælt, að þessi till. okkar Eyf. sé í alla staði sanngjörn. Og hún raskar ekki á neinn hátt þeim höfuðtilgangi, sem allar þessar breyt. eiga nú að hafa, sem sé að jafna hlutfallið milli flokka. Hún kemur því vitanlega ekkert við. Hún er aðeins um það, hvaða einstaklingar eigi að verða landsk. þm.

Hv. frsm. n. sagði í sinni ræðu, þegar hann fór að tala um þessa brtt., að sig skorti allan skilning á rökunum fyrir þessari brtt. Ég hygg, ef hann vill líta sanngjarnlega á þetta, að hann hafi nú fengið þessi rök og að þau séu alveg ómótmælanleg. Hvernig ætlar hann t. d. að halda því fram, að það sé lýðræði, að 1080 kjósendur fái tvo þm. kjörna af frambjóðendum í einu kjördæmi, en 1580 kjósendur í sama kjördæmi aðeins einn? Hann var að tala um það, að þetta gæti leitt til þess, að smá kjördæmi, eins og t. d. Seyðisfjörður, fengju marga þm., ef brtt. væri samþ. Ég álit það um smáu kjördæmin, að það geti ekki aukið þeirra möguleika neitt, þótt þessi brtt. væri samþ. Það eru nú þegar fullkomnir möguleikar á því, að Seyðisfjörður geti fengið uppþótarþm. á hlutfalli. En það eru einmenningskjördæmin í landinu, sem eru miklu fjölmennari en Seyðisfjörður, sem fengju aukna möguleika til uppþótarþm. á tölu. En hitt getur komið fyrir með því fyrirkomulagi, sem nú er, að Seyðisfjörður fái uppþótarþm. á hlutfalli.

Ég ætla svo ekki að fara fleiri orðum um þetta mál. En ef þeir menn, sem aðallega og eingöngu hafa staðið fyrir þessum breyt., sem verið er að gera á kosningatilhöguninni, standa á móti þessari brtt. okkar, þá gef ég ekki mikið fyrir það, að þeir hafi verið að héra lýðræðið fyrir brjósti, þegar þeir gerðu till. sínar um breyt. og báru þær fram.

Gísli Jónsson: Herra forseti. Út af brtt. á þskj. 161 um ákvæði til bráðabirgða, vil ég fyrir mína hönd lýsa yfir því, að ég er alveg samþykkur hv. þm. Str. (HermJ) um, að það sé óheppilegt, að hafa inni í þeirri setningu orðin: „og því sé ekki mótmælt af frambjóðendum eða umboðsmönnum þeirra“. Frambjóðendur og umboðsmenn þeirra eiga á engan hátt að hafa nokkuð um það að segja, hvort kosningu skuli frestað eða ekki. Það vald á að liggja hjá kjörstjórn, sem er valin til þess starfa að gæta réttlætis við kosningar og vera ekki „partísk“. Og venjulega, — þó að það sé ekki alveg ugglaut, — er það svo um kjörstjórnir, að þær eru skipaðar hlutlausum mönnum eða þá mönnum af öllum flokkum, ef hægt

er að koma því við. Ég mun flytja brtt. um það, að þessi setning sé látin falla burt úr a-lið 3. brtt. á þskj. 161.

Hitt, sem sá hv. þm. ræddi um, að kjósendur kynnu að koma að lokuðum dyrum næsta dag, er byggt á misskilningi, vegna þess að það er skýrt til tekið og greinilega, hvernig eigi að fara með þau mál, í 134. gr. kosningal., ef fresta þarf kosningu, og sé ég ekki ástæðu til að ræða það mál frekar.

Forseti (ÞÞ): Mér hefur borizt skrifl. brtt. frá hv. þm. Barð. (GJ) við brtt. á þskj. 161 við ákvæði til bráðabirgða, um að orðin: „og því sé ekki mótmælt af frambjóðendum eða umboðsmönnum þeirra“ í a-lið falli burt. — Vil ég leita afbrigða um, að till verði tekin til meðferðar á fundinum.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (sjá þskj. 171) leyfð og samþ. með 13 shlj. atkv.

Eiríkur Einarsson: Ég ætla ekki að taka þátt í umr. um það, sem hér hefur verið rætt, um meginatriði kosningal., heldur minnst nokkrum orðum á fáein atriði önnur í kosningal., sem mér virðast þess verð, að leidd sé athygli að, og mér finnst, að megi betur fara heldur en fyrir liggur í því frv., sem um ræðir, ef það gæti orðið til þess, að annaðhvort yrðu þau athuguð af hv. n., sem hefur haft málið til athugunar, eða þá, að þeim verði breytt með brtt. frá einstökum þm. En það er ekkert af því stórvægilegt.

Það er þá það fyrsta í 6. gr. frv., þar sem gert er ráð fyrir, að kjördeildir geti orðið 4 í hreppi. Mér þykir satt að segja þetta nokkuð riflegt. Ég viðurkenni fúslega, að það er nauðsyn á að opna möguleika á því að fjölga kjördeildum í hreppum, þar sem aðeins 1 kjördeild er, í 2 eða 3, en mér finnst helst til rúmt að mega hafa þær 4. Ef t. d. hreppi yrði skipt í 4 kjördeildir, þá er því svo háttáð, að ég tel, að varla séu til svo margir samilega fróðir menn í kosningal. til þess að skipa sæti í kjörstjórn í svo mörgum kjördeildum. Ég álit, að það mundi ekki víða vera þannig, en það gæti verið fyrir hendi. Ég vek máls á þessu til athugunar, hvort mönnum þykir rétt að breyta þessu.

Þar næst vildi ég minnst á atriði, sem ég tók eftir í 57. gr. frv., eins og það nú liggur fyrir. Þar er talað um það, að þegar sendir eru atkvæðaseðlar, þá skuli senda undirkjörstjórn hverri jafnmarga seðla sem kjósendur eru á kjörskrá í hennar kjördeild og minnst 10% fram yfir. Mér finnst, að það ætti að ákveða vissan tiltekinn hundraðshluta fram yfir tölu kjósendanna á kjörskrá í kjördeildinni, en gefa ekki yfirkjörstjórn umráð yfir því, hvort eigi að senda meira eða minna af seðlum út í sveitirnar, þ. e., hvort eigi að leyfa þeim að senda kannske mikið fram yfir þessi 10% umfram kjósendatöluna. Ef þessi 10% fram yfir kjósendatöluna væru fastákveðin, þá væri það samilegt fyrir vanhöldum. En að segja: „Þeir eru nú ekki flinkari að kjósa þar en svo, að það er rétt að senda þeim 15% fram yfir,“ tel ég ekki ástæðu til. Ég vil binda þetta við 10%, en ekki leggja þetta undir mat yfirkjörstjórnar.

Í 92. gr. frv. er til tekið, að kjósandi geti valið mann úr kjörstjórninni til að aðstoða sig við kosningu, ef hann er ófær um að framkvæma hana sjálfur sökum þess, sem til er tekið nánar í gr. Mér fyndist réttara að taka fram í þessari gr., að kjörstjórnarmeðlimum sé gersamlega óheimilt að bjóða kjósendum slíka hjálp. Það liggur á bak við ákvæði þessarar gr. sú meining, að það sé óheimilt, en ég álit rétt, að það sé skýrt tekið fram, af því að ég veit þess dæmi, þó að það kannske komi ekki oft fyrir, að örlyndir menn í kjörstjórn og framgjarnir, sem brenna í skinninu af kosningaáhuga, hafa boðið fram slíka hjálp. En slíkt á ekki að eiga sér stað, og því er rétt að útiloka þetta. Og mér virðist, að það eigi að setja í 1. ákvæði um sektir við því að bjóða fram hjálp í slíkum tilfellum við kosningar.

Þá er í 96. gr. smávægilegt atriði, sem ég vildi minnst á. Það er um atkvgr. kjósenda, sem ekki búað við að mæta á kjörfundarstað á kjördegi og kjósa því utan kjörfundar. Við fljótlegan yfirllestur finnst mér þar ekki nægilega skýrt tekið fram, hvort þessir kjósendur hafi rétt til þess að kjósa eða atkv. þeirra verði tekin gild á kjördegi, ef þeir svo verða staddir á kjördeginum í kjördæmi sínu. En ef kjósandi, sem hefur greitt atkv. utan kjörfundar, er staddur í sinni kjördeild kjördaginn, en mætir ekki á kjörstað, virðast ákvæði 96. gr. benda til þess, að atkv. hans, það er hann greiddi utan kjörfundar, skuli tekið gilt. Mér virðist eiga að setja skýrar takmarkanir í 1. um það, hvort atkv. manns, greitt utan kjörfundar eigi að taka gilt eða ógilda það, ef hana er staddur í sinni kjördeild á kjördegi, en mætir ekki á kjörstað. Virðist mér vera komið í veg fyrir óþarfan glundroða og togstreitu, ef þetta væri skýrt tekið fram í 1.

Þá er eitt atriði enn, í 104. gr., sem er ekki stórvægilegt, en ég skil ekki vel, þar sem talað er um öryggi og frágang kjörbókar og að frambjóðendur megi setja innsigli sitt á. — Ég skil sem sé ekki, hvers vegna þar er til tekið, að frambjóðendur eða umboðsmenn þeirra eigi rétt á að setja innsigli sín á enda fyrirbandsins, en kjörstjórnir sem næst hnútnum. En ég hélt, að því nær sem innsiglið væri hnútnum, því tryggar væri gengið frá því. Ef kjörstjórnarinnsiglið bilar, þá er hitt eftir við endann. Ef það ólíklega skeði, að óráðvendni ætti sér stað innan kjörstjórnar, þá ætti að ganga skýrt frá þessu lagaákvæði og leyfa að hafa innsigli frambjóðenda eða umboðsmanna þeirra sem næst hnútnum á eftir kjörstjórnarinnsiglinu.

Í síðustu málsg. þessarar gr. segir svo, með leyfi hæstv. forseta: „Eftir að kjörstjórn hefur gengið frá kjörgögnum samkv. fyrirmælum þessarar greinar, mega hin innsigluðu kjörgögn og innsigli kjörstjórnar eigi vera í vörzlu sama manns.“ Þetta er ekkert öryggisákvæði, þó að það eigi að vera þarna til öryggis.

Og að síðustu gagnvart ákvæðinu til bráðabirgða um það, hvort kjördagur skuli vera einn eða hvort þeir megi vera tveir, þá þykir mér um það ekki nægilega skýrt tekið fram í frv. viðkomandi kaupsúnum sérstaklega, þar sem gert er ráð fyrir einum kjördegi. Það vill svo ein-kennilega til með þau, að það getur verið ágrein-

ingur um það, hvort kjördeild eigi að heita kaup-túnskjördeild, því að kaup-tún eru töluvert víða svo um landið, að sveitabyggð og kaup-tún fellur saman í eitt hreppsfélag og þá eina kjördeild, ef hreppnum er ekki skipt í fleiri kjördeildir. Mér finnst þetta ákvæði ekki nógu skýrt. Og mér finnst ekki rétt að láta hina dreifðu byggð gjalda þess, þó að kaup-tún sé innan kjördeildarinnar á einhverjum stöðum.

Læt ég svo útrætt um þessi atriði, sem ég skýt hér fram til athugunar, ef hv. n. eða einhverjunn hv. þdm. þætti ákæða til að gera brtt. um þessi atriði, sem mér þætti betur fara, að væru öðru-visi en í frv. nú.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Ég hygg, að það hefði verið að vissu leyti heppilegra, ef hv. þm. Str. hefði tekið þátt í athugun á þessu ákvæði til bráðabirgða í n., vegna þess að þá hefði ekki verið útilokað, að samkomulag hefði getað orðið um millileið í þessu. Samkomulag hefði þá ekki orðið út af misskilningi, sem á sér stað um þetta. Hann gerði ráð fyrir því í ræðu sinni, að menn gætu komið að lokuðum dyrum kjördaginn. (HermJ: Ég er búinn að sjá ákvæði um það). Eins er það, sem hann setti mest út á, að fram-bjóðendum eða umboðsmönnum þeirra væri gert mögulegt að hindra kosningu síðar. Þetta fannst mér hann leggja áherzlu á. Ég vil segja, að ef þetta sjónarmið hefði komið jafnskýrt fram í n. eins og hjá honum nú í umr., getur verið, að það hefði verið tekið upp í n.; ég skal ekki um það segja. Nú hefur komið fram brtt. um það frá hv. þm. Barð. (GJ) að fella þetta ákvæði niður, og getur verið, að fleiri hv. þm. séu þeirrar skoð-unar, að það væri heppilegra að fella það niður. Ég fyrir mitt leyti er engan veginn lokaður fyrir þeirri hugsun, sem í þessu felst. Ég gæti hugsað mér samkomulag á þessum grundvelli. Og m. a. til þess að athuga það, vildi ég fyrir hönd n. mælast til þess, að þessar brtt. verði teknar aftur til 3. umr. Og ég lýsi yfir, að brtt. við bráðabirgðaákvæðið er tekin aftur til 3. umr., þ. e. 3. brtt.

Að lögboðnir séu um alla framtíð 2 kjördagar í kaupstöðum, þó að brtt. 161,2 sé samþ., er hrein fjarstaða. Það er náttúrulega hægt fyrir menn að mála mynd af ónefndri persónu á vegginn, ef menn vilja í þessu sambandi. En ég veit, að það hefur verið svo, að kosningu hefur aldrei verið lokið fyrir kl. 12 á miðnætti hér í Rvík, og hefur það þó aldrei leitt til þess, að kjördagar hafi orðið tveir fyrir það. Enda mundi sýnu hægara að „organisera“ kosningu í sveitum heldur en í kaupstöðum í þessu skyni, ef vilji til þess væri fyrir hendi. Annars legg ég ekkert sérstaklega mikið upp úr því, hvort kjörfundi er slitið kl. 12 á miðnætti í kaupstöðum eða ekki. En ég tel það yfirganganlegt ósamræmi, þegar viðvíkjandi kosningunum í haust eru ákveðnir tveir kjör-dagar fyrir sveitirnar, ef á þarf að halda, en jafn-framt er lagt til, að fyrirskipað verði fyrir ótil-tekna framtíð að loka kjörfundi kl. 12 á mið-nætti í kaupstöðunum, t. d. hér í Rvík, þar sem eru um 25 þús. kjósendur. Saga þess, hvernig þessi till. er til orðin, er sú, að Sigurður Jónas-son hélt, að sinn hlutur yrði betri við kosning-

arnar, ef lokað væri kl. 12, en þá till. tók kjörstjórn ekki til greina. Svo hefur einhver vinur hans tekið upp hans hlut með því að taka upp þessa firru hans hér í þinginu. En það er vitanlega alveg sjálfsagt að hafa kjörfund opinn svo lengi sem eftir núgildandi l. er nægileg kjörsókn til þess, hvort sem heldur er í sveit eða kaupstað. Og reynslan í mjög kappsömum kosningum hefur hvað eftir annað sýnt, að þessu atriði er engin hættu samfara. En eins og ég segi, legg ég ekki mikið upp úr því, hvort ákvæðið er að loka kjörfundi í kaupstöðum kl. 12 á miðnætti eða ekki. En þar sem þessi till. er flutt til þess að koma fram réttarskerðingu gagnvart kaupstaðabúðum, er ekki ástæða til að taka það sem góða og gilda vöru og setta sig við það.

Nú, varðandi það, sem hv. 1. þm. Eyf. sagði, þá er það rétt hjá honum, að það er hugsanlegt, eins og ákvæðin eru, að þm. verði bæði kjörinn sem aðalþm. og að annar komist að sem uppbótarþm. úr tvímenningskjördæmi frá sama flokki. Þetta hefur skeð áður. Mig minnir, að þetta kæmi fyrir í Skagafirði árið 1934. Tveir frambjóðendur Sjálfstfl. voru kjörnir ásamt einum framsóknarmanni. Annar sjálfstæðismaðurinn komst að sem kjördæmakosinn, en hinn sem uppbótarþm. Ég sé ekkert athugavert við þetta. Það gefur að skilja, að þm. er ekki kosinn, nema þær lýðræðisreglur, sem verið er að setja, gefi tilefni til þess. Ef aðrir þm. fá hærri atkvæðatölu, eru þeir kosnir. Þess vegna er lýðræðinu algerlega fullnægt. Það eru ekki sérlega miklar líkur til þess, að þm., sem býður sig fram í tvímenningskjördæmi, nái kosningu, ef annar er kosinn fyrir það kjördæmi af þeim lista. Ef það kemur fyrir, er það vegna þess, að miðað við önnur kjördæmi er atkvæðatala þeirra svo há, og þá liggur í augum uppi, að hann á að vera kosinn, og það er brot á lýðræðinu, ef hann er það ekki. Og þá, sem heita sér fyrir því, að fámennu kjördæmin fái að kjósa sinn þm. með tiltölulega fáum kjósendum — sem ég er sít á móti —, en telja þetta brot á móti lýðræðinu, fæ ég ekki skilið, og í dæminu, sem hv. þm. tók af einu kjördæmi, tel ég ekki nema rétt, að það fengi uppbótarsæti, ef talan lægi fyrir. En hann þarf ekki að vera hræddur um þetta. Fyrst er það, að kjósendum fækkar, vegna þess að Siglufjörður er skilinn frá, og auk þess fær sá flokkur, sem kemur til mála, að fái þm. kjörinn og uppbótarþm., ekki þarna svo mörg atkv. miðað við önnur kjördæmi. Það eru þannig sít nokkrar líkur til þess, þegar tekið er tillit til fækkunarinnar með Siglufirði og færri uppbótarsæta, að hér verði neitt það lýðræðisbrot, sem hann aðallega talaði um, svo að ég sé ekki, að þessar aðfinnslur séu réttmætar. Því að það er fyrst og fremst þetta, sem ég benti á, að kjósendum fækkar stórlega, og uppbótarþm. hjá þessum flokki, sem kemur til greina, hlýtur líka að fækka, ef l. eiga að ná tilgangi sínum, og flokkurinn fær kjörna menn í tvímenningskjördæmunum, svo að mér finnst, að hv. 1. þm. Eyf. geti sofið rólegur fyrir því, að það yrði ekki í Eyjafirði, sem sjálfstæðismenn fengu 2 menn kosna í tvímenningskjördæmi, og finnst mér hann hafa lítið á þetta af nokkrum misskilningi og sít mælt þar rök.

Ég get svo látið útrætt um þetta að sinni, þar sem brtt. okkar við ákvæði til bráðabirgða er tekin aftur til 3. umr.

Forseti (JJós): Það væri æskilegt, að hægt væri að koma þessari umr. frá á þessum fundi, en enn þá eru þrír á mælendaskrá og mikið líðið á fundartíma. Þó vil ég freista að halda áfram enn um stund, ef hægt væri að koma málinu til 3. umr.

Sigurjón Á. Ólafsson: Ég get verið fáorðari en ella, sökum þess að ég hef fallist á að taka ákvæði til bráðabirgða aftur til 3. umr., en það voru þær umr., sem hér hafa orðið út af brtt., sem komu mér til að kveða mér hljóðs. Það var hv. þm. Str., sem beindi þeim orðum til okkar nm., að mér skildist, okkar, sem vorum í meiri hl., að við skildum ekki islenzka veðráttu og vissum ekki, að hún stöðvaði kjörsóknina, því að hann gengur út frá því sem gefnu, að það hljóti að verða þreifandi öskubylur á þeim degi, sem kosið verður. Við ræddum það í n., hvort það ætti að skapa tvo kjördaga og brjóta þá meginreglu, sem hefur verið í l. okkar frá fyrstu töl, eins og ætlað er til með bráðabirgðaákvæði því, sem hv. Nd. setti inn. Þessi miðlunarleið er umdeild, og skal ég ekki rökstyðja till. okkar, en við töldum nauðsynlegt að finna einhverja þá leið, sem þm. gætu orðið sammála um, til þess að koma fyrir kattarnef því, sem við teljum, að eigi ekki að vera í frv., tveimur kjördögum. Það hefur verið gagnrýnt, að of mikið vald sé gefið einum einstökum manni, frambjóðanda eða umboðsmanni hans. Um það má deila, en ég vil vekja athygli á því, að svo getur hagað til, að þeir flokkar geti verið í kjördæminu, sem engan mann eiga í kjörstjórn, og hvaða réttlæti er í því, að kjörstjórn sé skipuð mönnum úr einum eða tveimur flokkum, og beiti svo hina flokkana sennilega ofríki? Ég skal svo ekki fara nánar út í það. Um hitt atriðið, 2 kjördaga, vildi ég segja þetta: Ræðumaður lagði á það mikla áherzlu, hversu tveir kjördagar væru nauðsynlegir í sveitunum, og er rétt, að við gerum okkur ljóst, hvernig hlutfallið er milli kjörsóknar í sveitum og kaupstöðum. Ég hef hér hjá mér allar skýrslur yfir kosningar frá því 1916, en ekki hagskýrslu yfir kosningarnar 1916. Og það merkilega skeður, að kjörsóknin í sveitum, — en kosningarnar fara þá fram að haustlagi —, er hlutfallslega meiri en í kaupstöðum. Veður hefur sennilega verið gott, en það sýnir, að það getur verið gott veður, þótt þessi tími sé kominn. Við skulum taka árin 1919 og 1923, og er skemmst af því að segja, að kjörsóknin er þá í sveitunum fyllilega sambærileg kjörsókninni í bæjunum eftir því, sem hægt er að sjá. Ég ætla ekki að lesa upp tölur. Þær getur hver þm. séð. M. ö. o., í miklu fleiri tilfellum getur verið þess að vænta, að veðrið verði gott á kjördaginn en að það verði vont. Menn mála djöfulinn á vegginn og halda, að það verði fávíðri, þegar kosningarnar fara fram.

Ég vildi þá fara nokkrum orðum um brtt., sem við gerðum við 27. gr., þar sem hv. Nd. gerði ráð fyrir að fjölga meðmælendum í tvímenningskjördæmum frá því, sem gert hafði verið ráð fyrir, en við, meiri hl. allshn., viljum færa í sít

upprunalega horf, eða í 12 fæst og eigi fleiri en 24 meðmælendur, og færum þau rök fyrir því, að við viljum ekki gera þetta að opinberum kosningum. Aukinn meðmælendafjöldi þýðir það, að verið er að gera kosninguna opinbera fyrir fámenna flokka. Við þekkjum það, að í sveitum er svo mikið flokksvald, að það getur verið óþægilegt fyrir menn, þótt flokksmenn séu, að þurfa að sýna sig sem opinbera meðmælendur, og ætla ég ekki að dróttu því að neinum sérstökum flokki, en þetta er eitt af því, sem ég hef á móti því að auka meðmælendafjöldann. Frsm. hefur réttilega bent á það, að það á ekki að gera mun, hvort framhjódendur flokks eru 1, 2 eða fleiri.

Um hina breyt., að láta kosningu standa fram yfir kl. 12, vil ég segja, að það er svo mikið smámál, því að það er hvort sem er hægt að láta kosninguna hætta á 15 mín. fresti. Ég þekki þess dæmi í þrjú skipti, að skip hafa komið inn á höfn kl. 12. Þau ætluðu að koma fyrr, en gátu það ekki. Það var óveður í tveimur tilfellunum og smávegis vélarbilun í einu, sem olli töfunum. Þetta þýðir það, að ef það hefði verið hætt fyrr, hefðu þessir kjósendur verið útilokaðir frá því að neyta atkvæðisréttar síns. Því tel ég, að þetta eigi að standa eins og það hefur staðið og með vitund kjörstjórnar eigi að mega draga kosningu þann skamma tíma, sem nú er gert ráð fyrir. Ég lofaði hæstv. forseta því, að ég skyldi ekki verða langorður, en vildi aðeins minnast á þessi atriði.

Fjmrh. (Jakob Möller): Út af fyrirspurn viðvikjandi innsigli og lakki, skal ég upplýsa, að kjörstjórnur er séð fyrir sérstöku númeruðu innsigli, svo að fyrir þessu verður að teljast séð. Viðvikjandi lakki er það að segja, að kjörstjórnir munu sjá fyrir því, en hvort örðugleikar geta verið yfirvofandi á því að fá það, veit ég ekki, en ekki hefur maður heyrt þess getið. Þó mun rétt að athuga það nánar.

Hermann Jónasson: Það hefur komið hér fram sú hugmynd, að ekki mætti loka kjörstað fyrr en eftir kl. 12 í kaupstöðum, vegna þess að það hefði komið fyrir, að skip hefðu ekki komið inn fyrr en kl. 12, en mér skilst, að það hefði getað komið fyrir, að þau hefðu ekki getað komið fyrr en kl. 2 eða ekki fyrr en næsta dag. Það getur eins komið fyrir í sveitum, að bifreið bili. Þetta þarf ekki útskýringar við. Þetta eru ekki rök. Sama er um skíðafólkið, að það komi ekki fyrr en kl. 12, það kemur sjaldan svo seint og mundi alls ekki gera það, ef það vissi, að lokað væri kl. 12. Það er ekki hægt að héra á móti því, að með því, að ekki sé lokað kl. 12, eru tveir kjördagar í hverri kjörsókn. Þessu er ekki hægt að koma við í sveitum, því að ekki mega líða nema 15 mínútur á milli, svo að það mætti æra óstöðugan að haga því svo. En hins vegar má haga þessu svo í kaupstað. Og fyrst það má halda áfram eftir kl. 12, eru ekki nein takmörk fyrir því, hve langt það má halda áfram fram á næsta dag. Þess vegna er það svo, að það eru raunverulega tveir kjördagar í hverjum kaupstað, og þó að ekki sé kosið nema til kl. 2, eru það tveir kjördagar, því að það er komið fram á næsta dag. Næsti dagur

er byrjaður, þegar kosning endar. Auk þess er þetta leiðinlegt fyrirkomulag og alls ekki eftir óskum margra kjósenda, því að eftir kl. 12 er byrjað að smala fólki, sem alls ekki ætlar sér að kjósa, og það verður fyrir ónáði. Hins vegar er auðvelt að ljúka kosningunni fyrir kl. 12 á miðnætti, því að víðast er það svo, að þetta er eins og að fara í næsta hús. Það er örðruvísi en að fara margra klukkutíma ferð í vondu veðri á vondum vegum, og auk þess geta ekki allir farið að heiman í einu. Þess vegna er það ranglæti, sem ég trúi ekki, að þessi hv. d. láti frá sér fara, að lögbjóða 2 kjördaga í kaupstöðum, en fyrirbyggja, að tveir kjördagar verði lögfestir í sveitunum fyrir þær kosningar, sem nú eiga að fara fram, og alveg eins má búast við, að verði í vondu veðri.

Mér sást yfir það áðan, að þegar meiri hl. gerir það að till. sinni, að feld verði niður sú heimild, sem er í báðabirgðaákvæðunum, eins og Nd. gekk frá þeim, að fjölga megi við næstu kosningar kjördeildum samkv. 6. gr. kosningal., þá er það ekki þar með fellt úr frv., og er það á misskilningi byggt.

Viðvikjandi því ákvæði, sem ég ræddi um áðan, þar sem gert er ráð fyrir þeirri breyt., að boða megi nýjar kosningar samkv. 134. gr., ef kjörstjórn og framhjódendur eða umboðsmenn þeirra eru á sama máli um að hafa kosningar í tvo daga, var það á misskilningi byggt, sem þeir ræðumenn hafa minnst á, sem ég hafði tekið eftir, er hv. þm. Barð benti mér á hann og játaði þá. En það er vitanlegt, að ný boð taka svo mikinn tíma í sumum hreppum, að það má heita frágangssök að hafa það fyrirkomulag, og það er sýnilegt, ef ganga á með boðin heim á hvern bæ í stórum hreppi, að ekki er hægt að halda áfram kosningu fyrr en eftir 2—3 daga, því að það tekur þann tíma fyrir kjörstjórn að ná til allra í kjördeildinni, og bygg ég, að þm. frá kjördæmun, sem eru sundurskorin og afskekkt, hljóti að sjá, að þetta er ekki framkvæmanlegt.

Það hefur komið fram hjá hv. þm. Barð., að hann vill fella úr þau ákvæði, að framhjódendur eða umboðsmenn þeirra geti haft áhrif á, hvort kosningu er haldið áfram eða ekki. Ég álit, að það sé þó til einhverra bóta. Það er auðsætt mál, eins og kom fram hjá öðrum þm., sem fylgir meiri hl. að málum, að kjörstjórnin getur verið skipuð alveg frá einum flokki, og má búast við því, að rökin falli með þeim flokki í þeirra kjördæmi, en það verðum við að viðurkenna, að sé eðlilegt. En ef kjörstjórn er skipuð mönnum frá fleiri flokkum, er það auðsætt mál og þekkest á m. k., að þessir valinkunn menn hafa flokkssjónarmið eins og aðrir, og það flokkssjónarmið getur að sjálfsögðu gert sig gildandi og getur ráðið því, ef einn flokkur hefur hag af því, að kosningum sé ekki haldið áfram, að hann geti gert sitt atkv. gildandi í kjörstjórninni um ákvörðun kjörstjórnar og komið í veg fyrir, að kosið verði síðar, þannig að það eru kannske ekki á þessu eins miklir agnár, ef brtt. hv. þm. Barð (GJ) verður samþ. En þó eru á því fyrirkomulagi agnár, sem nálgast þá agnúa, sem felast í brtt. 161.3, að framhjódendur eða umboðsmenn þeirra geti komið í veg fyrir áfram-

haldandi kosningu. Og hæstv. Alþ. má undir engum kringumstæðum ganga þannig frá ákvæðum, og síst að öllu um kosningar til Alþ., að hlutdrægni eins manns, ef hún er til staðar, geti ráðið því, að fjölda kjósenda verði sýnt ranglæti. Því að sá stóri munur er á bráðabirgða-ákvæðinu eins og það er annars vegar og brtt. hv. þm. Barð. hins vegar, að eftir því, eins og það er, þarf öll kjörstjórn og frambjóðendur eða umboðsmenn þeirra að vera sammála um það, ef ekki á að hafa tvo kjördaga, að hafður sé aðeins einn kjördagur, enda sé fullnægt ýmsum öðrum skilyrðum til þess, að svo geti verið ákveðið. En eftir brtt. hv. þm. Barð. er þessu snúið við, þannig að eftir þeirri brtt. þarf samþykki allrar kjörstjórnar til þess, að kosningu megi halda áfram. Svo að þótt brtt. hv. þm. Barð. væri samþ., er samt eftir möguleikinn fyrir því, að einn kjörstjórnarmaður geti komið í veg fyrir áframhald kosninga. Ef til dæmis þannig hefði viljað til, að kjósendur eins flokks hefðu allir kosið á aðalkjördegi, en samt væru margir eftir á kjörskrá, sem ekki hefðu kosið, þá gæti einn maður í kjörstjórninni komið í veg fyrir, að þessir, sem eftir væru, gætu neytt kosningaréttar síns. Ég sé því ekki, að ákvæðið megi vera um þetta, heldur á þennan hátt, sem í brtt. hv. þm. Barð. er gert ráð fyrir. Ég álit, að þetta ákvæði megi ekki undir neinum kringumstæðum vera með öðru móti heldur en eins og hv. Nd. gekk frá því, þannig að til þess að hætta megi við að hafa tvo kjördaga, þurfi til þess samþykki allrar kjörstjórnar og frambjóðenda eða umboðsmanna þeirra, sem tryggir það, að enginn verður fyrir misrétti. En með því að snúa þessu ákvæði við er því boðið heim, að þeir, sem þykjast standa vel að vigi fyrri daginn, geti komið í veg fyrir, að kosið verði seinni daginn. Og af því að hv. þm. Barð. (GJ) hefur komið með þessa brtt. og ég hygg, að fleiri hv. þm. hugsi á sama hátt um þetta mál, þá vildi ég benda á, að sú breyt., sem í brtt. hans felst, er alls ekki nægileg við brtt. á þskj. 161. Hygg ég, að ég þurfi svo ekki að fjölyrða um þetta frekar, sérstaklega með tilliti til þess, að þessar brtt. verða teknar aftur til 3. umr., og gefst því tími til þess að athuga þær nánar.

Bernharð Stefánsson: Ég þarf ekki að eyða hér löngum tíma, því að hv. frsm. n. svaraði mér í raun og veru alveg út í hött, og hýst ég við, að það sé af því, að hann tekur sína afstöðu um brtt. okkar þingmanna Eyf., áður en hann hefur heyrt rökin fyrir henni og skilið efni hennar. Og hann vill ekki genga frá þessari afstöðu sinni, sem hann hefur tekið. Hann var í svari sínu að reyna að sýna fram á það, að ekkert væri athugavert við það, þó að frambjóðandi í tvímenningskjördæmi yrði uppbótarþm., þó að flokkur hans hefði komið manni að í hlutfallskosningu í því kjördæmi, vegna þess að það væri samkv. þessum l., ef það væri samkv. reglum, sem um það giltu, þá væri það eðlilegt og sjálfsagt og ekkert brot á móti lýðræði. Ég held, að við framsóknarþm., sem erum og höfum verið á þingi, höfum verið kosnir á alveg löglegan hátt. En þegar þingmannatölu hefur verið deilt í kjós-

endatölu hvers flokks fyrir sig, hefur komið í ljós, að hver þm. Framsfl. hefur haft að meðaltali færri kjósendur á bak við sig heldur en þm. annarra flokka, og hefur þetta því verið kallað lýðræðisbrot. Og af því stafar allt þetta tilstand, sem hér er nú. Mér er nú ómögulegt að skilja það, að það sé ekki sama lýðræðisbrotið, — ef hitt hefur verið lýðræðisbrot, — að flokkur fíi 2 þm. kosna á þing af frambjóðendum í einu og sama tvímenningskjördæmi, þó að sá flokkur hafi mun færri atkv. í því kjördæmi heldur en annar flokkur í því sama kjördæmi hefur, sem þó aðeins fær einn þm. kosinn af frambjóðendum þar. Hv. frsm. meiri hl. n. var að minna á það, að þetta gæti komið fyrir með núverandi fyrirkomulagi og það hefði komið fyrir í Skagafirði, að þar hefði Sjálfstfl. fengið annan þingmanninn kjördæmakjörinn við kosningarnar 1934 og uppbótarþm. að auki úr þessu kjördæmi, og þetta hefðu verið ágætir menn. Ég sé ekki, að það komi þessu máli beint við, hvort þar var um ágæta menn að ræða eða ekki. Það er vilji kjósendanna, sem á að ráða um það, hverjum þeir vilja fela umboð sitt. En bæði er nú það, að þegar þetta kom fyrir í Skagafirði, þá stóð þannig á, að flokkarnir, Sjálfstfl. og Framsfl., voru ákaflega líkir að stærð í því kjördæmi — ég hygg að Sjálfstfl. hafi þá haft þar ívið fleiri kjósendur, þó man ég það ekki fyrir víst — og svo er líka hitt, að þetta stafaði af ranglæti, sem komst inn í kosningal. 1933. Þá átti ég sæti í stjkrn. hv. Nd., sem aðallega fjallaði um það lagafrv. Og eins og n. gekk þá frá því frv. og eins og hæstv. ríkisstj. lagði frv. fyrir, þá var svo ákveðið, eins og líka var alveg sjálfsagt, að við útreikning uppbótarsætanna ætti í tvímenningskjördæmum að deila með 2 í atkvæðatölu frambjóðendanna, vegna þess að flokkurinn fær ekki nema ½ atkv. fyrir hvert atkv., sem frambjóðandi í tvímenningskjördæmi er greitt, þegar báðir frambjóðendur flokksins eru kosnir á sama seðli. Í meðferð þingsins var svo þetta ákvæði felld burt, og ½ atkv., sem frambjóðendur raunverulega fá í tvímenningskjördæmum, var reiknað sem heilt, þegar um útreikninga uppbótarsætanna var að ræða. Ef rétt hefði verið farið að í þessu efni og þau atkv. verið látn falla á frambjóðendur, sem flokkunum raunverulega þar, þá hefði þetta ekki komið fyrir í Skagafirði. Svo kemur hitt ekkert málinu við í þessu sambandi, hvort hætta er á því í mínu kjördæmi, að svona fari. Ég veit, að það eru minni líkur til þess, að svona fari, vegna þess að Siglufjörður verður gerður að sérstöku kjördæmi. Og ég geri ráð fyrir, að Sjálfstfl. fái þar (í Eyjaf.) ekki ýkja mörg atkv. En það eru til fleiri tvímenningskjördæmi heldur en Eyjafjardarsýsla.

En þetta er ómótmælanlegt, að eins og frv. er nú, getur það komið fyrir, að minnihlutflokkur í tvímenningskjördæmi fái þar tvo þm. kjörna af frambjóðendum þess kjördæmis, en meirihlutflokkur, eftir sömu reglu reiknað, aðeins 1 þm. kjörinn á þing. Þessu getur hv. 5. þm. Reykv. (BBen) ekki neitað. Og hann skaut sér undan því að svara því, hvort það væri lýðræði, að minna hl. fengi þannig meiri rétt heldur en meiri hl. Þar það lýðræði, ef það kemur fyrir í tvímennings-

kjördæmi, að flokkur fær 1500 atkv. við kosningar, en annar 1000 atkv., að sá flokkur, sem fær 1500 atkv., fái einn mann kosinn, en sá flokkur, sem hefur 1000 atkv., fái tvo þm. kosna fyrir kjördæmið? Því að það hefur sýnt sig, að það er bæði af uppbótarm. sjálfum og fylgismönnum þeirra í kjördæminu litið svo á, að þeir séu þm. fyrir kjördæmið. Og ég sé ekki nokkra ástæðu til þess fyrir hv. frsm. meiri hl. n. eða aðra hv. þm. að leggjast á móti brtt. okkar Eyf. Því að eins og ég tók fram áðan, raskar þetta ekki á neinn hátt heildarniðurstöðu kosninganna. Ef þessar breyt. verða til þess, sem þeim er ætlað að verða, að hver flokkur fái þm. í réttu hlutfalli við atkvæðamagn sitt við almennar kosningar, þá verður þetta alveg nákvæmlega jafnt fyrir því, þó að brtt. okkar verði samþ. Landsk. þm. eða uppbótarm. verða aðeins úr öðrum kjördæmum.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Hv. 1. þm. Eyf. (BSt) spyr að því, hvort það sé lýðræði, að þeir, sem meiri hl. hafa í tvímenningskjördæmi fái einn þm. kosinn, en minni hl. fái tvo þm. kosna þar. Það má segja, ef litið er á þetta kjördæmi eitt sér, að þetta sé ekki lýðræði. En niðurstaðan verður þessi: Því aðeins kemur það til greina, að sá flokkur, sem hefur minni hl. atkv. í slíku kjördæmi, eigi svo mörg atkv., sem afgangsverða frá öðrum kjördæmum, að hann eigi á þann hátt rétt til þess, bæði samkv. þessum 1., sem hér er verið að setja, eins og hv. þm. réttilega gat um, og einnig samkv. réttum reglum lýðræðisins. Það, sem sagt, leiðir af afgangsatkv. úr hinum kjördæmunum. Þetta brýtur því ekki í bága við almennar réttarreglur, heldur leiðir af því, að það er verið að reyna að samræma kosningar í kjördæmunum við réttar reglur lýðræðisins. Það er orsökinn til þess, að þetta kemur þannig út. Og hv. 1. þm. Eyf. vill halda á rétti kjördæmanna, og það viljum við líka. En við viljum það því aðeins, að það sé hægt að samræma það réttum lýðræðisreglum, sem hann hefur ekki viljað fallast á fram að þessu. Ég skal ekki þrátta við hv. 1. þm. Eyf. (BSt). En það er eitt atriði rétt í því, sem hann heldur fram og ég er fús til að taka til frekari athugunar. Ég skal játa, að mér sýnist hann hafa sýnt fram á, að það sé rangt að láta annan frambjóðandann þurfa að fá ¾ af öllum atkvæðunum. Mér skilst, að það sé sanngjarnt, að hann fái ekki nema helming af þeim. Og ég vil taka fyllilega til athugunar, hvort ekki er hægt að sameinast um brtt. um þetta atriði. Ég neita því, að það sé rétt, sem hv. þm. sagði, að það sé rétt að útiloka þessa menn alveg frá uppbótarsætum. Það væri rangt. Ef þeir fá rétt hlutfall, þá eiga þeir sanngrínskrofu á því, samkv. reglum lýðræðisins, að fá að hlotnast uppbótarsæti. En þá er eftir að finna hlutfallstöðuna, sem eftir á að fara. Mér virðist hv. 1. þm. Eyf. hafa sýnt fram á, að það sé ósanngjarnt að miða við ¾ atkv. Hitt sýnist mér eðlilegra að miða við helming atkv. Ég áskil mér þó rétt til að hugleiða þetta betur. Og þar sem ég játa, að hv. þm. hefur fært nokkur rök fyrir því, að rétt sé að miða við helming atkvæða, vil ég mælast til þess, — ekki endilega, að brtt. verði tekin aftur

nú, en að þetta verði athugað áður en endanlega er gengið frá málinu.

Viðvikjandi dæminu, sem hv. 1. þm. Eyf. tók, er það að segja, að ég hef svarað því, bæði með þessu, sem ég nú sagði, og því, sem ég hef áður sagt.

Varðandi það, sem hv. þm. Str. (HermJ) sagði, get ég verið mjög fáorður. En það er eitt, sem mér virðist honum skjótast ákaflega yfir í allri sinni röksemdaleiðslu. Ef tveir kjördagar eru lögboðnir, eins og hann ætlast til, að sé gert, þá skilst mér, að þeir eftir hans till. séu hvor á fætur öðrum, þannig að síðari kjördagurinn verði þá strax næsta dag eftir aðalkjördaginn. Nú er ég ekki kunnugur veðurfari úti um land. En hér í Rvík er það oft svo, ef slæmt veður er einn dag, að þá er því veðri a. m. k. ekki með öllu lokið næsta dag á eftir. Og ég get ekki betur séð, en það sé ákaflega varhugavert að láta tvo kjördaga vera með þeim hætti, sem þessi og fleiri hv. þm. vilja, heldur sé hitt miklu heppilegra einmitt fyrir sveitirnar að hafa möguleika til frestunar á síðari kjördeginum, ef þörf er á, sem við viljum fallast á. Mér virðist það betra fyrir sveitirnar heldur en að hafa þá hvorn eftir annan; auk þess sem afleiðingin af því að hafa tvo kjördaga yrði sú viðast, að kjörsókn yrði mjög litil fyrri daginn. Og ef veður yrði vont aðalkjördaginn, gæti brugðið til beggja vona með veðrið síðari kjördaginn og möguleika til þátttöku í kjörsókn. Mér virðist tilgangur löggjafans hljóta að verða sá að fá kjösendur til þess að sækja kjörstaðinn á þeim degi, sem til tekinn er sem aðalkjördagur. En ef reynslan sýnir, að á þessum aðalkjördegi hamlar óveður eða ófærð kjörsókn, þá eigi löggjafinn að gefa kjösendum möguleika á að fresta kosningunni. Og það er ráðgert í brtt. okkar. En hitt er annað mál, hver á að ákveða um það. Ég vil ekki hafa tvo kjördaga nema full ástæða sé til þess.

Ég get fallið á að athuga til 3. umr., hvort ekki er hægt að finna betri leið í þessu atriði heldur en felst í till. hv. þm. Str. Fyrir sveitirnar, hygg ég, að það fyrirkomulag sé miklu öruggara og vænlegra til góðrar kjörsóknar, sem felst í okkar till., heldur en sú meginhugsun, sem er í hinni till., þó að það skuli játað, að alltaf getur hitzt svo á, að óveður sé tvo kjördaga, þó að þeir séu með millibili. En fyrir slíkt verður aldrei girt með nokkurri vissu.

Hermann Jónasson: Það er aðeins eitt atriði, sem ég vildi athuga, sem haldið hefur verið fram, en mun vera byggt á misskilningi. Það er viðvikjandi boðun á öðrum kjördegi. Það hafa verið færð fram rök, sem ég vil svara strax, svo að hv. þdm. geti hugleitt þetta.

Þó að boðaður verði nýr áframhaldandi kjördagur, sem mun oft geta þurft tvo daga til að gera, t. d. ef kosið er fyrst á laugardag, og svo notaður sunnudagurinn og mánudagurinn til þess að boða kjördag, þá er það alveg undir hælinn lagt, hvort það yrði til bóta og í sjálfa sér ekki meiri líkur fyrir því, að það verði til bóta, eins og hér hefur verið sett fram. Og jafnframt má benda á það til viðbótar, að það er ákaflega óhagkvæmt að þurfa að eyða tveimur dögum til

þess að boða nýjan kjördag og biða með talningu atkvæða eftir því, að þessi boðun, sem á eðlilega að komast inn á hvert heimili, geti farið fram og nýr kjördagur þannig auglýstur. Ég get t. d. bent á það, að í norðurluta Strandasýslu. Þar er það ekkert lítið verk í Árneshreppi að boða kjördag. (SÁÓ: Ætli það megi ekki nota útvarpið?) Útvarp er ekki á öllum bæjum, — og ég geri ráð fyrir, að það sé einnig svo víða í Barðastrandarsýslu og Ísafjarðarsýslum, að það sé ekkert áhlaupaverk að boða nýjan kjördag, — fara t. d. norður eftir öllum Ströndum til þess að boða nýjan kjördag allt norður í Skjaldarbjarnarvík, sem er um 40 km ferð. Líka má telja Múlasýslur í þessu sambandi; þar er ákaflega erfitt að boða nýjan kjördag. Þannig getur síðari kjördagurinn dregið og talning atkv. eftir því, ef gengið er út frá því að boða sérstaklega síðari kjördaginn, eftir að séð er veður á aðalkjördaginn. Þetta þurfa hv. þm. m. a. að athuga fyrir 3. umr. málsins.

Umr. (atkvgr.) frestað.

Á 19. fundi í Ed., 1. sept., var fram haldið 2. umr. um frv. (A. 141, n. 160, 151, 161, 171).

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

2.—4. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

5. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

6. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

7.—8. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

Brtt. 160,1 samþ. með 13 shlj. atkv.

9. gr., svo breytt, samþ. með 14 shlj. atkv.

10.—13. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

14.—25. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

26. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

Brtt. 161,1 samþ. með 9:6 atkv.

27. gr., svo breytt, samþ. með 9:1 atkv.

28.—32. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

33.—34. gr. samþ. með 11 shlj. atkv.

35.—58. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

59. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

60.—63. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

64.—75. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

76.—96. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

Brtt. 161,2 samþ. með 9:6 atkv.

97. gr., svo breytt, samþ. með 9 shlj. atkv.

98.—105. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

Brtt. 160,2 samþ. með 14 shlj. atkv.

106. gr., svo breytt, samþ. með 14 shlj. atkv.

107.—123. gr. samþ. með 12 shlj. atkv.

124.—127. gr. samþ. með 12 shlj. atkv.

Brtt. 151 felld með 7:6 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: HermJ, IngP, JJ, PHerm, BSt, EÁrna.

nei: EE, GJ, HG, MJ, SÁÓ, ÞP, BBen.

StgrA, BrB, JJós greiddu ekki atkv.

128.—133. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

134.—136. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

137.—138. gr. samþ. með 12 shlj. atkv.

139. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

140.—141. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

142.—143. gr. samþ. með 12 shlj. atkv.

144. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

145. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

146.—151. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

152. gr. samþ. með 12 shlj. atkv.

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþingi).

Brtt. 161,3 og 171 teknar aftur til 3. umr.

Ákvæði til bráðabirgða samþ. með 9 shlj. atkv.
Fyrirsögn frv. og fyrirsagnir kafla þess samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 12 shlj. atkv.

Á 20. fundi í Ed., s. d., var frv. tekið til 3. umr. Forseti tók málið af dagskrá.

Á 21. fundi í Ed., 2. sept., var frv. aftur tekið til 3. umr. (A. 172, 161,3a—b, 171, 175, 179).

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbirgði leyfð og samþ. með 12 shlj. atkv.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Brtt. þær, sem hér liggja fyrir til atkvgr., voru ræddar hér við 2. umr., og því taka flm. þeirra ekki til máls nú. Ég skal ekki gera að umtalsefni brtt. á þskj. 175, enda er frv. ekki mitt frv., og ég tala bara sem 1. þm. Reykv. En ég vil segja nokkur orð um brtt. 161, 3. lið, sem tekin var aftur til 3. umr. Við 2. umr. var numið burt ákvæðið, sem bannaði kosningar eftir kl. 12 að kvöldi og þar með greitt fyrir kosningunni þar, sem mest er fjölmennið. Þetta var óviðkunnalegur hemill, og um leið var greitt fyrir því, að kosningar til sveita gætu farið fram í 2 daga. Mér þykir vænt um þetta, því að þó að kosningar standi að jafnaði ekki lengur en til kl. 12, er það svo, að í illviðrum er fullerfitt með því húsnaði, sem fyrir hendi er, að ná öllum saman. Mér finnst nokkur aukin ástæða til þess að verða þá einnig við óskum þeirra, sem dreifðara búa, svo að kosningarnar í haust geti farið fram með sem tryggustum hætti. Það, sem ágreiningur er um, er bara aðferðin. Þó að ég sé ekkert hræddur við haustkosningar, eru þær slæmar fyrir frambjóðendum, en í sveitunum er þetta rölegur tími. Hins vegar er óneitanlega mikill munur á vordegi og haustdegi, og þeim, sem orðnir eru vanir við að kjósa vorlangan daginn, hrýs hugur við að eiga að kjósa í skammdeginu. Þess vegna var enginn ágreiningur í n. um að gefa þeim þetta svigrúm.

Aðalkosturinn við brtt. meiri hl. allshn. finnst mér sá, að þar er skýrar gert ráð fyrir, að kosningar eigi að fara fram á aðalkjördaginn, en í frv. var of mikið gefið undir fótinn um að draga kosningarnar þangað til síðari daginn. Samt eru þeir annmarkar á brtt., að ég get ekki fylgt henni. Ef á annað borð á að ákveða í skyndi, hvort yr kosningu verður, er ekki hægt að koma þeim skilaboðum til kjósenda svo fljótt, að kosning geti farið fram næsta dag. Maður getur hugsað sér, að illviðri gangi yfir nokkurn hluta landsins, svo að í fácinum kjördæmum sé frestað t. d. um viku, en þá er ekki hægt að stöðva talningu allan þann tíma, og kosningar eiga að vera um garð gengnar, áður en nokkuð er uppvíst um úrslit. Þetta er meginatriði, og það er á móti þeim reglum, sem annars er fylgt, nefnilega, að kosningaundirbúningurinn einn komi til greina um að hafa áhrif á úrslit kosninganna. Ég var áður með brtt., en eftir vandlega ihugun er ég kominn á aðra skoðun. Ég tel það draga úr annmörkunum, að aðeins sé um bráðabirgðaákvæði að ræða í eitt skipti.

Ég vildi greina þessa ástæðu fyrir því, að ég

get ekki fylgt brtt. meiri hl. allshn., enda þótt ég hefði kosið skýrara orðalag í frv. sjálfu.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Meiri hl. allshn. hefur borið fram till., sem er framhald af till. þm. Eyf. við 2. umr. og við töldum ganga of langt, en við höfum nú að nokkru leyti fallizt á rök þeirra og væntum samkomulags í hv. d. Efni till. skýrir sig sjálft. Munurinn kemur fram í því, að varamanni eru ekki talin fleiri atkv. til uppbótarsætis en helmingur þess, sem listi hans fékk, þar sem áður voru allar líkur til, að hann fengi þrjá fjórðu.

Út af ræðu hæstv. atvmrh. skal ég geta þess, að ég legg ekkert kapp á, hvort fyrirkomulagið verður haft. Ef það þykir varhugavert að láta kjósa, eftir að talning atkv. hefur farið fram í öðrum kjördæmum, vil ég beina því til hv. þdm., hvort ekki sé ástæða til að hefja hvergi talningu fyrir en að kosningum loknum um allt land. Það væri ekki óeðlilegt að mæla svo fyrir, eða er ekki meiningin, að þessir tveir kjördagar yrðu vikudagar hvor á eftir öðrum?

Bernharð Stefánsson: Ég vil tjá hv. meiri hl. allshn. þakkir fyrir, að hann hefur með brtt. á þskj. 179 tekið upp efnið í þeirri till., er við þm. Eyf. fluttum við 2. umr. og felld var, því að þó að brtt. n. sé öðruvisi orðuð, nær hún þó sama marki. Okkar till. var um, að varaþm. í tvímenningskjördæmi gæti ekki orðið uppbótarþm., ef listi hans kæmi að manni. Eins og frv. var áður, hefði annar maður á lista fengið $\frac{1}{4}$ atkv., en þriðji maður helming atkv., en samkv. þessari till. skal, þegar um útreikning uppbótarsæta er að ræða, reikna framhjódendum eins og flokkunum eru reiknuð atkv. Annar maður fær helming atkv., sem listanum eru greidd, og er því niðurstaðan alveg sú sama og við hugsuðum okkur. Við bárum fram till. okkar út frá þeirri hugsun, að það kæmi varla fyrir, ef flokkur kæmi að einum manni og annar maðurinn, sem væri vara- maður, væri útilokaður frá uppbótarpingsæti, þá kæmi þriðji maðurinn til greina. Með till. n. er orðið jafnóliklegt, að annar maðurinn komist að. Við þm. Eyf. erum alveg ánægðir með þessa till. í stað okkar, því að formið var ekki aðalatriðið fyrir okkur, heldur töldum við óeðlilegt, að næststærsti flokkur í kjördæmi fengi tvo þm., en stærsti flokkurinn einn. Þetta torveldast á sama hátt með till. n. og okkar.

Ég vil endurtaka þakklæti mitt til hv. allshn. og tel það til bóta, ef þessi till. verður samþ.

Gísli Jónsson: Ég vil aðeins segja nokkur orð í tilefni af brtt. á þskj. 175. Þar er farið fram á að hafa kjördeildirnar 3 í stað 4, og ég vil benda á, að með þessu tel ég aðeins aukið á erfiðleika afskekktu héraða, og vænti þess, að hv. d. samþ. þessa brtt. ekki.

Sigurjón Á. Ólafsson: Herra forseti. Ég heyrði lítinn hluta af ræðu hæstv. atvmrh., en í þeim hluta, sem ég hlustaði á, kom sú skoðun fram, að rétt væri að samþykkja bráðabirgðaákvæðið eins og það kom frá hv. Nd. Mér kemur þetta mjög undarlega fyrir eyru, því að það virðist

svo sem Sjálfstfl. sé nú að skipta um skoðun, ekki aðeins frá því, sem var í Nd., heldur einnig frá afstöðu flokksins, eins og hún var túlkuð af fulltrúa flokksins í n. þeirri, sem fjallar um þetta mál hér í hv. d. Í hv. Nd. var því svo háttað, að allir sjálfstæðismenn voru á móti ákvæðinu nema tveir, og það kemur ekki fram fyrir en nú í umr., að flokkurinn gangi nú inn á að samþ. þetta. — Breyt. þær, sem meiri hl. allshn. leggur nú til, er að gera ákvæðið rýmra, og taldi það fullnægjandi. Ég veit ekki, hvernig á þessum straumhvörfum stendur, en ef til vill er það af ötta við það, að sú leið, sem meiri hl. allshn. fer, sé ekki eins gott áróðursefni í sveitunum eins og hitt. — Um það verður ekki deilt, að með tveimur dögum notfærir fólkið sér að draga kosninguna til seinni dagsins af ýmsum ástæðum, þótt ekki hamli veður, því að það er vitað mál, að mjög hægt er um vik að koma af stað áróðri í sambandi við tvo kjördaga, ekki sízt, ef kunnngert er fyrri daginn, hvernig kosning hafi farið í bæjunum. — Ef t. d. kosningin í Rvík hefur verið óhagstæð Sjálfstfl., þá hlýtur það óhjákvæmilega að verka á kjösendur úti um land. — Ég vil aðeins benda Sjálfstfl. á þetta, því að þetta snertir Framsfl. ekki, þar eð hann hefur engra hagsmuna að gæta í bæjunum. Mér finnst þetta mjög óheillavenleg stefna, en hitt er annað að gefa sveitakjördæmum möguleika til þess að hafa tvo kjördaga, ef fresta þarf kosningu vegna óveðurs, og þá er hægt að fresta kosningu samkv. 134. gr., eins og meiri hl. allshn. leggur til. — Ég vænti þess, enda þótt útséð sé um örlög þessa máls, að brtt. verði bornar upp þannig, að í ljós komi, hverjir vilja hafa tvo kjördaga og hverjir ekki. — Ég skal svo ekki tefja með frekari umr. af minni hálfu, en vil benda á það, hvort ekki sé réttara, áður en lengra er farið, að setja inn í bráðabirgðaákvæðið, að eigi megi telja í einum kjördæmum, fyrir en kosningu sé lokið alls staðar á landinu. — Ég hef átt tal um þetta við ýmsa hv. þm., og þeir eru mér sammála um þetta.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Herra forseti! Ég verð að jata, að ég skildi ekki fyllilega upphaf ræðu hv. 9. landsk., þegar hann var að tala um straumhvörf Sjálfstfl. viðvikjandi bráðabirgðaákvæðinu. — Ég veit ekki annað en að í Nd. hafi skoðanir um þetta atriði ekki verið skiptar eftir flokkum, og ég get sagt það, hvað mér sjálfum við kemur, að ég hef alltaf verið opin fyrir því að hafa 2 kjördaga í sveitum, og í gömlum þingtiðindum má áreiðanlega sjá, að svo er, svo að ekki er hægt að tala um straumhvörf hjá mér í þessu máli. Ég tel tvímælalaust, að hafa beri tvo kjördaga í sveitum. — Í raun og veru er ekki mikið, sem á milli ber nál. meiri hl. hv. allshn. og bráðabirgðaákvæðinu, eins og það kom frá hv. Nd., því að í báðum tilfellum er um tvo kjördaga að ræða, aðeins er í nál. meiri hl. ekki gert ráð fyrir, að það séu tveir dagar í röð, og ekki fast ákveðnir tveir dagar.

Viðvikjandi því, sem hv. 9. landsk. drap á, að það gæti haft áhrif á kosninguna seinni daginn, að þá væri húið að telja í bæjunum, vil ég segja, að ég tel ekki svo mikla hættu stafa af þessu, því að það hefur t. d. sýnt sig, að engin

áhrif hefur það haft á kosningu í Rvík, þótt atkvæðatalningu hafi verið lokið og úrslit birt í ýmsum kjördæmum, áður en kosningu væri lokið í Rvík. — Svo er líka mjög auðvelt að fyrirbyggja þetta með því að láta kosninguna fara fram í sveitunum einum fyrir daginn, og það er á valdi þess, sem ákveður, hvenær kosningar skuli fram fara. Með því móti yrði kosningu lokið alls staðar á sama tíma. — Ég tel sjálfsgagt að hafa tvo kjördaga í röð, því að það gegnir öðru máli nú, þegar kosningar fara fram að hausti og allra veðra er von, heldur en á sumardeg.

Hermann Jónasson: Það er óþarft að lengja umr. um þessi atriði, sem hér eru rædd, sérstaklega þau, sem snerta tvo kjördaga í sveitum, á þann hátt, sem samþ. var í hv. Nd.

Ég tel það ekki vera mikið atriði, sem hv. 9. landsk. (SÁÓ) gerði að verulegu atriði í þessu sambandi, þ. e., að kjósendur muni skipta um skoðun, ef þeir fréttu um úrslitin í öðrum kjördæmum og höguðu kosningu í samræmi við það.

Þegar verið er að finna lausn á einhverju máli, þá er ekki nema eðlilegt, að menn hagi sér í atkvgr. í samræmi við þær upplýsingar, sem fram koma. Það er ekki nema eðlilegt, að ýmsir hv. þm. séu ekki allir jafnkunnugir staðhættum út til sveita, og það er síður en svo niðrandi fyrir þá, þótt þeir skipti um skoðun, ef þeim eru gefnar upplýsingar um staðhætti þar, sem þeim voru eigi áður kunnar. Mér finnst þess vegna, að hv. 9. landsk. ætti ekki að ámæla þeim, sem skipta um skoðun af þessum ástæðum, heldur taka þá sér til fyrirmyndar. Það er ólíkt meira öryggi í því fyrir sveitirnar að hafa tvo kjördaga í haust heldur en einn. Ég var áðan staddur hér frammi í stofu og hitti þar tvo bændur úr Borgarfirði. Í þeirra sveit hafði einu sinni verið frestað hreppsnefndarkosningum eitt vor og þar til um haustið, en þegar þá átti að kjósa, gátu margir bændur ekki komið vegna þess, að þeir voru að bjarga fé sínu úr fönn. (SÁÓ: Hvaða ár var þetta?) Mig minnir, að það hafi verið árið 1934 eða 1935. — Þegar slíkt getur hent í Borgarfirði, hverju er þá ekki hægt að búast við á Norðurlandi? Ég er viss um það, að það mundi líta illa út nú, þegar kosningafyrirkomulaginu hefur verið breytt, ef sveitafólki yrði neitað um tvo kjördaga í haust. Hv. 9. landsk. ætti að haga skoðunum sínum í samræmi við upplýsingar þær, sem fram hafa komið í málinu.

Jafnframt þessu liggur hér fyrir till. frá einum hv. þm. (EE), á þskj. 175, þar sem gert er ráð fyrir, að sú breyt. verði gerð við 6. gr. þessa frv., er hér liggur fyrir, að ekki megi vera meira en 3 kjördeildir í hverjum hreppi.

Eftir kenningu hv. 9. landsk. má sá, er þetta flytur, ekki skipta um skoðun. En ég veit, að hann muni gera það, er hann kemst að raun um, að sums staðar eru 4 kjördeildir í sama hreppi. Ég get nefnt t. d. Sléttuhrepp og Árneshrepp, og sums staðar berjast hrepparnir fyrir að fá 5 kjördeildir, en þeim á að fækka niður í 3 samkv. þessari till. Hún mun fram borin af

því að kjördeildirnar eru óviða fleiri en 3, og ekkert við því að segja, þótt hún sé borin fram, en ég býst við, að hv. flm. taki hana aftur, er þetta er upplýst. Ég ætla svo ekki að eyða fleiri orðum um þetta mál.

Ég tel vel farið, að það hefur verið rétt og upplýst hér rólega og virðist ætla að komast í einn viðunandi farveg.

Eiríkur Einarsson: Við 1. umr. þessa máls gat ég nokkurra atriða, er ég taldi betur mega fara. Hér hef ég gert brtt., er miðar að því, og eru þær á þskj. 175. Hv. þm. Str. (HermJ) var núna í ræðulokin að minnast á 1. brtt. þar, sem er um það, að hámark kjördeilda í hreppi skuli vera 3 í stað 4. Satt að segja þar ég fram þessa brtt. af því, að mér þótti, fljótt á lítið, að þetta mundi nægja og hverjum hreppi mundi með því borgið. Ég skal fúslega játa, að mig brestur um þetta fullkominn kunnugleika. Það má vera, að slíkir erfiðleikar séu um samgöngur í einstaka sveitum, að 3 kjördeildir nægi varla í hrepp. En ég hygð þó, að það séu hreinar undantekningar.

Þar sem svo er ástatt, verður manni á að detta í hug, að þeir, sem búa við svo erfiða kosningasókn, hljóti og að eiga erfiða aðstöðu um margt annað, svo sem t. d. læknessókn o. fl. En það er nú svo hér á Alp., að hugulsemin í þessu efni er einna mest, þótt ég véfengi ekki, að hv. þm. Str. gangi gott til í þessu máli.

Ég veit dæmi um víðlent hérað, sundurskorið af stórá. Fyrir síðustu kosningar var áhuginn þar ekki meiri fyrir kjördæmaskiptingunni en svo, að því var ekki einu sinni skipt í 2 kjördeildir, hvað þá fleiri. Ég nefni þetta sem dæmi, og hver og einn tekur dæmi þaðan, sem hann er kunnugastur. Ef hv. d. samþ. að hafa hámarkið 4 í staðinn fyrir 3, þá mun ég sætta mig við það. En ég tek till. mína ekki aftur.

En það er athugunarvert, þar sem kjördeildir eru mjög margar, að það líkist ekki um of gamla heima-kosningafyrirkomulaginu. Það þótti nokkuð nærgöngult og vafasamt. Ég segi því, að menn mega ekki um of teygja armana heim til kjósendanna, því að um sama annmarkann getur þá orðið að ræða. Hv. d. sker úr um þetta. Mér er það ekki kappsmál.

Þá er 2. brtt. mín, við 47. gr., sem fjallar um umframseðla. Það er sagt, að þeir megi vera minnst 10%. En mér þótti þetta vera nokkuð óákveðið og vil segja nákvæmlega 10% með nánari skilgreiningu, en sleppa orðinu „minnst“.

Þá kemur 3. brtt., við 92. gr., þar sem ég óska lögfest, að kjörstjórn sé óheimilt að bjóða sjón-döprum eða fötludum aðstoð sína við kosninguna, því að þess eru dæmi, að þær hafa boðið fram hjálp sína. En það er gott, að kjörstjórnirnar viti, að þetta varðar við lög og hvaða viðurlög eru fyrir hendi. Ég tel þessa brtt. sjálfsgæða.

4. brtt. er um öryggi í frágangi kjörgagna. Þá vil ég að síðustu geta eins, það eru bráðabirgðaákvæðin. Ég ætla ekki að ræða um, hvort brtt. um 2 kjördaga eigi að samþ. eða ekki. En ég vil aðeins geta þess, ef þetta verður að 1., eins og það nú er á þskj. 141, þá tel ég að breyta

þurfi atriði í 1. málsg., ákvæði til bráðabirgða, þar sem gert er ráð fyrir tveimur kjördögum, þó ekki í kaupstöðum eða kaupsýslum. Það er ekkert tekið fram um, hvernig er þar, sem hreppsfélag er með kaupsýslu. Ég leyfi mér því að bera fram skriflega brtt. um, að kjördeildirnar verði að öllu leyti að vera utan takmarka kaupstaða eða kaupsýslu. Ég get t. d. nefnt Stokkseyri. Þar er stórt kaupsýsla, en þar er alltaf ein kjördeild. Því tel ég þetta réttmætt og sanngjarnt, og fel ég hv. d. till. minar til þeirrar afgreiðslu, er henni þykir bezt fara á.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (sjá þskj. 189 og 191) leyfð og samþ. með 14 shlj. atkv.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Það var út af orðum hv. 1. þm. Eyf. (BSt). Við þurfum ekki að deila um, hvort ég hafi fallist á till. hans eða ekki. En ég hygg það þó rangt. Munurinn er fyrst og fremst sá, að eftir hans till. þá var 2. maður á lista útlokaður sem uppbótarþm., ef 1. maðurinn var kjörinn. En við teljum eðlilegra, að hann komist að sem uppbótarþm., ef atkvæðamagn er fyrir hendi.

Í öðru lagi, eftir hans till., þá kom maður, sem kosinn var sem varaþm., ekki til greina sem uppbótarþm., þótt honum væri raðað á landslista. Röðin á landslista hafði ekki tilætluð áhrif. Ég veit ekki, hvort hv. þm. hefur gert sér þetta ljóst.

Það var viss kjarni réttur í till. hans, og á hann höfum við fallist. En hér er þó um efnismun að ræða, ekki aðeins formmun.

Ég skal nú vera stuttur. — Ég játa, að afstaða atvrmh. var önnur en mín í allshn., um 2 kjördaga, og ég skal játa, að bent hefur verið á því líkan annmarka á brtt. allshn., að ég er ekki jafnsannfærður og áður. En ég mun þó greiða atkv. með minni till. Það eru gallar á hvoru tveggja og álitamál. Ég skal þó lýsa yfir, að ef einum flokki þykir kjósendum gert erfitt um að greiða atkvæði, þá tel ég það nokkuð þungt á metunum, því að kosningalögunum má enginn telja misboðið, ef vel á að vera. Og þótt ég hafi ekki sannfærst af rökum hv. þm. Str., þá munu þau þó borin fram í góðri trú, og eins og ég sagði áðan, þá er það mikils virði, að enginn telji sér misboðið í þessu efni.

Eftir umr. hér í hv. d. býst ég við, að brtt. meiri hl. allshn. verði felldar. Við höfum því borið fram þessa brtt. skriflega við ákvæði til bráðabirgða um, að rétt sé að við næstu kosningar skuli hvergi á landinu hefja talningu atkvæða fyrr en kosningu er alls staðar lokið.

Einar Árnason: Ég hafði búið við eftir 2. umr., að meiri hl. allshn. mundi taka aftur brtt. sínar um bráðabirgðaákvæði frv. En það hefur nú ekki orðið. Hv. 9. landsk. (SÁÓ) reyndi allt, sem hann gat, til að tina fram það, sem mælt gæti í móti tveimur kjördögum í sveitum. En þau rök hans voru vægast sagt ekki þungvæg, og það kom fram hjá honum, að hann hefur ekki mikla þekkingu á því, hvernig ástandið er

í sveitunum á þessum tíma, sem kosningar eiga að fara fram á.

Ég get vel skilið, að báðir þeir hv. þm., er standa að þessum brtt., þekki ekki annað til kosninga en kosningarnar í Rvík. Ég skal því ekki áfella þá. En þegar búið er með rökum að sýna fram á, að brtt. þeirra eru óheppilegar, þá álit ég, að þeir ættu að taka þær aftur.

Hv. 9. landsk. var að tala um, að hér væri tekin upp einhver stefna. Það er engin stefna, þetta á aðeins að gilda fyrir næstu kosningar. Það er því hvert á móti. Við vorkosningar eru aldrei 2 kjördagar.

Nú dettur mér í hug að bera saman þetta atriði og kosningar til sveitastjórna. Það er kosið á allt öðrum tímum í hreppsnefndir og sýslunefndir en í bæjarstjórnir, af því að kosningar í sveitum eru svo óhentugar um hávetur. Hér er í rauninni hið sama á ferðum, og það er lögfest fyrir fullt og allt.

Hv. 9. landsk. sagði, að menn í sveitunum yfirleitt sleppa fyrri deginum. Þetta er mesti misskilningur. Ef gott veður er þann dag, þá fara allir, sem geta. Það dettur engum í hug að biða eftir vondu veðri. Sú mótbára er því einiskis virði.

Þá taldi hann, að með þessu móti væri fremur hægt að koma við áróðri og smalamennsku við kosningarnar. Heilaga einfeldni! Ætli það sé þá ekki einnig nóg um smalamennsku og áróður í kaupstöðum? Og það er ekki hneykslunarfni. Það er orðið svo vanalegt. Eða heldur hv. 9. landsk. þm., að enginn áróður verði í sveitunum um kosningarnar, ef ekki er hafður nema einn kjördagur? Hann talaði um, að það gæti haft ákaflega mikil áhrif um það, hvernig menn sæktu kosningar í sveitum, ef menn færu að heyra úrslit héðan úr Rvík, áður en búið væri að lúka kosningu í sveitunum. Og fleiri hafa minnst á það hér, að óheppilegt væri að byrja talningu atkvæða í kaupstöðum, áður en lokið er atkvgr. í sveitum. Ég held, að engin hætta stafaði af þessu. Og svo er annað, sem ég vil benda á við þetta atriði. Hvers vegna er þörf á því í kaupstöðum að vaka alla nóttina við talningu atkvæða? Hvers vegna má ekki biða með það til næsta dags, þegar fólk yfir höfuð er vakandi? Og ég get ekki séð annað en að kjörstjórnir í kaupstöðum geti ráðið þessu. Ég veit ekki til þess, að það sé fyrirskipað í kosningal., að telja skuli atkvæðin að naturlagi. Það eru engin fyrirmæli um þetta í sveitum eða kjördæmum úti um land, og ég hygg, að það sé heldur ekki í kaupstöðum. Og ég get ekki betur séð en að kjósendur kaupstaðanna geti tekið á þolinmæðinni alveg eins og fólkið úti um sveitirnar um það að biða eftir kosningaúrslitunum nokkrum klukkutímum lengur. Og þó að farið væri að telja atkv. í kaupstöðum kl. 10 árdegis síðari kjördaginn í sveitunum, þá er ekki fjarska mikil hætta á, að það geti haft áhrif á kosningar úti um sveitir. Í fyrsta lagi eru úrslitin ekki komin strax. Og þó að úrslitin séu komin, þá eru þau sannarlega ekki komin inn á hvert heimili úti um sveitir, því að það er ekki sími á hverju heimili í sveit og ekki heldur útvarp á hverju heimili þar. Og ég

hygg, að þau heimili séu mörg í sveit, þar sem ekkert útvarp er. Þessi röksemd á móti því að hafa tvo kjördaga í sveit er því einkis virði.

Ég jata fullkomlega það, sem hæstv. atvrmh. sagði, að þetta er bæði aukin fyrirhöfn og aukinn kostnaður í sveitunum að hafa kjördagana tvo. En ég er jafnsannfærður um það, að sveitirnar telja það ekki eftir sér. Og ég er líka sannfærður um það, að það verður gert allt, sem hægt er, ef veður er hagstætt aðalkjördaginn, til þess að lúka kosningu þann dag. Svo á síðari dagurinn eiginlega að vera til vara. Og það er miklu hentugur, að menn geti gengið að því hvíu og gefnu, að það verði líka kosið næsta dag, ef þeir fá ekki annað að vita, heldur en að menn séu í óvissu um það, hvort það verði nú kosið einhvern tíma og einhvern tíma seinna, eftir t. d. 134. gr. kosningal.

Ég held, að það sé hugarburður hjá hv. 9. landsk. (SÁÓ), að einhver sérstakur flokkur geti skaðazt á þessu, en annar þá sennilega grætt. Ég bara skil ekki, hvernig hægt er að færa rök fyrir þessu. En það er annað, sem ég get sagt hv. 9. landsk. þm., að ef hans flokkur á eitthvað af atkvæðum í sveitunum, þá mun þeim atkv. áreiðanlega ekki fjölga, ef hann kemur í veg fyrir, að þar megi hafa tvo kjördaga í haust. Því að ég þekki svo vel til í sveitunum, að ég veit, að því er vel tekið þar, að það sé hægt að hafa rýmra um kosningarnar þar heldur en hefur verið.

Það má heldur ekki gleyma því, jafnvel þó að gott veður sé kjördaginn, að um næstu kosningar verður skammdagi á Norðurlandi, eins og hæstv. atvrmh. (MJ) tók fram. Það er mikill munur á því, hvað birtutíminn er styttri þar þá heldur en hér. Og svo er annars að gæta, að fólk þar, sem fát er í heimili, það þarf að hirða um búpening á morgnana, áður en það fer á kjörstað, og það þarf að komast heim helzt fyrir myrkríð að kvöldinu, af því að það er ekki eftirsóknarvert fyrir gamalt fólk og kvenfólk að þurfa að vera á ferð í kolsvarta náttmyrkri að vetrarlagi. Þetta er sem sé töluvert annað en að keyra um göturnar í Rvík við ljósin, sem þar eru. Og ég vil vona það, af því að hv. 9. landsk. og hans flokkur tapar ekkert á því, þó að tveir kjördagar séu hafðir í sveitum, að hann styðji að því, að þessi brtt. verði tekin aftur. Ég geng út frá því, að brtt. þessi hafi verið borin fram af ókunnugleika og athugunarleysi. Og það er engin niðurin fyrir neinn mann að taka skynsamlegum rökum, þegar þeir fá þær upplýsingar, að þessi mótspyrna gegn því að heimila tvo kjördaga í sveitum, hún er til ógagns, sveitunum fyrst og fremst, og hún er til ógagns þeim mönnum eða flokkum þeirra, sem ekki vilja leyfa þessa tvo kjördaga.

Páll Hermannsson: Það er nú búið að ræða svo mikið um þetta mál, að það ætti að vera óhætt að fara að stytta umr. um það. Ég skal því vera fáorður.

Ég þykist sjá fram á það, að ákvæðin um heimild til að hafa tvo kjördaga í sveitum fái að standa óbreytt. Og mér þykir vænt um það vegna þess, að ég álit, að það sé réttlátt. Og

mér þykir vænt um það líka vegna þess, að ég þykist alveg vita það, að hv. þdm. vilji gera það eitt, sem rétt er. Ef það misheppnaðist að gera það réttasta í þessu efni, þá hygg ég, að það yrði fyrir ókunnugleika. Og ég skal aðeins í þrem setningum segja, hvers vegna þarf að vera heimild til tveggja kjördaga víða í sveitum landsins. Í fyrsta lagi er dagurinn þá stuttur. Í öðru lagi geta þá kallað að óvenjulegar annir á sveitaheimilum. Og í þriðja lagi getur veður lagt sérstakar hindranir í leið manna.

En nú hafa menn verið að búa sér til ýmiss konar rök fyrir því, að þetta væri ekki svona. T. d. ætla ég, að það hafi verið hv. 9. landsk. þm. (SÁÓ), sem hér við umr. dró fram hagskýrslur (statistik) frá kosningunum 1919, 1923 og máské fleiri kosningum. Og hann leit svo á, að þær skýrslur sýndu það — það voru haustkosningar — að þá hefði kjörsóknin verið alveg eins mikil í sveitum eins og í kaupstöðum. En þegar litid er á þetta í heild, munar töluvert miklu þar á. 1919 hefur meðaltals kjörsókn í þremur kaupstöðum verið 72%, en hins vegar meðaltals kjörsókn á öllu landinu ekki verið nema 58.2%. Það þýðir það, að meðaltals kjörsókn í sveitakjördæmunum hefur ekki verið yfir 55%. Hins vegar árið 1923 er meðaltals kjörsóknin í 4 kaupstöðum landsins 90%. Það eru 4 kaupstaðir, sem kjósa þá. En meðaltals kjörsókn á öllu landinu er ekki nema 75.6%. Af þessu sést, að það eru ekki eins vel sóttar kosningar í sveitum. Og þó er á það að líta, að við kosningar þessar 1919 og 1923 er heimilt að kjósa heima á heimilum kjósendanna. Og 1923 er sú heimild notuð það mikið, að það eru bara 13% af öllum atkv. á landinu, sem eru greidd utan kjörstaða, aðallega heima á heimilum manna. — Og það eru alls konar ástæður færðar fyrir þessum heimakosningum, elli fyrir 2 þús. atkvgr., veikindi og lasleiki fyrir 2 þús. og svo annr. Og svo er hátt á fimmta hundrað manna, sem kys utan kjörstaða án þess að gera nokkra grein fyrir hvers vegna. — Þetta hefur mikið aukið þátttöku í atkvgr. í þessum kosningum.

Ég get nú ekki annað sagt við hv. 9. landsk. út af þessum skýrslum en að það að líta svona gálauslega yfir skýrslur, að manni sýnist kjörsóknin vera álíka í kaupstöðum og í sveitum, eins og hann hefur gert, það getur náttúrlega ruglað menn þannig, að mönnum sýnist ekki þörf á því að létta undir með mönnum úti um sveitir um það að neyta kosningarréttar síns.

Skal ég svo ekki fjölýrða um þetta meira, nema aðeins benda hv. 10. landsk. þm. (EE) á það, að í einni sveit í mínu kjördæmi eru töluvert á fimmta hundrað kjósendur. Og þar hefur nú fram að þessu verið kosið bara í einni kjördeild. Það er ljótt frá að segja, en það hefur aldrei orðið framkvæmd úr því að skipta hreppnum í fleiri kjördeildir, sem mun stafa af því, að þar er einn ákveðinn staður, sem er aðalmiðpunktur sveitarinnar. Þetta er Vopnafjörður, sem er ein viðlendasta og fjölmennasta sveit á landinu. En ef farið væri að skipta þessari sveit í kjördeildir, þá munu menn vera sammála um það, að ekki kæmi til mála að hafa þær færri en fjórar. Landsháttum er þar svo farið. Það væri

því gott að vera laus við það, að dregið verði úr því ákvæði, að hafa megi 4 kjördeildir í einni sveit.

Ég álit annars svo vel búið að upplýsa þetta mál, að frekari umr. um það hljóti að vera óþarfar.

Gísli Jónsson: Út af ummælum hv. 9. landsk. þm. (SÁÓ) um, að Sjálfstfl. hefði snúizt í þessu máli, vildi ég mega segja þetta: Ég var undrandi yfir því, að þessi hv. þm. skyldi halda þessu fram, vegna sækja kjörfund fyrri kjördaginn, en hinir sitja frekar heima, af því að það væri örðugra fyrir þá menn að komast á kjörstað. Hefur ekki þessi hv. þm. lært meira í sambýl-inu við Sjálfstfl. en þann öll þessi ár, sem hann hefur alltaf sett flokkshagsmunina fyrst og réttlætis og þjóðarhagsmunina á eftir? Og ef hann hefur ekki gert það, er tími fyrir hann kominn til að læra það, að í þessu máli hugsa sjálfstæðismenn ekki eins og hann. Það er líka ákaflega einkennilegt hjá manni, sem alltaf þykist vilja berjast fyrir réttlætismálum, að hann skuli nú ekki vilja berjast fyrir því, að menn fái að njóta réttlætis í dreifbýli landsins. Ég álit, að ef einhver þm. væri kominn á þing fyrir það eitt, að kjósendum í kjördæmi, sem hann hefði boðið sig fram í, hefði verið fyrirbúið að sækja kjörfund fyrir flokkshagsmunastreitu annarra manna, ætti hann ekki að sitja á þingi, þó að hann fengi meiri hl. við kosningar.

Ég vil nú í sambandi við það, að það virðist nú öruggt, að það verði samþ. hér í hv. d., að heimild verði til að hafa tvo kjördaga í sveitum benda á, að það er nauðsynlegt, að burt falli orðin í 1. málslíð 1. málsg. ákvæðis til bráðabirgða „eða kaupsins“, og mun ég bera fram skriflega brtt. við það atriði. Skal ég í stuttu máli gera grein fyrir þessari brtt. T. d. í Suður-fjarðarhreppi er ein kjördeild, og í hreppnum er Bildudalur, sem er kaupsins. Allur hreppurinn mundi ekki vilja hafa neinn annan kjörstað en Bildudal, vegna þess að það er hægast að sækja til Bildudals. Ef ákvæði til bráðabirgða væri samþ. án þess að breyta því eftir minni brtt., þá væru þessir menn útilokaðir frá því að geta haft tvo kjördaga í haust. Ég held ekki þessari breyt. fram vegna þessa hrepps vegna hagsmuna míns flokks, nema síður sé. En það er réttlætismál að laga þetta. Sama er að segja um Flateyjarhrepp. Þar er fjöldi íbúa, sem við kosningarnar í vor s. l. t. d. ekki gátu byrjað að kjósa, þeir sem þurftu á sjó að fara til Flateyjar, fyrr en kl. 4 á kjördaginn. Mér skildist áðan hjá hv. 2. þm. N.-M. (PHERM), að líkt stæði á um Vopnafjörð og um Bildudal, ef ekki verður skipt hreppnum þar í fleiri kjördeildir. Ég tel því sjálfsagt, að þessi orð, sem ég greindi, falli burt.

Ég álit, að aukinn kostnaður, sem því fylgir að hafa tvo kjördaga í sveitum, séu smámunir í samanburði við það réttlæti, sem í því felst, sem dreifbýlinu er sýnt með því að gera kjós-

endum þar auðveldara að neyta kosningarréttar síns.

Forseti (ÞÞ): Mér hefur horizt skrifleg brtt. frá hv. þm. Barð. (GJ). Hún er við ákvæði til bráðabirgða um, að orðin „eða kaupsins“ í niðurlagi 1. málsl. 1. málsg. falli burt.

Afbrigði þarf frá þingsköpum til þess að brtt. þessi verði tekin til meðferðar á fundinum.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. leyfð og samþ. með 11 shlj. atkv.

Sigurjón Á. Ólafsson: Herra forseti. Það er nú farið að teygjast nokkuð úr þessum umr. En ég hef orðið þess var, að skeytum hefur verið til mín heint, og ég get ekki látið vera að víkja þeim frá mér og senda þau til föðurrúsanna. Að visu eru þessar umr. að sjálfsögðu, eins og vera ber, hógværar, og menn rökstyðja sitt mál eins og þeir eru menn til.

Víl ég þá víkja að því, sem hæstv. atvnrh. sagði. Hann vildi mótmæla því, sem ég sagði áðan, að það hefðu orðið nokkur skoðanaskipti hjá hans flokk í þessu máli. Ég benti honum á það í fyrri ræðu minni, sem ég veit ekki, hvort hann hefur heyrt, að allur flokkur hans í hv. Nd. að undanteknum einum eða tveimur, var á móti bráðabirgðaákvæðinu um tvo kjördaga. Því að það munaði aðeins einu atkv. í Nd. að það ákvæði komst inn. Ef maður lítur á meðferð málsins í stjkskrn. Nd., því að þar var sérstök n. sett í málið, þá kemur ekkert fram í nál. — ekki frá einum einasta nm. — um það, sem lýtur að þessu bráðabirgðaákvæði um tvo kjördaga. Í þeim brtt., sem sú n. virðist standa öll að, kemur ekkert fram um tvo kjördaga. Ég geri ráð fyrir, að í stjkskrn. Nd. hafi málið verið mjög rækilega rætt, og þar áttu allir þingflokkar fulltrúa. En svo kemur það fram, að 4 af hv. þm. Framsfl. bera fram þessa brtt. Sjálfstfl. í Nd. er ekki meira en svo fylgjandi till., að það eru aðeins tveir menn úr þeim fl. með henni, og Alþýðuflokkurinn og sósíalistar eru allir á móti þessu máli í hv. Nd. Undir meðferð málsins hér í hv. Ed. kemur í raun og veru mjög lítið fram um afstöðu flokka til þessa máls við umr. málsins. Þetta atriði er ekki rætt þá, en málið fer umræðulítið til allshn. Og nú, burt séð frá minni skoðun um málið og hvaða skoðun Alþfl. og Sósfl. hafa haft um þetta ákvæði, þá ætla ég að segja hæstv. ráðh. það, að ég hafði fullkomna ástæðu til að ætla, að Sjálfstfl. stæði hér í hv. d. óskiptur á móti þessari till. Og þess vegna er það fullkomlega rétt, sem ég sagði, að það virðast hafa orðið einhver straumhvörf í málinu. Ástæðurnar til þess skal ég ekki rekja. Hæstv. ráðh. getur sjálfsagt gert sér grein fyrir þeim.

En viðvíkjandi ræðu hv. þm. Barð. (GJ) vil ég segja það, að við 2. umr. málsins vikur hann ekki einu orði að því, að hann sé á móti því að vera með þeirri till., sem fulltrúi hans flokks í n. hafði lagt til, heldur vill hann breyta till. í mildara horf með sinni brtt. Þetta gefur mér tilefni til þess að ætla, að hann sé á móti bráðabirgðaákvæðinu, eins og það er í frv. nú. Annars

kem ég að honum síðar. — Þetta vildi ég segja í sambandi við það, sem ég áður taldi, að stefnubreyt. hefði orðið hjá Sjálfstfl. í þessu máli.

Hitt er alveg rétt, eins og hæstv. ráðh. sagði, að náttúrlega geta hv. þm. að upplýstu máli haft ýmsar skoðanir á málum og nokkuð breyttar frá því upphaflega. En ég geri þó ráð fyrir, að þetta mál hafi verið ýtarlega rætt í hv. Nd. og þar hafi komið fram það í málinu, sem ekki hafi sannfært hans flokksbræður hér í hv. þd. Um rök fyrir þessu geta menn þrattað aftur og fram og þá sanngirni, sem hér liggja á bak við. En ég skal taka það fram, að innan n. kom fram fullkominn skilningur á að greiða fyrir því, að fólkið í dreifbýlinu geti notað sinn kosningarrétt, ef illviðri eða ófærð ekki hamlar því, að það geti sótt kjörfund.

En við vorum og erum enn í þessari n. á móti því að bjóða í öllum kjördæmum landsins, að kaupstöðunum undanskildum, upp á tvo kjördaga, en viljum greiða svo fyrir því sem unnt er, að fólkið í sveitunum geti neitt kosningarréttar síns innan þess ramma, sem er fullkomlega trygg, svo að það er alveg út í hött, að kasta því til okkar, að við séum að sýna kjósendum sveitanna einhverja frámunalega ósanngirni og óréttlæti í þessu máli. Ég get svarað hv. þm. Str. því, að það er í samræmi við það, sem ég hef haldið fram í málinu bæði fyrr og nú, og sömu leiðis ritari og frsm. n., að við viljum láta þessa till. koma til atkv., og allt skraf þessa hv. þm. um, að við viljum neita fólkinu í sveitunum um að nota rétt sinn, er rakaleysa ein.

Það kom fram hér í umr. áðan, að kjördeildirnar væru of margar. Að mínu áliti á að hafa kjördeildirnar eins margar og framast verður komið við. Ég er þess vegna alveg á móti því að fækka kjördeildunum. Það á þvert á móti að fjölga þeim. Það er það, sem á að gera fyrir sveitirnar. Það á að hafa kjördeildirnar svo margar sem unnt er til þess að stytta leiðina, og þá hygg ég, að ekki þurfi að óttast það, jafnvel þótt komið sé fram í október, ef veður er ekki því verra, að fólkið fái ekki neytt atkvæðisréttar síns. Ég held, að það sé ekki fleira í hans ræðu, sem ég þarf að svara.

Hv. 2. þm. Eyf. (Eárna), sá virðulegi maður, gerði hér tilraun til að hrekja sumt af því, sem ég hef haldið hér fram. Það kom það sama fram hjá honum, að við Reykvíkingar þekktum lítið til ástandsins í sveitunum, en hversu þekkingarsnauda sem hann álitur okkur vera, verð ég að segja honum það, að ég er kominn svo til ára minna og hef þá lífsreynslu, að ég veit fullkomlega, hvernig ástandið er í sveitunum. Ég hef heyrt það í blöðum, ræðum og ritum. Það þarf ekki að koma með neina nýja fræðslu eða kenningar, sem eiga að upplýsa mig um það. — Þá kom hann með það sem rök, að það væru hafðir tveir kjördagar við sveitar- og bæjarstjórnarkosningar. Það kemur ekki þessu við, því að þar er verið að kjósa til tveggja stofnana, en Alþ. er ein stofnun, ein heild, svo að þessi rök, ef rök skyldi kalla, eru alveg út í hött. Það hefur engum komið til hugar að hafa neitt við það að athuga, þótt kosningar í sveitarstjórnir færu fram á þeim tíma, sem óskað er.

Hann lagði mikið upp úr því, að það væri eindreginn vilji í sveitunum að hafa 2 kjördaga. Ég veit nú ekki til þess. Ég les blöðin og hlusta á útvarpið, en ég hef aldrei heyrt eina rödd um það að hafa kjördagana 2. Þetta var ekki áróðursmál á kosningafundunum, a. m. k. ekki þar, sem ég þekki til, og þetta er bara fundið upp hér á þingi. Það getur verið að þetta hljómi vel í eyrum margra, en ekki annarra. Hann vildi draga það í efa, að það væri þörf á að telja atkv. strax. Ég vil benda á ákvæði 107. gr. kosningal., með leyfi hæstv. forseta, þar sem segir: „Etið skal talning fara fram svo fljótt sem verða má að dómi yfirkjörstjórnar.“ M. ö. o., þetta skil ég svo, að strax og kosningu er lokið, skuli talning fara fram og í sveitum, undir eins og búið er að koma kjörgögnum til yfirkjörstjórnar. Svo finnst honum ekki nauðsynlegt að telja strax í kaupstöðum, af því að ekki er talið strax í sveitum. Aðrir geta kallað þetta rök. Ég geri það ekki. Um hans spádóm, hvort okkar fylgismönnum fjölgi eða fækki, skal ég ekki dæma, en ég held, að þetta skipti ekki neinu máli og hafi litla þýðingu í þessu efni. Fólkið skilur, að hér er aðeins um mismunandi aðferðir að ræða, en ekki efnismun. Hann vildi einnig skora á mig að taka aftur þá till., sem hér er um að ræða. Ég skil ekki í, að hann þurfi að vera hræddur, ef hann telur hana til ávinnings fyrir sinn flokk, en til óþurftar fyrir Alþfl. og sennilega Sjálfstfl. Þá held ég, að honum mætti vera það kært, að till. sé borin fram, til þess að ná því marki, sem sennilega er stefnt að með öllu þessu, þ. e. að fá áróðursefni í sveitunum, þegar ekki er hægt að rífast um kjördæmamálið lengur.

Hv. 2. þm. N.-M. (PHERM) flutti hér stutta ræðu og gagnrýndi það, sem ég hafði sagt um kosningabátttöku fyrri ára. Hann fór nákvæmar út í þær tölur en ég hafði gert. Hann hefur ekki gert annað, og ég ekki heldur, en að herra saman kjörsóknina 1920—1923 við kjörsóknina á síðari árum, og ætla ég, að það sé svipað og að sumarlagi síðari árin. Hlutfallið hefur komizt niður í það, sem ég býst við, að það sé, burtséð frá því, á hvaða degi kosið var, og vildi ég svara honum aðeins með þessu. Ég vil svo að síðustu svara hv. þm. Barð. (GJ) út af hans afstöðu í málinu. Ég skal játa, að hann lýsti kannske ekki nógu skýrt fylgi sínu við okkar brtt., sem hér liggur fyrir, en hann belgdi sig hér upp afskaplega mikið, og þessi vindur fannst mér fara út í buskann, því að hann skaut yfir markið. Hann vildi segja, að ég væri að draga það fram, að það væru flokkshagsmunir Sjálfstfl., sem hér væri um að ræða. Hann sagði, að Sjálfstfl. mundi hér eftir hugsa meira um þjóðarheill en flokkshagsmuni. M. ö. o., að flokkurinn hafi metið meira flokkshagsmuni en þjóðarhagsmuni. Brögð eru að, þá barnið finnur. Ég skal ekki segja, hvort flokkshagsmunir Sjálfstfl. eru í veði, en átökin eru fyrst og fremst milli Framsfl. og Sjálfstfl., og ef til vill er þetta undanhald, sem nú er í málinu, vegna þess, að þeir eru hræddir um einhverja hagsmuni, ef ekki er fallizt á þessa tilögu. Að síðustu belgdi hann sig upp með það, að þeir, sem ekki skildu réttlætið, ættu ekki að vera að tala hér. Hann er nú ekki búinn að sitja

hér nema tæpan mánuð eins og við hinir og ekki búinn að sýna, hve sterkur hann er á réttlætis-svellinu, en grunur minn er sá, að hann muni líta meira á einkahagsmuni en alþjóðarheill.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Það er nú líðið á fundartímann og æskilegt, að atkvgr. gæti farið fram á þessum fundi. Ég skal vera stutturður, enda er ágreiningurinn svo lítill, að það er næstum ótrúlegt, að umr. skuli fara fram um það. Hér er ekki að ræða um 1 eða 2 kjördaga, heldur mismunandi aðferðir.

Mér þótti einkennilegt það, sem hv. 9 landsk. (SÁÓ) sagði um skoðanaskipti í Sjálfstfl. Hv. þm. er svo þingvanur, að hann veit, að þetta er algengt fyrirbrigði, að það sé ágreiningur milli deildanna, að önnur d. afgreiði mál einróma, en hin felli það. Þetta er einn af leyndardómum deildaskiptingarinnar í þingi, að við það að ræða málin í tveim d. er eins og önnur d. vakni af dvala og að viðhorf, sem ekki komu fram í fyrri d., komi fram í hinni síðari. Eins er það, að þegar hv. þm. Barð. (GJ) bar fram brtt., þá er hv. 9. landsk. svo þingvanur, að hann veit, að það er algengt, að maður beri fram brtt. við till., sem hann er ekki með, en samþykki hana fremur svo breytta en óbreytta.

Ég vil segja það, að ég álit, að ekkert sjónarmið eigi að vera í þessu máli nema það, að það er skylda þingsins, að greiða eins mikið fyrir því, að kjósendur taki þátt í kosningu, og hægt er, og það var út frá því, sem þingið fór svo langt að löggleiða heima-kosningar, sem voru svo mjög misnotaðar, en þetta er það rétta, til þess að kjósendi fái að neyta þess valds, sem honum er ætlað í þjóðfélaginu. Þetta er hið eina „Suverenitet“ í þjóðfélaginu. Og hvað á þá að sjá um annað en það, að kjósendi fái að nota þetta vald? Þess vegna held ég, að ekki eigi að bægja manni frá að njóta kosningarréttar síns, þó að svo vilji til, að hann liggi í fótbroti eða hitaveiki og komist ekki á kjörstað. En þetta var misbrúkað. Hér í Rvík fóru menn til læknanna, sem gáfu vottorð og kjörstjórnin tók á móti atkvæðaseðlunum, og þetta sýndi, að ekki gat orðið áframhald á þessu. En þetta átti að vera til þess að létta mönnum að neyta kosningarréttar síns, og hér er gengið út frá því sama, og það er vegna þess, að ég get ekkert séð á móti því að skipta hreppum í margar kjördeildir, því að þótt skipt sé í margar kjördeildir, fer kosning fram í réttu formi á kjörstað, og ég álit, að það eigi að vera á valdi þeirra, sem til þekkja, að skipta hreppum í deildir, og ég veit ekki hvers vegna á að takmarka deildirnar við 4. En ég álit, að það eigi að miða skiptinguna við fjölda kjósenda, svo að það minni ekki á heimakosningu.

Um þessa skrifl. brtt., að það megi ekki byrja að telja fyrir en kosningu er lokið, — það hefur verið gert, að byrja dálítið að telja, áður en kosningu er lokið, og ég sé ekkert athugavert við það, þótt byrjað sé að telja á Seyðisfirði, áður en kosningu er lokið. Hvi skyldu menn ekki hér mega hrópa húrra fyrir kosningaúrslitunum á Seyðisfirði, og hvi skyldu menn ekki mega eftir erfiðan kosningadag njóta spenningsins við að

heyra atkvæðatölurnar, ef menn vilja vaka við það? Ég legg ekki mikið upp úr þessu.

Þá er það skriflega brtt. frá hv. 10. landsk. út af bráðabirgðaákvæðinu. Hvers vegna vilja menn ekki, úr því að þessir erfiðleikar eru, breyta þessu rétt og skipta í kjördeildir? Þetta er bara eitthvert þrætuatriði. Annars er ég ekkert á móti þessu. Það er ekki búið að athuga þetta, því að þetta ákvæði er ekki alveg ljóst, en það, sem ég legg áherzlu á, er það, að vilji kjósenda komi fram eins og hægt er, og tek undir það með hv. þm. Barð., að það væri leiðinlegt fyrir þann mann að sitja á þingi, sem þangað væri kosinn fyrir einhverja þvermóðsku Alþ. og að kjósendur geti þess vegna ekki notað kosningarrétt sinn.

Að lokum vil ég segja það, að ég held, að við eigum í þessu efni að fara að óskum þeirra, sem hlut eiga að máli. Það er meinlaust kaupstöðunum, og hvers vegna getum við ekki, úr því að búið er að hliðra til svo, að við megum kjósa eftir kl. 12, hvers vegna má þá ekki hliðra til við þá kjósendur, sem búa við önnur skilyrði, ef þeir óska eftir því?

Bernharð Stefánsson: Ég skal ekki lengja umr., en tel mér skylt að jata, að það er rétt, sem hv. 5. þm. Reykv. (BBen), frsm. allshn., sagði, að mér láðist að geta um það, að sá einn er munur á þeirri till., sem við þm. Eyf. bárum fram, og þeirri till., sem meiri hl. allshn. ber fram á þskj. 179, að samkv. okkar till. eru varþingm. í tvímenningskjördæmum útilokaðir frá því að hljóta uppþótarsætis, þótt þeim sé raðað á landslista flokksins, en samkv. till. allshn. hljóta þeir uppþótarsæti, ef þeim er raðað á landslista flokksins og flokknum beri það þingsæti; eða a. m. k. 3. sæti. Ég tel þetta að visu sízt bót á till. og hefði engu að síður talið til bóta, að okkar till. hefði verið samþ., því að eins og ég færði glögg rök að og meiri hl. allshn. og n. öll hefur fallið á síðar, er það órétt, að næststærsti flokkur í kjördæmi fái raunverulega tvo fulltrúa á þingi, en stærsti flokkurinn ekki nema einn. En þegar þess er gætt, að það er ekki nema þriðja hvert sæti á landslista, sem flokkarnir fá að raða, og að aldrei hefur komið fyrir, að raðað sé nema einum manni, þ. e. a. s. settur efstur, og þegar þess er gætt, að við síðustu kosningar var ekki raðað á landslista neins flokks, liggur í augum uppi, að þessi brtt., sem allshn. flutti um þetta efni, er til mikilla bóta við það, sem frv. var óbreytt. Að visu má segja, að mögulegt sé, að næststærsti flokkurinn fái tvo þm. í kjördæmi, en stærsti flokkurinn ekki nema einn, sem ég teldi fullkomið hneyksli, ef það kæmi fyrir, og brot á öllum lýðræðisreglum, hvað sem menn skilja við lýðræði, því að svo skiptar skoðanir geta ekki verið um það atriði, að allir séu ekki sammála um, að það væri brot á öllu lýðræði. Hins vegar má benda á, að jafnvel þótt þetta kæmi fyrir, að varamaður hlyti uppþótarsæti vegna þess, að raðað er, og hann fengi sætið þar af leiðandi, en ekki með öðru móti, því að þegar manni er raðað á landslista flokks, má líta svo á, að flokknum sé meira áhugamál að koma honum að en öðrum, og þess vegna má frekar telja

hann þm. flokksins alls, og sé lítið á hann sem slíkan, en síður sem einstakan aukabm. héraðs.

Ég sný því ekki aftur með það, sem ég sagði áðan, að ég er ánægður með, að þessi till. kom fram, úr því að okkar till. var felld, og tel hana mikla umbót á frv.

ATKVGR.

Brtt. 175,1a—b felld með 11: 1 atkv.

— 175,2. a—b felld með 8:6 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: StgrA, BBen, BrB, EE, MJ, JJós.

nei: PHerm, SÁÓ, BSt, EÁrna, HermJ, IngP, JJ, ÞÞ.

GJ greiddi ekki atkv.

1 þm. (HG) fjarstaddur.

Brtt. 175,3 samþ. með 9:5 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: StgrA, ÞÞ, BSt, BrB, EE, GJ, MJ, SÁÓ, JJós.

nei: BBen, EÁrna, HermJ, IngP, JJ.

PHerm greiddi ekki atkv.

1 þm. (HG) fjarstaddur.

1 þm. gerði grein fyrir atkv. sínu:

Bernharð Stefánsson: Með þeim skilningi, að kjörstjórnarmanni sé ekki heimilt að hjálpa þeim, sem ekki þarfnast hjálpar, segi ég já.

Brtt. 175,4 felld með 9:4 atkv.

— 179 samþ. með 11 shlj. atkv.

— 171 samþ. með 11:2 atkv.

— 161,3. a—b, svo breytt, felld með 9:4 atkv.

— 189 samþ. með 13 shlj. atkv.

— 191 samþ. með 9:4 atkv.

— 190 tekin aftur.

Frv., svo breytt, samþ. með 14 shlj. atkv. og endursent Nd.

Á 20. fundi í Nd., 3. sept., var frv. útbýtt eins og það var samþ. við 3. umr. í Ed. (A. 192).

Á sama fundi var frv. tekið til einnar umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 17 shlj. atkv.

Sveinbjörn Högnason: Háttv. Ed. hefur gert nokkrar breyt. á þessu frv., sem hér liggur fyrir til kosningal., og m. a. um atriði, sem hér í hv. d. var ágreiningur um, og tekið út það, sem þessi hv. þd. hafði samþ., sem eru nokkur atriði. Ég held, að mörg af þeim séu ekki mikils varðandi. En það, sem einkum skiptir máli og aðallega hefur verið barizt um, er, hversu margir kjördagar skuli vera ákvæðnir í kosningal. Hv. Ed. hefur samþ. í ákvæðinu til bráðabirgða, að þar sem vitanlegt sé, að ekki sé hægt að kjósa á tilteknum aðalkjördegi — á þeim stöðum, þar sem ekki er hægt að kjósa nema í sex klst. — þá skuli leyfilegt, ef kjörstjórnin er öll sam-mála um það, að halda kosningu áfram næsta dag. En í kosningal. hafði hv. Nd. sett skýrari ákvæði um 97. gr., um að kosningar almennt skuli ekki standa nema einn dag, þannig, að atkvgr. mætti ekki standa lengur en til kl. 12 á miðnætti. Og það er vitanlegt, að til þess er ætlaðt samkv. gildandi l. Hins vegar mun hafa komið fyrir í kaupstöðum, þar sem hægt er á tiltölulega

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

skömmum tíma að greiða atkv., að það hefur gengið fram á annan sólarhringinn að greiða atkv. Þess vegna var sett inn í þessa 97. gr. svo hljóðandi ákvæði: „Eigi má atkvæðagreiðsla standa lengur en til kl. 12 á miðnætti.“ M. ö. o., kjördagurinn er aðeins einn.

Það er talinn óþarfi, þegar kosningar fara fram að vorinu, að hafa nema einn kjördag. En hér hefur verið breytt svo til, sem á að gilda við næstu kosningar, að tveir kjördagar eru heimilaðir í sveitum. En það hefur myndast á ósið-ur að taka tvo kjördaga í kaupstöðum. Og nú hefur hv. Ed. viljað fá þá reglu samþ. hreint og beint inn í kosningal. áfram, að þar, sem menn vilji í kaupstöðum, geti menn haft tvo kjördaga, með því að kosningar megji standa fram yfir kl. 12 á miðnætti. Ég sé ekki ástæðu til þess að breyta þessu ákvæði frá því, sem samþ. var hér í hv. d., um að kjördagurinn væri aðeins einn í kaupstöðunum, og vil ég því flytja brtt. aftur við 97. gr. frv. í samræmi við það, sem hv. Nd. samþ. áður um þetta, um, að síðasti málsl. 97. gr., „Nú getur kjörfundur“ o. s. frv., orðist svo: „Eigi má atkvæðagreiðsla standa lengur en til kl. 12 á miðnætti.“ Þessu vil ég breyta þannig, af því að eftir frv., eins og það er nú, er hægt að láta kjörfund standa ekki aðeins tvo, heldur þrjá eða jafnvel fleiri daga; því að þar, sem þúsundir manna eru í sama kjördæmi, er hægt með sam-tökum að láta kjósendur lengi mæta á lítið eitt minna en stundarfjórðungs fresti. En að hafa þannig lagað fleiri en einn kjördag í kaupstöð-unum, þar sem samgöngurnar eru eins greiðar innan þeirra og þær eru, það er gersamlega á-stæðulaust.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (sjá þskj. 194) leyfð og samþ. með 17 shlj. atkv.

Brtt. 194 felld með 16:13 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: JörB, PZ, ÞÞ, PHann, SP, SkG, StJSt, SvBH, BÁ, BjBj, BFB, EystJ, GG.

nei: JPálm, ÓTh, PO, SigfS, SB, SEH, ÁÁ, EOI, FJ, GÞ, GSv, GTh, IngJ, ÍslH, JakM, EmJ.

4 þm. (PHall, SK, ÁkJ, HelgJ) fjarstaddir.

Frv. samþ. með 20 shlj. atkv. og afgr. sem lög frá Alþingi (A. 198).

7. Stjórnarskrárbreyting (stjórnskipulag).

Á 22. fundi í Nd., 7. sept., var útbýtt:

Frv. til stjórnskipunarlaga um breyt. á stjórnskrá konungsríkisins Íslands, 18. maí 1920, sbr. stjórnskipunarlög 24. marz 1934 og 1. sept. 1942 (stjfrv., A. 210).

Á sama fundi var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 17:1 atkv.

Forsrh. (Ólafur Thors): Herra forseti. Ríkisstj. hefur nú lagt fyrir Alþingi nýtt frv. til stjórns-

skipunar, sem hér liggur fyrir til umr. Ég get látið nægja mjög stutta framsögu fyrir þessu máli, vegna þess, að það hefur allra mála mest — og það langmest — verið rétt meðal hv. þm., bæði á lokuðum fundi í sameinuðu Alþingi og í öllum flokkum, allt frá því að Alþ. kom saman nú á þessu sumri.

Eins og kunnugt er, var í lok síðasta Alþingis samþ. svo hljóðandi þáttill:

„Alþingi ályktar að kjósa 5 manna millipinganefnd til þess að gera till. um breyt. á stjórnskipunarl. ríkisins í samræmi við yfirlýstan vilja Alþ. um, að lýðveldi verði stofnað á Íslandi, og skili nefndin álitinu nógu snemma til þess, að málið geti fengið afgreiðslu á nasta Alþ. Nefndin kys sér sjálf formann. Nefndarkostnaður greiðist úr ríkissjóði.“

Það var ætlan og vilji ríkisstj., að málið yrði borið fram í frumvarpsformi á þessu Alþ. í samræmi við þessa þál. Og að þessu vann þá einnig sú millipinganefnd, sem í lok síðasta Alþ. var kosin samkv. þessari þál., sem ég las upp. En skömmu áður en þetta þing kom saman, sköpuðust ný viðhorf í þessu mikla máli, sem ég að svo stöddu sé ekki ástæðu til að víkja nánar að. Enda eru þau nýju viðhorf öllum hv. þm. kunn og hafa mikið verið rædd. Eftir að þessi nýju viðhorf höfðu skapað, hætti stjórnarskrárnefndin störfum. En í þess stað var kosin hér innan Alþ. 8 manna nefnd, sem í voru 2 menn úr hverjum þingflokki, ríkisstj. til aðstoðar í þessu máli, til þess að leita nýrra úrræða í samræmi við hið nýja viðhorf. Og málið var mjög rétt af þeirri n. á sameiginlegum fundum ríkisstj. og n. og, eins og ég gat um, á lokuðum fundum í sameinuðu Alþ. og á mörgum flokksfundum. Eftir allar þessar bollaleggningar hefur það orðið niðurstaðan, að ríkisstj. hefur flutt þetta frv., sem hér liggur fyrir. Efni þess er, eins og menn sjá, að aftan við 3. málsg. 75. gr. stjórnarskrárinnar bætist ný málsgrein, svo hljóðandi, með leyfi hæstv. forseta:

„Þegar Alþingi samþykkir þá breyt. á stjórnskipulagi Íslands, sem greinir í ályktun þess frá 17. maí 1941, hefur sú samþykkt eins þings gildi sem stjórnskipunarl., er meiri hluti allra kosningarbærra manna í landinu hefur með leynilegri atkvæðagreiðslu samþykkt hana.“

Hér er vísað, eins og menn sjá, til þeirra ályktana, sem Alþ. samþykkti 17. maí 1941, og er þar átt við þessar þál., með leyfi hæstv. forseta:

„Alþingi ályktar að lýsa yfir þeim vilja sínum, að lýðveldi verði stofnað á Íslandi, jafnskjótt og sambandinu við Danmörku verður formlega slitið“, og í öðru lagi við þál. um sjálfstæðismálið, svo hljóðandi:

„Alþingi ályktar að lýsa yfir því:

að það telur Ísland hafa öðlzt rétt til fullra sambandslita við Danmörku, þar sem Ísland hefur þegar orðið að taka í sínar hendur meðferð allra sinna mála, enda hefur Danmörk ekki getað farið með þau mál, sem hún tók að sér að fara með í umboði Íslands með sambands-samningi Íslands og Danmerkur frá 1918,

að af Íslands hálfu verði ekki um að ræða endurnýjun á sambandslagasáttmálanum við

Danmörku, þótt ekki þyki að svo stöddu timabært, vegna ríkjandi ástands, að ganga frá formlegum sambandslitum og endanlegri stjórnskipun ríkisins, enda verði því ekki frestað lengur en til styrjaldarloka.“

Það eru þessar þál., sem vísað er til í frv.

Mergur málsins er sá, að eftir að þetta frv. til stjórnskipunarl. hefur verið samþ. á Alþ., kosningar hafa farið fram og endanleg samþykkt hefur farið fram á aukabingi, þá verður eftir það, með samþykki eins þings, hægt að setja lýðveldi í stað konungdæmis og gera óháðkvæmilegar breyt. vegna niðurfellingar sambandslagasáttmálans, í stað þess að hafa kosningar á milli þess, sem stjórnskr. er samþ. á tveimur þingum í röð. Ríkisstj. telur, að með þessu sé stigið stórt spor og mjög greitt fyrir endanlegri afgreiðslu þessa máls. Og eftir að þetta frv. hefur náð endanlegri staðfestingu á haustþinginu, er það á valdi þess þings eða sérhvers annars þings á eftir að binda fullkominn enda á þetta mál, hvenær sem Alþ. telur, að aðstaða heimili slíkt. Þetta frv. og samþykkt þess er því alveg sama eins og við hefðum gengið frá málinu í fullkomnu formi, síðan látið kosningar fara fram og staðfest það svo á haustþinginu, þannig að Alþ. hefur alveg sama vald síðar til þess að ganga endanlega frá þessu, þegar þar að kemur eftir þeirri aðferð, sem hér er lagt til, að við verði höfð. Að visu er hér gert ráð fyrir, að fram fari um málið almenn leynileg þjóðaratkvgr., áður en slík samþykkt Alþ. sé tekin gild, og ákvörðun Alþ. í þessu efni nái því aðeins staðfestingu, að a. m. k. helmingur kosningarbærra manna í landinu hafi mætt og galdið jákvæði við þeirri ákvörðun Alþ. Ég viðurkenni, að hér er þá gert ráð fyrir þessari þjóðaratkvgr. í stað þess að efna til kosninga. En ég veit líka, að hv. alþm. munu sammála mér um það, að það er veigamikill munur á kosningum annars vegar og þjóðaratkvgr. um sjálfstæðismálið hins vegar. Kosningar vekja úlfúð og deilur. En það mætti mega vænta þess, að þjóðaratkvgr. um sjálfstæðismálið hefði einmitt gagnstæð áhrif, sameinaði Íslendinga í eina fylkingu, þegar þeir stiga lokasporið að hinu langþráða marki í sjálfstæðisbaráttu sinni.

Mér þykir rétt að taka fram, til þess að fyrirbyggja allan misskilning, að heimild Alþ. samkv. þessu frv. nær eingöngu til þess að setja lýðveldi í stað konungdæmis og gera óháðkvæmilegar breyt. vegna niðurfellingar sambandslagasáttmálans, en ekki til þess að breyta á neinn hátt annan stjórnskipun landsins, svo sem um kjördæmaskipun né neitt annað, án þess að kosningar fari fram á milli þess, sem slíkar aðrar breyt. væru samþ. Það þykir engin hætta á, að slík breyt. á stjórnskr., sem hér er gerð, geti skapað fordæmi, vegna þess að aðstæður eru nú algerlega óvenjulegar og koma sjálfsagt aldrei í sama formi fyrir aftur.

Ég vil leyfa mér að láta þessi fáu orð nægja sem framsögu þessa máls, af því að ég veit, að allir hv. þm. hafa nú tekið ákvörðun um það, hvaða afstöðu þeir taki til þessa máls, þótt það sé stórt og merkilegt. Og ég vænti því, að það geti fengið afgreiðslu á hæstv. Alþ. í dag eða

í dag og á morgun, ef þurfa þykir. Ég hef ekki talið ástæðu til þess, að málið fari til n. En ef hv. þd. vill það heldur, hef ég ekkert við það að athuga, í trausti þess, að það tefji ekki afgreiðslu málsins. En ég minnst á þann möguleika, ef hv. þm. vilja vísa þessu máli til n., hvort þeir, sem það vilja, geti ekki gengið inn á, að séð verði um, að nokkur tími liði milli 1. og 2. umr., þannig að sú athugun, sem einhverjum hv. þm. kynni að þykja æskilegt, að fram færi um málið, gæti farið fram á þeim tíma.

Eysteinn Jónsson: Ég geri nú ráð fyrir, að það muni svo verða, að landsmönnum bregði talsvert í brún, þegar þeir sjá, að frv. til stjórnskipunar. hefur nú verið lagt fyrir Alþ., og þá með sérstöku tilliti til þess, að þeir hafa átt annars von en þess, sem hér kemur fram í þessu frv., samkv. þeim yfirlýsingum, sem gefnar voru, þegar fram fóru kosningar á þessu sumri.

Ég sé ekki ástæðu til þess að rekja mjög sögu þessa máls, það, sem gerzt hefur í þessu máli fyrir og síðar. En ég vil þó aðeins með örfáum orðum minna á það við þessa umr.

Þegar þing það kom saman, sem sleit í vor, höfðu verið gerðar samþykktir um þetta efni, nefnilega 17. maí 1941. Í þeim stöð, að Íslendingar ætluðu að stofna lýðveldi, þegar þeir álitu tímabært, þó ekki síðar en í styrjaldarlok. Í þessari yfirlýsingu Alþ. stóð enn fremur, að ekki þætti heppilegt að ganga endanlega frá þessu, eins og málin stæðu þá, en það yrði gert ekki seinna en að styrjöldinni lokinni.

Hv. þdm. er kunnugt, hvað gerðist á síðasta Alþ. þá gengu í samband þrír stjórnmálafll. í landinu um að breyta stjórnskipun landsins. Og um skeið stóð það svo, að því var lýst yfir, að þau samtök væru um það út af fyrir sig. En ekki höfðu langar stundir liðið, áður en því var lýst yfir til viðbótar af hæstv. ríkisstj. og þeim flokkum, sem höfðu bundizt samtökum við Sjálfstfl. um að breyta kjördæmaskipuninni, að stjórnskipunar. landsins yrði breytt þær kosningar, sem fóru fram í vor, og lýðveldi skyldi verða stofnað á Íslandi. Fram að þeim tíma hafði aldrei verið stigið neitt slíkt skref eða gefin nokkur slík yfirlýsing, án þess að leita vilja hv. alþm., í hvaða flokki, sem þeir voru. Þessari reglu hafði verið fylgt, og ég vissi ekki betur en þing og þjóð væru mjög ánægð með þessar stjórnaraðferðir. En nú brá svo við, að þeir, sem stóðu að hinni stjórnskrárbreyt., um kjördæmamálið, gáfu yfirlýsingar um aðra stjórnskrárbreyt., án þess að um þá stjórnskrárbreyt. væri rætt við alla flokka. Og það er ómögulegt að komast fram hjá því, að ástæðan til þess, að hér var skipt um stjórnaraðferðir, var ekki önnur en sú, að hæstv. forsrh. og þeim flokkum, sem að stjórnninni stóðu, var ljóst, að þeir stóðu ákaflega höllum fæti í stjórnmálum landsins, að dómi landsmanna, með því að leggja á hilluna afgreiðslu sjálfstæðismálsins og undirbúning breyt. á stj. þar að lútandi, en taka upp baráttu um kjördæmabreyt. Og þessi yfirlýsing um það, að það væri ekki aðeins gengið til kosninga til

þess að breyta kjördæmaskipuninni, heldur einnig til þess að stofna lýðveldi, — það er ekki hægt að komast fram hjá því að segja það, og tel ég það vægilega orðað, að þessi yfirlýsing átti að vera nokkurs konar upphót á málstað þann, sem þeir gengust fyrir, sem því verr mæltist fyrir, eftir því sem hann var betur skýrður. Og ég hygg, að það hafi verið með ráðnum hug, að hér var breytt um stjórnaraðferð og yfirlýsing þessi gefin út, án þess að allir flokkar væru kvaddir til ráðuneytis um það, hvernig fara skyldi með þetta stærsta áhugamál landsmanna. En það hafði ævinlega verið reglan um það, hvernig ætti að koma fram í sjálfstæðismálum þjóðarinnar, að þar kæmi þingið saman sem ein heild. Og ég veit ekki til þess, að það hafi komið fyrir síðan ákveðið var að leysa þetta mál á næstunni, — mér er ekki kunnugt um, að það hafi komið fyrir hjá flokkum á Alþ., að það hafi verið reynt að nota þetta mál flokkum til framdráttar. Enda væri slíkt og er óviðunandi. En það var ekki hægt að líta öðruvísi á en að þetta væri meiningin með þessum stjórnskráttum. Málið var sett þannig fram, að jöfnum höndum og kosningarnar á síðasta vori væru flokkakosningar, þá færu þær einnig fram um breyt. á stjórnskránni. Og það hafði ekki lengi gengið málafærslan, þangað til að því var komið, að því var haldið fram, að til kosninganna hefði verið stofnað fyrst og fremst með tilliti til stofnunar lýðveldis á Íslandi og Framsfl. væri á móti því. Og sagt var, að kjördæmaskipunin væri afleiðing þessa máls og rétt væri að breyta kjördæmaskipuninni um leið. Þetta vil ég gera athugasemdir við, hvernig þetta mál var tekið upp og hvernig á því var haldið allan þennan tíma.

Nú varð niðurstaðan sú, að þó að því væri haldið fram, að þetta þing væri til þess ætlað að stofna lýðveldi á Íslandi, þá varð niðurstaðan sú, samkv. því frv., sem hér liggur fyrir, að það verður ekki stofnað lýðveldi í sumar eða byggt á samþykkt Alþ. nú um það efni. Það er ljóst, að Íslandi verður ekki sett lýðveldisstjórnskrá á þessu þingi, eins og þó var tekið greinilega fram, að um væri kosið í þessum síðustu kosningum.

Og það er annað líka, sem sérstaklega ber að taka til athugunar, sem er annað höfuðatriðið í allri þessari afstöðu, eins og hún liggur fyrir. Menn voru sem sagt beðnir af hálfu þessara flokka að segja til um það, hvort þeir vildu setja lýðveldisstjórnskrá á þessu þingi og breyta kjördæmaskipuninni. En menn hafa aldrei verið spurðir að því, hvort þeir vildu breyta kjördæmaskipuninni, en fresta að breyta stjórnskrá landsins að öðru leyti. Og það var tekið svo mikið fram, að menn áttu að láta sér það skiljast, að breyt. á stjórnskipuninni, hvað sjálfstæðismálið snerti, væri aðalatriðið, en kjördæmabreyt. ætti að gera um leið. Og Sjálfstfl. stuðlaði þetta svona.

Nú á svo ekki að ganga frá breyt. á stjórnskipuninni um stofnun lýðveldis. En svo er því bætt ofan á, að þessar breyt. á kjördæmaskipuninni hafi orðið að gera vegna loforða, sem gefin hafi verið. Og menn hafa verið ausnir

ókvæðisorðum fyrir það að hafa álitid, að kjördæmabreyt. mætti biða, og út í það ætla ég ekki að fara, nema bara að segja það, að um þær mundir, sem svo óstínt var tekið í þetta efni, var mönnum þó ljóst, að ýmsir annmarkar voru á stofnun lýðveldis. Þjóðin hefur verið spurð um það, hvort hún vildi, að á þessu þingi væri stofnað lýðveldi og framkvæmd breyt. á kjördæmaskipuninni í sambandi við það. Nú er stjórnarskránni ekki breytt í þá átt að stofna lýðveldi, en kjördæmaskipuninni breytt og sagt, að það hafi orðið að gera það vegna þess, að því hafi verið lokað. Nú sjá menn, að það er ekki heil brú í þessari afstöðu allri saman. Og ég hygg, að þjóðinni þyki undarlegt, hvernig tekið hefur verið í tillögur framsóknarmanna um að hverfa frá breyt. á stjórnskipunarl. um sinn, þegar það kemur í ljós, að ekki á að afgreiða þetta mál á nokkurn hátt nema annan þáttinn, sem fyrir lá. Læt ég svo þetta nægja um aðdraganda málsins.

Til viðbótar vil ég taka þetta fram um frv. það um breyt. á stjórnskipunarl., sem hér liggur fyrir.

Það er alveg augljóst, að þessi breyt. felur ekki í sér neitt sjálfstæðismál og með henni er ekkert skref stigið í málinu. Þessi breyt. felur eingöngu í sér, hvernig landsmenn ætli sér að fara að því að stofna lýðveldi, þegar þeim þykir tímabært að gera það. Hér er aðeins um form að ræða, og þó að það geti verið nokkurt atriði út af fyrir sig, þá endurtek ég það, að með þessu er ekkert skref stigið í fullveldismálinu, það ætla ég, að öllum landsmönnum sé ljóst, og hæstv. stj. kannske bezt.

Hvað, sem viðhorfinu til hæstv. stj. liður, þá skulum við játa, að það, sem í þessu máli hefur gerzt, getur kennt okkur, að við skulum aldrei framfarir gera okkur leik að því að draga þetta mál inn í flokkadeilur, eins og gert var við síðustu kosningar með þeim árangri, sem nú liggur fyrir. Við skulum játa, að hér hefur verið beitt aðferðum, sem við getum verið hryggir yfir, og hér hafa skeð þeir atburðir, sem við getum einnig verið hryggir yfir, að þetta þing skuli ekki stiga það spor í fullveldismálinu, sem það ætlaði sér, og þetta getur kennt okkur, að við skulum aldrei framfarir draga þetta mál inn í flokkadeilur á Íslandi. Ef við gætum þess framvegis, þá má að minnsta kosti segja, að við höfum nokkuð lært.

Ég hef ekki rétt einstök atriði þessa stjórnarskrárfv., en legg til, að því verði vísað til stjórnarskrár. þessarar d. Ég tel, að n. geti lokið því fljótt, en eigi að síður finnst mér óhjákvæmlegt að vísa málinu til n., því að þótt það sé rétt hjá hæstv. forsrh., að þetta mál hafi mikið verið rétt milli flokka og þm., þá er það svo, að ég veit a. m. k. um okkur framsóknarmenn, að við höfum ekki haft aðstöðu til að kynna okkur svo nákvæmlega einstök atriði í þeim till., sem fyrir hafa legið og fyrir liggja, að ég telji það ekki heppileg vinnubrögð, að þessu máli sé vísað til n.

Ég skal svo láta þetta nægja, en bið hæstv. forseta að taka þetta sem till. um að vísa málinu til n.

Stefán Jóh. Stefánsson: Alþfl. hefur fyrir löngu lýst yfir sem stefnu sinni í sjálfstæðismálinu, að á Íslandi bæri að stofna lýðveldi, þegar þess væri kostur. Það kom strax fram af hálfu flokksins í umr. um sambandið milli Íslands og Danmerkur árið 1928 og í samþykkt flokksþingsins 1940 um sama efni. Samtímis því hefur Alþfl. lýst yfir þeirri skoðun sinni, að þetta mál bæri að setja ofar öllum flokkarig og nauðsynlegt væri, að allir flokkar gætu komið sér saman um lausn málsins og þær aðferðir, sem hafa ætti til þess að ná þessu lokamarki. Alþfl. þykist því fyrir sitt leyti hafa fylgt þeirri reglu að slá ekki pólitíska mynt úr sjálfstæðismálinu, enda þótt hann hafi haft þar ákveðna skoðun, sem hefur verið ljós öllum landslýð á löngu tímabili.

Ég vil ekki frekar en aðrir víkja nú að því viðhorfi, sem áhrif kynni að hafa á, hvernig og hvenær væri hægt að stíga það lokaskref, sem allur þingheimur kom sér saman um 17. maí 1941, og vil ekki fara út í þær umr., sem orðið hafa um það, nema sérstakt tilefni gefist til. Ég vil aðeins taka fram, að Alþfl. getur, eins og sjálfstæðismálið liggur fyrir nú, fylgt því stjórnarskrárfv., sem hér liggur fyrir til 1. umr., m. a. af því, að með því frv. eru gerðar ráðstafanir til þess að auðvelda að framkvæma endanlega lausn málsins, þegar kominn er sá tími, hvort sem er fyrr eða síðar, að lokaskrefið verður stigið.

Að öðru leyti þarf ég ekki að fara út í efni stjórnarskrárfv. Það er skýrt og greinilegt, og hæstv. forsrh. hefur með framsögu sinni skýrt það svo, að það liggur í augum uppi, til hvers er ætlað með frv. Ég er þeirrar skoðunar og Alþfl., að með þessu sé lagt inn á leið, sem auðveldar lausn málsins, þegar að því kæmi, að tímabært þætti og eðlilegt að stíga síðasta skrefið.

Ég vil svo að lokum, fyrst hv. 1. þm. S.-M. óskaði þess fyrir hönd síns flokks, að málið fari til n., taka fram, að Alþfl. hefur ekkert við það að athuga, ef einhver flokkur óskar eftir því, og tel sjálfsagt, að jafnmikilsverðu máli verði vísað til n., þó að það sé vitað, að á þessu þingi hafi þetta mál verið rétt ýtarlega milli þingflokka og innan hvers þingflokks fyrir sig og á lokuðum þingmannafundum. Ég tel því sjálfsagt að verða við þeim eðlilegu óskum, sem fram koma um, að málið verði athugað í stjórnarskrárn., sem þegar hefur verið kosin, og mun ég því styðja þá till., að málinu verði vísað til stjórnarskrár.

Sigfús Sigurhjartarson: Herra forseti! Ég vil undirstrika það, sem komið hefur fram í ræðum hv. þm., að þetta mál eigi að vera hafið upp yfir allan flokkarig. En út af því, sem hv. 1. þm. S.-M. sagði, að vissir flokkar hefðu notað þetta mál sér til pólitísks framdráttar við síðustu kosningar, þá vil ég hvað Sósfl. snertir algerlega vísa þessu á bug. Sósfl. hefur ekki gert þetta mál að neinu sérstöku kosningamáli við síðustu kosningar. Ég vil minna á, að þegar 5 manna nefnd var kosin, til þess að undirbúa hina svokölluðu lýðveldisstjórnarskrá, sem fyrir

þetta þing átti að leggja, var það samkomulag allra annarra flokka þingsins að ganga fram hjá Sósfl., að hann einn skyldi ekki hafa neinn fulltrúa í n. Ég segi þetta þó ekki til að vekja deilur, heldur aðeins til að skýra frá staðreyndum.

Það, sem gerzt hefur síðan í þessu máli, er öllum hv. þm. kunnugt, og kemur engum á óvart, að þetta frv. kemur hér fram, því að meginhluti af tíma þessa þings hefur, eins og hæstv. forsrh. tók fram, farið til að ræða þetta mál á lokaðum þingfundum og flokksfundum. Ég vil svo aðeins birta hér yfirlýsingu f. h. Sósfl., svo hljóðandi:

„Sameiningarflokkur alþýðu, Sósíalístaflokkurinn, telur það ótvíræðan vilja íslenzku þjóðarinnar, enda óafsalanlegan rétt hennar, að stofna lýðveldi á Íslandi, og álitur eðlilegast, að til þess yrði farin sú leið, að samþykkja fullmótaða stjórnarskrárbreytingu þess efnis nú þegar, enda þótt gildistaka slíkrar lýðveldisstjórnarskrár kynni að dragast enn um skamma stund. En þar sem ekki hefur náðst meirihlutafylgi við þessa leið, mun Sósíalístaflokkurinn greiða atkvæði með þeirri till., sem fyrir liggur, þar sem með henni er fyrri samþykkt Alþingis gefið stjórnlagagildi og eftir er aðeins að kveða á um formsatriði og gildistöku stjórnarskrárbreytingarinnar, og getur því ekki talizt, að með þessum hætti skapist neitt fordæmi um að komast hjá kosningum, þegar stjórnarskrá er breytt.“

Við þessa yfirlýsingu hef ég svo í rauninni engu að bæta, en vil taka undir með hv. 4. þm. Reykv., að úr því að komin er fram sú krafa frá einum hv. þm., að málið fari til n., þykir mér sjálfsagt að verða við henni, þó að málið sé mjög vel undirbúið með öllum þeim löngu umr., sem hafa farið fram um það á lokuðum þingfundum og innan flokkanna. Sósfl. treystir því, að ekki verði hafður sami háttur nú og upp var tekinn, þegar kosin var stjórnarskrárn. á síðasta þingi, að ganga fram hjá vissum þingflokki, þegar málið verður nánar undirbúið. Ég treysti því, að á þessu þingi verði kosin stjórnarskrárn., þar sem eigi sæti tveir fulltrúar frá hverjum þingflokki, sem hafi með höndum endurskoðun á allri stjórnarskránni, því að ég ætla, að öllum hv. þm. sé ljóst, að í stríðslok verður að endurskoða stjórnarskrá okkar í heild. Ég vænti þess að heyra yfirlýsingu frá hæstv. stj. um, að hún muni leggja til að kjósa á þessu þingi stjórnarskrárn. með fulltrúum frá öllum flokkum til þess að athuga þessi verkefni.

Pétur Ottesen: Mér þykir rétt að gera nú við 1. umr. grein fyrir afstöðu minni til þessa máls. Alþingi það, er nú situr, var kvatt til funda í byrjun fyrra mánaðar, til að ganga frá breytingum á stjórnarskránni. Kosningar þær, sem fram fóru 5. júlí s. l., leiddu það í ljós, að breytingar þær á stjórnarskránni, sem gerðar voru á síðasta þingi, höfðu að baki sér meiri hluta kjósenda, og hefur þetta þing nú gengið að fullu frá þeirri stjórnarskrárbreytingu. Næsta sporið, sem stíga átti á þessu þingi í sömu átt, kemur fram í þeirri þáttill., sem samþ. var á síðasta þingi um skipun millipíngan. til að gera

tillögur um breytingar á stjórnskipunarlögum ríkisins, sem hæstv. forsrh. las hér upp, þegar hann reifaði þetta mál.

Efni þeirrar till. var, eins og hæstv. forsrh. hefur lýst, að kosin yrði 5 manna millipíngan. til þess að gera tillögur um breyt. á stjórnskipunarl. ríkisins í samræmi við yfirlýstan vilja Alþingis um, að lýðveldi verði stofnað á Íslandi, og nefndin skili álitni nógu snemma til þess, að málið geti fengið afgreiðslu á þingi því, er nú situr.

Það voru ærin vonbrigði fyrir alþm., sem komu til þings í þeirri trú, að mál þetta væri undirbúið til afgreiðslu, eins og ákveðið hafði verið, þegar þeir voru, strax eftir að þing kom saman, boðaðir á fund í sameinuðu þingi, sem haldinn var fyrir luktum dyrum, þar sem þeim var tilkynnt, að komið væri fram nýtt viðhorf í þessu máli, sem hefði orðið þess valdandi, að málið hefði ekki verið lagt fram, eins og ráð hafði verið fyrir gert.

Forsrh. hefur nú rakið gang þessa máls og reifað þetta nýja frv., sem er mótað af hinu nýja viðhorfi. Eins og frv. þetta ber með sér, er afgreiðsla þessa máls, með þeim hætti, sem stofnað var til og verða átti, lögð á hilluna á þessu þingi. Hins vegar greiðir frv. götu þess, að flýtt verði fyrir afgreiðslu málsins síðar, þar sem samþykkt eins þings nægir til þess, að það öðlist gildi sem stjórnskipunarlög.

Í grg. frv. og ræðu forsrh. er algerlega gengið fram hjá því að gera grein fyrir því, hvað felist í hinu nýja viðhorfi, sem valdið hefur straumhvörfum um afgreiðslu málsins. Eins og það er skoðun mín, að hið nýja viðhorf sé engan veginn þess eðlis, að við eigum að hopa frá settu marki um ákveðna afgreiðslu þessa máls nú, þá lít ég svo á, að það sé óviðurkvæmilegt og ekki verjandi gagnvart þjóðinni að halda því leyndu, hvert hið nýja viðhorf er. Því fyrr, sem þetta er upplýst, því betra. Bæði af þessum sökum og til þess að rökstyðja afstöðu mína til afgreiðslu þessa frv., þá segi ég það hér hiklaust, að þessi straumhvörf í afgreiðslu málsins stafa af íhlutun erlends valds. Stjórn þess ríkis, sem tekið hefur að sér hvervnd hér á landi, hefur farið fram á það, að endanlegri afgreiðslu málsins verði frestað nú.

Það er athyglisvert, að ýmislegt bendir til, að íhlutun hins erlenda valds geti verið að einhverju leyti fram komin fyrir danskan áróður, og meira að segja liggur nærri, eftir því, sem fyrir liggur, að álykta, að hafin hafi verið eftirgrenslan eða njósnir hér á landi um afstöðu Íslendinga til þessa máls og því, sem upp úr því krafsi hefur hafizt, komið á framfæri við stjórn Bandaríkjanna, bersýnilega í þeim tilgangi að gera tortryggilegan áður yfirlýstan einlægan vilja og álit Alþingis á málinu.

Það er skoðun mín, að við eigum að afgreiða þetta mál nú, þrátt fyrir það, sem fram hefur komið, eins og ráð var fyrir gert á síðasta þingi og gengið var út frá við síðustu kosningar. Undanhald í málinu getur ekki stafað af öðru en ótta við, að afgreiðsla þess geti haft hættulegar afleiðingar fyrir okkur, — að stjórn Bandaríkjanna kunni að láta okkur gjalda þess.

Slíkar getsakir í garð Bandaríkjustjórnar geta að mínum dómi ekki haft við nein rök að styðjast. Þykir mér því rétt að athuga þessa hlið málsins nokkuð nánar.

Er þá fyrst þess að gæta, að Bandaríkin hafa tekið í sínar hendur forustuna í baráttunni fyrir rétti smáþjóðanna, einstaklingsfrelsi og lýðræði. Auk þess má benda á það sem ekki óverulegt atriði í þessu máli, að stjórn Bandaríkjanna gerði samning við ríkisstjórn Íslands á síðast liðnu ári.

Í þessum samningi lýsir Bandaríkjustjórn því yfir, að samningurinn sé gerður með fullri viðurkenningu á fullveldi og sjálfstæði Íslands, og til enn fyllri viðurkenningar á réttarstöðu Íslands gengur Bandaríkjustj. inn á, að bæði ríkin skiptist strax á diplómatískum sendimönnum. Enn fremur skuldbinda Bandaríkin sig til að beita öllum áhrifum sínum við þau ríki, er standa að friðarsamningunum að loknum núverandi ófriði, til þess að ófriðarsamningarnir viðurkenni algert frelsi og fullveldi Íslands. Þá lofa Bandaríkin að hlutast ekki til um stjórn Íslands, hvorki meðan herafli þeirra er í landinu né síðar, og að Bandaríkin skuldbinda sig til að styðja hagsmuni Íslands á allan hátt, sjá landinu fyrir nógum nauðsynjavörum og tryggja nauðsynlegar siglingar, og loks lýsir forseti Bandaríkjanna því yfir, að þau skilyrði, sem sett eru af hálfu forsrh. Íslands, séu fullkomlega aðgengileg fyrir ríkisstjórn Bandaríkjanna. Þessi atriði í samningnum og fleiri sýna skýrt og ótvírætt, að hér er ekkert að óttast, því að auk þess, sem slíkar refsiaðgerðir brjóta í bág við þær hugsjónir í alþjóðamálum, sem Bandaríkin berjast fyrir, þá er síður en svo ástæða til að ætla, að stjórn Bandaríkjanna fari, þegar til alvörunnar kemur, að ganga á gefin loforð og gerða samninga.

Ég skal svo ekki fara fleiri orðum um þetta, en lýsi yfir, að ég mótmæli öllu undanhaldi í málinu og tek engan þátt í afgreiðslu þess á öðrum grundvelli en þeim, sem lagður var á síðasta Alþingi.

Sigurður Þórðarson: Ég get nú sagt það, að ég tek undir hvert orð í ræðu hv. þm. Borgf., en vil þó ekki láta hjá líða að skýra afstöðu mína nánar. Mér þykir það hörmulegt, að ekki skuli tekið djarflegar á en í þessu frv. Því var beinlínis heitið af Sjálfstfl. við síðustu kosningar, að það yrði gert á þessu þingi, og við, sem vorum í framboði fyrir Framsfl., sögðumst vilja gera hið sama. Ég álit það beint manndómsleysi að leka niður í þessu máli, eins og nú stendur til. Hvenær skyldu erlendar þjóðir ýta undir okkur að lýsa yfir fullu sjálfstæði, ef við þorum ekki að gera það sjálfir? Hvenær verður okkur stætt, ef við reynum ekki að standa nú á eigin fótum?

Þjóðin hefur hlakkað til þeirrar stundar, þegar lýst yrði yfir óskoruðu sjálfstæði, og ég er sannfærður um, að sú yfirlýsing nú mundi vekja almenna hrifningu landsmanna. Þó að segja meg, að úr ákafa manna hafi dregið um málið, er það ekki af því, að menn sjái ekki mikilvægi þess og meti það umfram allt.

Ég get ekki að svo komnu máli rætt um það, hvað þingið bræðist, hef ekki verið leystur frá þagnarskyldu um það. Ég hef athugað þær ástæður og virði þær að verðleikum, en get ekki séð, að þær séu þannig vaxnar, að við þurfum þeirra vegna að leka niður í sjálfstæðismálinu. Eins og ég virði þar annarra manna rök, verð ég að virðu þau rök, sem við hv. þm. Borgf. teljum miklu sterkari, að engan afslátt beri að gera í málinu. Ég veit ekki betur en við séum vopnlaus þjóð og hlutlaus og munum halda hlutleysi okkar eins og við höfum stöðugt gert. Hvi skyldum við þá óttast, að stórþjóðir hremmi okkur fyrir það, að við höldum fast á rétti okkar? Ég skammast mín fyrir að láta það út úr mér og sé þó ekki, hvað ætti annað að vera: Þið hv. þm. þorið ekki að halda fast á þessu máli. — Þegar striði lýkur, veit ég, að það verður okkur til bölvunar að hafa ekki slitið sambandinu við Danmörku. Það veldur mér mestu vonbrigðum og sárri sorg, að Alp. skuli hafa tekið þessa stefnu. Úr því að við erum búnir að segja, að lýðveldi eigi að stofna á þessu þingi, verðum við að efna það heit eða liggja dauðir ella.

Og ég held, að í stað þess, að í flestum málum hættir okkur til að vera harðir flokksmenn fyrst og fremst, ættum við í þessu máli að vera línir flokksmenn, en harðir og sjálfstæðir íslendingar.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég tel mér ekki fært á þessu stigi máls að gera athugasemdir við ræður hv. þm. Borgf. og hv. 1. þm. Skagf. og sé ekki heldur ástæða til að deila við hv. 4. þm. Reykv. né hv. 1. landsk. En ég vil skýra hv. 1. landsk. frá því, að þegar er þessu máli er lokið, mun ríkisstj. láta leggja fyrir þingið þáttill. um, að aukið verði í stjórnarskrárnefnd, þannig að hún verði skipuð alls átta mönnum, fulltrúum allra þingflokka, tveim frá hverjum.

Hv. 1. þm. S.-M. sagði, að ríkisstj. og ekki síst ég persónulega hefði farið með fullyrðingar um, að lýðveldi yrði stofnað á þessu þingi, og án þess að ég hefði haft samráð um það við aðra flokka. Ég sagði í ræðu, sem þm. munu eiga kost á að lesa, að lagt mundi verða fyrir þingið frv. í samræmi við það, sem samþ. var um málið á síðasta þingi, — ekkert umfram það, að ríkisstjórnin mundi eiga þátt í undirbúningi þess, sem Alp. vildi gera í málinu, — í samræmi við þál. frá 17. maí 1941. Þegar ég síðar í blaðaviðtali lýsti afstöðu minni, var mér kunnugt um, að fulltrúar Framsfl. í stjórnarskrárn., þeir hv. þm. S.-Þ. og hv. þm. Str., eða a. m. k. hinn fyrrnefndi, formaður flokksins, höfðu sömu afstöðu og ég um framkvæmd málsins á þessu þingi, og hafði ég ástæðu til að halda, að þar með væri vilji Framsfl. í málinu ljós orðinn. Áður en nokkru var lýst yfir af minni hendi, hafði fullkomin eftirgrennslan farið fram um þann flokksvilja. Nú heldur hv. 1. þm. S.-M. þeirri fjarstæðu fram, að Sjálfstfl. hafi hreyft þessu máli til þess að dreifa óánægju, sem upp hafi verið komin vegna kjördæmaskipunarmálsins. En það mál var réttlætismál og þurfti engra afsakana við. En þessi getsök þm. sýnir vilja

til að blanda því saman við þetta mál, sjálfstæðismálið, sem ætti að vera yfir allt slíkt hafið.

Ástæðurnar fyrir því, að ekki er hægt að afgreiða sjálfstæðismálið, eru öllum þm. kunnar, þó að ekki sé hægt að gera þær hér að umtalsfni. Mér þykir vænt um yfirlýsingu þess hv. fulltrúa Framsfl., sem síðast talaði, um vilja sinn, hafinn yfir flokkadeilur. Og það hefur aldrei verið og mun aldrei verða vilji Sjálfstfl. að gera þetta að flokksmáli.

Hv. 1. þm. S.-M. vildi slá því föstu í fyrsta lagi, að á þessu þingi hefði ekki verið stofnað lýðveldi og í öðru lagi gætu aðgerðir, sem fölgna- ar eru í þessu frv., aldrei orðið grundvöllur að stofnun lýðveldisins. Þetta er fullkominn mis- skilningur. Einmitt á grundvelli þessa frv. mun verða stofnað lýðveldi á Íslandi. Í frv. felst ekkert nema það, að Alp. getur, eftir að frv. er orðið að l., með einni þingsamþykkt stofnað lýðveldið, bæði sett forseta og rofið sambandið við Danmörku að fullu, getur gert það án þing- fofs og kosninga, svo sem lýst hefur verið fyrir hv. þd. Í haust getum við þá stigið hið endan- lega spor og stofnað lýðveldið, ef ástæður aðrar banna ekki. Og það og ekkert meira hefði verið hægt að gera, þó að við hefðum nú samþ. stjórn- arskráfrv. um það. Ef Íslendingar telja sig hafa ástæður til að stofna lýðveldi sitt í haust að dómi Alp., verður það gert.

Eysteinn Jónsson: Ég undrast þessa ræðu hæstv. forsrh., þó að ég hafi áður heyrt margt af hans munni til að undrast yfir. Ég gat ekki betur skilið en hann segðist hafa lýst yfir því fyrir síðustu kosningar, að fyrir þetta þing yrði lagt frv. til að framkvæma nú þegar í haust fyrirætlanirnar um stofnun lýðveldis og á engu stigi málsins hafi hann afráðið neitt án þess að leitast fyrir um vilja Framsfl., vinna í samráði við hann, eins og sjálfsgt var. Ekkert sýnir betur en þetta, hvernig maður þessi hæstv. forsrh. er, — það, sem hann segir, virðist ekki vera að marka. Það, að hann telur sig vinna í fullu samráði við Framsfl., þýðir, að hann legg- ur til að afgreiða málið í haust þvert ofan í til- lögur Framsfl., sem vildi láta nefnd athuga það rækilega til fullkomnari afgreiðslu síðar. Hann telur, að ekkert skref hafi verið stigið án þess að héra það undir alla flokka, fullkominn eftir- greinnsli hafi farið fram um vilja Framsfl. Ekkert af þessu gefur rétta hugmynd um með- ferð hans á málinu, meðferð, sem öll hefur miðað að flokkshagnaði hans sjálfs og því að gera á eftir Framsfl. tortryggilegan í málinu, honum væri ekki trúandi til neins. Hver maður, sem kom á kosningafundi í vor, hlaut að taka eftir við- leitni sjálfstæðismanna til að eigna sér sjálf- stæðismálið, en tortryggja framsóknarmenn. Svo talar þessi hæstv. ráðh. um það af mikilli vand- lætingu, að framsóknarmenn hafi byrjað á að blanda þessu máli saman við kjördæmabreyting- armálið. Hann taldi það fjarstæðu, að kjördæma- skipunarmálið þyrfti nokkurrar afsökunar við, og það sýni, hve ég seilist langt til raka. En hvernig stóð þá á því, að Sjálfstæðisfl. hagaði því þannig, að hann skaut því aftur fyrir sjálf-

stæðismálið í kosningunum? Hvernig stóð á því, ef þetta mál var ekki nema sjálfsgður og rétt- mætur hlutur? Við vitum, að hæstv. forsrh. tók þetta mál upp til þess að draga úr óánægjunni með kjördæmamálið og ekki aðeins með málið sjálft, heldur með alla þá óheill, sem því fylgdi, eins og á stóð. Það er ekki hægt annað en ásaka hann fyrir að leiða sjálfstæðismálið úr eðlileg- um farvegi til þess eins að reyna að draga úr óánægju með hitt málið og hafa gefið yfirlýs- ingar í sjálfstæðismálinu, án þess að þær væri að marka, en hins vegar engar yfirlýsingar gefið um það, hvað taka skyldi til bragðs, ef málum kynni svona að fara sem orðið er.

Þá er sú lausn, sem hér liggur fyrir í frum- varpsformi. Hæstv. forsrh. heldur því fram, að hér sé stigið mjög merkilegt spor. En um það vil ég aðeins leyfa mér að vísa til þess, sem hv. þm. Borgf. sagði, en hann lét svo um mælt, að hér væri verið að gera ráðstafanir til þess að greiða fyrir lausn málsins síðar meir, þegar til þess kæmi að stofna lýðveldið, en annars fæl- ist það eitt í frv. að leggja málið á hilluna. Þetta er alveg rétt, en ýmsir telja, að það sé hægt að gera á einfaldari hátt með því að fara aðra leið. — Af því að ég vil ekki lengja umr. að óþörfu, vil ég ljúka máli minu með því að lýsa yfir því, að Framsfl. stendur í þessu máli á þeim grundvelli, sem markaður var hér á þingi 17. maí 1941, og þykist ég víta, að hið sama eigi við um hina flokkana.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég þarf ekki miklu að svara hv. 1. þm. S.-M., en get að mestu látið mér nægja að vísa til fyrri ræðu minnar. Það er öllum vitanlegt, að afstaða framsóknarmanna í þessu máli markast ekki af því, að þeir séu lé- legri sjálfstæðismenn en aðrir hv. þm. í þeirri merkingu orðsins, sem hér kemur til greina, heldur hinu, að þeir voru á móti breytingunni á kjördæmaskipuninni og þess vegna á móti kosningum, og af þeirri ástæðu urðu þeir svo að vera á móti því, sem felst í þessu frv. Þetta er alveg tæmandi skýring á afstöðu flokksins, og ætti því hv. 1. þm. S.-M. ekki að vera að leit- ast við að villa mönnum sýn um hugafari sitt og flokksins í sjálfstæðismálinu. Af þessari á- stæðu gat Framsfl. ekki verið með í afgreiðslu þál. um stjórnarskrárn., en þegar búið var að samþ. hana gegn atkv. framsóknarmanna, kusu þeir menn í n. og vildu taka þátt í störfum hennar einmitt vegna þess, að þeir eru ekki síður skeleggir í sjálfstæðismálinu en aðrir. Ég vissi a. m. k. um afstöðu hv. formanns Fram- sfl. í málinu, og eins má minna á það, að blað flokksins, „Tíminn“, hefur hvað eftir annað ver- ið að nudda um það, að Sjálfstfl. væri enn að druslast með konung, en telja verður, að slíkt sé mælt fyrir munn flokksins, fyrst ekki hefur komið annað fram. Ég legg úherzlu á það, að yfirleitt hefur ekki verið farið dult með, hver er afstaða Framsfl. í þessu máli, þó að ræða hv. 1. þm. S.-M. gæti gefið í skyn, að flokkurinn væri tregari í málinu en aðrir flokkar. En ég held, að ég megi fullyrða, að hv. formaður flokksins hefur verið einn þeirra, sem harðast hafa viljað fara um lausn þessa máls, og er ekki

ástæða til annars en ætla, að flokkurinn hafi staðið á bak við hann í þessum efnum.

Varðandi hjálp þá, er hv. 1. þm. S.-M. sótti til hv. þm. Borgf., er það að segja, að það var gott, að hann skyldi geta leitað skjóls hjá jafngömlum og matum þm., en þetta varpar þó ekki neinu nýju ljósi á málið sjálft, heldur miklu fremur skapferli hv. 1. þm. S.-M. sjálfs.

Sigurður Kristjánsson: Hv. þm. mun vera kunnugt, að ég hefði viljað ganga lengra en gert er í þessu frv. Ég get að sönnu ekki farið langt út í það mál, enda hvílir á því hálfgerð þagnarskylda, eins og mönnum er kunnugt, að því er snertir orsakir þær, er til þess liggja, að ekki var afgreidd fullkomin lýðveldisstjórnarskrá á þessu þingi, eins og undirbúið var með störfum mþn. En í grg. er gefið í skyn, að skapast hafi ákveðnir örðugleikar, þó að þeir hafi reynzt misjafnlega ágilegir í augum ýmissa hv. þm. Ég er einn þeirra þm., sem litíð hafa svo á, eins og hv. þm. Borgf., að fara bæri nokkuð djarflega að málinu, — djarflegar en ýmsir aðrir hafa viljað fara, — en ég vil þó gjarnan benda hv. þm. S.-M. á það, að hann ætti að hreinsa fyrir sínum eigin dyrum, áður en hann fer að bregða öðrum flokkum um óákveðna afstöðu, því að til þessa hefur ekki tekizt að fá flokk hans til þess að sýna ákveðinn lit í því. Þó að ég efist ekki um, að formaður flokksins sé skelleggur í málinu og ég hafi heyrt hann tala um það mjög að mínu skapi, þá er vist, að flokkurinn í heild lítur ekki svo á, að ráða beri því til lykta fyrst um sinn.

Ég er nú kominn í þann vanda að ákveða afstöðu mína til þessa frv., sem gengur skemmra en ég hefði kosið, en ég er vanur því oftast nær að taka skárri kostinn af tveimur misjöfnum, ef beztu kosturinn er ekki fánlegur, og þess vegna mun ég greiða atkv. með frv.

Hv. 1. þm. S.-M. sör mjög fast fyrir, að það hefði verið borið undir flokk hans, er ákvarðað var að ráða stjórnarskrármálinu til lykta á þessu þingi og hinu næsta. Mér finnst hv. þm. fullákafur í að auglýsa tregðu sína gagnvart þessu máli. En eins og kunnugt er, lá fyrir síðasta þingi þáttill. frá nokkrum framsóknarmönnum, þar sem lagt var til, að kosin yrði 7 manna mþn. til þess að endurskoða rækilega stjórnarskrá ríkisins, og skyldi n. miða starfsemi sína við það, að Ísland sé fullvalda ríki á traustum lýðræðis- og þingræðisgrundvelli. Við sjálfstæðismenn gerðum brtt. við þáttill., og var hún samþ. Bar ekki annað á milli en það, að í okkar till. var gert ráð fyrir 5 manna n. og að n. skilaði áliti svo snemma, að hægt yrði að ráða málinu til lykta á þessu þingi. Mér sýnist því málið liggja ljóst fyrir. Báðir flokkarnir vilja láta gera Ísland að sjálfstæðu lýðstjórnarríki, og þeir lýsa yfir þessu í kosningabaráttunni. Ágreiningurinn er um það eitt, hvort gera eigi þetta strax eða slá því á óákveðinn frest. Það er alrangt, þegar verið er að ásaka sjálfstæðismenn um, að þeir hafi haft málið til þess að gylla sig við kosningar, því að í málinu var aðeins ágreiningur varðandi það, hvenær ætti að framkvæma það. Hin ásökunin, um tregðu sjálf-

stæðismanna í málinu, er jafnfjarstæð, því að ef hægt er að ásaka nokkurn flokk um tregðu í málinu, þá er það Framsfl. Hann vildi ekki láta málinu í té styrk til þess, að það yrði leyst á þessu þingi. (Eystj.: Vildi Sjálfstfl. það?) Já, og hann bauð það, en Framsfl. hafnaði því. Þetta er hægt að sanna skjállega, og ég get sagt það til huggunar hv. þm., að það skal verða birt.

Læt ég svo þetta nægja sem grg. fyrir mínu atkvæði.

Jörundur Brynjólfsson: Ég hygg, að mörgum hafi komið það á óvart, í hvaða búningi þetta mál kom fram. Kosningarnar síðast liðið vor gáfu reyndar vísbendingu um það, að fullnaðar-afgreiðsla málsins skyldi fást á þessu þingi og þá skyldi endanlega gengið frá stjórnskipunarl. ríkisins. Þetta fyrirheit var gefið og er alþjóð kunnugt.

Þegar málið var rætt á síðasta þingi, þá töldum við framsóknarmenn ekki hyggilegt að ráðast í stjórnarskrárbreyt. nema því aðeins, að stjórnarskráin væri jafnframt öll tekin til ræklegrar endurskoðunar, bæði þau mál, sem lúta að þessu atriði, er hér um ræðir, og önnur, eins og t. d. kjördæmaskipunarmálið. En við töldum, að þá væri ekki hægt að gera málið svo vel úr garði sem þyrfti, og rökstuddum það svo, að leggja yrði mikla vinnu í málið, svo að hægt yrði að flytja það þjóðinni í slíkum búningi, að við væri hlítandi. Sumir töldu, þar á meðal hæstv. ríkisstj., að nota mætti tímann milli þinga til undirbúnings málinu, en við töldum, að ekki mundi vinnast tími til þess, þótt ekki væri af öðrum ástæðum en þeirri, að þeir menn, sem áttu að vinna að undirbúningi þessum, mundu verða bundnir við kosningar. Einnig var það skoðun okkar, að ekki mætti hreyfa við stjórnarskránni, nema þetta mál, sem frv. fjallar um, yrði tekið þar til meðferðar líka. En til þess að friða samvizku okkar og þeirra, sem líkt litu á, var sagt, að þetta mundi verða gert á næsta þingi. Ég taldi, að ekki mundi vinnast tími til þess, og lét þess um leið getið, að hæpið væri, að atburðarásin yrði slík, að hægt yrði að gera þetta. Um slíkt var vitanlega ekkert hægt að fullyrða á því stigi málanna, en þetta frv. er vissulega sönnun þess, að við höfum reynzt sannspáir. Ég verð að segja, að ég tel það illa farið, að gengið var inn á þá braut að hrófla við stjórnarskránni, án þess að það væri gert í samráði við alla þingflokkan. Síðan 1918 hefur ekkert slíkt spor verið stigið, án þess, að allir væru þar með í ráðum, en á síðasta þingi er svo breytt út af þessu. Maður er að vísu nokkuð bundinn af því, sem fram hefur komið, og fyrir þá sök er ekki hægt að taka þetta mál þeim tókum, sem vert væri, en það er óhætt að segja, að með þessu er ekkert spor stigið, sem horfi málinu til lausnar. Með þessari breytingu er það eitt unnið, að betur er hægt en áður að fara á bak við þjóðina. Það atriði, sem málið fjallar um, er líka þess eðlis, að það þarfnað ekki sérstaks frv. Þar mundi nægja yfirlýsing af hálfu þingsins, enda er það svo rækilega undirstrikað af hæstv. stj., hvers eðlis málið er, að um leið og óskað er eftir því, að þingið samþ. frv., á að

skipa stjórnarskrárn., sem á að gera till. um fyrirkomulag á okkar æðstu stj. Það er ekki lítið mál, og því skiptir það mjög miklu, hvernig frá því verður gengið. Og ég kann því illa, er rofin er sú venja, sem viðhöfð hefur verið, þegar um það hefur verið að ræða að breyta stjórnarskránni. Það hefur til þessa aldrei verið gert nema með þingrofi og kosningum, þar sem þjóðinni hefur verið veittur kostur á að dæma um breytinguna. Nú á að gera þetta á einfaldari hátt. Og það sýnir, hve menn eru í rauninni hræddir við þessa braut., sem hér er farið út á, að í grg. er það tekið fram, að með þessu sé ekkert fordæmi gefið um breytingar á stjórnarskránni síðar meir. Það þykir ástæða til að taka stranglega vara fyrir því, að þetta verði gert aftur einhvern tíma í framtíðinni. Ég vil vona, að ávextir þessa máls verði ekki eins ógiftu-samlegir og ætla mætti af því, hvernig til þess er stofnað.

Það kom fram í ræðu eins hv. þm., að þetta mál lægi ljóst fyrir og hefði verið rætt rækilega milli þingflokkanna. Já, það er rétt, að þingflokkar hafa rætt það með sér, en ég veit ekki til, að leitað hafi verið álits mins flokks um það, hvernig það fyrirkomulag eigi að vera, sem ætlað er til, að verði okkar æðsta stjórnskipulag. Það hefur að vísu verið rætt um það, að stofna eigi lýðveldi, og um það eru allir sammála, en um hitt hefur ekkert verið talað, hvert vald æðsti maður lýðveldisins ætti að hafa.

Mér finnst kynlegt, þegar talað er um, að þetta frv. sé skýrt, því að það segir ekkert um bún-ing málsins, og hann finnst mér skipta mestu máli. — Ég skal ekki fjölyrða um, hvort þetta mál sé dregið inn í flokkadeilur, en vil aðeins segja það, að betra hefði verið við síðustu kosningar, að þeir, sem bera þetta frv. fram, hefðu sýnt minna yfirlæti þá en þeir gerðu í þessu máli. Ég hygg, að framkoma þessara manna í málinu nú staðfesti þá skoðun fram-sóknarmanna, að þetta mál skyldi ekki upp tekið nema rækilega undirbúið. Ég vona, að þótt svona hafi tekið til um undirbúning málsins nú, þá standi allir saman um lausn þess að lokum. En það verður að vera öllum ljóst, jafnt utan þings sem innan, að draga það ekki inn í flokkadeilur né veitast sérstaklega að þeim mönnum, sem ef til vill virðast deigir, er til kastanna kemur. — Það eru atriði í stjórnarskránni nú, sem ég get vel skilið, að menn vilji losna við, en þessi yfirlýsing í þessu frv., sem hér er um rætt, bætir ekkert úr skák, því að hin hvítleiðu ákvæði standa eftir sem áður í stjórnskránni, enda þótt þetta frv. verði samþ. — Ég gef ekki um að fjölyrða mikið um þetta mál, enda þótt ýmis atriði hafi komið fram í umr., sem gefi tilefni til, að á þau sé minnzt.

Ég var mjög undrandi á ræðu hv. 3. landsk., er hann sagði, að Framsfl. hefði verið tregur í þessum málum, og vil ég vísa þeim ummælum aftur til föðurhúsanna. Það hefur ekki staðið á Framsfl. að stiga mikilvæg spor í málum, en það var á allan hátt eðlilegt, að við biðum eftir till. frá hæstv. ríkisstj. og þeim, sem að málinu stóðu með henni, því að það var ekki í okkar verkahring að gera till. um lausn málsins. Okkur

var skákað til hliðar á síðasta Alþingi, og umr. í blöðum og á kosningafundum í vor voru á þá leið, að okkar liðsinnis væri ekki þörf. Þar að auki höfðum við varað við að taka málið upp á þessum grundvelli. Í því sambandi vil ég benda á till. okkar til þál. á síðasta Alþingi, sem hv. 3. landsk. vitnaði í, en hann dró það af till., að við værum andvígir málinu, og það er misskilningur, sem ég vil hér með leiðrétta.

Ég vil geta þess, að mér finnst undarlegt að taka hér aukaatriði, en skilja eftir mikilvægari atriði, sem var frestað í vor og er enn frestað að öllu leyti. Þetta frv. hér stýttir ef til vill leiðina að markinu, en það er borið fram á óvið-felldinn hátt, og ég vil, að sleginn verði varnagli við, að það verði gert aftur.

Ég skal svo ekki fjölyrða um þetta frekar að sinni, en vona, að þetta víxlspor, sem hér hefur verið stigið, endurtaki sig ekki og við náum því marki slysalaust, sem við allir keppum að. Að lokum þetta: Ég vona, að þeir menn, sem bera höfuðábyrgð á málum þjóðarinnar, hafi það í huga, að þetta mál er þjóðinni mikils virði, og þeir gæti meiri varúðar framvegis en þeir hafa gert nú.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ræða hv. 1. þm. Árn. kom mér mjög á óvart. Efnid var í stuttu máli það, að annars vegar í þessu máli stæði ríkisstj. og þeir, sem vildu ásamt henni samþ. þetta frv., en hins vegar hv. 1. þm. Árn. og hans flokks-menn, sem vildu gera sem minnst úr frv. Þessi hv. þm. veit vel, að eigi er hægt á þessu þingi að stiga fullnaðarspor í málinu. Hann veit og, að ekki er hægt að gera allt í einu, og einnig er honum kunnugt um, að allt, sem hér er gert, er í samræmi við vilja Framsfl. Ég skal ekki ræða einstök atriði í ræðu hv. 1. þm. Árn., því að þess gerist ekki þörf, en mér þykir leiðinlegt, ef það gæti lítið svo út af ræðu hans og fleiri hv. þm. úr hans flokk, að vilji Alþ. í málinu sé annar en hann er í raun og veru. Ég hygg, að þessi ágreiningur, sem hér hefur komið upp, sé í raun og veru ágreiningur um kjördæmamálið, en ekki þetta mál, sem hér er til umr.

Eysteinn Jónsson: Mér finnst hlálegt að heyra hæstv. forsrh. gera tilraun til að slá því föstu, að allt í þessu máli sé gert í samræmi við vilja Framsfl., því að hæstv. ráðh. veit vel, að svo er ekki og þetta mál var ekki borið undir Framsfl., frá því þjóðstjórn sleit störfum og þar til fyrir skömmu. Enn fremur sagði hann, að af-staða Framsfl. markaðist nú af kjördæmamálinu, og er slíkt algerður misskilningur. Þegar stjórnskrárflokkarnar eru búnir að afgr. kjördæmamálið, þá breyta þeir um stefnu í þessu máli frá því, sem ákveðið var 17. maí 1941. Framsfl. ætlaði að vera með í því, sem hinir flokkarnir fyrst lögðu til, en síðan fór samvinnan út um þúfur. Hæstv. forsrh. gerir sér nú miklar áhyggjur út af Framsfl. og telur hann tregari til fylgis þessu máli en Sjálfstfl. og reynir að láta skugga falla á hann, en ég held, að hæstv. ráðh. geti alveg spar-að sér þessar áhyggjur. Yfirlýsingar hæstv. forsrh. nú eru í fullu ósamræmi við yfirlýsingar hans í vor, þegar hann sagði, að Framsfl.

væri til einskis nýtur, en Sjálfstfl. hefði forustuna í sjálfstæðismálinu, og líkt þessu var komið að orði í stærsta blaði Sjálfstfl. 5. júlí í sumar. Það átti að fá fólk til að skilja, hvernig Framsfl. væri, — að honum væri ekki treystandi til neins. Sannleikurinn er sá, að sú afgreiðsla, sem þetta mál er að fá nú, varpar engum ljóma yfir núv. hæstv. ríkisstj. og þá, sem með henni standa að þessu frv., og það er engin hætt á, að nokkur skuggi falli á Framsfl. í málinu, þegar hann var ekki með í þessum leik. Hæstv. forsrh. getur þess vegna vel sparað sér þær áhyggjur, sem hann hefur af því. Hv. 3. landsk. talaði um þetta mál og gat þess, að stærsti flokkur þingsins, Framsfl., hefði ekki staðið sig þannig í þessu máli, að honum bæri að gera það að umtalsefni. Það var óhjákvæmilegt fyrir þá, sem hlustuðu á ræðu þessa hv. þm., að skilja hana öðruvísi en þannig, að Sjálfstfl. væri forkölfur málsins, en Framsfl. til einskis nýtur. Mér finnst einkennilegt, að þeir menn, sem ekki þurftu eða vildu aðstoð Framsfl. í málinu, skuli tala svona. Ég skal ekki frekar gera þetta að umtalsefni, en það er upplýst mál, að það var Sjálfstfl., sem kom með till. um, að lýðveldi skyldi ekki stofnað á þessu sumri, og þess vegna er enginn fótur fyrir því, sem mér fannst liggja í orðum hv. 3. landsk., að allt hafi strandað á Framsfl. Ef til vill hefur þetta verið óviljandi hjá þessum hv. þm., en ég fékk ekki skilið ræðu hans á annan hátt.

Það er því í fyllsta máta óviðeigandi að vera með dylgjur um það í garð Framsfl., að hann sé að tregðast við að veita þessu máli framgang og endanlega lausn. Það þarf ekki að á-saka Framsfl. um fylgileysi í þessu máli.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vil aðeins taka það fram, að gefnu tilefni, að það, sem ég hef hér talað um afstöðu Framsfl. í þessu máli, hefur ekki byggt á neinum einkaviðtölum við formann eða aðra þm. flokksins, heldur á því, sem opinberlega hefur komið frá þeim flokki í blaðagreinum og á öðrum opinberum vettvangi. Ég hef ekki minnst á Framsfl. í sambandi við þetta mál af neinni umhyggju fyrir honum, heldur af umhyggju fyrir málinu. Lokaorð mín við umr. í útvarpinu, þær er fóru fram fyrir kosningarnar í sumar, voru þau, að það væri gott til þess að vita, að það væri þó eitt mál, sem allir flokkar væru sameinaðir um, sjálfstæðismálið, sem biði úrlausnar. Og það sannar þezt, að ég leit ekki á þetta mál sem mál einhvers sérstaks flokks, heldur mál allra flokka. Framsfl. stóð að því einhuga í stjórnskrárn., að málið yrði leyst nú í sumar eða haust, eins og þezt sést af því, sem bókað er í fundarbók stj. skrn. frá 11. júlí þ. á. Hv. þm. S.-Þ. greinir frá því, að hann muni vera fjarverandi um nokkurn tíma, og segir svo, með leyfi hæstv. forseta: „Vil þó vegna annarra nefndarmanna taka fram þá persónulegu skoðun mína, að ég tel sjálfsagt að ljúka nú í sumar eða haust sambandsslitum við Danmörku á grundvelli yfirlýsingar Alp. 17. maí 1941, með þeim hætti, að stofnsett verði ísl. þjóðveldi, þar sem forsetinn tekur við starfi konungs, eftir því sem eðli málsins leyfir. Þessa

breytingu, vil ég mæla með, að þjóðin framkvæmi annað hvort með vel undirbúnum þjóðfundum eða með stjórnskipunarl., sem fái fyrst endanlegt gildi við almenna atkvgr. allra kjósenda í landinu.“

Nokkru síðar lætur hv. þm. Str. á stj. skrnfundum bóka það eftir sér, sem ég skal einnig lesa upp, með leyfi hæstv. forseta:

„HermJ lýsti yfir því, að hann væri fyrir sitt leyti samþykkuður bókun þeirri, er JJ kom með á fundi n. 11. þ. m., enda kunnugt um hana áður.“

Hér er það sem sagt skýrt tekið fram af tveimur foringjum Framsfl., að þeir voru þessu samþykkir. Ef það var glapræði af öðrum flokkum að ganga djarft til þessa máls, þá er Framsfl. samsekur. En hér er við engan að sakast, því að það eitt var gert, sem rétt var og sjálfsagt. Ég segi það vegna málsins sjálfs, að enginn ágreiningur hafi verið í málinu, en af öðrum og óvæntum viðhorfum gat ekki orðið úr því, að við legðum það frv. fram, er í upphafi var ætlað til, að lagt yrði fyrir þing það, er nú situr.

Jörundur Brynjólfsson: Hæstv. forsrh. taldi, að ég mætti þezt vita það, að sú stjórnskrárþreying, sem gerð yrði nú, gæti ekki öðlazzt gildi fyrr en á næsta þingi, í hvaða búningi, sem málið hefði komið fram. Þetta veit ég mæta vel. En það snertir þýsna litid kjarna þess máls, sem við erum að ræða um. Og það er áreiðanlegt, að sú stjórnskrárþreying, sem boðuð var á síðasta vori og vikið var að m. a. við kosningarnar, að framkvæmd yrði á þessu þingi, átti að vera allt annars eðlis en þessi stjórnskrárþreying, sem fyrir liggur nú, og það var gert ráð fyrir því, að hún öðlaðist gildi á næsta þingi. Mér virtist hæstv. ráðh. telja, að við hlýtum að gera einhverja breyt. í þessa átt, þar sem við hefðum talið upphaflega, að það væri óhjákvæmilegt að breyta stjórnskrárinni nú öðruvísi en greinir í þessu frv. snertandi undirbúning málsins, því að í þessu frv. er aðeins greiddur vegurinn að því að gera hina reglulegu stjórnskrárþreying. En ég vil vona, að hæstv. ráðh. gæti þess, að það, sem við höldum fram í þessu efni, var, að við töldum óframkvæmanlegt að gera nokkra stjórnskrárþreying. öðru vísi en svo, að þau atriði yrðu tekin strax með við hina fyrstu stjórnskrárþreying., sem boðuð var í vor, að breytt yrði nú og á næsta þingi, en að því yrði ekki slegið á frest, þegar farið væri að breyta stj. skrn. á annað borð, því að þær breyt. væru höfuðatriðin, sem breyta þyrfti, og allt annað væru smámunir hjá þessu. Eigi að síður var hnigið að því ráði hjá hæstv. ríkisstj. og flokkum þeim, sem að henni standa, að breyta stj. skrn. í öðru atriði. En þá var lofað, að á þessu þingi yrði gerð fullkomin stjórnskrárþreying, sem yrði um stofnun lýðveldis, og gengið frá skipun á æðstu stjórnl. landsins.

Nú liggur þetta frv. fyrir. Menn sjá, í hvaða búningi það er. Það er vissulega allt annað en það, sem rætt var um. Það snertir í raun og veru ekki kjarna þessa máls. Breyt. á æðstu stjórnl. ríkisins er algerlega ógerð af hálfu þingsins eftir sem áður. En það má segja, að samþykkt þessa frv. greiði götu þeirra breyt. með því að fá umboð fyrir fram hjá þjóðinni til þessara

breyt., svo að þingið geti gert þær með þeim skilyrðum einum, að slík breyt. verði lögð undir þjóðaratkvæði og þjóðin eigi þá þess kost að játa eða neita.

Aldrei hefur stjórnarskrá vorri verið breytt með slíkum hætti. Þessu máli hefur verið gert þannig öðruvísi undir höfði en nokkurri annarri stjórnarskrárbreyt., sem gerð hefur verið. En, sem betur fer, er gert ráð fyrir, að stjórnarskrárbreyt. verði framvegis ekki heldur gerð með þessu móti.

Það er ekkert við þessa stjórnarskrárbreyt., sem hér liggur fyrir, unnið annað en þetta, að það er gert mögulegt fyrir hæstv. Alþ. að gera þá breyt., sem það kann að koma sér saman um, og þjóðin hefur ekkert um þá breyt. að segja öðruvísi en að játa eða neita. Og eftir eðli þessa máls, þykir mér þetta býsna óviðfelldinn frágangur á slíku máli sem breyt. á stjórnarskrá ríkisins, svo að ekki sé við haft sterkara orð. Upphaf 1. gr. frv. ber þetta líka greinilega með sér. Þar stendur svo, með leyfi hæstv. forseta: „Þegar Alþingi samþykkir þá breytingu á stjórnskipulagi Íslands, sem greinir í ályktun þess frá 17. maí 1941, hefur sú samþykkt eins þings gildi sem stjórnskipunarlög, er meiri hluti allra kosningarbærra manna í landinu hefur með leynilegri atkvæðagreiðslu samþykkt hana.“

En ég er ekki viss um, að mönnum standi á sama, hvernig þessi breyt. verður gerð, hvers konar ákvæði verða sett inn í stjórnarskrána um skipan á æðstu stjórn ríkisins. Og það er eiginlega allt annað fyrir þjóðina, hvort raunverulega er gengið til kosninga um þetta mál og þm. lýsa viðhorfi sínu til þess fyrir kosningar og kjósendur velja þingfulltrúana með tilliti til þess, — það er mikill munur á því, hvort málið liggur þannig fyrir, eða þegar komið er með málið samþykkt af þinginu fram fyrir þjóðina, hefur kannske verið samþ. í þinginu með aðeins meiri hluta, og svo er ekkert hægt fyrir þjóðina annað að gera í málinu en annaðhvort að játa eða neita. Þá er ekki kosið um málið, heldur aðeins leitað atkvgr. um það, og þjóðin á þá ekki annars úrkosta en annaðhvort að samþ. það eða fella. Og það segir sig sjálft, þegar um slíkt mál er að ræða, hvort það þurfa ekki að vera meira en litill agnárur á afgreiðslu málsins frá Alþ., til þess að þjóðin neyðist til að fella málið. Það má svo að orði kveða, að það gæti verið í svo illum búningi, að meiri hl. þjóðarinnar þætti ekki við hlitandi, svo að ef hún ætti að greiða atkv. um málið eftir venjulegum reglum um stjórnarskrárbreyt., mundi hún hiklaust kjósa þingmenn eftir því, hvernig hún liti á málið og vildi breyta búningi þess, þar sem hún hins vegar með þessu móti, sem hér er gert ráð fyrir, hlýtur að greiða atkvæði með því.

Hér er um mál að ræða nokkurs annars eðlis en venjuleg dægurmál. Hér er um frelsi þjóðarinnar að ræða og framtíðarstjórnskipan hennar og öryggi í æðstu málum hennar. Þetta tvennt er svo gerólikt, sem mest má verða.

Það þurfti sannarlega ekki að minna mig á það, að þessi breyt. öðlaðist ekki gildi fyrr en á næsta þingi. Og þó að gefin hafi verið fyrirheit um fullkomna lýðveldisstjórnarskrá,

þá er það vítað, eins og hæstv. forsrh. hefur játað, að þetta, sem hér liggur fyrir, er allt annað mál og á litið skylt við það. Það er, eins og ég hef lýst, borið fram á mjög sérkennilegan hátt og miður viðkunnanlegan. Og það er enginn kominn til að segja, hvað kann að verða dregið inn í þetta. Það er ekki eins og sú ályktun, sem vitnað er til í frv., afmarki svo þröngt þá skipan, sem kann að verða á þeirri stjórn. Og í frv. er ekkert gert annað en að vitna til þessarar ályktunar, sem litið segir annað en að það skuli gert, sem ályktunin fjallar um. Þess vegna getur maður ekkert fyrirfram vítað um það, í hvaða búningi þetta kann að verða. Það er því sitt hvað að koma nú með þetta mál fram svona, eins og hér er gert, eða eins og við framsóknarmenn höldum fram, að gera ætti, að þetta mál skyldi taka í upphafi, strax er stjórnarskránni yrði breytt. Það er vissulega allt annað mál. Kjarna málsins er nú með samþykkt þessa frv. eftir sem áður slegið á frest.

Hæstv. forsrh. sagði, eins og rétt er, að við framsóknarmenn hefðum staðið með málinu og fulltrúar Framsfl. í þeirri n., sem málið hafði til undirbúnings, hefðu lýst því yfir, að þeir vildu fylgja því. Það veit ég vel, og á því stendur ekki. Þar látum við málefnið fullkomlega njóta þess, hvers eðlis það er. Og þó að við séum óánægðir með það, hvernig það er tekið upp, þá, eftir að húið er að taka það upp, dettur okkur ekki í hug annað en að greiða götu þess til fullnaðarúrslita, eftir því sem við frekast getum. Það er þessi samþykkt af okkar hálfu, sem fyrir liggur. Og það er allt annað mál heldur en hitt, að við værum samþykkir því að taka það upp í fyrstu, eins og gert var. Þessi þáttur stjórnarskrárinnar var ekki tekinn upp í fyrstu til endurskoðunar, eins og við vildum láta gera, heldur minni atriði, sem eru dægurmál, sem eru hreinasti hégómi, borið saman við þetta mál. Það hefur sem sé verið farið alveg öfugt að hlutunum í þessu máli. Það hefur aldrei, eins og hæstv. forsrh. sagði, verið ágreiningur um stofnun lýðveldis á Íslandi. En það á ekkert skylt við þessi vinnubrögð, sem höfð eru nú á málinu. Og mér finnst hæstv. forsrh. gera of litið sjálfur úr sínum eigin orðum og yfirlýsingum, sem hann hefur við haft í þessu máli, ef hann ætlast til þess, að þjóðin og hv. þm., þó að í andstöðuflokki séu, leggi mjög litið upp úr því. Það gera menn vissulega ekki. Menn ætlast fyrst og fremst til þess, að slíkar yfirlýsingar séu sagðar í fullri einlægni og af ráðnum hug og með þeirri vissu, að við þær yfirlýsingar verði staðið og á þeim tíma, sem um hefur verið talað. Nú vil ég ekki ásaka hæstv. ráðh. um það, þó að þá kunni að bregðast. Og þó að honum þyki það á skorta hjá mér, að ég tali ekki nógu ljóst um einstök atriði, þá verður hann að virða mér til vorkunnar, að ég get ekki farið greinilega út í einstök atriði, og má hann gerst vita, að þar um er ég og fleiri hv. þm. nokkuð bundnir, að því er snertir þetta mál. Og ég hygg, að það mundi ekki horfa til góðs fyrir okkur að draga slíkt inn í umr. eða verða til neins ávinnings fyrir þjóðina sjálfa.

Ég hirði svo ekki að fjölyrða frekar um þetta. Mér skilst, að húið sé að semja um afgreiðslu

þessa máls í einhverri mynd, en ég held, að það væri vel þess vert að ganga að einhverju leyti betur frá 1. gr. frv., svo að hún sé ekki alveg eins ótakmörkuð. Það væri hægt að setja eitt-hvert frekara ákvæði, sem snertir efnishlið málsins, í 1. gr., því að, svo framarlega sem hægt er að heimfæra undir hana, að hún snerti æðstu stjórn okkar mála, þá eru þar engin takmörk sett.

Pálmi Hannesson: Herra forseti. Nú, þegar þetta mál er sett fram hér í d., fer ekki hjá því, að okkur, sem höfum setið hér á undanförunum þingum, verði hugsað til hinna fyrri funda. Þegar þessi mál, sem lúta á einn eða annan hátt að fullveldi Íslands, eru rædd hér á þingi, minnst ég fyrst og fremst dagsins 10. apríl 1940, þegar þingið tók það skref að flytja æðsta vald í málefnum ríkisins inn í þetta land. Ég minnst jafnframt 17. maí 1941, þegar enn þá var stigið spor í fullveldisáttina. Á þeim fundum hvíldi virðuleiki yfir þessum sal, hátíðleiki og einhugur. Nú er engu slíku hér til að dreifa. Hvers vegna? Af því að hér ræðir ekki um fullveldismál, sjálfstæðismál, heldur aðeins leið til þess að komast að því marki, leið, sem þó færir okkur ekki nær markinu. Hér ræðir ekki um fullveldismál, heldur aðeins, hvernig halda skuli áfram til næsta áfanga, sem ef til vill gæti leitt að endamarkinu. Ég skil þetta frv. þannig, að hæstv. ríkisstj. og alþm., sem að henni standa, vilji með frv. gera nokkrus konar þvott á sjálfum sér og telji það nauðsynlegt, eins og málefni stóðu til. Okkur er öllum kunnugt, að við síðustu kosningar var það mjög dregið fram af stuðningsmönnum hæstv. stj., að nú á þessu þingi, sem við sitjum hér, yrði endanlega gengið frá fullveldismálum þjóðarinnar, eins og það var sagt, að í haust mundi fáni hins fullvalda Íslands blakta yfir landinu undir forustu Sjálfstfl. Það var sagt, að einmitt nú væri sérstakt tækifæri til að stiga þetta síðasta skref í sjálfstæðismálinu. Aldrei hef ég fengið upplýst, í hverju það tækifæri fólst, en ég leit svo á, að hæstv. stj. og þeir, sem í henni voru, vissu það betur en við hinir. Mönnum er minnisstætt, hvernig forsiða Morgunblaðsins var á kjördaginn í vor. Þar gat að líta ungan mann með fánann í hendi á sjálfum þingvöllum, þar á bak við brynjaðir víkingar, prestar og biskupar með bagal og mítur, og á bak við þá þjóðin öll undir forustu Sjálfstfl. Ég leit á þetta, eins og fleiri, með sársauka, eins og þegar einn flokkur setur islenzka fánann á kosningabíla sína, hvenær sem kosið er. Mér fannst, að verið væri að taka hjartfólgnasta mál þjóðarinnar og gera það að flokksmáli. Hjá þessum flokki gætti mikils yfirlætis við síðustu kosningar, því er ekki að neita. Nú er þetta með öðrum hætti. Ég hygg, að öllum, sem væntu sér nokkurra framkvæmda í þessu máli, þyki nú sem gefnir séu steinar fyrir brauð. Hér er ekki í minni vitund um sjálfstæðismál að ræða, og ég hygg, að þjóðin muni líta á einn veg á það. Það er að líkindum, að þessi leið, sem kemur fram í frv. stj., sé, eins og ég sagði áðan, nokkur forsögn um, hvernig eigi að framkvæma samþykkt Alþ. 17. maí 1941. Það á að gera það með

þeim hætti að fara ekki venjulega leið, þegar um breyt. á stjórnarskrá er að ræða, heldur á að gefa þinginu vald til að breyta þessu svo, að málið verði á eftir lagt undir þjóðaratkvæði. Mér finnst, eins og ég sagði áðan, að með þessu sé ekki gengið sérlega langt til hins síðasta áfanga í þessu máli. Ég get ekki komið hjá því, að mér finnst málinu vera sýnd nokkur hlítilsvirðing, að það skuli ekki eiga að sæta sömu meðferð og aðrar stjórnarskrárbreytingar. Síðast segir í þessu frv. stj., að aðeins þurfi meiri hl. allra kosningarbærra manna í landinu að greiða því atkv., til þess að það öðlist gildi. Í raun og veru finnst mér, að gera ætti þá kröfu, þegar um fullveldismálið sjálft er að ræða, að með því yrðu að vera 80—90, já jafnvel 100%. Ég ber ekki það vantraust til þjóðarinnar, að ég haldi, að standa muni á jáyrði hennar um þetta mál, en mér finnst, að það sé eins og fram komi vantraust í því, að aðeins er krafist einfalds meiri hl. um málið, til þess að það komist fram.

Nú efast ég ekki um, að hæstv. stj. hefði vilj. að fara lengra í þessu máli en hér kemur fram. Hún talar um óvænt viðhorf, sem öllum er kunnugt um og hefur verið upplýst, að stafi af erlendum áhrifum. Ég spyr nú hæstv. forsrh., hvort hann hafi ekki gert neina athugun fyrir fram, hvort fyrir hendi væru hindranir eða óvænt viðhorf, sem getu hindrað framgang þessa máls. A. m. k. má segja, að ekki hafi verið of mikið lagt til í till. framsóknarmanna á síðasta þingi, að málið fengi meiri undirbúning en það hefur fengið.

Mér er ljóst, að tvær leiðir voru fyrir hæstv. stj. Önnur var sú að spyrja Pétur og Pál, hvað við mætum gera í málinu og fara eftir því. Hin var sú að spyrja engan og fara svo sínu fram, hvað sem aðrir segðu. En ef átti að fara þá leið, að beygja sig, ef mótmæli kæmu fram, þá átti vitanlega að kanna fyrir fram, hvort um móttöðu væri að ræða. Þetta virðist mér, að hæstv. stj. hefði verið rétt og skylt að gera. Ég er þess vegna þeirrar skoðunar, að miklu betra hefði verið fyrir málið í heild, fyrir okkur, sem sitjum á þingi, og fyrir þjóðina, að hreyfa ekki málinu á þessu þingi en að láta það koma fram í því formi, sem það hefur nú.

Það hefur verið talað um, að aðrar hraðleiðir hafi verið bornar fram í þessu máli. Mér er það ekki kunnugt, og slíkt hefur ekki verið lagt fyrir mig. Ég segi fyrir mína parta, að ég á erfitt með að sætta mig við þessa afgreiðslu eftir öll breiðmælin, sem viðhöfð hafa verið í þessu máli, og glaður hefði ég tekið til athugunar hraðari leið, ef fram hefði komið, en ég tel, að heppilegra hefði verið og sársaukaminna að hreyfa málinu ekki nú en að koma fram með það á þann hátt, sem hér er gert.

Sigurður Kristjánsson: Það er aðeins stutt aths., sem ég þarf að gera.

Hv. 1. þm. Árn. sagði hér í fyrri ræðu sinni, að hann vísaði til föðurrhúsanna þeim ummælum mínum, að Framsl. hefði sýnt tregðu í þessu stjórnarskrármáli. Ég ætla ekki að deila við þann góða mann um þetta, en legg það bara undir dóm þeirra, sem orð okkar heyra, því að

fyrir þessu liggja glöggar sannanir, og hef ég hér vitnað í eina. Ég hef lesið hér upp þáttill. nokkurra framsóknarmanna, þar á meðal hans, frá síðasta þingi, þar sem þeir, að ég ætla, í umboði flokksins, flytja þá till., sem ég las upp, að skipa 5 manna n. til þess að endurskoða rækillega stjórnarskrá ríkisins. Þetta átti að vera mþn., og átti ekki að setja henni nein takmörk um, hvenær hún skilaði álitinu sínu, það gat verið eftir eitt ár, og það gat verið eftir 10 ár, allt eftir atvikum. Nokkrir sjálfstæðismenn, þar á meðal ég, fluttum brtt., sem ég gat líka um, að 5 manna mþn. skyldi skipuð til að vinna þetta sama verk, og skyldi hún skila álitinu sínu nógu snemma til þess, að málið gæti fengið allt afgr. fyrir næsta þing. Nú þar ekki á milli nema tímatakmarkið. Við vildum láta undirbúa málið það fljótt, að því yrði endanlega lokið fyrir næsta þing, sem er þetta þing, svo að þá væri hægt að samþ. lýðveldisstjórnarskrána, en framsóknarmenn, sem hafa þar sjálfsagt ekki haft á bak við sig vilja allra flokksbræðra sinna, en þó meiri hl., vildu, að það væri alveg óbundið, hvenær n. skilaði álitinu og hvenær málið fengi fullnaðarsamþykki. Ég ætla, að allir muni skilja, að þeir, sem vilja fá málið afgr. fyrir ákveðinn tíma, hafa verið hvatamenn að málinu, en hinir a. m. k. tregari, sem vildu ekkert ákveða um, hvað lengi afgreiðsla málsins mætti dragast. Ég sé svo ekki ástæðu til að deila frekar um þetta. Þetta virðist liggja glöggst fyrir, þó að hv. 1. þm. Árn. hafi á þessu annan skilning, og undrar mig það mjög, af því að hann er vanur að geta brotið til mergjar jafneinfalt mál og þetta.

Hv. 1. þm. S.-M. lagði enn áherzlu á, að Sjálfstfl. hefði haft þetta mál sér til áróðurs við síðustu kosningar. Ég hef ekki orðið var við þetta, en mér sagði annar frambjóðandi Sjálfstfl. í hans kjördæmi, að þeir hefðu alls ekki minnst á þetta mál á kosningafundunum þar. Það er því bersýnilegt, að hann hefur þetta eftir annarra sögusögn, því að í hans kjördæmi hefur þetta alls ekki komið fram. Ég held, að þessi hv. þm. sé hér ekki viðstaddur, en ég þarf þó að svara öðru atriði í ræðu hans. Hann segir, að Sjálfstfl. hafi ekki sent Framsfl. tilmæli um að vera með því að samþ. lýðveldisstjórnarskrá á þessu þingi. Mig undrar mjög, að hv. þm. skuli segja slíkt, því að þingfl. sjálfstæðismanna sendi hv. þm. Str. tilmæli um, að Framsfl. stæði að því með öðrum þingfl., að á þessu þingi yrði samþ. lýðveldisstjórnarskrá, og það um, að ef flokkurinn vildi fara einhverja aðra leið, þá styngi hann upp á því, en flokkurinn vildi hvorki samþ. þessa leið né stínga upp á öðru. Ég hef heyrt og veit, að það hlýtur svo að vera, að einhverjir í þingfl. framsóknarmanna hafi verið á öðru máli, en þetta hafi orðið ofan á. Ég vildi ekki láta hjá líða að leiðrétta þetta, því að ég vildi ekki láta standa ómótmælt slíka staðhæfingu, sem er alveg ósönn.

Það var upphaflega ekkert fleira, sem ég ætlaði að segja, þó að ég gæti sagt margt fleira til stuðnings því, að Framsfl. hefur verið seinnlátari í þessu máli en við sjálfstæðismenn, en við höfum aldrei ætlað að nota það sem deiluatriði milli flokka. En undarlegt þykir mér að heyra, þegar

hv. 2. þm. Skagf. setur það aðallega út á þetta mál, sem hér liggur fyrir, að það sé of auðvelt að fá það samþ. með þjóðaratkvæðagr. Mér skilst, að hann ætli sér að vera á móti þessu stjórnarskrárfv. En það er þó ljóst, að það er spor í rétta átt, en má vera, að hann hafi aðra skoðun á því. En það undrar mig mjög, að hann skuli sérstaklega setja það út á frv., að það sé gert of auðvelt að fá það samþ. með þjóðaratkvæðagreiðslu.

Skúli Guðmundsson: Það hefur þegar nokkuð verið vitnað í ummæli, sem komið hafa frá Sjálfstfl. í ræðu og riti um þetta mál. Ég ætla ekki mörgu þar við að bæta. En svo langt var gengið af sjálfstæðismönnum fyrir síðustu kosningar, að því var haldið fram, ekki einu sinni, heldur oft, í aðalblaði þeirra, að ef kjösendur veittu Framsfl. stöðvunarvald, þá væri víst, að þetta mikla mál fengi ekki fullnaðarafgreiðslu á þessu ári. Því væri það, að hver sá, er léði Framsfl. fylgi við kosningarnar 5. júlí, væri að bregðast skyldum við sjálfan sig og þjóðina í sjálfstæðismálinu. Hv. 3. landsk. var hér að vitna í þáttill., sem nokkrir framsóknarmenn fluttu á síðasta þingi um skipun mþn. til að undirbúa breyt. á stjórnarskránni, en í þeirri till. kom fram sú stefna, sem Framsfl. vildi þá taka upp í málinu. Þetta vildi hv. þm. telja sönnun þess, að Framsfl. hefði verið dragbítur í þessu máli. En hæstv. forsrh. hefur nú, þegar hann las upp úr gerðabók mþn. í stjórnarskrármálinu, sannað, að fulltrúar Framsfl. ætluðu að vera með þeirri afgreiðslu málsins, sem stjórnarfl. höfðu boðað, fyrst á annað borð var búið að taka málið upp á þennan hátt. Annar þeirra, hv. þm. Str., hafði þó sérstaklega áður verið á móti því, að málið væri tekið upp á þennan hátt, sem stjórnarflokkarnir gerðu á Alp. í vor með þeirri brtt., sem þeir fluttu við þáttill. okkar framsóknarmanna, en þrátt fyrir það lýsti hann því yfir og báðir fulltrúar Framsfl. í stjórnarskrárn., að þeir mundu fylgja málinu, eins og kemur fram í þeim bókunum, sem hér hafa verið upp lesnar, til þess að samkomulag gæti orðið um málið. Þetta gerðu fulltrúar Framsfl. vegna þess, að þeir sáu, að það gat orðið málinu hættulegt, ef klofningur hefði orðið um það við þá afgreiðslu, sem boðuð hafði verið af þeim flokkum, sem stóðu að hæstv. stj. Það er því langt frá og síður en svo, að nokkuð hafi staðið á Framsfl. í þessu máli. Stj. hefur aldrei lagt fyrir flokkana neina till. um þá afgreiðslu málsins að þessu sinni, sem hún og hennar flokkur og málöggn lýstu yfir, að þeir mundu beita sér fyrir. Sú till., sem hv. 3. landsk. var að tala um í síðustu ræðu sinni, að hefði verið send Framsfl., var alls ekki um það, sem boðað hafði verið af stj. og hennar flokkum. Það átti að vísu að samþ. einhverja stjórnarskrárbreyt., en sá böggull fylgdi skammrifi, að hún átti ekki að öðlast gildi á sama hátt og venja er um stjórnarskrárbreyt. Og þar sem um annað var að ræða, bjargar það að engu leyti hæstv. stj. og Sjálfstfl., þó að hv. 3. landsk. sé að reyna, með ósönnum fullyrðingum um þetta mál, að láta líta svo út, að staðið hafi á Framsfl. og hann hafi ekki viljað

taka ákveðna afstöðu í málinu. Hann tók fullkomlega ákveðna afstöðu, eins og hæstv. forsrh. hefur sannað með upplestri úr gerðabók mþn. í stjórnarskrárnálinu.

Ég get ekki komizt hjá, fyrst ég kvaddi mér hljóðs, að víkja nokkrum orðum að framkomu hæstv. stj., og þá fyrst og fremst hæstv. forsrh., í þessu máli.

Hann lýsir sjálfur yfir í vor og lætur blöð sín, ekki einnu sinni, heldur mörgum sinnum, lýsa því yfir, að Sjálfstfl. muni beita sér fyrir því, að lýðveldisstjórnarskrá verði samþ. á þessu þingi og lýðveldi stofnað á Íslandi á þessu ári. Niðurstaðan hjá hæstv. ríkisstj. er hins vegar allt önnur, eins og nú er komið á daginn. Hæstv. ríkisstj. leggur fram frv. aðeins til málamynda, sem alls ekki felur í sér lausn sjálfstæðismálsins á þessu þingi, eins og hæstv. ríkisstj. og flokkur hennar hafið þó hátiðlega lofað. Við alþm. erum nú ýmsu vanir af þessum hæstv. forsrh., þó að hann hafi ekki lengi skipað forsetið í ríkisstjórninni. Ég held varla, að það hefði getað komið fyrir annars staðar í verðiklinni en hér á landi undir stjórn Sjálfstfl., að forsrh. gæfi slíkar yfirlýsingar í langstærsta máli þjóðarinnar, hætti nokkrum vikum síðar við að framkvæma það, sem hann hafði lofað þjóð sinni, en sæti eftir sem áður í ráðherrastóli, eins og ekkert hefði í skorizt. Ég býst ekki við, að nokkur þjóð hafi forsrh., sem metur orð sín svo lítils. Það er raunalegt, að þjóð okkar skuli búa við slíkt. Finnst mönnum slíkt framkoma vera fallin til þess að auka virðingu fyrir Alþ. og ríkisstj.? Og vilja menn athuga það, hvernig þessi málsmæðferð hæstv. ríkisstj. muni líta út í augum annarra þjóða, sem fylgjast greinilega með framkomu okkar nú í þessu máli sem öðrum? Hlýtur þeim ekki að litast svo á, að Íslendingum sé ekki mikil alvara með þetta mál, fyrst sjálfur forsrh. landsins litur svo smáum augum á málið, að hann sér enga ástæðu til að víkja úr því sæti, er hann nú skipar, þótt hann hafi algerlega gefizt upp á að framkvæma það, sem hann lofaði þjóðinni og lýsti yfir, að hann ætlaði að gera þegar á þessu þingi?

Íslenzku þjóðinni er alvara með þetta mál, — það er áreiðanlegt. Þess vegna er raunalegt, að þjóð okkar skuli búa við ríkisstj., sem virðir svo lítils yfirlýsingar sínar í þessu stóra máli sem raun ber vitni um.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég þarf ekki miklu að svara þessum ræðum, sem hér hafa verið fluttar. Ég sé, að Framsfl. vill gjarnan stofna til mikilla umr. um þetta mál. En þær eru ekki að sama skapi innihaldsríkar. Hv. 1. þm. Árn. fjargviðræðið mikið yfir því, að kjösendurnir í landinu fengu ekki að vita nú hið endanlega form, sem haft yrði á afgreiðslu sjálfstæðismálsins, þegar endanlega verður gengið frá því. Framsfl. hefur nú lýst því yfir, að það þurfi engar kosningar til þess að leysa þetta mál, heldur nægi einföld samþykkt Alþ., og þá sé málið leyst. Svona rök eru ekki samboðin svo mikilsverðu máli sem sjálfstæðismálinu.

Ég held, að það hafi ekki verið mikið í ræðu hv. 2. þm. Skagf., sem gefi tilefni til andsvara

fram yfir þær aths., sem ég hef þegar gert við ræður annarra hv. flokksbræðra hans hér í dag. Allar röksemdir þeirra stangast, og ekkert verður eftir annað en óvild gagnvart málinu og ekkert annað spursmál í sambandi við það annað en það, hvort Framsfl. vill fyrir opnum dyrum beita sér gegn lausn sjálfstæðismálsins. Ég viðurkenni, að ríkisstj. hefur ekki spurt fyrir fram um það, hvað gera ætti í þessu máli, af þeim ástæðum, að okkur þótti orka tvímælis, hvort slík fyrirsögn yrði til þess að greiða götu málsins eða torvelða það.

Hv. 2. þm. Skagf. lýsti yfir, að sér þætti rétt, að 100% atkvæða kosningarþærra manna þyrfti til þess að leysa þetta mál. Og ég veit, að Danir mundu taka undir þessa uppástungu með honum.

Hv. þm. V.-Húnv. veit vel um hin nýju viðhorf í þessu máli og þau öfl., sem hér eru að verki. Og þó að hann sé meira fyrir að sýnast heldur en að reynast vel, þá efast ég um, að hann hefði þorað eða haft svo litla ábyrgðar-tilfinningu, að hann hefði beitt sér fyrir annarri lausn á sjálfstæðismálinu nú en Sjálfstfl. Og þegar hann er með grátstaf í kverkunum yfir þessu öllu og yfir því, að ég skuli ekki hafa viljað segja af mér út af þessu máli, þá eru það krókóðilstár, sem hann fellir um það í þessu máli, sem engum hv. þm. eru sámandi í þessu máli, ekki heldur honum. Ég bendi honum á, að sú lausn, sem hér er borin fram, ber með sér möguleikana fyrir hann, ef hann kemst að sem þm., og aðra hv. þm. til þess að stiga hið endanlega spor á næstu þingum, ef þeir hafa manndóm til þess. Og ég hef lýst yfir, að Sjálfstfl. mun beita sér fyrir því, að lýðveldi verði stofnað á þessu ári. En vegna hinna nýju viðhorfa í þessu máli, tel ég hæpið, að þær tilraunir beri árangur.

Ég endurtek þá yfirlýsingu, að Sjálfstfl. mun beita sér fyrir því, en ég fer ekki dult með það, að vegna hinna nýju viðhorfa er hæpið, hvort þetta er hægt, því að hvorki ég eða hv. þm. V.-Húnv. né aðrir geta neitt um það fullýrt. En flokkur hv. þm. V.-Húnv. telur ekki um annað að ræða en að ríkisstj. sitji áfram og að betri ríkisstj. verði nú ekki hægt að fá. Og um það er ég sammála Framsfl.

Jörundur Brynjólfsson: Hv. 3. landsk. þm. veik að því, að við framsóknarmenn hefðum verið eitthvað tregari í þessu máli heldur en sjálfstæðismenn, að við skyldum ekki fallast á þeirra leið í málinu, og sagði, að eftir till. framsóknarmanna um skipun n. til að athuga málið hefði ekki verið til tekið, hvenær störfum þeirrar n. skyldi verða lokið. En þar var svo til tekið, að fulltrúar annarra flokka ættu þar einnig sæti, svo að það hefði verið hægt að hafa samtök um að hafa áhrif á að hraða þessu máli í n., ef þeim flokkum hefði þótt í frammi haft seintæti í málinu.

En ég vil hins vegar spyrja hv. 3. landsk. þm.: Hvar ber þetta frv. það með sér, að það eigi að flýta þessum störfum? Hv. 3. landsk. þm. sagði, að ekkert hefði verið tekið fram um það í till. okkar, hvort það ætti að vera eftir eitt ár, sem n. hefði lokið störfum, eða hvort það hefði

kannske átt að vera eftir 10 ár, að n. hefði gert það. En hvar stendur það í þessu frv., hvenær þetta skuli vera gert? Þar stendur ekkert annað um timann en að þegar Alp. samþ. þá breyt. á stjórnarskrá Íslands o. s. frv. Mér finnst síður en svo, að með þessu sé nokkuð ákvarðað um það, hvenær þetta sé gert. Og það skil ég mæta vel, að ekki sé auðvelt að gera nú. En þá eiga menn ekki heldur að vera með svigurmáli út af sama máli um það, að í till. okkar framsóknarmanna hafi ekkert staðið um það, hvenær þetta skuli gert. En hann og flokkur hans hafa til tekið það, að þetta skuli gert á þessu þingi. Nú ætla þeir það að bregðast. Það færi ég ekki þeim til tekna. Þeir hafa verið full skjótráðir í því að fullyrða um þetta. Ég efast ekki um vilja hv. 3. landsk. þm. í þessu máli. Og mér finnst, að við getum alveg sparað okkur það að gruna hvor annan um nokkra græsku í þessu máli. Þess vegna fer ég ekki lengra út í það.

En annað atriði í ræðu hans vil ég minnst á, vegna þess að það hlýtur að valda misskilningi, ef það er ekki leiðrétt. Hann telur, að okkur framsóknarmönnum hafi staðið til boða að samþ. fullkomna stjórnarskrá um lýðveldi og hún hefði sitt fulla gildi. Þetta er fjarri öllu lagi. Það hafa að visu komið fram uppástungur um það að undirbúa þetta mál, en svo ætti að ganga frá formshlið málsins, þegar stjkr. öðlaðist gildi. En sá böggull fylgdi skammrifi, að það átti að slá þessu máli á frest um ótiltekinn tíma. Þegar Alp. sæi sér fært, þá skyldi það öðlast gildi. En ég vil spyrja: Hvað stóðum við þá nær afgreiðslu málsins? Er nú víst, að okkur beri svo mikið á milli í þessu efni? Ég kann þess vegna illa við, að hv. 3. landsk. þm. sé á þessum grundvelli að reyna í ummælum sínum að saka okkur framsóknarmenn um það, að við séum eitthvað tregari í þessu máli heldur en sjálfstæðismenn. Það er síður en svo, að ég óski þess. Þegar ákvörðun verður tekin um þetta mál, og ef þá reynir á karlmennsku, þá get ég búið við, að aðrir verði engu síður og jafnvel fullt svo vamsíðir um það að stíga það spor sem við framsóknarmenn.

Ég vil svo aðeins segja það við hæstv. forsrh., út af því, sem hann sagði síðast, að mér þykir, að á skammri stundu hafi skipaþt veður í lofti. Fyrir stuttu taldi hann, að við framsóknarmenn mundum ekki vera ófúsir á að gera það, sem gagnlegt væri í þessu máli. En nú segir hann, að það lýsi ekki öðru en tregðu hjá okkur, að við gerum þessar aths. við þetta mál og við ætlum að tregðast við að gera eitthvað í þessu máli. Þetta þykir mér illa mælt og ómaklega. Frá okkar hálfu liggur ekkert fyrir annað í því efni en að við munum fylgja málinu fram til sigurs eftir þeim leiðum, sem vænlegastar eru og þjóðinni megi að gagni verða. Þess vegna vil ég nú vona, að það verði ekki endurtekin þrásinnis þau ummæli um það, að menn muni ekki gjarnan vilja koma þessu máli sem fyrst í höfn.

Sigurður Kristjánsson: Það er aðeins stutt aths. út af því, sem hv. 1. þm. Árn. sagði hér um ummæli mín. Sá hv. þm. vill láta líta svo út sem ástæður séu þær sömu nú eins og voru,

þegar fyrir síðasta þingi voru þáttill. þær, sem ég vitnaði í. Þetta veit hv. þm., að er ekki rétt. (JörB: Ég sagði það ekki heldur.) Hann veit, að þeir örðugleikar, sem hafa skapað á afgreiðslu málsins nú, voru þá ekki þekktir. Og sá vilji Framsf. að láta þess alveg ógetið, hvenær málið skyldi afgreiðast, þegar þessar þáttill. voru á ferðinni gegnum síðasta þing, skapaðist þess vegna alls ekki af þeim örðugleikum, sem nú eru fram komnir. Og að sjálfsögðu veit þessi hv. þm. það, að það stafar eingöngu af þeim, að Sjálfstf. hefur neyðzt til þess að slá þennan varnagla, sem sleginn er í þessu frv., og þá, sem slegnir voru í orðsendingu Sjálfstf. til Framsf. En það stendur enn óhaggað, að Framsf. vildi hvorki ganga inn á að standa með öðrum flokkum að því að samþ. lýðveldisstjórnarskrána á þessu þingi með því að hafa það óákveðið, hvenær lokasamþykkt kæmi á hana, né heldur stinga upp á neinu öðru.

Pálmi Hannesson: Herra forseti. Hæstv. forsrh. sagði, að bæði fyrrv. og núv. ríkisstj. hefði þótt orka tvímælis, að rétt væri að spyrja aðra um þær leiðir, sem farnar væru í sjálfstæðismálinu. Ég vil taka það fram, að þessi núv. hæstv. ríkisstj. tók það upp hjá sér að flytja þetta mál hér til þess að bera það fram til sigurs. Ég held því fram, að um tvær leiðir hafi verið að velja, annars vegar að spyrja hvorki kóng né prest, og afleiðingin af því gat ekki verið nema ein, að halda sitt strik, þó að Pétur eða Páll segði nei. Hin var að prófa isinn og aka svo seglum eftir þeim vindi, sem blési í þeim efnum. En hæstv. forsrh. hefur farið þá leið að spyrja enga, en láta svo undan síga, þegar aths. komu fram. Þetta tel ég, að hafi verið óheppilegt. Það er nokkuð djúpt gróið í okkar vitund, að menn þurfi að vita fótum sínum forráð, en það hefur ekki verið gert hér.

Hæstv. forsrh. lét sér sama að vikja að því, að ég mundi vilja reka erindi Dana, og vitnaði í það, sem ég hafði sagt, að mér þætti heldur lítið að láta þurfa aðeins einfaldan meiri hl. við þjóðaratkvgr. til þess að samþ. þetta mál. En þegar hann talar um dansklund, gæti manni orðið fyrir að hugsa, að kannske helmingur þessa hæstv. ráðh. mundi vera á móti þessu máli, en helmingurinn með.

Skúli Guðmundsson: Hæstv. forsrh. sagði, að ef þetta frv. væri samþ., þá væri mögulegt að ganga til fulls frá lýðveldismyndun á næsta þingi. En þetta er ekki alveg rétt, því að til þess, að þær samþykktir nái gildi, þá er eftir að láta fara fram þjóðaratkvgr. um málið. Það getur vel verið, að hæstv. ríkisstj. og hennar flokkur ætli nú, eftir að horfið hefur verið frá því, sem yfir var lýst af ríkisstj. fyrir síðustu kosningar um afgreiðslu þessa máls, að fitja upp á því aftur fyrir haustkosningarnar og segja þjóðinni, að undir forustu Sjálfstf. muni málið verða endanlega afgreitt á því þingi, sem væntanlega kemur saman fyrri partinn í nóvember í haust. En þá verður það náttúrulega að fylgja með, að þjóðin, í viðbót við það að fara út í almennar alþingiskosningar um veturnætur, verði

hún einnig að fara út í slíka atkvgr. í skammt-
deginu.

Af þessu og öðru, sem fram hefur komið, ætti
mönnum að vera ljóst, að hér er á allt annan
veg á málinu haldið en yfirlýst var af hæstv.
ríkisstj., að verða mundi á þessu þingi.

Út af aths. hæstv. forsrh. um það, sem ég
sagði um framkomu hans og ríkisstj. í þessu
máli, vil ég benda á, að það er vitanlega með
ýmsu móti, sem stjórnskipi verða. Stundum
verða stjórnskipi fyrir það, að ríkisstj. hefur
misst traust meiri hl. þings og sá meiri hl. hefur
sagt henni að víkja, ef möguleiki hefur verið til
þess að mynda þingræðisstjórn í staðinn. Svo
hefur líka stundum komið fyrir, hér á landi og
annars staðar, að stjórnin hefur sjálf fundið
hvöt hjá sér til þess að víkja úr sæti, ef hún
hefur ekki komið fram vilja sínum í málum,
sem hún hefur talið mjög mikils virði. Og það
var aðeins það, sem ég benti á áðan í ræðu minni,
að mér virtist það vera allmikill skortur á
sjálfsvirðingu hjá hæstv. ríkisstj. í þessu máli
og framkoma hennar benti til þess, að hún liti
ekki mjög stórt á þetta mál, sem allur þorri
landsmanna hefur þó talið eitt af þeim stærstu
málum, sem þjóðin hefur haft um að fjalla.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vil aðeins benda
hv. 2. þm. Skagf. á það, að samkv. ákvæðum sam-
bandslagasáttmálans um uppsögn hans er á-
kvæðið þannig, að það eru aðeins 56.25% at-
kvæðisbærna kjósenda í landinu, sem þar er til
skilið, að þurfi að gjalda jákvæði sambandslit-
unum, til þess að þau séu lögmæt. Sá maður,
sem nú á Íslandi nýtur mestrar samúðar af
dönskum stjórnmalálmönnum, telur sjálfsgagt, að
hvenær, sem gengið væri til atkvgr. um þetta
mál, nægði meiri hluti atkvæða, sem kæmu fram,
til þess að sýna vilja þjóðarinnar.

Varðandi ræðu hv. þm. V.-Húnv. vil ég geta
þess, að ef honum finnst ríkisstj. sýna þessu
máli of litla sémð með því að fara ekki frá
völdum, eftir að hún veit, að stjórnskrárþreyt.
getur ekki komið fram á þessu þingi í því
formi, sem hún óskar, þá er sama að segja um
hans flokk, að þegar hans flokkur bar fram
þáttill. um það, að þessi ríkisstj. eigi að vera
áfram yfir kosningar, þá þekkti hans flokkur
eins vel allt um þetta mál, sem nú er komið á
daginn. Fleira þarf ég ekki að taka fram honum
til leiðbeiningar um velsæmi í þessu máli.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 22 shlj. atkv. og til
stjkskrn. með 26 shlj. atkv.

Á 23. fundi í Nd., s. d., var frv. tekið til 2.
umr.

Of skammt var liðið frá 1. umr. — Afbrigði
leyfð og samþ. með 22 shlj. atkv.

Fram voru lögð skrifl. nál. frá stjkskrn., frá
meiri hl. (sjá þskj. 212) og minni hl. (sjá þskj.
213). — Afbrigði leyfð og samþ. með 22 shlj.
atkv.

Frsn. meiri hl. (Gísli Sveinsson): Herra for-
seti. Stjkskrárn. hefur haldið fund um málið, og

má segja, að þó að nál. séu á tveimur blöðum,
beri ekki svo mikið á milli. Málið hefur verið
rakið rökilega og hefur, eins og kunnugt er,
verið íhugað vandlega á meðal þingheims á allar
lundir. N. skírskotar um efni og grg. bæði til
þess, sem prentað er sem aths. við frv., og þess,
sem hæstv. forsrh. hefur tekið fram. Meiri hl.
n. leggur til, að frv. verði samþ. Minni hl. leggur
ekki á móti því, en telur sig mundu sitja hjá
við atkvgr. Geta flm. málsins, þ. e. hæstv. ríkis-
stj., vel við það unað eftir atvikum, því að
Framsfl. hefur ávallt tekið þá afstöðu að þykj-
ast ekki vilja blanda sér um of í það mál, sem
á að vera mál allrar þjóðarinnar.

N. varð öll sammála um vatill. við 1. gr., þó
að segja meg, að hún sé óþörf. En hún er ó-
skaðleg og tekur fram það, sem áður er húið að
slá föstu, að sé ótvíræður tilgangur þingsins. Við-
bótin hljóðar svo: „Þó er óheimilt að gera með
þessum hætti nokkrar aðrar breyt. á stjórnskránni
en þær, sem beinlínis leiðir af sam-
bandsslitum við Danmörku og því, að Ísland-
ingar taka með stofnun lýðveldis til fullnustu
í sínar hendur æðsta vald í málefnum ríkisins.“

Það væri æskilegt, að þetta mál gengi áfram
án frekari umr. Ég mun verða mjög stuttur,
ef ekki koma fram sérstakar aths. Ég vænti,
að hv. minni hl. muni ekki heldur tefja málið.

Eins og hæstv. forsrh. hefur tekið fram og er
bert, er með þessari breyt. þegar á næsta hausti
og hvenær sem með þarf kleift að gera fulln-
aðarskipun á höfuðatriði þessara mála. Það er
tilgangurinn, og þetta mál er svo vaxið og tím-
arnir eru svo gerðir, að það getur verið lífs-
naðsyn að vinna bráðan bug að þessari fulln-
aðarskipun. Þess vegna er þetta ákjósanleg leið.

Frsn. minni hl. (Jörundur Brynjólfsson): Ég
get af hálfu minni hl. í stjkskrn. þegar tekið
það fram, að það mun ekki af okkar hálfu fjöl-
yrt um málið, nema sérstakar ástæður komi til.
Eins og hl. frsm. meiri hl. greindi, var n. öll
ásátt um að gera vatill. við 1. gr. Með þeirri
vatill. er tryggilega um það húið, að ekki verði
með þessu móti gerðar frekari breyt. á stjórnskránni.
Ég er þess fullviss, að það, sem vakað
hefur fyrir flm. frv., hefur ekki átt að vera ann-
að, og á það bendir grg., að ekki er til þess
ætlað, að slíkar breyt. verði gerðar á stjórnskránni.
En samkv. þeirri tilvitnun, sem grg. vitnar til um samþ. Alþ. frá 1941, mátti vissu-
lega, ef vilji hefði verið fyrir hendi, heimfæra
mörg atriði undir þetta ákvæði, og þess vegna
er tryggara, að beinlínis sé tekið fram í laga-
ákvæðinu, hvað heimilt sé og hvers til ætlað.
Þetta er því nauðsynlegra sem ekki er víst, þegar
þetta verður gert, að sömu mennirnir sitji
á Alþ. og nú. Um þetta eru menn sammála.

Það, sem vinnst með þessu móti, og skírskota
ég þar til umr. við 1. umr., frá okkar sjón-
armiði, mátti ná með öðru móti á auðveldari
hátt, sem sé með einni yfirlýsingu af hálfu Alþ-
þingis um þessi tvö ákvæði. Hitt er annað mál,
að vera má, að þá hefðu gerzt með öðrum hætti
breyt. á stjórnskránni um önnur ákvæði
málsins.

Mál þetta var rætt ýtarlega við 1. umr., svo

að ég skal ekki fjölyrða um það, ef ekki koma ný atriði fram. Frá okkar sjónarmiði er svo litið á unnið, að við tókum þann kostinn að sitja hjá við atkvgr., en hinu mótmæli ég harðlega, að við séum ekki ótrauðir að ná þessum réttindum þjóðinni til handa.

Forsrh. (Ólafur Thors): Varðandi brtt. stj.-skrn., sem lesin var upp, get ég lýst yfir því f. h. ríkisstj., að hún hefur ekkert á móti henni, nema hvað ég get vísað til þess, sem hv. frsm. meiri hl. sagði, að brtt. er óþörf, en óskaðleg. Vil ég vitna í rök hv. frsm. um það.

Ég skal ekki lengja umr. með því að fara að vitna í ágreiningsatriðin frá 1. umr., sem eru að nokkru leyti tekin upp í nál. hv. minni hl. Aðeins vil ég vekja athygli á því, að það er veigamikill munur á því, hvort þetta er gert með einni þingssamþykkt, án þess að fengið sé til þess löglegt leyfi. Ég vil svo áreitta það, að með þessum hætti er hægt að ná markinu með nákvæmlega sama hraða eins og ef málið hefði verið borið fram í frvformi, eins og í fyrstu var ætlunin.

Frsm. minni hl. (Jörundur Brynjólfsson): Ég vil aðeins benda á það út af orðum hæstv. forsrh., að þegar þetta mál verður tekið upp og gengið frá því, öðlast það ekki gildi sem stjórnskipunarl. fyrr en þjóðaratkvæðagreiðsla hefur gengið um það, svo að ekki munar miklu, hvað þetta gengur fljóttara en ef verið hefði á annan veg.

Sigurður Bjarnason: Herra forseti. Ég mun ekki lengja umr. né blanda mér í þær deilur, sem upp komu í dag við 1. umr. Ég tel það miður, með hverjum hætti þær umr. hafa orðið. Sjálfstæðismálið hefur verið notið þeirrar helgi, að það hefur verið talið ofar slíkum deilum. En ég vil gera grein fyrir afstöðu minni.

Lokaafgreiðsla sjálfstæðismálsins var ákveðin í haust, en úr því varð þó ekki. Hvers vegna? spyr þjóðin. Í grg. fyrir frv. er talað um ný og óvænt viðhorf, sem skapast hafi. Alþm. er kunnugt um, á hvaða skeri strandaði, en þjóðinni er það ókunnugt, nema af ágizkun einni, en hún hefur rétt til að vita það. Ég kem þá að aðalatriði máls mins. Ég tel, að þær hindranir, sem átt er við í grg., hafi ekki verið þess eðlis, að þeirra vegna væri rétt að hvíka frá afgreiðslu sjálfstæðismálsins. Okkar lagalegi og siðferðislegi grundvöllur var nógu sterkur til þess, að ekki þurfti að óttast fullnaðarafgreiðslu málsins. Má í því efni vitna til yfirlýsingar sjálfrar Bandaríkjastjórnar, er gefin var í samningnum um hvernd Íslands.

Vegna þagnarheitis, sem við þm. erum bundnir viðvíkjandi hinum nýju viðhorfum, þá get ég ekki rætt um þau hér. En mér virðist, að eigi geti lengi verið hægt að hafa algera þögn um þetta, og þjóðin getur ekki unað við það, að talað sé rósamáli um frelsismál hennar, og hún á heimtingu á að fá að vita hið sanna. Viðvíkjandi frv. sjálfu hef ég þetta að segja: Það markar óvenjulegt spor í sjálfstæðismálum Íslendinga, en greiðir þó fyrir fullnaðarsigri í þeim

Alþt. 1942, B. (60. löggjafarþing).

málum síðar. Ég mun fylgja frv., enda þótt ég hefði kosið, að lengra hefði verið gengið.

Að lokum vil ég láta þá ósk mína í ljós, að íslenska þjóðin beri giftu til að standa saman og koma sjálfstæðismálinu í örugga höfn.

ATKVGR.

Brtt. 212 samþ. með 26 shlj. atkv.

1. gr., svo breytt, samþ. með 17 shlj. atkv.

2. gr., samþ. með 18 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frsv. vísað til 3. umr. með 18 shlj. atkv.

Á 24. fundi í Nd., s. d., var frv. tekið til 3. umr. (A. 214).

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 24 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frsv. samþ. með 18 shlj. atkv. og afgr. til Eð.

Á 24. fundi í Ed., s. d., skýrði forseti frá, að sér hefði borizt frv. frá Nd., eftir 3. umr. þar. Á sama fundi var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá 3. umr. í Nd. — Afbrigði leyfð og samþ. með 9 shlj. atkv.

Forsrh. (Ólafur Thors): Herra forseti! Þetta mál er hingað komið úr hv. Nd. Það hefur verið rætt þar allýtarlega, og að viðstöddum, að ég held, öllum hv. dm. hér. Ég sé því ekki ástæðu til umr. hér um málið.

Ég vísa um það til frv. sjálfs og umr. um það í gær. Það eina, sem ég vil taka fram, er það, að þessi leið, sem farin er vegna breyttra aðstæðna, felur í sér möguleika til jafnskjótrar afgreiðslu eins og þótt málið hefði verið fram borið í sinni fyrstu mynd. En frá því hefur verið fallið eftir ýtarlegar umr. við þm.

Ég geri ráð fyrir, að til álita komi að vísa málinu til n., en vænti, að það fái skjóta afgreiðslu, þar eð þingi á að slita í dag.

Ég vona, að málinu þyki enginn ósömi sýndur, þótt því sé hraðað sem auðið er, með því að hv. þm. er málið svo kunnugt.

Hermann Jónasson: Þvi fer alls fjarri, að þetta stærsta mál, sem Alþ. hefur haft til afgreiðslu, skuli a. m. k. ekki sæta venjulegri meðferð mála hér.

Ofan á hina mestu lítilsvirðingu, sem málinu er sýnd með þessari afgreiðslu, kemur vitanlega ekki til mála að flaustra því af, eins og hæstv. forsrh. vill. En þetta er í samræmi við alla sögu málsins, sem ég mun nú rekja. Tel ég margt vera óframkomið í henni, sem landsmenn eigi heimtingu á að fá að vita.

Með þessu frv. er ætlað til, að nýrri gr. verði bæt við stjkskr. og í henni verði heimild til að breyta stjkskr. Í þessu atriði er um leið gerð undantekning frá því ákvæði stjkskr., að henni megi ekki breyta, nema með tvennum kosningum. Ástæðan til þessarar undantekningar er að auðvelda afgreiðslu málsins, er menn kynnu að

verða sammála um að taka síðasta skrefið í sjálfstæðismálinu. Eins og frv. liggur hér fyrir, er það ekkert sjálfstæðismál. Það er aðeins fyrirkomulagsatriði hér innanlands, til að spara einar kosningar, er þar að kemur. Á þetta benti hv. þm. Borgf. við 1. umr. í Nd. og enn fremur, að með þessu væri málið lagt á hilluna fyrst um sinn. Þetta er hin nákvæmasta lýsing á sannleikanum. Það er auðséð á blöðunum í morgun, að nú á að telja þjóðinni trú um, að þessi snuða sé sjálfstæðismálið, sem lofað var.

Sumir hv. þm. telja það spor í rétta átt, aðrir telja það kyrrstöðu.

Það er víst, ef hv. þm. skoða það með einlægni í huga sér, þá sjá þeir, að það er hvorugt. Það er spor aftur á bak. Og hvers vegna?

Allir hv. þm. geta verið sammála um það, að þetta frv. hefði ekki verið sýnt hér á hv. Alþ., ef stj. hefði ekki verið búin að marglofa að leysa sjálfstæðismálið á þessu og næsta þingi. Þetta frv. er því spor aftur á bak, það er ekkert í sjálfu sér nema ný óheilindi í sjálfstæðismálinu. Þessi loforð og yfirlýsingar til þjóðarinnar í vor fyrir kosningarnar voru að vísu gefin í óvenjulegri fljótfærni, án þess að vitað væri, hvort hægt væri að standa við þau. Og nú reynist þetta ekki hægt.

Þetta frv. er því fram borið til þess að reyna að draga fjöður yfir brígðmælgir við kjósendur. Það er ekkert sjálfstæðismál, það er gervimál, eins konar uppbót, sem þó engin er, til að reyna að bæta að einhverju þau loforð, sem ekki var staðið við.

Og ef skoða á það í réttu ljósi, þá er það í þessu ljósi. En það er sagt, að ein ósannindi krefjist sjö annarra ósanninda á varðbergi, enda er byrjað að varpa gerviljósi á þetta mál í blöðunum. En þessi hula yfir brígðmælgina efast ég nú um, að komi stj. að nokkru gagni, því að ég held, að hún sé of þunn. Það verður ekki hægt að villa þjóðinni sýn með henni. Það er hvorki hægt né rétt að ganga fram hjá því, af hverju ógæfan stafar, því að í þessu máli hefur skeð þjóðarógæfa, og hún er mikil. Hún stafar af því, að í sjálfstæðismálinu hafa verið brotnar þær drengskapar- og starfsreglur, sem gilt hafa að mestu í því máli síðan 1918. Flokkarnir hafa, þrátt fyrir deilur um önnur mál, reynt að halda frið um sjálfstæðismálið og ekki brotið þá reglu að gera það að sínu flokksmáli. Öll spor, sem stigin hafa verið í því, hafa verið vandlega athuguð og undirbúin af öllum aðalflokkum og haft um þau fullkomið samkomulag.

Þannig var t. d. staðið að samþykktunum 10. apríl 1940 og 17. maí 1941, sem voru einróma og Alþ. til sæmdar út á við. Dómarnir um þær voru á einn veg erlendis.

Frá þessari starfsreglu var vikið síðast liðið vor. Þá var málið gert að kosningamáli og flokksmáli fyrir einn flokk. Það var sagt, að sjálfstæðismálið væri aðalmálið og kjördæmamálið leiðin að því. Því var haldið fram, að ef Framsfl. fengi stöðvunarvald í því, þá mundi hann nota það til þess að bregða fæti fyrir sjálfstæðismálið á þessu þingi. Undir forustu Sjálfstfl. skyldi málið leyst, ef stjórnarflokkarnir fengju meiri hl. Þannig var talað fyrir kosning-

arnar. En eins og nú er ástätt, hlustuðu, því miður, fleiri en islenzka þjóðin á þessi kosningaloforð í sjálfstæðismáli Íslands. Út af fyrir sig var það óverjandi, er stj. lofaði lausn á viðkvæmasta máli þjóðarinnar, að hún skyldi ekki undirbúa það betur en svo, að nú er verið að svíkja þetta loforð hér á Alþ.

Það er hætt við, að þetta verði ekki til að auka tiltrú manna til Alþ. um sameiginlega og örugga lausn þessa máls. Auðsætt er, að taka verður tillit til þessa. En svik stj. um framkvæmd málsins og tjónið, sem því er unnið, er þó vitanlega stærsta atriðið í þessu öllu. Það er kannske ekki það allra stærsta, heldur hitt, að þessari ríkisstj. hefur tekið með framkomu sinni í þessu máli að minnka virðingu umheimsins fyrir okkur meir en nokkurri ríkisstj. hefur áður nokkurn tíma tekið í þessu landi. Ég er ekki í neinum vafa um það, að flestir Íslendingar hugsa þannig um þetta mál. Eins og málum er nú komið, var þess vegna aðeins um tvo kosti að velja. Sá var annar að standa við þær yfirlýsingar og þau loforð, sem gefin höfðu verið, hvað sem það kostaði og hvað sem í skær-ist. Hinn kosturinn var að kannast hreinskilnislega við og svo dregilega sem verða mátti, að í kosningabaráttunni voru gefin oftöluð og lítt hugsuð kosningaloforð, — og segja bara eins og er: Þetta var fljótfærni og glópska, og við getum ekki staðið við þetta. Það var þá þar með látið sitja við ákveðnar samþykktir og einróma, sem Alþ. gerði 10. apríl 1940 og 17. maí 1941. Með þessum samþykktum tókum við okkar mál í okkar hendur að svo stöddu og án þess að gera nokkra breyt. á stj.skr. Og það hefur enginn orðið var við, að sú aðferð hafi komið að sök. Hér höfðum við þess vegna fordæmið. Við gátum gert með þessum sama hætti samþykkt hér á Alþ. um fullt og endanlegt frelsi þjóðinni til handa, hvenær sem við teljum fært að taka það frelsi í okkar hendur. Þetta höfum við gert þannig til bráðabirgða. Þessi skipan hefur staðið í þrjú ár, og við getum gert hana endanlega, án þess að kosningar fari fram og án þess að við fyrst semjum stj.skr. um það, að þetta skuli okkur heimilt. Við höfðum ekkert stjórnarskrárákvæði eða heimildarl., þegar við gerðum þetta fyrir þremur árum. Ég hygg, að flest lýðveldi eða öll séu orðin til með þessum hætti. Og slík vinnuáðferð, sem hér er viðhöfð, að semja heimildarl. í stj.skr. formi til þess, að við megum gera þetta, hefur víst engum lifandi manni dottið í hug fyrir en það var fundið upp fyrir nokkrum dögum. Og þetta var ekki fundið upp, til þess að auðvelda lausn málsins, heldur til þess að auðvelda það, að stj. gæti dregið með þessu fjöður yfir sárustu nekt sína, litið eitthvað betur út í næstu kosningum. Þetta er það skamm- arlega við þetta gervimál. Óheilindi og óhrein- skilni eru öllum málum háskaleg, en engu máli háskalegri en einmitt sjálfstæðismálinu. Frá mínu sjónarmiði er frv. þetta eingöngu að bæta gráu ofan á svart. Það er þýðingarlaust fyrir sjálfstæðismálið og þýðingarlaust sem yfir- breiðsla fyrir þá, sem loforðin gáfu í vor. Yfir- breiðslan er svo gegnsæ, að kjósendur sjá í gegn um hana. Hjá islenzku þjóðinni eykur þetta tor-

tryggni og tiltrúarleysi til Alþ. Hjá umheiminu gerir þetta okkur enn þá broslegri heldur en við áður vorum orðnir í þessu máli, og vorum við það vissulega nægilega fyrir. Það er áreiðanlega spor stigið aftur á bak að koma með þessi óheilindi í sjálfstæðismálinu, eingöngu til þess að dvelja enn fyrir.

Ég hygg ég skýri bezt aðstöðu flokksins, sem ég tilheyrir, til þessa máls með því að rifja upp í fáum dráttum sögu sjálfstæðismálsins síðan 1940. Úr því að einn þm. úr stjórnarflokknum hefur skýrt frá vinnu atriði á opnum fundi Alþ., þá er það vitanlega ekki neitt leyndarmál, enda ólíklegt, að hann hafi gert það án þess að fá til þess samþykki ríkisstj. Hinn 17. maí 1941 gerir Alþ. samþykktir í sjálfstæðismáli Íslendinga og lýsir yfir, að vegna vanefnda af hálfu konungs höfum við öðlazzt réttindi til fullra sambandsllita við Danmörku og til lýðveldisstofnunar. En jafnframt var samþ., að þótt þessi réttur væri ekki gerður gildandi þá, skyldi það ekki dragast lengur en til stríðsloka eða til 17. maí 1944. Þessi tvö tímatakmörk voru sett vegna þess, að ef styrjöldin stæði lengur en til 1944, ætluðum við að leysa okkar mál á því ári. En ef styrjöldinni lyki fyrir 17. maí 1944, þá ætluðum við að ljúka málinu í síðasta lagi í stríðslok. Það munu allir hafa gengið út frá því, að við þetta samkomulag, sem kostaði svo mikil vandræði að ná, yrði stæðið og ekki við því hróflað í neinum flokkslegum tilgangi. Það hafði verið ósamkomulag á milli flokkanna og í flokkunum innbyrðis áður en þetta samkomulag náðist. Ég hef áður skýrt frá því, að ég hafði rökstuddar ástæður til að treysta því, að ekki yrði hreyft við stjórnskránni með hinu svokallaða kjördæmamálið á síðasta þingi. Ég ætla ekki að fara inn á það, hverjar þessar rökstuddu ástæður voru. En þeim til viðbótar hafði bæði ég og aðrir þm. fulla ástæðu til að álita, að engum þm. kæmi til hugar að koma fram með frv. til breyt. á stjskr., meðan sjálfstæðismálið stóð svo sem samþykktirnar frá 17. maí 1942 höfðu markað með einróma samþykki þingsins. Menn gengu almennt út frá því, að ef breyt. yrði gerð á stjskr. á annað borð, þá yrði ekki hjá því komizt að fella úr stjskr. þau ákvæði, sem hljóðuðu um konunginn og konungserfðir. En að fara að breyta stjskr. var sama og að opna sjálfstæðismálið. Þegar kjördæmamálið var tekið upp á síðasta þingi, var af þessari ástæðu, sem ég greindi, þegar auðsætt, að fyrst stjskr. átti að hreyfa, varð ekki hjá því komizt að leysa sjálfstæðismálið um leið, samkv. þeim skilningi, sem menn höfðu á því haft. Flokkarnir, sem stóðu að kjördæmaskipuninni, viðurkenndu þetta undir eins og þeim var á það bent, og héldu meira að segja fram, að þeir hefðu alltaf — og þegar þeir tóku kjördæmamálið upp — hugsað fyrir þeirri lausn. Og þeir komu með till. í samræmi við það og gáfu síðan loford, sem ég hef rakið, í sambandi við þá till. Og þetta gekk meira að segja svo langt, að innan Alþfl. og Sjálfstfl. var þetta atriði, lýðveldisstjórnskráin, gert að aðalmáli í kosningunum, svo sem hefur verið tekið fram í umr. um þetta mál.

Nú vil ég ekki halda því fram, að það sé beint

brot á samþykktum Alþ. frá 17. maí 1941, að málið er tekið upp með þessum hætti, því að í samþykktunum stendur, að það skuli tekið upp í síðasta lagi árið 1944 eða í stríðslok. En það segir ekki, að ekki megi taka sjálfstæðismálið upp fyrr. En þó að orðalagið sé þannig — og af skiljanlegum ástæðum —, að ekki mætti þetta vera síðar en þennan tiltekna tíma, þá gengu menn almennt út frá því, þegar samþykktirnar voru gerðar 1941, að sjálfstæðismálið yrði ekki hreyft fyrr en 1944 eða þá í stríðslok, ef þau yrðu fyrr, nema þá eitthvað sérstakt kæmi fyrir, sem enn er ekki til að dreifa. Með kjördæmamálinu og því, sem gerzt hefur í sambandi við það, var því raunverulega brotið það samkomulag, sem gert var einróma á Alþ. 17. maí 1941. Það var ekki aðeins, að teknar væru upp nýjar starfsreglur, heldur var í raun og veru brotið þetta samkomulag. Og ég hygg sannast að segja, að það muni sýna sig, að þessi athurður sé í þessu máli, og kannske í fleirum, einhver hinn örlagaríkasti, sem gerzt hefur í islenzkum stjórnmálum um langt skeið.

Hér er ekki hægt að ganga fram hjá því, að þegar samþykktirnar 17. maí voru gerðar, var a. m. k. af mörgum þm. tekið tillit algerlega til þrenns: Við vildum vera vissir um, að við stæðum á okkar rétti, sem hefur verið langsterkasta vopn okkar í sjálfstæðisbaráttunni. Og þess vegna var það, að þó að við teldum okkur hafa riftunarréttinn, þá vildum við ekki nota hann, nema í neyðartilfalli. Í öðru lagi vildum við leysa málið þannig, að það væri Dönum sem sársaukaminnst. Og mörgum fannst það ekki alls kostar drengilegt að nota riftunarréttinn meðan Danmörk var hernumið land. Í þriðja lagi höfðum við, áður en við lýstum nokkru yfir um það, hvað við ætluðumst fyrir í sjálfstæðismálinu, fengið, án þess að við grennsluðumst eftir því, vitneskju um það, beinlinis skilaboð, frá ensku stj. — skilaboð, sem hirt voru hér í blöðum, og þess vegna var það, sem nú er að gerast, ekkert leyndarmál, — að þeir væru mótfallnir því, að við leystum sjálfstæðismálið árið 1941, og töldu rétt, að við létum það biða til þess tíma, sem samningar við Dani tilskildu. Það kom þá beinlinis fram í viðræðum, sem ég átti um málið, að Englendingar höfðu borið sig saman við Bandaríkin, áður en þeir gáfu þessa yfirlýsingu. [Fundarhlé vegna loftvarnarmarkis.]

Ég var kominn að því að gera grein fyrir, hverjar hefðu verið þær þrjár meginástæður, sem ollu því, að við gerðum samþykkt 17. maí 1941 með þeim hætti, sem raun ber vitni, að ekki var gengið endanlega frá sjálfstæðismálinu. Ég gerði grein fyrir því, hvornig afstaða Englands hefði verið, og við vissum jafnframt, að það var sam-eiginleg afstaða Englands og Bandaríkjanna í sjálfstæðismálum okkar.

Ég hef einnatt verið þeirrar skoðunar, að hvað sem öllum sjálfstæðisýfirlýsingum liður, gætum við ekki öðlazzt eða varðveitt neitt varanlegt sjálfstæði nema með velvild og skilningi þeirra þjóða eða þjóðar, sem mestu ræður á Atlantshafi, hver sem sú þjóð er eða verður. Við þurfum ekki, þrátt fyrir það, að spyrgja þær um, hvenær við stígum síðasta skrefið í fullveldismálinu. Þessi

skoðun hefur frekar styrkt en veikt í þessari styrjöld og með styrjöldinni frá 1914—18, að ógleymdri Napóleonsstyrjöldinni, held ég, að það ætti að vera okkur fullljóst, að þetta er staðreynd. Tækni nútímans hefur fært okkur nær umheiminum en áður, og ef til vill er viðhorfið til fulls sjálfstæðis smárikja að breytast meir en við gerum okkur ljóst.

Ég hef litið svo á, að með skynsamlegri framkomu í sjálfstæðismáli okkar út á við og með því að sýna, að við séum menn til að laga vanda-mál okkar inn á við, mundum við geta aflað okkur þess trausts, sem væri okkar bezta og varanlegasta lausn í sjálfstæðismálinu, að ógleymdri þeirri virðingu, sem menningarþjóðirnar bera fyrir okkar sérstöku tungu og gömlu menningu.

En þegar hæstv. forsrh. lýsti yfir því í Morgunblaðinu afdráttarlaust, sem hann hafði ekki gert á Alþ., að sjálfstæðismálið yrði leyst undir forustu Sjálfstfl. á þessu þingi og haustþinginu og lýðveldi stofnað, gekk ég út frá því sem alveg visu, að hann hefði þá alveg gengið úr skugga um það, að málið yrði leyst með velvild eða a. m. k. án mótstöðu þeirra tveggja stórvelda, sem við eigum nú mest skipti við. Ég hafði alveg sérstaka ástæðu til að vera viss í minni sök, þar sem mér var kunnugt af samstarfinu í fyrrv. ríkisstj., að hann hafði, og ég held réttlæga, tekið verulegt tillit til þessara aðila, þegar gengið var frá samþykktinni 17. maí 1941, enda sannar afstaða hans nú í sjálfstæðismálinu þetta bezt. Hæstv. stj. hafði ágæta aðstöðu til að afla sér þessarar vitneskju, þar sem hér voru tveir mjög merkir fulltrúar fyrir bæði ríkin og við höfðum einnig sendiherra hjá báðum þjóðunum.

Ég hygg, að flestum eða öllum þm., a. m. k. úr Framsfl., hefði farið líkt og mér í þessu máli, að þeir hafi verið þess fullvissir, eftir þessa afdráttarlausu yfirlýsingu hæstv. forsrh., að hann hefði aflað sér vitneskju um það, að andstaða þessara tveggja stórvelda væri ekki lengur neinn þröskuldur í vegi málsins.

En við alþm., og raunar allir aðrir, vorum fullvissaðir um þetta atriði með enn fleiri yfirlýsingum frá ríkisstj. Hæstv. atvmrh. sagði á tveimur fundum, þar sem ég var staddur, að nú væri hinn hentugasti tími til að leysa málið án mótstöðu utan að. Hæstv. fjmrh. lýsti yfir því í útvarpsræðu rétt fyrir kosningarnar, að ekkert væri nú til fyrirstöðu væntanlegri lausn sjálfstæðismálsins, ef Íslendingar vildu.

Hvernig gat nú nokkrum, sem vissi það, að samþykktirnar 17. maí 1941 voru ekki endanlegar samþykktir í sjálfstæðismálinu, að verulegu leyti vegna andstöðu umræddra stórvelda, komið það til hugar, að ráðh. gæfu svo afdráttarlausar yfirlýsingar, eiginlega fyrir hönd Alþ., án þess að þeir vissu, að það, sem hafði haft veruleg, að ekki sé sagt afgerandi, áhrif á meðferð málsins á Alþ., væri gerðbreytt?

Ég vil ekki með þessu slá því föstu, að það eigi að vera regla að leita eftir vilja stórveldanna í sjálfstæðismáli okkar. En hitt segi ég hiklaust, og ætli það verði ekki skoðun nokkuð margra, að það er alveg ófyrirgefanlegt pólitískt glappaskot að grennslast ekki eftir þessu

atriði, eins og á stóð, þar sem við höfðum áður óumbeðið fengið að vita um þessa andstöðu og Alþ. a. m. k. haft hliðsjón af henni, þegar það afgreiddi málið 1941, sérstaklega þegar þess er gætt, að hæstv. ríkisstj. virðist frá upphafi hafa ætlað sér að slá þegar undan í málinu, ef þessi mótstaða væri enn fyrir hendi. En fyrst það er nú komið á daginn, sem fáa hafði grunað, að engin eftirgrennslun átti sér stað, áður en yfirlýsingarnar voru gefnar, átti þessi vinnuaðferð ekki að geta þýtt nema aðeins eitt, ef einhver hugsun liggur bak við loforð og yfirlýsingar hæstv. stj. Það er, að hæstv. ríkisstj. hafi ætlað sér að afgreiða málið, eða a. m. k. að gera það að ákveðinni till. sinni og fráfararatriði, að málið yrði afgfr., hvort sem andstaða umræddra ríkja var breytt eða ekki, því að hæstv. ríkisstj. hlýtur að hafa séð það fyrir fram, að þegar hún, eftir allar yfirlýsingarnar, hættir við allt saman við fyrsta andblæ, hefur hún unnið sjálfstæðismálinu mjög mikið, ef ekki óbætanlegt tjón, bæði inn á við og út á við. Enn fremur hefur hún aflað okkur talsverðrar litilsvirðingar umheimsins.

Ég held áfram að rekja gang málsins síðustu mánuði.

Eftir kosningarnar tók ég mér nokkurra daga sumarfri uppi í Borgarfirði. Þá var skrifuð á-rásargrein á mig í Morgunblaðið, þar sem sagt var með þjósti, að ég væri að dunda við laxveiðar uppi í Borgarfirði og tefði fyrir afgreiðslu stjórnskrármálsins, sem þingið biði eftir. Þegar ég kom suður, var verið að leggja síðustu hönd á stjórnskrána, hún var raunverulega alveg tilbúin. Á leiðinni suður mætti ég hv. þm. S.-Þ., sem skýrði mér frá störfunum í n. og að hann hefði lagt til, að málið fengi að ganga til flokkanna til athugunar. Ég mætti síðan á næsta fundi, og það hefur verið lesin upp yfirlýsing mín um það, að ég væri þessari afstöðu hans algerlega sammála, en hann hafði jafnframt lýst yfir því, að hann væri því persónulega samþykktur, að sjálfstæðismálið væri leyst á þessu þingi. Ég get um þetta út af þeim bókunum, sem upp hafa verið lesnar, og vil skýrt taka fram, að yfirlýsing mín um, að ég væri því samþykktur, að málið gengi til flokkanna, breytir engu um yfirlýsingar mínar og afstöðu til sjálfstæðismálsins fyrr og síðar. Þó að þessi bókun þýði þetta út af fyrir sig, þá gaf ég yfirlýsingar í nefndinni bæði fyrr og síðar, þótt það sé ekki bókað, sem gengu nákvæmlega í sömu átt og þessi yfirlýsing.

Þegar suður kom, standa mál þannig, eins og ég sagði, að verið er að leggja síðustu hönd á verkið. Þá er fullvist, að % hlutar Alþingis ætla að afgreiða málið. Ég geng þá vitanlega út frá því sem gefnu, að sú andstaða tveggja stórvelda, sem áður hafði verið gegn málinu, væri horfin. Ríkisstj. er búin að tilkynna konungi, að það eigi að setja hann af, það er gert fyrir kurteis sakir, svo að honum gefist kostur á að segja af sér. M. ö. o., ástæðurnar, sem áður höfðu verið fyrir hendi um andstöðu stórveldanna, voru að sjálfsögðu horfnar eftir yfirlýsingar hæstv. forsrh., og sú tilfinningasemi, sem verið hefur gagnvart Dönum, var ekki lengur í vegi, þar sem bú-
ið var að tilkynna konungi, að sporið yrði nú

stigið, og það var vitað, að % hlutar þingsins voru þessari aðferð samþykkir. Mér hefði aldrei dottið í hug, ef ætti að stiga síðasta skref í sjálfstæðismálinu, sem meiri hl. þings hefði verið samþykktur, hvað óánægður sem ég hefði verið með málsmæðferðina, að greiða atkv. á móti því, að síðasta skrefið yrði stigið, sérstaklega af því að ég sagði af mér með tilliti til þeirrar stjórnskrárbreyt., sem gerð hefur verið, því að út á við hefði það litið út sem veruleg andstaða gegn málinu, ef maður, sem gegnt hefur þeim störfum, sem ég hef gegnt að undanförunu, væri málinu andvígur. Ég skýrði því n. frá, að ég mundi ekki beita mér gegn því, að málið yrði afgr., síður en svo, ég mundi vera því fylgjandi. En svo, þegar málið stendur þannig, að hæstv. stj. hefur lýst yfir, að málið verði leyst, vitað er, að % hlutar þingsins standa að þessari lausn samkv. loforði, einn af þeim, sem óánægðastur hafði verið með þessa málsmæðferð, hafði lýst yfir, að hann mundi ekki vera á móti málinu, heldur greiða atkv. með því, og búið er að tilkynna konungi Dana, að nú verði sporið stigið, svo að honum gefist tækifæri til að segja af sér, þá er allt í einu lýst yfir því, að nýtt viðhorf hafi skapast í málinu. En það er ósatt, það hefur ekkert nýtt viðhorf skapast í málinu, — ekki neitt. Þær yfirlýsingar, sem Bretar upphaflega gáfu, voru gerðar í samráði við Bandaríkin, eins og ég hef margsinnis tekið fram og mun hafa tekið fram opinberlega á prenti. Þess vegna var það, að við gátum búið við og máttum búast við, að þessi andstaða væri enn þá til staðar, við gátum a. m. k. ekki verið vissir, meðan það hafði ekki verið rannsakað. Það hefur því ekkert nýtt komið fram í málinu, ekki nokkur skapaður hlutur, það kom bara frá öðru ríki, sem vitað var áður, að leit þannig á málið. Og hvers vegna? Vegna þess, að það ríki, sem áður hafði hernumið okkur, og það ríki, sem nú hefur hernumið okkur, þau vilja ekki láta neitt ríki, meðan þessi styrjöld stendur, og það er í samræmi við Atlantshafsýfirlýsingu þeirra, gera breytingar á stjórnskipulagi sínu. Af þessu er augljóst, að ekkert nýtt hefur skeð, en stj. gleymdi bara, þegar hún gaf yfirlýsingarnar um, að nú yrði síðasta skrefið í sjálfstæðismálinu stigið, að grennslast eftir, hvort þær hindranir, sem voru í vegi málsins 17. maí 1941, væru enn þá fyrir hendi eða ekki. Hún getur sagt eins og maðurinn: Mér gleymdist að geta þess, að ég kann ekki að róa,“ svo glópskukennd er þessi framkomu. Þess vegna er hér ekkert nýtt annað en það, að hér hefur verið viðhöfð sú allra ein-kennilegasta og fljótæfnislegasta pólitíska aðferð, sem þekkt hefur. Niðurstaðan er líka þessi, að eftir allar yfirlýsingarnar og loforðin, sem búið er að gefa þjóðinni, er allt svikið, og eftir allar yfirlýsingarnar, sem búið er að gefa umheiminum, er lekið niður við fyrstu andstöðu, og eftir yfirlýsingarnar, sem við erum búnir að gefa Danakonungi, töpum við virðinguna gagnvart Norðurlöndum. Þetta er það, sem út á við hefst upp úr þessum vinnubrögðum, en þjóðin er sett til baka, hrygg og vonsvikin. Ég hygg satt að segja, að þessi vinnuaðferð sé nokkurn veginn einsdæmi hjá nokkurri ríkisstj. eftir allar yfir-

lýsingarnar, sem gefnar hafa verið, og svo í ofanálag að reyna að telja þjóðinni trú um það, sem kemur fram í Morgunblaðinu í morgun, að nýtt og óvænt viðhorf hafi komið fram í sjálfstæðismálinu, svo að nú verði að fara aðra leið, en sannleikurinn er aðeins sá, að stj. hefur gleymt að athuga, áður en hún gaf allar yfirlýsingarnar, hvort gömlu andstöðunni, sem allir vissu, að var til, hefði verið rutt úr vegi eða ekki.

Ég býst ekki við, að ég orðlengi miklu meira um þetta mál, nema alveg sérstakt tilefni gefist til þess, en ég kunni ekki við að láta málið fara út úr þessari d., án þess að fyrir lægi í Alþt. grg. frá mér fyrir viðhorfi mínu til þessa máls og þessarar alveg einstöku málsmæðferðar í stærsta og viðkvæmasta máli þjóðarinnar. Sannleikurinn er sá, að eftir þessa meðferð ríkisstj. á sjálfstæðismálinu er í raun og veru ómögulegt, — ég veit ekki, hvort það verður gert, — fyrir þjóðina að þvo af sér þá minnkun og smán, sem yfir hana hefur gengið, nema að þvo af henni þá ríkisstj., sem nú situr, og fylgi við þá ríkisstj., sem þetta hefur gert.

Forsrh. (Ólafur Thors): Þeir, sem þekkja þennan mann, þurfa að sönnu ekki að vera undrandi við það, hve ákaflega hlakkar í honum yfir því, að við skulum ekki geta stigið lokaspor sjálfstæðismálsins með þeim hraða, sem við óskuðum. En þegar það er fyrrv. forsrh., sem hlakkar yfir þessu, hljóta menn að skammast sín fyrir það, að þess konar manni skuli hafa verið lyft hér í þá stöðu og hann hafi setið í henni 7 ár. Það er sorglegt til þess að vita, að við skulum vera komnir á svona lágt stig, að helgasta víðfangs-efni þjóðarinnar skuli vera dregið inn í deilur á þann hátt, sem nú er gert. Ég vil forðast stór orð, en það er sorglegt, hvernig jafnvel langur valdaferill getur skilið eftir svo lítinn stjórnmálaþroska til að koma sæmilega fram í stórmáli sem þessu. (HermJ: Drottinn minn, að heyra þessi svör!) Ég trúir því vel, að hv. þm. Str. þurfi núna að andvarpa til drottins síns og skilur þó hvergi nærri sjálfur, hve báglega hann er staddur með hinn auma málstað sinn.

Þessi hv. þm. talar um það sem eins konar glæp, að við sjálfstæðismenn skulum hafa haft hug á að ljúka stjórnskrármálinu á þessu hausti og stjórnin ráðgert að bera málið fyrir þetta þing í frumvarpsformi. Hann talar þar um fávizku, glópsku og fljótfærni og lætur sér fleira slíkt um munn fara. En ef við sláum upp í fundabók stjórnskrárnefndar 11. júlí í sumar, sjáum við, að formaður Framsfl., sem kunnur er að því að hafa stöðugt verið mjög ákveðinn í að afgreiða sjálfstæðismálið sem fyrst, lætur bóka eftir sér, að hann vill, „vegna annarra nefndarmanna taka fram þá persónulegu skoðun mína, að ég tel sjálfsagt að ljúka nú í sumar eða haust sambandsslitum við Danmörku á grundvelli yfirlýsingar Alþingis 17. maí 1941 með þeim hætti, að stofnsett verði íslenzkt þjóðveldi, þar sem forsetinn tekur við starfi konungs eftir því, sem eðli málsins leyfir. Þessa breytingu vil ég mæla með, að þjóðin framkvæmi, annaðhvort með vel undirbúnum þjóðfundi eða með stjórnskipunar-

lögum, sem fá fyrst endanlegt gildi við almennta atkvæðagreiðslu allra kjósenda í landinu.“

Þetta leggur formaður Framsfl. til, að sé gert þegar á þessu sumri. Það er í fullu samræmi við allan hans vilja í þessu máli, og ég veit, að hv. þm. Str. sá þá ekki aðra leið réttari. Þegar hann kemur á næsta nefndarfund, 15. júlí, lýsir hann yfir og lætur bóka, að hann sé „fyrir sitt leyti samþykkur bókun þeirri, er Jónas Jónsson kom með á fundi nefndarinnar 11. þ. m., enda kunnugt um hana áður.“ Það er eftirtektarvert, að þessi þm. leggur áherzlu á, að sér hafi áður verið kunnugt um bókun flokksformannsins, og verður ekki annað frekar af því ráðið en hann hafi þá fyrir fram verið henni samþykkur.

Darna stóð ekki á því, að hv. þm. Str. vildi stofna lýðveldið á þessu sumri. Svo kemur hann og segir: En mér bara datt ekki annað í hug en ríkisstj. væri búin að spyrja Breta og Bandaríkjamenn, hvort þeir væru því fylgjandi. — En því kom hann ekki, hinn reyndi stjórnmalamaður, fram með þetta í sumar og spurði: Hafið þið nú, drengir mínir, gert allt, sem þarf, spurt um þessi atriði? Eruð þið vissir um, að allt sé í lagi? Hann vildi 15. júlí óður og uppvægur stofna lýðveldið, en nú telur hann háskalegt glapræði að stíga nokkurt skref á þeirri braut. Ég veit ekki, hvað eru andstyggilegri látaleti en þetta og það í þessu máli, — þar sem hann snýst nú gegn till., sem hann varð fyrstur manna til að veita ákveðinn stuðning. Ég held, að hann hafi ekki sjálfur stungið upp á þessu. Eftir 3 ára samstarf við þennan mann verð ég að gefa honum þann vitnisburð, að honum er mjög sýnt um að velja úr till. annarra þá, sem bezt hentar, en frjór er hann ekki sjálfur. Nú vill hann velja þessari lausn, sem hann studdi, sem hraklegust orð. Þegar Framsfl. fékk um það fyrirspurn frá Sjálfstfl., hvort hann væri reiðubúinn að bera nú málið fram í frumvarpsformi, eða þá, hvaða leið hann vildi fara, svaraði hann engu öðru en því að vekja athygli á þeirri leið, sem nú liggur fyrir og hv. þm. Str. ræðst á. Hafi það verið nokkuð nema blekkig, sýnir það, að þeir framsóknarmenn hafa gert ráð fyrir samþykkt einmitt þeirrar till. á þinginu, — hafa ekki gert málið upp á sama veg og hv. þm. Str. gerir nú, er hann kallari hana svik við fyrri ákvarðanir Alb.

Ég vildi ekki standa í sporum þessa hv. þm., þegar búið er að upplýsa hina sibreytilegu afstöðu hans og framkomu á öllum stigum þessa máls. Hátterni hans getur gefið útlandingum til efni til annarra eins ummæla og þeirra, að hér sé um að ræða „certain factions“ á Íslandi. Ef nokkur Íslendingur ber ábyrgð á því, að erlendar þjóðir hafa farið að skipta sér af þessum málum, þá er það þessi þm.

Um það, hvort nokkur ný viðhorf erlendra þjóða hafi verið kunn í málinu, þegar ákveðið var að leggja til að stíga lokaspor í sjálfstæðismálinu, get ég tekið örfátt fram. Þegar mér hárust skilaboð frá Bretum um málið eftir áramót 1941, verð ég að segja, að ég tók ekkert tillit til þess. Ég veit ekki, hverju hv. þm. Str., þáverandi forsrh., kann að hafa svarað. Þessi skilaboð hárust mér gegnum sendiherra Breta. En mér er kunnugt um, að síðar leit hinn sami sendiherra

þeirra öðrum augum á sambandsmál okkar við Dani en í fyrstu, og ég tel mig hafa haft nokkra aðstöðu til að álita, að ekki yrði frá Bretum mótspyrnu að vænta í sjálfstæðismálinu. Ég vil biðja hv. þm. að muna, að yfirlýsingin frá 17. maí 1941 um vilja Íslendinga til að setja af konunginn og segja upp sambandslögunum er aðalatriðið. Hitt er annað mál, hver hinn lagalegi réttur okkar er til að afnema konungdæmið, en um það kom ekkert nýtt fram. Nú vil ég, að hv. þm. Str. svari því, hverja hann spurði um ráð, þegar gerð var hin djarfa yfirlýsing 17. maí 1941. — Ef hann hefur spurt um leyfi eða ráð þá, sem ég veit ekki til, hefur hann gert það á bak við mig — eins og fleira. — Annars vil ég segja þessum hv. þm. það, ef hann er sá kappi, sem hann vill vera, þá fylgi hann bara mér í málinu, því að í þessu frv. eru möguleikar til þess að samþykkja lýðveldið á haustþinginu. Hann hefur aðstöðu til að koma á lýðveldi þá, ef ráðlegt þykir. Mér finnst lítið leggjast fyrir kappann, þegar hann telur það höfuðskömm að fylgja þeirri miðlunartill., sem hann varð fyrstur til að styðja, en skjalfest er, að áður var hann búinn að lýsa fylgi sínu við það að stíga nú lokasporið. Og það er honum, sem fylgt hafði með málinu á öllum stigum þess og vissi allt hið sama og ég um afstöðu erlendra ríkja, mjög hæpin afsökun, að segjast nú hafa elt mig út í vitleysuna. Og ég spyr enn: Hverja eftirgrennslan hafði hann gert um hug stórveldanna til yfirlýsinganna 17. maí 1941?

Þessi ræða hv. þm. Str. var annars eins konar heildarútgáfa af ræðum Framsflþm., sem um málið töluðu í Nd. í ger. Ég hef aldrei heyrt eins illa á málum haldið fyrir þann flokk og þá, þó að ýmsu hafi mátt venjast áður, og er það e. t. v. skiljanlegt, — málefnaundirstaðan er ekki góð. Einn framsóknarmannanna taldi þetta frv. vera spor í áttina. Annar þm., hv. 1. þm. S.-M., var ekki beint fagnandi yfir frv., en ræddi það af nokkru hófi, en þessi hv. fulltrúi flokksins hér í deildinni, svo gott sem upphafsmaður hugmyndarinnar, telur hana og frv. vera forsmán. Aðeins einn tilgangur er eins og rauður þráður gegnum ræðuhöld Framsfl., það er að láta málið líta út eins og flokkshagsmunir heimta, — og hjá Sósfl. hefur einnig á því borið. — Jafnframt ásaka fulltrúar Framsfl. Sjálfstfl. fyrir að vilja hafa kosningahag af að beita sér fyrir sjálfstæðismálinu. Sú ásökun er tilhæfulaus. Í útvarpsræðu við síðustu kosningar lýsti ég yfir því, að það mál væri allra flokka mál, eins og það á að vera. Hér á Alb. var þetta mál fyrst borið fram, er kjördæmaskipunarmálið var afgreitt, svo að ekki yrði hægt að blanda þeim saman.

Ég veit ekki, hvort nokkuð sýnir betur hug þm. Str. til sjálfstæðismálsins en það, að hann telur það svik við samþykktina frá 17. maí 1941 að reyna að fara að stofna lýðveldið á árinu 1942, en áður hefur hann ekki verið vissari á því en svo, að hann er búinn að taka undir þau ummæli, sem foringi hans lét bóka í stjórnarskrárnefnd 11. júlí í sumar, og syngur þar undir sinn bassa. En nú eru það svik! Er hægt að skýra það betur, hvernig hlakkar í þessum hv. manni, jafnskjótt og hann finnur örðugleika okkar í sjálfstæðismálinu?

Ég get látið þessari aths. minni lokið að sinni. Ég harma ákaflega mikið, að svo skuli hafa farið um þetta mál, að það skuli þurfa að verða opinbert deilumál, eins og orðið er og mun verða enn meir við komandi kosningar. En það er e. t. v. í samræmi við aðra hegðun hv. þm. Str. að leiða málið á þá braut. Ég hafði í lengstu lög vonað, að hann léti sér nægja að hafa þetta hátterni frammí á öðrum sviðum, en hlífði sjálfstæðismálinu við því.

Jónas Jónsson: Mál það, sem hér er til umr., er kallað stjórnarskrármál, en er í raun og veru fjárhagsmál. Í raun og veru ætti það að heita: „Ég vil fá að vera með í stríðsgróðanum.“ Þetta mál, sem hefur vakið allmiklar deilur milli ráðh. úr fyrrv. ríkisstj. og stríðsgróðamanna, hefði aldrei komið fram nema út af þeim átökum, sem orðið hafa um dýrtiðina og stríðsgróðann. Það er ekki líklegt, að þessi stj.þr.þr. né sú, sem samþ. var fyrir nokkrum dögum, hefði verið nefnd á nafn nema fyrir þá ólgu, sem orðið hefur meðal verkamanna og stefnt hefur að því að rjúfa stjórnarsamvinnu Framsfl. og Sjálfstfl. Barátta Alþfl. leiðtoganna í þessu máli er síður en svo sprottin af áhuga fyrir sjálfstæðismálinu, heldur hinu, að þeir ásettu sér að sprengja gerðardóminn til þess að vinna sér fylgi verkamanna, og í því skyni fóru þeir úr stj. Þeir tóku þá stefnu að sprengja upp kaupíð, án þess að hugsa um afleiðingarnar. Stjórnarskrármálið er grein af þessu tré, og er ekki hægt að ræða það án þess að minnst um leið á þetta. Sem dæmi um afleiðingarnar af þessari stefnu má minna á það, að nýlega er búið að semja um 50% grunnkaups-hækkun á skipum Eimskipafélagsins, og nemur hún nokkuð á aðra millj. kr. á ári. Þessi „litli“ skattur leggst svo á nauðsynjavörur landsmanna. Þessar kauphækkanir leiða af sér hækkun á öllum hlutum öðrum, sparisjóðsmyndun landsmanna fellur í verði o. s. frv. Enda er það nú smám saman að verða mönnum ljóst, hvílikt flónskustrik það var að sleppa dýrtíðinni svona lausri.

Ég ætla ekki að fjölyrða um þennan þátt málsins. Þetta er aðeins eins konar inngangur. En þetta er skýringin á því, að Alþfl. lagði fram till. um þr. þr. á stj.þr. Allir vita, að hún var ekki meint í alvöru, og gæti það verið nokkur afsökun, en það er aftur ásökun, að þeir máttu vita, hverri skrifu þeir mundu hleypa af stað með þessu. Alþfl. taldi sér heppilegt að koma fram með slíkt herbragð, sem gæti gert Framsfl. og Sjálfstfl. að óvinum um hríð. Þeir hugsuðu sér að taka sex kjördæmi, þar sem kjósendur vildu kjósa Framsfl., og bjóða þau Sjálfstfl. Þessi ráðagerð var ekki hugsuð í því skyni að gera gott eða hjóna þjóðarhagsmunum, heldur til þess að spilla milli þessara tveggja flokka. Tilgangurinn var reyndar ekki í sjálfu sér sá að spilla samkomulagi þeirra, heldur hitt að koma í veg fyrir, að þeir störfuðu saman gegn vexti dýrtíðarinnar. Einn þáttur afleiðinganna af þessu er svo það, þegar Eimskipafélagið verður að hækka farmgjöld um nokkuð á aðra millj. kr. á ári fyrir eina kauphækkun, sem leggst svo á nauðsynjar landsmanna. Þetta er aðalatriðið í stjórnarskrármálinu. Alþfl. gerði raunar ráð fyr-

ir, að svo mikil heilbrigð skynsemi mundi vera til innan Sjálfstfl., að þeir mundu ekki gína við þessu, þótt þeir vildu auðvitað gjarnan auka fylgi sitt, en það var hægt að gera með öðrum ráðum. Leiðtogum Sjálfstfl. mun nú vera orðið ljóst, að enginn einn flokkur getur ráðið, eins og nú er komið. Það er hart á því, að tveir eða þrír geti það. Og þó að sex þingsæti flyttust frá Framsfl. yfir til Sjálfstfl., mundi hann ekki standa betur að vígi, því að hann gæti ekki orðið meirihlutflokkur á þann hátt, og jafnvel þótt hann væri meirihlutflokkur, væru ekki líkur til, að hann gæti farið einn með stj. landsins. Alþfl. bjóst við, að forustumenn Sjálfstfl. mundu segja: Okkur er ekki hagnaður að auka verulega þingmannafjölda okkar nú, þó að við gætum það með einhverjum holabragðum. En í Sjálfstfl. voru líka ábyrgðarlausir menn, sem sögðu: Við þurfum að gera upp sakirnar við Framsfl., því að hann vill stórgróðaskatt, innflutningstakmarkanir og annað, sem er á móti hagsmunum stríðsgróðamanna. Og þeir hafa valdið yfir blöðum flokksins. Þetta varð til þess, að sjálfstæðismenn drögust inn í þetta kjördæmamál, sumir viljugir, sumir nauðugir. Það er svo í öllum flokkum, að skoðanir eru skiptar um einstök mál. Svo er t. d. í gengismálinu. Ástæðan til þess, að það mál gekk fram á heppilegan hátt, var sú, að Framsfl. lagði allan sinn þunga í vogarskálina með öðrum helmingi Sjálfstfl. En nú er þessu öfugt farið. Nú kom Alþfl. með sína skaðlegu till. og fékk nokkurn hluta Sjálfstfl. með sér út í ögöngurnar. Ég tel, að það hafi að visu verið skynsamlega ályktað af Alþfl., að Sjálfstfl. mundi ekki gína við þessu, meðal annars vegna þess, að í þeim flokki eru margir menn, sem er ekki sama, þó að allt leysist hér upp í kommúnistiska hringið. En raunin varð samt sú, að viss hluti Sjálfstfl. beit á þetta agn. Og kommúnistum var frá öllu sjónarmiði ánægja að þessu. Eru líkur til, að þessi matargerð Alþfl. muni hjálpa kommúnistum til að njóta sín, eins og nokkuð kom fram í síðustu kosningum, en Alþfl. muni hafa hinn mesta skaða af.

Þó er rétt að geta þess, að bæði blöð kommúnista og Alþfl. komu fram með nokkra iðrun út af dýrtíðinni, sem væri óskiljanleg, ef menn vissu ekki þann aðdraganda, að þeir ætluðu sér aðeins að sprengja stj., sem var fengin upp úr dýrtíðinni, og kippa grundvellingum undan öllu, en alveg sérstaklega undan atvinnumöguleikum. Ég legg svo dýrtíðarmálin til hliðar með þeirri aths., að þar er allt komið fram, sem hægt er að segja um þessa fátánlegu ráðstöfun. Þegar svo þessi ráðagerð, bandalag við Sjálfstfl., var tekin upp af verkamannaflokkunum, til þess að koma fram kjördæmaþr. þr., þá kom enn fremur í ljós, eins og ég hef bent á við annað tækifæri, hversu undirstaðan var ótrygg, því að samvinnan stóð ekki nema nokkrar vikur. Þegar búið var svo að koma fram annarri stjórnarskrárþr. þr., þá yfirgáfu verkamannaflokkarnir stj. Ég var hér eins og hver annar áhorfandi, en það sjá allir, hver upplausn er hér á ferðinni. Þessir flokkar hlaupa saman, en geta svo ekki staðið saman að öðru en að sprengja allar hömlur dýrtíðarinnar og svo að reyna að eyðileggja Framsfl. Á meðan Framsfl.

var í bandalagi við aðra flokka, tókst að halda nokkuð í horfinu með stjórnarfarið og atvinnu-málin yfirleitt. Undir stjórn þeirra manna, sem nú fara með völd, þarf aftur á móti ekki að búast við öðru heldur en áframhaldandi upplausn í öllum stjórnarháttum. — Það, sem svo gerist, eftir að Sjálfstfl. féll í þessa tálgröf, sem Alþfl. hafði búið honum, er það, að ráðuneyti Hermanns Jónassonar segir af sér, Framsfl. fer úr stj. og það af tvennum ástæðum. Hann vissi, að eftir að Sjálfstfl. var kominn í bandalag við verkamannaflokkana, var óhugsandi, að dýrtíðinni yrði haldið niðri. Það var einmitt þetta mál, sem samstarfið hófst um. Í öðru lagi sló nokkrum óhug á okkur framsóknarmenn við það, að þessir flokkar gerðu með sér bandalag, vegna þess, sem gerðist 1932 og aftur 1934.

Þegar svo var ástatt í okkar landi sem nú er að verða ljóst með hverjum degi, mátti búast við því, að þjóðin hefði eitthvað annað að hugsa um en að fara að breyta stj. landsins, sem var ætlað til þess eins að reyna að niðast á einum þingflokk.

Ég hef ekki komið hjá því að minnast á aðdragandann að upplausn þjóðstjórnarinnar og þá atburði, sem hafa orðið þess valdandi, að algert upplausnarástand ríkir nú í landinu. Því miður eru líkur til, að stjórnarfarið eigi eftir að komast lengra niður á við, þó er vonandi, að svo fari ekki. Svo er borin fram stj.krabreyt., sem á sér ekkert fordæmi. Á framboðsfundum í Suður-Þingeyjarsýslu bar mótstöðumaður minn það fram, að hlutfallskosningar væru til í Svíþjóð, og það mun eina tilraunin í kosningunum, sem gerð var til að halda því fram, að hlutfallskosningar væru til í nokkru landi, en þetta reyndist rangt. Eins og á stóð, hefði verið eðlilegt, að stjórnskrárbreyt. miðaði fyrst og fremst að skilnaði við Dani, en svo var ekki. Við erum enn með stj. kr., þar sem konungur Dana er konungur yfir Íslandi og allt um ríkiserfðirnar stendur óbreytt o. s. frv. Þegar mér var svo sagt það eftir þm. V.-Ísf., að það ætti að skipta stjórnskrárbreyt. í tvennt, það ætti fyrst að taka framsóknarmenn, kónginn í síðara skiptið, þá fór ég að sjá það, á hvoru þeir höfðu meiri áhuga. Þegar svo búið var að koma fyrri breyt. gegnum þingið, mátti vænta þess, að farið yrði að undirbúa seinni breyt., en um það var ekkert rætt við okkur framsóknarmenn, heldur komu stjórnskrárbreytingar með till. um að skipa 5 manna n., sem skinnaði upp á undirbúning skilnaðarmálsins fyrir næsta Alþingi. Þetta bar svo brátt að, að ég gat ekki náð saman verulegum flokksfundum, til þess að velja menn í þessa n., sem ég vissi, að gat aldrei orðið neitt annað en viravirki. Það varð þó úr, að ég og hv. þm. Str. völdumst í þessa nefnd. [Fundarhlé vegna loftvarnarmerkis.]

Ég hafði þar komið ræðu minni, er ég var að gera grein fyrir þeim undirbúningi, er gerður var, og af ekki var þá leitað til Framsfl. um samstarf í þeim undirbúningi. Mun það hafa komið til af því, að þá var hafinn tvenns konar hernaður af hálfu þess flokks, er að undirbúningnum stóð. Það var hafin árás á einn stjórnskrárflokk í landinu til þess að rífa af honum

fylgið, og það átti að leggja í vanhugsaðan hernað við að afstýra hættum út á við. En vitaskuld hefur þetta markað og á eftir að marka nokkuð meðferð málsins. Því að það sjá allir, að það er mjög ólíkt því, sem er í öðrum löndum, þar sem menn hafa lagt niður flokkadeilur til þess að geta staðið saman um vandamál. En hér var rofið samstarf þriggja flokka, og síðar tveggja, í því skyni að geta hafið innanlandsófrið og ófögnuð.

Ég áleit þessa stj. kr. svo viravirkiskennða, að ég var með því, að 2 menn skyldu vera í henni úr hverjum flokki, ekki af því, að ég álti, að hún mundi áorka miklu, því að mér fannst, að sú ráðagerð, sem tekin var, útkrefði ekki neina sérstaka nefndarskipun. Þegar ég kom á fyrsta fund i n., voru þar 5 menn, tveir sjálfstæðismenn, einn alþýðuflokksmaður og tveir framsóknarmenn.

Þegar ég var að lita yfir fundarbókina, sem var gerð af þeim, sem stóðu að þessum málefna-tilbúningi, þá tók ég eftir því, að mönnum var ekki raðað þar eftir stafrófsröð, heldur vorum við framsóknarmenn neðstir, en forseti sameinaðs þings efstur, sem að visu var nokkuð framarlega í stafrófsröðinni. Þetta hefur að visu enga þýðingu nema sem tákningu upp á það, að sá andi, sem sveif yfir vötnunum, var, að það væri í raun og veru þessi flokkur, sem átti að drepa eða lama, að hann væri þarna ekki sem velkomnastur gestur. Samt sem áður stóð til í þeirri n., eftir að forseti sameinaðs þings var kosinn sem formaður n., eða þá var leitast við að fá hv. þm. Str. til að vera skrifara n. En hann færðist undan og bar við burtför sinni, sem var næg ástæða, þannig að ég stakk upp á því, að fulltrúi Alþfl. í n. tæki þetta að sér, til þess að það væri samræmi í því, að stjórnskrárflokkarnir stæðu að þessu.

Af því að hæstv. forsrh. hefur lesið upp fyrir mér úr fundarbókinni, þá ætla ég, með leyfi hæstv. forseta, að lesa upp það, sem ég lét bóka á 2. fundi í þessari n., því að þar er mörkuð afstaða mín, — ég vil segja afstaða mín, af því að þá hafði Framsfl. enga hugmynd um, hvernig n. átti að starfa. Þetta bar svo brátt að, og engin skýring hafði verið gefin á því. En við hv. þm. Str. höfðum svo að segja kastast inn í þessa n. eins og af hendingu.

Það, sem ég lét bóka, var þetta:

1. Að hann (JJ) álitur, að Alþingi 1941 hefði átt að undirbúa löggjöf um þjóðfund, sem hefði með samkomu á Þingvöllum það sumar ráðstafað hinu æðsta valdi á Íslandi með lýðveldismyndun.
2. Að hann telur það furðulegt, að sá þingmeirihluti, sem stendur að stjórnskrárbreytingu vorið 1942, skuli samþykkja stjórnskrá, þar sem ekki er hróflað við hinum fornu ákvæðum um erfðavald konungs, sem búsettur er í Kaupmannahöfn, yfir íslenzkum málum.
3. Að hann efast mjög um hagsýni þeirra ráðagerða að lúka málinu um endanlegan skilnað Íslands og Danmerkur á Alþingi því, sem kann að verða haldið á miðju sumri 1942.
4. Að hann álitur, að svo framarlega sem hall-

- azt var að því að framkvæma skilnað Íslands og Danmerkur vorið eða sumarið 1942, hafi ekki verið um annað að ræða en byggja á uppkasti um þetta efni, sem þjóðstjórnin lét nokkra merka lögfræðinga gera árið 1940.
5. Að hann telur ósennilegt, að nefnd önnur kafinna þingmanna og frambjóðenda, sem kosin var í maí 1942 og á að skila álitinu snemma í júlí sama ár, um skilnað Íslands og Danmerkur, geti gert nokkuð annað en mæla með frumvarpi því, sem um getur í 4. lið.
 6. Að hann telur, að undireins nú í sumar verði að skipa nefnd, sem að líkindum mundi starfa allengi og með nægilegum hjálparmönnum að því að undirbúa framtíðarkjördæmaskipun og stjórnarhætti landsins, eftir að þjóðin hefur endurheimt frelsi sitt, og að það verði jöfnum höndum byggt á reynslu íslensku þjóðarinnar og þeirra erlendra þjóða, þar sem frjálst þjóðlíf er með mestum blóma.
 7. Að hann er ekki mótfallinn því, að nefndin ráði til starfs lögfróðan mann til að safna heimildum um stjórnarfarir í frjálsum löndum, með því að þær heimildir gætu komið að fullum notum fyrir nefnd þá, sem um ræðir í 6. lið.
 8. Að hann býst við að verða norður í landi mestallan þann tíma, sem nefnd þessi hefur til umráða, en vill gjarnan, vegna sjálfstæðismálsins og þátttöku Framsóknarflokksins í endanlegri lausn þess, fylgjast með aðgerðum þess þingmeirihl., sem stendur að hinni nýsamþykktu stjórnarskrárbreytingu.

Ég ætla aðeins að skýra það, fyrst þessi nefndarvinna hefur komið til umr., að ástæðan til þess, að ég komst svona að orði: „Að hann efast mjög um hagsýni þeirra ráðagerða að lúka málinu um endanlegan skilnað Íslands og Danmerkur á Alþingi því, sem kann að verða haldið á miðju sumri 1942“—er sú, að þetta lýtur að þeirri skoðun minni, sem ég vildi þó ekki forma nánar á þessum stað, að eins og málið var upp tekið, var eiginlega ekki skemmtilegur aðdragandi að því. En þar sem hér er minnst á það, að varla sé um annað að ræða en að byggja á uppkasti lögfræðinganna frá 1940, þá kom það til greina, að mér þótti algerlega óþörf þessi nefndarstarfsemi, vegna þess að frv. það, sem lá fyrir frá tíma þjóðstjórnarinnar, var gert með töluverðri vandvirkni af merkjum lögfræðingum, og það laut að því einu að færa konungsvaldið inn í landið og láta þingjörinn forseta taka við valdi konungs með sem allra minnstum breyt. Þess vegna gerði ég svo lítið með þá n., sem þarna var stofnuð, af því að mér fannst á bráðabirgðaundirbúningur, sem þurfti að gera, væri gerður, og það varanlega verk, sem þyrfti að gera að öðru leyti, ætti að gera með öðrum hætti.

Það var ágætt samkomulag í n. það litla, sem ég starfaði þar. Hæstv. forseti sameinaðs þings gekk skörulega gegnum þetta frv., sem áður var til, og við það voru gerðar smávægis orðabreytingar. En eins og á stóð, var ekki hægt annað en annaðhvort að taka þetta frv. eins og það var eða, ef gera átti á því gagngerðar breyt., þá

Alþt. 1942. B. (60. lögjafarþing).

þurfti langan tíma til þess. En við, sem vorum í þessari n., vorum allir frambjóðendur, 3 þm. frá síðasta þingi og 2, sem voru í framboði í sumar og náðu báðir kosningu. Svo að það leit út fyrir, að þessi n. gæti lítið gert, því að nm. voru mikið burtu úr bænum, þó að ég kannske hafi verið mest í burtu. Ég fór tvær ferðir norður í land á þeim tíma. Þegar ég kom aftur að norðan hið fyrra sinn, var hæstv. forseti sameinaðs þings kominn úr kosningabaráttunni og byrjaður að halda fundi aftur. En þar sem ég þurfti að fara bráðlega aftur norður í land, lét ég bóka það, sem hæstv. forsrh. vitnaði í. Í þessari bókun tók ég það fram sem mína persónulegu skoðun, og það er rétt, sem hæstv. ráðh. sagði, að það var þá mín persónulega skoðun, og er nú, ef hægt væri. En af því að ég hafði þá ekki haft neina aðstöðu til þess að bera mig saman við flokksmenn mína, orðaði ég þetta svo, að þetta væri mín persónulega skoðun. Það mátti heita, að enginn flokksmanna minna hefði hugmynd um, hvað þessi n. var að gera, nema við hv. þm. Str. Ég hafði þannig enga aðstöðu til þess að binda flokkinn, og orðaði þetta því þannig.

Nú kem ég að því deiluefni, sem kemur mér fyrst og fremst ekki við persónulega, sem snertir þessa bókun mína. Þegar ég varð að fara burt hið seinna sinn, varð nefndin að halda áfram þessu starfi, sem var ekki þýðingarmikið, af því að húðið var að vinna verkið. Og það var ekki vafi á því, að allir í n. bjuggust við, að það mundi verða tekið til greina, — það má e. t. v. segja, að það hafi verið fávíslegt af okkur. En, eins og málið lá fyrir, höfðum við framsóknarmenn ekki haft forustu um að taka það fyrir eins og gert var þarna. Ég hafði viljað taka málið af meira krafti 1940 og 1941. En úr því að nú ríkisstj. hafði tekið málið upp, mál, sem mér fannst og finnst vera gott og sjálfsagt mál, og þó að hún hefði tekið það upp án þess að tala um það við Framsfl., þá var um tvennt að velja fyrir mig og flokksmenn mína, annaðhvort að vera á móti málinu eða segja: Ríkisstj. hefur farið óheppilega að í þessu, en þetta er okkar stj. og hefur farið með stórt þjóðmál, og við gerum ekki ágreining út á við. Og fyrir mér var það meira en það. Því að eins og ég óskaði eftir skilnaði 1940 og 1941, þá gat ég ekki annað en verið á-nægður með, að skilnaður yrði 1942. Samt sem áður er nauðsynlegt að skilja þessa afstöðu sérstaklega, þar sem hæstv. forsrh. taldi svo þessa nokkuð heitu yfirlýsingu mína bindandi fyrir annan mann, sem kom að og var ekki á þessum fundi, nefnilega hv. þm. Str. Hann mun skýra þetta frá sínu sjónarmiði. Og hann hefur lítið á það þannig, að þar sem byrjað var á svona stóru máli, yrði að standa með því.

Viðvíkjandi þessu nefndarstarfi kom enn eitt atriði fram, sem rétt er að skýra frá, enda þótt ekki skipti miklu máli nú orðið. Fyrir formanni n. vakti það eðlilega, eins og öllum, sem stýra fyrirtækjum, að eitthvert gagn yrði að þessu nefndarstarfi, sem sízt er á mælisvert. Hann hugsaði sér svo þann möguleika, að þessir 5 menn kæmu sér saman um þetta frv., sem var að mestu áður til, en hafði nokkuð verið breytt á ýmsum stöðum. Það hugsaði formaður sér, að

yrði samþ. í n. og síðan lagt fyrir ríkisstj. og ríkisstj. legði það fyrir Alþ. Út af fyrir sig hefði þetta verið eðlileg málsmeðferð á venjulegum tímum með venjulegum undirbúningi. En ég benti á það, að það væri alveg ómögulegt fyrir mig, hversu mikið sem ég kynni að vera með þessu frv., að gera um það nokkra bindandi undirskrift á þessu stigi, vegna þess að þeir menn, sem ég væri fulltrúi fyrir, vissu ekkert, hvað þarna væri um að ræða. Enn fremur benti ég á það, sem mér fannst hv. meðnefndarmenn mínir taka til greina, að þar sem óvild hefði verið og hörð barátta milli flokkanna um þann þáttinn af stjórnarskrárbreyt., sem orðinn var, þá væri ekki hyggilegt, ofan á allan undirbúning annan, að við, þessir 5 menn, færum að leggja fram frv., sem að vísu áður var til, og fleygðum því svo í hið nýkosna þing, þar sem mikið mundi verða af nýjum mönnum, og þar sem ýmsir flokkar höfðu alls ekki undirbúið málið. Þess vegna hef ég lagt til, að ekki væri gengið þá frá þessum undirbúningi og að meðan barízt væri um kjördæmamálið, væri þetta mál sent til þingflokka til þess að sjá, hvað upp kæmi í því. Mér fannst það sú eina byrjun, sem þá væri hægt að gera með samkomulagi milli þingflokka í málinu, og sérstaklega með tilliti til nýjustu þingmannanna. En það kom ekki til þess, að þetta frv. væri nokkurn tíma lagt fyrir þingflokka í þessu formi, af því að um það leyti, sem þing kom saman, þá fór ríkisstj. að fá það aðhald frá öðru valdi, sem hér hefur verið vikið að og ég fer ekki út í nánar, af því að mönnum er kunnugt, að þetta aðhald hefur haft þau áhrif, að meiri hluti hefur skapast fyrir því í þinginu að leggja málið til hliðar, þó að ýmsir hv. þm. vildu fara þessa leið úr því, sem komið er. Ég hleyp yfir þann kaflann, sem öllum hv. þm. er kunnur, þegar þessir erfiðleikar komu fyrir hæstv. Alþ., sem á því eru að framkvæma lýðveldismyndun nú sem stendur. En ég kem að því, þegar ríkisstj. byrjaði á því að taka flokkana til samstarfs í 8 manna n. með 2 fulltrúum frá hverjum þingflokki. Ég vil aðeins taka fram um það, að þetta mál var rætt nokkuð ýtarlega í öllum flokkum og rætt á nokkuð mörgum fundum af þessum 8 mönnum. Það komu fram margar uppástungur. Aðalleiðin var lokuð. Og það, sem skapaði erfiðleikana í þetta skipti, mun, því miður, skapa þá eitthvað áfram. Það er þessi sérstaka aðstaða, eins og ég var áður búinn að segja, þessi hlið á málinu, sem gerði aðstöðuna erfiða, að málið kom ekki fram af því fyrst og fremst, að Sjálfstfl. álitir neina ástæðu til þess að fara út í stjórnarskrárbreyt., heldur var Sjálfstfl. hrundið út í þessa stjórnarskrárbreyt. af baráttumönnum verkamannaflokkanna. Einmitt það, að þetta mál var vakið upp á annan hátt en vera átti, gerði aðstöðuna erfiða. Því að þótt 8 manna n. og hv. þm. allir hafi reynt og vilji gera það bezta úr málinu, þá leiðir af sjálfu sér, að þegar fjórir flokkar eiga að taka snögga hreyfingu frá framsókn í málinu og til þess að hrökkva til baka, þá gerast margir hershöfðingjarnir og mörg ráðin um það, hvað til á að taka.

Eitt af því, sem hæstv. forsrh. minntist á í ræðu sinni, var, að í þessum umr. hefði Framsfl.

talað ekki ólíkega um þessa leið, sem hann hefur lagt til undanfarið, að farin yrði. Á þessum fundum, sem haldnir voru í n., voru uppi margar uppástungur. Ein af þessum leiðum var nefnd af mér og manni, sem ekki er í Framsfl., sem liggur hér fyrir að mestu leyti í frumvarpsformi. Þegar svo Framsfl. fær nótu frá hæstv. forsrh., þar sem stungið var upp á ákveðinni leið, sem Framsfl. geðjaðist ekki að, þá var sagt á þeirri nótu, að nú væri ekki lengur að ræða um sjálfstæðismálið, af því að það væri lagt á hilluna — eins og hv. þm. Borgf. sagði — heldur um það, hvornig ætti að taka á málinu í bili, til þess svo að taka það til meðferðar seinna. Þegar svo þetta var rætt áfram í Framsfl., þá varð niðurstaðan sú, að flokkurinn hallaðist að annarri leið, sem ekki er hér til í ályktunarformi, en ég held, að sé rétt að skýra frá, fyrst ýtarlega er talað um þetta mál. Sú leið, sem við framsóknarmenn lögðum seinast til í 8 manna n., að væri athuguð, var að halda áfram í heimflutningsmáli hins æðsta valds sömu aðferð, er beitt var 10. apríl 1940, þ. e. a. s., að allt, sem utan við stjórnarskrána væri í sambandslögunum, væri enginn samningur um né neitt á að byggja, en öll þau atriði væru ráðin með meiri hluta ákvörðun á Alþ. Í stuttu máli: Við vorum ekki að leggja það beinlínis til, að gerð væri nein ályktun nú, heldur vildi Framsfl., að þessi leið yrði gerð gildandi, og þegar tími þætti til kominn, gerði Alþ. ályktun eins og 10. apríl 1940 og 17. maí 1941, ályktun, þar sem yfir því væri lýst, að Ísland væri lýðveldi. Og alveg eins og skipun ríkisstjóra og skipun utanríkismála var skipað til bráðabirgða, þá héldu þeir menn í Framsfl., sem voru með þessari leið, því fram, að að sjálfsögðu væri ekki hægt að leysa lýðveldismyndunarmálið öðruvísi en með snöggu átaki utan við fyrirkomulag eldri samninga, og þegar búið væri að gera þessa ákvörðun, þá yrði vitanlega að setja bráðabirgðaskipulag á stjórnskipunina. Það getur verið, að ef eftir þessu væri farið nú eins og stendur, þá væri kosinn bráðabirgðaforsæti í stað ríkisstjóra, og svo kæmi að því síðar að gera fullkomna stjórnarskrá, sem næði yfir öll málefni ríkisins, sem þar til heyrna.

Það, sem hæstv. forsrh. þannig minntist á, að væri bindandi fyrir okkur framsóknarmenn, er ekki annað en það, að í því endalaus spjalli, sem hefur verið milli flokkanna um þetta mál, síðan hætt var við að halda áfram hina áður umtöluðu leið, þá hefur Framsfl. sagt um eina af þessum uppástungum, sem komið hafa fram hjá öðrum flokkum: Það getur komið til álita með hana. En við athugun hefur flokkurinn komist á þá skoðun, að það væri hægt að gera á þessu endurbætur. Hurfum við þá frá því að telja það bezta, sem við höfðum sagt um, að gæti komið til álita, en aldrei meira. Ég býst við, að hv. 1. þm. Eyf. muni skrifa um þessa till. nokkru nánar innan skamms, en ég fer ekki frekar út í þetta að sinni.

Að síðustu vil ég segja það, að það, sem ég álit nú liggja næst fyrir þjóðina að gera í sjálfstæðismálinu, er að læra af þeim mótgangi, sem hefur komið fyrir. Mál þjóðarinnar eru nokkuð mikið í molnum nú sem stendur af ýmsum ástæðum. Við erum með okkar atvinnumál og fjármál

nokkurn veginn í svo mikilli hættu sem hægt er að vera. Og þessi eyðilegging og þetta fjármála-lega brun er komið fyrir ógætni hinna ábyrgu flokka. Og það þriðja er, að um sjálfstæðismálið, sem verið er með á undanhaldi nú í bili, virðist vera nokkuð trúleysi og lítið fjör. En það skiptir engu máli nú, hvað hefði verið hægt að gera. Við erum komnir í þá aðstöðu, sem við erum í. Og þegar þær munu eru búnar, sem gerzt hafa og gerast munu í þessu máli, þá er það eftir að reisa við það, sem gert hefur verið ónýtt í okkar stjórnarfari síðan þjóðstjórnin var rofin. Í stuttu máli: Það, sem liggur fyrir, er að reyna að bæta aftur hin brotnu ker atvinnulífsins, og það, sem liggur fyrir í sjálfstæðismálinu, er að reyna smátt og smátt eftir þennan lítið skemmtilega þátt að reyna að byrja að byggja upp að nýju og taka tillit til reynslunnar, en við verðum að byggja upp sterkari einingu en áður um málið. Það er nauðsynlegt, að það komist inn í meðvitund manna smátt og smátt, að það, sem liggur við, að hæstv. forsrh. áfelli hv. þm. Str. fyrir að hafa ætlað að fylgja stj. í þessu máli, þótt hann væri ekki á sama máli, er sú leið þegnskapar, sem verður að fara. Það er óhjákvæmilegt að deila um þetta, en ég vil segja það, að þetta er ólíkt afstöðu þeirra manna, sem í góðri trú, ákaflega mikilli fáfræði og lítlu þegnskap fóru að safna líði til þess að stinga núverandi ríkisstj. í bakið. Í þessum hópi eru margir góðir menn, en allt menn, sem hafa stundað nám í Danmörku, hafa þegið þar styrki, tekið þar próf og eiga kunningjasambönd, svo að það er eins og það sitji í þeim einhver þakklætiskennnd, sem ekki á við, vegna þess að þessir styrkir eru í raun og veru vextir af fé, sem við lögðum inn í Danmörku á fyrri öldum. En að það skuli geta komið fyrir, að menn rotti sig saman, komi og segi við stjórnina, ekki: „Við erum með stjórninni“, heldur segja þeir: „Við stingum stjórnina í bakið, af því að okkur líkar ekki við hana.“ Ég vil segja, að þetta er ljótt mál. Það er ljótt mál, sem ég er að lýsa hér, en samt er það ekki eins ljótt á bak við eins og það gæti lítið út fyrir. Þessir menn eru sámligir menn. Þeir eru á öllum aldri, ungir, miðaldra og gamlir, en það, sem þessa menn vantar, er sá þegnskapur, sem forsrh. vill lasta í fari síns gamla starfsbróður viðvikjandi framkomu hans í sjálfstæðismálinu, að hann fylgdi stj. á meðan hægt var að búast við, að einhverju yrði þokað áfram. En framkoma þessara manna er hættuleg, af því að þeir vildu stöðva málið. Ekki af því, að það hefði nokkur áhrif haft. Það var ekki af því. En þessi leiðindi, sem komu fram, eru aðeins dæmi og ásökun um það, að þegnskapurinn í þjóðfélaginu sé ekki nógur, að það sé ekki búið að innprenta þjóðinni nógu vel, að þetta sé stærsta málið. Og ef við athugum það, sem er að gerast í kringum okkur, hvað er það þá, sem kemur Bretum, Þjóðverjum, Rússum, Bandaríkjamönnum og Kínverjum til þess að fórná öllu, öllu, sem þeim þykir um vert, fyrir frelsið? Þess vegna er það ákaflega óeðlilegt hér, þar sem búið er að berjast fyrir þessu af miklum dugnaði í 110 ár, skuli vera mikill hluti af þjóðinni, sem heldur, að þetta sé smámál.

Nú höfum við beðið ósigur í bili, og það hafa stærri karlar gert. En það, sem ég vildi segja í lok ræðu minnar, er það, að við höfum lært af þessum ósigri, hvernig við eigum að sigra.

Haraldur Guðmundsson: Þessar ræður eru farnar að fara á dreif, og þótt mér þyki það miður, verður ekki hjá því komið að minna á atriði, sem komið hafa fram, vegna þess að þau mega ekki ómótmælt standa.

Um þetta frv. er það að segja, að Alþfl. hefur jafnan verið þeirrar skoðunar, að sjálfsgætt væri að slíta sambandinu við Danmörk að fullu svo fljótt sem mögulegt væri. Alþingi hefur hinn 17. maí 1941 lýst yfir því, að vegna vanefnda væri sambandsáttmálinn úr gildi fallinn, svo að íslenska þjóðin gæti að fullu tekið utanríkismálin í sínar hendur.

Annað, sem Alþfl. hefur lagt mikla áherzlu á, er það, að reynt yrði að haga lausn sjálfstæðismálsins svo, að bæði stjórnmalaflokkarnir og þjóðin öll gæti orðið sammála um það, vegna þess að bæði inn á við og út á við erum við miklu sterkari, ef ekki er hægt að sýna fram á deilur, heldur að þjóðin sé einhuga um málið. Af þessu hefur leitt, að menn hafa stundum orðið að samþykkja aðra meðferð málsins en þá, sem þeir hefðu helzt kosið, til þess að ná með því samkomulagi um málið. Þetta hefur verið svona allt fram að þessu, eins og kom fram í ræðu hv. þm. Str., þegar hann gat um samþykktina, sem gerð var 17. maí 1941 með svo til einróma samþykki Alþingis. Ég vil taka það fram, að það er svo langt frá því, að þessi samþykkt feli í sér allt það, sem við Alþflm. hefðum kosið, en um það tjáði ekki að fást.

Við höfum lítið svo á, að þetta væri hið eina eðlilega framhald af því, sem gerðist 1918, að við yrðum okkar eigin húsbændur að fullu og öllu og í fullkomnu samræmi við þroska þjóðarinnar og trú á eigin getu, auk þess sem sýnt var, að sambandið við Danmörk gat slitnað, hvenær sem var, og sérstaklega á hættulegum tímum, eins og nú eru.

Við Alþflm. erum þess fullvissir, að þessi afstaða valdi engum misskilningi eða sársauka í Danmörku og sú sambúð, sem fór batnandi milli Dana og Íslendinga á hverju ári síðan sambandsáttmálinn var settur, muni fara enn batnandi, þegar stjórnskipulagið, sem bindur okkur saman, er að fullu rofið, eins og sambúðin batnaði mikil, þegar það var að mestu afnumið 1918. Og einmitt með tilliti til þess að taka þátt í samvinnu allra Norðurlandabjóðanna teljum við að alskilyrðið til þess að geta notið þeirrar samvinnu til fulls, að þjóðirnar séu jafnréttáar og hafi sömu aðstöðu. Við teljum fjarri sanni að gera ráð fyrir því, að af þessu hljóti minni samvinna við Dani eða Norðurlandabjóðirnar yfirleitt, en teljum, að viðskiptaleg og menningarleg samvinna milli þessara þjóða muni geta náð meiri þroska en áður. Mér þykir rétt, að þetta komi fram í umr. um þetta mál hér á þingi.

Um það frv., sem hér liggur fyrir, vil ég segja það, að Alþfl. hefur ákveðið að fylgja þessu frv. fram. Ég skal segja fyrir mitt leyti, að ég hefði persónulega kosið aðra aðferð í málinu, en get til

samkomulags fallt á þessa leið. Ég held, að við getum slegið því föstu, að með þessu sé tryggt, að við getum á stjórnskipulegan hátt, með einfaldri samþykkt Alþ., hvenær sem er, slitið sambandinu við Danmörk og stofnað lýðveldi. Á þeim tímum, sem nú eru, þegar skjótra aðgerða þarf, er það að minni hyggju talsvert mikið atriði, að svo sé hægt að ganga frá, eins og hér er gert ráð fyrir, í staðinn fyrir, að það þurfi að hafa tvær alþingissamþykktir. Ég vil mótmæla þeim ummælum, sem komu fram, að hér sé um eitthvert stjórnlagaskrípi að ræða. Það, sem hér er verið að gera, er það, að ákvæðið frá 1941 er sett inn í stjórnarskrána, þannig, að það er hægt að greiða atkv. um það í haust, það er einungis orðalag gr., sem felld er inn í stj. skr., sem ekki er hægt að ákvæða nú.

Ég skal ekki fara að hætti hv. þm. S.-Þ. og fara að greina frá þeim till., sem fram komu í umr. um þetta mál í 8 manna n., því að till. sú, sem hér liggur fyrir í frumvarpsformi, er sú eina aðgerð, sem fyrir liggur. Meðan ekki er önnur till. borin fram, verður þingið að taka afstöðu til þessarar till., sem hér liggur fyrir, og Alþfl., eins og ég sagði áðan, greiðir atkv. með frv.

Ég skal ekki blanda mér inn í þau harla óviðfeldnu orðaskipti, sem fóru á milli hæstv. núv. forsrh. og hv. fyrrv. forsrh., þm. Str., en vil þó geta þess, að ég tel, að þessum nýverið mjög nánú samstarfsmönnum hefði verið miklum mun sæmra að nota annað tilefni en þetta mál til þess að bera hvorn annan brizlum og ásökunum, og hygg, að þessu máli, sem hér er rætt, sé lítil greiði gerður með slíku, en í sambandi við ummæli hv. þm. Str. um hin nýju viðhorf, sem getið er um í grg. frv., og í sambandi við ummæli hv. þm. Borgf. í Nd. í gær, vildi ég mega beina því til hæstv. ríkisstj., hvort hún sjái sér ekki fært hið fyrsta að gefa út opinbera skýrslu um gang þessa máls og undirbúning þess utan þings og innan og, að svo miklu leyti sem unnt væri, hin nýju viðhorf, sem talað er um. Þm. eru bundnir þagnarheiti um ýmis þau atriði, sem þeir hafa gefið upplýsingar um, og kann ég því illa, þegar rætt er um ýmislegt af þessu opinberlega, og tel ekki rétt að segja frá ýmsu, sem komið hefur fram í ræðum þm. Ég verð því að láta ósvarað atriðum, sem ég hefði annars viljað ræða um, en vil skjóta því til stj., hvort hún sjái sér ekki fært að gefa út skýrslu um aðdraganda og undirbúning málsins.

Það er eitt atriði í ræðu hv. þm. Str., sem ég get ekki látið ómótmælt. Hann fullyrðir, að í samþykktinni 1941 hafi verið gert eins konar samkomulag milli allra flokka um að hreyfa ekki stjórnarskrárbreytingu fyrr en gengið væri til stofnunar lýðveldis, og að það hefði verið brot á því samkomulagi, þegar breyt. um kjördæmaskipunina var flutt á síðasta þingi. Þm. veit manna bezt, að þetta er fullkomið ranghermi. Slíkt samkomulag hefur aldrei komið til mála, a. m. k. ekki frá hlið Alþfl. Þm. veit, að við Alþýðuflokksmenn höfum alltaf litið svo á, að heppilegast og sjálfsgætt væri að afgreiða sérstaklega þessa breytingu á stjórnarskránni og kjördæmaskipunina sér. Af hverju? Af því að við vissum, að um þá breyt. yrðu átök, af því

að Framsfl. taldi sig hafa og hafði hag af því, hvornig ákvæði kjördæmaskipunarinnar voru fram að þessu, og þeirri aðstöðu mundi hann ekki sleppa án þess að gera það, sem hann gæti, til þess að standa gegn því, að breyt. gengi fram. Það var því fullvíst, að um þessa breyt. á stj. skr. mundu verða deilur. Einmitt þess vegna litu Alþflm. svo á, að heppilegast mundi vera að taka þessa breyt. út af fyrir sig, í von um það, að þessi ágreiningur yrði ekki til þess, að menn greindi einnig á um sjálfstæðismálið sjálft, þ. e. a. s. um sambandsplitin við Danmörk. Þessi aðstaða Alþfl. var hv. þm. Str. kunn og flestum öðrum þm.

Ég vil annars segja það, að ég teldi það ákaflega æskilegt, og segi það í sambandi við ræðu hv. þm. Str. og ekki síður ræðu hv. þm. S.-Þ., ég teldi það æskilegt, ef þessir þm. færu að gera sér grein fyrir því nú, að það er húðið að afgreiða þá breyt. á stj. skr., sem felur í sér breyt. á kjördæmaskipuninni. Þeirri afgreiðslu er lokið, lokið að fullu, svo að það væri æskilegt, að því væri ekki blandað inn í svo að segja hvert einasta mál, sem hér er til afgreiðslu á þingi. Mér er það óskiljanlegt, hvornig hv. þm. S.-Þ. í sinni löngu og að mörgu leyti merkilegu ræðu gat varið ekki minna en 30–40 mín. til þess að ræða kjördæmamálið, til þess að koma enn á ný að þeirri furðulegu staðhæfingu sinni, að í raun og veru stafaði öll ógæfa þessa lands, sem virðist vera mikil, og öll ógæfan, sem framundan er, sem virðist ekki vera minni, af því, að Alþfl. hefði af hrekkvísni sinni fundið upp þetta herbragð að ginna Sjálfstfl. til þess að vera með sér um að gera breyt. á kjördæmaskipuninni, til þess að spilla vináttu og nánni samvinnu milli Sjálfstfl. og Framsfl., og afleiðingin af þessu herbragði, sem hann telur, að hafi lukkast svo vel, sé svo það geigvænlega ástand, sem er í öllu, og afleiðingin er líka sú, að mér skilst, að ekki er hægt að ná eins langt í sjálfstæðismálinu og flestir vonuðu síðast liðinn vetur.

Út af því, sem hv. þm. Str. sagði um yfirlýsingu forsrh., vil ég segja, að mér er kunnugt, eins og öðrum þm., um þá yfirlýsingu, sem forsrh. gaf, skömmu eftir að stj. hans tók við völdum. Ég minnst þess ekki, að hún væri um annað en hann ætlaði að leggja fyrir þing það, sem nú kom saman, frv., sem feli í sér fullkomna lausn á sjálfstæðismálinu. (HermJ: Ég ræddi um yfirlýsinguna í Morgunblaðinu.) Um þær yfirlýsingar ætla ég ekkert að segja. Hann getur rétt um þær við sinn gamla starfsbróður, en ætti um leið að lesa dálítið í Tímanum. Það mundi ekki spilla.

Annars furðar mig mjög á ræðu hv. þm. Str. Ég fékk ekki betur skilið en þetta frv., sem hér liggur fyrir, væri mjög hættulegt á alla vegu, að það væri þjóðarsmán að samþykkja það. Og forsrh., sem venjulega er þrúður, notaði stór orð í svarræðu sinni, en því furðulegri þóttu mér þessi gulfuryrði, þegar þess er gætt, að á fundi í Nd. guldu allir flokksmenn hv. þm. Str. samþykki við þessu frv. með þögninni. Þögn er sama og samþykki, og sá, sem ekki greiðir atkv., greiðir atkv. með þögninni. (HermJ: Það getur verið af yfirlitningu.) Ekki eftir þingsköpum Alþingis.

Til þessarar till. verðum við að taka afstöðu, eða hann verður að flytja aðra till. Mér er spurn: Hvaða till. flutti hv. þm.? Ef hann telur þessa leið ófaranði þjóðinni, vill hann þá fara þá leið, sem bent var á í vor? Vill hann fara hana? Vill hann, að fengnum þeim upplýsingum, sem hann hefur fengið, eins og aðrir þm., að þingið samþykki stjórnskrárþreyt.? Það hefur engin slík till. komið fram, og eftir fyrri afstöðu hv. þm. er ekki ástæða til að ætla, að hann vildi fallast á þetta. Svo er önnur leið til, ef leið skyldi kalla: það er að líta á þessi nýju viðhorf sem þýðingarláus, þótt vitað sé, að mestur hluti af störfum þingsins hefur farið í þetta. Er það sú leið, sem hann vill fara? Margar leiðir hafa verið ræddar. Og ein af þeim er sú, sem hér er til umr., og hygg ég, að það sé sú leið, sem flestir hafi viljað sameinast um, og þess vegna var hún valin. Afstöðu Alþf. hef ég áður getið um og þarf ekki að endurtaka það.

Það væri freistandi að ræða ýmis atriði viðvikjandi ræðu hv. þm. S.-Þ., önnur en þau, sem ég drap á hér áðan, en mjög einkennilegt þótti mér það, að meiri hl. af ræðu hans, eins og áður er sagt, snerist um kjördæmamálið, sérstaklega í því ljósi, að Alþf. væri þar höfundur alls hins illa. Það, sem kom fram þar, var það, að Sjálfstf. lét Alþf. ginna sig til þess að skilja við gamla vini sína, en hafði af því svo mikinn skaða og skómm, að það er von um, að hann taki upp samvinnu við sína gömlu vini, þ. e. hv. þm. S.-Þ. og Framsf. Ég hef ekkert við þetta að athuga. Það er ekkert annað en staðfesting á þeirri till., sem hefur komið fram og verður til atkvgr. innan skamms, og vænti ég, að þetta komi þá eins skýrt fram og hér.

Skraf hans um dýrtíðina skal ég ekki fara út í, en býst við, að okkur greini svo á þar, að ekki sé von um samkomulag. En mætti kannske minna hann á það, að dýrtíðin hafði hækkað upp í 183 stig, áður en nokkur grunnkaupshækkun, sem nokkur áhrif hafði á vísitöluna, var komin fram, og ég má kannske minna hann á það, að stórkostleg grunnkaupshækkun hafði farið fram, áður en sú nána samvinna, sem var milli Sjálfstæðisflokksins og Framsóknarflokksins í sambandi við stofnun gerðardómsins, hafði rofnað.

Ég hygg mér sé engu síður ljóst en hv. þm., hversu knýjandi nauðsyn er á því að stöðva verðbólguna og verðfall peninga í landinu. En það verður að segja hverja sögu eins og hún gengur, og hún er á þann veg, að hvorki Sjálfstf. né Framsf. hafa enn sem komið er fengizt til þess að gera nokkrar þær ráðstafanir þess efnis, að á nokkurn hátt skerti möguleika þeirra, sem þeir telja sig umboðsmenn fyrir, til að hagnast á vaxandi dýrtíð og vaxandi verðfalli krónunnar. Ég vildi óska, að á þessu yrði breyt. Alþf. hefur ekki tvisvar heldur þrisvar á þessu þingi látið þess getið, að hann væri fús til þess að hefja viðræður um aðgerðir, til þess að ráða bót á þessu vandamáli. Það hafa engar undirtektir komið, engin svör frá hvorugum þessum flokki þess efnis, nema ef sú till., sem Framsóknarflokkurinn ber fram í sameinuðu Alþingi er svar af hans hálfu.

Hermann Jónasson: Ég get verið fáorður, því að ég hef gert grein fyrir þessu máli í fyrri ræðu minni og þarf aðeins að leiðrétta fáein atriði. Hv. þm. Seyðf. taldi þetta mjög þarft frv., þar eð það tryggði, að við gætum á stjórnskipulegan hátt tekið fullt frelsi í okkar hendur. En ég hef áður sýnt fram á, að þetta gætum við gert strax í dag, ef Alþ. hirti um það, eins og gert hefur verið áður, og væri munurinn aðeins sá, að við gerðum það þá aðeins „að svo stöddu“. En sú athöfn gæti vitanlega eins haft varanlegt gildi. Það þarf enga nýja samþykkt í þessu efni, og því er frv. algerlega gagnslaut.

Hv. þm. Seyðf. sagði, að betra hefði verið fyrir hæstv. forsrh. og mig að velja eitthvert annað mál til að hnútabítast um á þennan óviðeigandi hátt, eins og hann komst að orði. En ég tel, að eins og þetta mál er fram borið, eigi þjóðin heimtingu á, að það sé krufið til mergjar. Og þegar málið er þannig fram borið, að það er auglýst á kosningadaginn með forsiðumynd í Morgunblaðinu, að Sjálfstf. ætli að stofna lýðveldi, og sýnt, hvornig hann tekur frelsið á Þingvöllum landinu til handa, — þegar lýst er yfir því skýrt og skorinort í kosningabaráttunni, að stefnan sé sú að taka sér fullkomið frelsi, og þegar kosið er beinlínis um þetta, en síðan fallið frá málinu, eins og hér er gert, þá þekki ég ekkert orð, sem betur eigi við um slíkar aðfarir en svik. Það er búið að senda Danakonungi tilkynningu um, að setja eigi hann af, það er búið að auglýsa þetta fyrir öllum heimi, þrír fimmtu hlutar þingsins eru búnir að lýsa yfir því, að þetta eigi að gera, og menn tala um, að þetta sé merkasta þing, sem haldið hefur verið á Íslandi, af því að það eigi að leysa sjálfstæðismálið. Og þegar á daginn kemur atriði, sem allir vita, að sjá mátti fyrir, þá er lekið niður og hætt við allt saman. Þetta er þjóðarsmán, og það væri að bregðast málstað þjóðarinnar að finna ekki að því. Ég hef að visu ekkert á móti því, að gefin sé út opinber skýrsla um þetta mál og sögu þess, en ég tek það fram, að ég tel hæstv. ríkisstj. ekki treystandi til þess, heldur utanrnm.

Hv. þm. sagði, að samkomulag hefði verið um að breyta ekki kosningal. fyrr en breytt væri þessu atriði stjórnskrárinnar. Þetta er ekki rétt, um það var ekkert samkomulag, en hitt er satt, að almennt mun hafa verið litið svo á, að þetta tvennt yrði látið fylgjast að, og flokkar þeir, sem báru fram kjördæmaskipunarmálið, treystust ekki til að gera það án þess að taka sjálfstæðismálið með um leið.

Það er rétt hjá hv. þm. Seyðf., að kosningum um kjördæmamálið er lokið, en hitt er ekki síður rétt, að sjálfstæðismálið var aðalválið í kosningunum, og ég man t. d., að á tveimur kosningafundum, þar sem ég var staddur, þar þetta mál hæst. Var einna helzt litið svo á, að kjördæmamálið væri borið fram til þess að fá réttláta kjördæmaskipun í hinu nýja lýðveldi.

Hv. þm. spurði, hvort ég vildi nú fara þá leið, sem boðuð var í vor. Ég skal í því sambandi taka það fram, að þar sem þrír fimmtu hlutar þingsins höfðu bundizt samtökum um að leysa málið, og þar sem búið var að tilkynna Danakonungi og erlendum þjóðum, að það ætti að

leysa, var ég ekki í neinum vafa um það, hvernig mér bæri að haga mér í málinu. Það var því óþarfi fyrir hæstv. forsrh. að lesa upp úr fundargerðabók ummæli mín, sem eiga raunar við allt annað atriði. Ég hafði gert það upp við mig, eins og komið var, að greiða hiklaust atkv. með málinu, en eins og kunnugt er, hefur Framsfl. ekki verið gert neitt tilboð um að leysa málið á þessu þingi og hinu næsta, eins og lofað var í kosningunum. En þar sem búið var að tilkynna það öllum heimi, að málið ætti að leysa, þá var það fjærst skapferli mínu að fara að snúa til baka með það.

Hæstv. forsrh. og fleiri töluðu hér um það, að ég hefði ekki verið á móti þessari leið í 8 manna n. Þar var raunar talað um ýmsar leiðir, og lagði ég yfirleitt lítt til þeirra mála. Hæstv. forsrh. sagði, að það hefði verið eins og að klappa á stein að ætla sér að fá svör hjá mér varðandi málið. En ég lýsti yfir því á fyrsta fundi n., að ég teldi ekki vera til nema tvær leiðir í málinu, að halda málinu til streitu eða lýsa yfir því, að ekki væri hægt að halda því áfram vegna andstöðu erlendis. Millileið væri hér engin til, og það gæti aðeins orðið þjóðinni til blekkingar og sársauka, ef það ráð yrði tekið að fara einhverjar slíkar millileiðir. Það skýtur því dálítið skökku við, þegar hv. þm. Seyðf. er að spyrja, hvað Framsfl. vilji gera í málinu, sá flokkur, sem reynt var í vor að setja utan gátta.

Ég skal geta þess, að ég notaði þetta mál aldrei sem uppistöðu í kosningabaráttunni, en ég hef beitt mér gegn því ásamt öðrum framsóknarmönnum, að það væri tekið upp á þessum grundvelli. Hins vegar lýsti ég yfir því eftir kosningarnar, að ég mundi ekki standa í vegi fyrir málinu, þótt ég væri óánægður með, hvernig til þess væri stofnað. Mér finnst því alveg einstök framkoma hæstv. forsrh., er hann stendur hér upp og vitnar í það, að ég hafi sagzt ekki ætla að vera á móti málinu, og bætir því við, að ég hafi því svikið ekki síður en hann. Nei, ég gaf vissulega engin loforð viðvikjandi málinu fyrir kosningarnar. En ég hef talið, að þeir, sem óánægðir eru með málið, eigi samt að standa með því sem Íslendingar, þegar sýnt er, að meiri hl. þings er því fylgjandi. Hitt er svo annað mál, þótt það sé gagnrýnt, hvernig til málsins er stofnað.

Það má segja, að ræða hæstv. forsrh. hafi verið sú kóróna á málið, sem var því samboðin. Hann sagði, að þm. Str. hlakkaði eins og ránfugl yfir því, að svona væri komið í sjálfstæðismálinu. Hann sagði líka, að þm. Str. væri allra manna grautlinastur í sjálfstæðismálinu. Ég ætla ekki að fara að bera saman sjálfstæðisvilja minn og annarra. Ég hef ekki tíðkað það að auglýsa tilfinningar mínar á götum og gatnamótum í því máli fremur en öðrum, en ef farið væri út í getsakir í þessum efnum, held ég, að hæstv. forsrh. stæði þar öllu hallari fæti en flestir aðrir, og ég afþakka algerlega, að hann tali til mín á þennan hátt.

Hæstv. ráðh. sagði líka annað, sem ég veit ekki, hvort allir hv. þm. hafa tekið eftir. Hann sagði, að ef nokkur maður ætti sök á erlendri íhlutun um þetta mál, þá væri það ég. Hverju sætir það, að maður í stöðu forsrh. skuli leyfa sér að bera

slíkt fram, án þess að reyna að færa fram snefil af rökum því til stuðnings? Hann sagði, að ég hefði gengið manna lengst í því að taka til greina vilja erlendra aðila. Hvaða rök hefur hann fyrir þessu? Hann kvaðst ekki hafa tekið tilmæli brezku stjórnarinnar varðandi sjálfstæðismálið til greina, en sagði, að vel mætti vera, að ég hefði gert það. Það er nú á allra vitorði, að þegar við tókum ákvörðun um málið á Alþ., þá höfðum við hliðsjón af þessum tilmælum. En eins vist er, að málið hefði verið leyst á sama hátt og varð, þó að þessi tilmæli hefðu alls ekki komið fram. Aftur á móti eru nú sams konar tilmæli ein saman látin valda því, að hætt er við málið, og hefur hæstv. forsrh. forgöngu um það. Hver trúir því, að sá hinn sami maður hafi verið allra manna harðastur, þegar tilmælin komu frá Bretum? Þá var hæstv. ráðh. með getsakir um, að ég hefði farið á bak við sig með eitt og annað, meðan við vorum báðir í stj. Ég vek sérstaklega athygli á þessu, til þess að þeir, sem síðar lesa þingtiðindin, megi sjá það.

Þá eru aðeins tvö atriði enn. Því er haldið fram, að með frv. opnist möguleikar til að leysa málið að fullu á haustþinginu. Á nú að fara að byrja aftur á því að lofa að leysa málið á næsta þingi?

En nú á að láta skína í málið með því að lofa að framkvæma það á haustþinginu, sem nú hefur farizt fyrir. En sannleikurinn er sá, að það er verið að búa til úr þessu gervimál og utan um það gerviljós, m. ö. o., það er verið að blekkja þjóðina, og það er hættulegt. Ég vil með nokkrum orðum sýna fram á, hve fjarstæðukennd þessi aðferð er, sem hér á að nota. Eftir styrjöldina rekur að því, að taka verður stjórnarskrána og breyta henni aftur. Þá verður þing kallað saman til að ganga endanlega frá stj. skr. og taka upp þær breyt., sem leiðir af því, að konungsvaldið verður flutt inn í landið og fengið í hendur forseta. Um þetta þarf svo að fara fram þjóðaratkvgr. eða eitthvað þess háttar, og líklegt er, að á þessu þingi eftir stríðið verði skipuð önnur n. í málið, sem undirbúi annað frv. Þetta, sem er verið að gera nú, er þess vegna ekkert nema kák, — Samþykktirnar 17. maí 1941 eru endanlegar samþykktir. Við höfum nú beðið í 3 ár og gátum alveg eins beðið eitthvað lengur, í stað þess að koma fram með þetta frv., sem hér liggur fyrir. — Það er ekki annað sýnilegt en þetta mál sé aðeins borið fram nú sem yfirbreiðsla, vegna þess að hæstv. ríkisstj. gat ekki haldið þau loforð, sem gefin voru af henni í kosningunum í vor. Í málinu eru óheilindi, og það er ekkert annað en gervimál, búið til til þess að blekkja þjóðina, og það er skaðlegt. En von mín er sú, að hulan sé svo þunn, að þjóðin sjái í gegnum hana.

Brynjólfur Bjarnason: Herra forseti. — Ég get verið stuttur, því að bæði hefur afstöðu Sósfl. verið lýst í þessu máli og svo hef ég og aðrir hv. þm. öðrum störfum að sinna en halda uppi jafnómerkilegum og óþörfum umr. og gert hefur verið hér í dag. Ég mun lýsa afstöðu Sósfl. með nokkrum orðum.

Ég vil þá fyrst minna hv. þdm. á afstöðu Sósfl.

í vor. Hann var þá á þeirri skoðun, að það væri engin óhjákvæmileg nauðsyn að afgreiða lýðveldisstjórnarskrána á þessu þingi, enda þótt hann teldi eðlilegt, að svo yrði, og mundi þess vegna fylgja því eindregið. Hann taldi, að þá bæri að endurskoða stjkskr. og bezt færi á því, að sú endurskoðun og stofnun lýðveldis færi saman. Þá hefði þurft kosningar, og við það var ekkert að athuga. Sósfl. lítur öðruvísi á kosningar en hinir flokkarnir, sem telja þær hið mesta mein og eru hræddir við þær. Sósfl. álitur, að kosningar eigi að vera oft, sérstaklega þegar slík vandamál eru á döfinni sem nú.

Það var horfið að því ráði, að lýðveldi skyldi stofnað á þessu þingi og atriðið um æðstu stjórn landsins afgr. nú. Úr því að svo var komið, þá var ekki um það að sakast fyrir Sósfl., og hann hafði ekki annað í huga en fylgja málinu fast fram. Nú hafa skapast ný viðhorf, sem hafa valdið því, að frá þessu hefur verið horfið nú. Um það var rætt allt þetta þing, bæði í flokkunum, í sérstökum n. og á lokuðum þingfundum, og niðurstaðan var þetta frv., sem hér er nú til umr. Afstaða Sósfl. til þessa frv. er sú, sem hv. þm. flokksins í Nd. hafa lýst og hv. þdm. mun vera kunnugt um. Sósfl. er óánægður með þessa afgreiðslu. Hann vildi, að lýðveldisstjkskr. væri afgreidd á þessu þingi og fengi lokaafgreiðslu með þjóðaratkvgr. eða þjóðfund, sem til yrði boðað með sérstakri löggjöf. Um þetta náðist ekki samkomulag, og meiri hl. Alþ. var á móti því. Úr því að svo var komið, taldi Sósfl. rétt að fylgja þessu frv. á þskj. 214. — Framsfl. er einnig óánægður með þetta frv., en vill ekki fylgja því, og einn aðalfulltrúi þess flokks hér í hv. d., hv. þm. Str., lýsti yfir því, að þetta plagg á þskj. 214 væri þjóðarsmán, þjóðarógefa og niðurlægning. Þetta er ekki í samræmi við afstöðu flokksins að öðru leyti, því að hann situr hjá við atkvgr. málsins. Það er ekkert samræmi í því að segja, að þetta frv. sé þjóðarsmán og niðurlægning og sitja síðan hjá, en greiða ekki atkv. gegn þjóðarsmánni.

Framsfl. er andvígur þessu frv., en hvaða till. hefur þessi flokkur í málinu? Um þetta var spurt áður í dag af hv. þm. Seyðf., en því var ekki svarað. Sósfl. þætti fróðlegt, ef Framsfl. gæti bent á einhverjar leiðir í þessu máli, en það getur hann ekki. Það er að visu ekki alveg nákvæmt hjá mér, þegar ég segi, að Framsfl. hafi ekki komið með neinar till. í málinu, því að í 8 manna n. lagði hv. þm. Str. til, að farin yrði þessi leið, sem er á þskj. 214. Hann kom þannig fyrstur manna fram með þessa till. (HermJ: Þetta er ósatt.) Þetta er satt, og ég hef vitni að því, að hv. þm. Str. kom með þessa till. — Þegar aðrir flokkar vilja nú fara þessa leið, þá gengur Framsfl. á móti því og telur þá till. þjóðarsmán, þjóðarógefu og niðurlægningu, sem hv. þm. Str. kom fyrst fram með. Síðan hafa ekki komið aðrar till. frá Framsfl., nema núna síðast frá hv. þm. Str., þar sem hann leggur til, að ekkert sé nú gert og gefizt upp. Hann minntist að visu á þá leið, að setja kónginn af með byltingu, en ég treysti þeim byltingamönnum illa, sem byrja byltinguna á því að gefast upp. Ef litið er lauslega á málfloðning Framsfl., þá er afstaða hans

óskiljanleg, enginn botn í henni, en ef skyggzt er dýpra, þá verður hún strax skiljanlegri. Afstaðan er nefnilega nákvæmlega sú sama og í dýrtíðarmálunum, sú sama og kom fram í hinu alræmda bréfi Framsfl., sem hann skrifaði hinum flokkunum á þessu þingi, þar sem hann óskaði eftir samstarfi við hina flokkana til þess að leysa vandamál þjóðarinnar, með því skilyrði, að kjördæmamálið yrði látið niður falla. Það er ekki aðalatriðið fyrir Framsfl. að bjarga þjóðinni, heldur að halda í sin gömlu sérréttindi. Önnur meaning var ekki í þessu endemis bréfi. Nú er tilgangurinn sá sami, sem að baki býr. Framsfl. vill ekki lausn á þessu máli, nema kjördæmamálið verði látið niður falla. Þeim stendur alveg á sama um sjálfstæðismál þjóðarinnar, og þeir snúast nú öndverðir gegn því, aðeins með það fyrir augum að halda í sin gömlu sérréttindi. Þetta er hörð ádeila, en hún er sönn og verður ekki hrakin. Ég ófunda Framsfl. ekkert af að ganga til kosninga nú með jafnóhreinan skjöld og hann hefur.

Ég skal svo ekki fjölyrða um þetta frekar, en get endurtekið það, að Sósfl. mun fylgja þessu frv., þar eð ekki er um aðrar leiðir að ræða.

Gísli Jónsson: Herra forseti. — Mér finnst eðlilegt, að ég sem nýliði hér á Alþ. geri grein fyrir afstöðu minni í þessu máli með nokkrum orðum.

Frá því fyrst, að ég fór að hugsa um þessi mál, hafði ég aðeins eina skoðun á þeim, sem sé, að því fyrr sem Ísland yrði frjálst, því betra. Margra ára kynni mín af erlendum þjóðum hafa æ betur og betur sannfært mig um það, að aðeins með stórhug getur þjóðin unnið stærstu sigrana, t. d. með stofnun Eimskipafélags Íslands og skipun sendiherra erlendis, hvort tveggja móti vilja erlends valds, eða hvert það spor á frelsisbrautinni, sem hátt stefnir.

Þegar ég tók til athugunar hin nýju viðhorf í þessu máli, þá voru það tvær hliðar, sem við mér blöstu. Annars vegar var sú hliðin, sem vissi að íhlutun erlends valds. Ég leit á hana aðeins sem hjalla, að visu örðugan, en taldi þó enga goðgá, þótt Íslendingar tækju upp baráttuna gegn þessu valdi, og engan glæp, þótt þjóðin yrði að leggja eitthvað í sölurnar fyrir frelsi sitt, eins og aðrar þjóðir. Ég gat ekki sannfærzt um, að það hefði mikla hættu í för með sér að stríða gegn þessu valdi, því að með viðurkenningu og mótökum sendiherra okkar bæði í Bretlandi og Bandaríkjunum sýndu þær þjóðir innræti sitt til okkar, og ég trúði því ekki né trúi enn, að þær gangi á bak orða sinna. Þetta var önnur hliðin. Mér fannst aðalatriðið vera það, að þing og þjóð stæðu saman sem einn maður, en það kom ekki til samheldni þjóðarinnar, því að samheldni Alþ. brast. Hin hliðin var sem sagt deilurnar innan Alþ. Íslendinga, og af hverju voru þær deilur sprotnar? Af því að einn flokkurinn, stærsti flokkur þingsins, vildi ekki vera með sökum gremju, er hann þurfti að lúta vilja þings og þjóðar og afsala sér gömlum sérréttindum, sem nýi tíminn viðurkenndi ekki. Fyrir þá sök brustu stoðirnar, og ræður hv. framsóknarþm. hér sýna, að þetta er rétt. Ég vil spyrja þessa hv. þm.,

hvort þeir liti ekki á sjálfstæðismálið sem heilagt mál. (HermJ: Á þessi hv. þm. við það, að þetta frv. sé heilagt?) Ég á við, að sjálfstæðismálið sé heilagt, og hv. þm. Str. hefur áreiðanlega ekki umboð kjósenda sinna til þess að traðka á þessu máli. Út á við var þjóðinni nauðsynlegt, að Alp. stæði saman sem eitt, en þegar ég sá, að hvarjað var að grafa skotgrafir, þá var það hið eina, sem fékk mig til að hrika frá marki, ekki af því að ég hefði misst trúna, heldur vegna þess, að þegar svo var komið málum sem raunbar vitni um, þá áleit ég betra að fara kelduna en krókinn. Ég greiði þessu frv. atkv., þó að ég sjái, að með því verði eigi náð marki eins fljótt og von var um, ef stærsti flokkur þingsins hefði ekki brugðist á síðustu stundu.

Ég hef ekki margt fleira að segja um þetta, en ég vil benda á, að í nál. minni hl. á þskj. 213 verðist mér ekki vera neitt, sem getur bent til þess, að hann vilji fara skynsamlega leið. Þar eru allar till. neikvæðar. Það er það sama og kemur fram í ræðum framsóknarmanna hér, niðurrif og svik við þjóðina, er mest reið á.

En nú vildi ég spyrja hv. þm. Str. og hv. þm. S.-Þ., hvort þeir vildu nú kasta öllum deilumálum til hliðar og taka þátt í að mynda allra flokka stj. og hrinda þessu máli sem fljótast í framkvæmd. En ég veit svo sem, hvaða svar ég fæ: að þeir þurfi ekki að hugsa um málin, úr því að þeir fara ekki með stj. En ég vona, að þjóðin beri gæfu til að standa saman um þetta mál, stærsta mál hennar. Það er ekki sæmandi að deila um þetta mál allra mála.

Bernharð Stefánsson: Umr. eru nú þegar orðnar nokkuð langar, og skal ég reyna að vera stutt-orður, en reyndar er þó ekkert að furða, þótt tveimur dögum af þingtímanum sé eytt vegna þessa máls, og mundi ekki mikið hafa þótt, ef það hefði verið tekið fyrir upp á þinginu.

Þetta frv. er nú augljós vonbrigði fyrir alla. Það er af því, að fyrir síðustu kosningar var því lofað af Sjálfstfl., að lýðveldi yrði stofnað nú í sumar, en með frv. er ekki um neina lýðveldisstofnun að ræða.

Allir flokkar voru sammála um samþykktirnar frá 17. maí 1941, og þjóðin stóð að baki þeim. Með þessum samþykktum höfðum við tekið öll okkar mál í okkar hendur og lýst yfir, að framtíðartakmarkið væri lýðveldi. Ég tel, að þjóðin hefði unað því, að við svo búð stæði fyrst um sinn, ef nýjar vonir hefðu ekki verið kveiktar með ótímabærum loforðum í vor. Og ég minnst þess, er kjördæmamálið var til 1. umr. í Nd., þá lýsti hæstv. forseti Sp. þessari afstöðu greinilega, er hann sagði, að í rauninni lægi ekkert á að taka ákvarðanir um sambandsmálið. Það lægi skýrt fyrir, hvað Ísland hefði gert og ætlaði að gera. En að þetta mál var tekið upp í vor, var af því, að farið var að hrófla við breyt. á stj.skr. Þess vegna hugsuðu menn sér þessa tilhögun. Það öngþveiti, sem þetta mál er nú komið í, er bein afleiðing af því, að fyrra málið var upp tekið, eins og tveir flokksbræður mínir hafa tekið fram hér.

Ég er sammála hv. þm. Barð. um, að æskilegt hefði verið, að sjálfstæðismálið hefði náð fram

að ganga á þessu þingi. En ég er honum ekki sammála um annað. Brigzlyrðin í ræðu hans, er hvergi geta staðizt, eru sitzt til þess fallin að fylkja mönnum um málið.

En sjálfstæðismálið hefur strandað á þessu þingi sökum þess, að stjórnin hefur ekki treyst sér til að framfylgja loforðunum frá í vor. Skal ég ekki deila á hana fyrir það. En til þess að láta sem eitthvað sé gert í málinu, er þetta frv. fram borið, sem vitanlega er þó ekki neitt sjálfstæðismál. Það er talið, að það eigi að flyta fyrir afgreiðslu sjálfstæðismálsins, er að henni kemur, og hæstv. forsrh. sagði í dag, að þetta frv. gæfi möguleika til þess, að málið yrði framkvæmt jafnsnemma og ætlað var. Þetta er ekki rétt. Þetta frv. ber ekki í sér neina möguleika til jafnfljóttrar afgreiðslu og orðið hefði, ef málið hefði fengið þá meðferð, sem ráðgerð var. Þetta er af því, að svo er ákveðið í frv., að auk samþykkis eins þings þurfi þjóðaratkvæðagreiðslu. Því verður ekki þessum tilgangi náð, sem stj. og stuðningsmenn frv. vilja vera láta, þetta verður mjög lítið fljótari leið en farin væri, er venjuleg breyt. á stj.skr. væri gerð. Ég sé ekki, að fljótara sé að láta fara fram þjóðaratkvæðagreiðslu en kosningar. Það væri þá aðeins tíminn frá kosningum og fram að þingi, er sparast.

Okkur framsóknarmönnum hefur verið brigzlað um það hér af andstæðingum okkar, að frá okkur hafi ekki komið fram nein uppástunga um leið í þessu máli. Þetta er rangt. Tveir flokksbræður mínir hafa hér bent á leið, sem jafnan hefur verið farin, er lýðveldi hafa verið stofnuð hingað til, og gefizt vel.

Ég er ákaflega hræddur um, eins og nú standa sakir, að þetta frv., sem á að flyta fyrir lýðveldisstofnuninni, nægi ekki í því efni. Vel getur hugsazt, að við verðum að hafa hraðari hendur en þar er ráð fyrir gert. Hvernig var ekki með ákvörðun þingsins 10. apríl 1940? Þá hefði ekki verið hægt að láta fara fram þjóðaratkvæðagreiðslu, nema þá eftir á.

Ég hjó eftir því í ræðu hæstv. forsrh. í dag, að hann sagði, að yfirlýsingin frá 17. maí 1941 samrýmdist ekki sambandslagasáttmálanum og væri strangt tekið ekki lögleg. Ég held þetta sé rétt, og ég vil láta koma fram, að ég tel, að lýðveldi verði vart stofnað á löglegan hátt, jafnvel ekki eftir þessu frv. Og getur nokkur bent á dæmi um löglega lýðveldisstofnun samkvæmt eldri stj.skr.?

Hv. 6. þm. Reykv. sagði, að eins mætti segja, að hér hefði orðið bylting 10. apríl 1940. Ég tel þýðingarlaust að þræta um meiningu orða. En ég hef ekki heyrt kallaða byltingu í Noregi 1905, er Norðmenn lýstu yfir því, að konungur Svía væri ekki lengur þeirra konungur. Þeir settu þá ekki á stofn lýðveldi, af því að þeir ætluðu að taka sér annan konung. En ef þeir hefðu ætlað að stofnsetja lýðveldi, þá hefðu þeir yfirlýst Noreg lýðveldi þann sama dag og þeir slitu konungssambandinu við Svía, enda þótt engin lýðveldisstjórnarskrá væri til.

Því hefur verið haldið fram, að Framsfl. hafi risið gegn þessu frv. Ég held, að það sé ekki rétt að orði komizt. Hér hefur verið deilt á stj. og

andstæðinga okkar fyrir ýmislegt í sambandi við þetta mál, en Framsfl. hefur ekki lýst yfir því, að hann væri á móti þessu frv. Ég skal þó lýsa yfir því fyrir mitt leyti, þar eð ég hef ekkert umboð til að tala fyrir flokk minn, að ég tel ákvæðið um þjóðaratkvæðagreiðsluna mesta gallann á frv. Ég veit raunar, að það getur gefið málinu styrk út á við, ef mikil þátttaka næst. Að öðru leyti er þetta þýðingarlítið inn á við. Allir vita, að allir Íslendingar eru sammála um, að stofna eigi hér lýðveldi við fyrsta tækifæri. Um það þarf ekki að spyrja þjóðina fyrr en þá eftir á. Mér hefði því fundizt, að þessi stjksrl. hefðu mátt öðlast gildi á undan þjóðaratkvæðagreiðslunni, því að ekki er vist, að við höfum tíma til að biða eftir henni, er að þessu kemur. En sjálf-sagt er nú ekki hægt að breyta þessu ákvæði eftir þetta. En yfirleitt er það mín skoðun og Framsfl., að ein samþykkt Alþ. eigi og geti nægt til þess, að lýðveldið verði stofnað.

Ég sé svo ekki ástæðu til að lengja umr. með því að svara þeim hv. þingmönnum, er hér hafa talað.

Eina setningu sagði hv. 6. þm. Reykv., er ég hef oft heyrt fyrr. Hann talaði um sérréttindi Framsfl. Ég er alveg undrandi á því, að menn með fullu viti, sem hafa lesið stjksr., skuli stagast á þessu. Eftir henni hafa allir flokkar jafna aðstöðu til að vinna kjördæmin. Það er því ekki vegna neins sérréttindamissis, að Framsfl. hefur barizt gegn kjördæmamálinu, en það er nú út-rætt mál.

Ég skildi hv. þm. Barð. svo, að ástæðan til sundrunar í þessu máli væri sú, að Framsfl. hafi ekki viljað vera með í því. Að hann skuli leyfa sér að segja þetta! Ég hef ekki orðið var við nein tilboð um þetta frá öðrum flokkum. Þetta eru rakalaus ummæli og sitzt til þess fallin að fylkja mönnum um málið. Ég fullyrði, að ekki muni standa á Framsfl. að samþykkja fullt sjálf-stæði Íslands, þegar þess er kostur, þó að hann sjái ekki ástæðu til að styðja hégómamál sem þetta frv. Ég ætla að minna hv. þm. á það, að um þetta frv., sem ekki er neitt sjálfstæðismál, er-um við framsóknarmenn sammála hv. þm. Borgf. Hann sá ekki heldur ástæðu til að samþykkja þetta frv. Ef þeir áfella hann ekki, geta þeir ekki heldur áfellt okkur, það sama verður að ganga yfir báða.

Ég skal svo ekki eyða tíma hv. d. lengur.

Bjarni Benediktsson: Í umr. um sjálfstæðis-málið nú er talað um formleg sambandsslit við Danmörku og hvenær þau skuli verða. Er því svo látið sem þetta mál varði sameiginlega bæði löndin, Ísland og Danmörku.

Þetta er villandi. Sambandinu við Danmörku er þegar raunverulega slitið. Yfir því hefur sagan þegar kveðið upp sinn dóm. Það er dautt og vaknar áreiðanlega aldrei framar upp frá dauð-um. Enginn ábyrgur Íslendingur mun nokkru sinni veita atbeina sinn til slíkrar uppvakningar.

Viðfangsefnið nú er því ekki viðskipti Dana og Íslendinga, heldur annars vegar, hvenær Ís-landingum sjálfum lízt að staðfesta það í eigin stjórnskipunarlögum, sem sagan sjálf hefur ó-afturkallanlega sagt, og hins vegar, hvenær tekst

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

að fá viðurkenningu stórveldanna á þessum að-gerðum Íslendinga.

Ég skal játa, að ekki er gott að átta sig á, hver er afstaða þeirra framsóknarmanna, sem mest hafa nú rætt um sjálfstæðismálið og lausn þess. Að svo miklu leyti sem nokkurn botn er að finna í kviksyndi hinna gagnstæðu fullyrðinga framsóknarmanna, þá skilst mér þó, að hann felist í þeirri fullyrðingu Hermanns Jónassonar, að sjálfstæðismenn og aðrir andstöðuflokkar Framsóknar hafi stefnt sjálfstæði, frelsi og áliti íslenzku þjóðarinnar í hættu, með því, án at-beina Framsóknar og án þess að atvik hafi á nokkurn veg breytzt, að „svikja“ þá stefnu í þessum málum, sem upp hafi verið tekin með þingsályktununum 17. maí 1941.

Því fer að visu fjarri, að enn hafi nokkurt ó-heillaspor verið stigið í þessu máli. Enn hefur sóknin látaust verið fram á við, og allt, sem ríkisstj. og Alþ. hafa í málinu gert, hefur horft til góðs fyrir þjóðina. Þess vegna er ekkert til-efni til þess og mjög illa farið, að Hermann Jón-asson skuli láta sem þjóðin hafi nú ratað í nið-urlægingu og ógæfu vegna þess, að án atbeina Framsóknar hafi að tilefnislausu verið horfið af fyrri braut.

En vegna þessara fullyrðinga Hermanns Jón-asonar verður að rifja upp tvennt. Í fyrsta lagi, hvort það sé að tilefnislausu, að talið hefur verið, að atvik í sjálfstæðismálinu hafi breytzt verulega, frá því Alþ. gerði ályktunina 17. maí 1941 og þar til málið var tekið upp á s. l. vori. Í öðru lagi, hvort það hafi verið andstæðingar Framsóknar einir, sem litu svo á, að veruleg breyting hafi átt sér stað, eða hvort framsóknar-menn hafi allt til þessa verið sömu skoðunar og aðrir landsmenn um, að svo hafi verið.

Þá er fyrst á það að líta, að 17. maí 1941 segir Alþingi: „að af Íslands hálfu verði ekki um að reða endurnýjun á sambandslagasáttmálanum við Danmörku, þótt ekki þyki að svo stöddu tímabært, vegna ríkjandi ástands, að ganga frá formlegum sambandsslitum að endanlegri stjórn-arskipun ríkisins“.

Það ástand, sem í þessari ályktun er til vitn-að, var, að þá hafði Ísland verið hernumið af er-lendu stórveldi, án samþykkis og þrátt fyrir mótmæli íslenzku þjóðarinnar og íslenzkra stjórnar-valda. — Stórveldi það, sem landið hafði her-tekið, hafði ráðið íslenzku ríkisstjórninni frá því að ráða sjálfstæðismálinu til lyktar að svo stöddu. Skildu menn það svo, að það væri vegna þess, að hið erlenda ríki teldi sig að vissu leyti bera ábyrgð á því, sem hér gerðist á meðan landið væri hernumið, og teldi því ekki heppilegt, að formlegri réttarstöðu Íslands væri breytt á með-an svo stæði. Hermann Jónasson, þáv. forsrh., hélt þessari erlendu visbendingu mjög á loft og lagði á hana ríka áherzlu í harðri deilu, sem hann þá átti í blaðinu Tímanum við formann Framsóknar, Jónas Jónsson. Síðan hefur Her-mann Jónasson einnig skýrt frá því, að sendi-maður Bretlands, sem þessa aðvörun bar fram, hafi talið, að hún væri gefin með vitund Banda-rikjanna. En þá, snemma árs 1941, höfðu Banda-rikin, gagnstætt því, sem almennt hafði verið álitnið hér á landi, enn eigi viðurkennt algert

frelsi og fullveldi Íslands og beinlinis hliðrað sér hjá að senda hingað erindreka með diplomatisku umboði, sendiherra, heldur látið sér nægja að hafa hér ræðismann.

Er það nú rétt, að enn sé hið sama ástand í þessum efnunum og var vorið 1941? Ég fullyrði, að það hafi gerþreymt.

Landið var ekki lengur hernumið í sama skilningi og þá var. Yfirstjórn þeirra herja, sem hér dveljast nú, er í höndum ríkis, sem Íslendingar sjálfir hafa falið hvernd landsins. Hlýtur það vissulega mjög að breyta aðstöðu allri og viðhorfi, hvort landið er hernumið gegn mótmælum þjóðarinnar eða verndað ef her, sem hér dvelst með samþykki þar til bærri isl. stjórnarvalda. — Ákvarðanir, sem við höfðum ekki geð i okkur til eða hirtum eigi um að gera á meðan hér á landi var her í okkar forboði, getum við haft fulla ástæðu til að gera, þegar hér situr her með samþykki okkar. Og þótt ríki láti sig ekki einu gilda, hvað gert er í landi, sem það hefur hertekið, þá má ekki þar af álykta, að það haldi áfram afskiptum sínum eftir að hertökunni er lokið og við hefur tekið hvernd annars ríkis. Þvert á móti verður að ætla, að þá sé lokið þeim afskiptum, sem vegna hertökunnar voru gerð.

Þá vil ég enn fremur vekja athygli á því, sem að visu hefur áður verið gert í umr. um þetta mál, að í því samkomulagi, sem gert var í júní-júlí 1941 við Bandaríkin um hvernd þeirra á Íslandi, þá er berum orðum tekið fram, að Bandaríkin skuldbinda sig til að viðurkenna algert frelsi og fullveldi Íslands og að beita öllum áhrifum sínum við þau ríki, er standa að friðarsamningunum eftir yfirstandandi ófrið, til þess að friðarsamningarnir viðurkenni einnig algert frelsi og fullveldi Íslands. Enn fremur er tekið fram, að talið sé sjálfsgert, að Bandaríkin viðurkenni þegar frá upphafi þessa réttarstöðu Íslands, enda skiptist bæði ríkin strax á diplomatiskum sendimönnum. Loks er þess að geta, að Bretland gerði af sinni hálfu alveg sams konar skuldbindingar og Bandaríkin um réttarstöðu Íslands.

Með þessari samningagerð var réttarstaða landsins því, a. m. k. formlega, miklu betur tryggð en nokkru sinni áður. Bandaríkin ákváðu þá fyrst að senda diplomatiskan sendimann til landsins og viðurkenndu þá fyrst algert frelsi og fullveldi þess. — Í samningagerðinni felst, að Íslendingar eigi sjálfir að ráða stjórnarháttum sínum, án ihlutunar þeirra ríkja, sem undir skuldbindingarnar gengust, Bretlands og Bandaríkjanna. Því að það er frumréttur hverrar þjóðar, sem fengið hefur viðurkenningu fullveldis síns, að hún ráði sjálf að öllu leyti stjórnarskipun sinni.

Enda er þá sérstaklega vitað um Bandaríkin, að þau, vegna uppruna síns og allrar sögu, þar sem þau eru til orðin eftir frelsisstríði við móðurland sitt, Bretland, — hafa ætíð talið það leiða af sjálfsákvörðunarrétti hverrar fullvalda þjóðar, að hún ráði sjálf stjórnarskipun sinni. Hafa þau og ætíð staðið gegn því, að slík iðlöndun annarra ríkja ætti sér stað. Má benda á mörg dæmi úr sögunni þessu til sönnunar. Ég skal þó aðeins nefna byltinguna í Rússlandi 1917, þegar

Englendingar, Frakkar og ýmsir aðrir bandamenn þeirra vildu hafa ihlutun um, hverja stjórnarskipun rússneska þjóðin veldi sér. Bandaríkin beittu sér þá á móti þessum afskiptum og sögðu, að Rússar ættu að ráða þessum málum sjálfir.

Loks ber á það að minna, að sjálfir samningarnir um hverndina bera það með sér, að bæði Bretland og Bandaríkin viðurkenndu, að sambandsáttmálinn við Danmörku væri í raun og veru úr sögunni. Það er vitað, að Bandaríkin vildu ekki standa her sinn hingað, nema samþykki réttra stjórnarvalda kæmi til. En ef sambandslögin voru enn í gildi, er ljóst, að stjórnarvöldin hér á landi gátu ekki ein gefið lögformlegt samþykki til þessara aðgerða. Þá hefði til þeirra þurft milligöngu og atbeina utanríkisráðherra Dana í Kaupmannahöfn.

Hvernd Bandaríkjanna hvílir því beinlínis á þeirri forsendu, að sambandslögin séu í raun og veru úr sögunni og Íslendingar hafi heimild til þess að skipa málum sínum, án þess á nokkurn hátt að vera af þeim bundnir. En erfitt er, jafnvel þótt öllum lögfræðilegum hugleiðingum sé sleppt, að telja mönnum trú um, að þau bönd fái bundið þjóðina á hættalausum tímum, er byrjað verður með að leysa í hvert sinn, sem verulegur vandi er á höndum.

Það er því ljóst og óumdeilanlegt, að mjög verulegar breytingar höfðu orðið á aðstöðu allri og ástandi í þessum efnunum frá 17. maí 1941 og þar til stjórnarskrármálið var tekið upp á síðast liðnu vori. Hinar breyttu aðstæður réttlættu fyllilega þá skoðun, að Íslendingar þyrftu eigi framar að hlíta afskiptum annarra um það, hvernær þeir vildu stíga síðasta sporið í sjálfstæðismáli sínu, né kviða því, að viðurkenning á þessum aðgerðum fengist eigi hjá þeim stórveldum, sem öllu geta ráðið um hagi okkar.

Og ég lét mér ekki nægja að fullyrða, að þessi skoðun hafi verið réttmæt, heldur fullyrði ég einnig, að þessi hafi verið hin almenna skoðun Íslendinga eftir samningana um hverndina.

Þessu til sönnunar vil ég vitna í ummæli mín i ræðu, er ég hélt héðan af svölum alþingishússins 1. des. s. l. Ég geri það ekki vegna þess, að ég telji þau orð sérstaklega merkileg, heldur til að sýna, að það, er ég nú hef sagt, er ekki fundið upp að þjónkun við flokk minn, heldur mælt af sannfæringu um, að rétt mál sé flutt. Í hinni tilvitnuðu ræðu drap ég á hverndarsamningana og segi síðan, með leyfi hæstv. forseta:

„Skal það ekki frekar rakið hér, en einungis rifjað upp, að í þeim samningum, sem um þetta urðu, skuldbundust þessi tvö ríki, sem vegna hnattstöðu sinnar gætu öllu ráðið um örlög Íslands, til að viðurkenna algert frelsi og fullveldi landsins og beita öllum áhrifum sínum við þau ríki, sem standa að friðarsamningum, til þess að einnig þá verði viðurkennt algert frelsi og fullveldi Íslands.

Ef Íslendingum hefði fyrir fram verið sagt, að um þær mundir, er þeir hefðu öðlazzt rétt til að taka öll sín mál í eigin hendur, hlýtu þeir jafnskýlausa viðurkenningu þessara tveggja stórvelda sem þá, er þeir nú hafa fengið, mundi engum

hafa blandast hugur um, að þann rétt ætti að nota.“

Skömmu síðar segi ég:

„Hlýtur því óðum að því að liða, að Íslendingar noti rétt sinn og komi stjórnskipun sinni í fast horf, svo að þeir megi við hana una um fyrirsjáanlega framtíð.“

Þessari skoðun var þannig haldið fram á áberandi stað á hátiðisdegi þjóðarinnar. Ég hef eigi orðið þess var, að þessari skoðun hafi verið mótmælt. Þvert á móti fullyrði ég, að þetta hafi ekki verið einkaskoðun mín, heldur ráðandi skoðun Íslendinga á þessum tíma, og ég vitna einungis í mín eigin ummæli af því, að þau eru mér tiltækust. Í betra tómi mætti sjálfstaga finna miklu fleiri tilvitnanir þessu til staðfestingar.

Réttmæti þeirra fullyrðinga, að á s. l. vori og sumri hafi skoðun Íslendinga í þessum efnum verið sú, er ég nú hef lýst, og þar með, að það sé alrangt, að framsóknarmenn hafi þá haft nokkra sérstöðu í þeim, sést og glögglega, þegar athugað er, með hverjum atvikum sjálfstæðismálið var tekið upp á síðast liðnu vori. Þá einmitt kemur í ljós, að sjálfstæðismálið var á síðasta þingi tekið upp af Framsfl. í till. til þál., sem nokkrir þm. hans fluttu í sambandi við kjördæmamálið. — Till. var um kosning stjórnskráarnefndar og hljóðar svo, með leyfi hæstv. forseta:

„Alþingi ályktar að kjósa 5 manna millipinganefnd á þessu þingi. Hlutverk hennar er að endurskoða rækilega stjórnskrá ríkisins, og skal hún sérstaklega miða starf sitt við það, að Ísland sé fullvalda lýðveldi, á traustum lýðræðis- og þingræðisgrundvelli. Vanda skal nefndin svo til tillagna sinna, að vænta megi, að stjórnskráin geti verið til frambúðar. Nefndin kys sér formann. Kostnaður við nefndarstörfin greiðist úr ríkissjóði.“

Í grg. till. segir m. a.:

„Nú er svo háttað, að þörf er gagngerðra breytinga á stjórnskránni vegna breyttrar réttarstöðu landsins gagnvart öðrum löndum. Breyta þarf ákvæðum stjórnskrárinnar um æðsta vald í málefnum ríkisins og ákveða, hvernig því skuli fyrir komið, og yfirleitt breyta þannig stjórnskipunarlögunum, að þau verði í fullu samræmi við þingsályktanir Alþingis frá 17. maí 1941“. Þ. e., að sambandssáttmálanum verði formlega slitið og lýðveldi stofnað.

Í till. sjálfri og þessum ummælum grg. kemur alveg tvímælalaust fram, að Framsókn þá telur rétt að taka stjórnskrármálið og sjálfstæðismálið þar með til meðferðar. Berum orðum er talað um breytta réttarstöðu landsins. Ég vek athygli á, að ótvírætt kemur fram, að það sé einungis undir Íslendingum sjálfum komið, hvenær þeir taka þessar ákvarðanir, þótt á hitt sé lögð áherzla, að vel skuli vanda það, sem lengi á að standa. Hvergi er með einum stafkrók að því vikið, að af öðrum ástæðum en þessum sé varhugavert að afgreiða stjórnskrármálið þá þegar. Slíkt hefði þó vissulega verið gert, ef flm. hefðu talið, að enn væru fyrir hendi þeir annmarkar, sem flokksbróðir þeirra, fyrrv. forsrh. Hermann Jónasson, hafði árið áður lagt megináherzlu á.

Aðrir flokkar þingsins álitu, að þessi aðferð Framsóknar væri ekki hin heppilegasta. Ástæðan til þess var sú, að það kom fram bæði í till. sjálfri, grg. hennar og umr. á vörþinginu, að Framsókn vildi tengja saman fullnaðarafgreiðslu sjálfstæðismálsins annars vegar og kjördæmamálsins hins vegar. Hún vildi láta afgreiða hvort tveggja samtímis. Allir aðrir flokkar þingsins voru um þetta á annarri skoðun. Þeir töldu mesta óráð að blanda þessu saman. Þeir töldu, að kjördæmamálið væri slíkt deilu- og hitamál, að ef það yrði ekki afgreitt á undan sjálfstæðismálinu, þá mundi það um ófyrirsjáanlega langan tíma þvælast fyrir sjálfstæðismálinu og hafa þau áhrif, að ekkert væri í því gert og að þjóðin staði ekki sameinuð um frelsisstjórnskrár sína, þegar tímabært þætti að afgreiða hana. Og mig furðar satt að segja á málfutningi framsóknarmanna, að þeir skuli enn leyfa sér að halda því fram, að heppilegt hefði verið að tengja þessi tvö mál saman, eftir að reynslan er búin að sanna og þeir með eigin framferði að gera kjördæmamálið að einu hinu mesta hatursmáli, sem í þingsögunni greinir. Þar sem framsóknarmenn láta þetta mál standa í vegi fyrir þjóðhollri samvinnu um öll stórmál, sem fyrir þinginu liggja, jafnvel eftir að þjóðin hefur ótvírætt svo fyrir mælt, að kjördæmabreytinguna skuli samþykkja, og búið er að afgreiða hana og staðfesta á stjórnskipulegan hátt. Þegar þeir bregðast svo við kjördæmamálinu, eftir að búið er að afgreiða það til fulls, hvernig halda menn þá, að það hefði verkað á samlyndið um sjálfstæðismálið, ef bæði málin hefði átt að afgreiða samtímis? Og hvenær hefði sjálfstæðismálið verið afgreitt, ef biða hefði átt með afgreiðslu þess, þar til Framsókn féllist á, að sérrettindi hennar í kjördæmamálinu væru afnumin?

Ég hef hér á undan rakið afstöðu Framsóknar til stjórnskrármálsins, tvískinnung flokksins í því máli, er flokkurinn flytur till. um að skipa millipn. í málið, en vildi þó, vegna kjördæmamálsins, láta allar stjórnskrárbreytingar biða. Þetta kemur glögglega fram við athugun á till. þeirri, er framsóknarmenn fluttu um skipun millipinganefndar. En það sést einnig af því, hvernig framsóknarmenn brugðust við brtt. þeirri, sem sjálfstæðismenn og Alþýðuflokks báru fram við þessa till., en brtt. hljóðaði svo, með leyfi hæstv. forseta:

„Alþingi ályktar að kjósa 5 manna millipinganefnd til þess að gera tillögur um breytingar á stjórnskipunarlögum ríkisins í samræmi við yfirlýstan vilja Alþingis um, að lýðveldi verði stofnað á Íslandi, og skili nefndin álitu nógu snemma til þess, að málið geti fengið afgreiðslu á næsta Alþingi. Nefndin kys sér sjálf formann. Nefndarkostnaður greiðist úr ríkissjóði.“

Þessi brtt. var samþ. með 25 atkv. gegn 19, þ. e. öllum framsóknarmönnum. Með þessu var ákveðið að skilja í sundur kjördæmamálið og sjálfstæðismálið. Á móti því var Framsókn. En hinu var hún alls ekki andvíg, að sjálfstæðismálið væri tekið upp, ef kjördæmabreyting þegar í stað varð eigi með neinu móti umflúin. Þegar búið var að breyta hennar upphaflegu till., þá sátu þm. hennar þess vegna hjá og greiddu ekki atkv.

um till. svo breytta. Og Framsókn sýndi stjórnarskrárnefndinni, sem undirbúa átti sjálfa frelsisstjórnarskrána. hina mestu virðingu, þar sem hún kaus í nefndina tvo sína fremstu menn, þótt ólíkir séu, þá Jónas Jónsson og Hermann Jónasson.

Störf þessara tveggja forustumanna Framsóknar í nefndinni sýna það og óumdeilanlega, að það var breyting á stjórnarskránni vegna kjördæmaskipunarinnar, sem þeir voru á móti, en alls eigi breyting, sem eingöngu væri vegna lokaákvörðunar í sjálfstæðismálinu. Fundargerðabók stjórnarskrárnefndarinnar, sem þegar hefur raunar verið svo rækilega vísað til, að ég get látið mér nægja að drepa á hana, sannar þetta ótvíðvætt. Þar kemur fram, að alger breyting verður á afstöðu framsóknarmanna, eftir að alþingiskosningarnar í sumar voru búnar að sýna, að kjördæmamálið yrði eigi stöðvað.

Á meðan framsóknarmenn vonuðu, að þeir gætu fengið stöðvunarvald gegn kjördæmabreytingunni, þá lýsti Jónas Jónsson yfir því, að hann teldi mjög tvisýnt hagnýti þeirrar ráðstöfunar að ætla að afgreiða sjálfstæðismálið á því þingi, sem nú stendur yfir. Þessu lýsti hann yfir eitt-hvað um 20. maí. En nokkrum dögum eftir kosningarnar, þegar vonin um stöðvun á kjördæmamálinu var rokin út í veður og vind, þá lýsir hann óhikað yfir því, að hann telji, að sjálfstæðismálinu beri að ráða til lykta á þessu þingi. Og Hermann Jónasson tók undir þessa yfirlýsingu flokksformanns síns. — Strax á fyrsta fundi, sem hann kom á, eftir að sú yfirlýsing var gefin, þá notaði hann fyrstu orðin, sem hann lét bóka, til þess að lýsa yfir, að hann væri þessu samála.

Hermann Jónasson vill nú láta líta svo út sem hann hafi gert þetta vegna þess, að ríkisstj. hafi látið einhverjar eftirgrennsanir fara fram hjá erlendum ríkjum, sem sýndu, að óhætt væri að taka málið upp. Ég var á öllum fundum stjórnarskrárnefndarinnar, og ég fullyrði, vegna þess að ég heyrði það með minum eigin eyrum, að ekkert slíkt vakti þá fyrir Hermann Jónassyni. Hann var þá alveg jafnsannfærður um það eins og við hinir nefndarmennirnir, að af hálfu annarra ríkja væri eigi framar um að ræða örðugleika í þessu máli, heldur væri það eingöngu undir vilja okkar sjálfra komið, hvenær við stígum í því fullnaðarsporið.

Hermann Jónasson gerði margar athugasemdir í nefndinni. Það er rétt. Sumar þeirra eru bókadár. En öll hans mál færsla var í þá átt, að rangt hefði verið að taka kjördæmamálið út úr og gera þyrfti enn frekari breytingar á stjórnarskránni en af sjálfri lýðveldisstofnuninni leiddi. Kjósa bæri forseta, sem hefði eins konar einræðisvald í málefnum ríkisins, gæti sjálfur valið sér ráðherra og annað slíkt. Hann taldi, að langan tíma tæki að koma sér niður á, hvernig þessu yrði bezt fyrir komið, og sú stjórnarskrárþreying, sem nú ætli að gera vegna sjálfstæðismálsins, gæti því ekki orðið nema til bráðabirgða. Enda væri þegar til stjórnarskrárfrv., sem til slíkrar afgreiðslu nægði, og væri starf nefndarinnar því nánast óþarft, þar sem málið væri fullundirbúið til þvílíkrar skyndilausnar. En aldrei nefndi

hann það einu orði, að vegna aðstöðunnar til annarra ríkja væri varhugavert að hreyfa sjálfu sjálfstæðismálinu nú.

Ég hef hér að framan sýnt fram á svo skýrt, að eigi verður um deilt, þetta tvennt:

Í fyrsta lagi, að þau atvik, sem 17. maí 1941 gerðu að verkum, að þá þótti eigi tímabært að ganga frá formlegum sambands slitum og endanlegri stjórnskipun ríkisins, voru úr sögunni á síðast liðnu vori og í þeirra stað komin sú aðstaða, að ætla varð, að einmitt þá væri rétti tíminn til að taka málið upp til endanlegrar afgreiðslu.

Í öðru lagi, að Framsfl. átti fyllilega sinn þátt í því, að málið var tekið upp. Forustumenn hans áttu sæti í stjórnarskrárnefndinni og lýstu því þar með ótvíðvættum orðum, að þeir teldu rétt að afgreiða málið, eftir að sýnt var, að kjördæmabreytingin náði fram að ganga.

Framsóknarmenn reyna nú að sanna, að það sé vegna þess, að við sjálfstæðismenn teljum, að við höfum hlaupið á okkur í málinu, að við leggjum megináherzlu á hin breyttu atvik eftir 17. maí 1941 og á það, að Framsókn hefur allt til þessa viðurkennt, hverja þýðingu þessi breyting hefði, og þar af leiðandi átt sinn þátt í þeim aðgerðum, sem hún nú afneitar. Framsóknarmenn vilja nú halda því fram, að þjóðin sé vegna þessara aðgerða lent í ófremd og smán, og ástæðan til þessa sé sú, að gengið hafi verið á gefin grið við Framsókn og málið tekið upp á móti hennar vilja.

Það er satt, að við sjálfstæðismenn mótmælum því, að þetta sé sannleikanum samkvæmt. En við mótmælum því ekki vegna flokks hagsmuna okkar. Þvert á móti. Í innanlandserjunum við Framsfl. er varla unnt að hugsa sér betri vígstöðu en þá, ef hann kys sér þann reit að halda því fram, að með hververðarsamningunum og öllum afleiðingum þeirra hafi engin aðstöðubreyting orðið Íslendingum til hags í sjálfstæðisbaráttu þeirra. Sá, sem slíku heldur fram, getur eigi gert það vegna neins annars en þess, að hann vill ekki, að Ísland verði sem allra fyrst frjálst. Hann vill ekki halda þeim hætti feðra okkar og fyrirrennara að standa ætíð fast á ýrasta rétti landsins og linna aldrei baráttunni fyrr en síðustu leifum ófrelsisins er rutt úr vegi.

Það kann að vera, að framsóknarmenn telji, að ef þeir veldu sér slíkan málstað, þá mundi hann vera vænlegur til fylgis hjá þjóðinni. Við sjálfstæðismenn höfum allt aðra skoðun. Við sjálfstæðismenn öfundum framsóknarmenn sannarlega ekki, ef þeir vilja hverfa frá eigin fortíð og fara nú að halda þvílíku fram.

En hér er alls eigi um að ræða aðstöðu flokka anna í baráttu þeirra inn á við, heldur um hitt, hvernig fara eigi að til þess að fá fullt frelsi þjóðarinnar sem fyrst viðurkennt af hinum erlendu þjóðum, er við eigum mest skipti við. Þetta eitt getur nú haft þýðingu, og fyrir því verður allt annað að lúta í lægra haldi.

Það er vegna þess, að mér er þetta ljóst, sem ég segi, að ef Framsfl. ætlar sér nú, vegna hagsmuna sinna af því að litillækka Sjálfstfl., að fara að litillækka sjálfstæðisviðleitni þjóðarinnar og gera lítið úr fengnum réttindum hennar og við-

urkenningu stórveldanna á þeim, þá er það stærsta og geigvænlegasta syndin, sem þessi flokkur hefur nokkru sinni drýgt gegn þjóð sinni.

Stjórnmálamönnum erlendra þjóða þykir það vissulega harla kynlegt, að svo litil þjóð í stóru og erfiðu landi, hér norður á hjara veraldar, sem við Íslendingar, skuli ætla sér þá dul að vera sjálfstætt ríki. Við skulum gera okkur það alveg ljóst, að þessi vantrú hefur við mikið að styðjast og að við getum ekki á henni sigrazt nema við leggjumst á það allir sem einn að kveða hana niður. Við skulum aldrei láta okkur falla úr minni, að þeir af erlendum stjórnmálamönnum, sem af einhverjum ástæðum hafa talið sig hafa hag af því að standa á móti sjálfstæðisóskum Íslendinga, hafa ætíð lagt á það höfuðáherzlu, að það væru einungis fáir Íslendingar, sem í alvöru meintu þá fjarstæðu, að Ísland ætti að vera alfrjálst. Við skulum ekki gleyma stjórnmálamanninum erlenda, sem hingað kom og sagði síðan, að hann hefði einungis hitt einn stjórnmálamann í fremstu röð, sem vildi, að Ísland yrði alfrjálst lýðveldi. Og í framlíðinu af þessu var því lætt út, að þessi eini maður væri hálf-gert gamalmenni, sem eigi væri mikið mark takandi á. Nei, Íslendingar verða að hafa það hugfast, að skæðasta vopnið á móti frelsisþrá okkar hefur ætíð verið það, að það væri ekki nema litill hópur, fáeinir menn, sem áhuga hefðu á fullu frelsi þjóðarinnar.

Íslendingar sjálfir vita, að þótt svo virðist á stundum, sem furðuhljótt sé um óskir þjóðarinnar í þessum efnum, þá er það eigi af áhugaleysi, heldur af hinu, að hún telur óþarft að eyða orðum að því, hvort til fulls eigi að afmá síðustu trefjar hins aldagamla ófrelsisbands. Í hópi Íslendinga hafa úrtöllumennirnir í þessu efni því aldrei verið öfundsverðir. Er það nú samt, þrátt fyrir þetta, alvara framsóknarmanna að skipa sér í þennan lítt öfundsverða hóp úrtöllumannanna? Er það alvara þeirra, að rangt hafi verið að knýja á dyrnar um það, að Íslendingar tryggðu fullt frelsi sitt á stjórnskipulegan hátt í skjóli þeirrar viðurkenningar, sem fengin var? Er það alvara þeirra að gefa erlendum stjórnmálamönnum færi á að segja, að þá séu einungis sumir Íslendingar, sem vilji algert frelsi þjóðinni til handa? Ef framsóknarmenn í alvöru og að athuguðu máli taka sér þessa stöðu, þá er það eflaust vegna þess, að þeir telja sig þar með auka fylgisvönir sínar við kosningarnar í haust. Ég er þess fullviss, að í því bregzt þeim bogalistin.

En setjum nú svo, að Framsókn takist að gera alla hina flokkana tortryggilega með því að gera lítið úr réttindum landsins og ynni á því nokkur atkv. Er það þá tilvinnandi fyrir flokk, sem í 15 ár samfleytt hefur átt forsrh. landsins, er enn stærsti flokkur þingsins og annar stærsti flokkur þjóðarinnar, að vinna einhvern óverulegan kosningasigur með því að ganga í lið með vantrúnni á frelsisréttindum þjóðarinnar?

Framsfl. mun svara fyrir sig. En það er víst, að ef einhverjir menn eru til, sem vilja koma í veg fyrir, að íslenzka þjóðin fái fullt frelsi, þá geta þeir eigi kosið sér betri bandamann en þann, sem slíka aðstöðu hefur sem Framsfl.

Talað hefur verið um sterka og veika leið í þessu máli, eftir því, hverjar samþykktir Alþ. gerir nú. Í málinu er ekki til nema ein sterk leið, og hún er sú, að allir Íslendingar standi saman um það, að við fáum fullt frelsi svo fljótt sem nokkur kostur er á.

Það er alveg víst, að við náum ekki frelsinu eða viðurkenningu þess með fjandskap við þau voldugu herveldi, sem hér eru. Við erum allt of veikir, fáir og smáir til þess, að okkur stoði að beita venjulegum vígvélum. Eina vopnið, sem okkur er tiltækt, og eina vopnið, sem þær göfugu þjóðir, sem hér eiga hlut að, beygja sig fyrir, er það, ef við Íslendingar berum gæfu til að standa saman sem einn maður um rétt okkar, ekki með neinu offorsi, sem leiða kann til þess, að við missum það, sem þegar er fengið. Sjálfsákvörðunarrétti okkar megum við vissulega ekki láta misþjóða. En við verðum að beita honum með hófi og stillingu og aðgæzlu á öllum atvikum hverju sinni.

Þingið fer nú einmitt svo að með samþykkt þeirra stjórnskipunarlag, sem fyrir liggja. Með þeim er, eins og fyllilega hefur verið sýnt fram á í þessum umr., hægt að ná settu marki nákvæmlega jafnsnemma og með nokkurri annarri leið, sem til álita hefur komið í þessu máli. Því fer þess vegna fjarri, að nú sé lagt á nokkurt undanbald í þessu máli. Þeir menn, sem því halda fram, hvar í flokki sem þeir eru, hafa gersamlega misskilið kjarna þessa máls, misskilið að það, sem okkur nú riður á, er að öðlast viðurkenningu stórvelda þeirra, sem öllu geta ráðið um okkar hag, á úrslitaákvörðunum okkar í þessu efni, misskilið, hvernig okkar litla þjóð á að ná þessari viðurkenningu. Það verður sannarlega ekki gert með því að loka augunum fyrir því, sem umhverfis okkur er að gerast.

Hitt er fullkomið undanbald, sem getur leitt til algerrar uppgjafar, ef við sjálfir byrjum á innbyrðis ásökunum og illindum út af þessu máli. Slíkt tjáir sannarlega ekki, ef við viljum berjast fyrir fullu frelsi, og slíkt er áreiðanlega ekki málum okkar til fyrirgreiðslu.

Framsfl. einn hefur engan hlut viljað að þessu eiga. Hjá honum hefur ætíð hið sama kveðið við: Fyrst kjördæmamálið. Síðan allt annað. Ef kjördæmamálið er lagt á hilluna, þá erum við viðmælandi, en ef svo er ekki gert, þá er ekki hægt að ætlast til þess af okkur, að við tökum þátt í nokkru slíku samstarfi.

Á þessu þingi hafa sannarlega komið fram óvænt viðhorf í sjálfstæðismálinu. Viðhorfið út á við er að visu vissulega óvænt og annað en við höfðum rökstudda ástæðu til að ætla. En ég hef þá trú, að þær hindranir, sem þar hafa komið fram, hvíli að langmestu leyti á misskilningi. Og jafnvel þótt svo væri ekki, þá eru þær hindranir einungis til bráðabirgða, og í sambandi við þær hefur fengizt greinilegri viðurkenning á sjálfsákvörðunarrétti íslenzku þjóðarinnar á venjulegum tímum en nokkru sinni fyrir hefur fengizt. Út á við hafa því síður en svo nokkrar ófyrstíganlegar hindranir komið fram. Viðhorfið inn á við er miklu ískyggilegra. Sigrar út á við eru engan veginn vonlausir. En vonin til þeirra hlýtur mjög að minnka, ef Íslendingar

kunna ekki að standa saman um þetta mál. Á meðan þeir hafa í frammí slíkan málflutning, slíkt illindi og brígzlyrði sem framsóknarmenn hafa gert sig seka um, bæði í gær og í dag, en þó einkum hv. þm. Str. (HermJ) í ræðu sinni í morgun, þá horfir ekki vænlega um framgang hins æðsta áhugamáls íslenzku þjóðarinnar.

Með því stjórnskipunarlagafrv., sem hér liggur fyrir, er á mjög einfaldan, en áhrifaríkan hátt greitt fyrir því, að sjálfstæðismálið geti orðið afgreitt, hvenær sem tímabært þykir. Ég skal ekki um það segja, hvort takast megi að afgreiða það til fullnaðar á næsta þingi. En ég er sannfærður um, að þegar Íslendingar leggja niður innbyrðis deilur, að þegar þeir slökkva það bál haturs og illinda, sem Framsfl. kynti, er skammt átti honum sama rétt og öðrum landsmönnum, að þegar Íslendingar skilja, að frelsisþrá sína verða þeir að setja öllu öðru ofar, þá er skemmra að markinu en margur hyggur. Og þá munu ekki verða um það skiptar skoðanir, að með samþykkt þessa frv. er stigið markvert spor í sjálfstæðissögu þjóðarinnar.

Hermann Jónasson: Það er aðeins stutt aths., enda hefur málið tekið nokkuð mikinn tíma, og svo er ráð fyrir gert, að deildarslit og þinglausnir fari fram í kvöld.

Ég vil segja það um ræðu hv. 5. þm. Reykv., að þegar hann talar um sundurlyndi, þá veit hann vel, hverjir það voru, sem slitu samstarfinu í vor. Það er vitanlegt, að það, sem samstarfinu sleit, var það, að það mál var upp tekið, sem aldrei gat leitt til annars en að friðurinn rofnaði, og um það lágu yfirlýsingar fyrir. Það er því ekki nema eðlilegt, að þessir % hl. þings fari með málin fram yfir þær kosningar, sem þeir hafa stofnað til, og við getum ekkert að því gert, þótt ástandið sé þannig, að þeir kvíði fyrir, að það komi í ljós, þegar að kosningum kemur, ef það þá þarf að koma betur í ljós en nú er. Það hefur sýnt sig, að þetta skref, sem Sjálfstf. steig, hefur ekki verið sérstaklega heillavænlegt, og þjóðin er byrjuð að vakna við það, að stjórn þess flokks er ekki sérstaklega gæfurík, og mér finnst ekki nema eðlilegt, að þjóðin fái reynsluna af því að geta ekki afstýrt því, að lagt var út í þetta ævintýri.

Viðvíkjandi sjálfstæðismálinu vil ég segja það, að eftir að forsrh. hafði lýst yfir því, að hann ætlaði að leysa málið, kom fram sú afstaða Framsfl., að hann mundi ekki skerast úr leik, ef hinir flokkarnir vildu standa við loforð sín, svo að það kemur úr hörðustu átt, þegar Alþfl. vill halda því fram, að Framsfl. hafi verið eins konar dragbítur í málinu. En annað mál er það, að þegar málið er komið á það stig, að það á að telja þjóðinni trú um, að ekkert undanhald sé í því, en hv. þm. Borgf. orðaði öðruvísi í Nd. í gær, þegar hann sagði, að í raun réttari væri búið að leggja málið til hliðar, þegar á að telja þjóðinni trú um það með fánum og bumbuslætti, að þetta sé ekkert undanhald, þá tekur Framsfl. ekki þátt í slíkri skrautsýningu í sjálfstæðismálinu.

Að blanda sjálfstæðismálinu inn í kjördæmamálið, hverjir gerðu það í síðustu kosningum? Ég þarf ekki að svara því. Það er á allra vit-

orði, að það voru sjálfstæðismenn, sem það gerðu.

Það, sem við viljum, er að lýsa yfir lýðveldi og síðan ganga frá stjórnskrármálinu á eftir. Það er sú leið, sem fyrri þm. Eyf. benti á.

Að ég vilji, að forsetinn sé kosinn með einveldi, er rangt. Ég ræddi um, að hann væri kosinn eins og í Bandaríkjunum eða eins og tíðkaðist í Frakklandi og víðar.

Ég ætla ekki að eyða tíma í að svara því, sem sagt var um það, að Framsfl. hafi brugðizt í málinu. Það hefur fyrri þm. Eyf. gert. En það er eitt atriði, sem ég vil ekki láta ósvarað. Það kom fram í ræðu hv. 6. þm. Reykv. Hann sagði, að ég hefði stungið upp á þeirri till., sem hér liggur fyrir. Ég vil ekki bera á hv. þm., að hann segi þetta vísitandi ósatt, en ég bendi aðeins á ummæli tveggja þm., þar á meðal hæstv. forsrh. Hann segir, að það hafi verið eins og að klappa á stein, ef það hafi átt að fá frá mér einhverja till. í málinu, enda hafi ég enga till. gert þar, frekar en í öðrum málum. Ég sæti yfirleitt hjá, og svo endaði með því, að ég féllist á það, sem aðrir styngju upp á, því að ég væri svo lítið frumlegur. Þetta væru vinnubrögð mín. Ég ætla ekki að fara inn á vinnubrögð mín, en eitt af því, sem ég lærði, þar sem ég tók áhrifin frá í æsku, í sveitinni, var það, að það væri hygginnna manna háttur að hlusta og spyrja, og ég held, að betur hefði farið, að hæstv. forsrh. hefði að einhverju leyti kynnt sér þau vinnubrögð, áður en hann gaf yfirlýsingarnar. Ráðh. sagði, að ég hefði enga till. gert. Það er rétt. Það komu engar till. frá Framsfl. aðrar en þær, sem ég hef lýst, og hv. þm. S.-Þ. lýsti jafnframt yfir því, að þessar till. væru lagðar fram til álita, en það var sízt ætlunin, að þær ættu að útlistast á þann hátt, sem hér hefur verið gert. Hún gat komið til álita eða önnur leið, sem nefnd var og svipað mátti segja um. Hann gat þess, að merkur maður úr öðrum flokki hefði komið með hana. Það er vitað mál, að hún var alltaf við þann þm. kennd, og ég held, að einn af hv. þm. þessarar deildar sé lítið þakklátur fyrir að eigna mér það, sem alltaf var við hann kennt. Eitt fæst þó út úr þessari umsögn. Það vill enginn kannast við þessa till., og vilja allir koma henni á aðra. Stjórnarflokkarnir vilja sérstaklega koma henni á Framsfl. Þetta er kannske betri sönnun þess en margt annað, hvernig mál þetta er.

Gísli Jónsson: Ég vildi svara tveimur fyrirspurnum hv. 1. þm. Eyf. Fyrst er það, hvenær Framsfl. var boðin samvinna um það að koma á lýðveldi á Íslandi. Þessari þd. og hv. 1. þm. Eyf. er það ljóst, að þegar í þingbyrjun var Framsfl. boðin samvinna um öll mál, forsetakosningar og annað, sem máli skipti. Honum hlýtur að vera ljóst, að Framsfl. var boðin samvinna um lausn þessa máls í því formi, sem 8 manna nefndin taldi þá hættulaust. Við því boði hefði þá átt að koma gagnatilboð frá Framsóknarflokki, en kom aldrei.

Um afstöðu hv. þm. Borgf. verður að taka fram, að hún markast af því, að hann vildi ekki sjálfur láta nokkurn hlut undan því, sem kalla má afskipti erlends valds. Þetta er manndómur,

sem þeir ættu að meta einhvers, sem telja engar förnir of stórar fyrir þetta mál.

Afstæða framsóknarmanna í Nd. í umr. í gær var mjög minnisverð. Hv. 2. þm. Skagf. vildi ekki láta samþykkja sambandslistin við Dani fyrr en 80—100% kjósenda hefðu greitt þeim atkvæði. Þetta sýndi hug hans til þessa máls, og hann er allur annar en hugur hv. þm. Borgf. Uppistaðan í ræðu hv. 1. þm. Árn. var ekki önnur en sú, að Framsfl. hefði verið skákað til hliðar, og þá komst ekki annað að en þessi sára gremja yfir að hafa orðið undir í kjördæmamálinu. Afstaða hv. þm. V.-Húnv. var helzt sú að brýna stjórnina á því, að þar sem hún hefði ekki fylgi allra þm. í þessu máli, hefði hún orðið undir í því og ætti þess vegna að fara frá völdum. Ég held, að hver heilvita maður ætti að geta séð mun á þessu og afstöðu hv. þm. Borgf. Ef allir framsóknarmenn hefðu setið hjá atkvgr. af sömu ástæðum og hann, hefðum við fyrir bragðið ekki staðið veikar, heldur sterkar að vígi erlendis, því að honum þótti frv. einungis fara of skammt, og það er reginmunur.

Jónas Jónsson: Ég vil ekki láta það ómót-mælt, sem eru alveg tilhæfulaus ósannindi, að Framsfl. hafi verið boðinn þáttur í samstarfi um mikilvægustu þjóðmál á þessu þingi. Það er afsökun þessa hv. þm., að hann veit ekkert um þetta. Hann hefur haldið því fram á opinberum fundi, að Gústaf Sviakonungur stefndi að keisaravaldi yfir Norðurlöndum og tilgangur Svía með lánveitingum hingað væri að ná því marki, og meðan hann heldur sig á þessum keisaralegu skáldæðum, mæli hann með sér sjálfum til síns hlutverks, — að vera þingfífl. — Hitt er óviðkunnanlegt, ef hann, sem ekkert veit um störf 8 manna nefndarinnar, ætlar að kenna okkur eitthvað fróðlegt um hana eða fullyrðir, að það sé merki um samvinnuvilja við Framsfl., þegar felldir eru forsetar, sem búinir eru að gegna starfi 8 ár og eru svo viðurkenndir fyrir rétt-dæmi og aðra kosti, að margir andstæðingar hefðu enga forseta fremur viljað, en með því kappi gengið að því að fella Einar Árnason, 2. þm. Eyf., úr forsetastóli, að til þess varð að gefa forsetaúrskurð, sem hægt er að hrekja lið fyrir lið og aðstandendum hans hefur ekki tekizt að verja. Það vita allir og sjá, að samstarf við Framsfl. var eina leiðin til að stöðva þá upp-lausn, sem orðin er svo mikil, að einn af yngri útgerðarmönnum, sjálfstæðismaður, sagði við mig fyrir nokkrum dögum, að eftir stuttan tíma gætu engir haldið uppi útgerð nema fáeinir stærstu togararnir, annar sjávarútvegur færi í kaldakol. Þegar meðalkaup háseta kemst í 40—50 þús. kr. hjá Eimskipafélagi Íslands eða á togur-unum og stríðinu síðan lýkur og aftur á að fara að pilla sig niður á það stig, sem t. d. frændur okkar, Norðmenn, eru á, — þá yrði lítið eftir af Eimskipafél. Íslands og einhverju fleira. Hverjum dettur svo í hug, að það, sem Sjálfstfl. þurfti mest með, hafi verið kjördæmaskipunarmálið? Þegar að því er stefnt, að sparifé í landinu verði álíka verðlaust og í Þýskalandi í eina tíð, þá er sagt það sé í þágu heilags málefnis Sjálfstfl. En eins og ég hef skýrt með sögulegum rökum, er

orsök upplausnarinnar brella, sem fundin var upp til að sprengja samstarf sjálfstæðismanna og Framsfl., og þó að hinir skynsamari þeirra sæju upplausnina fyrir, gátu þeir ekki spyrnt við fótum. Það er ekki um stjórnarskrármál að tala í þessu sambandi, heldur afleiðingar þess óheillaráðs, sem Sjálfstfl. tók. Að hugsa sér þá svivirðingu, þegar auglýst er á hverju skipi, svo að segja, missætti út af því, hvort hærri skuli vera áhættubókun yfirmanna eða háseta og kyndara eða jöfn, eins og nú er metizt mest um, og annað ekki betra. Þetta er sjálfsgætt eins gott fólk og annars staðar hér á landi, en þetta er eitur í þjóðlífinu út frá þeirri óheilladeilu, þegar Sjálfstfl. lét leiðast út í ófrið á hendur samstarfsflokki sínum. Slík glópska verður aldrei afsökuð, þó að hv. 5. þm. Reykv. beiti til þess allri rökfimi sinni.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vil ekki eiga þátt í, að málið tefjist, og vona, að það geti farið til n. nú í matartímanum. Þó að ýmislegt hafi komið fram í málinu, síðan ég talaði seinast, fyrir hádegis, get ég yfirleitt látið nægja að vísa til þess, sem ég hef þegar sagt, einkum við 1. umr. í hv. Nd. í gær. Um margt get ég vísað til hinnar óvenjulega mögnuðu og rökstuddu ræðu hv. 5. þm. Reykv. og get gert hana að mínum orðum, þó að þar kæmi fram ýmislegt, sem hjá honum varð skýrara en hjá mér hefði orðið, sakir þess að hann stendur föstum fótum á grundvelli stjórnlagafræðinnar. Enda er það sannast sagna, að allt frá því í apríl 1940 eða raunar fyrr hefur hann samið flestar þeirra yfirlýsinga um fullveldismál vor, sem gerðar hafa verið, og einnig samdi hann þann sáttmála, sem gerður var milli okkar og Bandaríkjaforseta og átti kannske mestan þáttinn í, hvernig efni hans var sett fram.

Langt mál þarf ekki um, hvað breytzt hafði, frá því að gerð var samþykktin 17. maí 1941, þangað til við vorum almennt farnir að gera ráð fyrir, að okkur væri frjálst að gera í fullveldismálum það, sem við vildum. Sú breyt., sem varð í júní—júlí 1942, virtist skapa okkur þar hagstæða aðstöðu, — við töldum allar leiðir færar. Um það, hvi þá var ekki látið kné fylgja kviði, og um hin nýju viðhorf liðandi stundar tel ég ekki heppilegt fyrir málefnið að fjölýrða eða skýra að svo stöddu. En um eitt deiluefnið vildi ég láta falla nokkur orð.

Hv. formaður Framsfl. og hv. þm. Str. hafa rætt um, hver ætti hugmyndina, sem liggur til grundvallar þessu frv. Hv. 6. þm. Reykv. segir, að Hermann Jónasson, hv. þm. Str. eigi hana. Ég held, að það sé ekki rétt, en skil, hvi hv. 6. þm. Reykv. hefur ástæðu til að álíta þetta. Hann var ekki á nefndarfundi, þegar till. var fyrst varpað fram, heldur á fundi sáttanefndar í vinnudeilum, og þegar Hermann Jónasson bar till. upp á næsta fundi, leit svo út, sem hún væri hans sjálfs. Þetta er allur kjarni þessa máls.

Að lokum vil ég segja: Ég hef sætt ámæli frá hv. þm. Str. í ræðum hans í dag, en breyting hefur orðið á framkomu hans við umr. Ég hefði kosið og mikið viljað til þess gefa, að framkoma hans í fyrstu ræðu hans í morgun hefði ekki verið ósæmilegri og óþinglegri en framkoma hans

hefur orðið í síðari ræðum, eftir að hann fór ögn að átta sig á, hvar hann var staddur. Ég veit líka, að þetta var ekki hans rétta eðli, og get nefnt það nú, að sjálfur hefur hann verið með mér í því að semja orðsendingu til forseta Bandaríkjanna þess efnis, að það sé frumréttur sjálfstæðrar þjóðar að ákveða sjálf stjórnskipunarlög sín. Hann heimtar af mér eftirgrennslandir, en skilur sjálfur, að slíkar eftirgrennslandir geta sýnt alls óþarfan og ósæmandi undirlægjuhátt. Þeir, sem þessa skoðun hafa, eins og ég veit, að við höfum báðir, eiga að viðurkenna, hve hæpið er að líta sífellt á, hvað kunni að vera vilji erlends ríkis. Og hvernig gat hann búizt við, að ég hefði hafið eftirgrennslandir um þetta hjá ríki, sem viðurkennir skilyrðislaust þennan skoðanagrundvöll, þegar hann sjálfur fann enga ástæðu til að spyrja slíks í stjórnskrárnefndinni? Það er sannleikur þessa máls, að honum þótti þá eins og öðrum ástæðulaust að spyrja um leyfi. — Það er von mín, að með samþykkt þessa frv. komumst við miklu nær marki en áður, þó að við náum ekki marki í haust. Þegar unnt verður að birta öll plögg um málið, mun sjást, að þessi leið er til velfarnaðar og veitir okkur tryggingu, sem getur orðið mjög mikils virði í framtíðinni.

Um konung vorn vil ég segja það, að ekkert hefur verið gert í þessum málum án þess að láta hann vita um það fyrir fram, og ástundað hefur verið að sýna honum virðulega framkomu í hvívetna, enda munum við allir sammála um þann konung, að hann hafi staðið þrýðilega í stöðu sinni. Um það, er konung snertir, hefur ríkisstj. haft samráð við formann Framsf., og mér hefur skilist, að hv. þm. Str. hefði ekkert við þetta að athuga.

Mér finnst framkoma Framsf. í þessu stórmáli ekki vera virðuleg né viturleg. Ég vona, að þm. hans skiljist, að með þessu móti aka þeir aldrei heilum vagni heim.

Bernharð Stefánsson: Hv. þm. S.-Þ. hefur tekið af mér mesta ómakið að svara hv. þm. Barð. En út af ummælum þess hv. þm. áðan vildi ég skýra honum frá, að ég hef yfirleitt ekki orðið var við þessi kostaboð, sem hann taldi að Framsf. hefði verið boðin á þessu þingi.

Ég hef í sumar lítið orðið var við annað í afstöðu annarra flokka til Framsf. en svívirðingar og ósannar ásakanir. T. d. er hamrað á því í blöðum flokkanna dag eftir dag og eins hér á þingi, að Framsf. tefði þingið, einmitt þegar framsóknarmenn sögðu varla orð á þinginu.

Hv. þm. varð að játa, að hv. þm. Borgf. hefði sömu afstöðu til þessa máls og Framsf., en sagði, að það væru allt aðrar ástæður, sem lægju til þeirrar afstöðu en hjá okkur. Nú veit hv. þm. vel, að hann fer með bein ósannindi, þegar hann talar um Framsf. í heild, því að það er yfirlýst á þingi, a. m. k. af einum framsóknarmanni, að afstaða hans markast alveg af sömu ástæðum og hv. þm. Borgf. Ýmsir framsóknarmenn hafa ekkert opinberlega sagt um málið, og því veit hann ekkert, hvað það er, sem markar afstöðu þeirra, en eftir því, sem fram hefur komið, er það líkt því, sem hv. þm. Borgf. lýsti yfir, það, sem lýst

hefur verið yfir af framsóknarmönnum, að þeir teldu þetta mál lítils virði og ekkert spor stigið í sjálfstæðismálinu. Svipuð ummæli hafði hv. þm. Borgf. í Nd., þegar málið var þar til umr.

Forsrh. (Ólafur Thors): Það er heppilegra að hafa allt skjalfest, þegar á milli ber við þessa hv. þm., enda vill svo vel til, að það er það. Í nóttunni frá Framsf. er eina leiðin, sem vakir er athygli á, einmitt þessi leið. Og ég skal viðurkenna, að það hafði ekki hvað minnst áhrif á mig um að fara þessa leið, að ég vonaði, að með því að fara einu leiðina, sem Framsf. stakk upp á, gæti ég sameinað þingið.

Brynjólfur Bjarnason: Það er stutt aths. Það, sem ég sagði, var, að ég hefði fyrst heyrt þessa till. af munni hv. þm. Str. Það hefur e. t. v. einhver bent á hana á undan honum, en ég hafði ekki heyrt það. Hann benti á þessa leið í átta manna n., eins og staðfest hefur verið af öðrum nm. Auk þess er líka vakir athygli á þessari leið í nótu, sem kom frá Framsf. En hvað því viðvikur, að þm. hafi tekið það fram, að slíkar till. væru ekki bindandi, þá er það rétt, og fulltrúar Framsf. hafa að sjálfsögðu tekið það vel fram, því að þeir vildu ekki vera með í lausn málsins, eins og kom á daginn.

Jónas Jónsson: Ég hef ekkert á móti því, að það verði kosin n., en vil benda á, að það var ekki kosin n. í stjórnskrármálinu í fyrra, af því að það varð að hraða því. Við framsóknarmenn leggjum ekki til menn í slíka n. og óskum ekki eftir henni.

ATKVGR.

Fr. vísad til 2. umr. með 10 shlj. atkv.

Till. um að kjósa þriggja manna n. til að fjalla um málið samp. með 10 shlj. atkv.

NEFNDARKOSNING.

Forseta barst einn listi, og voru á honum nöfn þriggja manna, eða jafnmargra og kjósa skyldi. Lýsti forseti þá menn rétt kjörna án atkvgr., en þeir voru þessir:

Bjarni Benediktsson,
Haraldur Guðmundsson,
Brynjólfur Bjarnason.

Á 25. fundi í Ed., s. d., var frv. tekið til 2. umr.

Of skammt var liðið frá 1. umr. — Afbrigði leyfð og samp. með 11 shlj. atkv.

Lagt var fram skrifl. nál. frá stj. skrn. (Sjá þskj. 215). — Afbrigði leyfð og samp. með 11 shlj. atkv.

Forseti (JJós): Hv. þm. S.-Þ. hefur óskað að gera stutta aths. um þingsköp.

Jónas Jónsson: Ég vil skjóta því til hæstv. forseta, þar sem hér er um nokkuð óvenjulega málsmeðferð að ræða, þar sem þetta skjal (nál.) hefur ekki einu sinni getað fengið þinglega meðferð, — ég vil skjóta því til hans til úrskurðar,

hvort Framsfl. geti ekki fengið að birta greinargerð í útvarpinu um leið og þetta nál. verður þar lesið upp. Ég álit, að hér sé um illviga árás á Framsfl. að ræða, þar sem þetta skjal er.

Forseti (JJós): Ég vil taka það fram, að það er náttúrulega ekki á mínu valdi, hvort slík aths. yrði birt í útvarpinu.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vil aðeins vekja athygli á því, að í nál. minni hl. í Nd. kom fram hörð ádeila á okkur. Það er hins vegar sjálf-sagt ekki á valdi hæstv. forseta þessarar d., hvað birt er í útvarpinu og hvað ekki.

Jónas Jónsson: Ég vil leiða athygli hæstv. forsrh. að því, að hér er lagt fram ádeiluskjal á Framsfl., sem ég kann ekki við, þar sem við framsóknarmenn höfum leyft öll afbrigði, til þess að málið mætti koma til meðferðar. Ég veit, að þetta mál verður samþ., en ég vil bara reyna, hversu mikinn drengskap er hér um að ræða. Ég vil því skora á þann ráðh., sem útvarpið heyrir undir, að hann láti birta grg. frá okkur framsóknarmönnum í útvarpinu á morgun.

Forseti (JJós): Ég vil aðeins út af ummælum hv. þm. S.-Þ. segja það, að mér þykir sómi þingsins mestur með því, að öllum sé gert jafnt undir höfði með það að fá að flytja mál sitt fyrir þjóðinni, og mundi ég ekki leggja til, að einum frekar en öðrum væri leyft að birta skoðanir sínar í útvarpinu. — Hv. frsm. tekur nú til máls.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Ég vil aðeins benda á það, að Framsfl. neitaði að eiga sæti í n., og ég get ekki séð, að hann geti neitt við því sagt, þó að við birtum þetta nál. Ég vil einnig benda á það, að hv. þm. Str. gat þess í morgun, að hann teldi eðlilegt, að málið færi til n. (HermJ: Ég sagði ekki eitt einasta orð um það, enda var nál. þá samið.) Um efni málsins er það að segja, að það er gerð grein fyrir því í nál., hvaða ástæður liggja til þess, að n. telur sjálf-sagt að leggja til, að frv. nái samþykki ó-breytt. Því var að visu haldið fram af einum hv. þm. í byrjun umr. í dag, að frv. kynni að leiða til þess, að ekki væri hægt að hafa svo snöggar aðgerðir í þessu máli sem æskilegt hefði verið. En í því sambandi vil ég benda á það, að Alp. hefur tekið handhafa konungsvaldsins inn í landið að svo stöddu, eins og segir í ályktun Alp. frá 10. apríl 1940, og það er að sjálf-sögðu Alp. að dæma um það, hve lengi þessi ákvæði standa. Er ég ekki með þessu að fullyrða, að sú bráðabirgðaskipan eigi að haldast, sem upp var tekin 10. apríl 1940. En Alp. álitur, að sú stefna eigi að haldast, þangað til þjóðinni hefur á stjórnskipulegan hátt gefið tækifæri til þess að dæma um það, hvort hún vilji hafa á þessu aðra skipan eða eigi. Því fer þess vegna fjarri, að hér sé á nokkurn hátt verið að stefna þessu stórmáli í hættu. Það er gert ráð fyrir, að sú bráðabirgðaskipan haldist, sem verið hefur, þangað til málið hefur verið til lykta leitt á stjórnskipulegan hátt. Hitt er svo annað mál, þó að bráðabirgðaskipunin þannig haldist, sem verið hefur um

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

nokkurt skeið, það má ekki blanda því saman, eins og gert hefur verið, að sú bráðabirgðaskipan geti komið í stað fullnaðarskipunar málanna. Slíkt er vitanlega á misskilningi byggt og fær eigi staðizt. Enda hefur það komið fram í fyrri meðferð þessa máls, eins og 10. apríl, að til voru tvær leiðir, annaðhvort að málinu yrði ráðið til lykta til bráðabirgða eða þá hitt, að hið æðsta vald yrði flutt inn í landið að fullu. Það var að beinu fyrirlagi þáv. stj., að talið var sjálf-sagt, að ef konungsvaldið yrði að fullu tekið inn í landið, þá þyrfti að samþykkja nýja stjskr. Þeim, sem að þessum málum unnu, var þá falið að gera þá stjskr., sem síðan hefur oft verið um talað og vitnað í í umr. um þetta mál nú og kjöræmamálið í vor.

Hermann Jónasson: Það var aðeins til að leiðrétta það, að það féll ekki eitt einasta orð í minni ræðu í þá átt að skipa n. um þetta mál hér á Alp. Enda var auðséð, eins og nú er fram komið, til hvers n. var skipað. Ég ætla ekki nú að fara að ræða þetta mál frekar, enda er enn ósvarað þeirri fyrirspurn, sem formaður flokks míns bar fram og beindi til ráðh. um þetta mál. En þar á eftir gæti skeð, að einhverjar umr. yrðu um þetta mál.

Bernharð Stefánsson: Mér fyrir mitt leyti er alveg sama um það, hvort birt verður aths. frá Framsfl. í útvarpinu á morgun eða ekki. Þetta nál., sem ég hef nú heyrt lesið, er þeim til minnkunar, sem það hafa undirskrifað, og þó að það verði hrakið lið fyrir lið, þá veit ég ekki, hvort minnkun þeirra verður meiri en orðið er. Þeir segja t. d. í þessu skjali, að ekki sé hægt að stofna lýðveldi nema með stjórnskrárbreytingu. Þessi nýja kenning er sama og að segja, að ekkert lýðveldi hafi enn verið stofnað í heiminum, því að það er ekkert lýðveldi til, nema þá Kína, sem hefur gert stjskr. um leið og lýðveldið hefur verið stofnað. Var ekki stofnað lýðveldi í Þýskalandi 1918? Var það gert með stjskr.? Ég held, að stjskr. hafi ekki komið fyrir en árið eftir, eða jafnvel ekki fyrir en 2 árum síðar. Var ekki stofnað lýðveldi í Frakklandi 1870, 4. sept., ef ég man rétt, og stjskr. þess ekki samþ. fyrir en 5 árum síðar? Var ekki stofnað lýðveldi í Bandaríkjunum? Þar kom stjskr. ekki fyrir en mörgum árum síðar. Lýðveldin hafa nefnilega alltaf verið stofnuð á þann hátt, að þjóðhöfðinginn hefur látið af völdum, annaðhvort af frjálsum vilja eða verið settur frá völdum og lýðveldi yfirlýst, en stjórnskrá þess var samin síðar.

Það er því í raun og veru ekki um hreinustu fjarstæðu að ræða, að þessi leið sé fær og eðlileg og að ýmsu leyti heppileg.

Annars er það einkennilegt hjá hv. 5. þm. Reykv., sem er prófessor í stjórnlagafræði, að hjá honum kemur fram sú kenning, sem, ef rétt er, gerir það óþarft að samþ. þetta frv. Hann sagði, að Íslendingar hefðu tekið yfirstjórn mála sinna í sínar hendur og sú skipun yrði látin standa, þar til Íslendingar hefðu gengið frá henni á stjórnskipulegan hátt.

Ef þetta er rétt, þá þyrfti ekki að afhenda

konungi og utanríkisráðgjafi. Dana völdin, þó að friður væri saminn, heldur hefði verið hægt að halda því, er þegar er fengið, þangað til formlega væri gengið frá sambandslitum á tilsettum tíma. M. ö. o. er ónaðsýnlegt eftir þessu að samþykkja þetta frv.

Það er ekki ætlun mín að fara að ræða nál. þetta efnislega, því að húsið er að ræða mál þetta mikið í dag, en mér finnst það vera hæfilegur endir á öllu því athæfi, er þessi stj. hefur staðið að, allt frá því að hún tók við völdum og beitti sér fyrir kjördæmamálinu. Mér finnst þetta nál. vera hæfilegur endir á því öllu saman og birta það svo í útvarpi á ódregilegan og ósann-gjarnan hátt.

En ég treysti því, að þjóðin kunni að meta þetta háttarni, og um annað kæri ég mig ekki.

Frsm. (Bjarni Benediktsson): Ég skil ekki, í hverju sá ódregenskapur á að vera fólgin, þó að birt sé þetta nál., og hitt get ég enn síður skilið, hvernig nokkur á að geta haft mikið við því að segja, að stj. skili áliti svo sem aðrar n. (JJ: Þó að logið sé upp á þá „specielt“. — **HermJ:** Þið eigið eftir að iðrast eftir þetta. — **Forseti:** Ekki að munnhöggvast í hv. d.). En framkomu hans mun verða minnst sem hinnar ódregileguustu á Alb. fyrir það, er hann hefur gert sig sekan um.

Ég veit ekki, hvort hv. 1. þm. Eyf. hefur gert sér ljósa grein fyrir afleiðingum af dæmum þeim, er hann tók úr sögu annarra ríkja máli sínu til stuðnings. Hann vitnaði í Þýskaland 1918 og Frakkland 1870, þegar Napóleon var vikið frá völdum. (BSt: Hann sagði af sér.) Hann var pindur til þess að segja af sér, eins og hv. þm. Str. (**HermJ:** Gott var að fá það fram. — **Forseti:** Ekki samtal í hv. d.). Kemur það líka heim við það, sem hv. þm. S.-Þ. sagði hér á dögunum, að Framsf. hefði liðið vel í ráðherrastólunum. Af því, sem gerðist í þessum tveimur löndum 1870 og 1918, leiddi það, að allt hið gamla stjórnskipulag var látið fara og síðan hvatt til þjóðfundar eða stjórnlagaþings á algerlega nýjum grundvelli. Er það þá það, sem vakir fyrir hv. þm. að svipta alþm. umboði sínu og fá það í staðinn, er byggist á öðrum réttargrundvelli en þeim, er íslenska ríkið hefur staðið á? Þetta er afleiðingin, sem hver hlýtur að sjá, sem ekki ber höfðinu við steininn.

Hv. 1. þm. Eyf. var að segja það, að ég hefði verið að halda fram einhverri nýrri kenningu, að Alb. ætti að ráða þessu málum sjálft. Með leyfi hæstv. forseta langar mig í því sambandi að lesa upp úr grein, er ég hef skrifað í Andvara um þessi mál:

„Hún (b. e. a. s. ályktun Alb. 1940) afnemur ekki konungdæmi á Íslandi og sviptir konung ekki tign sinni. Ísland er eftir sem áður konungsríki, og hinn rétti konungur vor tekur aftur við völdum, þegar er Alb. telur skilyrði vera fyrir höndum til þess, að svo megi verða.“

Ég hef alltaf lítið svo á, að Alb. hefði þetta í hendi sinni, en það breytir aftur ekki því, að, er taka á hina endanlegu ákvörðun, verður að setja um það stjórnskipunarl. Þetta er regla, sem bæði hv. þm. Str. og allir aðrir hingað til

hafa viðurkennt, að rétt væri. Í sömu grein minni í Andvara segi ég:

„Ef þau atvik yrðu fyrir hendi, sem tvímæla-laust sýndu, að Íslendingar væru ekki framar bundnir af sambandslögunum, mundi eðlilegast, að Alþingi og handhafi konungsvaldsins gæfu yfirlýsingu þess efnis, og síðan yrði þjóðaratkv-gr. henni til staðfestingar látin fara fram, með hliðsjón af 2. mgr. 75. gr. stj. Jafnframt þessu þyrfti Alb. að samþykkja nýja stj. þingrof að fara fram, nýjar kosningar, hið nýkosna Alb. að samþykkja stj. frv. fyrra þingsins og handhafi konungsvalds að staðfesta það.“

Hér er sem sagt nákvæmlega það sama tekið fram og ætlað er að gera með því, er felst í frv. þessu. Það er hv. 1. þm. Eyf., sem með óskiljanlegum hætti þykist hafa fundið einhverja nýja kenningu. En það breytir ekki þeirri staðreynd, að nýrri stj. verður ekki komið á, fyrr en ný stjórnskipunarl. hafa verið sett.

Bernharð Stefánsson: Ég sagði nú ekki, að ég væri með nýja kenningu í þessu máli. Annars skal ég taka það fram, að ég er ekki lögfróður maður, og les ég ekki allt, sem hv. 5. þm. Reykv. hefur skrifað um þau efni. En það breytir ekki því, að hann kemur nú með nýja kenningu í þessu máli, og samkv. þessari kenningu hans virðist engin ástæða til að gera sérstakar ráðstafanir til að fá lýðveldisstj. fyrr samþ. en ella, því að allir sjá, að hér er lýðveldisfyrirkomulag, og ef við getum haldið því svo lengi sem við viljum, þá sé ég ekki, að við getum ekki farið venjulega leið.

Annars virðist það hefði verið ómögulegt eftir hans kenningu að stofna hér lýðveldi, ef ekki þetta óvenjulega viðhorf hefði skapast, a. m. k. ef konungur hefði neitað að samþ. stj.

Hann talaði um það, að ekki væru sambærileg þau dæmi, er ég tók, því að þar hefði grundvöllurinn allur breytzt. Ég vil minna hann á, að Ríkisdagurinn þýski hélt áfram fyrst í stað, eftir að lýðveldið var stofnað, og að þingið í Frakklandi setti keisarann af, og í báðum löndum giltu að öðru leyti sömu lög áfram.

Ég átti ekki við né ræddi neitt um, að eins ætti að ganga til hjá okkur og í þessum löndum, heldur benti á þessi dæmi til að sýna fram á fjarstæðurnar í nál. Ég gæti bent honum á þriðja landið, þar sem engin breyting var gerð önnur en sú, að konungur, sem var útlendur, hætti að vera konungur þjóðarinnar, en það hélt þó áfram að vera konungsríki. Þetta er Noregur. Ef þingið hefði heldur viljað lýsa yfir lýðveldi en að kveðja til sín annan konung, þá hefði það gert það þá strax.

Ég ætlaði mér ekki að fara að deila um málið við 2. umr., en gat þó ekki látið hjá líða að benda á veitur og vitleysur í nál. og illgirni og getsakir í garð Framsf.

AÍKVGR.

1. gr. samþ. með 10 shl. atkv.

2. gr. samþ. með 10 shl. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Fr. v. vísað til 3. umr. með 10 shl. atkv.

Á 26. fundi í Ed., s. d., var frv. tekið til 3. umr. Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 14 shlj. atkv.

Jónas Jónsson: Ég ætla ekki að fjölýrða um málið við 3. umr., en út af nál. því, er fram hefur komið frá stj.skr. Ed., vil ég leyfa mér að lesa upp órstutt bréf, er mun sent til stjórnarvaldanna og hljóðar svo:

„Þar sem núverandi ríkisstj. óskaði eftir við meðferð hins fyrra stjórnarskrármáls í Ed., að það færi nefndarlaust í gegnum Ed., lét andófsflokkur ríkisstj. að þeirri ósk, þar sem vitað var, að meðhaldsmenn málsins voru staðráðnir í að samþykkja frv. óbreytt. Þar sem eins stóð á með hið síðara stj.skrfrv. og bæði ríkisstj. og einstakir þm. lögðu áherzlu á, að öllum þremur umr. yrði lokið á einum degi og auk þess ætlað til, að nokkrum störfum í Sp. yrði lokið þann sama dag, lýsti ég yfir, að Framsfl. mundi ekki að þessu sinni óska eftir, að n. yrði kosin í málið, og ekki taka þátt í kosningu, þótt framkvæmd yrði.

En þar sem stuðningsmenn ríkisstj. hafa nú notað þetta tækifæri til þess að semja einhliða og villandi ádeiluskjal um framsóknarmenn í stjórnarskrármálinu og það verður lesið upp í útvarpinu, fer ég þess á leit við kennslumrh., að hann leyfi stj. Framsfl. að fá lesna upp samhliða áður nefndu álit, jafnlanga grg. um málið.

Virðingarfyllst

Jónas Jónsson.

Til kennslumálarh. Magnúsar Jónssonar.“

ATKVGR.

Fr. samþ. með 10 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: MJ, SÁÓ, StgrA, ÞP, BBen, BrB, EE, GJ, HG, JJós.

JJ, PHer, BSt, EÁrna, HermJ, greiddu ekki atkv.

1 þm. (IngP) fjarstaddur.

1 þm. gerði grein fyrir atkv. sínu á þessa leið:

Bernharð Stefánsson: Eftir þær skýringar, er d. hefur fengið hjá hv. 5. þm. Reykv. (BBen) við frv. þetta, tel ég það enn þýðingarminna en áður, og greiði því ekki atkv.

Fr. afgr. sem lög frá Alþingi (A. 216).

8. Nýjar sildarverksmiðjur.

Á 5. fundi í Sp., 17. ágúst, var útbýtt frá Nd.: Frv. til 1. um að reisa nýjar sildarverksmiðjur á Norðurlandi (þmfrv., A. 64).

Á 8. fundi í Nd., 18. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 21 shlj. atkv.

Frsm. (Finnur Jónsson): Ég vildi f. h. sjútnv. mestast til þess, að þessu frv. verði nú vísað til 2.

umr. Það munu koma fram brtt. við frv. við þá umr. Sjútnv. mun reyna að koma sér saman um þær brtt.

Ef þessi ósk mín verður samþ., um að málinu verði nú þegar vísað til 2. umr., mun ég geyma framsöguræðu mína þangað til við þá umr.

ATKVGR.

Fr. vísað til 2. umr. með 19 shlj. atkv.

Á 9. fundi í Nd., 19. ágúst, var frv. tekið til 2. umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 10. fundi í Nd., 20. ágúst, var frv. aftur tekið til 2. umr. (A. 64, 84).

Frsm. (Finnur Jónsson): Sjútnv. hefur flutt þetta mál eftir ósk hæstv. atvmrh., en flytur svo við það brtt. á þskj. 84, sem n. hefur borið sig saman við hæstv. ráðh. um og hann talið sig samþykkan því, að n. flytji brtt. þessar.

Þessar brtt. eru í fyrsta lagi við 1. gr. frv. um, að í staðinn fyrir það orðalag, sem þar er: „Ríkisstjórninni er heimilt, eins fljótt og ástæður leyfa, að láta reisa nýjar sildarverksmiðjur með 30 þúsund mála afköstum á sólarhring á eftir töldum stöðum:“ komi: „Ríkið lætur reisa nýjar sildarverksmiðjur á þessum stöðum:“ Enn fremur er þessi 1. brtt. um það, að raðað sé öðruvísi nöfnum þeirra staða, sem um ræðir í frv. að reisa nýjar sildarverksmiðjur á, þannig að tveir staðir, þar sem nú eru ekki hafnarskilyrði til þess að reisa sildarverksmiðjur, séu færðir aftur, en þeir staðir, þar sem hægt er vegna hafnarskilyrða að reisa sildarverksmiðjur, séu færðir framar í þessari upptalningu. Þó er ekkert með þessari brtt. fram tekið um það, að verkmiðjurnar skuli reistar þar fyrst, sem staðanöfnin framar í þessari upptalningu benda til, eða þær séu teknar í röð, eftir því sem staðanöfnin standa í brtt., heldur séu verkmiðjurnar byggðar, eftir því sem ástæður leyfa. En stærsta brtt. við 1. gr. er í niðurlagi 1. liðs brtt., þar sem segir: „Enn fremur lætur ríkið reisa verkmiðju til herzlu sildarlýsis, þegar rannsóknir sýna, að það sé tímabært.“ Athuganir hafa farið fram um þetta af hálfu stjórnar Sildarverksmiðja ríkisins og framkvæmdarstjóra þeirra. Þær athuganir hafa sýnt, að eins og sakir standa, er ekki ráðlegt að leggja í að reisa verkmiðju til herzlu sildarlýsis. En á friðartíma mundi það vera hagkvæmt. Vill sjútnv. fá því slegið föstu, að ríkið reisi slíka verkmiðju, þegar ástæður leyfa. En að sjálfsögðu verður þá leitað fjárveitingarheimildar til þess, og þá verða að liggja fyrir fjárhagsáætlanir um þetta, og Alþ. tekur svo ákvarðanir um þessar framkvæmdir nánar, þegar að því kemur.

Þá hefur n. lagt til, að fjárveitingarheimildin, sem er í frv., verði færð úr 25 millj. kr. niður í 10 millj. kr., þar sem sýnt þykir, að ekki verði ráðizt í þessar framkvæmdir allar á næstunni, og n. leit svo á, að nægilegt væri nú að hafa þessa fjárveitingu 10 millj. kr. að svo komnu. Enn fremur leit sjútnv. svo á, að rétt væri, að lán-tökuheimildin væri bundin við innanríkislán, en ekki við lán í erlendri mynt, eins og segir í frv.

Afköst sildarverksmiðjanna í landinu munu vera alls um 40 þúsund mál á sólarhring, og þar af hjá Sildarverksmiðjum ríkisins um 20 þúsund mál á sólarhring. Stjórn Sildarverksmiðja ríkisins telur, að eins og nú er háttað, muni hafa tapazt mjög mikil verðmæti vegna þess, að ekki séu nógar sildarverksmiðjur til þess að vinna úr þeirri sild, sem skipin veiða. Og með núverandi útflutningsverðlagi munu hafa tapazt þannig í ár hjá Sildarverksmiðjum ríkisins eingöngu verðmæti, sem nema 12 millj. kr. Nú er við þetta að athuga, að sildveiði hefur verið óvenjulega mikil á þessu ári. En hins bær þá einnig að gæta, að þátttaka í sildveiðum í sumar hefur verið óvenjulega lítil. Til samanburðar má geta þess, að á árinu 1940 var 171 skip að sildveiðum af hálfu Íslendinga, auk þess voru 28 norsk herpinótaskip og færeysk, eða samtals um 200 skip. En á þessu ári eru veiðarnar ekki stundaðar með meira en um 100 herpinótum. Og þrátt fyrir það hefur orðið að setja á löndunarbann hjá Sildarverksmiðjum ríkisins, sem nemur 8 dögum á 6 vikum. Í öðrum sildarverksmiðjum hafa litlar löndunartafir orðið, vegna þess að þær verksmiðjur hafa haft mjög fá skip. En ef veiðipátttakan hefði verið eitthvað svipuð og var 1940, má gera ráð fyrir, að tapið vegna tafa á löndun hefði orðið miklu meira á þessu ári en það hefur þó orðið.

Sildarverksmiðjur ríkisins, sem afkasta að bræða um 20 þúsund mál á sólarhring, hafa kostað um 8 milljónir kr. Í fyrningarsjóði þeirra hafa verið teknar 1200000 kr., í varasjóði 2800000 kr. Samtals eiga verksmiðjurnar nú í fyrningar- og varasjóðum fjárhæð, sem nemur um 4 millj. kr. En afborganir hafa farið fram á þessum tíma sem svarar 1½ milljón kr. Þannig má segja, að Sildarverksmiðjur ríkisins séu búnar að borga í sér og hafi eignast í fyrningar- og varasjóðum, sem svarar alls 5½ millj. kr. á þeim tíma, sem þær hafa starfað, sem má teljast mjög vel af sér vikið, af því að sumar þessar sildarverksmiðjur hafa verið tiltölulega dýrar. T. d. kostaði sildarverksmiðjan, sem byggð var 1930, um 1 millj. og 600 þús. kr. og afkastaði þó ekki nema 24 þús. málum á sólarhring. Næst er svo bætt verksmiðju við Sildarverksmiðjur ríkisins, sem tekur til starfa 1935, sem afkastar einnig 24 þús. málum á sólarhring, en kostar um 1 millj. kr. eða um ½ millj. kr. minna en verksmiðjan, sem byggð var árið 1930. Þessi mismunur á byggingarkostnaði þessara tveggja verksmiðja, sem þó bræða jafnmikið á sólarhring, stafar af því, að þegar fyrir verksmiðjan var byggð, voru byggðar við hana svo stórar þrær, að þær nægðu einnig hinni síðar byggðu verksmiðju, enda þótt stofn- kostnaðurinn við byggingu þrónna væri talinn með byggingarkostnaði verksmiðjunnar, sem byggð var 1930.

Þegar Sildarverksmiðjur ríkisins hófu starfsemi sína 1930, voru afköst sildarverksmiðjanna í landinu um 9500 mál á sólarhring. Síðan hafa afköst sildarverksmiðjanna í landinu verið aukin smám saman, svo að þau eru nú rúm 40 þús. mál á sólarhring. Þetta nægir ekki þeim flota, sem þátt tekur í sildveiðum hér við land á þessu ári, hvað þá, ef þátttakan væri með fullum

krafti eða eins og hún var árið 1940. Þess vegna hefur stjórn sildarverksmiðja ríkisins lagt til, að ríkisstj. legði í að byggja sildarverksmiðjur, svo fljótt sem unnt er, svo að aukin afköst sildarverksmiðja ríkisins yrðu um 30 þús. mál á sólarhring. Það er ætlað til þess, að þessi aukning fari fram, svo fljótt sem hægt er, á þeim stöðum, þar sem hafnarskilyrði eru þannig, að hægt er að reisa sildarverksmiðjur þar nú þegar, en á öðrum stöðum, sem um getur í frv., verði byggðar sildarverksmiðjur, strax þegar hægt er, eftir að hafnarskilyrði leyfa það.

Ég skal geta þess, að nm. í sjútvn. voru ekki allir á einu máli um frv., eins og það var lagt fyrir í fyrstunni. Bæði áskildu nm. Framsfl. og nm. Sjálfstfl. sér rétt til þess að koma með brtt. við frv. En þær brtt., sem hér eru á þskj. 84, eru samkomulagsbrtt. frá n. allri, enda mun ekki n. í heild né einstakir nm. flytja aðrar brtt. við frv. en þær, sem á því þskj. eru.

Legg ég til, að brtt. verði samþ. og frv. að því loknu vísað til 3. umr.

Jörundur Brynjólfsson: Ég hef nú ekki hugsað mér að láta mjög mikið til mín taka um þetta mál. En það er eitt atriði, sem ég óska að flytja brtt. við. Það er sá liður í brtt. n., þar sem til er tekið, að á Húsavík skuli reist 5 þús. mál verksmiðja, sem er 4. tölul. 1. brtt. á þskj. 84, og brtt. mín er um það, að í staðinn fyrir „5 þúsund“ komi: „10 þúsund“.

Mér var tjáð, að stjórn Sildarverksmiðja ríkisins hefði átt tal við forustumenn kaupþúsins um stækkun á þessari verksmiðju. Nú standa þannig sakir um höfn á Húsavík, að það á nokkuð langt í land, að hún verði góð, og þarf til þess mannvirki, sem kosta allmikið fé. Eigi að síður er það verk talið nauðsynlegt, og byrjað er á framkvæmdum, og verður til þeirra vandað, svo að eðlilegt er, að þá sé að því stefnt, að framleiðsla verði þar að því búnu sem mest, til þess að mannvirkin komi að notum. Ég leyfi mér því, fyrir hv. þm. S.-Þ. að flytja skrifl. brtt. um hækkun upp í 10 þús. mál á þessum stað. Er það af því, að líklegt er, að þingið fari að styttaast og eigi sé tími til að afgreiða frv. í öðru formi en það fær hér í deildinni.

ATKVG.

Afbrigði um skrifl. brtt. (verður þskj. 95) leyfð og samþ. með 21 shlj. atkv.

Jón Pálmason: Þegar ég sá þessa brtt. á þskj. 84 frá sjútvn., datt mér í hug, hvort það mundi vera ætlunin, að þessi breyting ætti að þýða, að reisa skyldi verksmiðjurnar í þeirri röð, sem í till. stendur. Nú hefur því verið neitað af frsm., og get ég þá látið niður falla frekari andmæli gegn þessari brtt.

Skúli Guðmundsson: Í grg. með þessu frv. á þskj. 64 höfum við hv. 1. þm. Skagf., fulltrúar Framsfl. í sjútvn., skýrt frá sérskoðunum okkar í aðalatriðum. Við erum samþykkir því, að ákveðin sé með lögum framtíðarskipun sildariðnaðarins á vegum ríkisins og þær sildarverksmiðjur verði reistar, sem 1. gr. til tekur, en teljum

rétt, að við sé bætt 5 þúsund mála verksmiðju við vestanverðan Húnaflóa, líklega helzt á Hólmavík, en fulltrúar Sjálfstfl. og Alþfl. gátu ekki á það fallið, — jafnframt sé ákveðið, að ríkið hafi einkarétt til að reisa verksmiðju til herzlu sildarlýsis og verði hún reist, þegar rannsóknir sýna, að það sé tímabært. Í öðru lagi teljum við óþarft að veita að svo stöddu eins háa lántökuheimild og gert er ráð fyrir í 2. gr., þar sem auðséð er, að allengi muni dragast að reisa verksmiðjur á þeim stöðum, sem skortir til þess nauðsynleg hafnarmannvirkir. Auk þess vantar allar áætlanir um kostnað við framkvæmdirnar. Ástæðulaust er að gera ráð fyrir lántöku erlendis, þegar innieignir okkar þar eru komnar yfir 200 milljónir kr., og er erfitt að skilja, hvernig mönnum getur dottið í hug og hvernig ríkisstj. getur borið fram till., þar sem erlendar lántökur eru ráðgerðar. Um einstök at-riði þessa má síðar ræða. Um lýsisherzlustöð-ina þótti rétt, að ríkið ætti hana og hefði þá einkarétt, þar sem gert er ráð fyrir, að meiri hl. sildarvinnslunnar sé á þess hendi eftir þessa aukningu, og yrði þá til þess að tryggja sjómönnum og útgerðarmönnum sannvirði framleiðslu þeirra á hverjum tíma. Um öll þessi at-riði áskildum við okkur rétt til að bera fram brtt. fyrir 3. umr.

Á síðasta þingi gerði ég umkvörtun um það, að reikningar verksmiðjanna hafa ekki verið birtir að undanfögnu, eins og lög mæla fyrir. Ég flutti þáttill. ásamt hv. þm. N.-Þ., um, að birtar yrðu ársskýrslur verksmiðjanna. En til þess að fá yfirlit yfir, hvernig hagur verksmiðjanna væri í raun og veru, leitaði ég eftir að fá lánaða reikninga þeirra, og hefur nú sjútvn. haft þá í hönd-um. Samkv. þeim er stofnkostnaður ríkisverk-smiðjanna orðinn rúmar 8 millj. alls. Allar endurbætur hafa verið færðar á eignareikning. Skuldahækkun verksmiðjanna vegna gengislaekk-unar íslenzkrar krónu, sem varð 1939, er talin með eignum, þ. e. bætt við stofnkostnað verk-smiðjanna, en ekki afskrifuð sem tap. Afborgan-ir af stofnlánum, sem eru færðar með gjöldum ár hvert, og fyrningarsjóðir eru í árslok 1941 samtals 2712 þús. kr. Sé sú upphæð dregin frá stofnkostnaði, verða eftir 5300 þús. kr., sem eru raunverulegt bókfært verð verksmiðjanna um síðustu áramót. Varasjóðir voru um síðustu ára-mót 2.8 millj. kr.

Oft hefur verið á það bent að undanfögnu, að mikið tap hlystist af því, að ekki er hægt að taka á móti allri þeirri sild, sem aflast. Þetta er rétt, og æskilegt, að hægt væri að afstýra því tapi. En um leið og aukid er við verksmiðjurnar á dýrum tíma, þarf að tryggja það, að þær fái nógu mikið í sinn hlut af afurðaverðinu, meðan það er hátt, til þess að geta borgað riflega af stofnkostnaðin-um og komið á fjárhagslega tryggn grundvöll. Ég tel, að þessa hafi ekki verið gætt sem skyldi síðustu árin. Árið 1939 varð að visu allmikill tekjuafgangur. 1940 varð aftur ekki um tekjuaf-gang að ræða, og 1941 hefur orðið halli á rekstr-inum, sem nemur rúmum 134 þús. kr. Hefur um það bil helmingur af varasjóðstillaginu það ár eyðt í rekstrarhalla. Það má ekki endurtakast á tímum, þegar afurðaverð er svo hátt sem það var

1941. Hætt er við, að þá gengi erfiðlega á tímum með lágu afurðaverði, ef ekki verður komið hjá rekstrarhalla, meðan afurðaverð er hæst, og ekki hægt að afskrifa eignirnar riflega í árferði eins og nú er.

Í n. lögðum við framsóknarmenn áherzlu á þá nauðsyn að afskrifa nú eignirnar riflega og tryggja þannig framtíðarreksturinn. Enn hefur ekki orðið samkomulag í n. um till., sem tryggt gæti þetta, en fyrir 3. umr. mun verða athugað, hvort n. getur ekki flutt slíka till. Þetta mætti framkvæma þannig að borga aukaafborganir, þegar verðið er óeðlilega hátt, eða ákveða, að þegar lán eru tekin til verksmiðjubygginga á dýrum tíma, skuli nokkur hluti þeirra lána greiddur á tiltölulega skömmum tíma. Auðsætt er, að ef ríkisverksmiðjurnar leggja í nýjar framkvæmdir á mjög dýrum tíma, hljóta þær um langa framtíð að standa verr að vígi en verk-smiðjur í einkaeign, sem reistar voru fyrir stríð-ið. — Gildir það að visu nokkuð jafnt, hvort sem stofnlánin eru greidd á lengri eða skemmri tíma, en hitt liggur í augum uppi, að auðveld-ari eru þær greiðslur fyrir sjávarútveginn, meðan afurðaverð er hátt, eins og það er nú, en eftir að það er orðið lægra, eins og áður var. Þrátt fyrir dýrleikann getur verið rétt að ráðast í verksmiðjubyggingarnar nú, eins fljótt og unnt er, vegna hinnar miklu þarfar útgerðarinnar á auknum vinnuafköstum.

Það, sem ég hef nú nefnt um fjárhag sildar-verksmiðjanna, þarf að hafa í huga til að tryggja öruggan framtíðarrektur þessara fyrirtækja.

Sjútvn. telur ekki skyld að reisa verksmiðj-urnar í þeirri röð, sem þær eru nefndar í brtt. Að sjálfsögðu verður þetta þannig, að verk-smiðjur verða fyrst reistar á þeim stöðum, þar sem hafnarskilyrðin eru fyrir hendi, en á sum-um stöðunum, svo sem Húsavík og Skagaströnd, þarf að auka við hafnarmannvirki, til þess að unnt sé að reka þar verksmiðjurnar, sem ráð er fyrir gert.

Sigurður E. Hlíðar: Herra forseti. — Frv. þetta byggist á þeirri brýnu þörf, sem aldrei hefur orðið ljósari en í sumar, þegar sett eru veiði-bönn um lengri tíma eða skemmri, hvað eftir annað. Og fleiri sumur hefur það orðið eins.

Þó að ekki sé fært að framkvæma á skömm-um tíma þá miklu aukningu verksmiðjanna, sem hér er ráðgerð, vil ég ekki segja, að neitt sé á móti því að ákveða hana nú þegar í því formi, sem í frv. er gert. En það, sem þegar er hægt að framkvæma, mega menn ekki láta ó-gert fyrir því. Hvers vegna hefur yfirstjórn sild-arútvegsins ekki hrundið því í framkvæmd, að Krossanesverksmiðjan sé tekin í notkun? Af stríðsástæðum hafa hinir norsku eigendur ekki getað starfrækt hana. Hvers vegna hefur ekki verið reynt að fá hana leigða? Ég sé að fram er komin þáttill. um, að ríkisstj. láti athuga mögu-leika á að fá verksmiðjuna í eigu ríkisins. Ég vil aðeins benda á þetta og geri ráð fyrir, að hv. þm. Ísaf., sem er í verksmiðjustjórninni, geti veitt einhver svör í málinu og svo ríkisstjórnin. Þetta er sú eina aukning, sem þegar hefði getað orðið á þessu ári.

Frsm. (Finnur Jónsson): Mér hefur verið tjáð, að í Krossanesi liggja gamlar lýsisbirgðir, svo að ekki sé rúm fyrir meira en 500 smálestir til viðbótar. Ef það er rétt, var útilokað að taka verksmiðjuna á leigu á þessu sumri. Í öðru lagi vil ég taka fram, að það var mjög hæpið, að hægt yrði að setja nýju verksmiðjuna á Raufarhöfn af stað vegna fólksleysis, og eldri verksmiðjan þar er ekki rekin af þeim sökum. Sólbakkaverksmiðjan var rekin um tíma, en ekki var það hægt nema aðra vaktina. Það hefði vitanlega verið þýðingarlaust að fá á leigu Krossanesverksmiðjuna til viðbótar á þessu sumri, þótt ekki hefði verið lýsi þar. Í verksmiðjustjórninni var 1937 lagt til, að ríkið reyndi að kaupa Krossanesverksmiðjuna, m. a. til þess að draga úr sildveiðum Norðmanna hér við land. En þar sem sú verksmiðja er í rauninni undirstaða þess atvinnuvegar þeirra hér, hef ég litla trú á, að þeir séu útfalir á hana.

Verksmiðjustjórnin lagði upphaflega til, að 10 þús. mála verksmiðja yrði á Húsavík. Síðan var tekin upp 5 þús. mála verksmiðja á Skagaströnd, án þess að ástæða þætti til að breyta heildaraukningunni, sem ráðgerð var, og var þá lækkað á Húsavík. Þar á nokkuð langt í land, að hafnar-mannvirkir verði gerð, sem nægja. Þau munu kosta — ekki hundruð þúsunda, heldur milljónir. Ef þm. vilja koma þessu máli fram á þinginu, vildi ég beina því til þeirra, sem flutt hafa brtt., að ekki mun aðeins tími til þess einu sinni, heldur mörgum sinnum, áður en byrjað verður að reisa verksmiðju á Húsavík, að fá hana aukna, ef næg rök mæla þá með, og skiptir þá engu, hvort þessari breyt. er komið inn í frv. nú eða ekki.

Ef byrjað er að hnýta upp á þetta frv., þá er hætt við að of margir komi fram með till. um að bæta við, svo að frv. verði það að falli nú á þessu þingi. Ég legg því til, að hv. þm. gangi inn á samkomulagstill. sjútvn. og atvmrh. og samþykki frv. í þeirri mynd og láti þar við sitja.

Viðvikjandi aths. hv. þm. V.-Húnv. (SkG), er hann gerði út af því, að reikningar frá 1940 hefðu komið svo seint sem raun bar vitni um, þá er ástæðan sú, að uppgjör kom svo seint frá viðskiptanefnd fyrir afurðasölu verksmiðjanna. Þessi dráttur á birtingu reikninganna er þess vegna ekki verksmiðjustjórninni að kenna. — Mér skildist á hv. þm. V.-Húnv., að honum þætti ekki nógu vel séð fyrir hagsmunum verksmiðjanna í núgildandi l. Ég er hv. þm. ekki sammála um þetta. Ég benti á, að meiri hluti verksmiðjanna er aðeins þriggja til sjö ára gamall, en þó er það nú svo með hag þeirra, að þær, sem kostuðu 8 millj. kr., hafa nú greitt sig svo mikið niður, að skuldir þeirra eru nú aðeins 2½ millj. kr. Það er því alveg einstakt, hvað jafnungt fyrir-tæki hefur greitt sig niður.

Hv. þm. V.-Húnv. sagði, að verksmiðjurnar hefðu ekki grætt árið 1940. Þetta er rétt að því leyti, að þá var sildin lögð upp til vinnslu, en þó er ekki þar með sagt, að verksmiðjurnar hafi ekki hagnast. Gjöld þau, sem verksmiðjurnar reikna sem rekstrarkostnað, eru samningsbundnar afborganir, sem námu árið 1940 kr. 323274.00, fyrningargjald kr. 221976.00 og varasjóðsgjald kr.

514761.00. Svo að þótt verksmiðjurnar hafi ekki hagnast af viðskiptamönnum, þá var brúttóhagnaður þeirra í kringum eina milljón kr., að meðtöldu fyrningargjaldi. — Ég er því ekki sammála hv. þm. V.-Húnv. um, að eigi sé vel séð fyrir hag verksmiðjanna, t. d. nemur varasjóðsgjaldið mjög miklu. Þetta ár er það 0.90 kr., sem sjómenn og útgerðarmenn greiða af hverju máli í þann sjóð. Ég tel mjög vafasamt gagnvart útgerðinni í landinu að fara lengra. Það er rétt, að árið 1941 fengust ekki þær tekjur, sem áætlaðar voru, en ástæðan er sú, að það ár var mjög óhagstætt fyrir verksmiðjurnar. Afli var lítill, undir meðallagi, og auk þess var sildin svo rýr, að jafnlítið lýsi hefur ekki fengist síðan árið 1931, þegar verksmiðjurnar tóku fyrst til starfa. Af þessari ástæðu vantaði verksmiðjurnar 134600 kr. til þess að geta lagt fullt gjald í varasjóð. En þrátt fyrir þessa lélegu veiði, þá gátu verksmiðjurnar þó greitt sínar afborganir, kr. 340660.00, 255 þús. kr. í fyrningarsjóð og 85 þús. kr. í varasjóð, og má það teljast gott, þegar á þessu ári fóru saman öll verstu óhöpp, sem fyrir verksmiðjurnar geta komið.

Út af því, sem hv. þm. V.-Húnv. sagði um gengistap, þá vil ég taka það fram, að samningsbundnar afborganir teljast með rekstrarkostnaði og afborganir af gengistapi eru færðar á rekstrarkostnað.

Ég mun svo ekki fjölyrða um þetta frekar, en vil itreka þau tilmæli mín til hv. dm., að þeir haldi sig við samkomulagstill. sjútvn. og atvmrh. og bæti engu þar ofan á.

Ásgeir Ásgeirsson: Það kom fram hér í hv. d., að verksmiðjan á Flateyri sé ekki rekin í sumar vegna skorts á vinnuafli. Ég vil leiðrétta þetta. Verksmiðjustjórnin vildi setja verksmiðjuna af stað með fárra daga fyrirvara, en þannig er ekki hægt að reka verksmiðjur nú á þessum tímum, þegar fólk á einhvers úrkostar, og alls ekki hægt að búast við, að fólk sitji heima meiri hluta sumars til þess að bíða eftir því, að verksmiðjan verði starfrækt. Það á að ákveða það í byrjun sildveiðitímans, hvort verksmiðjan skuli starfrækt, því að öðruvísi er ekki hægt að reka verksmiðjur nema á eymdarárum, þegar fólk vantar atvinnu.

Verksmiðjustjórnin ætti að taka þetta til athugunar og tryggja sér fólk með fyrirvara, því að eins og nú árar, er ekki hægt að krafna upp fólk á nokkrum dögum.

Skúli Guðmundsson: Frsm. n., hv. þm. Ísaf., benti á, að enda þótt reikningar verksmiðjanna sýndu ekki tekjuafgang, þá hefðu þær þó aukið sjóði sína, og væri þess vegna um gróða að ræða. Ég get ekki fallið á að telja það gróða, þótt afborganir séu greiddar, og tel verksmiðjurnar reknar með tapi, ef þær geta ekki greitt í sjóði það, sem lögákefðið er. Þeim útgjöldum, sem hv. þm. Ísaf. drap á, verður alltaf að gera ráð fyrir. Hitt er rétt, að eignir verksmiðjanna hafa aukizt á síðari árum. Hv. þm. Ísaf. telur vel séð fyrir hag verksmiðjanna með þessum sjóðgjöldum og afborgunum. Mér fyndist skynsamlegra að greiða meiri afborganir af stofnkostn-

aði nú, svo að það verði léttara fyrir viðskipta-
mennina, þegar illa árar. Ég tel auðveldara fyrir
sildareigendur að greiða meira af hverju máli,
þegar það er í 18 krónum, heldur en þegar það
er aðeins í 3 krónum, eins og jafnvel hefur komið
fyrir.

Þó að þetta frv. verði samþ. nú, þá verður án
efa bið á, að allar þær verksmiðjur verði reist-
ar, sem frv. gerir ráð fyrir, bæði sökum skorts
á vinnuafli, byggingarefni o. fl. En þótt svo
verði, þá er þó rétt að ákveða með l. nú þess-
ar verksmiðjubyggingar í framtíðinni. Það er
sambærilegt l. um vega- og brúagerð, sem sett
eru, þó að það taki oft langan tíma að fram-
kvæma þau lög.

Sigurður Kristjánsson: Við, hv. þm. N.-Ísf. og
ég, höfum sett sérstaka aths. frá okkur inn í
nál., sem er þess efnis, að við ætlumst til, að
eigi verði lagðar hömlur á, að einstaklingar, fé-
lög eða sveitarfélög reisi verksmiðjur, en ríkið
reisi aðeins verksmiðjur til þess að hlaupa í
skarðið, ef einstaklingar geta ekki bætt úr þess-
ari þörf. Ég mun nú gera grein fyrir þessu
nokkru nánar. Þegar ríkið hóf þessa starfrækslu,
þá var það gert til þess að bæta úr þörf, sem
aðrir gátu ekki úr bætt. Efnahagur útgerðarinnar
var þá svo slæmur, að einstaklingar og félög
gátu eigi lagt fram fé til verksmiðjubygginga, og
þess vegna var nauðsynlegt, að ríkið hlýpi þar
undir bagga, svo að sildveiðin færðist í það horf,
sem atvinnurekstrinum var nauðsynlegt. Þegar
fram leið, komu fram raddir um það, að ríkið
legði þetta alveg undir sig, og þess vegna komust
þau ákvæði inn í l., að enginn mætti byggja
sildarverksmiðjur nema með leyfi ríkisstj. Á
tímabili var tregða á, að þeir menn, sem það
gátu, fengju leyfi til að byggja verksmiðjur.
Okkur finnst því rétt að slá varnagla við því, að
ríkisstj. hefti ekki framtak á þessu sviði, þegar
verksmiðjurnar fullnægja ekki þörfinni. Nú er
svo, að menn og félög hafa mikið fé handa á
milli, og einstaklingsgetan er því meiri en áður.
Það er ekki gott, að þessi atvinnurekstur komi
í hendur eins eða fárra aðila, því að ekki er
heppilegt fyrir fólk, sem að útgerð vinnur, að
einn aðili hafi hag þess í sinni hendi. Þess vegna
þótti okkur réttara að taka það fram í nál., að
við viljum ekki, að ríkið leggi stein í götu þeirra
manna, sem geta einhverju áorkað í þessu efni.

Út af því, sem hv. þm. V.-Húnv. sagði, að nauð-
syn væri á að hraða afborgunum, þá vil ég taka
það fram, að það er álit. manna, sem selja verk-
smiðjunum afla, að mikið sé af þeim tekið. T. d. þegar
Paulsverksmiðjan á Siglufirði var keypt, þá var hún
keypt með því skilyrði, að hún yrði greidd
upp á 5 árum. Sildareigendur greiddu hana
upp á tilsettum tíma, og greiddu þar að auki
2% í fyrningarsjóð og 5% í varasjóð, svo að
þeir borguðu verksmiðjuna tvisvar upp án þess
að eignast hana. Mér finnst gengið nógu nærri
sildareigendum í þessum efnum, þótt ekki sé
lengra gengið. Og ég sé heldur enga ástæðu til
þess að þyngrja þetta, og menn verða að athuga,
að ef gengið er of langt í kröfum á hendur sild-
arúteigsmönnum frá ríkisins hálfu, getur það
orðið til þess að draga úr sildarútgerð. Ég vil því

mega vona, að ekki verði gengið lengra í þessu
efni en nú er gert.

Þótt sumir nm. áskilji sér rétt til brtt., þá vil
ég lýsa yfir því sem minni skoðun og hv. þm.
N.-Ísf., að við munum ekki nota okkur þann
rétt, ef aðrir nota sér hann ekki.

Frsm. (Finnur Jónsson): Ég skal ekki lengja
umr. mikið úr þessu, en út af orðum hv. 3.
landsk. um sildarúteigsmál, þá vil ég taka það
fram, að mér finnst það ekki svo mjög koma
þessu frv. við. Við munum líta ólíkum augum á
það, hvort heppilegra sé að hafa sildarrektur í
höndum ríkisins eða einstaklinga. Ég lit að sjálf-
sögðu svo á, að rektur sildarúteigseins eigi að
vera í höndum ríkisins, þó að ég þar með vilji
ekki útiloka það, að hann sé að einhverju leyti í
höndum einstakra manna, en það mun áreiðan-
lega vera happasælast, að hann sé sem mest hjá
ríkinu sjálfu, og það væri áreiðanlega misráðið,
ef hið opinbera drægi úr sildarúteigi ríkisins.
Það mun lítið svo á, að afurðir sildarúteigseins
fyrir stríð hafi verið stærsta útflutningsvara
okkar, og ef ríkið hefði ekki aukið verksmiðjur
sínar þá, væri sildarúteigurinn ekki orðinn sá
bjargræðisvegur, sem hann nú er.

Hv. þm. V.-Húnv. sagði, að hann teldi ekki
gróða hjá verksmiðjunum, þótt þær skiluðu gjaldi
í fyrningarsjóði, og ef einstaklingsskattur væri
gerður upp af varasjóðstillaginu. Ef við leggjum
þennan mælikvarða á þær, var gróði ríkisverk-
smiðjanna 1940 838 þús. kr. og 1941 425 þús. kr.,
en það er versta árið, sem yfir sildarúteiginn
hefur komið.

Ég sé svo ekki ástæðu til að orðlengja þetta
frekar, en vænti þess, að hv. þm. fylgi brtt. sjút-
vn. þannig breytti.

Sigurður Kristjánsson: Það er að sjálfsögðu
ekki rétt hjá hv. þm. Ísaf., að þetta komi ekki frv.
við, sem ég var að tala um áðan, því að þessi
heimild er ekkert smáskref, og þeir, sem álita, að
nota eigi framtak einstaklingsins til hins ýtrasta,
vilja ekki, að lagðar séu neinar hömlur á, að
það fái að njóta sín, þar sem það er til staðar.
Ég hef alltaf haldið því fram og held því fram
enn, að ég tel ekki, að ríkið eigi að vera að
„spekúlera“ með þessu mál, heldur eigi það að-
eins að bæta úr brýnustu þörf.

Þegar sjávarafurðir okkar, aðallega saltaður
þorskur, mættu nokkrum örðugleikum á markaði,
en aftur var góður markaður fyrir fituefni, þá
var bannað með lögum, að reisa mætti sildar-
verksmiðju. Ég hef tvisvar flutt till. um að nema
burtu þetta ákvæði, og hv. þm. Ísaf. var mér
sammála, svo að óparfi er fyrir okkur að vera að
deila um þetta atriði.

Skúli Guðmundsson: Mér virtist koma fram
ótti hjá hv. 3. landsk. um það, að sildarúteigs-
menn væru látnir greiða of mikið til verksmiðj-
anna. (SK: Eða sjómenn fái of lítið.) En mér
virðist ekki þurfa að kvíða því, að sildarverk-
smiðjur ríkisins safni auði eða verði of ríkar.

Ég sé ekki ástæðu til að vera að ræða við hv.
þm. Ísaf. um gróða og tap Sildarverksmiðja rík-
isins. Um það atriði tala reikningarnir skýrast,

Eins og ég hef áður tekið fram, var nettótekjuhalli 1941 134 þús. kr., en á því ári var lagt í sjóði og greitt af lánum eins og lögákveðið er. Það má segja, að varasjóðir séu eignaaaukning, ef þá ekki myndast vafasamar eignir á móti, og ég verð að segja, að ég dreg í efa, að nóg sé að reikna 5% í fyrningargjald af sildarverksmiðjuvélunum.

Engin rökstudd andmæli hafa komið fram gegn því, sem ég hef haldið fram, að rétt sé að nota tækifærið, þegar sildarverð er óvenju hátt, til þess að borga riflega af stofnkostnaðinum, svo að afborganirnar verði léttari á útgerðinni, þegar illa árar.

ATKVGR.

Brtt. 95 felld með 13:11 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: BÅ, BjBj, BFB, EOL, HelgJ, ÍslH, JörB, PHall, SigfS, SP, SvBH.

nei: EystJ, FJ, GP, GSv, JakM, JPálm, PZ, PHann, SB, SEH, SK, StJSt, ÁÁ.

IngJ, PP, SkG, ÁKJ, EmJ greiddu ekki atkv.

4 þm. (GG, GTh, ÓTh, PO) fjarstaddir.

Brtt. 84,1 (ný 1. gr.) samþ. með 21 shlj. atkv.

— 84,2 (ný 2. gr.) samþ. með 25 shlj. atkv.

3.—4. gr. samþ. með 23 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 34 shlj. atkv.

Á 11. fundi í Nd., 21. ágúst, var frv. tekið til 3. umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 13. fundi í Nd., 24. ágúst, var frv. aftur tekið til 3. umr. (A. 96, 97).

Jörundur Brynjólfsson: Ég hef leyft mér að bera fram brtt. við 1. gr. frv. um, að heimilt verði að reisa sildarverksmiðju á Hólmavík að stærð 5000 mál. Þó að sildarverksmiðja verði reist á Skagaströnd, getur auðveldlega svo farið, að hún reynist ófullnægjandi, en eins og kunnugt er, þá eru oft beztu sildarmiðin út af Húnaflóa og í grennd við hann, og er þar oft mikill afli. Getur því hæglega svo farið, að Skagaströnd geti ekki tekið á móti öllum þeim afla, sem þar bærast að landi. Nú hagar svo til á Hólmavík, að innsigling er þar mjög góð og sjálfrerð höfn. Skipalægi er þar á staðnum og auðvelt með afgreiðslu, því að þar er nýleg stórskipabryggja, og er aðstaða þar því öll góð til athafna við þennan veiðiskap. Ég tel því vel til fallið, fyrst nú er verið að gera breyt. á 1. um þessi efni, að heimilað verði að reisa sildarverksmiðju á þessum stað. Það getur á engan hátt skaðað, þó að þessi heimild verði veitt, því að auðvitað verður ekki ráðizt þarna í framkvæmdir, fyrr en tækifæri er til og hentugleikar leyfa, en það gæti orðið til fyrirgreiðslu um þessa framkvæmd, að heimildin væri í 1. Ég vil því mega vænta þess, að d. geti fallizt á þessa brtt.

Sé ég svo ekki ástæðu til að fjölyrða frekar um till.

Frsm. (Finnur Jónsson): Ég og meiri hl. sjútn. getum ekki fallizt á, að þessi brtt. verði

samb., vegna þess að við teljum mjög samléga séð fyrir móttöku þess sildarafla, sem líklegt er, að komi á Húnaflóa, með þeim tveimur mjög stóru einkaverksmiðjum, sem nú eru á Djúpa-vík og Ingólfsfirði, þegar Skagaströnd kemur svo þar til viðbótar, og sé því ekki ástæðu til að fara að bæta þar einni verksmiðju við, sem þar að auki mundi liggja heldur illa við fyrir veiðiskip. Það má segja um fjölda marga staði, eins og hv. flm. sagði um Hólmavík, að það skaði ekki, þó að heimildin sé til í 1. En ef hnýtt yrði við frv. upptalningu á svo og svo mörgum stöðum, gæti árangurinn orðið sá, að frv. næði ekki fram að ganga á þessu þingi. Með þessum rökum vil ég leggja mjög á móti því, að gerðar séu þessar eða aðrar breyt. á frv.

Skúli Guðmundsson: Ég vil geta þess í sambandi við þetta mál, að í sjútn. var nokkuð rétt um, hvort bæta skyldi inn í frv. ákvæði um, að heimilt væri að reisa 5000 mála verksmiðju á Hólmavík, en eins og form. n. gat um, vildi meiri hl. n. ekki á það fallast. Meiri hl. heldur því fram, að ekki sé þörf á fleiri verksmiðjum við Húnaflóa en búið er eða nú ákveðið að reisa. En ég vil benda á, að þó að búið sé að reisa eina einkaverksmiðju og líkur séu til, að önnur verði reist, getur verið jafnmikil þörf fyrir, að ríkið reisi þar verksmiðjur, ekki aðeins á Skagaströnd, heldur líka við vestanverðan flóann. Með þeirri aukningu á sildarverksmiðjum ríkisins, sem nú er verið að gera, má gera ráð fyrir, að meiri hl. af þeim skipum, sem stunda sildveiði, skipti við ríkisverksmiðjurnar, og hafa þau þá engin not af þeim einkaverksmiðjum, sem eru við Húnaflóa. Ég tel því, að allt máli með, að brtt. hv. 1. þm. Árn. verði samb.

Bjarni Bjarnason: Ég vil leyfa mér að bera fram skrifl. brtt. við þetta frv.

Þegar þetta mál var til 2. umr., bar hv. 1. þm. Árn. fram brtt. um, að bræðslustöðin á Húnavík yrði stækkuð um 5000 mál, þ. e. a. s., að hún yrði 10000 mál í stað 5000. D. hefur ekki fallizt á þessa till., en þar sem mér finnst liggja mjög skýr rök fyrir, að hún sé réttlát, ætla ég að leyfa mér að bera fram eins konar miðlunartill. um, að í stað 5000 komi 9000. Höfuðrókin fyrir þessari brtt. eru þau, að eftir því sem mér er sagt, hefur bræðslustjórnin lagt til, að Húsavíkurverksmiðjan verði 10000 mál að stærð, en mér finnst það höfuðatriði, hvað bræðslustjórnin leggur til í þessu efni.

Enn er þess að geta, þó að hv. þdm. viti það nú allir, að þarna eru einhver beztu fiskimið landsins og ágætur staður til að leggja upp sild, og ég vænti þess, að þó að hv. d. geti ekki fallizt á 10 þúsund mála verksmiðju þarna, vilji hún fallast á miðlunartill. mína, sem ég ber fram skriflega og leyfi mér að afhenda forseta.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (verður þskj. 119) leyfð og samb. með 18 shlj. atkv.

Jón Pálmason: Það er kunnugt, að í meðferð þessa máls hér er að tvennu leyti víkið frá hin-

um upphaflegu till. stjórnar Sildarverksmiðja ríkisins. Í fyrsta lagi er bætt inn nýrri 5000 mála verksmiðju á Sauðárkróki, og í öðru lagi er till. um að minnka afköstin á Húsavík úr 10000 málum í 5000 mál. Það er svo, að þörfin fyrir stofnun sildarverksmiðja er misjöfn á hinum ýmsu stöðum. En mér hefur skiljst, að því meiri líkur séu til, að þessar bræðslustöðvar beri sig, því stærri sem þær eru. Sú nýja till., sem fyrir liggur, um að bæta við stöð á Hólmavík, gengur því í öfuga átt. Mér finnst því ekki réttmætt að samþykkja hana. Hitt er meira vafamál, hvort ekki er rétt að samþ. miðlunartill. hv. þm. Snæf., og get ég frekar fallið á hans till.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti. — Ég stend upp til að gera grein fyrir fáfræði minni. Mig vantar undirstöðu til að geta skapað mér skoðun um það, hve mikil afköstin þurfa að vera hjá bræðslustöðvunum, en það finn ég ekki í grg. frv. Það er talað um, að afköstin þurfi að auka um 25000 mál, til þess að stöðvarnar geti tekið við sildinni á miklum veiðisumrum, en eiga þær þá að standa tómar, þegar verr veiðist? Hvað þurfa sildarverksmiðjurnar að geta tekið á móti mikilli sild til bræðslu á sæmilegum meðalsumrum? Það hefur verið talað um mikinn skaða í sumar, af því að skipin hafi þurft að bíða, en á sama tíma standa a. m. k. 4 verksmiðjur ónotaðar vegna þess, að sagt er, að menn fengust ekki til vinnunnar. Var þörf á enn fleiri verksmiðjum til að standa ónotaðar? Ég skil ekki það samræmi, og mér er alls ekki ljóst, hve mikil raunveruleg þörf er á aukningu. Það er búið að veita a. m. k. tveimur einstaklingum leyfi til að stofna nýjar sildarverksmiðjur með 20 þúsund mála afköstum, og svo bætast við 25000 mál samkv. þessum till. Er þess arna þörf? Þetta vil ég fá upplýst, og á því byggist afstaða min til málsins, hvort það tekst að koma mér í skilning um þörfina á því að stækka verksmiðjurnar og auka afköstin á meðal sildarári.

Jörundur Brynjólfsson: Hv. þm. Ísaf. (FJ) taldi, að ekki væri ástæða til að fjölga verksmiðjum við Húnaflóa vegna þess helzt, að einstakir menn hefðu bækistöðvar við flóann, og væri í ráði að auka það. Ég vil benda hv. þm. á, að þau skip, sem skipta við verksmiðjur ríkisins, vilja ógjarnan fara til einstakra manna. Ríkisverksmiðjurnar mundu aldrei una því heldur. Ég efa, að samningar tækjust þannig, jafnvel þó að veiðiskapur væri meiri á ýmsum tímum en unnt væri að taka á móti. Ég held, að það færi svo, að skipin biðu. Það fer að verða alvarlegt, ef hindrunarlítið á að veita einstaklingum heimild til að setja á stofn sildarverksmiðjur. Ríkið er búið að leggja mikla fjármuni í þetta, og gæti farið svo, að litill hagnaður yrði, ef á að halda áfram að leyfa einstaklingum að keppa við ríkisverksmiðjurnar.

Ég bjóst ekki við andmælum frá hv. þm. A.-Húnv., því að þótt verksmiðja komi á Skagaströnd, er veiðiskapur svo mikill við flóann, að hún hefði nóg að starfa. Ég held því, að öll sanngirni mæli með því, að þessu sé bætt í frv. Þegar horfið verður að framkvæmdum, verða þær

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

byggðar á fullkomnum athugunum og litið á þá raunverulegu þörf, sem er fyrir aukningu. Það á að vera næg trygging.

Ég vona, að hv. d. taki brtt. vel.

Frsm. (Finnur Jónsson): Þess var getið í umr., að hafnargerð á Húsavík ætti langt í land og því mundi vera nægur tími til að bæta við afkastagetu verksmiðjunnar þar. Ég hef tilhneigingu til þess að vera með því, að verksmiðjan á Húsavík sé stærri en getur í frv., en fellst á röksemdirnar fyrir því, að óþarfi sé að ákveða hana stærri nú.

Varðandi fyrirsögn hv. þm. N.-M. skal ég geta þess, að ég er ekki viss um, að ég geti upplýst hann eins og hann telur þurfa. Ég tel, að sú aukning, sem lagt er til, að gerð verði, eigi að nægja í góðu meðalári, en það er aðeins skoðun, sem ég get eigi sannað. Það er, held ég, bent á það í grg., að árið 1940 hafi herpinótaveiðar verið stundaðar með helmingi fleiri nótum en á þessu ári, og geri maður ráð fyrir, að sildveiðarnar séu stundaðar af álíka krafti, lætur þetta nærri. En svo koma ár, sem sildarverksmiðjurnar standa tómar, og það hafa komið fyrir ár, þegar enga verksmiðju hefur þurft, t. d. 1935. Við slíku er ekkert að gera. Það verður að miða við góða meðalveiði.

Þegar um afgreiðslu mála hér er að ræða, þá eru fleiri en einn vegur til að hindra framgang þeirra. Algengast er að gera það með því að vera á móti málinu. Þá má vísa þeim til stjórnarinnar, en í þriðja lagi má gera þau svo flókin og margbrotin, að þau tefjist þess vegna. Mér finnst brtt., sem liggja fyrir frá tveimur framsóknarmönnum, miða að þessu. Þó að seinna gæti komið til mála að auka við, eins og þeir stinga upp á, tel ég málinu núna stofnað í voða með því að bæta meira við frv. Ég vil því skora á þá þm., sem er það áhugamál, að koma frv. í gegn, að greiða atkv. á móti þeim brtt.

Bjarni Bjarnason: Það er óþarfi af hv. þm. Ísaf. að beita sér svo eindregið á móti minni brtt., en hitt skil ég, að hann kæri sig ekki um miklar breyt. um fram það, sem sjútvn. hefur komið sér saman um. En þar sem fyrir liggur staðfesting frá honum um, að hann sé í raun og veru sammála rökum hv. 1. þm. Árn. við 2. umr. og mínum um, að á Húsavík séu einhver beztu skilyrði og ódýrara að reka 10000 mála verksmiðju en 5000 mála, og enn fremur muni bráðlega verða hentugt að stækka þá verksmiðju, tel ég réttara að samþ. brtt. nú, þó að eins og stendur þurfi fyrst eitthvað að bæta aðstöðu þarna. Ég vænti því, að hv. d. sjái sér fært að samþ. mína miðlunartill.

Umr. (atkvgr.) frestað.

Á 14. fundi í Nd., 25. ágúst, var fram haldið 3. umr. um frv. (A. 96, 97, 119).

ATKVGR.

Brtt. 119 samþ. með 18:7 atkv.

— 97 samþ. með 16:14 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: SkG, SvBH, BÅ, BjBJ, BFB, EOI, EystJ, GG, HelgJ, ÍslH, JörB, PHall, PZ, PP, PHann, SigfS.

nei: SB, SEH, SK, SP, StJSt, ÁÁ, FJ, GP, IngJ, JakM, JPálm, ÓTh, PO, EmJ.

ÁKJ, GSv greiddu ekki atkv.

1 þm. (GTh) fjarstaddur.

Frv., svo breytt, samþ. með 24 shlj. atkv. og afgr. til Ed. með fyrirsögninni:

Frv. til l. um að reisa nýjar sildarverksmiðjur.

Á 15. fundi í Ed., 26. ágúst, var frv. útbýtt eins og það var samþ. við 3. umr. í Nd. (A. 124).

Á sama fundi var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigið leyfð og samþ. með 12 shlj. atkv.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Nokkru eftir að þetta Alp. hófst, kom stjórn Sildarverksmiðja ríkisins á fund minn og fór fram á það, að flutt yrði nú á þinginu frv. í svipaða átt eins og það, sem hér liggur fyrir. Það var þó þannig orðað hjá stjórn Sildarverksmiðjanna, að það var óskað eftir því, að stjórn Sildarverksmiðja ríkisins heimilaðist að láta reisa þær sildarverksmiðjur, sem þar var um talað, og að um leið væri veitt heimild um fjárframlag til þessara framkvæmda upp á 25 millj. kr., sem þó var rennt blint í sjóinn með, hvort væri hæfilegt framlag til þess að reisa þessar verkmiðjur fyrir, en það var ætlað til þess, að það mundi hrökkva til þess. Till. stjórnar sildarverksmiðja ríkisins voru þær, að reistar yrðu nýjar sildarverkmiðjur svo fljótt sem ástæður leyfa,

1. Á Siglufirði 10 þús. mála verkmiðja;

2. Á Raufarhöfn 5 þús. mála verkmiðja.

3. Á Húsavík 10 þús. mála verkmiðja.

4. Á Skagaströnd 5 þús. mála verkmiðja.

Ég var fyrir mitt leyti alveg samþykkur því, að Sildarverkmiðjur ríkisins — svo framarlega sem annað eða önnur fyrirtæki ekki bættu úr þeirri þörf, sem er á auknum sildarverkmiðjubyggingum — bættu úr þeim mikla skorti, sem reynzt hefur vera á vinnslumagni Sildarverkmiðja ríkisins. Ég áleit þetta rétt og fékk samþykki stjórnar Sildarverkmiðja ríkisins um það, að til væri tekið, að á Sauðárkróki yrði reist 5 þús. mála verkmiðja, og á Húsavík 5 þús. mála verkmiðja í stað 10 þús. Enda var það, held ég, samkomulag milli okkar, að það væri í raun og veru svo, þó að slegið væri upp á ákveðnu vinnslumagni verkmiðjanna á hverjum stað, þá hlyti það að vera hlutverk hæstv. Alp. á hverjum tíma að ákveða til fullnustu um það atriði, þegar til framkvæmda skyldi koma um að reisa sildarverkmiðjurnar. Því að þetta, að reisa sildarverkmiðjur, er mál, sem er nokkuð úti í framtíðinni, eins og nú horfir við, sérstaklega með tilliti til þess, að á sumum þessum stöðum, sem nefndir eru í frv., eru ekki enn fullnægjandi hafnarskilyrði til þess að ráðast í þessar framkvæmdir, svo sem á Hólmavík og Skagaströnd. Mér þótti einnig þessi heimild um 25 millj. kr. lántöku óþarflaga stór, þó að ég tæki hana inn í frv. En ég vildi taka nokkra heimild um lántöku inn í lögin í byrjun, en að ríkisstj. skyldi svo á hverjum tíma leita samþykkis hæstv. Alp. fyrir frekari lántökum í þessu skyni, þegar til framkvæmda ætti að koma. Þar sem hér var um verk að ræða, sem næði sýnilega langt út í framtíð-

ina, fannst mér rétt, að lánsheimildin skyldi vera orðuð þannig, að ríkisstj. heimilaðist að taka lán fyrir hönd ríkissjóðs, að upphæð allt að 25 millj. kr., eða jafngildi þeirrar upphæðar í erlendri mynt, til greiðslu kostnaðar af þessum framkvæmdum. Þessum l. má að vissu leyti líkja við brúal., að það er enginn, sem segir okkur, hvort allt verður í peningamálum okkar innanlands eins og nú, þegar kemur til þess að byggja þessar sildarverkmiðjur. Og um langt skeið, þangað til nú fyrir skemmstu, hefur aldrei verið rætt um að taka lán annars staðar en í útlöndum til slíkra framkvæmda sem þessara.

Sjútnv. Nd. flutti svo þetta mál inn í þingið, alveg eins og ég hafði búið það í hendur hennar, en gerði svo, með mínu fulla samþykki, þær tvær breyt. af sinni hálfu á frv. — auk þess, sem hún breytti ofurlítið röð á staðanöfnum í frv., sem út af fyrir sig ekkert gildi hefur — að hún bætti við því ákvæði í frv., að ríkið léti enn fremur reisa verkmiðju til herzlu sildarlýsis, þegar rannsóknir sýndu, að það væri tímabært. Og enn fremur, að lánsheimildin væri lækkuð niður í 10 millj. kr. — samkv. minni skoðun. Þar sem miðað er við byrjunarframkvæmdir, þá var ekki nauðsyn á að setja það ákvæði inn, að taka mætti lán í erlendum gjaldeyri, þó að það væri skaðlaust, að það stæði. Þessar brtt. báðar voru svo samþ. í hv. Nd.

Ég hef farið ofurlítið inn á þetta mál m. a. af því, að þetta mál hefur verið nokkuð einkennilega túlkað af einu málagnni hér. Þar stóð í grein um þessi mál, fyrst:

„Stefna Framsóknarflokksins: Nýjar sildarverkmiðjur og lýsisherzlustöð á Norðurlandi.

Ríkið byggir sildarbræðslustöðvar á Sauðárkróki, Húsavík, Skagaströnd og Hólmavík og auki við verkmiðjur sínar á Raufarhöfn og Siglufirði.

Ríkið reisi, undir eins og tímabært verður, verkmiðju til herzlu sildarlýsis.“

En svo kemur fram síðast eins og skollinn úr sauðarleggunum, að ríkisstj. fari fram á að mega fá lán fyrir þessu í erlendum gjaldeyri, og svo er spurt: Hvar hafa þeir menn dvalizt undanfarið, sem gera slíkar tillögur á sama tíma og Íslendingar eiga nú 230 millj. króna erlendis í erlendum gjaldeyri?

Þetta hef ég tekið fram til þess að skýra, hvað fyrir stjórninni vakti, því að þetta er einkennilegur málflutningur hjá Framsl.

En það er ekki búin öll sagan enn, því að það er eins og Framsl. hafi ekki viljað lifa eftir þessari „stefnu Framsl.“, því að þeir báru fram brtt., sem voru samþ. Í fyrsta lagi báru 2 hv. framsóknarmenn fram brtt. um að hækka ákvæðið um vinnslumagn sildarverkmiðjunnar á Húsavík úr 5 þús. málum upp í 9 þús. mál, sem var samþ. Hafði ég ekkert á móti því. Það getur hins vegar vel verið, að Alp. vilji á þeim tíma, þegar sú verkmiðja verður reist, hækka þetta eða lækka. Svo vildu þeir famsóknarmenn bæta við einum stað enn í þessa upptalningu staða, þar sem reisa skyldi sildarverkmiðjur, nefnilega Hólmavík. Þá var frv. að visu ekki lengur um sildarverkmiðjur á Norðurlandi aðeins, og þá varð að breyta nafninu á frv. til þess að gera sig ekki sekan um stórt landfræðilegt gat. Frv. er að

þessu leyti komið hér fram dálitið öðruvisi heldur en það var upphaflega, þannig að n., í fullu samráði við mig, bar fram brtt., sem samdar voru af henni. Síðan voru þessar tvær brtt. samþykktar, sem voru að nokkru leyti óþarfar, en þó ekki þannig, að þær spilltu málinu, því að hér er um að ræða áætlun alllangt út í framtíðina, og er þá að visu fullkomlega skaðlaust, þó að bætt sé inn í frv. nokkrum viðaukum um sildarverksmiðjur, svo framarlega sem ekki er farið út í svo miklar ófgar, að málið verði fyrir það hlægilegt. Ef hér væru komnar fram till. frá hv. þm. um verksmiðjur, sem samtals skyldu geta brætt á sólarhring t. d. mikið á annað hundrað þús. mál, þá væri náttúrlega málið orðið hlægilegt. En hér er um að ræða áætlun frá stjórni Sildarverksmiðja ríkisins, sem ég tel, að Alp. nú ætti að ganga frá, enda þótt um byrjunarframkvæmdir verði ekki strax að ræða vegna erfiðleika um kaup og flutning á efni til þeirra. Það er mikil þörf á því, að hægt sé að koma þessari aukningu á hjá Sildarverksmiðjum ríkisins, enda þótt einum einstaklingi hafi verið veitt leyfi til að reisa 5 þús. mála sildarverksmiðju á Siglufirði og þó að Siglufjarðarbær fari fram á það nú eins og fyrr að fá leyfi til að stækka sína verksmiðju upp í það, að hún hafi 5 þús. mála afköst á sólarhring. Það er æskilegt, að afköst Sildarverksmiðja ríkisins verði meiri á Siglufirði og Raufarhöfn, þar sem langmest sildarmagn berst á land. Og það þyrfti þá ekki að standa á öðru en erfiðleikum á að ná í efni, að aukning á þeim verksmiðjum yrði framkvæmd, ef þetta frv. væri samþ. Hvert mikið sildarár, sem kemur, þýðir mikið óbeint tap, ef ekki er hægt að nota alla þá sild, sem veiðist.

Ég vil vonast til þess, að hv. þd. veiti þessu máli svo greiða afgreiðslu, að það geti orðið að l. á þessu þingi. Álit ég þó sjálf sagt, að frv. verði athugað í sjútvn., sem ég vil biðja að afgr. málið svo fljótt sem hún getur komið við, svo að málið þurfi ekki að stranda á því út af fyrir sig, að n. afgreiði það ekki eða afgreiði það seint.

Enda þótt hv. þm. hér í hv. d. virðist þurfa að gera breyt. á frv., eins og það kom frá Nd., þá vildi ég mælast til þess, að þeir gerðu það ekki, því að það gæti orðið til þess, að málið dagði uppi á þessu þingi.

Ég legg svo til, að málinu verði að þessari umr. lokinni vísað til 2. umr. og sjútvn.

Gísli Jónsson: Með tilvísun til þess, að þetta mál komi fyrir sjútvn. til athugunar, þá vil ég benda á nokkur atriði í frv. og vildi gjarnan fá að heyra álit hv. dm. um þau. Það fyrsta, sem ég vil benda á, er það, að mér finnst allmikill munur á frv. hæstv. ríkisstj. á þskj. 64 og á frv. á þskj. 124 nú, eins og það kemur frá hv. Nd., og ég veit ekki, hvort hv. þm. hafa gert sér grein fyrir því. Á þskj. 64 stendur, að ríkisstj. sé heimilað, svo fljótt sem ástæður leyfa, að láta reisa sildarverksmiðjur, en á þskj. 124 er þessu breytt í beina fyrirskipun, þannig að ríkið láti byggja o. s. frv. Á þessu finnst mér vera mikill efnismunur. Í 2. mgr. 1. gr. á þskj. 124 er enn fremur fyrirskipað, að ríkið láti reisa verksmiðju til herzlu sildarlýsis, en þar er ekkert áætlað,

hvað sú verksmiðja muni kosta. Mér finnst þessar framkvæmdir vera svo stórar, að ekki megi skipa ríkisstj. og láta framkvæma þær óundirbúið.

Á þskj. 64 er gert ráð fyrir 30 þús. mála afköstum verksmiðjanna á sólarhring, og þar er lánsheimildin 25 millj. kr., en á þskj. 124 eru afköstin hækkuð upp í 39 þús. mál, en lánsheimildin lækkuð niður í 10 millj. kr. — Mér finnst mjög einkennilegt að lækka lánsheimildina um leið og afkastagetan er hækkuð.

Viðvíkjandi því, hvar verksmiðjurnar skuli byggðar, þá finnst mér aðeins koma til greina að byggja þær þar, sem verksmiðjustjórnin leggur til á hverjum tíma, en ekki á einhverjum og einhverjum stöðum, af því að nógu harðskeyttir þm. fá því framgengt. Sem sagt, að verksmiðjustjórnin í samráði við viðkomandi ráðh. leggi til, hvar verksmiðjurnar skuli reistar, því að með því yrði engum gert rangt til. Verksmiðjan á Sauðárkróki verður byggð, eftir því sem sagt er, af því að þar eru hafnarmannvirki, sem ekki bera sig, og verksmiðjan verður reist á Húsavík af þeirri ástæðu, að þar vantar hafnarmannvirki. Mér finnst þetta ekki fullkomin rök fyrir því, að verksmiðjurnar séu byggðar á þessum stöðum.

Ég held, að það sé ekki fleira, sem ég þarf að taka fram, nema hvað ég er samþykkuð því, að sem flestar verksmiðjur verði reistar, þó að ég liti hins vegar svo á, að þær framkvæmdir eigi að liggja í höndum einstaklinga, en um það ætla ég ekki að ræða hér.

Atvrmh. (Magnús Jónsson): Ég efast ekki um, að hv. þm. Barð. sé kunnugri þessum málum heldur en ég, og er gott að hann fjallar um þetta frv. í n., en ég vil ítreka þau tilmæli mín við hv. n., að hún geri ekki breyt. á frv. úr þessu, því að það gæti orðið til þess, að málið yrði ekki afgr. á þessu þingi.

Ég er ekki sammála hv. þm. Barð. um, að eins mikill munur sé á frv. á þskj. 64 og nú, eftir að það kom frá Nd., og hann vill vera láta. Mesta muninn telur hann þann, að breytt hafi verið úr heimild í skipun, en í raun og veru er í báðum tilfellum um heimild að ræða, því að í 2. gr. á þskj. 124 er nýtt ákvæði þannig: „...sem hefjist svo fljótt sem ástæður leyfa.“ o. s. frv. Það er því algerlega á valdi ríkisstj., hvenær hún notar þessa heimild. Um hitt atriðið, að lánsheimildin hefur verið lækkuð niður í 10 millj. kr. úr 25 millj., er það að segja, að á þskj. 64 er gert ráð fyrir 25 millj. kr. til alls verksins, en á þskj. 124 eru 10 millj. kr. ætlaðar til byrjunarframkvæmda aðeins, og mér finnst heppilegra að hafa það þannig, og að ríkisstj. komi þá aftur til Alp. til frekari lánsheimilda.

Ég er hv. þm. Barð. sammála um, að verksmiðjustjórnin í samráði við viðkomandi ráðh. leggi til, hvar verksmiðjurnar verði reistar, en ég efast um, að þær ástæður, sem hv. þm. taldi upp, liggi til þess, að ákvæðið hefur verið að reisa sildarverksmiðjur á Sauðárkróki og Húsavík. Báðir staðirnir liggja mjög vel við sildveiði, og Húsavík er mitt fyrir bezta veiðisvæðinu. Báðir staðirnir uppfylla því fullkomlega þau

skilyrði, sem fyrir hendi þurfa að vera til þess að reisa, sildarverksmiðjur. — Um Skagaströnd er það að segja, að ég tel hana mjög heppilega valda til þess að taka á móti sildinni af Húnaflóa. Ég get sagt það, að ég hef ekki miðað till. minar við það, hverjir fastast hafa sótt á, heldur við það, sem ég áleit hyggilegast. — Ég mælti með Sauðárkróki, af því að staðurinn liggur vel fyrir, og einnig vegna þess, að þetta er fjölmennt kauptún, sem hefur gott af því að fá verksmiðju. Verksmiðjustjórnin féllst á að hafa Sauðárkrók með, enda þótt hún hafi ekki haft hann í sínum till., vegna þess að hún taldi hann liggja of nærri Siglufirði og litlu meira hagræði í að fara með sildina þangað heldur en til Siglufjarðar, sérstaklega þegar verksmiðja væri komin á Skagaströnd líka.

Ég er sammála hv. þm. Barð. um, að Alp. eigi að standa af sér persónulegan vilja eða héraðs-togstreitur og ákveða sjálf, hvar verksmiðjurnar séu reistar, og þess vegna var ég mótfallinn því að fela sérstakri nefnd að rannsaka verksmiðjustæði. Einu sinni var slík n. send umhverfis landið, og hún átti ekki sjö dagana sæla, því að margir voru þeir, sem vildu fá verksmiðjur.

Ég vil ljúka máli mínu með því að segja það, að ég get vel unað við frv., eins og það er nú.

Hermann Jónasson: Hv. þm. Barð. óskaði eftir því sem formaður sjútn. að heyra álit hv. d. um þetta frv., og ætla ég nú án þess að tefja umr. um of að skýra frá minni afstöðu til þess.

Ég hygg, að hæstv. atvmrh. hafi gert grein fyrir því í síðustu ræðu sinni, að mjög litill munur sé á frv. upprunalega og eins og það liggur nú fyrir, eftir að það kom frá hv. Nd. — Ég tel einnig, að munurinn sé litill og að í báðum tilfellum sé um heimild að ræða fyrir ríkisstj., enda þótt það sé öðruvísi orðað á þskj. 124. Ég hygg meira að segja, að þetta frv., eins og það er nú, sé meiri takmörkunum háð en frv. upphaflega, því að í 2. gr. þess nú er ríkisstj. heimilt að taka 10 millj. kr. lán til byrjunarframskýmda, en áður var um 25 millj. að ræða til alls verksins, svo að ríkisstj. þarf síðar að koma til Alp. og þá meiri lánsheimildir til frekari framskýmda. Viðvíkjandi byggingu á verksmiðju til herzlu sildarlýsis, þá er það greinilega tekið fram, að framkvæma skuli það, þegar rannsóknir sýna, að það sé tímabært.

Um staðina, sem valdir hafa verið, skal ég ekki dæma, en ég er sammála hv. þm. Barð. um, að framkvæmdir beri að miða við það, sem telja má hyggilegt frá sjónarmiði heildarinnar.

Ég kom til Skagastrandar í sumar og sá höfn þá, sem verið er að vinna að þar, og þá rak ég mig á einkennilegt fyrirbrigði, sem ég vona, að verði hægt að ráða bót á. — Þannig er, að sjórinn hefur borið sand inn í höfnina, og kveður svo rammt að þessu, að þar sem áður gátu legið nokkuð stór skip, þar er nú þurrt land. Nú er verið að byggja garð innan við höfnina til þess að fyrirbyggja þetta, en menn eru þó hræddir um, að það takist ekki, en vona samt hið besta. Hvort verksmiðjan þar er miðuð við hafnar-mannvirkin, skal ég ekki dæma um.

Viðvíkjandi Hólmavík vil ég segja það, að ég tel að mjög vel athuguðu ráði, að það sé einhver beztu staður fyrir verksmiðju, sem fundinn verður. Einstaklingar ætluðu að reisa þarna verksmiðju í samráði við mig, en töldu sér ekki fært að byggja hana nema með 5—600 mála afköstum, og þá reis ég beinlínis gegn því. — Ég vil benda á sambandi við þennan stað, að hafa eru ágæt skilyrði, bæði góð bryggja og ágæt höfn. Þangað er lítið lengri sigling með sild en inn til Djúpvavikur, og þar að auki veiðist sildin oft fyrir innan Hólmavíks, á Bitrufirði, t. d., hafa margir togarar fengið aðalveiði sína. Enn fremur er stutt að sækja þaðan til veiða við allt Norðurland. — Ég lít svo á, að skilyrði séu eins góð á Hólmavík og á nokkrum öðrum stað. Og að öðru leyti eru á þessum stað beztu skilyrði fyrir búskap. Þar er einhver beztu fjárbeit, sem til er á landinu, og þurfum við ekki að fara í neinar grafötur með það vegna skýrslna, sem við höfum fengið um þunga dilka, sem slátrað er af þessu svæði. Þar er einnig töluvert af ræktanlegu landi og ágætt upprekstrarland. Þarna er enn fremur lítið að gera á þeim tíma, sem sild veiðist. Hins vegar eru þarna á öllum öðrum tímum ársins einhver hin allra fiskisælustu mið á fjörðum inni við landið. Þarna er fiskurinn allan veturinn. Þess vegna getur fólk, sem þar er, haft atvinnu við fiskveiðar og landbúnað á öðrum tímum ársins en sildveiðitímanum. Þessi staður er því að öllu samanlögðu einhver búsældarlegasti staður, sem til er á landinu. Það hefur verið svo þarna á undanförunum árum, að menn hafa að vetrinum hvað eftir annað tvíhlaðið báta á firðinum á sama degi, og meira að segja stundum við luktarljós á bryggjunni. Og þegar tekið er tillit til alls þessa, þá hygg ég, að það megi teljast rétt, að það sé frá almennu sjónarmiði séð rétt að byggja sildarverksmiðju á þessum stað. Og það er rétt hjá hv. þm. Barð. (GJ), að það á fyrst og fremst að taka tillit til þess, þegar um byggingu nýrra sildarverksmiðja er að ræða, hvað hagkvæmt er frá almennu sjónarmiði.

ATKVGR.

Fr. vísað til 2. umr. með 13 shlj. atkv. og til sjútn. með 13 shlj. atkv.

Á 17. fundi í Ed., 28. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 124, 134, n. 147).

Of skammt var liðið frá úthýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 10 shlj. atkv.

Frsm. (Gísli Jónsson): Herra forseti. — Sjútn. þessarar hv. d. hefur haft málið til athugunar og orðið sammála um að leggja til, að frv. verði samþ., eins og það kom frá Nd. Ég vil hins vegar benda á það, að frv. í heild hefði þurft betri undirbúning heldur en virðist koma fram í frv. stj., eins og gengið var frá því í hv. Nd. Það, sem hefur skeð um þetta mál í Nd., er, að afköstin voru aukin úr 30 þús. upp í 39 þús. mála vinnslu, og kemur það af því, að sumpart eru afköstin aukin hjá einstökum verksmiðjum og sumpart er um nýjar verksmiðjur að ræða. En á sama tíma hefur hv. Nd. fært heimildina til, úr 25 millj. niður í 10 millj. Þetta vildi ég benda

hv. d. á, ef hún kynni að standa á móti till. einstakra þm. um byggingu verksmiðja. N. litur þannig á, að það hefði verið mjög æskilegt, að legið hefði fyrir rannsókn um þessi mál. Það er t. d. ekkert getið um það, hvornig þessar verksmiðjur skuli byggðar, hvort þær skuli byggðar sem ein samstæðuverksmiðja eða sem fjölsamstæðuverksmiðja o. s. frv. — Þetta er vitanlega nauðsynlegt að rannsaka með gaumgæfni. Það er líka alveg nauðsynlegt að byggja verksmiðjurnar þannig, að einhver hluti þeirra geti tekið til starfa strax, þó að veiðin sé ekki í fullum gangi. Þetta þarf allt rannsóknar við.

Þá vildi n. leggja til, að komið yrði á sérstökum kæli í sambandi við verksmiðjurnar, og skal ég víkja að því fáum orðum. Það út af fyrir sig að koma þessum kæli á í sambandi við verksmiðjurnar, er svo mikilsvert atriði, að fram hjá því verður ekki gengið, ef hægt væri að koma því í framkvæmd. Það er ljóst, að þessi aðferð er svo fjárhagslega trygg fyrir verksmiðjurnar, að sjálf-sagt er að athuga það rækilega. N. litur svo á, að þetta mál hafi ekki verið rannsakað nægilega, og vil þeimna því til hæstv. stj., að hún láti ekki undir höfuð leggjast að fá fullkomna rannsókn á þessu atriði.

Einar Árnason: Við þm. Eyf. flytjum brtt. við þetta frv., þar sem gert er ráð fyrir því að fjölga þeim stöðum í frv., þar sem byggðar væru sildarverksmiðjur. Það er vitanlegt, þó að gert sé ráð fyrir því í frv. að reisa þessar verksmiðjur, að þá verður það ekki gert nú, jafnvel ekki á næstu árum, heldur er þetta eins konar framtíðaráætlun um það, að byggðar verði sildarverksmiðjur á þessum stöðum, þegar ástæða þykir til þess. En það getur alltaf verið álitamál, hvaða staðir eru hentugastir, og þá jafnvel það, hvaða staðir eigi að koma fyrstir og hverjir síðastir. Við leggjum til í þessari brtt., að byggð verði verksmiðja á Dalvík og í Hrisey. Það stendur þannig á í Dalvík, að þar er verið að byggja höfn, og er það mannvirki komið talsvert langt á leið, en verður vitanlega dýrt, og þess vegna verður nauðsynlegt fyrir það sveitarfélag að geta komið upp fyrirtæki, sem gæti létt undir með að greiða þær skuldir, sem óhjákvæmilega verða fyrir hendi, þegar höfnin er fullgerð. Í Hrisey er einnig mjög hentugur staður fyrir sildarverksmiðju, og það er nú oft svo, að sildveiðin er einmitt mikil um þessar slóðir, bæði við Dalvík og við Hrisey.

Ég ætla ekki að hafa fleiri orð um þetta, ég sé, að í nál. sjútnv. er ætlað til þess, að þetta frv. gangi fram óbreytt eins og það liggur nú fyrir. En ég vænti þess samt, að hv. þdm. telji það ekki til бага, þó að þessum stöðum sé bætt við. Ég vil skjóta því til hæstv. forseta, hvort hann vill ekki, þegar til atkvgr. kemur, bera staflíðina upp sinn í hvoru lagi, því að það væri hugsanlegt, að hv. þdm. féllust á að byggja sildarverksmiðju á öðrum staðnum, en ekki á hinum. En ég skal ekki leggja neitt kapp á það, hvor staðurinn yrði þá valinn.

Atvrmr. (Magnús Jónsson): Ég vil þakka hv. sjútnv. fyrir afgreiðslu hennar á þessu máli, og

það rýrir ekkert þakklætið til hennar, þó að hv. frsm. kunni að hafa aðrar skoðanir á einstökum atriðum, þar sem n. mælir öll með því, að frv. verði samþ. óbreytt.

Viðvíkjandi því, að undirbúningur undir þetta mál hafi verið litill, þá vil ég aðeins segja það, að þessar áætlanir hafa verið allengi á döfinni hjá stjórn verksmiðjanna, og verksmiðjustjórnin ræddi þessi mál við mig. Meðal annars var rætt um fyrirkomulag verksmiðjanna og einnig það, sem hv. frsm. minntist á, að verksmiðjurnar yrðu gerðar þannig úr garði, að það mætti starfrækja þær að hálfu leyti. Ég ræddi einnig við verksmiðjustjórnina um það, að það væri vandlega rannsakað, hvort hægt væri að lengja vinnutíma þessara dýru fyrirtækja, þannig, að þau gætu verið starfandi hálf t. árið. Það liggur alveg í augum uppi, að þetta er mikið rannsóknarefni og að hér er vafalaust um mikilsverðan þátt í þessari atvinnugrein að ræða. Ég vil aðeins í sambandi við þetta mál minnst á meðferð hv. Nd. á því og lækkuð lánsheimildarinnar. Það var gert í samráði við mig, af því að mér þótti eðlilegt, að lánsheimildin væri miðuð við byggingarframkvæmdir. Heimildin virtist nokkuð út í bláinn, þar sem hún var komin upp í 39 millj. kr., en nú hefur hún verið færð niður í 9–10 millj. kr. Ég álit, að hér sé komið svo langt út í framtíðina, að þýðingarlaust sé að gera nokkrar frekari áætlanir til svo langs tíma.

Viðvíkjandi fram komnum brtt. frá þm. Eyf. á þskj. 134, þá vil ég ekki vera að reka hornin í það, og út frá þeirri röksemd hv. 1. flm., að hér sé aðeins um framtíðaráætlun að ræða, er þetta náttúrlega sjálf-sagt, en ég vil þó samt mega vænta þess, að hv. d. breyti ekki þessu frv., svo að það þurfi að fara aftur til hv. Nd. Ég vil því fara fram á það, að frv. verði samþ. óbreytt.

Frsm. (Gísli Jónsson): Herra forseti. — Ég vil fyrst minnst á þær brtt., sem hér liggja fyrir. Þær voru ekki komnar fram, þegar sjútnv. hafði fund um þetta mál, en ég hef átt kost á því að ræða þetta mál við sjútnv. utan fundar, og hún hefur ekki tjáð sig fylgjandi þessum brtt. á þessu stigi málsins, og með tilvísun til nál., að allar breyt. mundu torvela framgang þess, vil ég lýsa yfir því fyrir hönd n., að svo framarlega sem gerðar verða breyt. á frv., þá hefur sjútnv. óbundnar hendur til þess að setja inn þær breyt., sem hún telur raunverulega betri. Ég vildi skýra frá þessu, áður en hv. dm. greiða atkv. um frv. Ég vil benda hv. flm. brtt. á það, að væntanlega kemur þing saman aftur á þessu ári, og þá er vitanlega hægt að fá tekin upp l. um sildarverksmiðjur á þessum stað eða öðrum.

ATKVGR.

Brtt. 134, fyrri liður, felldur með 9:3 atkv.

— 134, síðari liður, felldur með 9:3 atkv.

1. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

2.—4. gr. samþ. með 14 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frsv. vísað til 3. umr. með 14 shlj. atkv.

Á 18. fundi í Ed., 31. ágúst, var frv. tekið til 3. umr. (A. 124, 157).

Einar Árnason: Við þm. Eyf. höfum gert brtt. við frv. um að bæta Ólafsfirði við þá staði, þar sem fyrirhugað er að reisa sildarverksmiðjur. Það má segja um Ólafsfjörð eins og þá tvo staði, sem við höfum áður lagt til, að bætt yrði inn í frv., — þótt sú till. fyndi ekki náð fyrir augum hv. d. —, að sildarmið eru þar góð úti fyrir og aðstaða ágæt til að hafa þar sildarverksmiðju, þegar búið er að laga höfnina. Þar er nú verið að koma upp rafmagnsstöð, og mundi hún verða verksmiðjunni til mikils hagræðis, en hins vegar mundi verksmiðjan verða til þess að styðja þetta fyrirtæki, sem Ólafsfirðingar eru nú að ráðast í. Vænti ég þess, að hv. d. sýni till þessari velvilja.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Ég get sagt um þessa till. það sama og fyrri till. frá þessum tveimur hv. þm. um að bæta inn í frv. Dalvík og Hrísey, að ég verð að fara fram á, að þeir taki hana aftur, til þess að frv. geti náð fram að ganga. Ég ætla ekki að fara að þrátta við hv. flm. um það, hvort rétt kunni að vera að koma upp verksmiðjum á þessum stöðum einhvern tíma síðar meir. Það getur vel verið rétt, að þar séu góð skilyrði til þess konar atvinnurekstrar. En mér sýnist svo mikið ætlað í frv., að ekki muni vera rétt að bæta þar á, því að frv. yrði þá að fara aftur til Nd., og þar mundu eflaust koma fram margar till. um nýja staði, er ættu ef til vill sama rétt á sér. Ég fer því fram á það við hv. d., að hún samþykki ekki þessa till., ekki af því að ég sé á móti Ólafsfirði fremur en Dalvík eða Hrísey, heldur til þess, að frv. geti náð fram að ganga.

ATKVGR.

Brtt. 157 felld með 8:3 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: BSt, EÁrna, JJ.

nei: ÞÞ, BBen, EE, GJ, HG, MJ, SÁÓ, JJós.

HermJ, PHerm, StgrA greiddu ekki atkv.

2 þm. (BrB, IngP) fjarstaddir.

Fr. samþ. með 11 shlj. atkv. og afgr. sem lög frá Alþingi (A.170).

9. Sala Ólafsvíkur og Ytri-Bugs.

Á 8. fundi í Nd., 18. ágúst, var útbýtt:

Fr. til l. um sölu þjóðjarðanna Ólafsvíkur og Ytri-Bugs (þmfrv., A. 73).

Á 9. fundi í Nd., 19. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 20 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Fr. vísað til 2. umr. með 20 shlj. atkv. og til allshn. með 21 shlj. atkv.

Á 13. fundi í Nd., 24. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 75, n. 104).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 20 shlj. atkv.

Garðar Þorsteinsson: Þar sem hv. frsm. er ekki viðstaddur, vil ég geta þess, að allshn. vill mæla með, að þetta frv. verði samþ., en hefur gert till. um eina breyt., nefnilega þá, að lönd þau, er Ólafsvíkurhreppur eignast í þessum kaupum, sé honum óheimilt að selja, en heimilt sé honum að leigja þau, og fari um leiguna samkv. reglugerð, er samþ. sé af ríkisstj. Þessi brtt. er í samræmi við löggjöf, sem hefur verið sett, þegar svipað hefur staðið á, og Alþ. hefur talið rétt að setja. Ég vil mæla með, að frv. verði samþ. með þessari breyt.

Frsm. (Gunnar Thoroddsen): Ég vil biðja velvörðingará því, að ég kom svo seint. Einn nm. hefur skýrt nál., en ég vildi samt segja fáein orð.

Ólafsvík er mikil þörf á að fá aukin ræktunarlönd, og því var í janúar í vetur ályktað á almennum hreppsfundi að rannsaka möguleika á því, hvort þetta fengist. Málið kom svo fyrir síðasta þing. Það var borin fram till. af hv. þm. Dal., en hún náði ekki fram að ganga, ekki af því að ágreiningur væri um málið sjálft, heldur af því, að formlega umsögn sýslunefndar vantaði.

Um nauðsynina skal ég ekki fjölyrða og vísa til grg. N. var sammála um að mæla með samþ. frv., en ber fram eina brtt. um, að lönd þau, er Ólafsvíkurhreppur eignast í þessum kaupum, sé honum óheimilt að selja, en heimilt sé honum að leigja þau, og fari um leiguna samkv. reglugerð, er samþ. sé af ríkisstj.

Þetta er í samræmi við afgreiðslu, sem svipuð mála hafa fengið áður, m. a. frv. um sölu Hvanneyrar í Siglufirði í vetur. Hagsmunir íbúanna eru betur tryggðir með því, að reglugerð sé sett um leigumálann, sem samþ. sé af ríkisstj.

Bjarni Bjarnason: Ég efa ekki, að brtt. sé til bóta, og vil þakka hv. allshn.

Umr. (atkvgr.) frestað.

Á 14. fundi í Nd., 25. ágúst, var fram haldið 2. umr. um frv.

ATKVGR.

Brtt. 104 samþ. með 25 shlj. atkv.

1. gr., svo breytt, samþ. með 24 shlj. atkv.

2. gr. samþ. með 24 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Fr. vísað til 3. umr. með 24 shlj. atkv.

Á 15. fundi í Nd., 26. ágúst, var frv. tekið til 3. umr. (A. 130).

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 23 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Fr. samþ. með 20 shlj. atkv. og afgr. til Ed.

Á 15. fundi í Ed., s. d., skýrði forseti frá, að sér hefði borizt frv. frá Nd., eftir 3. umr. þar.

Á 16. fundi í Ed., 27. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá 3. umr. í Nd. — Afbrigði leyfð og samþ. með 11 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frsv. vísað til 2. umr. með 11 shlj. atkv.

Atvrmh. (Magnús Jónsson): Mér þætti réttara, að þetta mál færi til n., því að hér er ekki um neitt smámál að ræða, að selja lóðir undir stærðarkauptúni.

Frsv. vísað til allshn. með 12 shlj. atkv.

Á 18. fundi í Ed., 31. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 130, n. 155).

Frsm. (Hermann Jónasson): N. er sammála um það að afgreiða þetta mál á þann hátt að veita þessa söluheimild. Þetta mál var hér fyrir hæstv. Alþ. í fyrra, og var þá mælt með því af hv. allshn., að þessi sala færi fram, og nú er hún fyrir hendi. Þessar jarðir, sem hér á að selja, eru Ólafsvík og Ytri-Bugur. Ólafsvík er fyrst að fremst ætluð sem lóð undir þorpið Ólafsvík. Hin jörðin er fyrst og fremst ætluð sem beitiland fyrir skepnur þorpsbúa og jafnframt sem slægjuland. Ég álit, að hæstv. Alþ. geti með góðu móti fallið á að verða við því að selja þessu þorpi (Ólafsvík) þær jarðir, sem hér um ræðir, enda er það í samræmi við þá stefnu, sem Alþ. hefur áður tekið í þessum málum, að þorpin eigi sjálf jarðirnar, sem þau standa á. Að mörgu leyti hefur mér virzt, af þeirri reynslu, sem ég hef fengið í þessum málum, að það sé nauðsynlegt, að slík sala geti gengið fram.

Það eru eindregin tilmæli allshn., að þessi sala geti farið fram. Ég vil svo óska eftir, að þessu máli verði vísað til 3. umr.

Porsteinn Þorsteinsson: Mál það, sem hér er til umr., flutti ég á síðasta þingi. En þá var sá ljóður á, að ekki hafði fengist samþykki sýslunefndarinnar á Snæfellsnesi um málið. Þess vegna varð það að samkomulagi milli mín og allshn., að ég tæki málið til baka. En allshn. lýsti hins vegar yfir því, að hún mundi hefja málið að nýju, ef það kæmi aftur fyrir og hún yrði eins skipuð. Nú hefur svo farið, að hér á þessu þingi hefur málið aftur komið fyrir, og hefur hv. allshn. haldið loforð sitt, enda þótt hún sé nú annan veg skipuð en á síðasta þingi. Ég vil svo aðeins þakka hv. n. fyrir góða afgreiðslu hennar á málinu og vil vænta þess, að það fái góðan byr gegnum þingið.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 13 shlj. atkv.

2. gr. samþ. með 11 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frsv. vísað til 3. umr. með 13 shlj. atkv.

Á 19. fundi í Ed., 1. sept., var frv. tekið til 3. umr.

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 12 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frsv. samþ. með 13 shlj. atkv. og afgr. sem lög frá Alþingi (A. 176).

10. Lendingarbætur á Skálum.

Á 6. fundi í Nd., 13. ágúst, var útbýtt:

Frsv. til l. um lendingarbætur á Skálum (þm-frv., A. 51).

Á 8. fundi í Nd., 18. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Flm. (Gísli Guðmundsson): Ég hef leyft mér að leggja það til á þskj. 51, að sett verði löggjöf um lendingarbætur á Skálum á Langanesi. Undanfarið hafa verið samþ. l. á hæstv. Alþ. um lendingarbætur, m. a. á síðasta þingi tvenn l., um lendingarbætur á Stokkseyri og í Skipavík á Ströndum. Þessi löggjöf, ef frv. verður samþ., um lendingarbætur, er með nokkuð öðrum hætti heldur en almenn hafnarl., bæði að því er framlög snertir og tekjuöflun, og fer ég nánar út í það.

Rökin fyrir því að setja þessa löggjöf um lendingarbætur á þessum stað, Skálum á Langanesi, eru þau, að þarna eru ákaflega fengsæl fiskimið á sumrin, og hefur fengið reynsla á því um langan tíma, að fiskur liggur þar ákaflega nærri. Þegar bátar geta komið á þessi fiskimið frá Skálum, geta þeir marghlaðið daglega, þar sem aðrir bátar lengra að geta ekki farið til fiskjar á þessi mið nema einu sinni á sólarhring.

Fyrir 25 árum má segja, að þessi góðu fiskimið á Skálum hafi verið uppgötvuð. Þá var mikill straumur fiskimanna þangað, og útgerð jókst þar mjög. Svo fór þó síðar, að mikið dró úr þessari útgerð og framkvæmdum, og eru orsakirnar annars vegar það, að fyrirtæki, sem stóð fyrir rekstri útgerðar þarna, fékk fjárhagslegt áfall, sem ekki stóð í sambandi við útgerðarrekstur þess þarna sérstaklega, en hins vegar var sú orsök, að lendingarskilyrði eru þarna ákaflega erfið og ekki að búast við því, að menn sækja þarna róðra, eins erfitt og það er, og getur verið lífs-hættulegt á þessum stað.

Fyrir 10—12 árum var hafizt handa um að gera þarna lendingarbætur. Þá var byrjað á að gera öldubrjót fyrir lendinguna. En vegna þess, að ónógt fé var fyrir hendi og kreppuár fóru í hönd, var verkið aldrei nema hálfunnið, og hefur því ekki orðið nema hálf gagn að þessari framkvæmd. En samt sem áður hefur þessi öldubrjótur orðið til mikilla bóta fyrir lendinguna, þó að ýmsir gallar séu á honum, sem aftur gera aðstöðuna verri þarna. Nú er t. d. erfiðara að ryðja lendinguna, sem stafar af því, að öldubrjóturinn er ekki nógu hár, svo að í stórbrimum á veturna hefur fjöruhrjót horizt yfir garðinn, sem mikla fyrirhöfn hefur kostað á vorin að ryðja burt. Ég hef talsvert rætt þetta mál við vitamála-

stjóra, og hann hefur athugað lendinguna. Og ég held, að hann sé því hlyntur, að eitthvað sé gert fyrir lendinguna á þessum stað. Ég hef borið þetta frv. undir hreppsnefnd Sauðaneshrepps, og er hún reiðubúin til að framkvæma fjárhagsáætlun, sem vitamálastjóri hefur gert.

Ég vildi mega vænta þess, að hæstv. Alp. afgreiði þetta mál, og sú n., sem fær það til meðferðar, ætti að tala við vitamálastjóra, og vænti ég, að sú hv. n. geri sér grein fyrir því, að hér er raunverulega þarft mál á ferðinni, sem sjálf-sagt er að sinna.

Ég legg svo til, að frv. verði að lokinni þess-ari umr. vísað til 2. umr. og sjútvn.

ATKVGR.

Fr. v. vísað til 2. umr. með 22 shlj. atkv. og til sjútvn. með 25 shlj. atkv.

Á 14. fundi í Nd., 25. ágúst, var frv. tekið til 2. umr. (A. 51, n. 113).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 23 shlj. atkv.

Frsm. (Skúli Guðmundsson): N. hefur orðið sammála um þetta frv. og leggur til, að það verði samþ. með einni lítils háttar breyt. á þskj. 113, við 2. gr., sem er aðeins leiðrétting villu, sem slæðzt hefur inn í greinina.

Gísli Guðmundsson: Ég þakka hv. sjútvn. fyrir afgreiðslu þessa frv. og vil mælast til þess við hæstv. forseta, að málið verði tekið á dagskrá á næsta fundi d., því að mér þætti mjög æskilegt að fá það afgr. sem fyrst.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 22 shlj. atkv.
- Brtt. 113 samþ. með 21 shlj. atkv.
2. gr., svo breytt, samþ. með 23 shlj. atkv.
- 3.-14. gr. samþ. með 24 shlj. atkv.
- Fyrirsögn samþ. án atkvgr.
- Fr. v. vísað til 3. umr. með 23 shlj. atkv.

Á 15. fundi í Ed., 26. ágúst, var frv. tekið til 3. umr.

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 23 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Fr. v. samþ. með 21 shlj. atkv. og afgr. til Ed.

Á 15. fundi í Ed., s. d., skýrði forseti frá, að sér hefði borið frv. frá Nd., eftir 3. umr. þar.

Á 16. fundi í Ed., 27. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Of skammt var liðið frá 3. umr. í Nd. — Afbrigði leyfð og samþ. með 12 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Fr. v. vísað til 2. umr. með 11 shlj. atkv. og til sjútvn. með 11 shlj. atkv.

Á 19. fundi í Ed., 1. sept., var frv. tekið til 2. umr. (A. 132, n. 164).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 13 shlj. atkv.

Frsm. (Ingvar Pálmason): Þetta frv. var flutt í Nd. af hv. þm. N.-Þ. og gekk gegnum þá d. breytingalaust. Það fjallar um lendingarbætur á Skálum. Um það mál er það að segja, að árið 1930 fór fram rannsókn á lendingarskilyrðum þarna, en fjhn. hefur ekki átt kost á að kynna niðurstöðum þeirrar rannsóknar né sjá teikningar þær, sem gerðar voru. Hér er meðal annars um það að ræða að gera varnargarð, og var byrjað á því verki 1930. Var veitt nokkurt fé á fjárl. gegn sama framlagi annars staðar að. Gekk íbúnum erfiðlega að ná í það fé, sem leggja skyldi til móts við framlag ríkissjóðs, en það tókst þó að lokum. Var svo byrjað á þessum garði, en síðan hefur ekkert verið gert í málinu. Hefur staðið á því, að vitað var, að opinbert fé fengist ekki, nema jafnmikið fé a. m. k. kæmi annars staðar að. Þessi byrjun hefur gert mikið gagn, en garðurinn er þó mikils til of stuttur og kemur ekki að fullum notum af þeirri ástæðu, að hann er of lágur, svo að sjórinn rótar grjóti yfir hann í stórbrimi. Þarf því að framlengja garðinn og hækka, svo að hann verði örugg vörn fyrir lendinguna. Aðstandendur hafa óskað þess, að um þetta yrðu sett l., svo að auðveldara yrði að afla fjár til framkvæmdanna með þeim hætti, sem gert er ráð fyrir í frv.

Sjútvn. hefur athugað frv., og þó að skoðanir væru nokkuð skiptar meðal nm. um það, hvort rétt væri að ákveða þetta með l., varð það þó ofan á, að n. féllst á það, því að fyrir þessu eru fordæmi.

Gísli Jónsson: Ég sem form. sjútvn. lýsi hér með yfir því, að ég er sammála því, að þetta frv. nái fram að ganga, en vil hins vegar taka það fram, að ég tel þessa braut svo varhugaverða, að rétt sé að gera sér grein fyrir því, hvert stefnir í þessum málum. Hér er um að ræða 150 þús. kr. fyrirtæki, þar sem ætlað er til, að 75 þús. kr. komi frá ríkissjóði. Geri ég ekki svo mikið úr þessu tillagi ríkissjóðs, þar sem ekki er ætlað til, að þetta verði endurtekið. En hinn helminginn á hreppurinn að leggja til. Það liggur ekkert fyrir um það, hvort hreppurinn getur staðið undir þessu, og er það varhugavert. Ættu alltaf, þegar líkt stendur á, að vera til útreikningar um það, hvaða möguleikar eru til þess, að hreppurinn geti tekið slíkar skuldbindingar á sig. Það hefur ekki heldur verið upplýst, hve mikið landrými er fyrir ofan þennan stað. En við höfum ekki gert mikið úr þessu, þar sem fiskifélagið hefur mælt með málinu.

ATKVGR.

1. gr. samþ. með 11 shlj. atkv.
- 2.—14. gr. samþ. með 10 shlj. atkv.
- Fyrirsögn samþ. án atkvgr.
- Fr. v. vísað til 3. umr. með 11 shlj. atkv.

Á 20. fundi í Ed., s. d., var frv. tekið til 3. umr. Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 13 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 13. slj. atkv. og afgr. sem lög frá Alþingi (A. 183).

11. Raforkusjóður.

Á 4. fundi í Sp., 11. ágúst, var útbýtt frá Nd.: Frv. til l. um raforkusjóð (hmfrv., A. 149).

Á 5. fundi í Nd., 12. ágúst, var frv. tekið til l. um.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 20 slj. atkv.

Flm. (Ingólfur Jónsson): Rafmagnsmál sveitanna eru mál, sem tímabært er að tala um og ráða til lykta. Það er þó ekki svo að skilja, að efni þessa frv. sé neitt nýtt mál hér á Alp., því að á árinu 1929 flutti Jón Þorláksson, eins og mönnum er kunnugt, sitt merkilega og mikilvæga frv. um raforkumál sveitanna. Sjálfstæðismenn sýndu það þá, og þeir hafa ætíð sýnt það, að þeir vilja veita þessum málum fullkomna athygli og skilja gildi þess, að rafmagn verði sem mest notað í sveitum landsins. Thor Thors flutti ásamt öðrum frv. til l. um raforkusjóð, þar sem úr honum var hægt að veita allt að ½ stofnkostnaðar af raforkuverum. Einnig átti frv. hv. þm. Borgf. (PO), er hann bar fram 1941, fullan rétt á sér sem og fleiri frv., er fram hafa komið á Alp. og gengið í þá átt að hjálpa sveitunum til að koma upp raforkuverum og raforkuveitum. En í þessu máli er ekki nóg að setja nefndir á rökstóla til þess að athuga raforkumál sveitanna og leiðir til fjárafla í því skyni. Það gæti orðið til þess að teyja og hindra framkvæmdir í þessu máli, þar sem nefndir eru oft seinar til að skila álit, og þá gæti svo farið hér, að fé yrði ekki fyrir hendi, er til ætli að taka. Það, sem ég finn þeim frv., er fram hafa komið um þetta mál sveitanna, til foráttu, er, að þau hafa gengið of skammt í áttina að settu marki. Það hefur verið skortur á stórhug til framkvæmda. En raforkumál sveitanna eru þannig nú, að þau þola enga bið, og það þarf strax að gera það, sem gera þarf. Það þarf strax að hefjast handa um tekjuöflun, og þess vegna er frv. okkar sjálfstæðismanna komið fram og liggur nú fyrir til umr. Það er að nokkru sniðið eftir frv. um sama efni, eins og það var eftir 2. umr. á síðasta þingi, að öðru leyti en því, að framlagið úr sjóðnum hækkar, og er því gert ráð fyrir stofnfénu svo miklu, að hægt sé að veita öflugra styrki úr sjóðnum strax og efni til rafstöðva fæst. Hann á að geta, eins og tekið er fram í frv., veitt styrk, sem nemur 25—50% af stofnkostnaði orkuvers eða orkuveitu, en í hinu frv. var miðað við 15—30%. Ef rafmagn á að verða almennt í sveitum landsins, þarf að styrkja orkuverin a. m. k. þetta, sem fram á er farið í frv., ef bændum á að verða kleift að ráðast í framkvæmdir slíkra fyrirtækja.

Sumum mun e. t. v. finnast hér vera of langt gengið í kröfum á hendur ríkinu, að því skuli ætlað að leggja 5 millj. kr. og svo 500 þús. kr.

Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

árlega, en þá vil ég minna hv. þm. á það, að ríkið hefur aldrei haft úr jafnmiklu að spila og einmitt nú, þar sem nettótekjur ríkissjóðs námu 17 millj. kr. 1941. Það virðist því engin goðgá vera, þó að farið sé fram á þessa upphæð, þar sem fénu á að verja til þess, sem öllum landslýð mun verða til bóta.

Við höfum horft á fólksstrauminn úr sveitunum í kaupstaðina, sem með hverju hinna síðustu ára hefur farið ört vaxandi, og það er því brýn nauðsyn fyrir alla hugsandi menn að gera sér þess ljósa grein, í hverju það öflugstreymi er fólgið og hvað að baki því liggur, svo og, á hvern hátt það megi lagfæra. Og menn munu komast að raun um það, að fólkið streymir þangað, sem þægindin eru og lífsskilyrðin eru betri. Það ætti því ekki síður að vera áhugamál verkamanna og sjómanna en annarra að stöðva þetta öflugstreymi í tæka tíð, sem það er vitað, að atvinna í kaupstöðum landsins og annars staðar í þéttbýlinu mun þverra mjög að stríðinu loknu. Það, sem því þarf að gera, er að bæta lífsskilyrði sveitafólksins á þann hátt, sem hér er bent á, og á þann hátt einan er hægt að stemma stigu við fólksstrauminn úr sveitunum, því að það er ekki nema eðlilegt, að fólkið í landinu, hvort sem það býr í sveit eða kaupstað, geri kröfu um lík þægindi og lífsskilyrði.

Að lokum vil ég taka það fram, að frv. þetta er borið fram í þeirri trú, að það verði að lögum á þessu þingi, og flm. vænta þess, að því verði mætt með drengskap og skilningi. Legg ég svo til, að frv. verði vísað til 2. umr. og fjhn.

Sveinbjörn Högnason: Ég vil byrja með því að lýsa ánægju minni yfir iðrun þeirri, er komið hefur fram í Sjálfstfl. með komu þessa frv. á Alp. Þó verður að jata það, að ekki er alveg víst, að hér sé um heina iðrun að ræða af hendi þess flokks, þar sem það eru nýliðar hér á Alp., er það bera fram.

Á síðasta þingi voru athugaðir möguleikar á tekjuöflun til raforkuframkvæmda og Sjálfstfl. boðið að koma með till. í því efni, er honum þætti líklegast, að næði fram að ganga. Og hann kom með þá till. að afla tekna úr ríkissjóði, en frv. strandaði samt, og Framsfl. stóð með því, að það mál næði fram að ganga.

Það, sem einna mest er áberandi í frv. þessu, er, að í því er sáralitið annað en það, sem Framsfl. hefur lagt til þessara mála áður. Á síðasta þingi vildi Framsfl. leggja til hliðar af tekjum ríkissjóðs til myndunar framkvæmdasjóðs, en það strandaði enn sem fyrr á Sjálfstfl.

Frv. þetta gefur að visu ekki glæstar vonir um heilindi í þessu máli, þar sem vitnað er í sem aðalforsendur fyrir frv. þessu till. Jóns Þorlákssonar frá 1929, sem hvergi nærri komu við jörðina og hafa þess vegna legið í þagnargildi síðan.

Það er og eitt, sem þarf að athuga í sambandi við raforkumál sveitanna, um leið og veitt er fé til þeirra mála, og það þarf jafnframt að rannsaka allar aðstæður, áður en hafizt er handa til framkvæmda, og það er ekki nóg að ausa fé í sjóð og úr honum aftur án þess að rannsaka, á hvern veg því verður bezt varið.

Ég skal svo ekki hafa um þetta fleiri orð að þessu sinni. Aðeins ætla ég að taka fram, að ég vona, að hv. flm. hafi í þessu máli tryggt alvöru og festu meira en verið hefur til þessa hér á þingi og sýni, að þeir vilji raunhæfar framkvæmdir, en komi ekki fram sem leikarar.

Sigurður Bjarnason: Herra forseti. — Mig furðar stórlega á, að hv. þm. V.-Sk. skuli rísa hér upp til þess að bera fram annan eins „sannleika“ og hann hefur boðað hv. d., þann sannleika, að Sjálfstfl. hafi verið þrándur í götu þess, að heilbrigð þróun í rafmagnsmálum þjóðanna gæti átt sér stað. Ég ætla ekki að eyða orðum að annarri eins fjarstæðu og þeirri, að þetta frv. eigi að sýna iðrun ákveðins hluta Sjálfstfl. eða nokkurs hluta hans eftir kosningarnar. Allir hv. þdm. vita, að undanfarin ár hafa rafmagnsmálin verið ofarlega á baugi í þinginu, ekki sízt hjá Sjálfstfl. Sannast það ekki sízt á því, að sá, sem fyrst hreyfði málinu á Alp., var þáverandi formaður Sjálfstfl., Jón Þorláksson, sem setti þá málið fram skýrt og djarflega, eins og hans var von og vísa. Ég er undrandi yfir, að jafnskýrum manni og hv. þm. V.-Sk. skuli hafa skotizt yfir það, að þegar verið var að koma af stað mestu rafvirkjun hér á landi, Sogsvirkjuninni, þá var það Sjálfstfl., sem barðist fyrir því gegn mótspyrnu Framsfl., og það hefur alltaf verið áhugamál Sjálfstfl. að koma rafmagninu sem víðast frá Sögunu, og hefur nú verið hafinn undirbúningur undir það af núv. ríkisstj.

Mér þykir mjög miður, að hv. þm. V.-Sk. skuli hafa hlaupið svona út undan sér í þessu máli, því að það var skýrt tekið fram af hv. 1. flm., að það væri vilji okkar að fá sem nánasta samvinnu allra um þetta mál, enda hefur líka verið góð samvinna um það á undanförunum þingum milli framsóknarmanna og sjálfstæðismanna, sem sannast á því, að hv. þm. Borgf. hefur flutt ásamt nokkrum framsóknarmönnum frv., sem í nál. er talin undirstaða þessa frv. Þrátt fyrir þetta leyfir hv. þm. V.-Sk. sér að koma með bríglyrði til Sjálfstfl. og saka hann um óheilindi. Ég sé ekki ástæðu til að fara lengra út í að svara slíku, því að það er svo langt frá, að nokkur rök megi færa fram fyrir slíkri fullyrðingu. Ég vil aðeins taka undir það, sem hv. 1. flm. sagði, að málið er flutt af fullri alvöru og bak við þær og aðrar till., sem miða til mestra átaka í þessum málum, stendur Sjálfstfl. óskiptur.

Ég segi ekki, að í þessu frv. sé ekki margt, sem betur mætti fara, og flm. munu taka með þökkum hverri viturlegri brtt., sem fram kann að koma frá góðgjörnum og sannsýnum mönnum, og vonum við, að um málið megi verða sem bezt samvinna.

Um einstakar gr. eða frv. í heild sé ég ekki ástæða til að fjölyrða, því að hv. 1. flm. hefur gert það röggsamlega, en vil aðeins undirstrika orð hans um nauðsyn þess, að framvegis megi verða stigin í þessum málum fleiri og stærri spor en verið hefur hingað til, svo að sem allra flestir, hvar sem er á landinu, megi verða aðnjótandi þeirra miklu þæginda, sem rafmagníð hefur í för með sér.

Hv. þm. V.-Sk. talaði einnig um, að Sjálfstfl. hefði verið á móti því, að fé væri lagt til hliðar, eins og talað er um í grg. þessa frv. Ég ætla, að aðrir hv. þm. hér séu betur færir um að svara þessu, en mér er þó kunnugt um, að andstaða Sjálfstfl. gegn framkvæmdasjóðstill. byggðist engan veginn á því, að flokkurinn væri því mótfallinn, að fé væri lagt til hliðar. Hygg ég, að gleggst hafi verið bent á það af hv. þm. A.-Húsn., að flokkurinn teldi ástæðulaust að stofna sérstakan sjóð fyrir utan ríkissjóðinn, féð gæti eins vel geymt í sjálfum ríkissjóðnum. Ég skal persónulega ekki leggja dóm á þetta, en þetta sýnir, hversu fjarri lagi sú staðhæfing hv. þm. V.-Sk. er, að Sjálfstfl. sé á móti því að leggja fé til hliðar til framkvæmda síðar. Það, sem við leggjum til í grg., er því engan veginn í ósamræmi við þær till. eða þá stefnu, sem Sjálfstfl. eða þm. hans fylgdu á síðasta þingi.

Ég vil að lokum láta í ljós sömu ósk og hv. 1. flm. frv., að þrátt fyrir að nokkuð hjáróma rödd hafi heyrzt um þetta mál í upphafi, megi svo fara, að allir hv. þdm. vilji eiga þátt í því með þessum hætti eða einhverjum öðrum skyldum, að rafmagnsmál sveitanna og smærri sjávarþorpa komist í viðunandi horf.

Sigurður Kristjánsson: Það hefði verið ástæða fyrir mig og fleiri sjálfstæðismenn að kveðja okkur hljóðs til að mæla með þessu frv., þó að engin aths. hefði komið fram við það. Ég kvaddi mér hljóðs út af ummælum hv. þm. V.-Sk.

Það er mál, sem þarf ekki að deila um, að Sjálfstfl. hefur fyrir löngu gert rafmagnsmálið að baráttumáli sínu, og þótt að sjálfsögðu megi deila um þær leiðir, sem flokkurinn og flokksmenn hafa valið og hvatt til að leggja út á í þessu máli, verður ekki um það deilt, að Sjálfstfl. hefur haldið uppi baráttu fyrir rafmagnsmálunum og fyrst og þrautseigast reynt að boða trú á þá miklu þjóðhagslegu blessun, sem leiða mundi af rafmagnsveitunum. En það er vitanlega hægt að koma þessu máli fyrir á mjög misunandi hátt, og eins og ég tók fram áðan, má alltaf deila um, hversu heppilegt sé að stofna til hvers fyrirtækis fyrir sig. En það verður að teljast mjög undarlegt, að einn hv. þm. skuli standa upp og heilsa þessu frv. með ókvæðisorðum til einstakra þm. og eins flokks og það þess flokks, sem hefur gerzt brautryðjandi í þessum málum.

Ég skal ekkert um það fullyrða, ekki einu sinni láta mér detta í hug, að Framsfl. sé fjandamlegur rafveitum, það væri slíkt óeðli, að ég held, að engin mannkind geti verið með slíku óeðli, ekki einu sinni í Framsfl., en Framsfl. hefur að þessu sinni eins og áður ekki metið málin eftir því, sem þau eru í eðli sínu, heldur eftir því, hverjir hafa flutt þau. Þess vegna hefur sífelld andað kalt til þessa máls, þegar menn úr Sjálfstfl. hafa flutt það fram. Mér finnst ummæli þessa hv. þm. benda enn á þetta sama eðli framsóknarmanna, að þeir meti málin eftir flm.

Ég hef séð, að menn úr Framsfl. hafa verið að fitja upp á slíkum málum, hver fyrir sitt kjörðæmi, einkanlega þegar kosningar hafa staðið fyrir dýrum, en að öðru leyti hefur ekki borið

mjög mikið á áhuga þessa lofsamlega flokks í rafveitumálunum, en á það má minna, að þegar þessu máli var fyrst hreyft á myndarlegan hátt, sem var af Sjálfstfl. og fyrir hans hönd af Jóni Þorlákssyni, þá reis Framsfl. gegn því með fátækrum fjandskap, og hefur því máli ekki verið hreyft svo síðan, að menn úr Framsfl. hafi ekki risið upp með ofsa út af þeirri dirfsku og hafa kallað vitfirringu að koma fram með slíkt mál. Þessi brigzl um óframsýni, heimsku og vanhyggju hjá Jóni Þorlákssyni eru merkileg af því, að sá maður sem annars ekki vændur um það að fara með fleipur eða vera öðrum ógleggri á verklega hluti, enda hafði hann vit og menntun til að geta dæmt betur um svona hluti en almenningur. Ég vil minna á þessa herferð Framsfl., þegar stærsta rafvirkjun á Íslandi var á döfinni, að hann lét það m. a. verða ástæðuna til, að þing var rofið, að fram var komið þetta mikla landráðamál, sem flokkurinn taldi þetta mál vera, og það yrði að stöðva. Ég held, að menn, sem hafa slíka verðleika í pokahorninu sem framsóknarmenn, ættu helzt að hafa hljótt um sig. Það er best fyrir þá annaðhvort að þegja eða segja, að þeir vilji snúa frá villu síns vegar.

Þó að ástæða væri til að fara um þetta mörgum og alvarlegum orðum, þá held ég, að þess gerist ekki þörf, bæði vegna þess, að gangur þessara mála og þátttaka manna í þeim er þjóðkunnug, og eins vegna þess, að þau orð, sem hv. þm. V.-Sk. mælti hér, voru þau vanstillingarorð, að ég held, að þau dæmi sig best sjálf.

Það er ekki nema eðlilegt, að flm. þessa frv. taki nokkuð dýpra í árinni en gert hefur verið um fjárframlög, því að vitað er, að sama fjárupphæð nær nú miklu skemmra en áður og verður því að skammta miklu stærra til sömu framkvæmda. En af því að minnst hefur verið hér á þau frv., sem fram hafa komið áður um rafveitumál, þá vil ég taka fram, að mér er ekki kunnugt um, að þar hafi verið ágreiningur um annað en tekjuöflunina. Menn greindi að sjálf-sögðu á um, hversu fullnægjandi það fé væri, sem þar var gert ráð fyrir, og vitanlega væri það algerlega ófullnægjandi nú, og að öðru leyti greindi menn á um, hvernig ætti að afla fjárlins. Framsóknarmenn lögðu mjög mikla áherzlu á, að féð væri tekið frá öðrum rafveitum, en það sýndist okkur ýmsum öðrum óskynsamlegt, einkanlega þegar mælikvarðinn var slíkur, að rafveiturnar áttu að greiða skatt af skuldum sínum, því hærri skatt sem þær voru skuldugri. Ég lagði til til samkomulags, að rafveiturnar gyldu að sönnu í þennan sjóð, en ekki fyrr en þær hefðu borgað skuldir sínar að vissu marki, en við það var ekki komandi, a. m. k. ekki af hálfu framsóknarmanna. Það varð að leggja þennan skatt á rafveiturnar, þó að þær skulduðu allan stofn-kostnaðinn. Kom þar fram eins og oft endranær, að Framsókn vill ekki koma fram með mál mönnum til hjálpar, nema hún geti um leið gert öðrum mein.

Sveinbjörn Högnason: Ég var að velta því fyrir mér, eins og dagblöðin segja, hver mundi verða hrifnastur af að hlusta á annan eins framburð

og þann, sem hér hefur fram komið af hálfu þessara tveggja síðustu ræðumanna. Ég er sannfærður um, að það væri útbreiðslumálaráðherrann þýzki, Göbbels, sem væri hrifnastur af þessum lærisveinum sínum. Þeir eru sýnilega þeirrar skoðunar, að sama sé, hvort sagt sé satt eða ósatt, ef þeir geta hjálpað sínum málstað, en það er, eins og menn vita, eitt undirstöðuatriðið í útbreiðslustarfsemi nazista.

Hv. 3. landsk. segir, að framsóknarmenn ættu að hafa hljótt um sig, m. ö. o., það er óþægilegt fyrir andstæðinga Framsfl. að heyra sannleikann og sjá engin önnur ráð til að útiloka það en þessa aðferð, sem nú er orðin fræg hér í heimi, að binda fyrir munn andstæðingsins og lofa honum ekki að tala. Ég ætla samt, þrátt fyrir það að hv. 3. landsk. yggli brún og vilji segja mér að þegja og öðrum, sem vilja segja, hvað rétt er í þessum málum, að leyfa mér, eins og ég gerði áðan, að halda fram því, sem satt er, og skýra rétt frá gangi þessa máls hér á Alþ. Sérstaklega ætti þessi hv. þm. að blygðast sín, þegar hann segir, að þetta mál hafi verið sérstakt baráttumál Sjálfstfl., þegar hann á síðasta þingi var sérstaklega þrándur í götu þessa máls. Má þar vitna til eins flokksbróður þessa hv. þm., hv. þm. Borgf., sem vann að þessu máli með okkur og sagði, að sjá yrði svo fyrir, að hv. 3. landsk. yrði ekki þrándu í götu þessa frv.

Hv. þm. nefndi till. Jóns Þorlákssonar því til sönnunar, að þetta hefði alltaf verið baráttumál Sjálfstfl. En ég vil syrgja: Ef till. Jóns Þorlákssonar voru svo viturlegar og framsýnar, hvers vegna hefur flokkurinn í öll þessi ár aldrei minnst á þær, aldrei dottið í hug að bera þær fram, og loks nú, þegar hann raknar úr rotinu eftir öll þessi ár, dettur honum ekki í hug að nota þær? Er það af því, að ekki megir nota það, sem er viturlegt?

Þá segir hann, að Framsfl. hafi alltaf staðið gegn Sogsvirkjuninni og það sé eingöngu Sjálfstfl. að þakka, að hún komst í framkvæmd, en ég held, að allt, sem nýtilegt er við það mál, sé til komið fyrir hjálp framsóknarmanna, en allt, sem er þar ekki eins og það á að vera, er fyrir tilstilli Sjálfstfl. Hann hugsaði eingöngu um sérhagsmuni Reykjavíkur, en sveitirnar skiptu þar engu máli, eins og síðar kom í ljós, þegar búið var að setja stöðina upp. Hvað margir sveitabæir fá rafmagn frá stöðinni? Veit hv. þm. það? Nei, honum er sama. En ég veit það. Það mun vera einn einasti bær. Ef framsóknarmenn hefðu ekki staðið á verði í þessu máli, hefðu sveitirnar, þegar þær hefðu fengið rafmagnnið, orðið að kaupa það margfalt herra verði en notendur í Rvík, en nú er það talið sjálfsgagt, að rafmagnnið verði selt sama verði til hvers, sem er, en verði ekki skoðað sem einkabægingdi vissra staða eða manna. Er þar með komin viðurkenning á sjónarmiði framsóknarmanna, þó að seint gengi, og lýsi ég ánægju minni yfir, að það skuli koma fram í þessu frv.

Hv. þm. N.-Ísf. (SB) taldi óviðurkvæmilegt að tala um sögu þessa máls eins og ég gerði. Ég skil vel, að þeir kveinki sér við, að hún komi fram, en það er erfitt að ganga fram hjá því, sem satt er, og ekki hægt að draga niður nema nota

aðferðir Göbbels, að það sé sama, hvort sagt sé satt eða logið, eins og þessir menn virðast mjög álíta, að sé rétt.

Þá talaði hv. þm. N.-Ísf. um, að samvinna hefði verið um þessi mál að undanfögnu, og er það rétt. Það hefur verið samvinna milli framsóknarmanna og nokkurs hluta Sjálfstfl., sérstaklega hv. þm. Borgf. En hvernig hefur sú samvinna verið? Það er ljóst, að ef Framsf. og Sjálfstfl. hefðu staðið saman óskiptir um málið, hefði verið ómögulegt að hindra það. En hverjir hafa hindrað það? Hafa framsóknarmenn gert það? Ég skora á þennan hv. þm. að fara í þingtiðindin og sjá þar, hver hefur verið afgreiðsla þessa máls, koma með það skriflega staðfest frá skrifstofu Alb., ef einn einasti framsóknarmaður hefur staðið gegn því. Vilja þeir ekki leita til þess þm. í Sjálfstfl., sem hefur haft samvinnu við framsóknarmenn um málið, hv. þm. Borgf.? Hann getur frætt þá um, hvernig þetta hefur gengið til. Hv. 3. landsk. segir, að við hugsum aðeins um, hver flytji málin, en ekki, hvernig þau séu. Frv., sem um þetta voru flutt, voru tvö. Þau voru svipuð. Þegar svo varð samkomulag um að flytja eitt frv., létum við það strax eftir, að það bæri það nafn, sem þeir höfðu haft á sínu frv. Við létum það líka eftir, að hv. þm. Borgf. yrði 1. flm. En allt kom fyrir ekki. Sjálfstfl. varð og hefur fram til þessa dags verið í vegi fyrir, að hægt væri að útbreiða rafmagn í sveitum þessa lands, og þetta sýnir, hversu fjandamleg afstaða hv. 3. landsk. hefur verið. Þeir fáu sjálfstæðismenn, sem hafa viljað styðja þetta mál, hafa fengið að ráða því, sem þeir vildu.

Annars er það líka einkennilegt, sem hv. þm. N.-Ísf. segir, að ástæðulaust sé að skipta ríkissjóði. Honum er skipt með því, að fé er lagt til hlíðar. En er það ekki alveg eins hér? Hver er munurinn? Það er einhver ný Göbbelsfræði, sem hér er á ferðinni. — Þá hef ég ekki heldur heyrt það á Alb. fyrr, að flm. frv. tekur það fram, að frv. sé flutt í alvöru. Á að skilja það svo, að annars séu frv. flutt í grini? Ég hef ekki þekkt þessa skilgreiningu fyrr. Þegar ég hef flutt mál, hefur það jafnan verið af því, að mér voru það sérstök áhugamál, og svo bygg ég, að sé um flesta þm. Þessi nýja skilgreining gefur málinu leiðinlegan blæ, og mér finnst sjálfsagt að gefa flm. strax við 1. umr. tækifæri til að skýra frá því, í hverju hún sé fölgín.

Hv. 3. landsk. var að tala um, að það, sem m. a. hefði staðið í vegi fyrir frv. um rafveitur í dreifbýlinu, væri, að við framsóknarmenn vildum leggja skatt á aðrar rafveitur. Þegar mál þessi voru fyrst á döfinni, var óhugsandi, að ríkissjóður einn risi undir þeim. Það var engin leið að koma rafmagninu upp til sveitanna, nema aflað væri sérstakra tekstofna, en þó að nú sé rúmt um hjá ríkissjóði, þá er það engin trygging fyrir því, að almenningur fái rafveitur, því að þegar að fer að sverfa, er nauðsynlegt að skera niður jafnvel hinar þörfustu framkvæmdir, ef ríkissjóður á einn að standa undir þeim. Það er það, sem við höfum jafnan bent á í þessu máli.

Flm. (Ingólfur Jónsson): Herra forseti. — Umr. um þetta mál hafa farið á annan veg en ég ætli-

aðist til, en ég vil virða hv. þm. V.-Sk. (SvbH) það til vorkunnar, þó að hann verði heitur. Ég efa ekki, að hugur hans sé heill í þessu máli og að hann vilji koma því í höfn, en það er ekki rétta leiðin að hefja illdeilur að tilefnislausu. Það er nokkuð utan við dagskrána að blanda Göbbels, útbreiðslumálaráðherra Þýskalands, inn í umr.

Hv. þm. V.-Sk. hneykslaðist mjög á því, að ég gat þess, að mál þetta væri flutt í fullri alvöru. En það þarf ekki að hneykslast á því, því að svo mikla ástæðu hef ég til þess að ætla, að ýmis frv. af hendi framsóknarmanna um rafmagnsmál séu ekki flutt í alvöru. Það hefur ekki verið svo að sjá sem frv. framsóknarmanna á undanfögnu þingum hafi verið flutt í fullri alvöru eða til þess eins að koma rafmagnsmálinu heilu í höfn, þegar ekki var annað ráð fyrir hendi en að afla teknanna með sköttum á skuldug fyrirtæki, því hærri sköttum sem fyrirtækin voru skuldugri. Það hlýtur að vera á móti allri hagræði. Og þeir, sem ekki sjá aðra leið til að koma í framkvæmd rafmagnsmálum sveitanna, hafa ekki í fullri alvöru viljað berjast fyrir þeim. Ég vil uppfylla hv. þm. V.-Sk. um það, að Sjálfstfl. stendur óskiptur að þessu frv. Það er ætlun flokksins, að frv. nái nú fram að ganga, og munu fulltrúar hans í fjhn. gera það, sem í þeirra valdi stendur, til að hraða því. Rafmagnsmál sveitanna þolir enga bið. Hér er því aðalatriðið, að málið fái framgang, en að tíma þingsins sé ekki eytt í kjánalegan meting.

Ég vil að endingu óska þess, að hv. þm. fylgi málinu af fullum drengskap.

Skúli Guðmundsson: Ég hafði ekki ætlað mér að blanda mér í umr. á þessu stigi málsins, en þar sem hv. flm. hafa oftan en einu sinni vikið að frv., sem ég flutti upphaflega, um rafveitulánasjóð, vil ég segja nokkur orð.

Flm. frv. á þskj. 25 hafa tekið upp frv. frá síðasta þingi, sem flutt var af framsóknarmönnum og hv. þm. Borgf. Í 2. gr. er gert ráð fyrir, að ríkissjóður greiði til raforkusjóðs 5 millj. kr. af tekjuafgangi ársins 1941 og 500 þús. kr. á ári, en ekki er greinilegt í frv., hvað lengi. Væntanlega hafa flm. aflað sér upplýsinga um, að enn sé óráðstafað 5 millj. kr. af tekjuafganginum 1941. Þar sem þeir eru úr stuðningsflokki ríkisstj., tel ég víst, að þeir hafi gert það. Það er búið að ráðstafa 8 millj. af afganginum 1941 í framkvæmdasjóð. Þess utan upplýsti hæstv. fjmrh. á síðasta þingi, að einhver upphæð væri í vörslum ríkisstofnana sem þeirra rekstrarfé, og á síðasta þingi var samþ. heimild til að greiða verðuppbætur á útflutningsvörur landbúnaðarins árið 1941. Ég man, að einn af þm. Sjálfstfl., sem nú er 3. landsk. þm. (SK), talaði um, að það ætti að nota til þess einhvern hluta af tekjuafganginum 1941. Mér er ekki ljóst, hversu miklu er enn óráðstafað, en ef fé er fyrir hendi, tel ég það gott. Ég vænti þó, að vegna þessa verði ekki látið niður falla að greiða nauðsynlegar verðuppbætur til landbúnaðarins.

Það var á þingi 1939, sem ég bar fram frv. um rafveitulánasjóð. Þar var lagt til, að þær stóru rafveitur, sem komið hafði verið á fót, greiddu gjald í sjóðinn, sem miðaðist við þá upphæð,

sem þær höfðu ríkisábyrgð fyrir. Hv. aðalflm. hneykslaðist á þessu og nefndi það að leggja skatt á skuldarnar. Það er ekki eins dæmi, að þeir, sem skuldugir eru, greiði skatta. Það var líka vitað mál, að stóru rafveiturnar gátu ekki komið upp nema með aðstoð ríkissjóðs, enda hefði áreiðanlega verið talið borga sig að koma þeim á fót, þó að þær yrðu að greiða gjald, til þess að flýta fyrir því, að aðrir landsmenn gætu notið sams konar hlunninda. Um þetta þýðir ekki að deila, og ég hafði ekki ætlað mér það. En ástæðan til þess, að við framsóknarmenn gerðum slíka till., var sú, að við töldum ófullnægjandi að treysta eingöngu á framlög úr ríkissjóði. Það þarf að fá traustari tekjustofna fyrir slíkan sjóð. Þess vegna er í till. til þál. um raforkumál lagt til, að kosin verði n. til að gera till. um fjárfloflun handa slíkum sjóði, og vænti ég, að frá flm. þessa frv. megi vænta stuðnings við þá till.

Ástæðan til þess, að við framsóknarmenn lögðum ekki jafnhliða fram till. um stofnun sjóðs, var sú, að búið var að ráðstafa verulegum hluta af tekjuafgangi ársins 1941, og töldum við eðlilegt, að beðið yrði næsta reglulegs þings með að ákveða, hve mikið yrði tekið í sjóðinn af tekjum ársins 1942, þegar fyrir lægju fullnægjandi upplýsingar um fjárhaginn á því ári. Ég vona, að það verði svo, að hægt verði að leggja miklu meira fram en þessar 500 þús. kr., sem lagt er til að veita í frv., sem fyrir liggur. Ég skal benda á, að stríðsgróðinn fer ört vaxandi samkv. hinna nýju stefnu í fjármálum, sem núv. stj. hefur tekið upp. Allir fá herra og herra kaup og herra og herra verð fyrir vörur sínar. Það er sjálf-sagt gott og blessað, og ýmsir eru ánægðir. En þá eru menn líka færari en áður að greiða skatta til nauðsynjamála, og þó að á síðasta þingi hafi verið alllangt gengið í að skattleggja mesta gróðann, má samt ná háum upphæðum með því að leggja á upphæðir innan við 45 þús. kr. hjá einstaklingum. Ég vil líka í þessu sambandi minna á till. búnaðarþings um, að tekjurnar af happdrættinu verði látnar ganga til þessa, þegar sérleyfistími háskólans er útrunninn.

Það er ástæða til að fagna því, ef nú er meiri skilningur en áður hjá Sjálfstfl. á þessum málum. Hv. 3. landsk. þm. sagði, að Sjálfstfl. hefði löngum gert raforkumálið að baráttumáli sínu. Hann talaði um till. Jóns Þorlákssonar 1929, en næsti þáttur í þessu mikla baráttumáli gerist ekki fyrr en 1940, svo að flokkurinn hefur tekið sér 11 ára hvíld í baráttunni.

Jón Pálmason: Út af því, sem hv. síðasti ræðumaður vék að tekjuafgangi ársins 1941, vil ég benda á, að ég ætlaðist til, að miðað yrði við 1942, en það kemur til athugunar í n. Það er vafasamt, hvort 5 millj. kr. er óráðstafað 1941.

Það kom í ljós hjá tveimur þm. Framsfl., að þeir meta það nú meira að sýnast fyrir kjósendum en að hafa mál fram. Það hefur ekki einasta komið fram í ræðum þeirra, heldur og í blöðum og á fundum, að þeir reyna að halda fram þeirri blekkingu, að Sjálfstfl. standi í vegi fyrir framkvæmd raforkumálsins í sveitunum. Þetta er sprettið af ágreiningi milli flokkanna

um tekjuöflun til raforkusjóðs, því að hvergi hefur bólað á andstöðu gegn raforkumálum sveitanna. Hitt er sitt hvað, hvaða leið er farin til framkvæmda. Það er alveg rétt, að meiri hl. Sjálfstfl. og aðrir þingflokkar hafa verið andvígir því að leggja skatt á þau skuldugu fyrirtæki, sem hafa staðið undir öðrum raforkuverum. Á þingi 1940 var flutt frv. af nokkrum sjálfstæðismönnum, sem hafði þá breyt. að geyma, að ríkissjóður einn stæði straum af þessu, og oft hefur það komið fram á þingi í meðferð þessa máls, að ekki hefur staðið á Sjálfstfl. né Alþfl. að koma málinu fram.

Hv. þm. V.-Sk. (SvbH) var að tala um ósamræmi í orðum og gerðum okkar sjálfstæðismanna, en það er ekki rétt hjá þessum hv. þm. Mér finnst mjög eðlilegt, að ríkisstj. standi straum af þessum útgjöldum og hið opinbera leggi til þessa máls eftir föngum. Ég tel óþarft að híða eftir, að mþn. verði kosin til þess að fjalla um þetta mál og fundinn verði tekjustofn til þess að hrinda því í framkvæmd, vegna þess að sá stofn er fyrir hendi, sem sé almennur tekjustofn, sem ríkið leggur til. Að visu kostar það ekkert smáræði að koma rafmagni á alla bæi í sveitum. Það skiptir án efa hundruðum milljóna, en ætlunin er, að þetta verði framkvæmt smátt og smátt, en ekki allt í einu. — Ég vænti þess, að þeir menn, sem meira leggja upp úr bliðmælgí við kjósendurnar en framkvæmdum, fylgi máli þessu afdráttarlaust nú á Alþingi.

Helgi Jónasson: Það kom mér mjög á óvart, er ég heyrði, hversu mjög raddir sjálfstæðismanna hafa breytt í þessu máli, og er það að vissu leyti ánægjulegt. Þessir menn, sem ávallt hafa spornað fæti við öllum framkvæmdum í rafmagnsmálum sveitanna, koma nú allt í einu fram með frv., sem fer í þá átt að hefjast hið bráðasta handa í þessum efnum. Er nú hægt að taka þessa menn alvarlega eftir að hafa litið um öxl og séð, hvernig saga þeirra hefur verið á undanförunum árum í þessum málum? Ég efast mjög um alvöruna, sem að baki liggur.

Í frv. er farið fram á, að stofnaður verði raforkusjóður og ríkissjóður greiði til hans 5 millj. kr. af tekjuafgangi ársins 1941 og 500 þús. kr. á ári. S. l. ár stóð til að gera þetta, en þá lögðu stjálfsstæðismenn á móti því, og nú er það upplýst af einum flm. frv., að fé muni ekki vera fyrir hendi, svo að ég fer á að efast um, að mikil alvara sé á bak við, þegar einn flm. telur, að það, sem gera á samkv. frv., sé ekki fyrir hendi.

Sjálfstæðismenn eru ávallt að tala um að afla ríkissjóði tekna, en það eru aðeins orðin tóm, og er þetta ekki annað en gamla sagan hjá þessum flokki, gerð í þeim tilgangi, að slá ryki í augu almennings, en ég veit, að allir viti bornir menn sjá í gegnum þetta. — Það er langt frá því, að þessi flokkur hafi reynt að auka tekjur ríkissjóðs undanfarið, t. d. um daginn, þegar verið var að ræða um lækku á verði sildarmjöls til bænda, þá hafði verið fundinn nýr skattur til þess að afla ríkissjóði tekna í því skyni, og er það gott og blessað. En hvað skeður? Mótmæli höfðu borist frá allmörgum vegna þessa nýja

skatts, og nú mun eiga að hverfa frá honum að miklu leyti. Hvernig er hægt að búast við, að tekjur ríkissjóðs aukist, ef skattar, sem á að framkvæma, eru afnumdir, um leið og einhverjar mótbáru koma í ljós?

Ég mun ekki fjölyrða frekar um þetta að sinni, en býst við af öllu, að lítil alvara fylgi þessu frv. Því hefur verið lýst yfir af hæstv. forsrh., að Alp. þurfi að ljúka störfum fyrir ágústlok, og nú er þetta frv. hér til 1. umr. og á eftir að fara til n. og þar fram eftir götunum. Allt bendir þess vegna til, að það verði svæft að þessu sinni.

Gunnar Thoroddsen: Þetta frv., sem hér er komið fram, er um að hrinda í framkvæmd einu mesta nauðsynjamáli þjóðarinnar. Maður skyldi því ætla, að framsóknarmenn tækju þessu frv. vel, en í stað þess að taka vinsamlega í hina útréttu hönd, þá snúast þeir öndverðir gegn málinu, og hv. þm. V.-Sk. (SvbH) ris hér upp, ekki til þess að þakka þetta, heldur til þess að koma af stað illdeilum, og það sýnir innræti þessa hv. þm.

Ég mun ekki ræða þetta frv. mikið, því að þess gerist ekki þörf, þar eð fyrir því hefur verið gerð grein af öðrum hér á undan, en vil aðeins hrekja orð þeirra framsóknarmanna, sem hér hafa talað, en þeir sögðu, að Sjálfstfl. hafi alltaf beitt sér gegn raforkumálum sveitanna. Á Alp. árið 1929 bar Jón Þorláksson fram frv., sem fór í líka átt og frv. það, er hér liggur fyrir. Í þessu frv. voru tvö aðalatriði. Annað var það að stofna til verkfræðilegra rannsókna á raflýsingu sveitanna, og hitt var, að þegar þetta yrði framkvæmt, skyldi það styrkt úr ríkissjóði. Strax komu fram raddir frá framsóknarmönnum, sem andmæltu þessu frv., sögðu að þessar framkvæmdir yrðu óbærilega dýrar o. s. frv. — Auðvitað var þetta frv. hugsað líkt og með vega- og símalagningar, að framkvæma þetta smátt og smátt, en ekki allt í einu. Til þess að sýna hug framsóknarmanna í þessu máli þá, vil ég með leyfi hæstv. forseta lesa upp nokkur ummæli þeirra. — Jónas Jónsson, þáv. dómsmrh., segir svo í einni ræðu sinni, er hann flutti við umr. þessa máls: „Nú má gera ráð fyrir, og það er hér um bil vist, ef byrjað yrði á þessum framkvæmdum, að þá mundu drífa að umsóknir úr öllum áttum, allir mundu vilja verða þeirra hlunninda aðnjótandi, sem frv. er ætlað að veita.“ Og á öðrum stað farast honum orð á þessa leið: „Hér er því í raun og veru ekki um annað en þjóðnýtingu að ræða, og hún svo viðtæk, að stærri þjóðnýtingartill. hefur aldrei verið borin fram af sjálfum sósíalistum, því að hér er farið fram á að setja allan þjóðarauðinn í þessar framkvæmdir.“

Þannig töluðu framsóknarmenn þá. Og hver var svo afgreiðsla þeirra á þessu frv.? Þeir afgreiddu það með rökstuddri dagskrá, sem hljóðaði svo: „Í því trausti, að ríkisstj., eftir ástæðum, útvegi þeim héruðum, er þess óska, hæfa menn til að rannsaka skilyrði fyrir sameiginlegri raforkuveitu, með þeim skilyrðum, að ríkið og hlutaðeigandi héruð kosti rannsóknina að helmingi hvort, tekur deildin fyrir næsta mál á dagskrá.“ Með öðrum orðum, þegar frv. var fram borið

um undirbúning á raforku til sveita, þá svara framsóknarmenn því með því að vísa því frá. Ég hygg, að þetta nægi til að sýna þeirra fortíð í málinu.

Það var spurt að því hér áðan af einum hv. þm. Framsfl., hvernig stæði á því, að Sjálfstfl. hefði legið á þessu máli síðan 1929. Því er fljót-svarað. Fyrir atbeina framsóknarmanna var málinu vísað til ríkisstj. til athugunar, og á þeim árum var einmitt framsóknarstj. við völd, og hefði hún því átt að athuga málið eins og henni var falið. Það er þess vegna engum öðrum en framsóknarmönnum að kenna, að málið hefur legið svona lengi niðri, eða í rúm 13 ár. — Hv. þm. V.-Sk. sagði, að á þeim árum hefði ríkissjóður ekki getað lagt fé til þessara framkvæmda, en sannleikurinn er sá, að á þessum árum var hið mesta góðæri og ríkissjóður vel stæður. Ég vil að lokum minna á eitt atriði, sem einnig sýnir mjög vel allan hug framsóknarmanna. Árið 1931 á Alp., þegar Alpfl. og Sjálfstfl. höfðu komið sér saman um byggingu Sogsvirkjunarinnar, sem eigi skyldi aðeins verða fyrir Rvík, heldur einnig fyrir Suðurlandsundirlendið, þá færði Framsfl. það fram sem eina höfuðastæðu fyrir þingrofi að koma í veg fyrir, að þetta frv. næði fram að ganga. Allt það, sem ég hef talið upp, og margt fleira, sem ég tel ekki ástæðu til að minnst á, sýnir, að Framsfl. hefur alltaf verið á móti framkvæmdum í þessu máli.

Ég vil svo að lokum minna hv. þm. V.-Sk., þennan æruverðuga klerk, á, að hann ætti í framtíðinni að temja sér meira boðorð sannleikans en hann hefur gert undanfarið.

Sveinbjörn Högnason: Hv. 11. landsk. (GTh) heldur, að hann geti áminnt aðra um að segja sannleikann, og vitanlega ætti sá kostur að fylgja þeim manni, sem öðrum fremur er falið það ábyrgðarmikla starf í æðstu menntastofnun þjóðarinnar að kenna ungum mönnum að fara með rétt mál. Ég held nú samt, að þessi hv. þm. ætti sjálfur að temja sér sannleikann í stað þess að áminna aðra um það, því að ég get ekki hugsað mér, að maður í hans stöðu fari verr með sannleikann en hann gerði í síðustu ræðu sinni. — Hann sagði, að Alp. hafi verið rofið árið 1931, til þess að Sogsvirkjunin kæmist ekki í framkvæmd. Sannleikurinn er sá, að Sogsvirkjunin var framkvæmd fyrst og fremst með stuðningi Framsfl. Þetta virðist vera aukaatriði fyrir þennan hv. þm., sem er alltaf með fullyrðingar og skeytir ekki um, þótt þær séu allar eintómt fleipur. Ég á bágð með að skilja, að það þurfi prófessor í lögum til þess að skilja þetta, því að 10 ára börnum er þetta auðskilið mál. Ég hygg, að ég þurfi ekki frekar að rekja meðferð þessa hv. þm. á sannleikanum. E. t. v. segir hann í næstu ræðu sinni, að það sé allt fyrir atbeina sjálfstæðismanna, að hitaveita sé nú að komast á í Rvík, og ég er alveg viss um, að hann segir þetta. En hvað er hið rétta í því máli? Það, að hitaveitan væri komin fyrir löngu, ef aðrir hefðu ráðið en sjálfstæðismenn.

Hv. 11. landsk. áfællist ríkisstj. fyrir það, að hún skyldi ekki hafa látið fara fram rannsóknir á raforku sveitanna samkv. frv. Jóns Þorlákss-

sonar. En það er vitað mál, að rannsóknir hafa víða verið framkvæmdar. Aftur á móti hefur Sjálfstfl. alltaf verið þrándur í götu allra framkvæmda í þá átt.

Hv. 11. landsk. og hv. þm. A.-Húnv. sögðu, að ég hefði risið hér upp áðan ekki til þess að þakka þetta frv., heldur verið að koma af stað illdeilum, en eitt af því fyrsta, sem ég sagði, var að þakka þessa miklu hugarfarsbreytingu, sem orðin væri hjá Sjálfstfl. Því næst sagði ég sögu þessa flokks á undanförunum árum, og það hefur þeim líklega mislíkað, enda er sú saga ekki sem fegurst. En ég vil alltaf, að hver saga sé sögð eins og hún er.

Hv. þm. A.-Húnv. sagði, að þetta mál hefði orðið svo seint fyrir á síðasta Alþ., að það hefði ekki gefizt nógur tími til þess að ræða það í Ed. Sannleikurinn er sá, að frv. var svæft í Ed. í n., þar sem formaðurinn var sjálfstæðismaður, og það er alkunna, að sjálfstæðismenn nota Ed. oftast til þess að svæfa mál. Það er gott fyrir þá n., sem fær þetta mál til meðferðar, að rannsaka sögu þess undanfarin ár, og ég hygg, að eftir umr. hér í dag verði hv. nm. ljóst, hvaða leiðir séu heppilegastar.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 21 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: BÁ, BFB, EystJ, FJ, GG, GTh, HelgJ, IngJ, JakM, JPálm, JörB, PHall, Pp, PHann, PO, SB, SEH, Sp, SkG, SvBh, EmJ.

PZ greiddi ekki atkv.

11 þm. (BJBj, EOJ, GP, GSV, ÍsIH, ÓTh, SigfS, SK, StJSt, ÁKJ, ÁÁ) fjarstaddir.

Frv. vísað til fjhn. með 20 shlj. atkv.

Á 14. og 15. fundi í Nd., 25. og 26. ágúst, var frv. tekið til 2. umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 16. fundi í Nd., 27. ágúst, var frv. enn tekið til 2. umr. (A. 25, n. 106, 107).

Frsm. (Jón Pálmason): Ég hef nú ekki miklu við það að bæta fyrir hönd fjhn., sem fram er tekið í nál. hennar á þskj. 106. N. hefur orðið sammála um það að mæla með því, að frv. verði samþ. með verulegum breyt. Nm. komust að þeirri niðurstöðu eftir að hafa rætt um þetta stórmál, að það væri á því svo mikil þörf að leggja fram fé í þessu skyni nú á þessum verðhækkunartíma, að hún leggur einróma til, að framlag til þessa málefns af tekjuafgangi árunna 1941 og 1942 verði hækkað um helming eða upp í 10 millj. kr.

Tveir hv. nm., fulltrúar Framsfl., leggja á það nokkra áherzlu, að ekki verði slegið neinu föstu um það nú, hvernig varið verði þessum sjóði til styrktar raforkuveitum landsins. Við hinir nm. leggjum ekki sérstaka áherzlu á það, að þessu sé slegið föstu nú, vegna þess að á næstu þingum hljóti að verða sett um það einhver frekari ákvæði, hvernig farið verði með þessi raforkumál. En til sönnunar því, að hér sé ekki mjög freklega í sakirnar farið, þó að n. hafi hækkað þessa upphæð svo verulega sem raun er á, má

geta þess, að fyrir Alþ. liggja nú beiðnir um ábyrgðarheimildir til raforkuframkvæmda, sem nema milli 20 og 30 millj. kr. og er þar ekki höggvið niður á nema tiltölulega fáum stöðum, þar sem þörfin er rík í þessu efni.

Ég vænti þess, að hv. þd. geti orðið um það sammála að samþykkja þessar brtt. fjhn. og að því búnu vísi frv. áfram til 3. umr., svo að það geti orðið samþ., áður en þessu þingi lýkur.

Sigurður Kristjánsson: Hv. þdm. hafa sjálf sagt veitt því athygli, að ég hef skrifað undir þetta nál. með fyrirvara, og ég skal leyfa mér að gera grein fyrir þeim fyrirvara hér. Það er óþarfi að fara langt út í þetta mál. Það er gamalt mál þetta raforkuveitumál og hefur að sönnu verið nokkurt deilumál. En þó virðist það hafa haft fylgi þingsins að gera ráðstafanir til þess, að ríkið styrkti rafveitur, annaðhvort með lánum eða styrkjum eða hvoru tveggja, eða í öðru lagi ábyrgðum, þar sem sérstakir örðugleikar eru á því, að væntanlegir neytendur rafmagnsins geti af eigin rammleik risið undir framkvæmdum. Nú má kannske segja, að hv. þm. og þingflokkar hafi ekki haft jafnan áhuga á þessu máli. En út í það skal ég ekki fara að svo stöddu. En út í hitt vil ég fara, að þegar þetta mál kom fram, þá þótti það að sjálfsögðu bera vott um nokkurn stórhug í þessum málum. Og bæði mér og öðrum var það gleðiefni, að þessir ungu hv. þm., sem eru flm. þess, skyldu sérstaklega vilja leggja rækt við þessi mál. Hitt er svo annað, að það eru fleiri hliðar á málinu, og þar á meðal fjárhagslega hliðin. Og það er ekki neinum vafa bundið, að þegar miðað er við framlög ríkisins til annarra nauðsynjamála, þá er það mjög myndarlega og jafnvel djarflega af stað farið að ætla að krefjast 5 millj. kr. af eins árs tekjum ríkissjóðs til þessara mála og svo alveg um ótakmarkaðan tíma ½ millj. kr. á ári.

Það er tvennt, sem kemur til greina í þessu sambandi, hve mikil er þörfin, og svo hitt, hve mikil er getan. Og það þýðir ekki fyrir menn að vera að leika neinn skripaleik í svona málum. Hversu mikil nauðsyn sem er á framkvæmdunum, verða þar að vera sniðnar við getu þess, sem á að framkvæma. Það er miklu betra að halda sér við jörðina heldur en að verða að skopi fyrir að hafa byggt loftkastala í svona málum. Það verður að ætla þessum sjóði þann tíma, sem fjárhagsgetan heimitar, ef hann á að verða að gagni.

Nú mundi ég hafa viljað fylgja þessu frv. að því einu tilskildu, að fjárframlagi ríkissjóðs yrði skipt á fleiri ár heldur en þar er gert ráð fyrir. Og jafnvel þótt framlagið yrði hækkað lítils háttar, þá væri því ætlað að dreifast á fleiri ár. En hér var ekki unnt að koma því að, að menn yfirveguðu málið. Það byrjaði uppboð í þessu efni, sem ég gat ekki tekið þátt í. Ég vil ekki taka þátt í neinum skripaleik um þetta mál. Þegar hv. þm. sögðust vilja taka 5 millj. kr. af tekjuafgangi ársins 1941 til þessara mála, þá sögðu framsóknarmenn: „5 millj.! Hvað er það? Við viljum auðvitað ekki, að minna verði lagt fram en 10 millj. kr.“ Ef sjálfstæðismenn hefðu sagt fyrst 10 millj., þá hefðu framsóknarmenn

sagt: „Hvað eru 10 milljónir? Við viljum hafa það 20 milljónir.“ Þetta liggur því alveg í lausu lofti samkv. nál., og til sönnunar því vil ég minna á, hverju búið er að ráðstafa af tekjuafgangi ársins 1941, en hann var um 17 millj. kr. Af honum er búið að ákveða, að til framkvæmda-sjóðs verði varið 8 millj. kr. Svo hafa verið borgaðar 4 millj. kr. af tekjuafgangi þessa sama árs upp í lausaskuldir. Þá hefur verið ráðstafað til fódurmjólkskaupa ½ millj. kr., sem hefur orðið þó nokkuð meira. Þá hafa verið greiddar skuldir ríkissjóðs við héraðsskólana, ½ millj. kr. Það stendur til að borga landsvæði í sambandi við flugvöllinn og hús o. fl., sem bæta verður vegna flugvallargerðar, ½ millj. kr. af þessum sama tekjuafgangi ársins 1941. Það liggja hér fyrir till. um að verja til byggingarstyrks fyrir fiskiskip 2 millj. kr., sem ekki mun þykja ósanngjarnt, af því að þessi tekjuafgangur mun allur vera kominn frá sjávarútveginum. Enn fremur stendur til og var á síðasta Alp. frammi till. um það, að stofnfé fiskveiðisjóðs væri 2 millj. kr. Og svo kemur raforkusjóðurinn með 10 millj. kr. Af þessum rúml. 17 millj. kr. tekjuafgangi ársins 1941 er þá verið að ráðstafa 27½ millj. kr. Ég held nú, hversu sem hv. þm. kunna að vera stórhuga í þessu máli og blekkir af áhuga fyrir kosningar, þá hljóti þeir að sansast á það, að það verði ekki lítið á það sem alvöru, ef menn halda svona löguðu fram. Ég vil ekki taka þátt í þeirra uppboði, og þess vegna skrifaði ég undir nál. með fyrirvara.

Ég vil, að raforkusjóði sé ætlað fé eftir þörfum. En ég vil, að greiðslur ríkissjóðs til þess málefns séu miðaðar við það tímabil, að vissa sé nokkurn veginn fyrir því, að ríkissjóður geti innt þær greiðslur af hendi. Nú hef ég ekki gert brtt. við frv. Ég mun greiða atkv. með frv. við þessa umr., eins og það kom frá hv. flm. En að líkindum mun ég svo, — af því að það verður sjálfsagt tækifæri til þess við 3. umr. eða síðar, ef frv. kemst ekki gegnum þetta þing —, gera brtt. um að dreifa þessum greiðslum ríkissjóðs á fleiri ár heldur en gert er ráð fyrir í frv.

Eysteinn Jónsson: Mér virðist vera viðeigandi, að það komi fram örstutt skýrsla um afstöðu okkar hv. þm. Árn. (PHall) í fjhn. til þessa máls. Það er nú, eins og hv. þdm. er kunnugt, þannig, að af Framsfl. hálfu er á þessu þingi flutt þáttill. um raforkumálin. Þar er að vissu leyti tekin upp ný stefna í þeim málum, sem er fólgin í því, að Alp. setji sér það markmið að koma raforkumálunum þannig fyrir, að fólkið, sem býr í sveitinni, geti notið raforkunnar fyrir sama verð og það fólk, sem í þéttbýlinu býr. Þetta er sú meginstefna, sem mörkuð er með þeirri þáttill. Okkur dylst ekki, að til þess að geta komið slíku í kring, þarf mikinn undirbúning, langan tíma og mikið fjármagn. Jafnframt virðist okkur ljóst, að ef ekki verður hægt að koma því svo fyrir, að fólkið um hinar dreifðu landsbyggðir hafi við nokkuð svipuð kjör að búa í þessu efni sem öðrum eins og fólkið í þéttbýlinu, þá muni pró-unin áframhaldandi verða sú, að fólkið leiti til þéttbýlisins. En það er okkar álit og fleiri, að sú þróun sé ákaflega óæskileg fyrir landið. Í þess-

ari þáttill., sem við höfum flutt, er þá í samræmi við þessa skoðun, að til þess þurfi mikið fjármagn, lagt til, að sérstök mþn. verði skipuð til þess að gera till. um það, hvernig þessa fjár skuli aflað. Við gerum varla ráð fyrir, að þetta mál verði leyst með öðru móti heldur en því, að einhverjir sérstakir tekjstofnar verði lögleiddir málefnum til stuðnings til frambúðar. Og það var ætlun okkar, að þessi n. rannsakaði nánar möguleika á framkvæmdum í þessu efni og gerði till. um tekjuöflun til þess að standast kostnaðinn. Nú hefur þessi þáttill. enn ekki verið tekin til umr. hér á hæstv. Alp., hvernig sem á því stendur, því að margt óþarfara hefur verið gert á þinginu heldur en að ræða hana, enda þótt allir hv. þm. mundu vera sammála um það, sem þar er sagt. Þessi þáttill. hefur alls ekki verið tekin á dagskrá og því ekki til umr. Nú hefur hins vegar verið flutt hér frv. það, sem hér liggur fyrir, og er í því gert ráð fyrir að stofna raforkusjóð með 5 millj. kr. stofntillagi af tekjuafgangi ársins 1941 og svo 500 þús. kr. tillagi á ári framvegis. Því fer fjarri, að það sé nokkuð athugavert við það, að nú á þessu þingi séu ákveðin byrjunarframlög í þennan raforkusjóð af því fé, sem nú er fyrir hendi eða kemur inn af þeim tekjstofnum, sem nú hafa verið ákveðnir í frv. Það má ljúka því hlutverki á þessu þingi, ef mönnum sýnist, og fer ekki illa á því. Þess vegna höfum við, hv. 2. þm. Árn. og ég, lagt til, að frv. þetta verði afgreitt nú. Þetta álitum við byrjunarskref í málinu, en að svo þurfi að taka málið til rannsókna samkv. því, sem við leggjum til í þáttill. Og það er eftir sem áður skoðun okkar, að þessar 5 millj. kr. eða 10 millj. kr., ef brtt. n. verður samþ., sé byrjunarráðstöfun í málinu fjármálalega, en að það verði að skipa málinu á einhvern varanlegan hátt til frambúðar. Það er skoðun okkar, að ef þetta þing tekur sér fyrir hendur að ákveða, hve mikið af tekjum ársins 1941 skuli tekið til þess að leggja í þennan sjóð, þá liggi beinast við, að menn láti í ljós álit sitt um það, hve mikið eigi að taka til þessa sjóðs af tekjum þessa yfirstandandi árs. Ef miðað er við það, hve verkefnið er stórkostlegt, virðist okkur, að það ætti ekki að vaxa mönnum í augum, þó að 10 millj. kr. af tekjuafgangi árunna 1941 og 1942 samtals væru lagðar til hliðar í þessu skyni. Og ég skil satt að segja ekki, hvað vakir fyrir hv. 3. landsk. (SK), þegar hann lætur sér það um munn fara, að hann geti ekki tekið þær till. alvarlega og honum sýnist þær svo fjarri öllu lagi, og að ekki sé eðlilegt að gera slíkar till. miðað við það, sem lagt sé til annarra hluta af tekjuafgangi ársins 1941. Það blandast engum hugur um það, að það kostar tugi milljóna og sjálfsagt meira að skipa raforkumálunum þannig, sem telja megi viðunandi til frambúðar í landinu. Og á tveimur undanförunum árum hafa landsmenn safnað innieignum erlendis, sem eru um 230 millj. kr., og ríkissjóður hefur tekjuafgang, sem nemur milli 17 og 18 millj. kr., frá árinu 1941. Og svo framarlega sem sulkið verður ekki fram úr hófi, verður tekjuafgangur þessa yfirstandandi árs mikill. Mér þykir því ekki mikið, þó að Alp. legði á þessum tveimur árum fram um 10 millj. kr. til þess að standa undir framkvæmd

raforkumálanna í landinu. Og þá ber einnig að gæta þess alveg sérstaklega, að ef við litum t. d. á atvinnuvegi landsmanna, sjávarútveginn og landbúnaðinn, þá vitum við, að þeir, sem stunda sjávarútveg, safna nú miklum sjóðum til þess að standa undir endurnýjun framleiðslutækjanna við sjávarsíðuna, enda er gert ráð fyrir því af Alp. að hlaupa þar riflega undir baggann, þegar að því kemur. En söfnun fjár í sveitum landsins er ekkert í líkingu við það, sem er við sjávarsíðuna. En það er rétt að bera saman þörfina við sjávarsíðuna á stækkun bátaflotans og nýjum verksmiðjum og því, sem á að framkvæma í þeim efnum eftir styrjöldina annars vegar, og hins vegar þörf sveitanna fyrir raforkuveitur og hvers konar framkvæmdir, sem þar á að gera eftir styrjöldina. Mér finnst því sama, hvernig á þetta mál er litið, það muni alltaf koma í ljós, að ef Alp. tekur sér fyrir hendur að ákveða framlög ríkissjóðs á þessum árum til þessara framkvæmda, þá megi þau ekki vera minni en 10 millj. kr. á þessum tveimur árum samtals sem byrjunarframlög til þessara framkvæmda. Og ég skil satt að segja ekki hugsunarhátt þeirra hv. þm., sem leyfa sér að halda því fram, að slíkar till. geti ekki verið fluttar í alvöru, þegar þetta er horið saman við annað, sem gerist í landinu. Og heldur finnst mér kaldranalegar kveðjur, sem flokksbræður hv. 3. landsk. (SK) fá hjá honum, þegar hann er með skæting í þeirra garð, því að þetta hittir þá eigi síður en okkur, sem höfum lagt til, að fjárframlögin verði aukin. Því að hv. flm. frv. gera ráð fyrir, að þessar 5 millj. kr. verði teknar af tekjuafgangi ársins 1941, en við gerum ráð fyrir, að þessar 10 millj. kr. verði teknar af tekjuafgangi árunna 1941 og 1942.

Annars vil ég benda á það í þessu sambandi, að mér finnst það ákaflega ánægjuleg stefnubreyting, sem hefur átt sér stað hjá sjálfstæðismönnum, ekki aðeins í rafveitumálunum, heldur líka stefnubreyting, sem kemur fram í því, að þeir skuli nú vera tilleiðanlegir til þess að leggja fé til hliðar á þennan hátt. Því að á síðasta þingi var hér frammi frv. um framkvæmdasjóð ríkisins, þar sem lagt var til, að % af tekjuafgangi stríðsgróðaáranna væru lagðir til hliðar til hvers konar framkvæmda eftir stríðið, til þess að styrkja rafveitur, koma upp nýbýlum, endurnýja flotann og til fleiri framkvæmda, sem þörf er að styðja. Þá risu sjálfstæðismenn öndverðir gegn þessu frv., og töldu þeir undarlegt að skipta ríkissjóði þannig niður í deildir eða setja hann í margar skúffur, eins og þeir orðuðu það þá, þannig að úr þessari skúffunni ætti að taka til þessara framkvæmda og úr hinni til annarra o. s. frv. Því var tekið af engum skilningi né vinsemd af Sjálfstfl. þá. En það er ánægjulegt, að þeir hafa nú séð, að andstaða þeirra gegn þessu máli, sem er mjög vinsælt í landinu, var örökstudd og að ófyrirsýnu. Það er gleðilegt, að þeir hafa nú skipt um stefnu og vilja vera með því að leggja þarna til hliðar fé til þess að styrkja rafveitur. Það er nú af, sem áður var, þegar því voru valin hæðiyrdi að leggja þannig fé til hliðar.

Hv. 3. landsk. gagnrýnir það, er hann segir, að hér sé verið að ráðstafa fé, sem ekki sé fyrir

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

hendi, að mér skilst. Ég gat ekki skilið ræðu hans öðruvísi. Hann rökstuddi það með því, að það væri búið að samþykkja l. um framkvæmdasjóð o. fl., þar sem gert væri ráð fyrir, hvernig ætti að verja tekjuafgangi ársins 1941. Og svo hafa komið fram till., sagði hann, um að ráðstafa af þessum tekjuafgangi fé á ýmsan hátt, sem hann til tók. Það er alveg út í hött hjá þessum hv. þm., þegar hann telur till., sem ekki er búið að samþykkja, með því, sem þegar er búið að samþykkja. Þess ber enn fremur að gæta, að sá varnagli er sleginn í till. n., að ef % hlutar tekjuafgangs árunna 1941 og 1942 nema ekki hinna tilteknu upphæð, þá skuli það, sem á vantar, lagt fram úr framkvæmdasjóði ríkisins, og er það í fullu samræmi við það, að það er ætlað til þess í alvöru, að þessar 10 millj. kr. verði lagðar til hliðar til raforkumálanna, og líka í samræmi við þann upphaflega tilgang með stofnun framkvæmdasjóðs, þar sem til þess var ætlað, að hluta af honum væri varið til raforkumála, ef Alp. svo sýndist.

Aftur á móti sé ég, að það hefur hent einn af meðflm. frv. að leggja til, að varið verði hærri upphæð af tekjuafgangi ársins 1941 heldur 'en fyrir hendi er, því að sá hv. þm. flytur þáttill. um það að verja 2 millj. kr. af þeim tekjuafgangi til þess að styðja útgerðina með sérstökum hætti. En ég hygg sönnu næst, að ef heimildir dýrtiðarl. væru notaðar, gildandi fyrir árið 1941, þá sé ekki fé fyrir hendi til þessa. Og af því að þessi hv. þm. flytur þessa till. með hv. 3. landsk. þm. (SK), held ég, að hv. 3. landsk. ætti að vara hann við heldur en að vera með þennan skæting, sem hann er með nú gagnvart okkur framsóknarmönnum.

Aðalatriðið er, að þessar brtt. fjhn. gætu orðið samþ. og málið þannig afgr. Og ég vil sérstaklega biðja þá menn, sem finnst 10 millj. kr. mikil upphæð fyrir ríkissjóð að greiða á 2 árum, að athuga það, sem er að gerast nú á þessum síðasta tíma í fjármálum og atvinnumálum, og einnig að bera þessa upphæð annars vegar saman við þær gifurlegu innistæður, sem þjóðin eignast nú, og þær upphæðir, sem ríkissjóður hefur yfir að ráða, og tekjuafgang þann, sem hann mun hafa, og hins vegar við þann geysilega kostnað, sem hlýtur að verða við framkvæmd raforkumálsins, eins og það vakir fyrir okkur nú hér á hæstv. Alp.

Ingólfur Jónsson: Hv. 1. þm. S.-M. (Eystj) og hv. þm. A.-Húnv. (JPálm) hafa nú gert grein fyrir þeim brtt., sem hv. fjhn. hefur gert í sambandi við þetta frv. á þskj. 25.

Þegar við sjálfstæðismenn fluttum þetta frv. um raforkusjóð, þá gerðum við ráð fyrir, að það mundi veitast erfitt að fá samþykki hæstv. Alp. fyrir hærri upphæð en 5 millj. kr. til þessara mála nú. Og hafði ég einkanlega ástæðu til að halda, að erfitt mundi verða að fá slíkt samþ., vegna þess að ég skrifaði á síðasta ári grein um raforkumál sveitanna og lagði til, að lagðar yrðu fram a. m. k. 5 millj. kr. af tekjuafgangi ríkissjóðs á árinu 1941 til raforkumálanna. En ég hafði heyrt, að framsóknarmenn álitu, að hér væri farið fram á svo mikið fé til þeirra hluta,

að aðeins væri um kosningabombu að ræða hjá mér. Þess vegna hugði ég ekki fært að fara fram á hærri upphæð heldur en í frv. er gert ráð fyrir. En ég fagna því, að skilningur manna er nú orðinn meiri á nauðsyn þessa máls heldur en þá var. Og ég fagna því, að hv. framsóknarmenn hafa farið að hugsa um þessi mál af meiri stórhug heldur en komið hefur fram á undanförunum árum.

Í frv. okkar á þskj. 25 er gert ráð fyrir, að ríkissjóður leggi í raforkusjóð af tekjum ársins 1941 5 millj. kr. En í brtt. hv. fjhn. leggur n. til, að ríkissjóður leggi fram samtals 10 millj. kr. til raforkusjóðs af tekjuafgangi árána 1941 og 1942. Ég verð að segja, að mér hefði þótt eðlilegra, að ekki hefði verið ráðstafað tekjuafgangi ársins 1942 fyrr en séð væri, hve mikill sá tekjuafgangur yrði, eða ekki fyrr en á þinginu í haust eða á vetrarþinginu 1943. En það má segja, að þar sem hv. fjhn. hefur slegið þann varnagla, að gripa megi til framkvæmdasjóðs, ef tekjuafgangur þessara tveggja ára ekki reynist nógur, þá sé hér ekki of djarft spor stigið, og þess vegna sé alveg tímabært að ákveða að taka af tekjuafgangi ársins 1942 til þessa á þann hátt, sem gert er ráð fyrir í brtt., enda þótt ekki sé enn ljóst, hver hann verður. Þess vegna get ég vel felld mig við þessa brtt. Óska ég þess, að hæstv. Alp. setji ekki fótinn fyrir þessar till., þar sem þær ganga enn lengra heldur en við höfðum gert okkur vonir um, að hægt væri að fá samþ., en við höfðum óskað eftir að fá samþ. nú þegar.

Hv. fjhn. leggur til, að gerð verði á frv. sú breyt, að fella niður það ákvæði, að Búnaðarfélag Íslands geri till. um reglugerð fyrir sjóðinn og að það annist stjórn sjóðsins. Má segja, að það sé ekki stór breyt, og vil ég ekki gera út af því neinn ágreining, sem gæti orðið málinu til tafar, þó að þessu yrði breytt. Enn fremur leggur n. til, að 4. gr. frv. verði felld niður, en í henni er ákvæði um, að styrkur úr raforkusjóði megi nema 25—50% af stofnkostnaði orkuvers eða orkuveitu og veita skuli þeim umsækjendum hlutfallslega mestan styrk, sem örðugasta hafa aðstöðu til að byggja orkuver eða orkuveitur. Sama er að segja um þessa brtt. n., að ég mun ekki gera hana að ágreiningsefni, sem gæti orðið málinu til tafar eða heft framgang þess á þessu þingi, en það er ætlun okkar flm. frv., að það nái fram að ganga á þessu þingi. Hins vegar verður maður að ætla, að Alp. síðar meir hafi skilning til þess að ákveða, hvernig raforkumálum sveitanna skuli skipað og hvernig skipun hinna ýmsu orkuvera skuli hagað, og sömuleiðis, hvort raforkumálin verða tekin upp á þann veg, að ríkið byggji raforkuveitur eða rafstöðvar. Þetta verður að ákveða, eftir að rannsókn hefur fram farið.

En þáttill., sem liggur fyrir þessu þingi, frá nokkrum framsóknarmönnum um það að skipa hefnd til þess að athuga rafveitumálin, getur vitanlega samrýmt þessu frv. okkar, en nægir ekki á neinn hátt út af fyrir sig, vegna þess að enda þótt það sé gott að skrifa greinar um góð mál og tala um það að skipa nefndir til að rannsaka þau, þá er það út af fyrir sig ekki nóg,

þegar til lengdar lætur, og fólkið ætlast til þess, að eitthvað sé gert í sambandi við slík skrif og slíkar nefndaskipanir. En ef þetta frv. verður að l. með þeim breyt, sem hv. fjhn. gerir till. um, þá er raforkusjóður stofnaður með 10 millj. kr. framlagi. Og þá er í fyrsta sinn í sögunni stig-ið stórt spor í áttina til þess, að raforkumálum sveitanna sé vel skipað í framtíðinni og að fé verði fyrir hendi til þess að koma þessu þjóðþrífafyrirtæki á. En það er vitanlega aðalatriðið frá sjónarmiði okkar flm. frv., en ekki hitt, til þess að það málið er samþ. á þessu stigi málsins. Ég geri ráð fyrir því, að enginn okkar flm. frv. geri þann ágreining út af brtt. hv. fjhn., að það verði frv. að falli. Og við viljum tefja um þann málið sem minnst. Og ég hefði óskað eftir því, að þetta mál yrði afgr. með afbrigðum, til þess að hægt væri að koma þessu frv. gegnum 3. umr. í dag og skila því til hv. Ed., til þess að það mætti öruggt teljast, að það komist gegnum þingið og verði að l., áður en því verður nú slitið. Það er sem sagt aðalatriðið frá sjónarmiði okkar flm. frv., að fé verði lagt til hlíðar, sem ekki verði notað til annars en til styrktar raforkuveitum í sveitum. Hitt verður aukaatriði frá hendi okkar sjálfstæðismanna, hverjum það er að þakka, að þetta fé er tekið frá í þessu skyni, eða hvað einhverjir flokksmenn eða aðrir hv. þm. hafa sagt á undanförunum þingum í sambandi við raforkumálin.

Ég var að lesa Tímann í morgun. Var þar talað um þann mikla stórhug, sem framsóknarmenn hefðu sýnt í raforkumálum sveitanna á undanförunum árum, og því er að visu fagnað, að einhver stefnubreyt. hafi orðið hjá Sjálfstf. um það að vilja styðja raforkumál sveitanna. En það er gert ráð fyrir því í þessari grein, að þetta sé bara fyrir kosningarnar í haust, en eftir kosningarnar muni sjálfstæðismenn sýna hið sanna innræti sitt. En það væri sannarlega þess vert að athuga þann mikla stórhug, sem framsóknarmenn stæra sig af að hafa sýnt á undanförunum árum í sambandi við raforkumál sveitanna. Má vera, að ég hafi tækifæri til þess síðar. Sjálfir vita þeir, að þeir hafa ekki verið stórhuga í þessu máli. Þeir vita, að fyrsta stóra sporið til þess að leggja fram fé til þessara mála er frv. okkar sjálfstæðismanna á þskj. 25, sem hér liggur fyrir.

Ég ætla ekki að lengja umr. að þessu sinni, en ég óska þess, ef hæstv. forseti sæi sér fært, að hann leiti afbrigða, til þess að þetta mál verði tekið til 3. umr. hér í hv. þd. í dag, svo að það mætti komast sem fyrst til hv. Ed. Ég geri ekki ágreining út af brtt. hv. fjhn. á þskj. 107 og óska þess, að smávægis ágreiningur verði ekki til þess að tefja þetta mál né hefta framgang þess á þessu þingi.

Eysteinn Jónsson: Ég hef tilefni til þess að segja örfá orð út af því, sem hv. 5. landsk. þm. (IngJ) sagði nú. Hann segist ekki hafa viljað gera till. um stórfelldari fjárframlög í raforkusjóðinn heldur en hann gerði með þessu frv., m. a. vegna þess að hann hefði heyrt því fleygt hjá framsóknarmönnum, að litíð hefði verið á till. þær, sem hann gerði í raforkumálunum í blaði, sem kosningabombu, og að sá áhugi, sem hefði

komið fram hjá honum í þeim blaðaskrifum, mundi standa í sambandi við kosningar. Og ég gat ekki betur skilið en að honum þætti þetta illgirnislegt álit af hálfu Framsfl. og mjög ámælisvert. En þessi hv. þm. er nýr hér á þingi, og má virða honum til vorkunnar, að hann þekkir ekki afstöðu sjálfstm. hér á þingi í þessari grein og öðrum greinum. En ég vil spyrja þennan hv. þm. að einu í þessu sambandi, hvort hann virði ekki okkur það til vorkunnar, þó að við álitum, að þessi áhugi hans standi eingöngu í sambandi við kosningarnar, sem eiga að fara fram í haust, þegar hann athugar það, að þegar hann skrifar ritgerð um að leggja fram 5 millj. kr. úr ríkissjóði til raforkumála, þá var það búið að gerast hér á Alþ. á síðasta þingi, að við fluttum frv. um framkvæmdasjóð ríkisins, þar sem gert var ráð fyrir að leggja til bliðar $\frac{3}{4}$ hluta af tekjuafgangi ríkissjóðs á árinu 1941 til þess að styrkja raforkuveitur og til annarra nauðsynjamála, en það frv. mætti fullum fjandskap sjálfstæðismanna. Getur þessi hv. þm. ekki virt okkur það til vorkunnar, þó að við álitum þetta, þegar hér kemur fram mál frá sjálfstæðismönnum, alveg sama eðlis og það mál, sem við bárum fram í vetur s. l., en flokkur hans lagðist þá á móti? Þegar frv. um framkvæmdasjóð var á ferðinni í þinginu, voru þeir sjálfstæðismenn ekki alveg vissir um, að það ætti að kjósa. En þegar þessi hv. þm. (IngJ) skrifaði grein sína og flutti þetta frv., þá vissu þeir fyrir vist, að það átti að kjósa.

Fyrst þessi hv. þm. (IngJ) gefur tilefni til þess, get ég rifjað upp fleira í þessu sambandi. T. d. vil ég minna hann á annað og spyrja, hvort hann geti ekki virt okkur það til vorkunnar, þó að það gægist fram, sem við höfum þó farið vel með, að nokkuð sé breytt viðhorf Sjálfstfl., sem standi í sambandi við kosningarnar væntanlegu. Hér á Alþ. hefur um áratugi staðið baráttu um skattana hér á landi, hve miklar tekjur ríkissjóður skyldi hafa af þeim. Og í hvert skipti, sem þurft hefur að afla fjár til ríkissjóðs, þá hafa flokksbræður hv. 5. landsk. þm. (IngJ) hér á þingi ráðið á okkur fyrir það og sagt, að það væri vegna suks okkar í fjármálum ríkisins, sem fjáraflana væri leitað. Og nú síðan stríðið skall á, hefur þurft að neyða Sjálfstfl., sem hefur fjárrað, og svínbeygja í hvert einasta sinn, þegar þurft hefur að fá fram ný l. til að afla ríkissjóði tekna. Getur svo ekki hv. 5. landsk. þm. skilið, að okkur þykir heldur skrítið, er þeir koma og leggja til, að milljónir renni úr ríkissjóði til þeirra hluta, sem þeir áður hafa fjandskapast gegn? Getur þessi hv. þm. ekki skilið, að okkur þygi undarlegt, að sjálfstæðismenn, eftir að hafa verið á móti flestum eða öllum fjáröflunum til ríkissjóðs, eru nú að bjóða fram fé úr ríkissjóði? Þetta fé, sem hér er verið að bjóða fram úr ríkissjóði, er það, sem hefur komið inn í ríkissjóðinn fyrir baráttu okkar, sem höfum staðið að tekjuöflunarlögnum. Ég held, að þessi hv. þm. verði að venja sig af því að hneykslast á því, þó að við séum ekki reiðubúnir til að taka stórhug þeirra sérstaklega hátíðlega nú. En það er list út af fyrir sig að kunna að nota þá spretti og fjörkippi, sem sjálfstæðismenn taka fyrir

kosningar. Við ætlum að nota okkur þessa fjörkippi til gagns fyrir góð málefni. Það er ágætt, að það skuli vera hægt, og við gerum það hikaust. Þannig er það í reyndinni, þó að þar sem að lögum er með þessi mál farið, þá verði þessir fjörkippir málinu ekki til skaða á nokkurn hátt, heldur verða notaðir því til framdráttar. Það þarf að kunna að nota kosningaáhuga þessara hv. þm. Ég vil alveg sérstaklega biðja þennan hv. þm. og aðra, sem hugsa á svipaðan hátt, að hugsa um, hvað hér hefur gerzt á Alþ. á undanförunum árum í skattamálunum annars vegar og hins vegar afstöðu Sjálfstfl. bæði til þessara raforkumála og annarra hliðstæðra mála, sem uppi hafa verið hér á hæst. Alþ. Og eftir að þeir athuga það, vona ég, að þeir ámæli okkur ekki, þó að við á kurteisán hátt höfum látið skína í það, að þeir væru nú að koma með þessa till. í raforkumálunum vegna þess, að kosningar eiga að fara fram í haust. Það liggur nærri, að hægt sé að sanna, að það sé af þessum hvötum. Það er ekki hægt að komast nær því að sanna þetta heldur en með því að benda á það, hvernig framkoma Sjálfstfl. var í fyrra til þessara mála og hvernig framkoma sjálfstæðismanna hins vegar er orðin nú og afstaða til þessara raforkumála.

Ég sé svo ekki ástæðu til þess að hafa lengri ræður um þetta mál. Ég á ekki eftir nema aths. og veit ekki, hvort ég nota mér það, vegna þess að ég þarf að vikja frá. Ég sé svo ekki ástæðu til þess að taka fleira fram í tilefni af ræðu hv. 5. landsk.

Sveinbjörn Högnason: Að vísu er ekki þörf á að rekja nánar ummæli, sem fallið hafa hjá hv. flm. um þetta frv., eftir að hv. 1. þm. S.-M. (EystJ) hefur bent á það helzta, sem við þau var að athuga. Þó get ég ekki komið hjá því að benda á það, að 1. flm. þessa frv. sagðist hafa búið við því áður en hann kom hingað til þings, að erfitt mundi að fá samkomulag um það, að 5 millj. kr. yrði varið til þessara hluta. Hann hafði einnig gert sér í hugarlund, að það mundu nokkrir erfiðleikar á því að fá samilega afgreiðslu á slíku máli sem þessu, þar sem honum sem öðrum er kunnugt um þær tilraunir, sem gerðar hafa verið þing eftir þing til þess að ná samkomulagi um að afgreiða þetta mál á einhvern hátt, og honum er kunnugt, að allar þær tilraunir hafa strandað. Þess vegna er ekki óskiljanlegt, þó að hv. þm. hafi dottið í hug, að erfitt væri að ná samkomulagi, og hann upplýsti hér, að hann hefði haldið, að erfitt mundi að ná samkomulagi við framsóknarmenn um 5 millj. kr., hvað þá meira. Nú held ég, að einhver hafi gefið honum rangar hugmyndir, áður en hann kom hingað til þings, ef hann hefur haldið það, að náðst hafi samkomulag innan hans flokks um þetta mál. Hv. flm. þarf ekki annað en athuga afgreiðslu fjhn. á þessu máli og afstöðu hv. 3. landsk., sem sæti á í fjhn., og það, sem hann lét til sín heyra um þetta mál, til þess að sannfærast um, hversu gott samkomulag hefur náðst innan hans flokks um þetta mál. Þess vegna er það rétt, að hann beini geiri sínum í þá áttina, ef honum finnst erfitt að fá samkomulag í þessu máli. Við framsóknarmenn erum og höfum verið

reiðubúnir til þess og höfum lagt í það mikla vinnu á undanfórnum árum að reyna að ná einhverju samkomulagi í þessu máli, en það hafa alltaf komið upp í flokki hv. flm. menn eins og hv. 3. landsk., sem hafa spilt því, að viðunandi samkomulagssgrundvöllur fengist í þessum málum. Þetta held ég, að hinir nýju þm. hefðu gott af að gera sér ljóst og áhuga, hvar erfiðast hefur verið að ná samkomulagi. Ég held, að það liggi hér skýlaust fyrir, hve stórhuga þessi flokkur hefur verið hér í þinginu um þetta mál. Þegar við framsóknarmenn bárum fram frv. um rafveitusjóð, þá guguðu sjálfstæðismenn allir nema einn, hv. þm. Borgf., hann hélt áfram tilraunum til að koma málinu áfram, en fékk þar um engu ráðið í flokki sínum. Sjálfstfl. gat þá ekki hugsað sér, að lagt yrði meira fé til þessara mála en 50 þús. kr. á ári. Það er því ekkert óeðlilegt, þó að þessir hv. þm. séu breyknir af því, hvað stórhuga Sjálfstfl. hafi verið í þessu máli á undanfórnum árum. 50 þús. kr. á ári, það var þeirra stórhugur. Það má segja það, að það þarf ekki mikinn stórhug til þess að koma með og taka upp frv. annarra manna, eins og hér er gert. Hér er aðeins því breytt frá því, sem var í frv. okkar framsóknarmanna, að gert er ráð fyrir 5 millj. kr. framlagi í stað 1 millj. Það hefur nú ekki tekizt betur til með þessar 5 millj. heldur en það, að þær eru alls ekki fyrir hendi. Ég held því, að varla sé hægt að auglýsa betur en hér er gert, hversu lítil vandvirkni og hversu lítill stórhugur er í því máli, sem þessir hv. þm. hafa borið fram.

Hv. 3. landsk. þm. hefur lýst því með miklum fjálgleik, að þetta væri baráttumál Sjálfstfl. og hefði verið það á undanfórnum árum. En aðeins í fyrstu átökunum, þegar reyndi á samkomulagið, sýndi það sig, að helmingur liðsins í fjhn. gat ekki fylgt þeim grundvelli, sem lagður var í málinu og ætlað var til, að byggt yrði á.

Sigurður Bjarnason: Herra forseti. — Í upphafi þessa máls var það tekið fram og undirstrikað af hv. 5. landsk., að okkur flm. er það mikið kappsmál að hraða afgreiðslu þessa máls og jafnvel að fá það afgreitt úr hv. d. í dag, ef hæstv. forseti sæi sér það fært. Ég ætla ekki, þar sem hv. 5. landsk. hefur gert grein fyrir afstöðu okkar til brtt., að ræða þær frekar, en vil aðeins taka undir það, sem hann sagði, að við fögnum því, að hv. fjhn. hefur talið sér fært að stíga stærri spor í þessu máli heldur en við flm. höfðum talið ráðlegt að leggja til í upphafi. Það var mjög rækilega á það bent af okkur í upphafi, að í þessu máli yrði að stíga stór skref, annað nægði ekki, og að þessar framkvæmdir gætu ekki komið til greina nema miklu fé yrði til þeirra varið. Ég get þó tekið undir það með hv. 5. landsk., að það er að visu dálítið óviðkunnanlegt að gera ráð fyrir því í þeim l., sem um þetta verða sett, að ráðstafað verði svo verulegum hluta af tekjum ársins 1942 til þessara framkvæmda. Engu að síður viljum við fá fram vilja hv. fjhn. og hæstv. Alp. í þessu máli.

Þá vil ég víkja örfáum orðum að ræðum þeirra hv. þm., sem rétt hafa um þetta mál. Ég verð að játa, að mig furðar á því, hvernig framsóknar-

menn hafa tekið í þetta mál, og þó einkanlega hv. þm. V.-Sk. og hv. 1. þm. S.-M. Þeir koma hér fram, ekki fyrst og fremst til þess að ræða málið eða til þess að sýna fram á, hvað megi að mestu gagni verða, heldur til þess að telja mönnum trú um, að við flm. meinum ekki það, sem við segjum um áhuga okkar á framgangi þessa framfaramáls. Það skýtur skökku við, ef þessir menn ætla svo að koma til okkar, sem sitjum hér sem nýir þm., og ætla með þessum hætti að kenna okkur, hvernig starfa eigi af ábyrgðartilfinningu á Alþingi íslendinga.

Svo vil ég koma að nokkrum atriðum í ræðu hv. 1. þm. S.-M. Hann sagði, að við flm. frv. hefðum flutt fleiri till. um tekjuafgang ársins 1941 heldur en samrýmt gæti hinum raunverulega tekjuafgangi. Ég vil benda þessum hv. þm. á það, að við 1. umr. þessa máls benti ég fyrstur manna á það, að sá sjóður, sem stofnaður var á síðasta þingi, væri mjög vel til þess fallinn að notast til raforkuframkvæmda, því að einmitt úr honum átti að veita fé til ýmissa nauðsynlegra framkvæmda. Þessi hv. þm. sagði, að við værum að gera till. út í bláinn og vissum ekkert um það, hve mikið fé væri til í ríkissjóði til þessara framkvæmda. Ég bendi hv. frsm. á það, að það er nú komið annað hljóð í strokkinn hjá þeim heldur en við 1. umr. þessa máls. Þeir héldu því þá fram, að við værum með þessu að gera till., sem væru furðu djarflegar, að þetta fé væri líklega ekki til, og gagnrýndu frv. mjög. Svo kemur fjhn. og segir: „Við viljum ekki 5 millj., heldur 10 millj. til þessara framkvæmda.“ Svona eru þessir hv. þm. samkvæmir sjálfum sér! Hér hefur ráðið meira kapp en forsjá. Þeir hafa reynt að spilla fyrir góðu máli og reynt að mála þetta pólitískum litum.

Ég ætla svo að drepa með örfáum orðum á hinar ósvífna staðhæfingar hv. þm. V.-Sk. um það, að fyrsta till. Sjálfstfl. hafi komið fram árið 1940 í þessu máli. Veit ekki þessi hv. þm. það, að árið 1929 flutti Jón Þorláksson till. um þetta efni? Ég ætla hér að lesa upp ummæli formanns Framsfl. þá, af því að þau sýna greinilegast fjandskap framsóknarmanna gegn þessu máli á þingi 1929. Þar stendur í Alþt., með leyfi hæstv. forseta: „Þetta frv. er ákaflega varasamt, sérstaklega í fjárhagslegu tilliti. Eftir því kann að verða farið inn á sömu brautina með rafmagnnið og í berklavörnunum, að setja alla á landssjóðinn“. — Þannig leit Framsfl. á þessi mál árið 1929! — Í þessari till. Jóns Þorlákssonar koma fram tvö sjónarmið. Í fyrsta lagi, að veita þurfi bændum landsins styrk til rannsóknar í þessum efnum. Í öðru lagi er þar stefnt til beinna framkvæmda. Þá heitir þetta á máli framsóknarmanna „að setja alla á landssjóðinn“. Svo koma þessir menn hér og segjast vera brautryðjendur rafmagnsmálanna í landinu. Mér liggur við að finnst þessi orð sæmilegust um slíka menn: „Vei yður, þér hræsnarar!“ Ég segi þetta engu að síður, þó að sá, sem fremstur gengur í því að verja málið, sé vígður maður.

Ég ætla svo ekki að eltast miklu lengur við fjarstæður þær, sem hv. þm. Framsfl. halda fram um þetta mál. Þó vil ég að lokum benda á það, að þeir hafa haldið því fram, að það væri kosn-

ingaspættur hjá sjálfstæðismönnum, sem hér kæmi fram í þessu máli. Við höfum oft heyrt það áður og kippun okkur ekkert upp við það, sjálfstæðismenn. En mönnum, sem eiga sögu sína skráða frá árinu 1929 í rafmagnsmálunum á þann hátt, sem ummæli JJ sýna, þeim ferst ekki að koma til okkar sjálfstæðismanna og saka okkur um fjandskap gegn þessu framfaramáli.

Ég vil aðeins drepa örfáum orðum á framkvæmdasjóðinn og svara þeim ásökunum, að sjálfstæðismenn séu yfirleitt á móti þeim framkvæmdum, sem sá sjóður á að renna til. Hvaða maður getur nema gersamlega rökavilltur túlkað þetta svo, þó að sjálfstæðismenn væru á móti þessari tvískiptingu ríkissjóðsins? Aðeins þetta atriði sýnir það ljóslega, hversu framsóknarmenn eru nú flæktir í sínum eigin bláþráðum.

Ég vil svo óska þess, að þetta mál gangi sem greiðast gegnum þingið, og skal því ekki hafa um það fleiri orð að þessu sinni.

Ásgeir Ásgeirsson: Ég á sæti í þeirri n., sem á að afgreiða þetta mál, og er sammála um það, að ef nokkuð á að gera á þessu þingi, þá eigi að gera riflegar áætlanir um fjárframlög frá ríkinu til þessara mála. Það er talað um að leggja fram 10 millj. kr. í þessu skyni, og er það sízt of há fjárhæð, þegar tekið er tillit til þess, að nú safnast hundruð milljóna kr. erlendis og innistæður innan lands eru svo miklar, að menn eru í vandræðum með það, hvað eigi að gera við peningana. Það verður sennilega ekkert betur við þá gert heldur en að byggja upp atvinnuvegina með þeim. Eitt af því sjálfsagðasta, sem þá þarf að gera, mun vera það að auka notkun rafmagnsins í landinu og draga með því úr innflutningi á kolum, olíu o. s. frv. 10 millj. kr. er ekki há upphæð í þessu sambandi, jafnvel eitt stórvirki mundi kosta um 10 millj. kr. Ég hef áskilið mér rétt til þess að koma með brtt., en við nánari athugun hygg ég, að hún verði að bíða, því að hún er þess efnis, að hún á ekki fullkomlega heima í þessu frv. Ég geri hins vegar ráð fyrir því, að um þessi framlög muni gilda ákveðnar reglur. Við getum t. d. hugsað okkur, að héruðin leggi til $\frac{1}{4}$ af stofnkostnaði og ríkið leggi fram $\frac{3}{4}$ og ábyrgist $\frac{1}{2}$, eða einhverjar slíkar reglur verði settar til þess að skapa jöfnuð á milli héraðanna. Ég læt mér að þessu sinni nægja að benda á það, að hér er um mikilsvert nauðsynjamál að ræða, sem sjálfsagt er að ná framgangi, og ég ætla, að það sé ekki of mikið í lagt, þó að ríkinu sé ætlað að borga það, sem í þessu frv. er talið. Ég vil svo bara lýsa fylgi mínu við frv., en vitanlega er mikil löggjöf eftir óunnin í sambandi við þetta mál, þó að gefin sé þessi yfirlýsing, sem í frv. felst.

Sigurður Kristjánsson: Herra forseti. — Það er aðeins lítil aths., sem ég vildi gera út af tveimur atriðum, sem blandast hafa hér inn í þessar umr. frá hendi hv. 1. þm. S.-M. (EystJ). Hann talaði hér allgildlega um þrjózku og andúð af hendi okkar sjálfstæðismanna gegn því að safna fé í sjóð til ýmissa framkvæmda og minntist þar á l. um framkvæmdasjóð ríkisins, sem ýmsir hefðu verið á móti. Nú er það svo

um þennan framkvæmdasjóð, að hann er ekkert annað en það, að það á að skipta ríkistekjunum í tvennt; sumt af tekjunum á að falla í sjálfan ríkissjóðinn, en allverulegur hluti, 8 millj. kr., af tekjuafgangi ársins 1941 og $\frac{1}{2}$ af tekjuafgangi yfirstandandi árs eiga að falla í sérstakan sjóð, sem heitir framkvæmdasjóður ríkisins. Vitanlega eru báðir þessir sjóðir til umráða fyrir hæstv. Alþ. og ríkisstj. En það, sem hér er gert, er bara að skammta þetta í tvær skálar. Og ákvæði l. um framkvæmdasjóð ríkisins, einkum það, hvernig fénu skuli varið, eru mjög lausleg. Þar er hrært saman ýmsu því, sem hv. flm. frv. að þeim l. datt í hug, að þyrfti að framkvæma, en ekkert er þar til tekið um skiptingu á því fé til hinna ýmsu málefna, sem nefnd eru í þeim l. Nú álit ég langbezt, eftir því sem við verður komið, að fjárveitingar af tekjum ríkisins komi á fjárl., en það er ekki hægt að koma slíku við í sambandi við ráðstöfun þessa fjár. En það hefur ekki verið gert fyrr að taka nokkuð af tekjum ríkissjóðs og ákveða, að það eigi að verja þeim til málefna, sem grautað er saman í l. um framkvæmdasjóð ríkisins. Það liggur ákaflega nærri að álykta, að með þessum l. sé stefnt að því, að auðveldara væri að draga fé út úr til einhverra framkvæmda, sem einhverjum, sem hafa þingmeirihluta í það og það skiptið, kynni að detta í hug, heldur en að það hafi vakað fyrir að veita fé skynsamlega úr ríkissjóði til þessara framkvæmda. Og fyrst ekki var stofnað til neinna framkvæmda þegar í stað, þá var ekki hægt að sjá, að hverju leyti var betra að skipta tekjum ríkissjóðs í þessa tvo sjóði heldur en að láta það vera í ríkissjóði og vera háð þeim venjulegu skilyrðum, að Alþ. setti ákvæði um, hvernig því skyldi varið. — Allt skraf um það, að sjálfstæðismenn hafi verið á móti þessum fjárveitingum úr þessum sjóði, er ekkert annað en belgíngur. Og það hefur ágreiningslaust verið veitt fé úr ríkissjóði til flestra þessara greina.

Hv. sami þm. var einnig í allmiklum ásökunartón að tala um ágreining í skattamálum, þar sem Framsfl. hefði viljað taka mikið fé með skattal. til ríkissjóðs, en ýmsir, a. m. k. sjálfstæðismenn, hefðu verið þar á annarri skoðun og viljað ganga skemmra í þeim efnum. Ég held, að þessi hv. þm. hafi á engan hátt sýnt, að hann sé þess umkominn að kenna öðrum hv. þm., hvernig þessum málum skuli hagað. Það hefur hver hv. þm. sína skoðun á því, misjafnlega rökstudda. Ég hef komið fram með þann rökstuðning, að heppilegt væri, að atvinnufyrirtæki landsins ráði yfir miklu fé til þess að viðhalda atvinnurekstrinum, einkanlega til þess að viðhalda atvinnutækjunum. Og ég tel mjög illa farið að firra atvinnufyrirtækin öllum þeim gróða, svo að segja, sem til fellst sem stríðsgróði. Það er engin trygging fyrir því, að hæstv. Alþ. verði þannig skipað í framtíðinni, að þetta fé fari á eins heilbrigðan hátt til þess að halda við framleiðslunni í landinu eins og ef það væri hjá atvinnufyrirtækjunum sjálfum. Það hefur verið reiknað út og birt í sjómannablaðinu, að einn togari hafi á þessum þremur stríðsárum fengið í endurnýjunarsjóð um 100 þús. kr.; og áætlað er, að það kosti 2—3 millj. kr. að smíða togara. Af þessu er nú ber-

sýnilegt, að svona atvinnufyrirtæki geta ekki endurnýjað framleiðslutæki sín nema því aðeins, að endurbyggingarsjóði sé ætlað miklu meira fé. Í þessu sambandi er bent á það, að þessi fyrirtæki fái að leggja ríflega fé í varasjóði. En það vitum við allir, sem þekkjum til sjávarútgerðar, að varasjóðirnir eru fyrst og fremst ætlaðir til þess að standast rekstrarörðugleika, en ekki til nýbygginga.

Ég er ákaflega hræddur um, að með þeim skattal., sem nú gilda og margir vilja, að gangi lengra í því að taka gróðann af atvinnufyrirtækjum, sé einmitt stefnt til atvinnuleysis að stríðinu loknu. Og ég held, að enginn vafi sé á því, að með þeim skattal., sem nú gilda, sé stefnt til þess, að bráðlega eftir stríðið verði hér tilfinnanlegt atvinnuleysi og að atvinnufyrirtækin dragist saman langtum meira en heilbriggt er. Því að það er auðvitað ekkert annað fyrir hendi fyrir þau, þegar þau eru farin að hafa taprekstur, en að minnka atvinnureksturinn.

Það hefur verið gerður mikill ágreiningur af minni hendi út af skiptingu stríðsgróðans milli ríkissjóðs og sveitarfélaganna. Hlutfallið milli tekjuskatts þess, sem ríkinu hefur fallið í hlut annars vegar og sveitarfélögunum hins vegar, hefur á undanförmum árum verið þannig, að sveitarfélögin hafa notið ferskaldrar upphæðar af þeim tekjustofni á við það, sem ríkinu hefur fallið í hlut af tekju- og eignarskattinum. En þegar þessum stríðsgróðaskatti er skipt, þá er það gert þannig, að ríkissjóður fær 55% en sveitarfélögin 45% af honum. Nú hefur því verið svarað til út af þessari skiptingu, að hlutur bæjar- og sveitarfélaganna nægja fyrir venjulegum útgjöldum. Þá er miðað við sárustu þarfir, sem þurft hefur að fullnægja undanfarið. En það er ekki ólíklegt, að bæjar- og sveitarfélög verði eftir stríðið hvert fyrir sig að veita meira fé til stuðnings ýmiss konar atvinnurekstri heldur en þau hafa gert á undanförmum árum. — Ég held því, að öll svigurmáli í þessa átt séu sprottin af vanþekkingu og þá e. t. v. löngun til þess að ófrægja þá, sem eru á öndverðri skoðun. En það er annarra en hv. 1. þm. S.-M. að dæma um það, hvor okkar hafi fært fram betri rök í málinu. Þetta er ekki beint viðkomandi þessu máli, sem fyrir liggur, og hefði ég ekki farið út í það, ef hv. 1. þm. S.-M. hefði ekki farið fyrst út í það í hörðum ásökunartón.

Sveinbjörn Högnason: Það er ekki mikið að segja gagnvart þeim ummælum, sem fallið hafa hjá hv. sjálfstæðismönnum í þessu máli. Ég hygg, að það sé eins dæmi hér í þessu hæstv. Alp., að flm. hafi fengið aðrar eins undirtektir um flutning á máli sínu, þannig að þeim er heitið af stærsta flokki þingsins allur stuðningur, ekki aðeins til þess að koma málinu fram á Alp., heldur helmingi meiri. En þessir hv. þm., sem standa að flutningi þessa máls, snúast með fúkyrðum að þeim flokki, eins og skemmst er að minnast, er hv. þm. N.-Ísf. (SB) var að helgja sig út með því að vitna í biblíuna og taka hörð ádeiluorð, sem vissulega eiga við um ýmsa menn oft, og þykist geta sagt þau um þessa menn, sem heitið hafa hv. flm. frv. stuðningi sínum um að koma

því fram á Alp. Mér datt í hug, þegar hann vitnaði í heilaga ritningu, að ef nokkur orð úr henni ættu við hann, þegar hann stóð þarna og belgdi sig upp í þessu máli, þá væru það þessi orð: Sælir eru einfaldir, — vegna þess, að ég vil alls ekki gera ráð fyrir því, að þessi hv. nýi þm. flytji hér mál sitt móti betri vitund. Ég er sannfærður um, að hann er sáll í sinni einfaldni, þeirri trú, að hann mundi ekki þurfa að berjast við sinn eigin flokk til þess að koma fram áhugamálum sínum fyrir dreifbýlið, heldur séu það framsóknarmenn, sem séu hinir sönnu fjandmenn þess að koma fram umbótum fyrir dreifbýlið; og það er gott að geta lifað sáll í sinni trú, — og bráðnaðsynlegt, þegar þm. koma fyrst inn á þing og vita, hvernig raunveruleikinn er fjarri öllu því, sem þeim hefur verið kennt í sínum pólitíska barnalærdómi.

Hv. þm. N.-Ísf. (SB) sagði, að flm. hefðu ekki látið sig dreyma um, að takast mundi að koma fram þessu máli á þann veg, sem það liggur hér fyrir, og sjónarmið hans myndast eftir því, hvað hann dremir um eftir afstöðu hans flokks. Enda er það ekki ástæðulaust, þó að þeir draumar séu ekki stórir, eftir afstöðu eins af flokksmönnum hans, sem er í fjhn. Meira að segja hann (SK) og hv. 1. flm. frv. (IngJ) eru svona með hálfgerð ónot út af því að taka 5 millj. kr. af tekjuafgangi ársins 1942 og verja því til þessa málefns. Þeir segja, að það sé óviðkunnalegt að ráðstafa þessu fé, áður en vitað sé, hve mikið það verði. Við vitum, að það er alveg víst, að með viðbót af fé framkvæmdasjóðs, ef á þarf að halda, er hægt að fá þessa upphæð af tekjuafgangi ársins 1942. Það er náttúrulega talsvert einkennilegt hjá þessum hv. þm., þegar hann fer að afneita flokksbræðrum sínum, sem voru á þingi 1940 og komu fram með till. í málinu. — Hv. þm. snýr sér við og segir, að það sé ósatt, að það hafi verið fyrsta till. sjálfstæðismanna í málinu, heldur hafi það verið till. Jóns Þorlákssonar 1929. Nú eru liðin 13 ár, síðan þær komu fram, og í 10 ár sofa þessir menn á málinu. Og hver var svo stórhugurinn í þessum málum hjá Sjálfstf. 1929? Hvað var þá lagt til að leggja fram? Eftir því sem ég hef kynnt mér þær till., þá var ekki í þeim lagt til að leggja fram einn einasta cyri. En eftir að þessir menn hafa sofið á málinu í 10 ár, er fyrsta till. þeirra um fjárframlög til þessa málefns — 50 þús. kr. á ári í 10 ár! Það er rétt fyrir þennan hv. þm. (SB) að fletta upp Alp. og athuga, hvort þetta muni ekki vera rétt. Mér þætti svo gaman að heyra, hvenær Sjálfstf. hefur flutt till., sem taka fram þessum till. um 50 þús. kr. (!) á ári. Ég hef ekki getað séð þær. Ég held, að þessi hv. þm. verði að fletta lengi til þess að fá út aðrar upphæðir í till. hv. sjálfstæðismanna um þessi mál.

Ég sé ekki neina ástæðu til þess að elta ólar við þennan hv. þm. um þetta mál. Ef hann og flokksbræður hans geta lifað sælir í sinni trú um það, að Sjálfstf. sé svo ákaflega öruggur að standa að framgangi þessa máls, þá sé ég ekki annað en að þeir verði að vera áfram í þeirri trú. Og það mun þeim vera hollast, ef hugarfar þeirra er þannig, að þeir geti ekki litið á nokkurt mál öðruvísi en á þann hátt að gæta fyrst

og fremst að því, hvernig þeir geti fyrst og fremst notað það flokki sínum til framdráttar. Ég álit þó, að þessir menn ættu að fagna því, að máli, sem þeir flytja, veitist stuðningur, en ekki að vera að kasta ókvæðisorðum, illyrðum og stóryrðum í garð þeirra manna, sem vilja ekki aðeins hjálpa þeim til að koma fram því máli, sem þeir bera fram, heldur ganga lengra en þeir gera um þetta stórmál, sem er áhugamál þeirra. En það er auðséð, að undir niðri hafa þeir haft sömu skoðun og hv. 3. landsk. þm. (SK), að alveg eins mætti nota þetta mál í landsmálum eins og t. d. hitaveitumálið var notað í einn tug ára til þess að hafa fyrir kosningamál hér í Rvík. Það var talað mikið um það fyrir hverjar kosningar hér í bænum á því tímabili, að það þyrfti endilega að koma hitaveitunni í framkvæmd sem allra fyrst, en svo sem ekkert gert í því á eftir, þar til svo sem 4 mánuðir voru til kosninga. (Forseti JP: Þetta er ekki til umræðu.) Ég mun, hæstv. forseti, tala um það, sem mér þykir þurfa. Þessi saga minnir vel á, hvernig þessi flokkur vill græða á málum. Og þessir menn hafa hugsað sér — það var auðheyrt á ræðu hv. 3. landsk. (SK) — að nota þetta mál eins nú.

Ef stórhugur er nokkurn tíma lofsverður, þá er hann það, þegar nóg er til af fé og hann beinist að því, að menn vilja verja því fé til þess að knýja fram mjög nauðsynleg og aðkallandi mál. Og það væri hægt á mörgum árum, þó að kreppu-ár kæmu einnig, að leggja fram smátt og smátt fé til þessara hluta. Þó ekki væri nema 500 þús. kr. á ári, þá er það þó töluvert framlag.

ATKVGR.

- Brtt. 107,1 (ný 1. gr.) samþ. með 20 shlj. atkv.
 — 107,2 (ný 2. gr.) samþ. með 18 shlj. atkv.
 — 107,3 (3. gr. falli burt) samþ. með 18 shlj. atkv.
 — 107,4 (4. gr. falli burt) samþ. með 19 shlj. atkv.
 5. gr. (verður 3. gr.) samþ. með 17 shlj. atkv.
 Brtt. 107,4 (ný 6. gr., verður 4. gr.) samþ. með 21 shlj. atkv.
 7. gr. (verður 5. gr.) samþ. með 21 shlj. atkv.
 Fyrirsögn samþ. án atkvgr.
 Frv. vísað til 3. umr. með 20 shlj. atkv.

Á 17. fundi í Nd., 28. ágúst, var frv. tekið til 3. umr. (A. 149).

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 18 shlj. atkv.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti. — Ég hafði kvatt mér hljóðs um þetta mál í gær, en ekki fengið tækifæri til þess að láta skoðun mína í ljós þá, þar sem umr. var slitið, meðan ég gekk í síma. En ég vil ekki, að það fari svo út úr þessari hv. d., að ég segi ekki álit mitt á því. Ég vil lýsa yfir því, að mér finnst frv. þetta vera ákaflega tilgangslítið. Ég tel rafmagnsmál sveitanna ekki leyst fyrr en ríkið tekur allar þær stærri rafveitur, sem nú eru til, eignarnámi, reisi nýjar og miðli síðan rafmagninu frá þeim um allt landið með einu og sama verði. Þetta gat ég ekki látið í ljós í gær fyrir ofríki forseta.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 17 shlj. atkv. og afgr. til Ed.

Á 17. fundi í Ed., s. d., skýrði forseti frá, að sér hefði borizt frv. frá Nd., eftir 3. umr. þar. Á 18. fundi í Ed., 31. ágúst, var frv. tekið til 1. umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. vísað til 2. umr. með 9 shlj. atkv. og til fjhn. með 10 shlj. atkv.

Á 20. fundi í Ed., 1. sept., var frv. tekið til 2. umr. (A. 149, n. 177, 178).

Of skammt var liðið frá 1. umr. og útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 13 shlj. atkv.

Frsm. (Haraldur Guðmundsson): Fjhn. hefur átt fund um þetta mál og fékk hæstv. fjmrh. til að koma á fundinn. Samkv. 2. gr. frv. er gert ráð fyrir því, að af tekjuafgangi 1941—42 verði lagðar 10 millj. kr. til raforkusjóðs samkv. frv. N. þótti rétt að leita álits fjmrh. um það, hvort ætla mætti, að þetta fé væri fyrir hendi. Samkv. 1. um framkvæmdasjóð ríkisins frá síðasta þingi er svo ákveðið, að af tekjuafgangi ársins 1941 skuli leggja 8 millj. kr. í framkvæmdasjóð ríkisins og af afgangi 1942 skuli til viðbótar leggja ½ hluta í sama sjóð. Með tilliti til þessa og nokkurra fleiri áréttinga, sem liggja fyrir þinginu, þótti hlýða að leita álits hæstv. fjmrh. Tjáði hann n., að búið væri nú þegar að ákveða greiðslur af tekjuafgangi 1941 til viðbótar þeim 8 millj. kr., sem eiga að leggjast í framkvæmdasjóð, og taldi hann, að stærstu greiðslurnar gætu orðið verðuppbót á landbúnaðarafurðir fyrir árið 1941. Hann gerði ráð fyrir, að ætla mætti, að einhverju væri enn óráðstafað af tekjuafgangi þessa árs. Um útkomuna 1942 kvaðst hann ekki geta fullyrt, en taldi líklegt, að samanlagður tekjuafgangur bæði þessi ár — umfram það, sem búið er að ráðstafa með l., — mundi hrökkva fyrir þessum framlögum til sjóðsins. — En að sjálfsgöðu tók hann fram, að ekki væri með neinni vissu hægt að segja um þetta.

Með tilliti til þessa fellst n. á að mæla með því, að þetta frv. verði samþ. Mér þykir rétt að geta þess, að það kom fram í n., að galli nokkur þótti á frv., og að því er ég bezt veit, kom ekkert fram í Nd., sem bætti úr. En gallinn var sá — ég segi þetta mest fyrir mig persónulega, — að ekki er sérstakt samhengi á milli 1. um rafveitur ríkisins og þessa frv. um raforkusjóð, því að það liggur í augum uppi, ef ríkissjóður á að leggja 10 millj. kr. í raforkusjóð nú á næstunni, að þá hefur hann því minna fé til að byggja fyrir rafveitur ríkisins. Okkur nm. þótti þó ekki rétt, þar sem svo áliðið er þings, að koma fram með till. um þetta. En ég álit ekkert til fyrirstöðu, þótt frv. yrði samþ. óbreytt, að féð yrði notað til þess að byggja rafveitur ríkisins. 1. gr. þessa frv., þar sem ákveðið er, að fénu skuli verja til þess, að komið verði upp raforkuverum, virðist vera í fullu samræmi við 2. gr. 1. frá því í fyrra, þar sem segir, að rafveitur ríkisins skuli hafa það

verkefni að afla almenningi raforku o. s. frv. Þær rafveitur hljóta að eiga tilkall til þessa fjár engu síður en einstök bygðarlög. — N. mælir öll með því, að frv. sé samþ., þó að nm. hafi sérskoðanir um einstök atriði. Hv. 1. þm. Eyf. skrifði undir nál. með fyrirvara, sem hann mun gera grein fyrir. Ég hef borið fram brtt. á þskj. 178, þess efnis, að inn í 1. gr. sé bætt kaupstöðum, og orðast þá síðari málslíður svo: „Tilgangur sjóðsins er að stuðla að því, að reist verði raforkuver og raforkustöðvar í sveitum, kaupstöðum og kaupsþúnum.“

Ég fæ ekki séð nokkra minnstu ástæðu til þess að einskorða hjálp úr sjóðnum eingöngu við kaupsþú og sveitir. Þetta fé, 10 millj. kr. og 500 þús. kr. á ári eftir það, er allverulegt, og þó að verkefnin, sem óleyst eru, séu stórkostleg, ætti sjóðurinn með tímanum að hrökkva til margra hluta. Ég ætlast ekki til, að ríkið bindi fé sitt í fyrirtækjum, sem velta milljónum, fyrir stærstu kaupstaðina, svo sem Reykjavík og Akureyri. En hvaða vit er í því, að Húsavík t. d. eða Sauðárkrókur eða Keflavík njóti þessara hlunninda, en hvorki Seyðisfjörður né Akranes? Ég gæti fallið á, að brtt. mín yrði orðuð svo, að hún næði aðeins til smærrí kaupstaðanna, ef það skipti miklu máli í framkvæmdinni. Ég vildi mega vænta þess, að hv. dm. féllust á þessa sanngjörnu till. og greiddu henni atkv. Hv. meðnm. mínir gátu ekki fallið á, að n. bæri hana fram, og báru við, að frv. mætti ekki tefjast á því að fara milli deilda. En mörg mál, sem ljúka þarf, eru eftir, svo að ég get ekki óttast þetta.

Þorsteinn Þorsteinsson: Þetta nál. á þskj. 177 er ekki langt. En við þessir þrír nm., sem stöndum saman um málið, snúum okkur þó nokkuð sinn í hverja átt. Ég var sá eini, sem vildi skil-orðslost samþykkja frv. eins og það lá fyrir. Ég játa, að mátt hefði fara um það höndum til bóta, en n. hafði stuttan tíma, og komið er að þinglokum. Ég get ekki fylgt brtt. hv. þm. Seyðf. Tilgangur frv. með sjóðstofnuninni er fyrst og fremst að stuðla að því að lýsa og hita hin dreifðu býli og þar næst aðra þá staði og kaupsþú, sem örðugri aðstöðu hafa en kaupstaðir og stærri kaupsþú. Þegar þessum höfuðtilgangi væri náð, mætti víkka hlutverkið, en að svo stöddu er þýðingarlaust og í ósamræmi við fyrsta megin-tilgang sjóðsins að samþykkja þessa brtt. Samþykkt hennar mundi ekki skapa sjóðnum neina peninga, sem afgangs yrðu handa kaupstöðum. Það kann að vera rétt um 2—3 kaupstaði, að þeir ættu ekki sakir fjölmennis né fjárafla að vera afskiptir frekar en stærstu kaupsþú. Seyðisfjörður er t. d. ekki fjölmennur, en hann hefur nú um þrjá tugi ára haft rafveitu, og hvað sem líður þar endurnýjunarþörf, ættu þeir Seyðfirðingar að hafa haft tímann fyrir sér og búið sig undir að hressa stöðina við af eigin rammleik. Og svo óófús hafa sum þorp verið á að fá kaupstaðarréttindi, að ég held þau færu ekki að setja þetta fyrir sig. Ég býst við, að það leiði af sjálfu sér, að í reglugerð yrði að setja það ákvæði, að stærri þorpin fengju minni stuðning og seinna en dreifðu byggðirnar, og verður það mál ekki full-rætt nú.

Bernharð Stefánsson: Ég hef skrifað undir nál. fjhn. með fyrirvara. Ég vildi ekki leggja stein í götu þessa máls og mæli með, að það nái samþykki eins og það er. Ég tel heppilegt, að þessir fémunir séu teknir til hliðar í því skyni, sem frv. ætlast til. En ég tel málið að ýmsu leyti ekki nógu vel undirbúið, og gildir fyrirvari minn um það. Ég tel, að till. til þál., sem flutt er í Sp., þyrfti a. m. k. að fylgja, til þess að málið geti kallast komið á samilegan rekspól. Ég mun greiða atkv. með frv. En um brtt. á þskj. 178 verð ég að segja, að ég get ekki fylgt henni eins og hún er, hefði e. t. v. getað greitt henni atkv., ef hún hefði aðeins náð til smærrí kaupstaðanna, miðað við íbúafjölda.

Ég get að minnu leyti tekið undir orð hv. þm. Dal., þó að ég vilji ekki binda mig um brtt., sem fram kynnu að koma fyrir 3. umr. og ég teldi til verulegra bóta. Ég tel nauðsyn, að málið gangi fram nú á þinginu, þótt það nái aðeins til nokkurs hluta þeirra aðgerða, sem þarf. Rannsókn þarf að gera á öllum raforkumálum landsmanna og leggja eins konar áætlun um það, hvernig þessum miklu fémunum, sem um ræðir, yrði bezt varið.

Eiríkur Einarsson: Hér er um það mál að ræða, sem sjálfsagt er að veita brautargengi. En ég verð að segja, að frv. í þessum 5 gr. ber þess merki að vera heldur snöggsóðil og að það hafi verið hröðum höndum að því unnið á því mikla uppboði, þar sem það hefur orðið til og tekið framþróun sinni. Ég get ekki annað en minnst á það, sem mér finnst mest vanta í frv., eins og það er, en það er, að hverfandi litlar hömlur eru við því, til hvers fêð skuli veitt og hvernig rafvirkjuninni skuli hrundið í framkvæmd, og gæti ég að nokkru leyti tekið undir það, sem hv. 1. þm. Eyf. tók fram um fyrirvara sinn í málinu. Ég sé ekki betur en í raforkumálum eigi að ráða sömu megin stefnumið og í póst- og símamálum. Undirbúningur þeirra og framtíðarskipun verður því mjög kominn undir hinu opinbera, hjá því getur varla farið, og þá þarf frá upphafi við því að sjá, að ekki ráði í þeim málum of mikið handahóf. Ég vil ekki þurfa að skýra þann hlut nánar fyrir hv. þm. En þrátt fyrir það, sem í frv. vantar, vil ég ekki gera neitt, sem tafið gæti alvarlega og hindrað framgang þess.

Í 1. gr. frv. er talað um tilgang þess, að stuðla að því, að reist verði raforkuver í sveitum og kaupsþúnum. Mér þykir það nokkuð mikill ein-skörðun að binda hlutverk sjóðsins við það að reisa raforkuver og raforkustöðvar, — rafveitur eru ekki nefndar. En eitt af því, sem nú er brýnast að gera, eru rafveitur frá þeim stöðvum, sem fyrir eru eða brátt koma upp, til staða, sem hafa mikla raforkuþörf. Ég vil t. d. nefna orkuveitu frá Sogi til Eyrarbakka og Stokkseyrar. Orkuverin sjálf geta að visu verið svo mikill fengur þeim, sem hlut eiga að máli, að minni stuðning þurfi til að gera leiðslur en raforku, en mér finnst ekki eiga að útiloka þær, og munu margir vera á því máli, að þannig megi ekki afgreiða lögin. Ég vil því leyfa mér að bera fram skrifl. brtt. þess efnis, að í stað orðanna „reist verði raforkuver“ í 1. gr. komi: gerðar verði rafveit-

ur og reist verði raforkuver. — Mér þykir öll sanngirnir mæla með, að hin mikla þörf á þessu verði tekin til greina, og vænti þess, að hv. þdm. geti á það fallið.

ATKVGR.

Afbrigði um tvær skrifl. brtt. (sjá þskj. 181 og 182) leyfð og samþ. með 10 shlj. atkv.

Jónas Jónsson: Þetta frv. á þskj. 149 er, að ég held, mjög góður partur úr frv., en meira er það ekki. Það vantar enn undirstöðuatriði málsins, en frv. er samt vel þess vert, að það verði samþ. eins og það er, eins og á stendur nú í þinglokin, og síðar má setja þennan part úr lögum inn á sinn stað í heildarlöggjöf, sem setja verður um málið. Hér er gert ráð fyrir að festa allverulega upphæð af tekjum yfirstandandi missira til raforkumála. Þar sem enginn veit, hve lengi hið peningalega góðæri stendur, er nauðsyn að afla nú fjár til þessara framkvæmda, eftir að um hægist aftur. Mesti galli frv. er sá, sem hv. síðasti ræðumaður minnst á, að ekki er sagt, hvernig vinna ber að framkvæmdum. Brtt. hans, sem er til bóta, snertir ofurlítið það efni, en vitanlega verður síðar að gera því full skil. Frv. virðist byggt á þeirri hugsjón, að hægt sé að leysa málið með því að hjálpa til að koma upp stórum raforkustöðvum og svo ætti almenningur að vera fær um að annast rafleiðslur þaðan auk þátttöku sinnar í stofnkostnaði stöðvanna. Það er náttúrulega fjarstæða, að Alp. muni nokkru sinni eftirláta það nokkurri ríkisstj., sem ráðgert er í 4. gr., að setja reglugerð um allar framkvæmdir slíks stórmáls, heldur er það löggjafaratriði. Þar sem þessi lög eru nú sett til bráðabirgða einungis, þarf ekki að ræða mjög einstök atriði. Ef það er meining sumra hv. þm., að fyrir þetta fé eigi að raflýsa kaupstaði eigi síður en sveitir og kaupún, vona ég, að þeir skilji, að það mundi hrökkva skammt. Rvík þarf t. d. mjög aukna raforku. Norðfjörður hefur t. d. aðeins rafmagn frá ollumótor — og sama er að segja um fjölda þorpa, t. d. Eyraðakka og Stokkseyri.

Hér við Sogið er búið að gera dýra stöð. En hvað hefur Árnessýsla fengið upp úr því? Hvað hafa þorpin Eyraðakki, Stokkseyri, Hveragerði og Ölfusárbrú fengið upp úr því? Þessi 4 þorp hafa ekki fjármagn til að koma rafmagninu til sín. Hugsum okkur, að búið væri að gera stöð í Rangárvallasýslu og veita styrk til hennar. En þá þyrfti samt að taka mikið lán, til þess að hún kæmi sýslunni að gagni. Og hvar ætti að taka það lán? Stærsta bæjarfélag landsins, Rvík, hefur átt erfitt með að fá lán til rafmagnsveitunnar og hitaveitunnar, þó að úr réttist. Ein efnaðasta sýsla landsins, Rangárvallasýsla, hefur fengið 25 þús. kr. styrk. Hvaða gagn er að því? Ég get tekið Suður-Þingeyjarsýslu til dæmis. Þar er stórt orkuver í miðri sýslunni. Í nokkurri fjarlægð frá því eru 10 bæir, þar sem túnin ná svo að segja saman. Ég hef beitt mér fyrir því, að þeir gætu fengið raforku frá stöðinni, en það kom í ljós, að það mundi verða of dýrt, jafnvel við þessi góðu skilyrði.

Nú gæti það sýnt svo af þessum rökum mínum sem ekki mundi borga sig að leiða rafmagn

Alpt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

um landið, en svo er þó ekki. En það verður aðeins að taka miklu stærri tókum en gert er með frv. Það, sem gott er í frv., er það, að tekin skuli frá nokkuð stór upphæð og lögð í raforkusjóð. En hitt er óhjákvæmilegt, að skipuð sé n. til að rannsaka raforkumál landsins í heild, eins og farið er fram á í till. okkar. Þetta hefur ekki enn verið hugsað sem landsmál, heldur í þórtum. Það hefur verið hugsað sem eins konar snuð, sem litlir krakkar eru látnir fá. Það, sem fyrst verður að gera, er að rannsaka skilyrðin til þess að leiða rafmagn um landið. Tökum Eyjafjörð til dæmis. Akureyri hefur haft litla rafstöð, sem nægði hvergi nærri, og það varð að fara langt austur í Þingeyjarsýslu til þess að fá næga orku, en þar er 35000 hestafla foss. Siglufjörður vill líka fá stöð, en þar er aðeins 4000 hestafla foss. Það er eins og dropi í hafið miðað við þarfir bæjarins, svo að þeir hafa alls ekki reynt að ýta undir fólk að nota rafmagn til hitunar, þó að stöðin eigi að kosta 8 millj. kr. og sveitirnar þar í kring, Fljót og aðrar, verða rafmagnslausar eftir sem áður. Í Norður-Þingeyjarsýslu er mikil vatnsorka, þar sem er Jökulsá á Fjöllum, en sú orka er óviðráðanleg nema fyrirtæki, sem kosta mundi tugi millj. kr. Það má því segja, að Norður-Þingeyjarsýsla hafi ekkert vatnsafl, sem auðvelt sé að virkja. Suður-Þingeyjarsýsla hefur aftur á móti mikið, Eyjafjarðarsýsla hefur lítið og sama máli gegnir um Skagafjarðar- og Húnavatnssýslur. Nú eru 130 bæir í Eyjafirði fyrir framan Akureyri. Hvert eiga þeir að sækja rafmagn? Eða Svarfaðardalur, blómlegt hérað? Eiga Svarfðælingar að fara allt austur í Laxá? Hvernig er hægt að leysa þetta rafmagnsmál nema með samvirkjun? Ég hef tekið þessi dæmi, af því að þau sýna, að hér er heill landsfjórðungur, sem yrði að fá mestallt rafmagn sitt frá einni stöð. Þetta mál verður að taka svo stórum tókum. Það verður að vera landsmál. En í þessu frv. er það ekki tekið þeim tókum. Það er ekkert landsmál, þó að ein og ein sveit fái rafmagn. Ég álit allt annað einskis vert en það, að málið sé tekið sem ein heild. Ríkið verður að koma upp rafstöðvum og leggja leiðslurnar á bæina og verður það þá að selja rafmagnnið því verði sem nauðsynlegt er. Ég álit, að allt annað sé kák. En auðvitað þókast menn ekki að slíkri heildarlausn á skömmum tíma. Það mun taka mörg ár að koma mönnum í skilning um nauðsyn hennar. Eitt blað hér í bæ, sem gefið er út af nokkrum stríðsgróðamönnum, hefur til dæmis auglýst skilning sinn með því að segja, að nú eigi að fara að raflýsa fátæktina. Hví segja þeir þetta? Þeir hafa rafmagn og þau þægindi, sem því fylgja, en þeir vita, að til þess að koma þessu máli fram verður að taka af stríðsgróða þeirra. En þetta verður áreiðanlega gert, og stoðar ekki fyrir þá að þrjózkast við. En það sýnir manndóm þeirra, er þeir viðhafa slík orð um málið, meðan þeir sitja sjálfir við rafmagn og hitaveitu.

Ég er sammála till. hv. þm. Seyðf. um það, að ekkert vit er í að taka staði eins og Norðfjörð og Akranes út úr og segja, að þeir eigi ekki að fá rafmagn. En um þá staði þarf ekki sérstök l., ef málið verður tekið sem ein heild, því að þeir kæmu þar auðvitað inn í alveg sjálfkrafa.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Ég vil láta í ljós ánægju mína yfir því, að þetta frv. er komið fram, og vona ég, að það nái samþykki. Mér hefur skilzist á sumum þm., bæði hv. 10. landsk. og hv. þm. S.-Þ., að þeim finnist þetta frv. nokkum halaklippt og segi heldur lítið, og satt er það, að sé það borið saman við frv., sem kom fram í Nd., hefur það stytzt nokkuð mikið. Eigi að siður felli ég mig betur við frv. í þessari mynd, því að það fjallar nú einungis um sjóðstofnunina. Ég tel, að rétt sé að halda sér eingöngu við það, ef þetta þing á að geta afgreitt málið, því að hitt, hvernig sjóðinn skuli nota, þarf miklu meiri athugunar við en svo, að hægt sé að vinna það verk á þessu þingi.

Ræða hv. þm. S.-Þ. liggur utan við svið þess máls, sem hér er um að ræða. Það er að vísu rétt, að þetta er mikið landsmál. Árið 1929 var borið fram hér á þingi frv. um raforkuveitu ríkisins, og átti þar að draga hinar stóru línur í málinu, en það mætti litlum skilningi þá, líka hjá hv. þm. S.-Þ., að ég held. Nú segir hv. þm. um þetta frv., að það sé eins konar snuð, og get ég ekki verið honum sammála um það, því að hér er það með, sem jafnan vantar í snuðtill. Þær, sem fram eru bornar hér á Alþ. í þessu frv. er sem sé gerð grein fyrir því, hvernig skuli afla fjár til þess, sem um er að ræða. Það hefði einhvern tíma verið kallað annað en snuð, að Alþ. veitti 10 millj. kr. og von um ½ millj. kr. á ári eftir það í sjóð til opinberra framkvæmda.

Hv. 10. landsk. hefur borið fram brtt., og vill hann, að rafveitur séu hafðar þarna með, eins og var í frv. upphaflega. Ég veit ekki, hvort orðið „rafveitur“ hefur verið tekið úr frv. viljandi í hv. Nd., en þar stóð, að tilgangur sjóðsins skyldi vera að veita styrki til að gera raforkuver og raforkuveitur. Í brtt. stendur, að sjóðurinn eigi að stuðla að því, að gerðar verði rafveitur og reist raforkuver. Ég kann betur við fyrri orðalagið. En það væri mikil og óréttmæt takmörkun á starfssviði þessa sjóðs, ef ekki mætti nota hann til þess að styrkja rafveitur, því að vitað er, að höfuðerfiðleikarnir, að því er sveitirnar snertir, eru leiðslurnar frá rafstöðvunum. Það má reyndar segja, að stofna mætti með öðrum l. sjóð til að styrkja veitur, en mér finnst þó eðlilegra að láta sama sjóðinn vera til styrktar hvoru tveggja.

Ég skal svo ekki orðlengja þetta, en aðeins geta þess, að till. hv. þm. Seyðf. á mikinn rétt á sér, en hún á að tryggja það, að kaupstaðirnir verði ekki útilokaðir frá því að njóta góðs af sjóðinum, þar sem kaupútnin eru tekin með, en þar á milli eru oft ógreinileg mörk, stundum aðeins lagalegs eðlis, en ég held, að heppilegra væri að orða till. þannig, að þetta væri nokkru takmarkaðra og greinin aðeins lätin ná til smærri kaupstaðanna.

Frsm. (Haraldur Guðmundsson): Um skrifl. brtt. frá hv. 10. landsk. hef ég það að segja, að ég sé ekkert á móti því, að hún sé samþ. Annars skildi ég l. gr. frv. svo, að veiturnar rúmuðust innan hennar. Mér hefur verið sagt, að raforkuver sé víðtækara en raforkustöð og nái líka yfir veiturnar. Ég veit ekki, hvort þetta fær staðizt málfræðilega. En ég get samt fallizt á brtt. hv.

10. landsk., því að ég sé enga ástæðu til að útiloka rafveitur.

Ég hef samkv. tilmælum hæstv. atvmrh. breytt till. minni þannig, að á eftir orðunum „í sveitum“ í l. gr. frv. komi: og hinum smærri kaupstöðum.

Hv. þm. Dal. sagði, að ekki væri mikil þörf á því að láta þetta ná til kaupstaðanna, því að þeir gætu yfirleitt hjálpað sér sjálfir. En þetta er ekki rétt. T. d. er á Seyðisfirði rafstöð, sem orðin er svo lítil, að ekki er við hlitandi. Þarf nauðsynlega að stækka hana, og er þetta orðið eitt mesta vandamál bæjarfélagsins.

Ég hefði gjarnan viljað ræða sumt í ræðu hv. þm. S.-Þ., en skal stytta mál mitt, því að tími er nú orðinn naumur. [Niðurlag ræðunnar vantar frá þingskrifara.]

Umr. (atkvgr.) frestað.

Á 21. fundi í Ed., 2. sept., var fram haldið 2. umr. um frv. (A. 149, n. 177, 178, 181, 182).

ATKVGR.

Brtt. 181 samþ. með 8:2 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: EE, HG, IngP, MJ, StgrA, BSt, BBen, BrB. nei: GJ, ÞP.

HermJ, EÁrna, JJós greiddu ekki atkv.

3 þm. (JJ, PHerm, SÁÓ) fjarstaddir.

Brtt. 182 samþ. með 9:2 atkv.

— 178 þar með úr sögu.

1. gr., svo breytt, samþ. með 11 shlj. atkv.

2.-5. gr. samþ. með 12 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Frv. vísað til 3. umr. með 12 shlj. atkv.

Á 22. fundi í Ed., s. d., var frv. tekið til 3. umr. (A. 188).

Of skammt var liðið frá 2. umr. — Afbrigði leyfð og samþ. með 14 shlj. atkv.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 14 shlj. atkv. og endursent Nd.

Á 20. fundi í Nd., 3. sept., skýrði forseti frá, að sér hefði horizt frv. frá Ed., eftir 3. umr. þar.

Á sama fundi var frv. tekið til einnar umr.

Of skammt var liðið frá 3. umr. í Ed. — Afbrigði leyfð og samþ. með 19 shlj. atkv.

Ingólfur Jónsson: Herra forseti. — Ég ætla ekki að fara um frv. þetta mörgum orðum, eins og það kemur frá hv. Ed. Þar var bætt inn í l. gr. þess „... smærri kaupstöðum“. Við flm. frv. hefðum lagt áherzlu á að fella þetta ákvæði burt aftur, en þar sem orðið er svo áliðið þings, teljum við varhugavert að tefja málið með nýrri brtt. Við munum því greiða frv. atkv., eins og það nú liggur fyrir, þótt við séum óánægðir með breyt. þá, er það varð fyrir í hv. Ed. Við teljum, að kaupstaðirnir geti orðið fyrri til að nota sér fjárveitingar úr sjóðnum, svo að öllu minna verði eftir handa sveitunum. Og ekki er heldur vitað, hverjir þessir smærri kaupstaðir eru, sennilega þó ekki Rvík, Akureyri, Siglufjörður og Ísafjörður.

Í fáum orðum sagt, þá er ég mjög óánægður með þessa breyt., en álít, að ný brtt. tefji málið um of.

Skúli Guðmundsson: Þetta frv. hefur nú verið sent með breyt. frá hv. Ed., og er ég sammála síðasta ræðumanni um það, að frv. hafi verið skemmt þar. Hins vegar þykir mér afstaða hans hálfeinkennileg, að hann skuli ekki gera tilraun til að færa frv. í þess fyrri horf.

Hv. Ed. hefur gert breyt. á 1. gr. frv., þar sem talað er um tilgang sjóðsins. Þar er bætt inn í: „hinir smærri kaupstaðir“. Það er ekki greinilegt, við hvað er hér átt, en gætu þó allir kaupstaðir utan Rvíkur komið til greina.

Nú liggja fyrir þessu þingi beiðnir um ríkisábyrgðir vegna rafveitna Akureyrar og Ísafjarðar upp á 3 millj. kr. Hér er um viðbótarframkvæmdir að ræða, því að þessir kaupstaðir hafa vatnsaflstöðvar fyrir. Auk þess er Siglufjörður með beiðni um ríkisábyrgð vegna rafveitu upp á 6 millj. kr. Þetta eru samtals 9 millj. kr. Mér skilst nú eftir þessu frv., eins og það kemur frá Ed., að ráðh. geti fullnægt þörfum þessara kaupstaða, áður en nokkru fé er varið til sveitanna í þessu skyni. Þar að auki geta fleiri en þessir 3 kaupstaðir orðið á undan sveitunum. Frv. er því allt annað orðið en það var, og aðeins óverulegum hluta af tilgangi þess er náð, eftir því sem flm. þess sögðu, að fyrir þeim hefði vakað. Ég er ekki að segja með þessu, að ekki sé rétt að styrkja kaupstaðina í þessum efnunum, enda hefur Alþ. gert það undanfarin ár með ríkisábyrgðum og margs konar aðstoð. En þegar þetta frv. var flutt hér fyrst, var einkum talið, að því væri ætlað að bæta úr raforkuþörfinni utan kaupstaðanna, en ekki að bæta við raforkuframkvæmdir kaupstaðanna. Ég efast ekki um, að Alþ. minni framvegis eins og hingað til mæta sanngjörnum óskum kaupstaðanna í þessum efnunum. En ég er sammála síðasta ræðumanni um það, að kröfurnar mundu fyrst koma frá kaupstöðunum, ef þetta frv. er þannig samþ. Mér þykir því afstaða flm. frv. harla einkennileg, ef tilgangur þeirra er sá, sem yfirlýst hefur verið, að þeir skuli ekki reyna að fá frv. breytt. Ef þeir vilja ekki reyna, þá mun ég flytja við það brtt.

Sigurður E. Hlíðar: Ég held, að bezt sé fyrir þá, sem vilja þessu máli vel, að gera sem fæstar brtt. Það gæti orðið til þess, að málið dagaði uppi. Ég get þó fallið á, að þessi brtt. sé ekki til batnaðar. En í sambandi við þau ummæli hv. þm. V.-Húnv., að með þessu væri kaupstöðunum einum hyglað og að þeir mundu ganga fyrir, þá vil ég draga mjög í efa, að svo sé. Ég vil aðeins segja fyrir Akureyri, að ég geri ekki ráð fyrir, að hún komi inn undir þessi l. Sá bær hefur nú afgert kaup á vélasamstæðu til viðbótar upp á 400 hestöfl, og ég mótmæli því, að ríkið hafi lagt einn einasta eyri til rafveitunnar á Akureyri. En það eru alltaf þessar eilífu eftirtölur á ríkisábyrgðum, enda þótt þær séu allt annars eðlis en beinn styrkur. Það getur ekki minna verið en að ríkið gangi í ábyrgð, þegar sýnt er, að fyrirtekið getur staðið undir sér sjálft. Það er lítt sæmandi, að nokkur þm. skuli hafa þetta orð-

færi og telja eftir ríkisábyrgðir til bæjanna í þessum efnunum. Það mun áreiðanlega ekki vera meiningin með þessu frv. að styrkja kaupstaðina á kostnað sveitanna. Ég kann nú ekki við að tönnlast á þessu orði „dreifbýli“, en nota hið gamla og góða íslenska orð, sveitir. Ég geri ráð fyrir, að séð verði fyrir sveitunum, en ekki kaupstöðunum, með þessu frv. Stærri kaupstaðirnir eru búnir að fá rafmagn og þurfa aðeins á ríkisábyrgðum að halda til þess að auka við orkuver sin, er standa undir sér sjálf.

Ég tel því ekki, að bera eigi fram brtt. í málinu, ef menn vilja því vel, og að það fái fulla afgreiðslu nú.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (sjá þskj. 195) leyfð og samþ. með 21 shlj. atkv.

Frsm. (Jón Pálmason): Ég get tekið undir með þeim hv. þm., sem hér hafa talað um það, að breyt. frá Ed. sé til að spilla þessu frv. Tilgangur þess er að stuðla að rafveituframkvæmdum í sveitum, en ekki kaupstöðum. Þó má með nokkrum sanni segja, að lítill munur sé á kaupstöðunum og kaupstöðum, en ég geri ráð fyrir, að aðeins allra smæstu kaupstaðirnir kæmu til greina. En ég vil ekki, að málið dagaði uppi á þessu þingi, og fylgi því engri brtt. Ég geri ráð fyrir, að ekki komi til neinna framkvæmda úr sjóðnum fyrir næsta þing, sem verða mun á þessu ári, og þá gefst tækifæri til nánari ákvarðana um starfsemi hans.

Að öðru leyti tek ég fram það sama og hv. 5. landsk. og hv. þm. Ak. sögðu. Og þótt ég greiði atkv. gegn brtt. þeirri, sem hér er fram komin, þá er það ekki af því, að ég telji hana ekki sanngjarna.

Eysteinn Jónsson: Það er aðeins örlítill aths. Ég lít öðruvísi á þetta mál en þeir, sem hér hafa talað. Ég álít, að breyt., sem gerð var í Ed., sé þvert á móti til bóta. Ég sé ekkert nema réttmætt í því að leysa rafmagnsmál allra byggða landsins, sem ekki hafa fengið rafmagn, í einu kerfi. Ég tel vafasamt að þvæla málinu og er því á móti brtt. hv. þm. V.-Húnv. Ég tel ekki, að það þurfi nokkuð að skerða rétt sveitanna, þótt málin séu leyst í heildarkerfi fyrir sveitir og kaupstún í senn, eða fyrir alla þá staði, þar sem þessi mál eru enn þá óleyst.

Sveinbjörn Högnason: Ég held, að það gæti misskilnings hjá sumum hv. þm., sem talað hafa um tilgang þessa frv., sem í rauninni hefur verið borið fram á mörgum undanförunum þingum. Það er vitanlegt, að bak við það býr sú tilfinning að búa sveitafólkinu sömu þægindi og kaupstaðafólkinu. Því að meðan mikill munur er þar á milli, þá fækkar fólkinu eðlilega stöðugt í sveitunum, og þjóðarvoði er fyrir dyrum. Tilgangurinn hefur vitanlega verið sá að vega á móti þessu.

Nú er fyrirsjáanlegt, eins og frv. er orðið og hv. þm. V.-Húnv. benti á, að svo getur farið, að lítið sem ekkert verði afgangur af þessu fé handa sveitunum, nema jafnhliða þeirri breyt., sem á

frv. er orðin, verði sett inn í það ákvæði um, að ekkert fé megi veita úr sjóðnum, fyrr en gerðar hafa verið og lagðar fram nákvæmar áætlanir á hverjum stað, og jafnframt, að féð gangi jafnan fyrst til þeirra, sem erfiðasta hafa aðstöðuna. En ég gef ekkert fyrir þetta frv., eins og það er nú. Það er nú alveg í mótsögn við stefnu okkar, sem höfum staðið að frv. um þetta mál á undanförunum þingum, og nær ekki þeim tilgangi, sem þau voru borin fram til að ná, heldur er það í núverandi formi fallið til þess að láta þann áhalla verða enn meiri milli kaupstaðanna og sveitanna, sem verið hefur þar á milli í þessum málum. Og þá er vitanlegt, að þessar 10 millj. kr. fara til kaupstaðanna, áður en nokkur hlutur er gerður í þessum efnum í sveitunum. Þess vegna er ég fylgjandi brtt. hv. þm. V.-Húns. (SkG), þar sem miðað er við hið gamla sjónarmið, sem þetta frv. er flutt út frá. Og ég er viss um, að það er mis-skilningur hjá hv. þm. S.-M., að þetta frv. sé flutt með það fyrir augum, að það, sem á að vinnast með því, eigi að ná til allra, hvar sem er á landinu. Það er flutt til þess að vega upp muninn, sem hefur í þessum efnum verið milli dreifbýlisins og þéttbýlisins, því að kaupstaðirnir hafa getað hjargað sér í þessum efnum án þess að fá til þess framlag ríkissjóðs, ef þeir hafa fengið ábyrgðir. Og vafasamt er, hvort ekki er rétt að stríka líka út „stærstu kaптún“, því að í langflestum tilfellum þurfa þau ekki beinan styrk til þessa. En ef kaupstaðirnir eiga að fá þetta líka, þá margfaldast því meira það, sem ríkið þarf að leggja fram, og það að óþörfu, ef ekki er haldið rétt á þessu máli, en þeir, sem verst eru settir, verða, ef till. hv. 1. þm. S.-M. er samþ. út undan og hjálparlausir í þessum efnum eftir sem áður.

Pétur Ottesen: Ég vil leyfa mér að benda á, að ég held, að þessar umr. séu óþarfar um þá breyt., sem í hv. Ed. var gerð á þessu frv., og það er af því, að þó að þetta frv. verði samþ. í þeirri mynd, sem það nú er í, þá verði ekki nein framkvæmd á þessu önnur en sú í bráð, sem er vitanlega höfuðtilgangurinn með þessu frv., eins og það liggur fyrir, að stofnaður verði þessi 10 millj. kr. sjóður á þann hátt, sem gert er ráð fyrir í frv., og lagðar verði við hann 500 þús. kr. árlega. Því að það er vitanlegt, að framkvæmd í því verki að útdeila þessu fé er eftir, þó að sjóðurinn verði stofnaður, en hún á að verða framkvæmd eftir reglugerð, sem ríkisstj. setur. Um þetta verður að búa alveg á eðlilegan hátt með því að setja um það l., hvernig þessu fé skuli ráðstafað. Og mér hefur skilzt, að sú afgreiðsla þessa máls frá hv. fjhn. Ed. að taka út úr frv. einmitt ákvæðið um það, hvernig þessu fé skyldi ráðstafað, byggist á, að gengið væri úr frá því, að sett yrðu heildarl., sem ekki beinlínis ættu heima í þessu frv., heldur ætti að réttu lagi að ganga frá sem alveg sérstökum l. En um það geta menn haft mismunandi skoðanir, hvort eigi að færa verkvið frv. út, eins og gert er ráð fyrir. Ég er á móti því, því að afstaða mín til þessara mála er, eins og hún hefur verið, sú, að ég sé enga möguleika í náinni framtíð til þess að gera þær ráðstafanir, sem gera þarf í þessum málum, sem komið geti dreifbýlinu að haldi, en

það tvennt, að ríkissjóður leggi fram fé og að cinnig komi fjárframlög til þess frá þéttbýlinu. Þess vegna álit ég, að það þurfi ekki að vera neitt deilumál hér þetta, sem komst inn í frv. í hv. Ed., sem ég tel þó miður farið, að samþ. var þar. Því að megintilgangurinn með frv. er að slá því föstu, að af tekjuafgangi ársins 1941 og ársins 1942 skuli lagðar til hliðar 10 millj. kr. og svo áframhaldandi tillag úr ríkissjóði í þessu sama skyni. Og þetta er svo mikilsvert atriði, að þar sem samkomulag hefur náðst um þetta á hæst. Alþ., þá verður ekki ágreiningur um smáatriði eins og málið liggur fyrir, sem gæti orðið því að fótakelli.

Ég vil því eindregið gera þá till. um miðlun í þessu efni, og vænti þess, að um það geti orðið samkomulag, eins og þetta liggur fyrir, að þrátt fyrir mismunandi og skiptar skoðanir um atriði frv., verði því samt ekki stofnað í hættu nú á allra síðustu dögum þingsins með því að fara að hrekja það milli deilda. Okkur, sem staðið höfum að frv. um þessi rafmagnsmál á undanförunum þingum, en höfum ekki komið þeim málum fram, hefur eðlilega þótt mjög súrt í broti að geta ekki komið þessu máli áfram. Það hlýtur því að vera sameiginleg afstaða okkar, þar sem svo langt er nú komið afgreiðslu þessa frv., þá þurfi nú ekki enn þá svolítil þúfa sem þessi afgreiðsla málsins í Ed. að verða því að fjórtjóni.

Eysteinn Jónsson: Ég vildi aðeins taka það fram, að ég tek undir það með hv. þm. Borgf., að aðalatriði þessa máls og eini tilgangurinn með þessu frv. er að tryggja, að þessar 10 milljónir séu lagðar til hliðar. Og ég held, að við getum orðið sammála um það, að það er alveg óútljálíf mál af hálfu hæstv. Alþ., hvernig þessum 10 millj. kr. verði varið til þess að létta undir með sveitunum í rafmagnsmálunum. Það er eftir að ganga frá ráðstöfunum á þessu, áður en farið er að leggja fram fé úr þessum sjóði. Það er því ekkert annað í þessu frv. ákveðið en að leggja til hliðar peninga. Svo er sagt á öðrum stað, hvaða staðir geta komið til greina, þegar farið verður að leggja fram fé úr sjóðnum. Og svo var það sett inn í frv. í hv. Ed., að smærri kaupstaðir geti komið til greina í þessu sambandi. Það vakir fyrir mér, að þegar farið verði að ráðstafa fé úr sjóðnum, þá verði aðstaðan sú sama í þessum málum og nú, og hafi einhverjir kaupstaðir svo góða aðstöðu, að þeir þurfi ekki að fá neitt til þess að geta leitt til sín eða framleitt rafmagn hjá sér, eigi þeir ekki að koma til greina. Þeir eiga að koma til greina í þessu sambandi, sem rannsókn leiðir í ljós, að eigi að fá hjálp úr þessum sjóði. Þessi löggjöf á því aðeins að vera rammi. Það vakir fyrir sumum hv. þdm., sem komið hefur fram í sambandi við annað mál, að þessum málum verði komið svo fyrir í framtíðinni, að hægt verði að selja við sama verði rafmagn í dreifbýlinu eins og í kaupstöðunum. Þess vegna vil ég, að þetta verði samþ. nú, en svo komi þeir ekki til greina, nema sem hafa lakari aðstöðu, en hinir, sem betri aðstöðu hafa, verði að láta sér nægja ábyrgð. Ég hugsá mér, að sú aðferð verði tekin upp í þessu máli, að settar verði á fót rafveitur fyrir heila lands-

hluta. Það getur komið til mála og er sennilega skynsamlegast, að ríkið reisi þær rafstöðvar; og inn í þær rafveitur geta komið sveitir, kauptún og kaupstaðir, eftir ástæðum. Það er augljóst, að þessi l. eru aðeins rammir, sem verður að fella inn í síðar. Og ég vil, eins og hv. þm. Borgf. (PO), að menn fari ekki út í langar deilur um þetta nú, því að aðalatriðið er að nota peningana í þessu skyni. En svo þarf að setja seinna nánari löggjöf um það, hvernig þeim verði varið, til þess að jafna aðstöðumuninn, sem er hjá landsmönnum í rafmagnsmálunum.

Sveinbjörn Högnason: Það mætti segja, að það væri að einhverju leyti hægt að fallast á röksemdir hv. þm. Borgf. og hv. 1. þm. S.-M., ef einhver fyrirmæli væru í frv. sem þeir ætlast til, að sett verði um úthlutun þessa fjár. En þau eru hvergi í frv., heldur stendur þar: „Ráðherra setur í reglugerð nánari ákvæði um sjóðinn og styrkveitingar úr honum, að fengnum till. rafmagnseftirlits ríkisins.“ Það er því eftir þessu ákvæði þannig, að ef sá ráðh. situr, sem því vill heita, getur hann bara á næsta ári verið búinn að veita allar þessar 10 millj. kr. úr sjóðnum. Og það er áreiðanlegt, að það verður gengið hart eftir því af þeim, sem eru að reyna að stofna rafveitur, ef ekki verður gengið betur frá þessu heldur en nú er. Þessi ágalli er á frv. vegna þess, sem fellt var úr því í hv. Ed., en það hefur ekki verið aðgætt. Ef við samþykkjum frv., eins og það er nú, óbreytt, gætum við alveg eins búið við því, þegar við kæmum saman til þess að semja löggjöf um það, hvernig verja skyldi fé úr þessum sjóði, þá væru bara þessar 10 millj. kr. allar á burtu. Þess vegna er þetta tómatala að tala um á sama grundvelli og þessir tveir hv. þm. töluðu um það. Þeir hafa ekki gætt að því sem skyldi, hvernig ákvæði frv. eru að þessu leyti. Ég er sannfærður um, að ef frv. er samþ. í þeirri mynd, sem það nú hefur, kemur það að sáralitlum notum til þess, sem upphaflega var ætlað til. Því að það er vitanlegt, að þeir, sem nú sitja á þingi, munu ganga eftir því hjá viðkomandi ráðh., þegar þm. eru farnir heim, að ráðh. setji reglugerð um það, hvernig þessu fé skuli varið.

Skúli Guðmundsson: Herra forseti. — Þeir, sem hafa mælt móti brtt. minni, hafa margir gert mikið úr því, að með því væri málinu stefnt í mikla hættu. Ég get ekki fallið á, að þetta sé rétt, því að það er komið í ljós, að það er almennur vilji fyrir, að frv. nái fram að ganga, og er áreiðanlega auðvelt að fá frv. tekið á dagskrá í Ed. og fá það þar afgr. við eina umr.

Ég er sammála hv. þm. Borgf. og hv. 1. þm. S.-M., að aðalatriðið er að fá þessar 10 millj. kr. En eins og hv. þm. V.-Sk. tók fram, þá er engin trygging fyrir, að þetta fé verði geymt, þar til allsherjarlöggjöf um raforkumál hefur verið sett. Það gæti verið, að því yrði eytt á þessu eða næsta ári. Þess vegna þarf heildarlöggjöf í þessu efni, áður en farið er að ráðstafa fé úr sjóðnum. Ég vil benda á, að fyrir þinginu liggur þáttill. um að skipa n. til að undirbúa slíka löggjöf og gera till. um fjáröflun til að koma rafmagni sem

viðast um landið. Það er ekki vitað, hvernig þeirri till. reiðir af, því að hún er ekki enn komin lengra en til fyrri umr. á fundinum í gær, og var þá eftir að greiða atkv. um hana við þá umr. Það er því ekkert hægt um það að segja, hvenær slík heildarlöggjöf verður sett. Aðalatriðið er því nú að tryggja, að þessu fé verði ekki eytt, þar til gengið hefur verið frá heildarlöggjöf um þetta efni. Ef þeir hv. þm., sem hafa á móti brtt. minni, vildu breyta 4. gr. frv. þannig, að í stað þess, að þar stendur nú, að ráðh. skuli setja reglugerð um starfsemi sjóðsins, komi, að fénu skuli ekki ráðstafað, fyrr en heildarlöggjöf hefur verið sett um þetta efni, þá get ég fallið á að taka brtt. mína aftur. Eins og frv. er nú, þá er ráðh. skylt að setja reglugerð um notkun sjóðsins, og þá má gera ráð fyrir, að þeir staðir, sem nú eru bezt undirbúnir til rafvirkjunarframkvæmda, sem eru ófafað kaupstaðirnir, mundu fyrstir verða til að njóta framlaga úr sjóðnum, en það er ekki fyrst og fremst tilgangurinn með þessu frv.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti. — Eins og hv. þm. er kunnugt, legg ég lítið upp úr þessu frv. Ég tel, að þessi mál verði ekki leyst, fyrr en þær stóru rafveitur, sem nú eru til, verða teknar eignarnámi og rafmagninu síðan dreift út frá þeim. Ég mun því ekki láta mig þetta mál miklu skipta. En mér þykir nú vera komið í óvænt efni með þetta frv. Það mun vera tilætlunin með því að tryggja, að hægt verði að leiða rafmagn út um sveitir landsins. Ed. hefur nú breytt frv. þannig, hið stofna skuli 10 millj. kr. sjóð í þessu skyni. Nú er hafinn undirbúningur til rafvirkjunar á 4 stöðum, kauptúnun og sýslum, sem geta þá fengið fé úr þessum sjóði, ef l. eru þannig úr garði gerð, að stj. eigi, eins og stendur í 4. gr., að ákveða með reglugerð, hvernig megi verja fé úr þessum sjóði. Ég hef ekki borið minnsta traust til núv. stj. fyrr né síðar eða einstakra manna, sem í henni sitja. Ég get því verið nokkurn veginn viss um, að þegar dreifbýlið á að fá fé úr þessum sjóði, þá verður þessi stj., þó að hún sitji ekki nema tvo mánuði enn, búin að eyða öllum sjóðnum í rafveitur til kauptúna, sem hv. flm. vilja ekki láta hann fara til. Það getur verið, að þetta þing geti látið stj. vita betur en enn hefur orðið, að hún sé „fungerandi“ og hafi engan þingmeirihluta á bak við sig. En ég efast um, að ábyrgðartilfinning og sómatilfinning þeirra, sem sitja í ráðherrastólunum, sem reyndar eru oftast tómir, sé það mikil, að þeir hugsi mikið um, hvað þeir eiga að gera eða ekki að gera. Það er því á engan hátt því að treysta, að þeir ausi ekki fé úr sjóðnum, t. d. í Seyðisfjörð eða Akureyri, svo að ekkert verði eftir til dreifbýlisins. Ég mun því, þó að ég láti mig þetta mál litlu skipta, koma með brtt. um, að fé verði ekki veitt úr sjóðnum, fyrr en Alþ. hefur tekið ákvarðanir um, hvernig því skuli varið.

Eysteinn Jónsson: Ég skal taka fram, að mér hefur yfirsézt, þegar mig minnti, að Nd. hefði gengið þannig frá frv., að fé yrði ekki varið úr sjóðnum, fyrr en Alþ. hefði sett um það nánari fyrirmæli. Það var þannig í þeim brtt., sem ég

lagði fram í fjhn. f. h. framsóknarmanna, en ég tók ekki eftir, að það hafði fallið úr till., svo að ekkert var í frv. um það, að það skyldi l. bundið, hvernig skyldi farið með þetta fé. Ég held, að það séu ekki nema tveir kaupstaðir, sem gætu komið til greina með rafvirkjunarframkvæmdir nú sem stendur. (SkG: Þeir geta orðið 7 eða 8.) Ég sé ekki, að það breytti verulegu. En þá er um tvennt að ræða: Að setja inn í frv. ákvæði um, að fé skuli ekki eytt úr sjóðnum, fyrr en Alp. hefur sett um það nánari ákvæði, eða að fá nú yfirlýsingu frá hæstv. ríkisstj. um, að engu fé verði eytt úr sjóðnum, fyrr en löggjöf hefur verið sett um það, væntanlega á næsta þingi. Annars sé ég ekki, að það þurfi að tefja málið, þó að þessu verði breytt nú, ef menn eru sam-mála um, að málið skuli ná fram að ganga, og vil ég benda þeim á það, sem eru sérstaklega fyrir kaupstaðina, að ég gæti flutt slíka till. og teldi hana eðlilega, og þá með það fyrir augum, að menn sameinist um að tefja alls ekki málið.

Forsrh. (Ólafur Thors): Út af ummælum hv. 1. þm. N.-M. (PZ) vil ég lýsa yfir því f. h. stj., að ekki verður varið fé úr þessum sjóði, fyrr en Alp. hefur sett nánari reglur um málið. Hv. þm. taldi það nægilegt til þess, að málið gæti gengið fram óbreytt. (PZ: Því treystir enginn.) Ég tel ekki miklu máli skipta, hvað þessi hv. þm. álitur, ef hv. 1. þm. S.-M. treystir því.

Sveinbjörn Högnason: Ég vil benda á, að þrátt fyrir það, að hæstv. stj. gefi þessa yfirlýsingu, þá er það gefinn hlutur, að hún verður farin frá völdum, áður en Alp. verður búð að ganga frá nánari reglum um sjóðinn, og þó að hún hangi valdalaus fram að næstu kosningum, þá er vitað mál, að það verður ekki lengur. Það tekur nokkurn tíma að ganga frá slíkri löggjöf, og er ekki að vita, hvaða stj. kann að koma, en það vita allir, að engin stj. mun skoða sig bundna af orðum þessarar stj., sem er gersamlega valdalaus og hefur á bak við sig aðeins 1/3 hluta kjósenda. Það væri sama og ég færi að gefa yfirlýsingu, þegar þessi stj. er að því. Hún er gersamlega valdalaus og verður enn þá valdaminni, þegar stundir líða. Það er því eðlilegt, eins og hv. 1. þm. N.-M. segir, að enginn treysti þessari hæstv. stj., sem tjalдар aðeins til einnar nætur og það í mjög lélegu skýli. Alp. getur því ekki álitnið hana geta skuldbundið neina ríkisstj. stundinni lengur, því að hún hefur ekki þingræðisvald nú, og þó enn þá síður, þegar stundir líða.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vænti, að hv. þm. hafi veitt því athygli, að hv. þm. V.-Sk. (SvbH) jafnaði til sín, þegar hann þurfti að finna sterk dæmi um, hve lítið væri að marka yfirlýsingar manna. Annars þarf ekki mikið að þrætta um þetta. Sá maður innan Framsfl., sem menn munu telja ekki hvað sízt markverðan hér í d., hv. 1. þm. S.-M., hefur látið í ljós, að hann teldi nóg að fá yfirlýsingu frá stj., og þar með tel ég nokkuð sterkan úrskurð fallinn um það frá Framsfl. Annars verð ég að segja það, að ég tel þann söfnuð vel settan, sem hefur þann prest, sem alltaf er jafnfús að spretta á fætur og boða

söfnuði sínum kristni eins og þessi hv. þm. er fús að spretta á fætur, ef hann getur mælt einhver orð öðrum til óþufar.

Forseti (EmJ): Mér hefur borizt skrifl. brtt. frá hv. 1. þm. N.-M., svo hljóðandi: [sjá þskj. 196].

Brtt. er of seint fram komin og skrifl., og þarf tvenns konar afbrigði, til þess að hún megi komast hér að.

ATKVGR.

Afbrigði leyfð og samþ. með 21 shlj. atkv.

Sveinbjörn Högnason: Hæstv. forsrh. segir, að ég hafi vitnað til sjálfs mín, þegar ég hafi talið að um, hversu lítið vald hann hefði sem forsrh. Ég jata það, að mér dettur ekki í hug að gefa yfirlýsingu um, að ég hafi meira vald en ég hef, eins og hann hefur gert. Ég vil ekki gefa yfirlýsingu, sem ég get ekki staðið við. Ég vil ekki lýsa yfir, að ég hafi þingræðisvald á bak við mig, vitandi það, að þingið getur rassskellt mig næsta dag fyrir að hafa gert það, yfirlýsingu, sem stendur ekki lengur en nokkrar klukkustundir, en er aðeins gefin til að gera sjálfum mér ánægju, eins og hann hefur gert, en er engum til gagns, og sízt honum sjálfum. Ég veit vel, að ég hef ekkert vald til að gefa slíkar yfirlýsingar og alveg eins er með hann, en sá er bara munurinn, að ég vil ekki gefa yfirlýsingar fram yfir það, sem mitt vald nær, eins og hann hefur gert.

Ég get vel skilið, að hann öfundi þann kristna söfnuð, sem hefur þann mann, sem segir til og áminnir, ef hann álitur eitthvað miður fara. Ég held, að hæstv. forsrh. hefði gott af að vera kominn í slíkan söfnuð. Það virðist vera svo, að hann sé annars staðar, þar sem hann er óvanur, að honum sé sagt til, þegar hann hleypur á sig og fullyrðir það, sem hann getur ekki staðið við stundinni lengur. Ég vorkenni þeirri þjóð, sem hefur slíkan mann fyrir forsrh.

ATKVGR.

Brtt. 195 felld með 15:8 atkv.

— 196 samþ. með 17:11 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: FJ, GG, ÍslH, JörB, PZ, PP, PHann, SigfS, SP, SkG, StJSt, SvBH, BÅ, BJBj, BFB, EOI, EmJ.

nei: GP, GSV, GTh, IngJ, JakM, JPálm, ÓTh, PO, SB, SEH, ÁÁ.

EystJ greiddi ekki atkv.

4 þm. (HelJ, PHall, SK, ÁKJ) fjarstaddir.

Fr. samþ. með 27 shlj. atkv. og endursent Ed.

Á 13. fundi í Sp., s. d., var frv. útbýtt frá Ed. eins og það var samþ. við eina umr. í Nd. (A. 197).

Á 23. fundi í Ed., 4. sept., var frv. tekið til einnar umr.

Of skammt var liðið frá útbýtingu frv. — Afbrigði leyfð og samþ. með 11 shlj. atkv.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Breyt. sú, er gerð var í hv. Nd. á þessu frv., er við 4. gr. Þar var

áður ákveðið, að ráðh. setti með reglugerð fyrir-
mæli um starfsemi sjóðsins, en breyt. er í þá
átt, að ekki má veita fé úr honum, fyrr en Alp.
hefur sett nánari ákvæði um fjárveitingarnar.
Ég er alveg sammála þessari breyt. og hef áður
getið þess hér. Frv. í núverandi mynd þess er
því aðeins um stofnun þessa sjóðs, þar eð tekin
hafa verið úr því öll ákvæði um, hvernig fénu
skuli varið. Tel ég það til bóta. Síðar má svo
setja ýtarlega reglugerð fyrir sjóðinn.

Ég hefði nú litið svo á, enda þótt þessi breyt.
hefði ekki verið gerð, að 4. gr. heimilaði aðeins
vörzlu á fénu, en ekki mætti veita úr sjóðnum
fyrr en Alp. hefði ákveðið nánara um það. Ég
vil því mæla með frv. eins og það er.

ATKVGR.

Frv. samþ. með 11 shlj. atkv. og afgr. sem lög
frá Alþingi (A. 202).

Önnur mál.

I. Afgreiðsla mála úr nefndum o. fl.

Á 20. fundi í Nd., 3. sept., utan dagskrár, mælti

Bjarni Bjarnason: Það er út af tveimur málum, sem fóru til fjhn. og ég er flm. að. Öðru málinu var vísað til nefndarinnar 8. ágúst, en hinu 31. ágúst.

Þar sem n. hefur lítið að starfa, vildi ég spyrjast fyrir um, hvort hún hafi ekki tekið þessi mál til meðferðar. Þau eru bæði um rafveitur á Snæfellsnesi.

Forseti (EmJ): Ég skal að sjálfsögðu koma þessari fyrirspurn til formanns fjhn. og biðja hann að flýta afgreiðslu málanna, svo að þau fáiast a. m. k. afgr. í þessari d., þótt tíminn sé nú orðinn naumur.

Á 8. fundi í Sp., 27. ágúst, áður en gengið væri til dagskrár, mælti

forseti (GSv): Ég skal geta þess, áður en gengið er til dagskrár, að það er tilgangurinn, að sem fyrst verði lokið þeim málum, sem fyrir liggja. Það liður nú öðum að þinglokum, og þarf að hraða málunum, ef þeim á að verða lokið í tæka tíð, en eins og hv. þm. vita, hafa ýmsar tafir hamlað afgreiðslu mála hér í Sp. Nú er það æskilegt, að þessi mál verði ekki mikið rædd, til þess að hægt sé að koma þeim áfram á þeim tíma, sem er til umráða.

Eysteinn Jónsson: Ég hef flutt hér í Sp. á þskj. 13. till. um siglingar með ströndum fram. Henni var vísað til fjvn. fyrir nokkru síðan, og af því að mér er áhugamál, að hún hljóti afgreiðslu, vildi ég spyrja, hvort ekki væri von á nál. frá n. án tafar, því að eins og heyra mátti á orðum hæstv. forseta, dregur nú að þinglokum. Ef form. fjvn. er ekki viðstaddur, langar mig til að heyra um þetta mál frá einhverjum nm.

Þá langaði mig að beina því til hæstv. forseta, hvort hann vildi ekki taka á dagskrá næsta fundar till. á þskj. 19 um raforkumál, því að ég hef orðið þess var, að margir fylgja þessu máli og það ætti ekki að þurfa að taka langan tíma, ef það væri á dagskrá.

Pétur Ottesen: Mér er skýrt svo frá, að hv. 1. þm. S.-M. hafi gert hér fyrirspurn til fjvn. um

þáttill. um strandferðir, sem til þessarar n. var vísað. Ég get skýrt hv. þm. frá því, að till. hefur verið rædd og síðast í dag á fundi n., og hefur n. boðað á sinn fund forstjóra Skipautgerðar ríkisins og þann ráðh., sem þetta mál heyrir undir, og rætt þetta við þá. N. er ekki búin að gera ályktun um málið, en hefur aflað sér þeirra gagna, sem hún telur nauðsynleg til undirbúnings og afgreiðslu till.

Forseti (GSv): Viðvikjandi þeirri fyrirspurn, sem hv. 1. þm. S.-M. bar fram til mín, er því til að svara, að ég mun athuga þetta mál, sem hann minntist á, með öðrum málum, — sem eru mörg og þurfa að takast fyrir, ef unnt er.

Á 9. fundi í Sp., 28. ágúst, utan dagskrár, mælti

Bjarni Bjarnason: Ég vil aðeins spyrja hæstv. forseta að því, hvernig á því standi, að ekki séu teknar á dagskrá till., sem fluttar eru af þm. Ég á tvær eða þrjár till. til þál., og þær hafa ekki komið á dagskrá tvo síðustu fundi. Mér þætti mjög gott, ef þessum þáttill. yrði hraðað.

Eiríkur Einarsson: Úr því að farið er að hreyfa þessum málum, þá vil ég minna hæstv. forseta á það, að dregið hefur að taka á dagskrá eina till. til þál., sem ég er flm. að ásamt fleiri hv. þm. Þessi till. er mjög viðtæk, og standa margir hv. þm. að henni ásamt hæstv. forseta sjálfum, og vænti ég þess, að hann taki þetta til athugunar.

Sigurður Kristjánsson: Ég vil bæta nokkrum orðum við þessi tilmæli, sem hér hafa komið fram. Ég á eina till. til þál., sem hefur verið flutt á tveimur þingum í röð. Hún hefur verið á dagskrá á tveimur fundum, en í bæði skiptin tekin af dagskrá. Líklega hefði hún þó verið samþ., ef tími hefði unnizt til. Till. er þess efnis, að aðalatvinnuvegur landsins á mikið undir því, að hún verði samþ. Það eru því tilmæli mín, að hæstv. forseti taki hana á dagskrá á næsta fundi, og vona ég, að hún verði samþ. nú á þessu þingi, svo að ekki liti svo út, ef hún dagar uppi á tveimur þingum í röð, að hún sæti óvild hér á hv. Alþ.

Forseti (GSv): Ég hef áður tekið á dagskrá mikinn fjölda mála, til þess að hv. þm. sæju, hvílikur geysifjöldi mála væri fram kominn, hálf-

ur þriðji tugur. Hv. þm. Snæf. hefur verið heppinn, því að tvö mál frá honum hafa verið afgr., en aftur á móti eru margir hv. þm., sem ekki hafa fengið afgreiðslu á málum sínum, þar á meðal ég, sem á nokkur mál hér í Sp. Ég vona, að hv. þm. skilji, að málin, sem voru á dagskrá í dag, eru borin fram af sameiginlegum áhuga þingflokkanna og hljóta þess vegna að hafa forgangsrétt. Enn fremur munu hv. þm. geta sagt sér sjálfir, að litill hluti allra þeirra mála, sem fyrir liggja verði afgr. á þessu þingi, sem ekki er einu sinni fjárlagaþing.

Eftir þennan fund verður tekin fyrir mikil dagskrá, en fyrst á þeirri dagskrá verða tvö mál, sem voru á dagskrá í dag, af því að þau þarf að afgreiða fyrst og fremst.

Ég sé svo ekki ástæðu til að fara fleiri orðum um þetta.

Á 12. fundi í Sp., 2. sept., áður en gengið væri til dagskrár, mælti

forseti: (GSv): Ég vil geta þess, að fundur þessi mun verða stuttur, vegna þess að mjög aðkallandi fundir þurfa að hefjast í deildum sem fyrst í dag, og mun ég verða við þeim óskum hæstv. forseta Ed. sérstaklega að flýta þessum fundi sem mest má verða.

Jónas Jónsson: Ég vildi leyfa mér að spyrja hæstv. forseta að því, hvort hann sæi sér ekki fært að taka sem fyrst fyrir þáttill. á þskj. 19, um raforkumál, þar sem sérstaklega riður á að afgr. þessa till. vegna frv. um raforkusjóð, sem er til umr. í Ed. og hangir þar svo að segja í lausu lofti á meðan ekki er hægt að afgr. þetta mál á þskj. 19 í þessari hv. d. Vil ég benda hæstv. forseta á, að öll málin að einu undanskildu, sem ofar eru á dagskránni en þetta mál, munu síðar vera framkomin, og gæti því þessi þál. orðið næstfyrst á dagskránni.

Sigfús Sigurhjártarson: Herra forseti. Ég vil enn einu sinni færa það í tal, að tekin verði til umr. í Sp. þáttill. á þskj. 36 um stofnun drykkjumannahælis. Það er þegar búið að ræða málið í n., og hefur minni hl. þegar lagt fram nál. um, að till. verði samþ. óbreytt. En mér er tjáð, að meiri hl. n. hafi skrifað ríkisstj. bréf, þar sem þess er farið á leit við hæstv. stj., að hún undirbúi málið fyrir næsta þing. — Ég vil nú spyrja hæstv. forseta, hvort þetta sé eðlileg meðferð mála eða hvort hægt sé að taka slíka afgreiðslu gilda og hún sé í samræmi við rétt þingsköp, að afgr. þannig málið til ríkisstj. í stað þess að leggja álit sitt fyrir Alþ. Ég er ekki að hafa á móti því út af fyrir sig, að stj. athugi þetta mál, en það er svo aðkallandi og nauðsynlegt, að afgreiðsla þess þolin enga bið, og því fer ég fram á það einu sinni enn, að málið verði tekið fyrir strax á næsta fundi.

Bjarni Bjarnason: Þar sem form. fjv. er ekki hér viðstaddur, skal ég út af því, sem hv. síðasti ræðum. sagði, taka það fram, að það var alveg rétt, sem hann sagði, að meiri hl. n. tók þá ákvörðun að skrifa ríkisstj. um þetta mál og Alþt. 1942. B. (60. löggjafarþing).

henni falið að athuga það nánar. Það, sem olli því, að ég var fylgjandi meiri hl. í þessu, þó að ég sé þess mjög fýsandi, að mál þetta nái fram að ganga, var það, hve mjög nm. voru ósammála um tilgang hælisisins, hvort þangað ætti að setja dæmda menn og það yrði þá eins konar glæpamannahæli eða það ætti sem mest að vera uppeldisstofnun. Út af þessum ágreiningi var það ráð tekið að fara þess á leit við stj., að hún undirbyggi mál þetta betur fyrir næsta þing og legði þá fram skýrt álit á því, hver ætti að vera tilgangur hælisisins.

Það, sem ég hér hef rakið úr gangi málsins í n., hygg ég, að sé álit 7 manna af 9.

Sigurður Kristjánsson: Úr því að farið er að láta í ljós óskir sínar um einstök mál, er þm. bera fyrir brjósti, þá er þetta í þriðja sinn, sem ég vek máls á því við hæstv. forseta að taka fyrir mál, sem ég stend að og í þetta skipti hefur verið dæmt til að vera nr. 13 á dagskránni í dag.

Mál þetta dagaði uppi á síðasta þingi, og hafði ég því góða von um, að það mundi ná fram að ganga á þessu þingi, þó að stutt eigi að verða, því að það mál er mjög aðkallandi fyrir þann atvinnuvegin, sem einna nauðsynlegastur er fyrir landsmenn í heild, og því fremur bjóst ég við, að þetta mál yrði tekið fyrir til afgreiðslu, þar sem þetta þing hefur ekkert gert fyrir sjávarútveginn að þessu sinni enn sem komið er.

Þó að ég vilji á engan hátt fara í meting um mál né átelja hæstv. forseta fyrir, að þetta mál skuli ekki hafa komið til fyrri umr. enn, þá vil ég vænta þess, að málið verði tekið fyrir nú.

Forseti (GSv): Það er nú nokkurn veginn ljóst orðið, að sá stutti tími, sem ætlaður var þessum fundi, ætlar að liða, án þess að hægt verði að ganga til dagskrár. Vil ég því mjög eindregið mælast til þess, að ræðumenn verði ekki langorðir.

Einar Olgeirsson: Ég vil leyfa mér út af atburði þeim, er gerðist í Fífluhammslandi, að beina því til stj. að banna með l. innflutning erl. verkamanna til landsins, og hvort ameríska herstjórnin mundi ekki virða slík lög, ef þau yrðu sett þar að lútandi.

Í samningi þeim, er gerður var við Bandaríki Norður-Ameríku um hvernd Íslands, segir svo m. a.:

„Bandaríkin skuldbinda sig til þess að haga vörnum landsins þannig, að þær veiti íbúum þess eins mikið öryggi og frekast er unnt og að þeir verði fyrir sem minnstum truflunum af völdum hernaðaraðgerða, og séu þær gerðar í samráði við ísl. stjórnarvöld að svo miklu leyti sem mögulegt er. Vegna fólksfæðar Íslands og hættu þeirrar, er þjóðinni stafar þar af leiðandi af návist fjölmenns herafla, verður einnig að gæta þess vandlega, að einungis úrvalslíð sé sent hingað.“

Ákvæðið um íhlutunarrétt ísl. ríkisstj. er því þó nokkuð ákvæðið, og er hvergi nokkurs staðar gert ráð fyrir, að flýtja skuli inn erl. verkamenn. Auk þess er um það ákvæði, að eigi skuli vera

hér nema úrvalsið. Það hefur og komið í ljós, að herstj. virðist vilja virða ísl. l., og ætti hún þá samkv. því að taka tillit til þess, ef Alp. samþ. l. um að banna innflutning erl. verkamanna í landið.

Ég vildi biðja hæstv. stj. að athuga þetta mál, og vildi ég spyrja hana, hvort þetta mundi ekki framkvæmanlegt og heppilegt að hennar dómi.

Forseti (GSv): Ég vil með nokkrum orðum svara þeim hv. þm., er látið hafa í ljós óánægju sína yfir röð sumra mála á dagskránni.

Eins og ég hef oft tekið fram, er dagskrár-röðunin engin tilviljun. Málum er þar raðað eftir aldri, þ. e. a. s. eftir því, sem þau koma fram, með tveimur undantekningum þó. Í fyrsta lagi eru þau málin lätin sitja fyrir, er allir flokkar hafa staðið að, og í öðru lagi, að skyld mál þeim, sem ofar eru á dagskránni, eru flutt upp að þeim. Ef nú hv. þm. S.-Þ. athugar dagskrána með hliðsjón af því, er ég hef sagt, mun hann komast að raun um, að 19. mál er í rétttri röð eftir þeirri reglu, er enginn hefur mótmælt, að sanngjörnt væri.

Nú er það siður en svo, að ég sé að hafa á móti þáttill. á þskj. 19 á nokkurn hátt, og mundi ég að sjálfsgöðu taka hana fyrir, ef þeir, sem eiga mál ofar á dagskránni, vildu leyfa, að 19. mál yrði tekið fyrir á undan þeirra málum. Þar á meðal er ég með 2. mál, og mundi ég vera fús á að hliðra til fyrir hv. þm. S.-Þ. En eins og allir hv. þm. geta séð og verða að sætta sig við, að fastar reglur verða að gilda við röð mála á dagskránni, því að annars getur farið svo, að allt losni úr böndunum, og þá e. t. v. enginn, sem fær er um að koma þeim í þau aftur.

Um þáttill. hv. 3. landsk. þm. er það að segja, að hún er till. einstaks manns og hefur ekki orðið fyrir því láni að vera færð ofar á dagskrána að öðru líku máli og verður því að vera á sínum stað.

Á þessu stutta þingi er ekki við því að búast, að öll þingmál hljóti afgreiðslu, og verða hv. þm. að sætta sig við það.

Út af því, sem hv. 1. landsk. sagði, að hann óskaði eftir, að tveggja manna minnihl.nál. um stofnun drykkjumannahælis yrði tekið til umr., þá tel ég það ýmsum vandkvæðum bundið. Þó mun ég sem forseti ekkert hafa á móti því, að mál þetta verði tekið fyrir til umr., ef meiri hl. n. fellst á, að svo verði gert. Annars virðist mér mál þetta vera á rekspöl komið, þar sem það er þegar upplýst, að stj. hafi verið skrifað um málið og henni falið að veita því nauðsynlegan undirbúning. Þessi afgreiðsla mála er ekki orðin svo óalgeng nú orðið, og um það má náttúrlega deila, hvort hentugt sé eða ekki. Einn hv. nm. er búinn að lýsa yfir þessu af hálfu meiri hl. n. En ég vildi gjarnan heyra álit hv. form. n. (PO: Það er búið að skýra afstöðu n.).

Sigurður Kristjánsson: Út af grg. hæstv. forseta viðkomandi 13. máli á dagskránni — þessu dæmda máli, að mér skilst á dagskránni, — vil ég taka það fram, að hann sagði, að málin hefðu haldið sinni röð. En þetta er ekki rétt. Það var held ég á næstsiðasta fundi, að þá voru þrjú mál

afgr. hér, sem voru neðar á dagskránni en þetta mál þá var. Það stóð þannig á um þau, að þau þurftu að koma tvisvar á dagskrá, í fyrra skiptið til þess að ákveða, hvernig ræða skyldi, og svo í síðara skiptið til einnar umr., sem hæstv. forseti ákvað þá. Þetta mál, sem hér er á dagskrá og ég hef verið að bera fyrir brjósti, þarf líka sennilega að vera hér tvisvar til umr. En það hefur ekkert verið gert til þess að flýta fyrir því, heldur hafa önnur mál verið tekin fram yfir. Og það hafa verið tekin fyrir hér mál, sem miklu seinna hafa fram komið og eru miklu meiri fjárhagsmál og þurfa að ganga gegnum 2 umr. Af þessu er augljóst, að þessu máli mínu hefur verið misboðið til gagns öðrum málum. Og ég vil spyrja hæstv. forseta um það, hvaða forréttindi honum sýnist 5. mál á dagskránni hafa fram yfir þetta mál. Það er síðar fram komið og einstaks manns mál. Og það er bersýnilegt, að mér virðist, að flm. þess hefði getað fengið það afgr. utan þings bara við ríkisstj. Þessu máli mínu hefur þess vegna verið misboðið, þó að ég áltítt ekki, að það hafi verið af óvild til málsins. En þetta hefur nú atvikast þannig, og vil ég því fá það leiðrétt.

Sigfús Sigurhjártarson: Herra forseti. — Ég hef hlustað á skýringu hv. þm. Snæf. (BjBj) varðandi afstöðu hv. fjvn. En það var ekki það, sem ég spurði um. Það getur vel verið, að Alp. sé sammála um það, að málið sé ekki nægilega undirbúið og beri því að vísa því til ríkisstj. En ég spurði um það, hvort það væri rétt aðferð, sem hv. fjvn. hefur nú notað í mörgum tilfellum, að afgreiða mál til ríkisstj., en ekki til þingsins. Mér er sagt, að þetta sé venja. En ég álit það óvenju. Ef þessi n. lítur svo smáum augum á hæstv. Alp., að hún, í staðinn fyrir að koma með málin til þingsins, skrifi ríkisstj. um álit á málinu, þá virðist mér þetta vera óhæf meðferð á málum. Ég vil skora fast á hæstv. forseta, sem jafnan hefur tekið liðlega í þetta mál, sem fyrir liggur á þskj. 36, að taka málið á dagskrá nú þegar á morgun, svo að sjálft þingið skeri úr því, hvort málið verður afgr. eða ekki.

Sveinbjörn Högnason: Ég vil benda á, hvaða dæmalaust sleifarlag er á afgreiðslu mála á Alp. Hér í sameinuðu Alp. eru ekki afgr. mál nema kannske eitt í senn, þ. e. eitt mál á heilum fundi. Og mér virðist það vera af þeirri reglu, að hæstv. forseti taki meginíð af fundartímanum. Ég hygg, að það sé nýtt fyrirbrigði á hæstv. Alp., að forseti tali meiri hlutann af fundartímanum. Ég á hér mál, sem hefur ekki hlotið afgreiðslu, sem virðist stafa af málþófi hæstv. forseta.

Forseti (GSv): Hv. þm. sá, er síðast settist, hefur alveg að öfyrirsýnju talað sitt mál, enda er það ekki á neinum rökum byggt.

Síðar á sama fundi mælti

forseti (GSv): Ég hef ekki séð mér fært að mæla á móti því, að menn fengju að gera aths. út af þeim mörgu málum, sem hér eru á dagskrá. En það er víst, að mál eru sett á dagskrá

eftir aldri þeirra, aðeins reynt að færa saman skyld mál. Allar ákúrir í því efni eru því ófyrirsýnju fram bornar. Það hefur verið reynt að halda fundi og gera samþykktir eftir því, sem tími hefur leyft, en þegar tilkynningar koma skrifl. frá Ed. um, að hún geti ekki lengur beðið, verð ég að hætta þessum fundi, en vil gera tilraun síðar í dag að koma áfram þeim málum, sem hér eru á dagskrá. Verður þessum fundi því frestað þar til kl. 8½ í kvöld, ef takast mætti þá að koma áleiðis einhverju af þeim málum, sem hér eru nú á dagskrá.

II. Þingfylgi ríkisstjórnarinnar.

Á 16. fundi í Ed., 27. ágúst, utan dagskrár, að lokinni afgreiðslu stjórnarskrárbreyt. (kjördæmamálsins), mælti

Haraldur Guðmundsson: Við umr. á síðasta Alþingi um till. til þál. um vantraust á ríkisstj. var því yfir lýst af hálfu Alþfl., að hann mundi eigi styðja að falli núv. ríkisstj., þótt vantrauststill. væri fram borin af andstæðingum kjördæmamálsins, þann tíma, sem til þess þyrfti að ljúka afgreiðslu þess á Alþingi.

Þar sem kjördæmamálið hefur nú fengið fullnaðara afgreiðslu með samþykkt frv. til stjórnarskipunarlagu um breytingu á stjórnarskránni, á þskj. 1, vil ég fyrir hönd Alþfl. gera Alþingi og hæstv. ríkisstj. kunnugt, að núverandi ríkisstj. nýtur eigi lengur hlutleysis Alþfl.

Í þessu sambandi þykir mér rétt að taka það fram, að með bréfi dags. 11. þm., sem prentað er á þskj. 67, hefur Alþfl. tjáð sig reiðubúinn til þess að gera grein fyrir sjónarmiðum sínum og tillögum varðandi þau vandamál, sem nú eru aðkallandi, og ræða um lausn þeirra við aðra flokka. Er Alþfl. að sjálfsögðu nú við því búinn að taka upp þessar viðræður og leggja fram till. af sinni hálfu.

Brynjólfrur Bjarnason: Ég vil í tilefni af afgreiðslu þessa máls lýsa yfir eftirfarandi f. h. Sósíalistaflokksins:

Sameiningarflokkur alþýðu — sósíalistaflokkurinn lýsti yfir því í vor, er vantrauststill. var borin fram á núv. ríkisstj., að hann væri í stjórnarandstöðu, en mundi þó ekki greiða atkv. með vantrauststill., sem borin væri fram í því skyni að bregða fæti fyrir kjördæmamálið og koma á afturhaldssamari ríkisstjórn.

Sameiningarflokkur alþýðu — sósíalistaf. er nú sem fyrr í andstöðu við núv. ríkisstj., og er yfirlýsing hans frá í vor enn í fullu gildi að öðru en því, að þar sem stjórnarskrárbreyt. sú, er um kjördæmamálið fjallar, er nú samþ., er sú ástæða til að afstýra vantrausti ekki lengur fyrir hendi.

Jónas Jónsson: Það virðist ekki mikill vandi að vera spámaður, því að það liðu ekki nema fáar mínútur frá því ég sagði ríkisstj., hvers hún ætti von frá stuðningsmönnum sínum, þangað til

það var orðið að veruleika. Melodrama Alþfl. frá í vor er á enda. Framferði hans í sambandi við gerðardóminn, upplausnina og margfaldar kosningar hefur vakið undrun, þegar menn sjá, að landið er orðið stjórnlaust fyrir tilverknað þeirra manna, sem rufu þjóðstj. Það er ástæða til, að þessir menn fái harða dóma nú og síðar fyrir framkomu sína.

Forsrh. (Ólafur Thors): Mér þykir viðeigandi, að nokkur orð komi frá ríkisstj. út af þeim yfirlýsingum, sem hér hafa komið fram, þó að mér þyki ekki sérstök ástæða til þess, því að ég lit ekki á þetta sem nýja afstöðu einstakra flokka á Alþ. til ríkisstj. Þegar Sjálfstfl. tók við völdum 16. maí í vor, lýsti ég yfir því, að Sjálfstfl. hefði tekið forustuna og færi einn með stjórnarstörf-in, án þess að hann hefði gert samning við aðra flokka. En Sjálfstfl. treysti því, að sú stj., sem tók við völdum til að stýra kjördæmamálinu heilu í höfn, mætti reiða sig á, að þeir flokkar, sem fylgdu henni í því máli, mundu varna vantrausti, meðan stæði á að ljúka málinu á þinglegan hátt.

Varðandi síðari lið í yfirlýsingu hv. þm. Seyðf. f. h. Alþfl., þá er heldur ekkert nýtt í því. Það er í samræmi við vilja núv. stj., að vandamálin séu rædd milli flokkanna, og hún skýrði frá því, rétt eftir að hún tók við völdum, við umr. um vantraustið, að hún áliti, að þjóðstjórn væri heppilegri en flokksstjórn. Ef flokksstjórn færi með völd, þá taldi hún best fara á því, að það væri stj. Sjálfstfl. Ég sé ekki, að nokkuð nýtt hafi komið fram við þessa yfirlýsingu Alþfl., og hún kom stj. ekkert á óvart. Sama er að segja um yfirlýsingu Sósfl. Stjórninni hefur engum stuðningi heitið verið nema stuðningi Sjálfstfl., enda ekki beðið um hann.

Hv. þm. S.-Þ. vil ég segja það, sem hann veit, að milli flokkanna hefur aðeins verið samstarf um eitt mál, kjördæmamálið. En það væri að æra óstöðugan, ef allir flokkar ættu að fara að elta ólar við ræðu hans, eins og hún gaf tilefni til. Ég lét hana því liggja milli hluta. Ég endurtek, að flokkarnir hafa haft þetta eina mál sameiginlegt, og stj. telur því hér engin ný viðhorf hafa komið fram við þessar yfirlýsingar. Hún mun nú biða þess, hvort Alþ. samþykkir stjórnarskipti eða ekki. Ef stj. fer áfram með völd, þá telur hún það fyrstu skyldu sína að efna til kosninga í landinu í samræmi við hina nýju kjördæmaskipan svo fljótt sem auðið er.

Fleira tel ég ekki ástæðu til að taka fram f. h. stjórnarinnar.

Brynjólfrur Bjarnason: Það er rangt hjá hv. þm. S.-Þ., að við sósíalistar höfum nú verið að yfirgefa stj. Þetta er hægt að sanna á þann einfalda hátt, að ekki er hægt að yfirgefa þann stað, sem maður hefur aldrei verið á. Eina breytingin, sem orðin er hér á, eru hin nýju l., sem nú hafa verið samþ.

Annars er harla einkennilegt að heyra þennan hv. þm. tala um upplausn og ábyrgðarleysi, og kemur það úr hörðustu átt. Allir flokkar nema Framsfl. hafa viljað ræða um lausn vandamálna án allra skilmála. Framsfl. einn setti skil-

yrði fyrir því, að hann vildi taka þátt í að leysa vandamálin. Skilyrðið var, að hann fengi að halda áfram öllum sínum sérréttindum. Og svo dirfist þessi flokkur að bregða öðrum um ábyrgðarleysi.

Jónas Jónsson: Ég ætla að minna hv. síðasta ráðumann á það, að einn af flokksmönnum hans, Kristinn E. Andrésson, var með mér á 11 framboðsfundum í vor, og virtist öllum ljóst, að ekki væri hægt að hugsa sér innilegri fjölskyldu en frambjóðendur Sósfl., Alþfl. og Sjálfstfl. undir forustu sýslumannsins, sem alltaf mætti í „uniformi“, eins og vera bar. Hann tók svo að sér þessa tvo unglinga, eins og hinn góði hirðir, og gaf þeim fyrirskipanir, eftir því sem sagt var, um, hvernig þeir ættu að haga árásum sínum á Framsfl., er nú átti að setja ofan.

Fulltrúi Alþfl., en hann var í öllu fremri fulltrúa kommúnista, lýsti svo yfir því að lokum, að það væri í rauninni sama, hver hinna þriggja flokka væri kosinn, þar eð þeir stefndu allir að sama marki. Því get ég nú ekki skilið þetta. Það er einna líkast því, er slitnar upp úr trúlofun, og eins og titt er þá, vill Alþfl. nú ekki kannast við það ástand, sem hann hefur verið í með Sjálfstfl. Og þegar hann segist ekki hafa stutt stj., þá er sannleikurinn sá, að hann hefur stutt hana um allt hér á Alþ. og vildi ekki fella hana. Hitt er svo vafamál, hvort stj., sem vill vinna gagn, getur nokkuð notast við kommúnista.

Þessar yfirlýsingar, sem hér hafa verið fram bornar, minna einna helst á yfirlýsingar Hitlers og Stalins, er þeir yfirlýstu Finna og Tékká á-ráðarmennina. Allar þessar yfirlýsingar eru álíka sannfærandi.

Um það, sem hv. 6. þm. Reykv. sagði um ábyrgðarleysi Framsfl., vil ég segja, að það er til einskis fyrir fólk úr þeim herbúðum að koma hér fram, berja sér á brjóst og þykjast fullir ábyrgðar.

Í stuttu máli sagt: Ég hafði það fyrir augum mér fyrir síðustu kosningar, að þessir 3 umræddu flokkar stóðu saman sem einn. Ég vitna því um það, að þetta eru trúlofunarrof hér í dag.

Á 9. fundi í Sp., 28. ágúst, utan dagskrár, mælti

Jónas Jónsson: Ég vil leyfa mér að lesa upp tilkynningu frá Framsfl., áður en gengið er til dagskrár:

„Út af því, sem fram kom af hálfu stuðningsflokka ríkisstj. í efri deild í gær og yfirlýsingu ríkisstjórnarinnar, vill Framsfl. taka það fram, að afstaða hans til ríkisstjórnarinnar er hin sama og hún hefur verið undanfarið, og er flokkurinn því í andstöðu við núverandi ríkisstjórn.“

Forsrh. (Ólafur Thors): Út af þessari yfirlýsingu hv. form. Framsfl. vil ég í fyrsta lagi endurtaka fyrri yfirlýsingu um það, að ríkisstj. hefur ekki að baki sér neinn stuðningsflokk nema Sjálfstfl., og í öðru lagi hefur stj. ekki búið við, að Framsfl. færi að styðja hana. Hér er talað um stuðningsflokka stj., sem hafa engir verið og eru engir. Öðru get ég engu svarað þessari yfirlýsingu.

Jónas Jónsson: Það er ekki hlutverk mitt að reyna að skilja þau kærleiksbönd, sem hafa bundið Sósfl. og Alþfl. við stj. undanfarna mánuði, en þó hygg ég, að sú athöfn, sem gerðist í Ed. í gær, hafi sýnt, að einhverjir þræðir hafi slitnað, sem áður voru þar á milli, því að ef enginn slíkur stuðningur hefði verið af hendi þessara flokka, þá hefðu þeir ekkert haft að tilkynna, en það, sem þeir tilkynntu, var uppsögn á friði og griðum af einhverju tagi. Ég segi þetta af því, að hæstv. ráðh. vill gagnrýna, að ég skyldi vera að tala um stuðningsflokka stj.

Forsrh. (Ólafur Thors): Hv. form. Framsfl. segir, að ef engir þræðir hefðu verið á milli þessara flokka, þá hefði ekkert verið að tilkynna. Ég veit ekki betur en hann hafi verið að gefa yfirlýsingu um, að hans flokkur sé í andstöðu við stj. Framsfl. hefur verið á móti stj., og hinir flokkarnir báðir hafa verið á móti stj. og eru það. Þegar stj. tók við völdum, lýsti hún yfir, að hún hefði ekki beðið um stuðning annarra flokka og hefði ekki stuðning annarra flokka, og það er að sjálfsgöðu óbreytt enn.

Jónas Jónsson: Ég vil benda hæstv. forsrh. á, að ef stj. hefur ekki haft að baki sér stuðning annarra flokka en hennar eigin flokks, þá hefur hún ekki verið þingræðisstj.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ef hún hefur ekki verið þingræðisstj., þá hefur hún ekki farið leynt með það. Annars cru í þingræðislöndum dæmi þess, að stj. hafi setið að völdum, án þess að hún hafi fengið yfirlýsingu um fylgi meiri hl. þings, allt þangað til meiri hl. hefur tjáð sig vera á móti stj. Ég vil minna þennan mjög minnuga mann á, að þegar þessi stj. tók við völdum, lýsti hún yfir, að hún hefði ekki stuðning eða hefði beðið um stuðning þeirra, heldur nyti stuðnings Sjálfstfl. eins. Það er því opið á þingræðislegan hátt að mynda aðra stj., og ég bið rólegur eftir því, að það verði gert. Sjálfstfl. hefur frá öndverðu haft þessa aðstöðu, að taka á sig einan ábyrgð af stjórnarstörfunum, vitandi það, að hann hefur verið umkringdur af andstöðu, sem hefur verið í meiri hl. Í þessu hefur ekkert breytzt, og svo sýna menn bara, hvaða stj. þeir vilja hafa í landinu.

Jónas Jónsson: Ég álit, úr því að minnzt er á þetta, að hæstv. ráðh. ætti að skýra frá því, hvaða skilning hann leggur í yfirlýsingu Alþfl. og kommúnista í Ed. í gær.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vildi þá mega spyrja hv. form. Framsfl., hvað yfirlýsing hans á að þýða. Á þingræðislegan hátt er hægt, hvenær sem er, að mynda aðra stj., ef hún hefur fylgi meiri hl. þings. Þetta er svo gamall og reyndur þm. og fróður í sögu lands okkar og þjóðar, að hann hlýtur að vita þetta.

Jónas Jónsson: Þar sem hæstv. forsrh. er í vafa um, hvað sú yfirlýsing hafi átt að þýða, sem ég gaf hér f. h. Framsfl., skal ég taka fram, að Framsfl. var farinn að fá óorð af því síðan í

gær, að hann væri stuðningsflokkur stj. fyrir tilverknað þeirra flokka, sem nú eru komnir í andstöðu við stj., en virðast nú vilja koma þeirri trú á, að við séum komnir í staðinn. Þess vegna tekur Framsfl. fram, að hann er nú sem fyrr í andstöðu við stj., og sú yfirlýsing er ekki sízt fram komin vegna þeirrar arfleifðar, sem hinir flokkarnir hafa viljað koma á okkur.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég held, að það þýði ekki að vera að tala miklu meira um þetta. Ég harma það, er Framsfl. fær óorð af að styðja þessa stj., og þó meira, ef þessi stj. skyldi fá óorð af að vera studd af Framsfl. Annars er ekkert um þetta að segja, nema Alp. segi um það á þingræðislegan hátt, hvort það hefur upp á aðra betri stj. að bjóða. Sjálfstfl. telur, að eins og málum Íslendinga er nú komið, fari vel á því, að sem viðtækast samstarf sé um lausn vandamála, bæði innanríkis- og utanríkismál. Þessu lýsti Sjálfstfl. yfir, þegar hann tók við völdum, og lítur sömu augum á það enn.

III. Hrafnkatla.

Á 17. fundi í Sp., 8. sept., utan dagskrár, mælti

Bjarni Bjarnason: Mig langar til að spyrjast fyrir um það hjá hæstv. forseta, hvort hann hafi veitt athygli bók, sem nýlega hefur komið út og nefnist Hrafnkatla, ef hann hefur tekið eftir þessari bók, hvort hann hafi ekki veitt því athygli, að í formálanum eru viðhöfð ummæli, sem ég fyrir mitt leyti tel vansæmandi fyrir Alp., og hvort hann líti ekki eins á það og hvað hann hafi gert í því efni.

Enn fremur vil ég spyrja þann hæstv. ráðh., sem fer með dómsmál, hvort það sé ekki rétt hjá mér, að þessi bók fari í bága við l. nr. 127 frá 1941 um viðauka við l. nr. 13 frá 1905 um rithöfundarétt og prentarétt. Og ef þessi skilningur minn er réttur, hvort þessi hæstv. ráðh. hafi tekið þetta til athugunar eða hvort hann ætlar sér að gera það.

Forseti (GSv): Þessari fyrirspurn hv. þm. Snæf. (BjBj) get ég svarað svo, að ég hef að visu litið á þessa bók, hef ég ekki lesið hana, en hef þó tekið eftir nokkrum orðum í formála ritsins. En út af því hef ég sem forseti sameinads Alþingis ekki hugsað mér eða a. m. k. ekki ákveðið að gera neitt.

Fjmrh. (Jakob Möller): Út af fyrirspurn hv. þm. Snæf. (BjBj) vil ég taka fram, að þetta mál er til athugunar í dómsmálaráðuneytinu.

IV. Kosningar.

1. Þingfararkaupsnefnd.

Á 7. fundi í Sp., 25. ágúst, var tekin til meðferðar

kosning þingfararkaupsnefndar.

Hlutfallskosning var viðhöfð, og bárust forseta tveir listar, A-listi með nöfnum SK, SEH, FJ, og B-listi, er á voru PZ, JörB. — Þar sem ekki voru fleiri tilnefndir en kjósa skyldi, lýsti forseti yfir, að kosnir væru án atkvgr.:

Sigurður Kristjánsson,
Páll Zóphóníasson,
Sigurður E. Hlíðar,
Jörundur Brynjólfsson,
Finnur Jónsson.

2. Landskjörstjórn.

Á 16. fundi í Sp., 5. sept., var tekin á lagskrá kosning landskjörstjórnar, fimm manna og jafnmargra til vara, að viðhafðri hlutfallskosningu, samkv. 8. gr. laga um kosningar til Alþingis.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 18. fundi í Sp., 8. sept., var kosningin tekin til meðferðar.

Við kosningu aðalmanna komu fram þrír listar, og voru á þeim samtals nöfn jafnmargra manna og kjósa skyldi.

Við kosningu varamanna komu sömuleiðis fram þrír listar, með jafnmörgum nöfnum og varamenn skyldi kjósa.

Samkv. því lýsti forseti yfir, að kosnir væru án atkvgr.:

Aðalmenn:

Magnús Sigurðsson (af B-lista),
Jón Ásbjörnsson (af C-lista),
Ragnar Ólafsson (af B-lista),
Þorsteinn Þorsteinsson (af C-lista),
Vilmundur Jónsson (af A-lista).

Varamenn:

Hilmar Stefánsson (af B-lista),
Einar B. Guðmundsson (af C-lista),
Páll Zóphóníasson (af B-lista),
Eggert Claessen (af C-lista),
Finnbogi R. Valdimarsson (af A-lista).

3. Menntamálaráð.

Á 16. fundi í Sp., 5. sept., var tekin á dagskrá kosning menntamálaráðs (fimm manna) til loka yfirstandandi kjörtímabils, að viðhafðri hlutfallskosningu, samkv. 1. gr. laga nr. 7 12. apríl 1928, um menntamálaráð Íslands.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 18. fundi í Sp., 8. sept., var kosningin tekin til meðferðar.

Einar Árnason: Ég vil skjóta því til hæstv. forseta, hvort hann sjái ekki færa leið að fresta þessum kosningum, því að eins og allir vita, þá gildir þessi kosning, sem nú er fyrirhuguð, ekki nema nokkrar vikur, því að eftir næstu kosningar verður að kjósa á ný.

Forseti (GSv): Ég skal svara þessu þannig, að þetta hefur að visu verið athugað, en ég hef ekki séð mér annað fært en að láta þessar kosningar fara fram, því að lög mæla svo fyrir, að bæði þær og fleiri kosningar skuli fara fram í sameinuðu Alp. eftir kosningar hverjar. En þar sem aðrar kosningar eiga nú að fara fram innan skamms tíma, þá mundi ég ekki telja það brot, þótt þm. vildu eiga atkv. um, hvort kosningum þessum skyldi frestað, því að annað eins hefur skeð með samþykktum eins og skákað væri frá slíkum ákvæðum. Ég vil því, af því að ég skil tilmæli hv. þm. svo, að hann óski eftir, að þingið skeri hér úr, verða við þeim tilmælum, en vil þó fyrst heyra, hvort einhver hv. þm. andmælir þessu.

Haraldur Guðmundsson: Ég sé ekki ástæðu til að fresta þessum kosningum, sem lög mæla fyrir um, að fram skuli fara á þessu þingi. Það er að visu rétt, að annað eins hefur skeð í samþykktum Alþingis eins og að fresta alþingiskosningum, en þær samþykktir voru bundnar ríkari böndum, og er því mikill skilsmunur á því og þessu, sem hér um ræðir.

Stefán Jóh. Stefánsson: Þó að það sýnist æskilegt og eðlilegt, að frestað verði kosningum í menntamálaráð og Þingvallanefnd, þar sem sú kosning mundi gilda aðeins skamma stund, þá sé ég ekki betur en það sé alveg á móti l., og þar sem engin knýjandi nauðsyn er fyrir hendi, þá álit ég, að alls ekki sé rétt fyrir þingið að víkja þannig beinlínis frá ákvæðum l. (PZ: Það er ekki rétt fyrir forseta að hera það undir atkv.).

Forseti (GSv): Þegar úr tveimur flokkum og jafnvel úr flokki þess hv. þm., sem þar þessa till. fram, koma fram mótmæli gegn þessari till., þá býst ég við, að ekki verði þægilegt fyrir forseta og Alp., kannske með örlitlum meiri hl., að taka þessa ákvörðun. Þó að ég fallist alveg á ástæðurnar, þá verð ég að gefa einnig gaum þeim andmælum, sem fram koma. Og þar sem sýnt er, að ekki verður samkomulag um að fresta þessum kosningum, sé ég mér ekki fært að hera það undir atkv. þingsins, og verður kosningin þá látin fara fram.

Fram komu fjórir listar, A, B, C og D. Á A-lista var Barði Guðmundsson, á B-lista voru Jónas Jónsson og Pálmi Hannesson, á C-lista Sigurður Nordal og á D-lista Guðmundur Finnbogason og Árni Pálsson. — A-listi fékk 8 atkv., B-listi 16 atkv., C-listi 7 atkv. og D-listi 16 atkv. Einn seðill auður. Samkvæmt því hlutu kosningu:

Jónas Jónsson,
Guðmundur Finnbogason,
Barði Guðmundsson,
Pálmi Hannesson,
Árni Pálsson.

4. Þingvallanefnd.

Á 16. fundi í Sp., 5. sept., var tekin á dagskrá kosning Þingvallanefndar (þriggja alþingis-

manna) til loka næsta þings eftir nýfstaðnar kosningar, að viðhafðri hlutfallskosningu, samkv. 5. gr. l. nr. 59 7. maí 1928, um friðun Þingvalla.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 18. fundi í Sp., 18. sept., var kosningin tekin til meðferðar.

Fram komu fjórir listar, A, B, C og D. Á A-lista var Haraldur Guðmundsson, á B-lista Jónas Jónsson, á C-lista Sigfús Sigurhjartarson og á D-lista Sigurður Kristjánsson. A-listi fékk 9 atkv., B-listi 16 atkv., C-listi 6 atkv. og D-listi 16 atkv. Samkv. því hlutu kosningu:

Jónas Jónsson,
Sigurður Kristjánsson,
Haraldur Guðmundsson.

5. Úthlutunarnefnd bifreiða.

Á 16. fundi í Sp., 5. sept., var tekin á dagskrá kosning úthlutunarnefndar bifreiða, þriggja manna og þriggja til vara, allra til tveggja ára, samkv. þál. 1. sept. 1942, um úthlutun bifreiða.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 18. fundi í Sp., 8. sept., var kosningin tekin til meðferðar.

Fram komu tveir listar, og voru á þeim samtals jafnmörg nöfn og aðalmenn og varamenn skyldi kjósa. Samkv. því lýsti forseti yfir, að kosnir væru án atkvgr.:

Aðalmenn:

Stefán Jónsson (af A-lista),
Gísli Jónsson (af B-lista),
Jón Sigurðsson (af A-lista).

Varamenn:

Kristjón Kristjánsson (af A-lista),
Jóhann G. Möller (af B-lista),
Felix Guðmundsson (af A-lista).

6. Raforkumálanefnd.

Á 16. fundi í Sp., 5. sept., var tekin á dagskrá kosning raforkumálanefndar, fimm manna, samkv. þál. 4. sept. 1942, um raforkumál.

Á 18. fundi í Sp., 8. sept., var kosningin tekin til meðferðar.

Fram komu fjórir listar, A, B, C, D. Á A-lista var Sigurður Jónasson, á B-lista Jörundur Brynjólfsson, Skúli Guðmundsson, á C-lista Erling Ellingsen, á D-lista Jón Pálmason, Ingólfur Jónsson. — A-listi fékk 8 atkv., B-listi 17 atkv., C-listi 7 atkv., D-listi 15 atkv. Samkv. því hlutu kosningu:

Jörundur Brynjólfsson,
Jón Pálmason,
Skúli Guðmundsson,
Sigurður Jónasson,
Ingólfur Jónsson.

V. Starfsmenn þingsins.

Þessir voru ráðnir starfsmenn við þingið af forsetum öllum í sameiningu:

Skrifstofan og prófarkalestur:

Sigríður Bjarklind, Einar L. Pétursson, Halla Briem.

Skjalavarzla og afgreiðsla:

Andrés Eyjólfsson.

Lestrarsalsgæzla:

Petrína Jónsdóttir, Halla Briem.

Innanþingsskriftir:

Ólafur Tryggvason, Helgi Tryggvason, Haraldur Matthíasson, Svanhildur Ólafsdóttir, Björn Franzson, Björn Sigfússon, Auðbjörg Tryggvadóttir, Rannveig Þorsteinsdóttir, Róbert Bjarnason, Guðjón Kristinsson, Emil Björnsson, Pétur Sigurgeirsson.

Dyra- og pallagæzla:

Jakob Jónsson (yfirvörður), Jón Bjarnason, Gunnar Bergmann, Bragi Kristjánsson, Sigvaldi Indriðason, Guðmundur Davíðsson, Einar Blandon, Einar Ólafsson, Þórður Jónsson.

Símavarzla:

Ingibjörg Pétursdóttir, Katrín, Pálsdóttir.

Fatagæzla:

Ragna Þorvarðsdóttir, Vigdís Torfadóttir, Sigríður Brynjólfssdóttir.

Þingsveinar:

Óttar Guðlaugsson, Jónas Jónasson, Bjarni Jakobsson, Jón Eggert Hvanndal, Örn Yngvason, Þorlákur Haldorsen.

Þingfréttamaður í útvarpi:

Helgi Hjörvar.

VI. Starfslok deilda.

a. Í efri deild.

Á 26. fundi í Ed., 8. sept., að lokinni dagskrá, mælti

forseti (JJós): Með því að með afgreiðslu þessa síðasta máls er störfum þessarar hv. d. lokið að þessu sinni, vil ég við þetta tækifæri þakka hv. þdm. fyrir gott samstarf og óska þeim, sérstaklega sem lengra að eru komnir, góðrar heimferðar, og bið ég svo alla hv. þdm. heila að lifa.

Einar Árnason: Ég vil í nafni hv. d. þakka hæstv. forseta starf hans á þessu þingi. Hann hefur stjórnað störfum deildarinnar með réttisýni og lipurð í hvívetna, og hann hefur ætíð verið boðinn og búinn til þess að greiða úr óskum manna, svo að þeir mættu vel við una.

Ég bið hv. þdm. að risa úr sætum sínum til

að þakka hæstv. forseta. [Deildarmenn risu úr sætum.]

Forseti (JJós): Ég vil þakka hv. 2. þm. Eyf. fyrir þessi hans vingjarnlegu orð og hv. þdm. fyrir sýndan sóma og segi fundi slitið.

b. Í neðri deild.

Á 25. fundi í Nd., 9. sept., mælti

forseti (EmJ): Ég vil nota þetta tækifæri, aður en störfum er slitið, til að þakka öllum hv. þdm. vinsamlegt og gott samstarf og það umburðarlyndi, sem þeir hafa sýnt mér óvönnum, og þar með auðveldað fundarstjórnina. Ég vil árna þdm. góðs gengis og allra heilla.

Jörundur Brynjólfsson: Ég vil f. h. dm. þakka hæstv. forseta góða og réttláta fundarstjórn og það, hve sýnt honum hefur verið um að greiða úr erindum dm. vel og liðlega. Ég árna hæstv. forseta heilla og velfarnaðar.

[Deildarmenn tóku undir þessi orð með því að risa úr sætum.]

Forseti (EmJ): Ég þakka hv. 1. þm. Árn. vinsamleg ummæli í minn garð og hv. deildarmönnum undirtektirnar og segi svo fundi slitið.

VII. Þinglausnir og þingrof.

Á 19. fundi í Sp., 9. sept., mælti

forseti (GSv): Þingið hefur staðið í 37 daga og alls verið haldnir 70 þingfundir. Borin voru fram 9 stjórnarfrumvörp og 16 þingmannafrumvörp, alls 25.

Alls voru afgreidd 10 lög, þar af 4 þingmannafrumvörp, auk þess stjórnarskráfrumvarp, sem lagt verður fyrir næsta þing. 14 frumvörp voru ekki útrædd, þar af 2 stjórnarfrumvörp.

53 þáttill. voru fram bornar og af þeim 22 afgr. til ríkisstjórnarinnar. Einni þáttill. var vísað til stjórnarinnar, en 30 dögðu uppi. Þrjár fyrirspurnir komu fram, en voru ekki ræddar. — Alls hafði þingið 81 mál til meðferðar.

Ríkisstjóri (Sveinn Björnsson): Í ríkisráði í dag var gefið út svo látandi ríkisstjórabréf:

Ríkisstjóri Íslands gerir kunnugt: Alþingi það, er nú situr, 60. löggjafarþing, hefur samþ. frumvarp til stjórnarskipunarlaganna um breytingu á stjórnarskrá ríkisins, 18. maí 1920, sbr. stjórnarskipunarlög nr. 22 24. marz 1934 og nr. 78 1. sept. 1942, og verður því samkv. 75. gr. stjórnarskrárinnar, sbr. téð stjórnarskipunarlög, að rjúfa Alþingi.

Þingrof kemur þó ekki þannig til framkvæmda nú þegar, að umboð þingmanna falli niður á þessum degi, sbr. 3. gr. stjórnarskipunarlaganna nr. 78 1. sept. 1942, en störfum yfirstandandi þings er hins vegar að verða lokið. Hef ég því ákveðið að slíta aukafundi Alþingis, 60 löggjafarþingi, í dag, miðvikudaginn 9. september 1942, en jafn-

framt mæli ég svo fyrir samkv. framansögðu, að Alþingi skuli rofið frá þeim degi að telja, er almennum kosningum til Alþingis verður lokið á þessu hausti.

Gert í Reykjavík, 9. sept. 1942.

Sveinn Björnsson.

Ólafur Thors.

Ríkisstjórabréf um þinglausnir og þingrof.

Samkv. bréfi því, er ég hef lesið, fara nú fram nýjar almennar kosningar til Alþingis. Á kjörtímabili hins nýkosna Alþingis má búast við því, að þingið þurfi að ráða fram úr meiri og alvarlegri vandamálum en nokkru sinni áður.

Það er því einlæg ósk mín, að hver einstakur kjósandi hafi þetta í huga, er hann gengur að

kjörborðinu, og að hann láti sér svo annst um val þingfulltrúa, að þjóðin geti borið fullkomið traust til þess, að hið nýja Alþingi verði þess megnugt að ráða svo ráðum sínum, að borgið verði sem bezt og farsællegast á þeim hættutímum, er nú ganga yfir, frelsi og öryggi þjóðarinnar nú og í framtíðinni.

Með því að Alþingi hefur nú lokið störfum að þessu sinni, segi ég þinginu slitið.

Um leið og ég óska þingmönnum velfarnaðar, vil ég biðja þá að minnast fósturjarðar vorrar, Íslands, með því að rísa úr sætum.

Þingmenn risu úr sætum sínum, og forsætisráðherra, Ólafur Thors, mælti: „Lifi Ísland!“

Tóku þingmenn undir þau orð með ferföldu húrrahrópi.

Var síðan af þingi gengið.